54127

T.C.
1923
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORHUN ÂBİDELERİNİ OKUMA ÇALIŞMALARINDAKİ FARKLILIKLAR

Tezi Yöneten:
Yrd. Doç.Dr. Ahat ÜSTÜNER

Hazırlayan:
Mehmet HOROZ

54127

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ELAZIĞ - 1996

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
SÖZBAŞI	i-iv
ARAŞTIRMADA KULLANILAN İŞARETLER ve KISALTMALAR	v-x
TRANSKRİPSİYON (ÇEVRİ YAZI) ALFABESİ VE İŞARETLERİ	xi-xii

I.BÖLÜM:

GİRİŞ

GÖKTÜRKLER (KÖK-TÜKLER)'İN TARİHİ	1-7
ORHUN YAZITLARI'NIN BULUNUŞU VE ORHUN YAZITLARI ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	8-23
ORHUN YAZITLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ	24
ORHUN YAZITLARI'NDA KULLANILAN ALFABE	24-29
ORHUN YAZITLARI'NIN GRAMERİ	29-35
KÖK-TÜRKÇE DÖNEMİ TÜRKÇESİ ŞEKİL BİLGİSİ	36-52

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1975

II.BÖLÜM:

ORHUN ÂBİDELERİNDEKİ ÇEVRİ YAZI FARKLILIKLARINI GÖSTEREN METİNLER

KÜL TİGİN YAZITI	53-74
BİLGE KAĞAN YAZITI	75-97
TONYUKUK YAZITI	97-111

III.BÖLÜM:

AÇIKLAMALAR

KÜL TİGİN YAZITI AÇIKLAMALAR	112-219
BİLGE KAĞAN YAZITI AÇIKLAMALAR	220-261
TONYUKUK YAZITI AÇIKLAMALAR	262-311

IV.BÖLÜM:

ORHUN ÂBİDELERİNDEKİ ÇEVİRİ FARKLILIKLARINI GÖSTEREN METİNLER

KÜL TİGİN YAZITI	312-330
BİLGE KAĞAN YAZITI	331-341
TONYUKUK YAZITI	342-353

V.BÖLÜM:

ANLAM FARKLLIKLARI

KÜL TİGİN-BİLGE KAĞAN YAZITLARI AÇIKLAMALAR	354-369
TONYUKUK YAZITI AÇIKLAMALAR	370-384

T.C.
1923
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

VI. BÖLÜM:

SONUÇ VE EKLENTİLER

SONUÇ	385-388
ÖZET	389-390
SÖZLÜK	391-467
BİBLİYOGRAFYA	468-475

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... ENSTİTÜSÜ MD.

SÖZBAŞI

Orhun Yazıtları, Türk dilinin ilk ve en önemli yazılı belgeleridir. Genel olarak "Orhun Yazıtları" veya "Göktürk (Orhun) Âbideleri" diye bilinen "Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtları" Türk kültürünün ve Türk dilinin temel belgeleri durumundadır. Göktürk Alfabesi'nin 1893 yılında W. Thomsen tarafından çözümlenmesinden sonra bu sahada pek çok Türkolog çalışmıştır. Bu çalışmaların neticesinde, "Orhun Yazıtları" ile ilgili transkripsiyon metinleri, çeşitli yorumlamalara dayalı inceleme-araştırma yazıları ortaya çıkmıştır.

Türkoloji alanında kısa müddet içinde, büyük adımlar atılmış olmakla birlikte bu sahada yapılmış çalışmalar dağınık ve bir diğerinden ilgisiz halde durmaktadır. Orhun Yazıtları ile ilgili çalışmalar, aynı ilim şubesinin içerisinde yer almakla beraber sıkı bir ilişkiden yoksun durmaktadır. Aynı ilim şubesinin ayrı ayrı çalışmalarını bir araya getirmek Türk Kültür tarihinin olduğu kadar Türkolojinin de en önemli meselelerindendir. Özellikle, "Orhun Yazıtları" ile ilgili çalışmaları bir araya getirerek belli bir şubede toplamak günümüz Türkoloji çalışmalar açısından büyük önem taşımaktadır.

Bugün, Orhun Yazıtları ilgili çalışmamızda incelediğimiz eserlerde, Türkologlar tarafından yapılan transkripsiyon (çevri yazı) ve tercüme çalışmalarını bir araya getirerek; bu eserlerdeki farklılıkları, 'edisyon kritik' li bir metinle gösterme ihtiyacı vardır. Âbidelerle ilgili çalışmalarda görülen okuma ve anlamlandırma farklılıklarını bir araya getirerek, hangi kelime veya ifâdelerde yorum ve değerlendirme farklılığı olduğunu gözler önüne sermek ve böylece

T.C. ... ENSTİTÜSÜ

mevcut problemlerin bilinmesini, bundan sonra yapılacak doğru okumalara ulaşılmasını kolaylaştırmak gerekir.

Göktürkler'e ait metinlerin bulunmasından bugüne kadar, Orhun Yazıtları ile ilgili irili-ufaklı olmak üzere birçok eser yazılmıştır. Bu eserler; gezi notları, arkeolojik kazı ve araştırma raporları, yazıtların transkripsiyonu ve bugünkü dile tercümesi, sözlüğü, grameri, tarihî değerinin belirtilmesi, Türk dil ve kültür tarihi içerisindeki yeri vs. gibi, yazıtları tanıtan ve çeşitli açılardan işleyen eserlerdir[1].

"Orhun Yazıtları" üzerine yapılan trankiripsiyon çalışmalarına ve bugünkü dil tercümelerine ait çalışmaları bir araya getirerek bunlar arasında trankiripsiyon farklılıkları ve bugünkü dile tercüme edilmiş eserlerde farklı anlamlandırılan kelime, kelime gurubu ve cümleleri gösteren "edisyon kritik metni"nin ortaya çıkartılması gerekmektedir.Gerek düzenli bir çalışma ortaya konması ve gerekse çalışmanın çok az hataları içermesi sebebiyle biz Thomsen'in eserini Orhun Yazıtları üzerinde ilk düzenli çalışma kabul ediyoruz. Tezimize de asıl metin olarak bu değerli eseri almamızın ana nedeni de budur. Amacımız, W.Thomsen'in çalışmasını temel metin olarak alıp W.Radlof, T.Tekin, M.Ergin, Sir Gerard Clauson'un transkripsiyon metinleri ile dil tercümelerini, ayrıca da Orhun Yazıtlar'ı üzerine yapılan özel kelime ve anlam çalışmaları ile ilgili makaleleri inceleyerek ve bu çalışmalardaki farklılıkları göstermektir. Çalışmamızda "Edisyon kritik metodunu" biraz farklı şekilde kullanacağız. Daha çok en doğru metni oluşturmakta kullanılan bu metodu biz yeni bir metin kurarak değil, Thomsen'in metnini temel metin kabul ederek farklılıkları göstermek için kullanacağız.

Çalışmamızda, aşağıdaki metot ve teknikler kullanılmıştır:

1. Bibliyografya tarama: Orhun Yazıtları ile ilgili çalışmamıza konu etiğimiz kaynaklara ulaşılmıştır. Bu konuda araştırmamıza konu ettiğimiz diğer, yayımlanmış tüm yazılı kaynaklar araştırılarak elde edebildiklerimiz incelenmiş; bu incelemeler sonucunda elde edilen materyaller

---

[1] Osman F. Sertkaya, "Köl Tigin'in ölümünün 1250. yıl dönümü dolayısı ile Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ndeki Köktürk Harfli metinler üzerinde yapılan arkeolojik ve filolojik çalışmalara toplu bir bakış", **Göktürk Tarihinin Meseleleri**, Ankara 1995, s.314.

değerlendirilerek çalışmamıza alınmıştır. Çalışmanın sonundaki bibliyografya bölümünde bu kaynaklar zikredilmiştir.

2. Kaynakların İncelenmesi ve Bilgi Toplama: Ulaşılan kaynaklar teker teker incelenerek, kaynaklarla ilgili bilgiler alfabetik olarak fişlenmiş, bu bilgiler daha sonra tezin ilgili bölümlerinde kullanılmıştır.

3.Yabancı dilden çeviri: Wilhelm Radloff'un her iki eseri Almanca'dan Türkçe'ye tarafımızdan çevrilmiştir. Aynı zamanda, Sir Gerard Clauson'un Etimolojik sözlüğü yer yer araştırmamızla ilgili bölümleri tarafımızdan İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiştir.

4. Kaynakların İncelenmesi ve Farklılıkların tesbit edilmesi:

Çalışmamıza konu olan kaynaklar temel metin olarak aldığımız V.Thomsen'in trankripsiyon metni ve Fransızca'dan Türkçeye tercüme edilen metni ayrı ayrı ele alınmış ve diğer eserlerdeki, transliterasyon-transkripsiyon farklılıkları, farklı okunan sesler, farklı okunan kelimeler ve farklı anlamlandırılan kelime ve terkipler, esas metne verilen satır numaraları gözönünde bulundurularak, satır satır karşılaştırılarak incelenmiş ve sonuçlar sıra ile satır satır fişlenmiş, bu fişler daha sonra "edisyon kritik" metnin oluşturulmasında kullanılmıştır. Aynı metod semantik farklılıklar konusunda uygulanmıştır.

5. Edisyon Kritik:

Çalışmamıza konu olan Orhun Yazıtları ile ilgili metinlerdeki farklılıklar temel metin olarak alınan Thomsen'in ilk çevri yazı metni ile satır satır karşılaştırılarak, bütün eserlerin farklılıklarını tek metin halinde göstermeği amaçlayan "edisyon kritik" metodu çalışmamızın en önemli metodunu oluşturdu.

6.Tenkit ve açıklama metodu: Farlı okunan ses, kelime ve terkipler; farklı anlam verilen kelime ve terkipler eserlerdeki sayfa numaraları verilerek farlılıkların nedeni, niçini araştırılmıştır.

7.Ayrıca Orhun Yazıtları'nda geçen kelimeler en son yayın olması sebebiyle Talat Tekin ve Muharrem Ergin'in sözlüğü ve Etimolojik sözlük olması dolayısıyla da Clauson'un sözlüğünde geçen kelimeler sözlük bölümünde verilmiştir.

Wilhelm Radloff'un Orhun Yazıtları ile ilgili eserlerin Almanca'dan Türkçe'ye çevrilmesinde bana yardımcı olan kaynbiraderimin hanımı Dilek ÖZTÜRK'e yardımlarından ve bu vesileyle Türk Kültürüne verdiği hizmetten dolayı teşekür ederim.

Orhun Yazıtları sahasında çalışmamı baştan beri telkin eden ve ellerindeki Türkoloji'ye ait kaynakları bana vererek ve çeşitli sohbetlerle bilgi ve tecrübelerini, yardımlarını bana aktaran değerli dostum, arkadaşım ve dilbilimi ile ilgili olarak verdiği kaynaklarla Erdoğan ALTINKAYNAK'a, Bayram DURBİLMEZ'e her türlü desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Orhun Yazıtları ile ilgili elindeki kaynakları çalışmam için bana seferber eden, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, sayın, Yrd.Doç.Dr. Nevzat ÖZKAN'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Orhun Yazıtları konusunda yayımladığı makalelerinde ortaya koyduğu kendine has çalışma metodiyolojisinden ve aktardığı bilgilerinden yararlandığım, İstanbul'daki görüşmeleri sırasında hocam Doç. Dr. Ahmet BURAN'a çalışmamla ilgili takip etmem gereken yolu telkin ederek çalışmama katkıda bulunan değerli hocam, Doç. Dr. O. Fikri SERTKAYA'ya müteşekkirim.

Türklük şuuru ve Türkoloji sahasında ufkumu açan, Orhun Yazıtları ile ilgili çalışmaya beni sevkeden, bilgi aktarımı yoluyla tecrübelerinden yararlandığım değerli hocalarım Doç.Dr. Ahmet BURAN'a ve Yrd. Doç.Dr. Ahat ÜSTÜNER'e her an bilgi ve tecrübesinden yararlandığım hocam, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'a yol göstericiliği dolayısıyla minnet ve şükranlarımı arz etmeği bir görev bilirim.

Temmuz 1996, Elazığ

Mehmet HOROZ

T.C. ÜNİVERSİTESİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BU ARAŞTIRMADA KULLANILAN İŞARETLER ve KISALTMALAR

A.Ü.	Ankara Üniversitesi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
Bas.	Basımevi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt.
Çev.	Çeviren
DTCF.	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Fak.	Fakülte
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
ABAW	Abhandlungen der preussischen Akadeie der Wissenschaften.
ADAW	Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften.
MSFOu	Mémories de la société finno-ougrienne.
ZDMG	Zeitschrift der deutchen, morganländischen Gesellschaft.
WZKM	Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes
JSFOu	Jurnal de la société finno-ougrienne.
JRAS	Journal of the royal Asiatic society.
UAJb	Ural-altaische Jhrbücher.
UJb	Ungarische Jahrbücher.
CAJ	Central Asaiatic Journal.
BSOS	Bulletin of the School of Oriantal studies.
TKAE	Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
vb.	Ve benzeri
Yay.	Yayınları
TDEK	Türk Dünyası El Kitabı
S.	Kitapların sayfa sayını göstermektedir.

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

s.	sayfa numarası
a.e.g.	adı geçen eser
TDAYB	Türk Dili Araştırma Yıllığı Beleten
TDAY-B	Türk Dili Araştırma Yıllığı-Beleten
+	Gramer analizinde isim tabanlarının sonuna gelir
-	Gramer analizinde fiil tabanlarının sonunu gösterir
*	Belgelenmemiş, fakat örneklerden hareket ederek bulunması gereken şekil.
D	Doğu
B	Batı
G	Güney
K	Küzey
GD	Güney Doğu
GB	Güney Batı
E	East (Doğu)
W	West (Batı)
S	South (Gürey)
N	North (Kuzay
SE	South East (Güney Doğu
SB	South West (Güney Batı)
....	Edisyon kritik metinlerde tekrarlamak için yazılan kelime aralarındaki kelimeleri yazmamak için konulan üç nokta işareti.
‖	Satır farklılığını göstermek için kullanılan işaret.
|	Aynı satırda olup farklı kelime ve terkipleri ayırmak için kullanılan işaret
]	Karşılaştırılması yapılan kelime, kelime öbeklerinden sonra konan işâret

T.C. ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

a Alıntı yapılan sözlüklerde sayfanın sağ sütununda bulunan kelimeleri göstermek için sayfa numarasından sonra kullanılmıştır.

b Alıntı yapılan sözlüklerde sayfanın sol sütununda bulunan kelimeleri göstermek için sayfa numarasından sonra kullanılmıştır.

KT Kül Tigin Yazıtı

BK Bilge Kağan Yazıtı

T Tonyukuk Yazıtı

VT1. Vilh. Thomsen Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées (=MSFOu V), 1896, Helsinfors s.97-134. Ayrıca Türkçesi: Orhon ve Yenisey Yazıtları'nın Çözümü İlk Bildiri Çözülmüş Orhon Yazıtları (Çev. Vedat KÖKEN, Ankara 1993 s.86-167.

VT2. _____, Turcica, études concernant l'Inerprétation des inscriptions turques de la Mongolei et de la Sibérie (=MSFOu XXXVII), Helsingfors 1916, (Afh, 92-198)Ayrıca Türkçesi: R.H Özdem "Moğolistandaki Türçe Kitâbeler, Türkiyat Mecmuası, III, İstanbul 1935, s. 81-118.Ayrıca Almancası: "Alttürkische Inscriften aus der Mongolei, in ubersetzung und mit Einletung" (Çev. Hans Heinrich Schader)

VT3. Vilh. Thomsen, Inscription de l'Orkhon déchiffrées (=MSFOuV)1896 , Helsinfors, s. 135-211 Ayrıca Türkçesi: Orhon ve Yenisey Yazıtları'nın Çözümü İlk Bildiri Çözülmüş Orhon Yazıtları (Çev. Vedat KÖKEN, Ankara 1993 s.167-215.

WR1. W.Radloff, Die Alttürkischen Inscriften der Mangolei, Ersla Lieferung, St. Petersburg 1894, s.

WR2._____,Die Alttürksichen Inschriften der Mongolei, Neue Folge, St. Petersburg 1897.

WR3._____, Die Alttürkschen Inscriften der Mongolei, Zweile Folge, St. Petersburg 1899.

Gab.A.Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri (Çev.:Mehmet AKALIN), Ankara 1988.

Mal. S.Ye.Malov, Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'minnosti, Moskva-Leningrad 1951.

Er. M.Erdal, Old Turkic Word Formation:A Functional Approach to the Lexicon, II, Wiesbaden, 1991.

Grøn. R.Grønbech, Der türkische Sprechau, Copenhague 1938.

HNO1. Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, Ankara, 1987, s.22-121.

HNO2._____, "Notlar" Eski Türk Yazıtları, Ankara 1987, s.122-124.

TT1. Talat Tekin, A Grammar of Orkhon Turkic, İndiana University Publication, Uralic and Altaic Series, c.69, Bloomington 1968, s.231-238; s.243-248; s.249-253; s.261-292.

TT2 _____, Orhon Yazıtları, Ankara, 1988, s.8-57.

TT3. _____, Ana Türkçede aslî uzun ünlüler, Hacettepe Üniversitesi Yay. ,Ankara 1975.

TT4._____,"On a Misinterpreted word in the old Turkic Inscription", Ural-Altaische Jührbücher 1964. s.141.

TT5. _____, Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler, Hacetepe Üniversitesi Yay., Ankara 1975. s.113-117; 134-242.

TT6._____, Tonyukuk Abidesi, Ankara 1995

TB. Tahsin Banguoğlu, "Eski Türkçede bazı adlar üzerine" X.Türk Dil Kurultayında Okunan Bildiriler 1963'ten ayrıbasım TTKB Ankara, 1964.

ONT . Osman Nedim Tuna "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller", TDAY-B 1957, s.213-282.

ONT . _____, "Köktürk Yazılarında "Ölüm" kavramı ile ilgili kelimeler ve 'kergek bol-' deyiminin İzahı" Bilimsel Bildiriler, TDK yanını:179, s.131-148

ONT. _____, "Ekin Ara İdi Oksuz Kök Türk Ança Olurur Ermis (KT,D2-3) İbaresi Üzerine", TDAY-Beletten 1993, s.83-89.

OFS Osman F. Sertkaya, "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Kül Tigin mi? - Köl Tigin mi?" Türk Edebiyatı, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Kasım 1074, sayı:35, s.23-25. ; Ayrıca: Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, s.

T.C. ... 1923 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD.

OFS _____, "Göktürk Tarihinin Meseleleri: "İnel Kağan mı? "İni il Kağan mı?"Atsaz Armağanı, İstanbul 1976 s.397-409, Ayrıca: "Probleme der Köktürkischen Geschichte: Muss es "İnel Kagan" oder "İni il Kagan" heissen?" Materiala Turcica, Band 3, 1971, Bochum 1978, s.16-32; Ayrıca: Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, s.

OFS _____, "Tonyukuk Kitabesinin İkinci Taşının Doğu Yüzü Hakkında Bazı Yeni Görüşler", V.Milletlerarası Türkoloji Kongresi 1985, cilt:2, s. 213-218.AyrıcaGöktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, s.

OFS _____, "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Köl Tigin ve Kül-İç Çor Kitâbelerinde geçen Oplayu Tegmek Deyimi üzerine" Journal of Turkish Studies. Vol 7, 1983 ,s.367-375;

OFS_____,"Probleme Der Köktürkischen Geshicte:Muss es Çölgi Az eri order Çül(l)üg iz eri heissen?", Journal of Turkish Studies JTS, Vol 3. 1979, s.291-294.Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, s.

OFS_____, "The first line of the Tonyukuk monument", CAJ, XXIII, 3-4 (1979) s.288-291);Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, s.

OFS_____,"A note on the adjectival campound kız koduz on the Tonyukuk monument", Turcica, XI (1979) s.180-186;Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, s.

OFS_____,"Mega Profesöre Civap (I)", TD 1993/I,S:397 s.313-325

OFS_____, "Mega Profesöre Civap (I)", TD 1993/I,S:498 s.393-404

OFS_____,"Der Name" Gross-rom=Byzanz" in the Kök Türkischen Inscriften", Göktürk Tarihinin Meseleleri: Ankara 1975 s.134-135; Türkçesi: "Büyük Roma (imparatorluğu)=Bizans" ın Köktürk yazıtlarındaki adı, a.g.e., s.143-152.

OFS_____, "Eki Türkçe TQO-TWWQ-TOG~TOOG "tuğ" kelimesi üzerine, a.g.e., s.217-224

ABE, Ahmet Bican Ercilasun, "Bilge Kağan Taşının Kuzey Cephesinin 1. ve 2. üç satır üzerine bazı düşünceler", Türkoloji Kongresi Ciltl, 1985s.69-74

ABE, _____, "Köl Tigin yazıtı bir nutuk metni midir?" TDAY-B 1990, s. 31-39

ABE _____, "Bir kişi yañılsar Oguz Budunı Bisükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş (KT, G6=BK, K4) İbaresi Üzerine, TDAY-B, s.83-89.

Mal.,S.E. Malov, Pamyatniki Drevnetyürkskoy Pis'mennosti, testı i issledovaniya, Moskova- Leningrad 1951.

Aa. P.Aalto, G.J. Ramstadt and J.G.Granö, "Materialien zu den Alttürkischen Inschriften der Mongolei", JSFOu, LX/, Halsinki, 1958, s. 3-91.

Gir.,.R.Giraud, L'Inscription de Bain-Tsokto, Paris 1961.

GA, G. Aydarov, Yazık Orkonskih Pamyatnikov Drevnetyürkskoy Pis'mennosti VII veka, Alma-Ata 1971.

Kyoş.,.S.G. Kiyaştornıy, "Tonyukuk-Aşide yuan'çjen", Türkologiçeskiy Sbornik, 1966, s. 201-205.

AMS., A.M. Sçerbak, "O secetanii odça: borça v runiçeskih nadpisyah", Sovetskaya Tyürkologiya, 1975/6, s. 88-90.

SGC2,Sir G. Clauson, "Some notes on the Inscriften of Tonyukuk", Studia Turcica, Budapest 1971, s 125- 132. ; Türkiyat Mecmuası, XVII, İstanbul 1976, s. 141-148).

ST, Semih Tezcan, "Tonyukuk yazıtlarında bir kaç düzeltme", TDAY Belleten 1975-1976, Ankara 1976, s. 173-181.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON (ÇEVRİ YAZI) ALFABESİ ve İŞARETLERİ

İşâretler		Karşılıkları:
¯	:	Vokallere mahsus uzatma işâretleri
^	:	Vokallere mahsus inceltme işâreti
‿	:	Konsonlarda nazalleşme işâreti
‿	:	İki ayrı kelimenin bir arada teleffuz edildiğini gösteren ulama işâreti
a	:	
ā	:	uzun a
ạ	:	ince a
b	:	
c	:	
ç	:	
d	:	
e	:	
e	:	uzun e
e	:	ince e
e	:	kapalı e
f	:	
g	:	
ġ	:	Kalın g (gı sesi karşılığı)
h	:	
h	:	hırıltılı g (gı sesi karşılığı)
ı	:	
ī	:	uzun ı

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

i	:	
ī	:	uzun i
î	:	nisbet î'si (ince ve uzun i)
j	:	
k	:	
ḳ	:	kalın k
l	:	
m	:	
n	:	
ñ	:	geniz n'si (nazal n)
o	:	
ō	:	uzun o
ö	:	
ō	:	uzun ö
p	:	
r	:	
s	:	
ş	:	
t	:	
u	:	
ū	:	uzun u
ü	:	
ū	:	uzun ü
v	:	
y	:	
z	:	
öö vb., ünlü çifti	:	Göktürk Yazıtları'nda uzun vokali gösterir

T.C.
1923
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD.

I.BÖLÜM:
GİRİŞ

T.C. 1973 ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD.

GÖKTÜRKLER (KÖK-TÜRKLER) 'İN TARİHİ

Orhun Yazıtları ile ilgili araştırmamıza girmeden önce, bu yazıtları bize kazandıran Gök-Türkler'in tarihine bir göz atmak araştırmamızın istikameti ve anlaşılması açısından faydalı alacaktır.

Asya Türk devletlerinin, Hunlar, Tabgaçlar ve Avarlardan sonra imparatorluk düzeyinde gelişen 4. büyük hâkanlığı Göktürk (Kök-Türk) hakanlığıdır[1]. Ayrıca, Kök-Türk hâkanlığı, **"Türk"** sözünü ilk defa resmi devlet adı olarak kabul ederek; bünyesinde bir araya getirdiği Türk boy ve kabilelerine **"Türk"** adını vermesi çok önemli bir hadisedir. Türk milletine ilk yazılı eserleri kazandırmakla birlikte bu millete "Türk" adını verme şerefi de Kök-Türk hakanlığına aittir. **"Türk"** adını asırlarca silinmeyecek bir şekilde, "Orhun Yazıtları"na kazıyarak; çağlar öncesinden günümüze aktarılacak biçimde muhafaza eden Kök-Türkler'e millet olarak çok şey borçluyuz.

Bizim Göktürkler (Kök-Türkler) adını verdiğimiz bu topluluk kendine umumiyetle **"Türk"** veya **"Türük"** diyordu. Ancak kitâbelerde kendileri için bir defa Gök-Türk (Kök-Türk) kullanılmıştır ki, **"Gök'e mensup, semavî. ilâhî Türk"** manasına gelen bu tâbir V. Thomsen'e göre hâkanlığın parlak bir devresine işaret etmekte olmalıdır (Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: Tenkitli metin "Kök-Türk" maddesi) .[2]

Çinliler'in T'u-kue adını verdikleri Kök-Türkler, Türklerin Oğuz boyundan olup Aşine halkına mensupturlar[3].

---

1 Kök-Türk adlandırılmasıyla ilgili olarak ortaya konan görüşler konusunda daha fazla bilgi için bkz. S., Tezcan, "Gibt es einen Namen Kök-Türk wirklich?" **Türkische Sprachen und Literaturen, Band 29**, s. 357-75, Wiesbaden 1991.

2 İbrahim Kafesoğlu, "Gök-Türk Hakanlığı", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976 s.710.

3 Yılmaz Öztuna, **Büyük Tarih Ansiklopedisi C.1**, s.232.

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... NO.

Kök-Türkler, 552'den 745'e kadar 193 yıl iktidarda kalmışlardır. Bu tarih onların Saltanatının Tabgaçlar'dan** ve Avarlar'dan daha uzun sürdüğünü göstermektedir. Kök-Türkler, Cengiz'in başkenti Karakurum'un 60 km. kuzeyindeki Ötüken'i başkent yapmışlardır.

Kök-Türkler tarihte ilk, Juan-Juan denilen Avarlara tâbi olarak görmekteyiz. Bunlar, Kin-Şan dağlarında demir işleri yapmakla meşgul olup yay ve ok yapmakta temayüz etmişlerdi. Daha sonra 546 senesinde Avarlar Çinlilerin Tia-le dedikleri bir Türk kavminin hücumuna maruz kaldıktan vakit Kök-Türkler derhal bunların üzerine hücum etmişler ve Tie-leleri mağlup etmişlerdi. İşte bu sıralarda ilk defa olarak Kök-Türk hâkanının ismini Çin tarihleri kaydetmişlerdir. Çoushu (Çin yıllığı, 550-557'den)'ya göre, Kök-Türk devletinin kurucusu Bumın (Çincede Tu-men) 'ın atası olarak gösterilen A-hien, "şad" ünvanını (Bilge şad) taşıyor ve Bumın'dan hemen önce gelen Tu-wa adlı başbuğ da Ta-ye-hu ("büyük yabgu") olarak tanınıyordu. Bu durum göstermektedir ki, bu büyük Türk kütlesi, Juan-Juanlar'a bağlı "fedaretif" yapıda bir devlet idi[4]. Tu-men hanın ismini Türk yazıtları Bumin diye yazmaktadır.

Bumın Han'ın Tie-le (Tölös) ayaklanmasını bastırdıktan sonra, o devlet hükümdarı ile eş değerde olduğunu göstermek maksadı ile onun kızı ile evlenmek istediğini belirtmiş. Bumın Han isteğinin kabaca red edilmesi üzerine üst üste vurduğu darbelerle Juan-Juan devletini çökertip arazisini tamamen işgal ettikten sonra resmen "il-kagan" ünvanını alması ve böylece, merkezi, eski büyük Hun imparatorluğunun başkent bölgesi, Ötüken (Orhun ırmağının hemen batısında, 47. enlem - 101. boylam'da) olmak üzere hâkanlığı kurması 552 yılında vâki olmuştur[5].

552 yılında Avarları bertaraf ederek Büyük Türk Hâkanlığı tahtına oturan Bumın ile kardeşi İstemi Kağan, daha başlangıçta devleti doğu ve Batı diye ikiye ayırmış, Türk tarihinin an'anelerinden olan çifte imparatorluk idaresine göre, Batı Kağanı, Doğu Kağanı'nı metbu

---

** . IV. yüzyıl sonlarında doğru Kuzey Çin'de kudretli bir siyasi teşekkül meydana getiren, Çinliler'in To-ba dedikleri topluluğu Türkler "Tabgaç" diye anmışlardır. Orhun kitâbelerinde sık sık geçen Tabgaç kelimesi "Çin" manasına da alınmıştır. Çünkü Kök-türklerin ilk zamanlarında Türklerce "büyük" tanınan bu sülâle Çin'de hüküm sürmekte idi. Aslında Türkçe olup, "ulu, muhterem, saygıdeğer" mânasını ifâde eden Tabgaç tâbiri bilindiği gibi Karahanlılar tarafından ünvan olarak da kullanılmıştır. (Daha fazla bilgi için bkz.: İ.Kafesoğlu, "Tabgaç Devleti", **TDEK C.2**, s. 708.)

4 İ.Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 710.

5 İ.Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.711

T.C. (9.23) ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD.

tanımış, fakat bazan aksi de olmuştur.Devletin batı kanadını, kuruluşta kendisi ile birlikte çalışan küçük kardeşi İstemi'ye (Çin kaynaklarında Şe-tie-mi) veren Bumın devleti kurduğu yıl içinde öldü.

"Kül-Tigin Yazıtı" nın doğu cephesinde, "Üze kök Tengri asra yağız yir kılındakta ikin ara kişi oğlu kılınmış. Kişi oglından üze eçüm apam Bumın Kagan, İstemi Kagan olurmış olurpan türük sudunıñ ilin törüsin tutabirmiş, iti birmiş tört buluñ kop yagı ermiş, sü şülepen tört buluñdakı budunug kop almış, kop baz kılmış, başlıgıg yükündürmiş. Tizligig sökürmiş İlgerü Kadırkan yışka tegi kirü Temin Kapıgka tegi kondırmış. İkin ara idi oksuz Kök-Türk ança olurur ermiş (Üsttü mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insan oğlu kılınmış. İnsan oğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Otururak Türk milletinin ilini töresini tutu vermiş, düzenleyi vermiş. Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tabi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye döz çöktürmüş. Doğuda Kadırkan ormanına kadar, batıda Demir Kapıya kadar kondurmuş. İkisi arasında pek teşkilatsız Kök-Türk öylece oturuyormuş" şeklinde ifade edilir.

İstemi batıda fetihlerine devam ederken, Ötüken'de iktidara gelen, Bumın'ın oğlu K'o-lo (Kara?) ve bunun erken ölümü üzerine hâkan olan, Bumın'ın diğer oğlu Mu-kan (553-572) zamanında devlet, haşmetli çağına ulaştı. Mu-kan kağan, son darbe ile Juan-Juanlar'ı tarihe mâl ettikten sonra (555), K'i-tan'ların ve Kırgızlar'ın ülkelerini Kök-Türk hâkimiyiteni bağladı. Çin'de Batı Tabgaçları'nın yerine geçen Chou hanedanı ile, kurulan T'si hânedanını baskı altına aldı.

İstemi, kumandasındaki öteki ordu ise kendi ülkesinde, kısa zamanda, Altaylar'ın, Isık Göl ve Tanrı Dağları'na kadar hakimiyeti altına alan İstemi, geniş çapta askerî ve siyasî faaliyetleri neticesinde sınırları Sasanî ve Bizans gibi Ortaçağın en büyük iki devletinin sınırlarına dayanmıştı. Bu devirde Bu iki büyük dünya devletini Kök-Türk politikası izinde yürüterek, Türk devletini bir dünya devleti pâyesine yükseltti.

Devletin doğu kanadında 552 yılında Bumın'ın ölümünden sonra, Bumın'ın oğulları sıra ile kağan oldular.Gök-Türk imparatorluğundaki, İstemi'nin faaliyeti dahil bütün askeri-siyasî

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ...

teşebbüslerin, adına yapıldığı hâkan Mu-kan 572'de ölümünden sonra yerine kardeşi T'a-po (Tapar?) geçti. Çin özellikle Chou imparatorunun hediyeleri vesilesiyle Çin kültürünün nüfuzu Türk nüfusu içerisinde seyretmeye başladığı bu dönemde. T'apo bir Tsi prensesi ile evlenmek düşüncesine kapıldı. ve ayrıca Türk topluluğu için zararlı cihetleri önceki devirlerde ileri görüşlü Türk idarecileri tarafından ortaya konulmuş olan Buda dinini, bir budist misyoneri'nin telkinlerine kanarak, memlekette himayeye kalktı; bir budist tapınağı ve bir buda heykeli yaptırdı. Dış siyasette de yanlış adımlar atan T'a-po 575 de kendisine sığınan bir Tsi prensini Çin kağanı ilân etti. Choular'la arasının açılmasına sebep olan çeşitli karışık olayların yaşandığı bu devrede Kök-Türk birliği ve kültüründe mühim çatlakların belirlediği bu yıllarda diğer mühim bir hâdise de İstemi'nin ölümü oldu (576).

Diğer tarafta İstemi'den sonra yerine geçen oğlu Tardu (Çincesi Ta-teu) cesareti ve savaş severliği ile babasına benzemekte ise de, ihtirası yüzünden. T'a-po Hâkanın açmış olduğu ayrılık çizgisini büsbütün derinleştirdi. Çinliler onun bu zaafından faydalandılar. Çin desise faaliyetlerinin arttığı ve Kök-Türkler'i gayet iyi tanıdığı anlaşılan diplomat-general Ç'ang Sun-şeng'in ortaya koyduğu parçalama planının egemen olduğu bu dönemde, Türk hâkanlarının karşılıklı hataları doruğa çıktı. Tardı, hâkanlığın doğu kanadının yüksek hâkimiyetini tanımadığını ilân etti (582). Böylece imparatorluk resmen ikiye ayrılmış oldu.

Doğu Kök-Türk hâkanlığına T'a-po'nun ölümünden sonra İşbara (Çincesi Şa-po-lüe)'yı hâkanlığa getirilmiştir.

Doğu Kök-Türk hâkanlığında bundan sonra idareyi elinde bulunduran hâkanların dirayetsizliği, hânedan mücadeleleri ve bunun yanısıra Çin entrikaları, özellikle Çinliler'in "dağıtıcı ve yıkıcı" politikaları, hâkanlığa bağlı kabileler ve yabancı toplulukların dağılmasına neden olmuştu. Kök-Türk prensleri etrafında kuvvet toplayabilecek kimseler olmadıklarından, herkes başının çaresine bakıyor, Türkler Çin'e sığınıyorlardı. Gerçi Aşına âilesinden "kağan"lar birbirini takip etmekte idi, fakat bunlar artık Çin sarayının emrinde, sadakat ziyareti yapan, hediyeler sunan, İmparatorlardan türlü ünvanlar alan kukla kağan idiler.

T.C. ... 1973 ... SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Türkler'i Çinlileştirme politikalarının kuvvet kazandığı bu devirde, Türkler Çin Sed'i boyunca 6 eyalet halinde yerleştirilmesi kararlaştırılmış, bu sayede Türkler'in Çinlileşeceği umulmuştur, fakat 680'e kadar gecen 50 yıl boyunca, Türk milleti kendini unutmamış, dilini, örf ve adetlerini korumuştu. Çeşitli bağımsızlık hareketleri baş göstermiş; Türk devletini tekrar ihya etmek için gizli cemiyetler kurulmaya başlanmıştı. Çinliler tarafından şiddetle bastırılan bu hareketler arasında en çok hayret verici olanı, 639 yılında Kür-şad ihtilâl teşebüsüdür. Tang imparatorunun saray muhafız kıt'ası subaylarından olan, Kök-Türk prensi Kür-şad (Çince'de Kie şé-şuai) Türk devletini ihya etmik için 39 arkadaşı ile, bazı geceler şehirde tek başına dolaşan imparatoru yakalamağa karar vermişti. Fakat plânın tatbik edileceği gece ansızın patlayan fırtına yüzünden imparator saraydan çıkmadı. Kararın geciktirilmesini mahzurlu gören Kür-şad ve aradaşları bu defa doğruca saraya yürüdüler. 40 Türk sarayı ele geçirip başkente hâkim olmayı düşünüyorlardı. Yüzlerce muhafız telef edildi ise de dışardan sevk edilen ordu ile başa çıkılamadı. Şehir yakınındaki Wei ırmağına doğru çekilen Kür-şad ve arkadaşları yakalanarak öldürüldüler.

Batı Kök-Türk hâkanlığında da Tardu'nun sahneden çekilmesinden sonra, memlekette isyancıların sayısı artu nizâm bozuldu. 630 senesi büyük Kök-Türk tarihin en karanlık yılıdır. Doğu hâkanlığı bu sene Çin'e boyun eğmişti. Batı hâkanlığı da aynı tarihte aynı âkibete uğradı. Bundan sonra da Aşına soyundan bir sürü "kagan", bazan aynı zamanda birkaç kağan" Batı Kök-Türk gruplarının başında görülüyorsa da, bunlar Çin'in birer memuru durumunda idiler. Batı Kök-Türk ülkelerinin Çin'e ilhakı 658 de tamamlandı. 630-682 yılları arasındaki bu devreyi "fetret devri" olarak tavsif edebiliriz[6]. Elli yıllık bir zamandan fazla süren bu dönem, Kök-Türkler'in istiklâllerini kaybettikleri bir matem devresidir.

Kök-Türk tarihinin fetret devrinin sonunda, kitâbelerden çok iyi tanınan, Aşina soyundan Kutlug (Çince'de Ku-to-lo) istiklâl savaşına girişti. Etraftaki Kök-Türk ileri gelenlerini ve halkını vazifeye çağırmış, davete koşanlar arasında, II. hâkanlık devresinde Kök-Türkler'in

---

6. O.F.Sertkaya, "İnel Kagan mı?- İni İl Kagan mı?", **Atsız Armağanı**, İstanbul 1976, s. 399.

ünlü devlet adamı ve kumandanı Tonyukuk da vardı. Kutlug ile Tonyukuk'un ilk hedefleri Ötüken idi. Kök-Türkler'in Ötüken'e hâkim olmalarını sağlayan Kutlug "kağan ilân edilerek, "İlteriş" (İl=devlet'i derleyip toparlayan) ünvanını aldı ve II. hâkanlığı teşkilatlandırdı.: Kardeşi Kapagan (veya Kapgan)'ı "şad" diğer kardeşi To-si-fu'yu "yabgu" tâyin etti. Tonyukuk'u devlet muşaviri yaptı ve orduyu hazırlama, idare ve diplomasi işlerinin tanzimini ona tevdi etti.Böylece Kök-Türk devletini yeniden kurup teşkilandırarak, töre'yi tekrar yürürlüğe koyan millî kahraman İlteriş Kutluk Ötüken yaylasında dalgalandırdığı altın kurt başlı sancağın gölgesinde öldü.

İlteriş öldüğü zaman biri 8 yaşında (Bilge), diğeri 7 yaşında (Kül-Tegin) olmak üzere iki oğul bırakmıştı. Kardeşi 27 yaşındaki Kapagan (veya Kapgan), hâkan oldu (692-716). Türk tarihinin büyük fâtihlerinden biri olan Kapagan zamanında özellikle Tonyukuk, İnel Kağan Bilge Kağan, Kültigin Kağan'ın akınlarıyla hâkanlık eski durumuna geldi. Kapagan Kağan'ın gittikçe şiddetini arturan, müsamaha tanımaz sertliği, huzursuzluk yaratmaktaydı. Kapagan Kağan kendinden emin Ötüken'e dönerken yolda Bayırku'ların pususuna düştü, üzerine atılan bir Bayırku tarafından öldürüldü.

Kapagan'ın yerine geçen oğlu İnâl (Böğü) hâkanlığın bu en buhranlı devrinde devlet dizginlerini elinde tutacak kudrette değldi. Karışıklığı önleyememesi, yurda huzur getirememişti. Devleti kurtarmak işi, İlteriş'in oğulları Bilge ile Köl Tegin'in omuzlarına düşmüştü. Ülkenin felaketten kurtarılması için hâkanın değiştirilmesi lâzımdı. Çin kaynaklarındaki izahata göre, her hâlde Böğü'nün direnmesi neticesi, değiştirme zor kullanılarak yapıldı. Bilge, kardeşinin ısrarı ile, Kagan oldu. Köl Tegin de Kök-Türk orduları başkumandanlığını üzerine aldı. Tonyukuk'da tekrar eski vazifesine getirildi. (Tonyukuk Bilge'nin kaynbabasıydı.)

726 yılında Tonyukuk öldükten sonra, hâtırasına Orhun'da Bayın-çokto mevkiinde bir kitâbe dikilmiştir. 731 yılında da Köl Tegin öldü. Bilge Kağan'ın isteği üzerine hazırlanan Köl Tegin kitâbesi 731'de büyük bir cenâze töreni ile dikildi. İki büyük yardımcısını kaybeden Bilge 734'te kitâbelerde adı geçen Buyruk-çur tarafından zehirlenerek öldürüldü. Bilge için de bir anıt-kabir ve bir kitâbe dikildi.

Bilge'nin ölümü üzerine Kök-Türk hâkanlığında çöküş belirtileri kendini gösterdi. Bilgenin oğlu "Tengri Han"a karşı birleşen Basmıl'lar, Karluklar ve Uygurlar Aşına ailesinden gelen Basmıl Başbuğunu "kağan" ilan ettiler (742) ve Kök-Türk hâkanı Ozmış, sonra da onun küçük kardeşi, son Kök-Türk hâkanı Po-mei'yi öldürdüler. Bu arada müttefiklerin araları açıldı. Basmıl Başbuğu ortadan kaldırıldı ve Uygur Başbuğu Kagan ilân edildi[7].

---

[7] (Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.:İbrahim Kafesoğlu, "Gök-Türk Hakanlığı", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976 s.710.;İ.Kafesoğlu, "Tarihte Türk Adı", **R.R.Arat İçin**, Ankara 1966.;İ.Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul 1987. Dr.Salim Koca, **Türk Kültürünün Temelleri Hunlar, Göktürkler, Uygurlar** , İstanbul-1990.; **Tarihte Türk Devletleri**, AÜ. Rektörlüğü Yayını, I, Ankara 1987.;Ahmet Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**,I, İstanbul 1970.;Ahmet Caferoğlu,**Türk Kavimleri**, Ankara 1983; A.Von Gabain, **Göktürklerin Tarihine Bir Bakış**, DTCFD,II/5, 1944,s.685-695, VIII/3, s.373-379..;Renè Grousset, **Bozkır İmparatorluğu** (Çev.:Dr.M.Reşat Uzmen), İstanbul 1980.;Ahmet Taşağıl, **Gök-Türkler**, Ankara 1995.;Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyasına Göre Türk ve Türk Kavimleri**, Ankara 1985.; Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1970.;Bahaeddin Ögel, **İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara 1984.;Bahaeddin Ögel "Doğu Gök-Türkleri Hakkında Vesikalar ve Notlar", **Belleten**, 48, 1947.;Hüseyin Namık Orkun, **Türk Tarihi,I,II**, ankara 1946.;Hüseyin Namık Orkun, "Türk Adı", **Ülkü,III** (1934).;Mukadder Özerdim, "Chou'lar ve Bu Devirde Türkler'den Gelen "Gök Dini"", **Belleten**, XXVII,(1963).;F.Laszlo, **Dokuzoğuzlar ve Göktürkler**, Ankara 1950.;Mario Gngnaschı, "Sabirler, Hazarlar ve Göktürkler", **Türk Tarih Kongresi Zabıtları, C,I**, (Ankara, 25-29 Eylül, 1971), Ankara 1972.; A.N.Kurt, "Göktürk kağanlığı", DTCF,X, 1-2, 1952.

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... ENSTİTÜSÜ

ORHUN YAZITLARI'NIN BULUNUŞU ve ORHUN YAZITLARI ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Dilimizin, tarihimizin ve bütünü ile Türk kültürünün bilinen en eki yazılı belgeleri olan "Orhun Yazıtları" yukarıda tarihleri hakkında bilgi verdiğimiz Gök-Türkler'e aittir. Gök-Türkler'e ait "Orhun Yazıtları"nda bulunan yazıyı çözerek bilim dünyasına tanıtan bilim adamı ise, Wilhelm Ludving Peter Thomsen'dir.

Uzun zaman Türk dünyası ile cihan kültür tarihçiliğinin meçhulü olan, Göktürk Kağanlığına ait Orhun Yazıtları hakkında, eski doğu kaynaklarında rastlıyoruz. Orhun Yazıtları ile ilgili ilk bilgi XIII. asırda İlhanoğlu tarihçisi Alâeddin Ata Melik Cüveynî'nin Tarih-i Cihângüşâ'sıdır[8]. Ayrıca 17. yüzyılda Ebûl Gazi Bahadır Han tarafından yazılan "Şecerei Türki" de yazıtlardan bahsedilmektedir[9].

18. yüzyılın başlarında Güney Sibirya'daki Abakan bölgesinde araştırmalar yapan genç Alman bilgini Daniel Messerschmidt ile İsveçli Subay Johann Philipp Tabbert von Strahlenberg'in 1730 yılında yayımlanan Das Nord und östliche Theil Von Europa und Asia adlı eseriyle bilim dünyası bu yazıtların varlığını keşfetmiştir[10].

18 yüzyıl sonlarına doğru Rusya'da seyahat eden Peter Simoneviç Pallas'ın seyahatnemisinde de bu yazıtlardan bazı kopyalar yer almıştır, Bu bölgedeki 22 küçük yazıtın kopyası da 1822 de St Petersburg'ta Georg Spasky tarafından yayımlanmıştı. (**Inscriptiones Sibiriacae; de antiquis quibusdam Sculpturis et inscriptionibus in Sibiria pererüs**)

Yenisey Yazıtları üzerindeki ön bigiler ve yayınlar, bilim dünyasının konuya yönelik çalışmalarına vesile olmuştur. 19 yüzyılın sonlarından itibaren buralara bilimsel amaçlı araştırma

---

8 Ahmet Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, İstanbul 1984, s.113.

9 Mustafa Gökmen, **Eski Türk Kitabeleri**, İstanbul 1981, s.12.

10 Zeynep Korkmaz,"Wilhelm Thomsen'in Hayatı ve Türklük Bilimine Hizmetleri", **Türk Kültürü**, Sayı:369 (Ocak 1994), s.4 ve devamı.

T.C. ÜNİVERSİTESİ

heyetleri gönderilmeye başlanmıştır. Daha sonraki çalışmalara önemli kaynaklık eden bu araştırmalar:

1. 1887-1888 yıllarında J.R. Aspelin başkanlığındaki Fin Arkeoloji heyeti araştırma sonuçlarını ve yazıtların kopyalarını 1889 da **Inscriptions de l' Jenisséi recueilliées et publiées parla societe finlandaise d'archéologie** (helsigfors) " Finlandiya Arkeoloji Cemiyetince toplanan ve yayımlanan Yenisey Yazıtları " adıyla yayımlanmıştır.

2. 1892 yılında Otto Donner, **Wörterverzeichniss zu de Inscriptions d'l' Jenisei** (Memaire de la Societe finno ougrienne IV) adlı kitabı ile bu kopyaların grafikli kelime indeksleri yayımlanmıştır.

3.1899 yılında Rus arkeologlarından ve İrkutsk Coğrafya Cemiyetinden N.M. Yadrintsev, Orhon ırmağının eski yatağındaki Koso Çaydam gölü yakınlarında bugün Orhon Yazıtları diye adlandırdığımız iki büyük yazıt daha bulunmuştur. N.M. Yadrintsev, bu yazıtları bilim dünyasına **Anciens caractéres trousvés sur des pierres et des ornements au bord de l' Orkhon** adlı eserle dünyaya tanıtmıştır.

4. 1890-1891 yıllarında A.O Heikel başkanlığındaki bir Fin araştırma heyeti Orhon ırmağı kıyılarına Koşo-Çaydam bölgesine giderek gerekli araştırmalar yapmış ve **Inscriptions de l'Orkhon, reucilles par l' expedition finnoise** 1890 et publiees par la societe finno-ougriche 1892 adı altında yazıtların mükemmel bir kopyasını yayımlamıştır.

5. 1892'de W.Radloff başkanlığındaki Rus bilim heyetinin gezisinin sonuçları **Atlas der Alterthümer der Mongolei im Auftrage der kaiserlichen Akademie der wissenschaften, herausggeben** von Dr. W.Radloff (St. Petersburg 1892-1899) "Moğolistandaki Eski Harabelerin Atlası ...." adıyla yayımlanmıştır.

6.Orhon Yazıtları'nın birer yüzünde bulunan Çince metin Yazıtların dili ile ilgili sırrın çözülmesinde yardımcı oldu. Kül Tigin yazıtındaki Çince metin George ve vun der Gabelentz tarafından Almancaya çevrildi. Daha sonra bu metnin daha geniş ve daha doğru bir çevirisi de Hollandalı bilim adamı G. Schlegel tarafından yapılmış (Memorie de la Societe finno - ougrienne II, Helinki 1892 "Tegin Giogh'un mezar taşı" adıyla yayınlanmıştır.

T.C.

Çince metin sayesinde Orhon ve Yenisey Yazıtları'nın kimlere ait olduğu ve hangi dilde yazılmış bulunduğu öğrenilebilmiş ve yazıtların eski bir Türk lehçesi ile yazıldığına şüphe kalmamıştır.

V.Thomsen, yazıtlar üzerindeki alfabeyi çözme çalışmalarına, yukarıda zikrettiğimiz Fin-Oğuz Cemiyetinin Heikel yayını ile Rus Bilimler Akademisi'nin yayınlarını esas alarak başlamıştır. Çalışmasına Çince metnin tercümesi de ışık tutmuştur. Nihayet V. Thomsen, yazıtlar üzerinde bulunan yazıyı çözerek, emsalsiz buluşunu Danimarka Kraliyet Bilimler Akademisi'nin 15 Aralık 1893 tarihli toplantısında bir bildiriyle ayrıntılı olarak açıklamıştır. Köktürk yazısının çözümü ve okunuşu ile ilgili bu bildiri Danimarka Kralliyet Bilim Akademisi'nin Bültenin de **"Dechiffrement des inscriptions de l' Orkhon et de l' jénissei, Notice Preliminaire " (Bulletin de l' Academie Royale des Science et des Lettres de Danemark**, Copenhague 1893, s.285-299=Afh. s.3-19) "Orhon ve Yeniey Yazıtları'nın Deşifresi" adıyla yayımlanmıştır.

* * *

V.Thomsen'in Köktürk Yazıtları'nın sırrını çözmesi, Türk tarihinin belgelere dayalı başlangıcını VI. yüzyılın ortalarına kadar götürdüğü gibi, Türkologlara ve Türklük bilimi çalışmalarına da yeni bir ufuk açmıştır.

Büyük bir heyecanla aceleci bir şekilde çalışan W.Radloff, Orhon ve Yenisey yazıtlarını metin ve tercümeleri ile üç bölüm halinde **Die alttürkschen Inschriften der Mongolei** (1. Lieferung St. Petersburg 1894-1895) " Moğolistandaki Türkçe kitâbeler adıyla yayımlamıştır.

V.Thomen 1894 Mart'ındaki yazıtlarla ilgili çalışmasını bunun üzerine yeniden gözden geçirme gereği hissetmiş ve bundan sonra, çok ütüz bir çalışma ile Kül Tigin ve Bilge kağan Yazıtları'nın trankiripsiyonlu metinleri ile Fransızca çevirilerini içeren eserini **Inscriptions de l'Orkhon de'chiffre'es** (MSSFOu, Helsingfors) adıyla yayımlanmıştır. İki bölümden oluşan bu eserin birinci bölümünde Köktürk yazı sistemi ayrıntılarıyla incelenmiş (s. 7-44) ve bu yazının köken sorununa eğilmiştir. Eserin ikinci bölümününün başında eski Türk tarihini ele almış (s.57-96) daha sonra Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları'nın çevriyazıları ile ilgili

T.C.

açıklama notlarıyla, yazılarda geçen sözlerin alfabetik dizini (s.135-211) ve daha önce konusunu ettiğimiz Çince yazıtın E.H. Parker tarafından yapılmış İngilizce (The Deceased Köl Tegin's Tablet" (s.212-2116) çevirisi de eklenmiştir. Mükemmel bir araştırma niteliği taşıyan bu eser, daha sonra bu alanda çalışan bilginlerce örnek alınmıştır. Gerek düzenli bir çalışma ortaya konması ve gerekse çalışmanın çok az hataları içermesi sebebiyle biz bu eseri Orhun Yazıtları üzerinde ilk düzenli çalışma kabul ediyoruz. Tezimize de asıl metin olarak bu değerli eseri almamızın ana nedeni de budur. Biz çalışmamızda bu eseri VT1 (Vilhelm Thomsen, **Inscription de l'Orkhon déchiffrés** (MSFOV, Helsingfors 1896) şeklinde kasaltıyoruz.

W.Radloff ilk yayınından sonra bazı düzeltmeleri de içeren ikinci basımını yayımladı. Bu eser: **"Die Alttürkischen Inschrifen der Mongolei, ,St. Petersburg** 1897." adlı eserdir.

1899'da P.M.Melioranskiy tarafından Kül Tigin yazıtının Rusça bir yayını yapıldı: **Pamyatnik u çest Kyul-Tegina** (= ZVO XII,2-3) Sanktperesburg 1899 (s.I-144).

Radloff bu yılda Orhon Yazıtları ile ilgili yayını sürdürdü. **Die Altürkischen Inschriften der Mongolei**, St.petersburg 1899. Radloff'un bu eserei Tonyukuk abidesi bakımından önemli bir yayın niteliğindedir. (ss.1-27) Bunları açıklamalar ve sözlük bölümleri izler Açıklamalar (s.28-85) sözlük (s.86-115)

V.Thomsen daha sonra yapmış olduğu düzeltmeleri içeren eseri: **Turcica, études concernant l'Inerprétation des inscriptions turques de la Mongolei et de la Sibérie (=MSFOu XXXVII), Helsingfors** 1916, (Afh, 92-198) Ayrıca1922 yılında Orhon Yazıtlarını ve 1897 da Klemenz tarafından bulunan Tonyukuk Yazatını yeniden gösten geçirerek ve başına Bilge Kağan'a kadar uzanan Köktürk tarihini inceleyen bir giriş yazısı koyarak Danca'ya çevirmiştir. (Samlede Afhandlinger II, 1922, s. 465-516). Onun bu son çevirisi H.H. Schaeder tarafından **Altürkische Inschriften aus der in Ubersetzung und mit Einletung** (ZDM(25, 1924, s.121-175) başlığı ile Almancaya, Ragıp Hulusi (Özden) tarafından da **"Moğolistandaki Türkçe Kitâbeler"** İstanbul 1935, (TM.II, s.81-118) başyığı ile Almancadan Türkçeye çevrilmiştir.

Radloff çalışmalarına bir yenisini Orhun Yazıtları'nın dili üzerine gramer denemesi ile ekledi: **"Materialien zum Verständniss der Morphologie des altürkschen Dialekts", Dritte Lieferung, St. Petersburg** 1895, ss. 388-422. ; **Grammatische Skizze der Alttürkischen Sprache, St. Petersburg** 1897, ss.I-129.

Orhon Yazıtları ilk defa Türkiye'de Necib Asım tarafından tanıtılmıştır. Necip Asım'ın bu eseri: **"Orhon Yazıtları**, İstanbul 1924 (H.1340) "adlı eserdir.

Orhun Yazıtları ülkemizde ikinci olarak H.N.Orkun tarafından yayımlanmıştır. Bu eser dört ciltten meydana gelmektedir. **Eski Türk Yazıtları, I-IV**, İstanbul 1936-1941. Bu yıllarda ortaya çıkan diğer bir eser olan: A. von Gabain'in, eski Türkçe grameri ile birlikte Kül Tigin yazıtının metnini içeren: **" Altürkische Grammatik, Leipzig** 1941" adlı eserdir.

Rus Türkologların S.Ye. Malov 1951 yılında Kül Tigin ve Tonyukuk Yazıtları'nın "runik" herfli orijinal metinleri ile Kiril harfli yazı çevrimlerini ve Rusça çevirilerini vermiştir. Bu eser: **"Pamyatniki drevetyurkskoy pis'mennosti, Moskve** 1951" adlı eserdir.

S.Ye. Malov, 1959 yılında yayımlanan ikinci eserinde de Küli Çor ve Ongin yazıtları ile birlikte Bilge Kağan yazıtının Kül Tigin ile ortak olmayan kısımlarının "runik" harfli metnini, yazı çevrimini ve Rusça çevrisini vermiştir.

1968'de Talat Tekin tarafından **Orhon Türkçesi Grameri** yayımlandı. Bu eser: A Grammar of Orkhon Turkic, Indiana University Publication, Uralic and Altaic Serier, c.69, Bloomington 1968. Eser de Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtları'nın yanısıra Ongin ve Küli Çor Yazıtlarına ait yazı çevrimli metinleri ve İngilizce çevirleri ile yazıtlarda geçen kelimelerin analitik bir sözlüğü de bulunmaktadır.

1870'te Muharrem Ergin **Orhun Yazıtları** adıyla bir eser yayamladı. Bu eserde Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Aidelerinin yazı çevirimleri, orijinal metinler ile Türkçe çevireleri ile küçük bir sözlük yer almaktadır. 1980 yılında A.N.Kononov Orhon yazıtları ile "runik" harfli bütün eski Türk Yazıtları'nın gramerini yayımladı Bu eser: **Grammatika yazika tyurkish runiçeskih pamyatnikov, Leningrad** 1980, 255 s.)

1988 yılında Talat Tekin Orhon Yazıtları üzerinde Kül Tigin, Bilge Kağan Yazıtları'nın yazi çevrimli metinleri, Türkçe açıklamalarıyla birlikte diğer yazı çevrimli metinlerdeki farklılıkları içeren notlarla, buralarda geçen kelimelerin bir sözlüğü ve kitabin sonunda da Yazıtların Orjinal tıpkı basımlarını bir tablolar bulunmaktadır. Bu eser: Talat Tekin, **Orhon Yazıtları**, Ankara 1988 (ss. 1-200)

Talat Tekin ayrıca 1994 yılında "Tonyukuk Yazıtı" adı altında Tonyukuk Yazıtının runik yazılı metinleriyle çeviri metinleri, açıklama ve sözlük bölümünden oluşan bir eser yayınladı. **Tonyukuk Yazıtı**, Ankara 1994, 72 S.

Osman Fikri Sertkaya 1995 yılında Göktürk Tarihinin Meseleleri adlı bir kitap yayınladı. Uzun yılların deneyimi ile hazırlanmış araştırma, inceleme yazılarının yer aldığı bu eser: **Göktürk Tarihinin Meseleleri, TKAE** Yay., Ankara 1995, 360 S.

Leyla Subaşı Uzun, Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı adlı bir eser yayınladı: **Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı**, Ankara 1995, 176 S.

* * *

Bu kapsamlı eserlerin yanında Orhun Yazıtları üzerinde belli konularda çalışmaları içeren inceleme yazıları yayımlanmıştır:

Orhun Yazıtları ile ilgili olarak düzeltme denemeleri Bang tarafından yapılmıştır. Bunlar: Über de kök-türkische Incrif auf der Südsei te des Kül-Tägin-Denkmals, Leipzig 1896; Zu den köktürkschen Inschriften der Mongolei, T'oung Pao 1896, 325-348; Zur köktürksischen Inscrift IE 19-21 T'oung Pao 1896 s.611; Köktürkkische, WZKM 1897, 198-200; Zu den köktürkischen Inscriften T'oung Pao 1898, 117-141.Hacattepe Üniversitesi Yayınları ,Ankara 1975.

Tahsin Banguoğlu, "Eski Türkçede bazı adlar üzerine" X.Türk Dil Kurultayında Okunan Bildiriler 1963'ten ayrıbasım TTKB Ankara, 1964.

Osman Nedim Tuna "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller", TDAY-B 1957, s.213-282.;"Köktürk Yazılarında "Ölüm" kavramı ile ilgili kelimeler ve 'kergek bol-'

T.C.

deyiminin İzahı" Bilimsel Bildiriler, TDK yanını:179, s.131-148;"Ekin Ara İdi Oksuz Kök Türk Ança Olurur Ermiş (KT,D2-3) İbaresi Üzerine", TDAY-Beletten 1993, s.83-89.

Talat TEKİN,"On a Misinterpreted word in the old Turkic Inscription", Ural-Altaische Jührbücher 1964. s.141; Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler, Hacettepe Üniv. Yayınları, Ankara 1975. s.113-117; 134-242.

Osman F. Sertkaya, "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Kül Tigin mi? - Köl Tigin mi?" Türk Edebiyatı, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Kasım 1074, sayı:35, s.23-25. ; Ayrıca: Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, ;"Göktürk Tarihinin Meseleleri: "İnel Kağan mı? - "İni İl Kagan mı?"Atsaz Armağanı, İstanbul 1976 s.397-409, Ayrıca: "Probleme der Köktürkschen Geschichte: Muss es "İnel Kagan" oder "İni il Kagan" heissen?" Materiala Turcica, Band 3, 1971, Bochum 1978, s.16-32; Ayrıca: Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995;"Tonyukuk Kitabesinin İkinci Taşının Doğu Yüzü Hakkında Bazı Yeni Görüşler", V.Milletlerarası Türkoloji Kongresi 1985, cilt:2, s. 213-218.Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, ;"Göktürk Tarihinin Meseleleri: Köl Tigin ve Kül-İç Çor Kitâbelerinde geçen Oplayu Tegmek Deyimi üzerine" Journal of Turkish Studies. Vol 7, 1983 ,s.367-375; Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995.;"Probleme Der Köktürkischen Geshicte:Muss es Çölgi Az eri order Çül(l)üg iz eri heissen?", Journal of Turkish Studies JTS, Vol 3. 1979, s.291-294.Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995.; "The first line of the Tonyukuk monument", CAJ, XXIII, 3-4 (1979) s.288-291);Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995.;"A note on the adjectival campound kız koduz on the Tonyukuk monument", Turcica, XI (1979) s.180-186;Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995.; "Mega Profesöre Civap (I)", TD 1993/I,S:397 s.313-325;"Mega Profesöre Civap (I)", TD 1993/I,S:498 s.393-404.

Ahmet Bican Ercilasun, "Bilge Kağan Taşının Kuzey Cephesinin İlk üç satırı üzerine bazı düşünceler", Türkoloji Kongresi CiltI, 1985s.69-74;"Köl Tigin yazıtı bir nutuk metni

midir?" TDAY-B 1990, s. 31-39;"Bir kişi yañılsar Oguz Budunu Bisükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş (KT, G6=BK, K4) İbaresi Üzerine, TDAY-B, s.83-89.[11]

Orhun Yazıtları üzerinde yapılan çalışmaları böylece tasnif ettikten sonra, bunlar arasından araştırmamıza konu ettiğimiz eserlerin belli başlı özellikleri üzerinde de durmak istiyoruz.

* * *

Tezimize konu olarak aldığımız, kısaltma bölümünde de görüldüğü şekilde YT1 olarak kısalttığımız eser: Vilh. Thomsen'in, " Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées (=MSFOu V), 1896, Helsinfors s.97-134. Ayrıca Türkçesi: Orhon ve Yenisey Yazıtları'nın Çözümü İlk Bildiri Çözülmüş Orhon Yazıtları (Çev.: Vedat KÖKEN, Ankara 1993 s.86-167." şeklinde künyesiyle belirttiğimiz eseridir. Bu eserde dil çalışmalarına örnek olabilecek bir metodla verilmiş olan yazıtlar, Çin kaynaklarının söz ettiği Kül Tegin ve Bilge Kağan yazıtlarıdır.

Eserde verilen I yazıt, Han'ın ağzından bir anlatı şeklindekaleme alınmış iki kısımdan oluşmaktadır. Anıtın doğu yüzü eserde ID ile gösterilmiş, bizde buna sadık kaldık. ID olarak gösterilen anıtın doğu yüzü 40 satırdır. Anıtın kuzey yüzü eserde IK şeklinde gösterilmiş, biz bunada sadık kaldık IK şeklinde kısaltarak gösteriyoruz. Anıtın kuzey yüzü de 13 satırdır. Anıtın daha kısa olan ve güneydeki dar yüzü de IG ile gösterlimiş olup, bu da 13 satırdır. Bunlardan başka da taşın üst köşesinde, yani, kuzeydoğu, güneydoğu ve güneybatı köşelerinde, çok az yer kaplayan ve her biri birer satır olan küçük üç yazıt daha vardır; küzeydoğudaki IKD, güneydoğudaki IGD ve güneybatıdaki de IGB işaretleriyle gösterilmektedir. Biz de tezimizde buna sadık kaldık bu üç kısa metni de tezimizde aynı işaretlerle gösteriyoruz.

---

[11] (Bu konularda daha fazla bilgi için bkz.:"Zeynep Korkmaz, "Wilhelm Thomsen'in Hayatı ve Türklük Bilimine Hizmetleri", **Türk Kültürü**, XXXII (Ocak 1994), Ankara,s.1-12.; Osman Fikri Sertkaya, "Köl Tigin'in ölümünün 1250. yıl dönümü dolayısı ile Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli metinler üzerinde yapılan arkeolojik ve Filolojik çalışmalara toplu bir bakış", Belleten, CXLVII/185 (Ocak 1983), Ankara 1984, s.67-85; Ahmet B.Ercilasun, "Bengütaş Edebiyatı", **Büyük Türk Klâsikleri**, C.I (İst. 1985), s. 56-69; Talat Tekin, **Orhon Yazıtları**, TDK yay. ankara 1988. s.V-XI.;Ahmet Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, İstanbul 1984, s.113-116.)

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

Anıt I'in tamamı 71 satırdır.

II. Anıt, tıpkı diğeri gibi kaleme alınmış olup, bunun da doğu yüzünü tıpkı diğeri gibi IID, IIG ve diğerleri gibi taşta bulundukları yön konumlarına göre belirtilmiş, biz de buna tezimizde sadık kalıyoruz. IID'nin ilk iki satırından sonra, I. anıtın doğu yüzündeki yazıtın neredeyse kelime kelime tekrarına geçilmektedir. Bu kelimesi kelimesine benzerlik IID2'nin sonlarından II D 24'ün ortalarına kadar devam eder, ki bu bölüm ID'nin başından ID 30'un başına kadar süren bölümün karşılığıdır. Bu bölüm eserde ID ve IID ortak bölemleri alt alta verilmiş olmakla birlikte biz araştırmamızda bu bölümleri ayrı ayrı veriyoruz. II.Anıtın; kuzey yüzünü kaplayan IIK, toplam 15 satır olup, I anıtın güney yüzündeki yazıtın neredeye kelimesi kelimesine bir tekrarıdır. satır I'den setir 8'e kadar olan kısım adeta kopya kağıdıyla çıkarılmış gibidir. Eserde bu bölümde alt alta verilmiştir. Biz tezimiz de de bunları ayrı ayrı ele alıyoruz.

II. Anıtın üç geniş yüzünü kaplayan bu yazıtlardan başka, doğu ve güney yüzlerinin kesiştiği köşede IIGD bir satır vardır; anıtın IIGB köşesinde ise ayrı bir satıra daha rastlıyoruz. I. anıttan farklı olarak II.anıtta küçük bir Türkçe yazıt IIB yer alıyor;

II.anıttaki Türkçe yazıtlarda toplam en az 92 (belki de 84) satır bulunuyor.

Biz araştırmamızda, Thomsen'n transkiripsiyonlu metinlerine sol tarafta ayrıca 1' den başlamak üzere müteselsil satır numaraları veriyoruz. Bu eser ile farklı olan gerek Thomsen'in diğer çalışmaları ile birlikte kısaltmalar bölümünde verdiğimiz eserlerdeki, farklı kelime, kelime gurubu, fazla yazılmış kelime ve kelime gurubu, asıl metnin sıra numarası ile farklılıklar, asıl metnin kelime , kelime gurubu ya da satırı tekrar yazmamak için köşeli parantezin solunda kısaltılmış olarak ilk ve son kelime ve arasındaki kelimelerde "... (üç nokta)" şeklinde kısaltılarak verilmekte, farklı kelimelerin ait olduğu eserler kısaltmalarıyla belirtilmektedir. Aynı satırdaki farklı kelimeler arasına bir kesme (|) işareti, farklı satırlara geçen yerlere ise iki kesme (‖) işareti koyuyoruz.

* * *

Tezimize aldığımız "Orhun Yazıtları" ile ilgili diğer bir çalışma W.Radloff, "Die Alttürkischen Inscriften der Mangolei, Ersla Lieferung, St. Petersburg 1894 ve "Die Alttürksichen Inschriften der Mongolei, Neue Folge, St. Petersburg 1897." adlı eserleridir.

Radloff, abidelerden birincisini (K) ile ikincisini de (X)ile göteriyor.

1894 metninde Yazıtların transkiripsiyonu ile birlikte, transkripsiyonun üzerinde kelimelerin tranliterasyonu verilmiştir. Bununla birlikte yazıtların transkrip metinlerinin sol tarafında Yazıtların orjinal yazılışlarıyla tıpkı basım kopyaları verilmiştir. Bu metinlerin altında da Yazıtların Almanca'ya çevirileri yer almaktadır. İkinci metinde (1897) ise sadece kelimelerin transkripsiyonları ve altında da Almanca çevirileri yer almaktadır.

1899 tarihinde yayınlanan eserinde "Tonyukuk Yazıtının" sol tarafında yazıtların tıpkı basımları ve sağ tarafındada yazıtların transkripsiyonu yer almakta; bunların altında da yazıtların Almanca çevirileri verilmektedir.

* * *

Tezimize konu olan diğer bir eser: Sir Gerard Clauson'un "Onüçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesi'nin Etimolojik sözlüğü"nü "Edisyon Kritik" çalışmamızdaki yerine yerleştirmeden önce, bu sözlüğü ve sözlükte geçen "Orhon Yazıtları" kelime, kelime grubu ve cümleleri tanıtmayı amaçladık. Bu sebeple de başından sonuna kadar sözlükte "Orhon Yazıtları" ile ilgili kelime, kelime grubu ve cümleleri tarayarak, orijinalleriyle araştırmamızın ekler bölümünde yer alan sözlük kısmına ayrıca bu sözlükte geçen kelimeleri alışılagelmiş biçimiyle alfabetik olarak sıraladık, tenkitli metinimizde ve anlamla ilgili kritik metinde ilgili kelime, kelime terkibi ve cümlelerin Thomsen'dan farklı biçimlerinin tercümelerini verdik.

Sözlükte verilen Orhun Yazıtları' ile ilgili örnek kelime, kelime grubu ve cümleler "Türkü VIII" şeklinde belirtilmiş, abideler ise I, II, T kısaltmaları ile taşların yüzüne göre de IE, IIE şeklinde yönleri belirtilerek verilmiştir. Kelime, kelime grubu ve cümlelerin sözlükte veriliş sırası sesli harflerle başlayan kelimelerle ilgildir. Bu kelimelerin Tek heceli, iki heceli ve üç heceli isim, ve fiil şekilleri alfabetik sıra ile verilmektedir. Bunlar: isim olan tek heceli kelimeler Mon. V.A, Man.V. AB fiil olanlar ise Mon. A- , Mon.AB , kısaltmaları ile verilmiş; iki heceliler

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD. 1973 FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Dis.ABA, Dis. V. ABA- kısaltmaları ile; üç heceliler de Tris.ABL, Tris.V. ABL şeklinde verilmiştir. Ayrıca sessizlerle başlayan kelilmeler ise "Inital Labial Plasives", "Inital Denti-palatal Affricate","Intal Dental Plasives", "Intal velar Plasive",diğer "R", "S", "Ş", "Y","Z" harfleri ile başlayan isim ve fiiller yine tek, iki ve üç heceli şekilleriyle verilmiş, kelimelere uygun kelime grubu ve cümle örnekleri alfabetik sırayla verilmiştir. Clauson'un kendi tasnifiyle verecek olursak:

I)	(a)	vowels	(h)	**m**
	(b)	labial plosives (**b**, (**p**))	(i)	**n**
	(c)	denti-palatal affricate (**ç**)	(j)	**r**
	(d)	dental plosives (**t**, (**d**))	(k)	**s**
	(e)	velar plosives (**k**, (**ğ**))	(l)	**ş**
	(f)	post-platal plosives (**k**, (**g**))	(n)	**z**

II) B representing labials, **b**, **p**, **v**, (**f**), (**w**) but not **m**

C representing denti-palatal affricates **c**,**ç**, (j).

D representing dentals **d**, **d**, t but not **n**

Ğ representing velars **ğ**, **k**, **x** but not **n**

G representing post-palatals **g**, **k**, **(h)** but not **ñ**

L representing l

M representing **m**.

N representing **n**, **ñ**, **ñ**

R representing **r**,

S representing **s**.

Ş representing **ş**.

Y representing **y**.

Z representing **z**.

T.C. ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD.

Sözlükte kelimelerin nasıl yer aldığını yine bize Clauson aşağıda verdiği örneklerle ifade etmektedir.

u:	Mon.A.
u:	Mon.V. A-
ak, oğ, u:ğ, ok	Mon. AĞ
eg, ek- ög- ük-	Mon V. EG-
bu:	Mon. BA
çars	Mon CRS
tüpi:, töpü	Dis DBA
tapın-, tevin-	Dis V. DBN-
tügü:nük	Tris. DGN
ultağlığ	Tris. DLD
yarlıka:-	Tris. V. YRL-[12].

* * *

Tezimize konu ettiğimiz Talat Tekin'in "A Grammar of Orkhon Turkic, İndiana University Publication, Uralic and Altaic Series, c.69, Bloomington 1968, s.231-238; s.243-248; s.249-253; s.261-292"; "Orhon Yazıtları, Ankara, 1988, s.8-57." eserleridir.

"A Grammar of Orkhon Turkic" adlı eserde Orhun Yazıtları'nın trankiripsiyonlu metinlerinde yanında Yazıtların ingilizce çevirileri yer almaktadır. "Orhun Yazıtları" adlı ikinci eserde ise Tekin'in yeni düzeltmelirile birlikte Türkiye Türkçesi ile çeviri metinler yer almaktadır.

* * *

Araştırmamızda incelediğimiz diğer bir eser, Muharrem Ergin'in "Orhun Abideleri" adlı eseridir. Bu eser, Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtların tıpkı basımlarını içermekte ve

---

12 Sir Gerard Clauson, **An Etimological Dictionary of Pre-Thirteent-CenturyTurkish**, Oxford 1972, s.x-xi.

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... ENSTİTÜSÜ MD.

bu yazıtların transkripsiyonlu metinleri, Türkiye Türkçesine çevirileri ile birlikte küçük bir sözlük bulunmaktadır.

Ayrıca kısaltmalada verdiğimiz "Orhun Yazıtları" ile ilgili çıkmış olan -özellikle O.F. Sertkaya'ya ait- makaleler, araştırmamıza aldığımız eserlerdir (Bkz. Kısaltmalar.).

TONYUKUK YAZITI

Klementz 1897'de Tola nehrinin yukarısı kısmında bulduğu bu yazıt: Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının 3 kilometre doğusundadır. 720-725 yılları arasında dikilmiş 4 cepheli 2 taş halindedir. Güneyindekinin boyu 1.70 kuzeyindekinin 1.60'dır. Güneyindekinde 35, kuzeyindekinde ise 27 satır vardır. Satırlar yukarıdan aşağıya yazılmış, soldan sağa doğru sıralanmıştır.

Tonyukuk âbidelerindeki hadiseler Claosun tarafından sistematik bir tasnifle şöyle açıklanmıştır:

1. Bölüm: 1.. satır. Âbide sahibininin adı, âbide sahibinin nerede doğduğu ve âbide sahibi doğduğunda Türk milletinin durumunun ne şekilde olduğu.

2. Bölüm: 2-4. satırlar. Yarım kalmış ayaklanma

3. Bölüm: 4-5 satırlar. İl tiriş'in başarılı ayaklanması

4. Bölü: 7-11. satırlar. Yin Shan bölgesinden göçmeden önceki hadiseler.

5. Bölüm: 12-15. satırlar. Ötüken (Hangay) dağlarına göç.

6. Bölüm: 12.15. satırlar. Oğuzl'a boyun eğdirilmesi ve Ku-tu-lu'nun İl tiriş ünvanını alması

7. Bölüm: 18-19. satırlar. Shan tung'a akınlar.

8. Bölüm: 19-29. satırlar. Kırgız'a boyun eğdirilmesi.

9.Bölüm: 29-43. satırlar. Demir Kapı Seferi

10. Bölüm. 43-47. satırlar. On Ok ve Türgiş'e karşı sefer.

11. Bölüm. 48-62. satırlar. İl türiş kagan'ın kahramanlıkları, Tonyukuk'un İl türiş Kağan'a Kapgan'a ve Bilge Kagan'a hizmeti

Ayrıca Tonyukuk Yazıtları ile ilgili çıkmış yayınlar ve inceleme yazıları :

1.W. Radloff,Die ayttürkischen Inschriften der Mongolei, Die Inscrift des Tonyukuk, Zweite Folge, S.-Petersburg, 1899

2.V.Thomsen, Turcica, MSFOu, 37, Helsinki, 1916, s. 1-108.

3 _____, Alttürkische Inscriften aus der Mongolei" ZDMG, 78, Leipzig 1924-1924, s. 121-175.

4. _____, "Moğolistandaki Türkçe kitâbeler", türkiyat Mecmuası, III, İstanbul 1935, s. 81-118.

5.H.N.Orkun, Eski Türk Yazıtları, I, İstanbul 1936.

6.S.E. Malov, Pamyatniki Drevnetyürkskoy Pis'mennosti, testı i issledovaniya, Moskova- Leningrad 1951.

7.P.Aalto, G.J. Ramstadt and J.G.Granö, "Materialien zu den Alttürkischen Inschriften der Mongolei", JSFOu, LXI, Halsinki, 1958, s. 3-91.

8.R.Giraud, L'Inscription de Bain-Tsokto, Paris 1961.

9.I.V. Stebleva, Poeziya Tyürkov VI-VIII. vekov, Moskova 1965.

10. T.Tekin A Grammar of Orkon Turkic, Indıana University, Bloomington 1968.

11. M. Ergin, Orhun Abideleri, İstanbul 1970.

12. G. Aydarov, Yazık Orkonskih Pamyatnikov Drevnetyürkskoy Pis'mennosti VII veka, Alma-Ata 1971.

13.S.G. Kiyaştornıy, "Tonyukuk-Aşide yuan'çjen", Türkologiçeskiy Sbornik, 1966, s. 201-205.

14. A.M. Sçerbak, "O secetanii odça: borça v runiçeskih nadpisyah", Sovetskaya Tyürkologiya, 1975/6, s. 88-90.

15. M.Mori, "A-shih-tê Yeanh-Chên ve Tonyukuk" İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, V/1-4, İstanbul 1973, s. 87-93.

T.C. ... ENSTİTÜSÜ

16. P. Zieme, "Neu Funde zur Geschte der Türken in der Mongolei", Das Altertum, 18 (1972), s. 255-258.

17. G. Hazai, "Sur un passage de L'Inscription de Tonyukuk", Turcica Revue d'Etudez Turques, II, Paris 1970, s. 24-31.

18. _____, "Zu einer Stelle der Tonyukuk Inschrift", Sprache, Geschicte und Kultur der Altaischen Vulker, Protokollband der XII. Tagung der PIAC 1969 in Berlin, 1974, s. 265-269.

18. Sir G. Clauson, "Some notes on the Inscriften of Tonyukuk", Studia Turcica, Budapest 1971, s 125- 132. ; Türkiyat Mecmuası, XVII, İstanbul 1976, s. 141-148).

19 Semih Tezcan, "Tonyukuk yazıtlarında bir kaç düzeltme", TDAY Belleten 1975-1976, Ankara 1976, s. 173-181.

20. T.Tekin, s. 283; Louis Bazın, YLes Clandriers Turcs Anciens et Medievaux, Lille 1974, s. 208-209.

21. O.F Sertkaya, Some Problems of Köktürk history: The first line of Tonyukuk Monument (Central Asiatic Journal, XXIII/3-4 (1979), s. 288-292).

22. _____, Some Problems of Köktürk history: A Note on the adjectival compound kız koduz on the Tonyukuk Monumen (Turcuca, Revue d'Etudes Turques, XI (1979), s. 180-186)

23._____, Göktürk Tarihinin meseleleri: Tonyukuk âbidesi üzerindeüç not: I. Tonyukuk âbidesinin ilk satırı; II. "Çölgi (A)z (e)ri"mi - "Çöl[l](ü)g iz (e)ri"mi; III. Tonyukuk âbiesindeki kız koduz sıfat tamlaması üzerine, Türkiyat Mecmuası, XIX (1977-1979), 1980, s. 165-182).

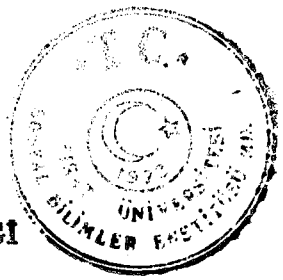
24. _____,Probleme der köktürkschen Geischichte: Muß es "İnel Kagan" order "İni İl Kagfan" heißen?, Materialia Turcica, II (1977), Bochum 1978, s. 16-32) (Türkçesi: Atsız Armağanı, İstanbul 1976, s. 397-419 ve Göktürk Tarihinin Meseleri s. 99-103.)

25._____, Probleme der köktürkschen Geischte: Einige Bemerkungen zur Ostseite des zweiten Steins der Tonyukuk- Inschrift, TDAY-Beletten 1986, Ankara 1988, s. 53-

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... ENSTİTÜSÜ

57; Göktürk Tarihinin Meseleleri: Tonyukuk kitâbesinin ikinci taşının Doğu yüzü hakkında bazı yeni görüşler, Beşinci Milletler Arası türkoloji Kongresi, İstanbul, 23, 28 Eylül 1985, Tebliğler. I. Türk Dili, cilt 2, İstanbul, 1987, s. 213-218; Ayrıca: TDAY- Beletten 1986, Ankara 1988, s. 59-63); Problemı Tyurkskogo Yazıkoznaniya. Zametki po povodu çteinya nadpisi v çest' Tonyukuka (Vostoçnaya storona vtorogo fragmenta pamyatnika, Sovyetskaya Tyurkologia, 1987/3,s.16-19[13].

[13] Osman F. Sertkaya, **Göktürk Tarihinin Meseleleri**, Ankara 1995,s.41-42.

ORHUN YAZITLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

Araştırmamızın esası, Orhun Yazıtları'nın fonetik- morfolojik farklılıkların yanısıra "semantik" farklılıkları da içeren "edisyon kritik" metin ortaya koymaktır. Ayrıca bu konudaki farklılıkların sebeplerini "notlar" bölümünde "tenkitli" olarak belirtmeden önce bu farklılıkları anlamamızda kolaylık sağlamak için yazıtların; yazıldığı alfâbe, yazının imlâsı, ile birlikte Orhun Türkçesi Grameri hakkında bazı ön bilgiler üzerinde durmakta yarar görüyoruz:

ORHUN YAZITLARI'NDA KULLANILAN ALFABE

İnsanı insan yapan, onun ayrı fertlerini birbirine bağlıyarak bir içtimaî hayatın içinde vücude gelmesine imkân veren ve bunu tedricen yükselterek bugünkü şekline getiren en büyük amillerden biri dilldir.

Dil bir milletin tarihidir. Dil bir millî topluluğun içinde ve onunla birlikte gelişmiş olduğu için, kendisinde o milletin binlerce yıllık tarihî seyrini muhafaza eder. Bir milletin tarihin muhtelif devirlerinde benimsemiş olduğu görüş, duyuş ve fikirlerini muhafaza eden canlı âbide milletin dilidir. Herhangi bir san'at eserinin veya her hangi bir san'atkârın şu veya bu millete mensup bulunduğu hakkında tereddüt ve şüphe edilebilir. Fakat Türk dilinde yazılmış olan bir eser hiç şüphesiz Türk milletinin eseridir. Türkçe ifâde edilmiş olan en ufak bir tâbir dahi Türk milletinin kıymetli malıdır. Dil kendi içinde bir milletin bütün geçmişini sakladığı gibi, onu sonsuzluğa götürecek en büyük kudreti de kendinde taşıyan bir varlıktır[14].

İnsan tefekkürünün esasını teşkil eden dilin bugünkü inkişafını temin eden ve insan dehasının vücude getirdiği vasıtalardan biri -bizce en önemlisi - yazı sistemidir.

---

[14] Reşit Rahmeti Arat, " Türkçenin meseleleri: Dil tabii bir varlıktır ",**Türk Kültürü I, S.3** Ankara 1963, s.2.

Asıl dil hazinesini yazı sistemi ile yazılmış dil yâdigarları teşkil eder[15]. Bir milletin k ü l t ü r derecesini, onun herhangi bir yazı sistemi yaratıp yaratmamış olması ile ölçmek gerekir.

Asıl dil hazinesini Türkçe yazılmış olan eserler teşkil eder. Türk yazı dilini yazıldıkları tarihleri belli olan Orhon Yazıtlarından itibâren takip edebiliyoruz. Katî olarak bilinen tarihler VIII. asrın başları olup, bazı tereddütler ile, VI. asra kadar çıkmaktadır. Bunların bir kısmı, şüphesiz daha eski tarihlere aittir. Bu yazı dilinin bugünkünden çok az farklı olan bu sâbit şeklini alıncaya kadar, uzun bir zaman geçmiş olabileceği tabiîdir. Türk yazı dilinin daha sonraki gelişmesi gözönünde tutulursa, dilin bu eski şeklini en az miladın ilk senelerine kadar çıkarabiliriz. Kısaca biz bugün miladın ilk senelerinden zamanımıza kadar geçen iki bin yıllık bir devreyi içine alan bol miktarda yazı malzemesine sahip bulunuyoruz. Bu malzeminin araştırılmasında Türk dilinin tarihî inkişafını ve bu gelişmenin kanun ve temayüllerini tespit edebiliriz[16].

Türk dilinin yazılı ilk yâdigarı olan Orhon Yazıtları hakkında yapılan çalışmalar ile ilgili bölümde bulunuşunu ve alfabesinin çözümü ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verdiğimizden, biz burada yazı sistemini en doğru şekilde çözerek, Türk kültürüne büyük hizmetlerde bulunan, Thomsen'in çalışmaları ışığında Orhon Yazıtları'nde kullanılan alfabe hakkında bilgi vereceğiz.

Orhon Yazıtları'nde kullanılan yazı hakkında bugün genel olarak sahip olduğumuz bigiler. V.Thomsen tarafından 15 Aralık 1893'te Kopenhag Bilimler Akademisinin bir toplantısında duyurulmuştur. Thomsen'in eski Türk "runik" yazısını çözümü ile ilgili ilk raporu Danimarka Bilim ve Edebiyat Akademisi Bülteni'nde yayımlandı. Bulletin de l' Acedémie Royale des Sciences et des Letters de Danemark, Copenhague 1893, s.285-299 (=Afh.. s.3-19) Ayrıca Türkçesi için Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: Vilh. Thomsen Orhon ve Yenisey Yazıtları'nın Çözümü İlk Bildiri Çözülmüş Orhon Yazıtları Çeviren Vedat KÖKEN, Ankara 1993.

---

15 Reşit Rahmeti Arat, " Uygur Alfabesi ", **Makaleler**, Ankara 1987, s. 674-675.

16 Reşit Rahmeti Arat, " Dil meselesi ve Türk Dili ", **Türk Kültürü III**, Ankara 1965, s. 34.

Daha sonra Thomsen'in yayını örnek olarak yazıtların büyük kısmını yayınlayan Hüseyin Namık Orkun, Göktürk Alfabeleri hakkında kitabının ikinci cildinde bilgi verdi. Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları II, TDK, İstanbul 1938, s.200-215.

Osman Nedim Tuna, "Bazı imla gelenekleri" ve "Köktürk Yazılı Belgerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller" başlıklı makalelerinde Göktürk yazısının imlası hakkında bilgiler verdi. Osman Nedim Tuna, "Bazı imla gelenekleri", TDAY 1957, s.41-81 ; Köktürk yazılı belgelerinde ve Uygurcada uzun ünlüler", TAY, 1960 s.213-282.

Muharrem Ergin 1970'te yayınladığı eserinde, Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtları'nın metinlerini yayınladığı gibi, alfabe hakkında bilgi verdi. Muharrem Ergin, Orhun Yazıtları, İstanbul, s.

Talat Tekin 1988 yılında yayınladığı Orhon Yazıtları adlı eserinde, Bilge Kağan ve Kül Tiğin Yazıtları ile birlikte yazıtlarda kullanılan Göktürk Alfabesi ile ilgili bilgi verirken,Orhon yazıtlarında uygulanan yazım kuralları ile Ünlü ve ünsüzlerle ilgili kurallar üzerinde durdu. Talat Tekin, Orhon Yazıtları, TDK. Ankara 1988, s.XIV-XXIV.

Orhon Yazıtları'nde kullanılan yazı 38 harf veya işaretten meydana gelmektedir.

Bu yazı sisteminde bulunan ünlü (ünlü), konsonant (ünsüz) harfleri Thosen'in çözümünde ortaya koyduğu şekilleri ile birlikte, fonetik değerlerini gösterelim:

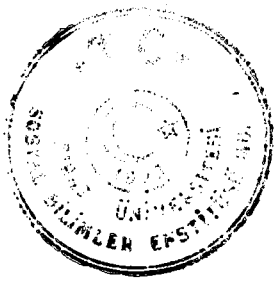
ÜNLÜLER (Vokaller):

1. 𐰀 bu işaret geniş ünlüyü yazmak içindir. Art fonemlerle a, ön fonemlerle e değerindedir.

2 𐰃 bu işaret dar ünlüyü yazmak içindir. art fonemlerle ı, ön fonemlerle i değerindedir.

3 𐰆 bu işaret dar ünlüyü yazmak içindir. o, u değerindedir.

4. 𐰇 yuvarlak ön ünlüyü yazmak içindir. ö, ü değerindedir.

ÜNSÜZLER:

Yarı Ünlüler:[17]

6. ﻱ (=ya, ay) Art ünlülü heceler içindir.

7 ﻲ (=ye, ey) Ön ünlülü heceler içindir.

Nazaller[18]**:**

8. ﻥ (=an) Art ünlülü heceler içindir.

9 ﻦ (=en)Ön ünlülü heceler içindir.

10. ﻦ (=añ, eñ) Art ve ön ünlülü heceler içindir.

11 ﻦ (=n) Art ünlülü heceler içindir.

Akıcılar[19]**:**

12. ﻞ (=al) Art ünlülü heceler içindir.

13. ﻞ (=el) Ön ünlülü heceler içindir.

14. ﺮ (=ar)Art ünlülü heceler içindir.

15.ﺮ (=er)Ön ünlülü heceler içindir.

Sürtüşlüler[20]**:**

16. ﺲ (=sa, as)Art ünlülü heceler içindir.

17. ﺲ (=se, es)Ön ünlülü heceler içindir.

18. ﺶ (=sa, aş, se, eş) Art ve ön ünlülü heceler içindir.

---

17 Yarı ünlü (semivowel): Boğumlanma noktaları ünlüyle ünsüz arasında bulunan ses. y, **v**, j, v sesleridir. av, kavrul-, say-, yay, ay kay vb. (Bkz. Zeynep Korkmez, **Gramer terimleri Sözlüğü**, Ankara 1992, s.171.)

18 Nazaller (nasal): Art damağın alçalması, yutaktan gelen havanın hem ağızdan hem de burundan geçirilmesi yoluyla oluşan ünsüz türü. Boğumlanma noktaları açısından bir çift dudak sesi olan m ile diş sesi olan n ve art damak sesi olan ñ ünsüzleri, boğumlanmaya aynı zamanda burun yolunun da katılması dolayısıyla birer geniz ünsüzüdürler:maşa, tanık, yoñga, baña kelimelerindeki ünsüzler gibi. (Bkz. Zeynep Korkmaz,a.g.e., Ankara 1992, s.71.)

19 Akıcılar (liquid): Dudakların birbirine, dişlerin alt dudağa veya dil ucunun dişlere veya damağa dokunuşu sırasında, ciğerlerden gelen havanın ağız boşluğunun daralan noktalarından veya burun yolundan akarak çıkarılması ile oluşan bol sesli ünsüz: l/r/y/m/n, gibi. Bunların en bol seslisi r/l ünsüzleridir. (Bkz. Z.Korkmaz, a.g.e., Ankar 1992, s.6.)

20 Sürtüşlüler: Ağız kanalının çeşitli yerlerinde oluşan daralma sonunda sürtünerek veya sızarak çıkarılan ünsüz: f,v,y,h,s,z,ş,j,ğ ünsüzleri Türkçenin sızıcı ünsüzleridir (Z.Korkmaz, a.g.e., Ankara 1992, s. 135.)

19. 𐎍 (=ça, aç, çe, ze) Art ve ön ünlülü heceler içindir.

20. 𐎎 (=iç) iç hecesi değerindedir

21. 𐎏 (=az, za, ez, ze) Art ve ön ünlülü heceler içindir.

Dudaksılar[21]:

22. 𐎀 (=ba,ab Art ünlülü heceler içindir..

23. 𐎁 (=be, eb) Ön ünlülü heceler içindir..

24. 𐎅 (=(v.) p.) Art ve ön ünlülü heceler içindir.

25 𐎌 (=ma,me, am, em) Art ve ön ünlülü heceler içindir.

Dişsiller[22]:

26. 𐎃 (=ad) Art ünlülü heceler içindir.

27. 𐎄 (=ed) Ön ünlülü heceler içindir.

28. 𐎕 (ta, at) Art ünlülü heceler içindir.

29. 𐎖 (=te, et) Ön ünlülü heceler içindir.

Damaksılar[23]:

30. 𐎊 (=ka,ak) Art ünlülü heceler içindir.

31. 𐎋 (=ke, ek) Ön ünlülü heceler içindir.

32. 𐎂 (=ga, ag) Art ünlülü heceler içindir.

33. 𐎆 (=eg) Ön ünlülü heceler içindir.

---

21 Dudaksılar: Her iki dudağın birbirine veya alk dudağın üst dişlere dokunması ile boğumlanan patlayıcı b, p: sızıcı v,f,m ünsüzleri. Bunlardan b, p , m çift dudak; v, f diş-dudak ünsüzleri adını alır. (Bkz. Z.Korkmaz, a.g.e., ankara 1992, s.48.)

22 Dişsiller (dental): Dil ucunun veya dil tacının üst dişlere, diş etine veya diş eti- damak sınırına dokunması veya yaklaşması ile boğumlanan ünsüzler: d, t, c, ç, j, ş, z, s, n, l, r: gibi. Bunlar boğumlanma noktasındaki küçük ayrılıklara göre kendi içlerinde de sınıflanmaya girerler: d, t, z, s, n, l, r diş-dişeti noktalarında boğumlandıkları için diş-eti (alveolar) sesleri durumundadırlar. Bunları diş-damak sesleri (alveolar) olarak gösterenler de vardır.(Bkz.: Z. Korkmaz, a.g.e. Ankara 1992, s. 46.)

23 Damak ünsüzü (guttural): Dil sırtının tümseklenip ön veya damağa yaklaşması veya dokunması ile çıkarılan ünsüz türleri: k/k, g/g,ğ ve ñ ünsüzleri gibi. Bunlardan k/g, dil sırtının ön tarafı ile ön damak aasında boğumlandıkları için ön damak ünsüzleri; k / g ünsüzleri de dil sırtının arka tarafı ile art damak arasındaki bölgede boğumlandıkları için art damak ünsüzleri adlarını alırlar. ğ ve ñ ünsüzleri her iki türde de yer alır. Boğumlanma noktaları, hece kurdukları ünsüzlerin kalın veya ince oluşu ile ayarlanır. (Bkz.: Z. Korkmaz, a.g.e. Ankara 1992, s.41.

34. (=ok,uk) Art yuvarlak ünlülü heceler içindir.

35. (=ök, ük)Ön ünlülü heceler içindir.

36. (=kı, ık) Art dar ünlülü heceler içindir.

Katışıklar[24]:

37. (v.| nç) Art ve ön ünlülü heceler içindir.

38. (=v. |nt) Art-dar ünlülü heceler içindir.

39. (= (v.) lt) Art ve ön ünlülü heceler içindir[25].

Göktürk Yazıtları'nda iki harfin birleştiği, bir tek şekilde iki harf sesi veren işaretler şunlardır:

 nç	 yn,ny
 ıç	ık, kı
ng	ok,uk,ku,ko
 ld,lt	nd,nt
	ök,ük, kö, kü

Göktürk Yazıtları'nda dikkati çeken mühim bir çizgi de bugünkü Türk yazısında tek bir harfle yazılan Ka ve Ke sesleri için 5 ayrı harf bulunmasıdır[26].

 ka	 ok, uk, ko, ku
 ke	 ök,uk,kö,kü
	ık, kı

---

24 Karşıladıkları ses bakımından iki ünsüzü karşılayan bu işaretlere karışık ligatürler diyoruz.

25 (Bu hususta daha geniş bilgi için bkz.:A.Cevat Emre, **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri**, İstanbul 1979 s.28-30.)

26 Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1971, s.58-59.

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORHUN YAZITLARI'NIN GRAMERİ

Araştırmamızın değerlendirilmesi açısında "Orhun Yazıtları"nın grameri üzerinde kısaca durmakta yarar görüyoruz.

Türk yazı dilinin ele geçen ilk yazılı metinleri, "Orhun Yazıtları" dır. Fakat bu metinler şüphesiz Türk yazı dilinin ilk örnekleri değildir. Çünkü Orhun yazıtlarındaki dil yeni teşekkül etmiş bir yazı dili olarak değil, çok işlenmiş bir yazı dili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan Türk yazı dilinin başlangıcını ele geçen bu ilk metinlerden çok daha öncelere çıkarmak gerekir[27].

Orhun Yazıtları'nın bulunmasından günümüze gelinceye değin bu dönem Türkçesinin yapısını inceleyen muhtelif eserler yazılmıştır.

Orhon yazıtları üzerine yazılmış gramer çalışmalarıyla ilgili eserler:

K.Gronbech'in Der türkische prachbau Kopenghagen, 1936 182S.; Türkçesi için (Çeviren Mehmet AKALIN) Türkçenin yapısı. Ankara, 1995 148 S.

A.Von Gabain' **in Altürkische Grametik, Leipzig**, 1941 "Eski Türkçe'nin Grameri; Türkçesi için: (Çeviren Mehmet AKALIN) "Eski Türkçenin Grameri, Ankara, 1988 s.1-313.

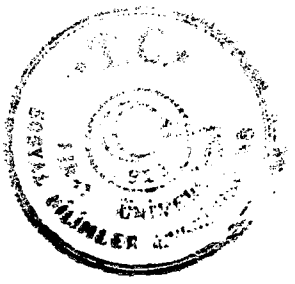
Pmitsak, **Das Alttürkische, Handbach d. Orientalitik Turkologie, Leidan (Koln** 1960 32 s.) Türkçesi için: Şinasi Tekin, "Eski Türkçe, TAEK, Ankara, 1976 s.150-192.

1968'de Talat Tekin tarafından Orhon Türkçesi Grameri yayımlandı. Bu eser: **A Grammar of Orkhon Turkic, Indiana University Publication,** Uralic and Altaic Serier, c.69, Bloomington 1968.

1980 yılında A.N.Kononov Orhon yazıtları ile "runik" hafrli bütün eski Türk Yazıtları'nın gramerini yayımladı Bu eser: **Grammatika yazıka tyurkskih runiçeskih pamyatnikov, Leningrad** 1980, 255 s.)

---

27 Prof. Dr. Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1983, s.13.

SES BİLGİSİ

Sesbilim, anlamlı birimler oluşurken seslerin nasıl çıkarıldığını, nasıl dizildiklerini, seslerde eş zamanlı değişim ve art zamanlı değişim kurallarını inceler. Ses bilimi canlı dillere uygulandığı gibi, eski metinlerin dillerine de uygulanır. Fakat eski metinlerin ünlü ve ünsüzlerini tespit ederken, bütün bigilerimiz şu veya bu şekilde yapılan karşılaştırmalardan çıkan son derece tereddütlü neticelere dayanmaktadır. Bunun için muhtemel ses değerlerine dayanan bir sınıflandırma yerine, ünlü ve ünsüzleri 'fonem bilgisi' yönünden sınıflamak daha doğru olacaktır.

Ünlüler:

Ağız kanalının ünsüzlere oranla genel olarak daha açık durumda çıkan sesleridir. Teşekkülleri sırasında ses geçidinde belirli bir takıntıya uğramayan, hiç bir engelle karşılaşmayan seslere ünlü adı verilir. Ünlüler teşekkül ederlerken ses yolu tamamiyle açıktır.

Ağız ünlüleri[28], kayan ünlüler, yarı ünlüler olmak üzere üç şekilde bölümlendirilir. Türkçenin ünlüleri, ağız ünlüleridir. Geniz ünlüleri Türkçede yoktur.

Ünlüler çıkış bakımından da ağız kanalının açıklığına göre: açık ünlüler, kapalı ünlüler olmak üzere bölümlendirilir. Açık ünlüler, bunlara geniş ünlüler de denilmektedir. Bu sesler a, e, o ve ö'dür. Kapalı ünlüler, bunlara dar ünlüler de denilmektedir. Bu sesler ı, i, u ve ü sesleridir.

Dilin dilin durumuna göre de: ön dil ünlüleri ya da ön ünlüler; arka dil ünlüleri ya da art ünlüler olmak üzere bölümlendirilir. Söyleyiş sırasında dilin önde ya da arkada tümseklenmesi, önde ya da arkada tınlama sağlayan bir ağız boşluğu bırakmasına göre yapılan bir ayırımdır. Türkçede ön dil ünlüleri, ön ünlüler: e, i, ö, ü ; arka dil ünlüleri, kalın ünlüler a, ı, o, u ünlüleridir.

---

28 Ağız ünlüsü (oral vowel): Boğumlanma yeri ağız olan ve burun yolu kapalı iken çıkarılan ünlü. Türkçenin özlî ünlüleri ağız ünlüleridir. a, ı, o, u, e ,i, ö, ü. (Bkz.: Z. Korkmaz, a.g.e. Ankara 1992, s.5)

Dudakların durumuna göre de ünlüler: düz ünlüler, yuvarlak ünlüler olmak üzere bölümlendirilir: Düz ünlüler a, e, ı, i; yuvarlak ünlüler o, ö, u, ü ünlüleridir.

Türkçenin ünlüleri, kelimenin ilk hecesiyle, diğer heceleri arasında temel bir yapı farklılığıyla tavsif edilmiştir. Bu vokalizm (ünlüler düzeni) damaklılık , açıklık ve dudaklılık'tan meydana gelen üç ilişkinin tayin ettiği mükemmel bir simetri ile tarif edilen 8 fonemden teşkil etmiştir. Dört ön damaklı veya önlü (=ince) ve dört artdamaklı veya artlı (=kalın)'nın; dört yuvarlak olmayan ve dört yuvarlak veya dudaklı (=yuvarlak)'dan meydana gelen bu ünlüleri, tabloda gösterirsek:

		Dilin Durumuna Göre			
Ağız açıklığına göre		ÖN ÜNLÜLER		ART ÜNLÜLER	
Dudakların Durumuna göre		Kapalı (dar)	Açık (geniş)	Kapalı (dar)	Açık (geniş)
	Düz	i	e	ı	a
	Yuvarlak	ü	ö	u	o

şeklindedir[29].

Uzun Ünlüler:

Bugün yaşayan Türkmence, Özbekçe ve diğer modern Türk ağızlarında uzun ünlülerin, Yakutça'da uzun ünlülerin ve diftongların, Macarca'daki Türkçe'den alma kelimelerde uzun ünlülerin mevcudiyeti ilk Türkçe'nin uzun ünlülere sahip olduğunu gösterir.

Bilindiği gibi, Köktürk yazılarında, birisi umumi olmayan, diğer dördü ise bütün metinlerde kullanılan ve yalnız ikisi yuvarlaklara ayrılmış dört (aslında bir de diğer yazıtlarında

---

[29] Louis Bazin, "Türk dillerinin müşterek tarafları ve temayülleri (Sprachbau=Dilin Yapısı), **Tarihi Türk Şiveleri** (Çev.:Mehmet Akalın), ankara 1979, s.16-18).

kullanılan bir de kapalı e sesi mevcut fakat bu ses Orhun Yazıtları'nda kullanılmamıştır.) ünlü işareti vardır.(Bkz.Eski Türk Yazısında İşaretler)

Bunlardan, hem ön, hem art ünlüleri gösterebilen dört işaretin okunuşlarını, yanlarına gelen ve önlük-artlıkları belli ünsüzlere tekabül eden işaretler tayin eder. Yuvarlak ünlüleri gösteren dört işarette ise, önlük-artlık belli olduğu halde, genişlik-darlık ayırt edilmemiştir.

Ünüzlere mahsus işaretler üç guruptur:

1.Yalnız ön sıradan ünsüzleri belirtenler,

2.Yalnız art sıradan ünsüzleri belirtenler,

3.Hem ön, hem art sıradan ünsüzleri belirtenler.

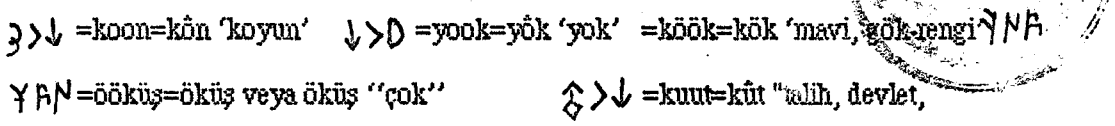
Bu sonuncu,tek bir ünsüzü veya bir ünsüz çiftini karşılayan iki kısma ayrılır. Hepsinin müşterek tarafı, geniş-düz ünlü ile kurulmuş heceleri işaretlemektedir. Ancak, ilk iki guruptaki heceler, hem kapalı hem açık olabildikleri halde, üçüncü gruptakilerden, birden fazla ünsüzü belirtenler, yalnız kapalı olabilirler. Bunun içindir ki, ister ön, ister art sıradan olsunlar, geniş-düz, normal ünlüler, kelime başı ve içinde gösterilmezler. Fakat, yaptığımız bu tarife göre, önlük-artlık,düzlük-yuvarlaklık. genişlik-darlık prensipleri bakımından aynı kategoriden seslere tekabül eden, bir ünlü ve bir ünsüz veya bir ünlü, bir ünlü-ünsüz (ünsüz-ünlü), yahut, bir ünsüz, bir ünlü-ünsüz (ünsüz-ünlü) işareti birlikte yazılmışlarsa, hakikatte aynı değerde, lâkin biri yazılan, biri yazılmayan iki ünlü gösteriliyor demek olur. İşte, Köktürk yazılarında uzun ünlüyü belirleme esası budur* . Bunu iki kelime ile açıklayalım:

Yuvarlak ünlülerin yanın da ve dar-düz ünlülerin yanında işaretlerinin her zaman kullanılmaması ve her iki gurup ünlü işaretlerinin daha çok ile yazılması da, uzunlukları belirtmek için, başvurulan bu özel kuraldan ileri gelmektedir

* (Daha geniş bilgi için bkz.: Osman Nedim Tuna, "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurca'da Uzun vokaller", **TDAYB-1960**, s.214-247.

Duduk Uyumu* :

Orhun Türkçesi'nde kelimeler teşekkülleri esnasında, dudak uyumunun tesiri altındadırlar; kelimelerde bağlama ünlüsü ı,i, kendisinden önceki yuvarlak bir ünlüden sonra u,ü olur.

Tabandaki yuvarlak ünlüden sonra gelen çift ünsüz, bazan ekin dudak uyumuna girmesini önler; belgürt-ip "belirtip,gösterip"[30]. Thomsen'ın trankripsiyonlamasından anladığımız kadarıyla ona göre, dudak uyumu eklerde yerleşmemiştir. Thomsen "kondurmuş" değilde "kondurmıs" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Diğer Özellikler:

1. Seyrek görülen a/ı, e/i değişmesi: Bu, belki de kısmen bir ağız özelliğidir: "e ile i'nin münasebeti , o ile ü'nün munasebeti gibidir.

2. u/ı, ü/i değişmesi: buna da ağız ayrılıkları tesir etmiş olabilir.

Ünsüzler :

Daha sonra yazılı olarak ele geçen, Run, Brahmi ve Mani yazılarının ortaya koyduğuna göre, bir b ve bir p ; Brahmi yazısının şehadetine göre bir ç ve bir c vardır. d ve t'nin yanında, belki bunların bir de sızıcıları vardı. g ve k,g ve k'ye tekabül eden artlı seslerdir.

Ek Başında t/d Değişmesi:

Bilindiği gibi d hiç bir zaman kelime başında bulunmaz; ama ekler d/t ile başlar. Fakat henüz, hangisinin ne zaman kullanıldığı hususunda bir kaide koymak mümkün değildir. r, l, n'den sonra ld, lt ve nd nt işaretleri yazılmamış ise, t'li şekil kullanılır[31].

Ünsüz Yığılması:

---

* Yalın veya eklerle genişletilmiş bir kelimenin ilk hecesinde yuvarlak bir ünlü varsa, ondan sonraki hece ünlülerinin ya dar yuvarlak yahut da düz geniş olmaları kuralıdır, çocuk, ölüm, güneş, kolay vb. (bkz.:Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**, s.48).

30 A.Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev.: Mehmet AKALIN), Ankara 1988, s.37

31 A.Von Gabain, **a.g.e.**, 40.

T.C.

Türkçe'de bazı ünsüz yığılmaları mümkündür, diğerleri telaffuzu konuşucuya güç geldiğinden, hemen değişikliğe uğrarlar. Bu durumda bir ünsüz kaybolabilir, göçüşme yahut diğer değişiklikler meydana gelir . Bunlar:

1. td/tt/dt/tt/d değişim: t yahut d ile biten fiil tabanlarının görülen geçmiş zamanları bir kaideye bağlı değildir; at-dı, ıtı ve ıdı' yanında ıd-tı 'gönderdi' de vardır.

2.ntnd dönüşümü: anta 'orada'. yazmalarda anda kadar erken; kantü 'kendi', kendü kendi kadar çok tevsik edilmiştir. Bundan dolayı kitabelerdeki ں işaretinin nt me, nd mi okunması gerktiği belli değildir.

3.Ünsüzden sonra z/s değişimi egzik, eksük 'ekik'

4.Yan yana iki sedalı ünsüzün sedalılık ve sedasızlık değişimi: bögde, bökte 'hançer'; igdüle.

5. r ve l 'nin yanındaki sedalı ünsüzler sedasızlaşırlar: berge, berke 'kamçı'[32].

---

[32] A.Von Gabain, **a.g.e.** , 36-42.

KÖK-TÜRKÇE DÖNEMİ TÜRKÇESİ ŞEKİL BİLGİSİ

Orhun Yazıtları'nda kullanılan Türkçe, günümüz Türkçesi'nde olduğu gibi, iki kelime çeşidi mevcuttur. Çok az istisnalarla bütün Türkçe kelime tabanları iki ana guruba ayrılır: Bunlar: I) Ad; II) Fiil olmak üzere belirtilebilir.

Kendi arasında bunları:

I. Ad:

Adlar çeşitli alt bölümlere ayrılır. Bunlar içinde sayılar ve zamirler, bazı şekil ve sentaks özellikleri gösterirler. Buna karşılık isim ve sıfat arasında ne şekil ne de sentaks bakımından bir fark görülebilir. Bunun sebebi, bunların mana bakımından da birbirinden ayırt edilmemelerinde yatar. Adlar bir mahiyet veya bir nesne ifâde etmezler. Manaları belirsiz bir çerçevededir ve ne isim ne de sıfat olarak tespit edilmişlerdir; bu demektir ki aynı şeyin nesneyi mi, yoka özelliği mi ifade ettiği vurgulanmadan kavramdan söz edilir. Bu biçimdeki bir ad kavramının ilk neticesi, çekimde teklik ve çokluk ayrımının dilde ifadesini bulmamış olmasıdır. En eki dilde çokluk şekli yoktur[33].

Bugün bütün Türk dilerinin bir çokluk ekine sahip olmaları, ad kavramının zamanla değiştiğini, kitabelerde bulunmaması ise, tekliğin karşısında çokluk tasavvurunun bir yenilik olduğunu gösterir. Diğer sonucu, bir adı öne çıkaran ve şahsileştiren ilgi halinin, kitabelerde çok seyrek kullanıldağı da bir gerçektir. Adlar:

a)İsim,

b)Sıfat,

c)Zamir,

d)Sayı sözcükleri,

e)Zarf

f)edat

II. Fiil:(isim fiiller, zarf fiiller)

---

[33] K. Grönbech, **Türkçenin Yapısı** (Mehmet Akalın), Ankara 1995, s.22-23.

Kelime Yapımı:

Kelime yapımında çeşitli görevler üstlenen eklere zamanımızda olduğu gibi bu devirde de rastlıyoruz. Fonksiyonları bakımında Gök-Türkçe döneminde ekler:

I. Yapım ekleri,

II. Çekim ekleri, olmak üzere ayrılmaktadırlar[34].

I. Yapım Ekleri:

Gördükleri vazife bakımından dört türlü yapım eki vardır.

a) Addan ad yapan ekler,

b)Addan fiil yapan ekler,

c)Fiilden ad yapan ekler,

d)Fiilden fiil yapan ekler.

Bunlar:

a) Addan ad yapan ekler:

+ç küçültme ve sevgi; +çak küçültme; +çı meslek adı; (+han>) +kan unvan; +ki nadiren de +kı aitlik; +kün nadiren de +kun beraberlik ortaklık eki; +l ekseriya sıfat;+lıg,ekseriya sıfat;+lık müşahhas mücerret isim, nadiren de sıfat +m aslında 1. şahıs teklik iyelik, yer yer unvan isimleri yapar.; + n yer adları; +an tekit ve arkaik çokluk; + ñ sıfat; + k küçültme vs.; +gak~ +kak tekit veya küçültme; +gu~+ku; +sak; sıg, n'den sonra aynı zamanda +çıg, benzerlik; +sır arkaik yokluk; +s ız yoklus, sıfat; +t arkaik çokluk, tag; +tam; +taş beraberlik (eşlik eden); +teg benzerlik, sıfat; +t ^{0} n yer bildiren sıfat; + z arkaik ikilik; +z tekit[35].

b)Addan fiil yapan ekler:

+a- ~ +u-; +d-~+ad-= +ar- bilhassa renk isimlerinden +gar-; +^{0}l-;+la-; n-;+^{0}k-;+ka-;+kır-, ses tesvir eden hecelerden sonra; r-;+ra-; ^{0}rka; +sa- +sı+ ta-

c) Fiilden isim yapan ekler:

---

[34] Şinasi TEKİN, "Eski Türkçe", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1992, s. 79.

[35] A.Von Gabain, "Eski türkçe", **Tarihi Türk Şiveleri** (Çev.:Mehmet AKALIN), Ankara 1979, s.39.

-a, -ı, -u, -ɸ-d; -duk; -ºg; -ga; -gaç hassa âlet ismi, -ºgh, -gma; gın -gak; -l, m; -ma; -mak; -mış; -n -nç, -p; -k; -ar;-sık; -ş; -t; -daçı-taçı, -yak; -yuk; -z arkaik·

d)Fiilden fiil yapan ekler:

-d- arkaik kuvvetlendirme -gur- faktitif,-l- dönüşlük veya, pasiflik, meçhullük; -ma- menfilik; -n- 1. meçhulük, 2. l ile biten fiil gövdelerinde dönüşlülük; -k- tekit; -ur- ~ -ar- ~-ır- faktitif -sı- nadiren -s k-; -ş- etken edilgen karşılıklı ilişki; -t- nadiren bağlantı ünlüsü ile, faktitif, pasif; -tur-/-dur- ve t z faktitif - z - faktitif vb[36].

Kelime Çeşitleri

Ad:

Adları, isim, sıfat, zamir, sayı sözleri, zarf ve edatlar olarak sınıflandırabiliriz:

İsim:

İsimlerde çokluk ifadesi Kök-Türkçe"'de müstakil bir ekle yapılmamıştır. Daha çok "topluluk" ifade eden menşeleri meçhul bazı ekler kullanılır. Orhun Türkçesi'nde yalnız insanları (başlıca akrabaları ve saygın kişileri) gösteren sözcüklere eklenebilen çokluk değil, topluluk ekleri vardır, yani bu ekler az sayıda insan ya da akrabaları ifade ediyordu.:**+LAR**: hakim zümre için; **+T**:yüksek rütbeli kişiler için; **+AN**:belli bir kudrete sahip kimseler için; **+GUN**: yaşça küçük akraba için kullanılagelmiş eklerdir. Sanradan +lar ekini müstakil bir çokluk eki olarak görüyoruz: beg-**ler** "beyler (üst rütbede kişiler)"; iniy-**gün** "erkek kardeşler"; er-**en** "adamlar"[37].

Topluluk sözleri, daha sonraki dönemde fonksiyonlarını kaybetmişlerdir. Bu sözlerin fonksiyonları kaybedişinin ana nedeni, cemiyet düzeninin ve dünya görüşünün değişmesi ile izah edilebilir.

---

36 (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: A. Von Gabain,**Eski Türkçenin Grameri** (Çev.Mehmet AKALIN), Ankara 1988, s.41-61.; A. Von Gabain "Eski Türkçe", **Tarihî Türk Şiveleri**, Ankara 1979, s.31-72.;Şinasi TEKİN, "Eski Türkçe", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1992, s. 79.)

37 Şinasi TEKİN, "Eski Türkçe", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1992, .160,§21.)

Çekim ekleri:

Türk dillerinde, öbür Altay dillerinde olduğu gibi isimler durum için çekime girerler. İsim çekimindeki durumların sayısı dilden dile değişir. Orhun Türkçesinde isimlerin hal eklerini aşağıdaki örnekleri ile incelersek:

1. Yalın Hal (Nominatif hali):

İsmin, isim hal (durum) eklerinden (-n -g, -ka,- da, -ça vb.) birini almamış şeklidir. Orhun Türkçesinde de bütün Altay dillerindeki gibi isimlerin yalın durumu (the nominative case) eksizdir, yani sözcüğün kendisi ile bir ve aynıdır; ad ve ad görevindeki sözcüklerin taşıdıkları kavramları gösterir.

İsmin yalın hali:

a) Cümlenin öznesi olurlar: ol at anta ölti (ID33); ol törüde üze eçim kagan olurtı (ID16;IID14)

b)İsim cümlelerinde yüklem olurlar:

anta kisre inisi kagan olmuş erinç (IID14); Tarduş budun üze şad ertim

c) Cümlenin belirsiz neneleri olurlar:

bunça bitig bitidim (IIG3)

d) Edatlarla zarf tamlayıcısı olurlar:

bu türk budun ara (TD4) ; türk budun üçün (IID27)

e)Bir hareketin zamanı ya da yarını gösterdiği zaman zarf tamlayıcı olurlar:

Ötüken yış olurar (IIS8) ; türk budun için udımadım (IIE22)

f)Birinci şahıs iyelik eki aldığı durumlarda diğer isimlerin iyeliklerin isnat ederler:

sü at-ı (IE39); Türk at-ı-n (IE7)

2. İlgi Hali (Genitif hali):

İlgi hali (The genitive case) eki (suffix) sesizle biten isim tabanlarında -ıñ / -iñ; sesli ile biten isim tabanlarında ise -nıñ / -niñ ekleridir. Bundan başka eklerden önce -g bir genitif hal ekidir. İkinci şahıs iyelik ekinden onra -n olur.

a) -ñ / -ñ sesiz isim tabanları ile: yigen silig beg-**ñ** kadimlik torug at ID1;IID3); -nñ/-nñ sesli isim tabanları ile:bayırku-**nñ**

b) -ıg (<-ñ) türk budun-**ıg** atı küsi(ID25)

c) -in (<-ñ) edgi eli-n -**e**

3. Belirtme hali (Akkuzatif hali):

Belirtme hal (The accusative case) ekleri (suffixes) isimlerin çoğul köklerinde saf köklerinde -g eki ile yapılır; akzatif hal eki bundan başka iyelik tabanları ile ek almamış tabanlarda -nı / -ni ile de şekillendirilir.

a)-g : kagan at-**ıg** bunta biz birtimiz (IID17)

b)İyelik tabanlarına -n eki eklenerek yapılır:

ba) Birinci şahıs iyelik tabanlarında: kızım-**un** (IIK9),

bb)İkinci şahıs iyelik tabanlarında elin-**in** (ID22)

bc)Üçüncü şahı iyelik tabanlarında sabı-**n** (IG9; IIK7)

c)-nı / -ni ku-**ni** (TIG2)

3. Yönelme - Kalma hali:

Yönelme-kalma hali (the dative-ldcative case) isme -ka /-ke ve -a/-e eklerinden birinin getirilmesiyle sağlanır. Genellikle hiçbir ek almayan isim köklerine -ka/-ke eklerinden biri getirilerek Yönelme-kalma hali ağlanır. Fakat, isimlerin köklerine üçüncü şahıs iyelik ekleri getirilmişse bu durumda, Yönelme-kalma hali eki -na/-na olur.

a)-ka /-ke : taluy-**ka** (IG3)

b)-ña/-ñe : başı -**ñe** (ID33)

c) -a/-e budunum-**a** (IIG10)

4. Kalma-Çıkma (lokatif-ablatif) hali:

Kalma- çıkma hali (the locative-ablative case) -da/-de ; -ta/-te ekleriyle sağlanır. İsim tabanlarının sonunda l, n ve r ünsüzleri varsa, kalma çıkma hali eki -ta/-te ekidir.

Çıkma hal eki (the ablative case) nadiren -dın/-din ve -dan/-den ekleriyle yapılır.

antıgu-**da** (IIE30); budun-**ta** (IE26)

5. Yön (direktif) hali:

İsimlerde yön hali (the directive case) -garu/-gerü (-ga-ru/-ge/-rü; na-ru/-nerü ; -aru/-erü (-a-ru/-e-rü) ve -ra/-re eklerinden biri getirilerek yapılır.

a)garu/-gerü tabgaç-**garu** (IIE35);yer-**gerü** (IG8)

b)-naru/-nerü : birigerü kün ortısı-**naru** (IG2)

c)-aru / -**erü** : ebim-**eri**

4.-ra/-re : taş-**ra** yonyur tiyin kü eşidip (IE11-12)

6. Eşitlik (ekvatif) hali:

İsimlerde eşitlik hali (the equative cae) -ça/-çe ekleriyle yapılır. Gibi ve eşitlik ifadesi veren karşılaştırmalar yapar.

1.Eşitlik: türgiş kagan süi bolçuda ot-**ça** bor-**ça** kelti

2.Sayıca eşitlik ifadesi verir. elig-çe **er**

3. -e göre lik ifadesi verir: budunug eçüm apam törüsin-çe yaratmış.

7. Vasıta (İnstumental) hali:

İsimlerde vasıta hali (the instrumental case) -n; -ın,-in getirilerek sağlanır. Dudak uyumuna uyan bir ektir.

1.Bir alet vasıtasıyla yapılan hareketleri ifade eder:

bir erig ok-**un** urtı 'bir eri okla vurdu' ID36'

2.Bazı kişilerle yapılan ortak fikir hareketlerini ifade eder:

Ulu İrkin azkına er-**in** tezip bardı ' Ulu İrkin azıcık erle kaçıp gitti'

3.Zamanla ilgi kurar:

kış-**ın** kıtan tapa süledim 'kışın kıtaylara doğru sefer ettim'.

(Comitatice)

İsimlerde comitative hali (the comitative hali) -lıgu /ligü ekleriyle yapılır. Kiminle beraber sorusuna cevap veren kelime gurubudur.

korigu eki üç kişi-**ligü** tezip bardı. 'Kale muhafizi iki üç kişi ile kaçıp gitti.' (IID41)

Zamir:

Eskiden beri, ben, ol, bu vb. kelimeleri, manaları konuşanın çevresiyle olan münasebetiyle ilgili olduğu için adların özel bir türü olarak bakmak temayülü vardır. Türkçede olayın benzer oluşundan hiçbir zaman şüphe edilmez. Gene de, Türkçedeki zamirler diğer adlardan bazı diğer göre daha az farklıdır. Sentaks bakımından fark çok azdır. Türkçede kendine has özellikleri olan zamirler, sadece soru zamirleridir. Soru zamirleri, aynı zamanda, bizzat belirsiz zamir olarak da kullanılırlar, sadece şart bağlantılarında değil, esas cümlelerde de yer alırlar.

Ayrıca, zamirlerin hem iyelik, daha ziyade de isim türetme ekleri alabilmeleri dikkat çekicidir.

Bu kelime türü ve benzerlerinin durumu isimlerden farklıdır.

1) Eğri hallerde kök değişir,

2) İsimlere gelen bazı çekim ekleri burada farklıdır,

3) Çokluğu teklikten, isimlerden çok önce ayrılmıştır,

4) Pek ender olarak zamirler isimler gibi iyelik eki alabilirler,

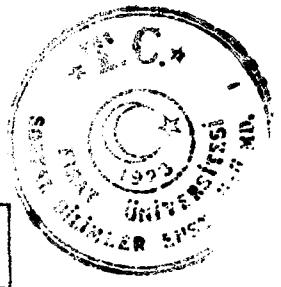
5) Felsefi bir deyim olarsa men'ben' isim çekimine tabi olur.

Zamirler kendi aralsında: şahıs zamirleri, iyelik zamirleri, soru zamirleri, dönüşlük zamirleri olarak ayrılabilir[38].

1. Şahıs Zamirleri:

Teklik	**Çokluk**
1. Şahıs: ben; men	1. şahıs :biz
2. şahıs :sen	2. şahıs :siz; sizler
3. şahıs: gösterilmez yahut bo, ol, o	3. şahıs :göterilmez, yahut +lar, +ler

[38] (Daha geniş bilgi için bkz.:Talat Tekin, **A Grammar of Orkhon Turkic**, İndiana University Publication, Uralic and Altaic Series, c.69, Bloomington 1968, s.102-178.; Talat Tekin, **Japonca ve Altay Dilleri**, Ankara 1990, s.33-64.

ŞAHIS ZAMİRLERİ				
Yalın hali	ben, men	sen	biz	siz
İlgi hali	benin, menin		bizin	
Belirtme hali	bini	sini	bizni	
Yönelme-bulunma hali	bana, mana	sene	bizine	
Bulunma-Çıkma hali			bizinte	
Yön hali	banaru			

2. İşaret Zamirleri

İŞARET ZAMİRLERİ		
Yalın hali	bu	ol
İlgi hali		
Belirtme hali	bunı	anı
Yönelme-bulunma hali		añar
Bulunma-Çıkma hali	bunta	anta
Yön hali		anaru
Eşitlik hali	bunça	ança
Vasıta hali		anın

a)İyelik Zamirleri:

Bunlar ilgi halinden başka bir şey değildir.

mening, sening, anung, munung, kentününg, bizing, sizing, sizlerning, kentülerning

Bütün bu iyelik gösteren kelimeler-şekil olarak şahıs ve işaret zamirlerinin ilgi halidirler.- rastgele isim olarak görülürler:

Kendisinden sonra bir isim bir başka zamir gelir: Sizing men, mening er, mening ol "benimdir"

İyelik Ekleri:

	Teklik	**Çokluk**
1. Şahıs	-^{o}m	-^{o}m^{o}z
2. Şahıs	-na ; -g	-^{o}n^{o}z, - ^{o}n^{o}zlar; -^{o}g^{o} z, -^{o}g^{o} z
3. Şahıs	-sı	-sı, -i
		-ları, -leri

b)Soru Zamirleri:

ka: tek başına mevcut değildir. kanya(kayu 'hangi ne?' kayusı (+lar, +da,+garu +tın sıngar) kantayın 'hemen ardından' kantın,kanturan 'nasıl'kanı, kança, kaç, kaçang, bunca, kaçan vaktakı, kaltı

ne

nede, neke, neçe, neçete neçeke, neçük, neçukın, neçükleti, neteg, neme, nemen, nelük, nençe, neng (<ne+ng), negü, negüde, negül, neg(ü)lük.

kim

kimle, kimni, kim, kayu

c)Dönüşlük Zamiri:

öz 'kendi'; kentü

Kendisinden sonra gelen şahsı gösterir. Ekseriye "bizzat" olarak ifadesi veren öz ve kentü kelimeleri cümlenin esas şahsına bağlanırlar. Bunlar isim veya sıfat olurlar.

Sayı Sözleri:

Türkçe ad kavramının çok yönlülüğü, dar manada adlarla sayı kelimeleri arasındaki farkın çok olması sonucunu doğurur. edgü ve kız adları nasıl bazen tamamıyla müşahhas (=iyilik, bir

kız) , bazen de tamamıyla mücerret (=edgü el 'iyi ülke (devlet) iseler; sayı kelimeleri de böyledir. Yani hem müşahhas hem de mücerettirler.

Eski Türkçede sayı kelimesi, sadece adlık kavramının çokluğunu göstermek için değil, tamamlayıcı parçalarını sayısını göstermek için de kullanılabiliyordu. tört tümen sü (IIS8) "kırk bin ordu' ,tabiatıyla 'kırk bin ordu'değil, 'kırk bin kişiden ibaret bir ordu' manasına gelir. Teorik olarak kırk bin ordu' anlamak da pek ala mümkündür. Sayı kelimeleri bir isim tamlamasının ilk üyesi olarak da yer alabilirler.

Sentaks bakımından sayı kelimeleri diğer adlardan ayırt edilemezler; şekil bakımından onlardan çok az farkları vardır.

Kelime teşkil eklerinin adlarla ortak yönü de sayı kelimeleridir: Türetilmiş kelimelere şunlar örnek gösterilebilir: biriki (S1;E27) 'bütün, hep' aslında muhtemel bir yerde bulunan demektir.

Bunun dışında, diğer adlarda mevcut olmayan bazı teşekküller sadece sayı kelimelerine hastır. Bunlar -ar(-şar) ekleriyle yapılan üleştirme sayıları,-au,-u,-a ekleriyle yapılan beraberlik sayıları ve karışma yoluyla meydana getirilmiş ikinci, üçüncü vs.gibi modern temayülleri ile birlikte ekindi; üçünç vs., gibi sıra sayıları.

Asıl Sayılar:

Çok yüksek sayılar, küçükleri, büyüklerin önüne getirmek suretiyle çoğaltma yoluyla teşkil edilir: yüz min, 'yüzbin'; tek tek aylarda çift çift söylenerek daha yüksek sayılar elde edilir; yüz yüz min min; onlu sisteme göre kurulan sayılar "yeti-otuz' 27'i ifade eder; Eğer daha yükekteki onlu sıra daha küçüğünden önce gelirse ikisinin arasına artuk-ı "ve daha çok" kelimesi girer "otuz artuk bir yaşıma" 'otuz bir yaşında'.

bir iki (eki) üç, tört, biş, altı, yiti, sekiz, tokuz, on-yigirmi, otuz, kırk, ilig (elig), altmış, yitmiş, sekiz on, tokuz on, yüz- biñ'ming.

Sıra Sayı Sözleri:

basınkı ('baştaki' yani birinci); ikinti 'ikinci", üçünç 'üçüncü', törtünç, bisinç, altınç ,yitinç, sekizinç, tokuzunç, onunç, biryigirminç 'on birinci... vb.)

T.C. 1923 ÜNİVERSİTESİ

Üleştirme sayı sözleri:

birer, ikişer, üçer vb.

Topluluk Sayı Sözleri:

biregü "birlikte", ikigü /ikegü (ekün) "ikisi birarada", üçegü, yüzegü vb.

kamagu (<kamag+agu) benzer hecelerin düşmesiyle.

Belirsiz Sayı Sözleri:

kayu, kamag, öküş, barça, az, munça, neçe, kaç, kaçang, sayu, alku, tüzü, bütün, yumkı, kop, kopan

Zarf:

İsim veya fiil cinsinden olur, hiç bir ek almazlar.

alku 'tamamiyle, keçe"geçerek"

katın katın 'tekrar', tiyin 'diye' vb.

Eklerle ifâde edilenler: katg+u 'iyice'; ne+çe 'ne kadar; kün+tün 'güneyde'

Edat:

A) Çekim edatları:

Fiil ve isim köklerinden türemiş olup, isim veya isim cinsinden olan bir kelime ile ve ilgili olarak kullanılır ve sonuna geldiği bu kelime, yalın, ilgi, verme, yükleme ve çıkma hallerinde bulunur.

a)Menşei isim köklerinden türemiş olan çekim edatları:

-a,-u,-i vb. (Bunlar aynı zamanda zarf olarak da kullanılırlar.)

tapa'doğru'; toga 'doğru'; asnu 'önce'; birle 'ile; -ongi -den başka, ayrı'; ötkürü 'dolayısiyle, ile';ötrü '-den sonra'; -tegre 'etrafında, için'; -iyin 'göre, uyarak', -üçün 'için'-den dolayı'.

Menşei isim ve benzeri olanlar:

Bunlar aynı zamanda yer ve zaman zarfı olarak da telakki edilebilirler, ilgili isimlerle birlikte çoğu zaman "isim tamlaması" teşkil ederler.

al'altında, karşısında, ara 'arasında' asra 'altında iç 'içinde' ogur 'esnasında', -ortu'ortasında' öd'önünde, sırasında' on grre 'önünde'

II. Fiil:

a)Basıt fiil çekimi:

Bu dönemde ançak iki fiil çekim şekli teşekkül etmiştir, emir kipi ve görülen geçmiş zaman. Bu iki fiil şeklinde şahıslar belli eklerle ifâde edildiği halde diğer kip ve zamanlarda bunlar, şahıs zamirleri ile ifâde edilmişlerdir. Görülen geçmiş zaman dışındaki zamanlar isim-fiillerle teşkil edilmişlerdir.

Emir Kipi	
Teklik	**Çokluk**
1. -Ayin (ünlüdün sonra-yin)	-Alim (ünlüden sonra -lim;N-ağzı:
-AyAn	-AlAm
2. -Gil veya	-ng(lAr),, N ağzında -Ang
3. -zUN	-zUn, -zUnlAr

Görülen geçmiş zaman:	
Şahıs Teklik	**Çokluk**
1. -D^{o}m	-D^{o}m^{o}z
2. -D^{o}n	-D^{o}ng^{o}z
3. -Di	-Di veya DilAr

Şart Kipi:

-sAr. sonuna şahıs zamirleri getirilmek suretiyle şahıslar ifade edilir. Şahıslar bazan belirtilmez: barsal bargıl'gidersen git'

Geniş Zaman:

-Ar, -Ur (-yür), İr-,-r Sonuna doğrudan doğruya şahıs zamiri getirilir.

Gelecek Zaman:

-GAy. Şahıslar geniş zamanda olduğu gibidir.Köktürk'çede pek az kullanılırdı, bunun yanında-GA ve daha çok, -DAçi daha çok kullanılmıştır. -çi, son derece az kullanılmıştır.

Geçmiş zaman

-miş

Yardımcı Fiiller

Esas yardımcı fiiller: er-, bol-, ve pek az olarak tur-.

a)Doğrudan doğruya isim cümlelerinin yüklemini teşkil etmek üzere isim ve benzeri ile birleşirler: bilge kagan ermiş 'hakim bir kağan imiş'; inisi kagan bolmuş 'küçük kardeşi kagan olmuş'

b)Bazı zarf -fiil ve isim-fiillerle birleşerek 'gereklilik' bildirir va bazı hallerde de 'tarifi' yardımcı fiil vazifesi görür: kutrulgu er- 'kurtulabilmek'; kizlegülüg ermez 'saklamamalı'; ertügülüg bolzun 'geçmeli', örü bol-

c)Birleşik fiil çekimlerinde kullanılır.

Zarf Fiiller

-^{0}p [Ap]; -A; -İ;-U,-GAli; -mATi, -GincA, -ken

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... KÜTÜPHANE ...

KELİME GRUPLARI[39]:

A. İkizlemeler:

Türk dilinin mühim hususiyetlerinden biri de, bir mefhumun ifadesi için iki ayrı kelimenini yanyana kullanılmasıdır. İkizlemeler, unsurlarının mânaları bakımından iki grupta toplanırlar:

1. Eş anlamlı kelimeler arıg simek 'orman',

2. Ayrı mânada olan kelimeler ile: sansız tümen 'pek çok'

3. Birbirine tamamlayan fakat mânaları birbirinin tersi olan kelimeler ile: il kan 'devlet'

B. Ünvan grubu:

Bilge kagan, kül tigin, küli çor....vb.

C. Fiil grupları (bkz. Fiiler)

D. İsim grupları:

1. İsim tamlaması: tengri tengrisi.

2. Sıfat tamlaması: edgü toyın (Her iki unsurda ek almaz.)

E. Edat grupları:

Bir isim veya isim cinsinden bir kelime ile bir edattan meydana gelir. tengri teg, anı teg.

F. Zarf grupları:

Yüklem ile ilgili olarak zarf tümleci vazifesini görürler. ür kiçtimin öglen, irte kün tavrakbuyan kıl.

Cümle Türleri:

Bu dönemde cümlenin öğlerini, Özne, nesne, tümleç ve yüklem olarak belirleyebiliriz.

Cümleler, yüklemlerinin cinsine göre:fiil cümlesi, isim cümlesi.

Bu dönemde Türkçe'de cümleler: Basit ana cümlelerle ifade edilmekle beraber, bunun yanısıra yardımcı cümle olarak -sar ile yapılan şart cümleleri ve yalnız tip, tiyip şekillerinden olan ve bağ vazifesini gören unsurlar kullanılmıştır.

---

39. Şinasi Tekin, "Eski Türkçe", TDRK., Ankara 1976, s.173-174.

Bir dilde, kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalıdır.

Cümle, bir fikri, bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm halinde anlatan kelime grubudur. Cümlenin varlığı için asgari şart bir çekimli fiildir.

Cümle çeşitlerine kendi arasında :

1.Basit Cümle

2.Birleşik Cümle olarak ayrılır.

1.Basit Cümle (Simple Sentence)

Bir düşünceyi, bir duyguyu ve bir oluş ve kılışı yargı halinde anlatan bir tek çekimli fiil ya da ek fiil ile kurulan ve en az bir özne ile bir yüklemden oluşan bir türdür.

Basit cümleyi: basit fiil cümlesi, basit isim cümlesi olarak da ayırabiliriz. Bir düşünceyi bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı yargı halinde bir tek çekimli fiille anlatan ve en az bir özne ve bir çekimli fiil öğeyi taşıyan basit cümle türüne fiil cümlesi; bir düşünceyi, bir duyguyu ve bir oluş kılışı yargı halinde isim soylu bir kelime veya bir ek fiil ile yargı halinde anlatan ve an az bir özne ile bir yüklemden oluşan cümle türü de isim cümlesidir.

2. Birleşik Cümle:

Birleşik cümle aralarında şekil ve anlam ilişkileri bulunan birden çok cümlenin bir araya gelmesiyle kurulmuş bir cümle türüdür. Buna göre, bir basit cümle, cümle tarifiyle sınırlı, çekirdek unsur olan yüklemin belirlediği unsurlar ihtiva eden tek hükümlü bir dil birliği olduğu halde, birleşik cümle, tarifi bakımından yine aynı sınırlar içinde kalan, yüklemin belirlediği unsurlar yönünden de basit bir cümleden farklı bulunmayan, ancak içinde birden çok hüküm bulunan bir yapılış hususiyeti taşır. Birleşik cümlenin birden çok hüküm ihtiva etmesi, cümlelerden meydana gelmesi demektir.

Birleşik cümlenin yapısına giren cümleler arasında türlü münasebetler bulunur. Birleşme ve sıralama ise, "farklı şekillerde olur. Basit cümlenin unsurlarında olduğu gibi, birleşik cümlenin unsurları da belli bir yapılışa tabi olurlar.

Ana fikri taşıyan ve mutlaka tam bir hüküm teşkil eden cümle "temel cümle" ; türlü münasebetlerle bu cümleye çok değişik yapılar halinde birleşenler için "yardımcı cümle" terimleri kullanılır.

1. 1. **İsim cümlesi:**

Tört biliñ hep yagı ermiş (Dört taraf hep düşman imiş)

yagı ermiş, cümlenin yüklemi, tört bulung, cümlenin öznesi, kop, cümlenin zarfıdır. "yagı ermiş" yükleminde "yagı" kelimesi yüklemin isim kısmı "ermiş" fiil" kısmıdır. İleriki dönemlerde bu ekleşmiştir.

Bilge Tonyukuk ben. (Ben bilge Tonyukuk'um)

"Bilge Tonyukuk ben." isim cümlesi yüklem unsurundan oluşmaktadır. Cümlenin öznesi "ben" gizlidir. "Bilge Tonyukuk" yüklemin isim kısmını, "ben" ise fiil kısmını meydana getirmektedir. "Bilge Tonyukuk" kelime gurubu ise sıfat tamlaması şeklinde birleşik isimdir. "Bilge" sıfat, "Tonyukuk" isim kısmıdır.

2.**Birleşik Cümle** :

Türk kagan Ötüken yış olursar ilte buñ yok. (Türklerin hakanı Ötüken dağlarında oturur ise ülkede sıkıntı olmaz.

"türk kagan Ötüken yış olursar" cümlesi sıralanış bakımından, aralarında şart ilişkisi ile cümlede yan cümle görevindedir. "ilte buñ yok" Cümlenin temel cümlesidir.

Bir durum ve oluş-kılışın zaman içinde gerçekleşmesinin farz ve tahmine dayanan objektif veya yerine getirilmesi şüpheli veya temenni halinde bulunan bir şarta bağlı bulunduğunu ifade etmek üzere iki cümle arasında kurulan ilişkidir.

inili eçili kikşürtükin üçün (tc) begli bodunlıg yonaşurtukin üçün (tc) türk budun illedük ilin ıçgunı ıdmış (tc)bir todsar açsık emazsen (yc) antaganın üçün igidmiş doyacak olursan almatın yir sayu bardıg

İki oluş-kılış arasında bulunan bu ilişki, bir sonucun belli bir sebep veya sebeplerle bağlı olarak ortaya çıktığını belirten mantıkî bir ilişkidir. Bu ilişki taşıyan sebep cümlelerinde onucu bildiren cümle temel cümle, bu sonucun ortaya çıkış sebebini bildiren cümle ise yan cümledir:

yay bolsar üze teñri köbürgesi eterçe

Zaman ilişkisi: İki oluş-kılışı zamanları bakımından ilgiye sokar. Bu ilişkiyi kuran birleşik cümlelerde temel cümledeki oluş-kılışın ne gibi bir zaman şartı içinde oluştuğu belirtilir, başka bir deyişle, temel cümle, oluş-kılışı zamanca bağlanıp sınırlamış olur[40].

40 (Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: Mertol Tulum, "Orhun Yazıtları'nda birleşik cümleler ve baş cümle ile yardımcı cümle ilişkileri", **TDAY-B 1990**, Ankara 1994, s.189-192.;Mehmet Akalın, **Tarihi Türk Şiveleri**, Ankara 1979, s.15-72.; A.Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev:Mehmet Akalın), Ankara 1988 s.33-126.; K.Grönbech, **Türkçenin Yapısı** (Çev.:Mehmet Akalın), Ankara 1995, s.18-148.;

II.BÖLÜM:
ORHUN ÂBİDELERİNİ OKUMA ÇALIŞMALARINDAKİ FARKLILIKLARI GÖSTEREN "EDİZYON KRİTİK" METİNLER

KÜL TİGİN YAZITI

VT1 1 (1,40) Öze kök teñri asra yagız yir kılındukda ikin ara kiş i ogh ID1
kılınmıs. kisi oglında öze eçüm apam bumın kagan istemi kagan
olurmış , olurpan türk budumñ ilin törüsin tuta birmiş , iti birmiş
(1, 39) tört buluñ kop yagı ermis, sü sülepen tört buluñdakı budunug ID2
5 kop almıs, kop baz kılmıs, baş hgıg yükündürmis, tizligig sökürmis.
ilgerü kadırkan yışka tegi, kirü temir kapıgka tegi kondurmıs
ikin ara (1,38) idioksız kök türk ançа olurur ermis. bilge kagan ID3
ermiş , alp kağan ermiş , buyurukı yime bilge ermis erinç , alp ermiş
erinç, begleri yime budunı yime tüz ermis. anı üçün ilig ançа
10 tutmıs erinç, ilig tutıp törüg itmis, özinçe (1,37) kergek bolmıs. ID4
yugçı sagıtçı öñre, kün togusıkda bökli çölig il tabgaç, tüpüt, apar
apurım, kırkız, üç kunkan, otuz tatar, kıtay, tatabı, bunça budun
kelipen sıgtamıs yuglamıs. andag külig kagan ermis. anda kisre

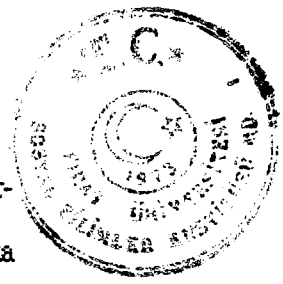

1Öze]VT2, HNO, TT1, TT2, ME, SGC:üze | yagız .... ara] WR1, WR2:yer kılındukda ekin HNO yer kılındukta ekin TT1, TT2: yer kılıntukda SGC yer kılıntukda ekin || 2 kisi oglında öze] WR2 oglinde; VT2, HNO, ME:üze; TT1 , TT2 , SGC: oglınta üze | istemi] WR1, WR2: Eş itmi TT1 işıemi SGC Éş temi || 3 olurmış] WR1 ularmış WR2 olurmuş | olurpan] WR1 ulanpan WR2, TT1, ME: olurupan | türk ... birmiş] WR1 budunnı elin törüsen tuta birmiş , eti bermiş WR2 Türk budumñ elin törüsin tuta bermiş üti (eti) bermiş TT1, TT2:türük boduñun SGC türkü bodumñ elin törüsin tuta bermiş , éti bermiş 4 budunıg] WR1 budunnı; HNO budunıg; TT1, TT2: bodunug, ME budunug SGC bodunıg || 5 kop]WR2 akup [kup?] ONT, TT2: koop | başlıgıg] baş hgını | tizligig] WR etizligni | kop] WR2 akup [kup?] ONT, TT2: koop | yükündürmiş] WR1 yüküntürmiş WR2 yüküntürmüş TT1 yüküntürmiş TT2 yüküntürmüş ME yükündürmüş || 6 kadırkan] WR1 kadarkan WR2 kadırkan | kirü] WR1, WR2, SGC : kerü | kondurmıs] WR1 kontumıs; TT1 kontumuş ; TT2, ONT: koontumuş || 7 ikin] TT1, TT2, HNO ,SGC: ekin |ara ...ança] WR1. idi uksuz öküş kök türk WR2 idi uksus TT1 idi oksız kök türük TT2 idi oksuz köök türük <iti> SGC idi oksız kök Türkü ONT köök | olurur] WR1 ularur WR2 olurur | ança] ONT4 ençe |olurur] WR1 ularur WR2 olurur || 8 buyurukı yime] WR1, WR2, HNO:yeme TT1 ,TT2, SGC: buyrukı yeme || 9 yime ... yime] WR1yeme budunı yeme WR2, HNO: yeme budunı yeme TT1 ,TT2 , SGC: yeme bodunı yeme | ilig tutıp] WR1 elni WR2 ,SGC: elig tutup TT1, TT2: tutup || 10 ilig tutıp] WR2 elig tutup | törüg... bolmış] WR1 törün etmiş WR2 törüg etmiş; Mal.özinçe (öz ınça veya özi ança);TT1,TT2, ME: özi ança ||11 yugçı] WR1,WR2 ,TT1, TT2, SGC: yogçı | togusıkda] WR1, TT1: togısıkda TT2 tugsıkda | bökli çölig il] WR1 bökli çölgi el ; HNO bükli çölig el ; TT1, TT2: bükli çöl(l)üg el ME Bökli Çöl[l]üg il SGC bükli çüllig el OFS10 Bök (i)li veya Bük (i)li OFS.. Çöllüg il | tabgaç] SGC tavgaç 12 apar apurım] WR1 par-purım TT1, TT2, ME: purum OFS.. Purım, OFS .: Purum, Apurım, Apurum, Rum veya Rom | kırkız] TT2, ONT: kırkız | kunkan] TT2, ONT: kuunkan | budun] TT1, TT2, OFS : bodun || 13 sıgtamış yuglamış]WR1 sıgıtamış yoglamış WR2 sıgtamış ; TT1, TT2, ME, SGC: yoglamış | külig] WR1, WR2, HNO, TT1, ME: külüg

YT1 inisi ḳaġan (136), bolmıs erinç, ogı atı ḳaġan bolmıs erinç, anda ID5
15 kisre inisi eçisinteg ḳılınmaduḳ erinç, oġlı akañınteg ḳılınmaduḳ
erinç, biligsiz ḳaġan olurmıs erinç, yablak ḳaġan olurmıs erinç
buyurukı yime biligsiz erinç, yablak ermiş erinç (135) begleri budunı ID6
tüzsiz üçün, tabġaç budun tebligin körlig üçün, aramakçısın üçün
inili eçili kiñesürtüḳin üçün, begli budunlıġ yoñş urtuḳın üçün türk
20 budun illedüḳ ilin ıçġınu ıdmıs (134) ḳağanladuk ḳağanın yitürü ıd- ID7
mıs. tabġaç budunka beglik ını oglı(n) ḳul boldı, silik kız og-
lı(n) küñ boldı. türk begler türk atın ıtı, tabġaçġı begler tabġaç
atın tutıpan tabġaç kaganka (133) körmis elig yıl isig küçig ID8
birmiş. ilgerü kün togusıkda bökli kaganka tegi süleyü birmis,
25 kunġaru temir kapıġka tegi süleyü birmis, tabġaç ḳaġanḳa ilin
törüsin alı birmis. türk kara kamıġ (132) budun ança ID9

---

14 oglı atı] WR1 ogli atı(31) WR2,HNO, TT1, TT2, ME : oglıtı || 15 akanñ teg] TT1, TT2, ME, SGC: kañın teg 16 olurmıs] WR1 ularmış || 17 buyurukı yime] WR1 buyırukı yeme HNO yeme TT1,TT2 :buyrukı yeme ME buyrukı SGC yeme | budunı] TT1,TT2,SGC: bodunı 18 körlig] WR1 körlüg(in) TT1 kürlüg TT2 kürlüg <in> SGC tevligin kürlügin | aramakçısın] WR1,WR2:armıkçısın VT3,VT2: armakçı TT2,ME,SGC:armakçısın 19 kiñesürtüken] WR1 kiñsürtükin WR2 kekş ürtükin HNO kinsürtükin TT1 kiñsürtükin TT2 kikş ürtükin SGC kikş ür- | budunlıg] WR1 budunlı TT1,TT2,SGC: bodunlıg | yoñuş urtukın] WR1,WR2 ,HNO,TT1,TT2,ME,SGC: yoñş urtukın || 20 türk ... ıçġınu] WR1 elledük elin TT1,TT2: türük bodun SGC türkü bodun elledük elin | yitürü] WR1 yitrü WR2 yitrü SGC yitür(y) (ş ittür-) 21 tabgaç budunka] TT1,TT2: bodunka SGC tavgaç bodunka) | ını...kız] WR2 boltı TT1 kul boltı eş ilik TT2 og(ı)lin kul bolu eş ilik kız ONT kız ME işilik SGC oglın kul kılu silik || 22 boldı] SGC kılu | türk] VT2, TT1,TT2,SGC:Türkü | begler ... begler] VT2 türük TT1 türük atin ıt(t)ı TT2 türük attin ıt(t)ı SGC. türkü atın ıtu tavgaç || 23 tabgaç] SGC tavgaç | atın ... kaganka] TT1,TT2: atin tutupan SGC tavgaç isig WR1 esin WR2 esig || 24 küçig birmiş] WR1 küçin bermiş WR2 küçüg bermiş TT1,TT2,ME: küçüg SGC küçig bermiş | ilgerü ... tegi] WR1 tılgısıkıda bökli kaganka TT1 togakda bükli TT2 küün tugsıkda bükli HNO. togusaka bükli SGC tugsukda bükli || 25 birmiş] WR1, WR2:bermiş | kunġaru] TT2,ONT: kuungaru | birmis] WR1, WR2,SGC:bermiş | tabgaç]SGC tavgaç || 26 kaganka ... ança] WR1 elin törisin alı bermiş WR2 elin törüsin alı-bermiş TT1, TT2 türük kara kamağ bodun ME kamag SGC bermiş türkü kara kamağ bodun

YT1

timiş illig budun ertim, ilim amatı kanı? kemke ilig kazġanurmen? tir ermis. kaġanlıġ budun ertim, ḳaġanım ḳanı? ne ḳaġanḳa isig küçig birürmen? tir ermis. ançа tip tabġaç ḳaġanḳa yagı

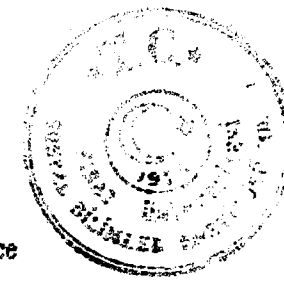
30 bolmıs.(1,31) yagı bolıp itiṃü yaratunu umduḳ yana içikmis.buṇça **ID10**
isig küçig birtükgerü sakınmatı, türk budun ölüreyin, urugsıratayın,
tir ermis. yoḳadu barır ermis. öze türk teñrisi türk ıduk yiri (1,30) **ID11**
subı ançа itmis. türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun
tiyin aḳanım ilteres kaġanıġ ögem ilbilge katunın teñri töpesinde

35 tutıp yögeri kötürmis eriṇç. aḳañum kaġan yiti yigirmi erin tasıkmıs.
tasra (1, 29) yonyur tiyin kü esidip balıkdakı tagıkmıs, tagdakı **ID12**
inmis, tirilip yitmis er bolmıs. teñri küç birtük üçün aḳanım
kaġan süsi böriteg ermis, yağısı koyteg ermis. ilgerü kungaru sülep
ti[.]mi[.] ḳobart[. . .]mıgı (1,28) yiti yüz er bolmıs. Yiti yüz er **ID13**

40 bolıp ilsiremis ḳaġansararmıs budunuġ, künedmis kuladmıs

---

27 illig ...ilig) WR1 ellig budun ertim elim matı WR2 ellig budun ertim, elim matı kanı HNO amtı TT1 bodun, TT1 amti kani TT2 bodun, TT2 amtı ME amtı SGC bodun, SGC amtı | ilig] WR1 elni WR2 elni SGC elni || 28 tir] WR1, WR2, SGC: ter | budun] TT1 ,TT2, SGC ,OFS11:bodun || 29 isig ... kaganka] WR1 esni küçni berürmen ter ermiş ança tep WR2 esig küçüg berürmen ter ermiş ança tep TT1,TT2, ME: birür men SGC ber- || 30 itünü] WR1etünü HNO itenü TT1, TT2, ME:itinü SGC etinü | yaratunu ... bunça]WR1içkemiş WR2 içkimiş TT1 umaduk TT2, ME, SGC:umaduk || 31 isig ... sakınmatı] WR1 esin küçün bertükiñrü akınmadı WR2 esin küçün bertükrü sakınmatı | türk ...tir] WR1,WR2: urug YT2 türük. TT1 türük bodun ölüreyin urugsiratayın TT2 türük bodun SGC türkü bodun ölüreyin urugsaratayın ter OFS11 bodun || 32 tir] WR1, WR2, SGC: ter | öze] YT2, HNO, TT1, TT2, ME, SGC: üze | türk] YT2, TT1, TT2, SGC: türkü | türk .. subı] WR1 ayduk yeri WR2 yeri YT2 türk TT1 türk. iduk. TT2 türük SGC türkü yeri suvı || 33 subı] SGC suvı | itmis]WR1 temiş WR2 TT1 etmiş TT2 etmiş SGC etmiş | türk bodun] TT1, TT2 :türük bodun; SGC türkü bodun; OFS11 bodun | yok] TT2 , ONT: yook | bolçun] WR1 bulçun WR2 bolçun || 34 tiyin] WR1,WR2: teyin | akanım ilteres kaganıg]WR1Eltereş kagannı WR2 Elteres TT1 kañum il-teriş TT2 kañum ilteriş ME kañum | ilbilge katunuñ WR1 elbilge katunnı HNO katunug TT1 il-bilge katunug TT2 ilbilge katunug ME katunug || 35 akañum] TT1, TT2, ME, SGC: kañum | yiti yigirmi] WR1, WR2, HNO: yeti ,TT1, TT2: yegirmi || 36 taşra] WR1 tagka | kü eş idip] WR1 küsedip WR2 kü eş idip | tagıkmış] WR1taşıkmış WR2 taşıkmış WR2 taşıkma || 37 inmis] WR1, WR2, SGC:enmiş | tirilip yitmiş]WR1 ,WR2 :terilip yetmiş; HNO, TT2, TT2, SGC: yetmiş | küç birtük] WR1 bertüm WR2 bertük TT2 küüç ONT küüç | akanım] TT1 kañim TT2 kañum 38 koyteg] TT1 kon teg TT2 koon termiş ONT koon ME koyn teg OFS kony | kungaru] TT2 , ONT: kuurigaru 39 ti[.]mi [.] kobart[...]mıgı] WR1 termiş koburtmış kamıgı; HNO tim kobart ... mugı; TT1 ,TT2:tirmiş kubartmış kamagı; SGC termiş kobartmış kamagı | yiti] WR1, WR2, HNO, SGC: yeti || 40 ilsiremiş] WR1 ,WR2,SGC: elsiremiş | budunug]WR1 budunnu WR2, TT1, TT2: bodunug ; ME budung OFS bodunıg SGC bodunug | kuladmıs] TT2,ONT:kuuladmış

YT1 budunuġ türk törüsin ıçgınmıs budunuġ eçüm apam törüsince yaratmıs, buşgurmıs. tölis tardus [. . .] (1,27)yabġuġ şadıġ anda birmis. biriye tabġaç budun yagı ermis.yınıya baz ḳaġan toḳuz oġuz budun yagı ermis. ḳırḳız kunkan otuz tatar kıtaj tatabı kop yaġı ermis. aḳañum ḳaġan bunca [. . . . .] (1,26) ḳırḳ artuḳı yiti yolı sülemis yigirmi süñüş süñüşmis. teñri yarlıḳaduḳ üçün illiġiġ ilsiretmis, kaġanlıġıġ kaġansıratmıs,yaġı baz ḳılmıs, tizliġiġ sökürmis, başlıġıġ yükündü [. . . . . ança ilig] (1,25) törüg ḳazġanıp uca barmıs. aḳañum ḳaġanḳa baslayu baz ḳaġanlı blbl tikmis.<

ID14

ID15

ID16

>Ol törüde öze eçim ḳaġan olurtı. ecim kagan olunpan türk budunuġ yice itdi, igiti. çıgayıġ [. . . . . .](1,24) ecim ḳaġan olurtuḳda özim>

ID17

---

41 türk] YT2, TT1, TT2: türük | budung] WR1 budunnu;WR2, ME budunug;TT1,T2: bodunug; SGC bodunıg OFS11 bodun-| buşgurmış] TT1,TT2, SGC:boş gurmış ‖ **42** tölis] WR1, WR2 töles | [.....]]WR1 budunnu;WR2, ME:budunug;TT1,TT2:bodunug;SGC bodunıg OFS11 bodunug | şadıg] WR1 şadnı | birmiş] WR1,WR2, TT2, SGC :bermiş ‖ **43** biriye]WR1 beriye WR2 berye | tabgaç budun] TT1, TT2: bodun SGC tavgaç bodun OFS11 bodun | budun] TT1, TT2, SGC, OFS:bodun ‖ **44** kırkız kunkan] TT2 ,ONT :kırkız kuunkan | kop]TT2,ONT: koop ‖ **45** akañum] TT1, TT2, ME,S GC: kañum | kırk] TT2,ONT: kırk ‖ **46** yiti] WR1 yeti | yigirmi] TT1, TT2: yegirmi ‖ **47** illigig ilsiretmi kaganlıgıg] WR1 elligni elsiretmiş kaganlıgnı WR2; elligig elsiretmiş; TT1 ,TT2: elsiretmiş | yagı] WR1 yagnı | tizligig] WR1 etizligni ‖ **48** başlıgı] WR1 başlıgnı | yükündü [... ança ilig]] WR1 baş lıgnı yüküntürmiş akañum kagan ança (ilig kelimesi yok) WR2 yüküntürmiş akanum TT1 baş ligig | yüküntürmis ... illig] TT2 yüküntürmiş kañum kagan ança ilig HNO. yüküntürmiş ..... ança ilig? ME [rmiş] | törüg] WR1törün ‖ **49** akañum] TT1 kañum TT2 kañum ME kangım SGC kañum | blbl] YT2 balbal WT2 balbal TT1 balbal T2 balbal ME balbal SGC balbal ‖ **50** < >(Diğer eserlerde yok) **51** olurtı] WR1 ulardı WR2 olurtı | olunpan] ME olurupan | türk budunug] WR1 budunnu TT1 türük bodunug TT2 türük bodunug SGC türkü bodunug OFST11 bodunug ‖ **52** itdi ... eçim] WR1 etti egitti çıgayın [bay kıldtım, azın öküş kıltı WR2 etti egitti çıgayın [bay kıltım, azın öküş kıltı TT1 igitti çıgani bay kiltti azıg öküş kıltı TT1 <yiçe> igitti çıganıg bay kıltı azıg üküş kıltı ME igitti.Çıganıyıg bay kıldı azıg öküş kıldı ‖ **53** olurdukda özim] WR1 ulartukta özüm WR2 olurtukta özüm| < >(Diğer eserlerde yok)

VT1 >tanduş budun öze şad ertim. ecim ḳaġan birle

55 ilgerü yasıl ügüz şanduñ yazıḳa tegi süledimiz. ḳunġaru temir kapıġka tegi süledimiz, kögmen asa kı[. . . . .]. (1,23)kamıġı bis otuz süledimiz,üç yigirmi süñüşdimiz,illigig ilsiret- **ID18**
dimiz, kaġanlıġıġ kagansıratdımız.tizligig sökürtimiz,başlıġıġ yü-
künd̲ürtimiz. türges ḳaġan türkimiz [. . . . .] (1,22) üçün **ID19**

60 biziñe yañuluḳın < > üçün kaganı ölti. buyrukı begleri yime ölti. unuḳ budun emgek körti. eçümiz apamız tutmıs yir sub idisiz bolmazun tiyin az budunug itip yar[atıp . . . . .]
(1,21) bars beg erti. kaġan at bunda biz birtimiz, siñilim kunçuyug **ID20**
birtimiz. özi yañuldı, kaganı ölti, budunı kün kul boldı. kögmen

65 yir sub idisiz kalamazun tiyin, az ḳırḳız budunuġ yarat[. . . . . .ilin] (1,20) yana birtimiz. ilgerü kadırkan yış ıg **ID21**
aş a budunug ança kond̲urtımız, anç̲a itdimiz. kunġaru kenü tar-

---

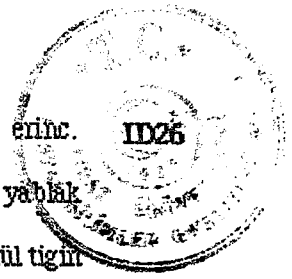
54 budun öze] VT2, HNO, ME:üze; TT1, TT2, SGC:bodun üze || 55 kunġaru] TT2, ONT :kuunġaru || 57 kamıgı bis] WR1 beş TT1 kamagı biş TT2 kamagı biş ME kamagı SGC kamag || 58 kaganlıgıg...başlıgıg] WR1 kaganlıgnı kagansıratdımız etizligini sögürtimiz başlıgnı WR2 kagansıratdımız tizligig sökürtümiz; TT1, TT2, SGC: sökürtümiz ME sökürtümüz | başlıgıg ... türges] WR1 başlıgnı yüküntürtimiz WR2 türkümiz budunum erti bilmedükin; TT1, TT2: yüküntürtümüz || 59 türkimiz] ... [.....] üçün] WR1 türkümüz[budunumuz erti, bilmedükin TT1, TT2,SGC: türükümiz budunumız erti bilmedükin ME Türkümüz budunumuz erti bilmedükin || 60 yime] WR1, WR2, TT1, TT2 , SGC: yeme || 61 unuk budun] HNO, ME on ok TT1, TT2, SGC: on ok bodun | yir] WR1 yer || 62 tiyin] WR1 teyi | budunug itip] WR1 budunnı etip | yaratıp...] WR1 yar .... WR2 yar... TT1 yaratıp ..... TT2 yaratıp || 63 birtimiz... birtimiz] WR1bertimiz altı elim kuçayıg bertimiz WR2 bertimiz siñilim kunçuyug bertimiz; TT2 , ONT:kuunçuyug || 64 yanıldı] WR1 yanıltı TT2 yanıltı | budunı] TT1, TT2,SGC:bodunı; OFS11: bodun || 65 yir] WR1 yer | budunug] TT1 bodunug TT2 bodunug SGC bordunug OFS11 bodunug | kul boldı]WR1, WR2:boltı; TT1 bolti TT2 kuul boltı ONT kuul | yarat [... ilin] WR1 yaratıp keltimiz süledimiz (ilin kelimesi yok) TT1 yaratip keltimiz süñüş dümiz (ilin kelimei yok) <itip>TT2 yaratip keltimiz süñüşdümiz (ilin kelimesi yok) WR2 yaratıp keltim... söñüş (ilin kelimesi yok) ME yaratip keltimiz süngüşdümüz(ilin kelimesi yok) || 66 birtimiz] WR1,WR2: bertimiz | kadırkan yış ıg] WR1kadarkan yış nı || 67 aş a budunug] WR1 şa budunnı TT1, TT2 :bodunug; SGC bodunug OFS11 bodun-

YT1 manka tegi Türk budunıg ança kondurtımız, ança itdimiz. ol ödke
kul kullıg bolmıs erti [. . . . . .
. . .] (I,19) ança kazganmıs itmis ilimiz törümiz erti. türk **ID22**
oğuz begleri budun esidiñ! öze teñri basmasar, asra yir telinmeser,
türk budun, iliñin törüñin kem artatı ? [. . . . . .]
(I,18)ökün!körgüñin üçün igidmis bilge kaganıñın ermis barmıs edgü **ID23**
iliñe kendü yañıldıg yablak kigürtig yaraklığı kandın kelip yaya ilt-
di? Sünüglüg kandın kelipen süre eltdi? Iduk Ötüken y[ış . . . . . .
. . . . . .] (I,17) bardıg, kungaru barıgma bardıg. barduk yirde **ID24**
edgüg ol erinç kanın subca yügürti sönükün tagca yatdı, beglik un
oglın kul boldı, silik kız oglın kün boldı. bilmedük üçün
[. . . . .].(I,16) baslayu kırkız kaganıg **ID25**
blbl tükdim. türk budunug atı küsi yok bolmazun tiyin akanım
kaganıg ögüm katunıg kötürmis teñri il birigime teñri türk budun

---

68 türk budunıg] WR1 budunnı; YT2, TT1, TT2: türük; SGC: türkü bodunug | koondurtımız] WR1 konturtımız; WR2 kondurtumız; TT1 konturtumız; TT2, ONT: koonturtumız; ME kondurtumuz SGC kondurtumız | itdimiz] WR1, TT1: etdimiz | kul kullıg] WR1, WR2: kullug TT1 kullug TT2, ONT: kuul kullug ME kullug SGC kullug 69 [...]WR1 [kuñ künlüg bolmış erti] W2 kün künlüg bolmış erti TT1 kuñ küñlüg bolmış erti ‖ 70 itmiş elimiz] WR1,WR2 etmiş elimiz TT1 elimiz TT2 elimiz SGC elimiz| törimiz] ME törümüz | türk] YT2, TT1, TT2: türük SGC türkü ‖ 71 budun]TT1, TT2, SGC, OFS: bodun | öze] YT2, HNO, TT1, TT2, ME, SGC :üze | yir telinmeser] WR1 yer tilenmeser 72 türk budun] YT1 türük; TT1, TT2: türük bodun; SGC türkü bodun | ilinin törünin] WR1 iliñini törümü WR2 eliniñ törüñin; TT1, TT2: elinin | kem arta] WR1, WR2 artu SGC artatu ME kim | [.....]] WR1 uttaçısa türk budun ertin WR2 udçalı? YT3 udcalı,udça ıtı odça [...] türk budun ertiz TT1 udacı erti türük bodun ertin TT2 udaçı erti türük bodun ertin ME udaçı erti? türk budun ertin SGC türkü 73 kürgünin] WR1 körgünin TT1 küregünin TT2 küregünin ME küregüngün SGC küregüñün | kandın] TT2 kandan | igidmiş] WR1 egidmiş | kaganın] WR1 kaganına | 74 iliñe kendü]WR1 eline TT1 eliñe kentü TT2 eliñe kentü ME kentü SGC eliñe kentü | yañıldıg]WR1 yanıldıñ TT1, TT2, SGC: yañılug | kigürtig]WR1 kigürtiñ WR2 kigürtüg; TT1, TT2, ME: kigürtüg | iltdi] WR1 eltti TT1 eltdi TT2 eltdi SGC eltdi ‖ 75 iltdi? Iduk] WR1,WR2 eltti? aiduk TT1 eltdi TT2 eltdi SGC eltdi | y[ış .....]]WR1 yış budun bardıñ ilgerü WR2 budun bardıg ilgerüTT1 bodun bardıg ilgerü barıgma TT2 bodun bardıg ilgeri barıgma ME budun bardıg ilgerü || 76 bardıg] WR1 bardın | kungaru] TT2 kuungaru ONT kuungaru | bargma bardıñ] WR1 barıgıma bardıñ; TT1, TT2: bardıg ME bardug | yirde] WR1 yerde ‖ 77 yügürti sünükin] TT2 yögürti sünükin ME sünüküng | süre eltdi] SGC sü sürti ‖ 78 oglın] WR1 oglun TT1,TT2 ogluñ ME ogluñ | kul] TT2 kuul ONT kuul | boldı] WR1 boltı TT1 boltı TT2 boltı ‖ 79 [.....] WR1 yolukının üçün eçim kagan uça bardı TT1 yablakının üçün eçim kagan uçabardı] TT2 yablakının üçün eçim kagan uça bardı | kırkız kanagıg] WR1 kaganını T2 kırkız ONT kırkız |türk budunug] YT1 türük WR1 budunnı; WR2 budunug TT1, TT2 : türük bodunug; SGC türkü bodunug ‖ 81 kaganıg ögem katunug] WR1 kaganını ögem katunnı TT1, TT2, ME,SGC : ögüm katunug |il birigime] WR1 el berigime TT1, TT2, ME: birigme | türk budun] TT1, TT2 :türük bodun; SGC türkü bodun; OFS bodun

YT1

atı küsi yok bolmazun [. . . . .](1,15) kagan olturdı erinc. ID26
nen yılsag budunka olurmadım. icre assız tasra tonsız yabız yalaŋ
budunda özе olurtım. < >inim kül tigin
85 birle sözlesdimiz. akarımız ecimiz kaz[. . . . . .
. . . .] (1,14) tiyin türk budun üçün tün udımadım, küntüz ID27
olurmad<ım>, inim kül tigin birle iki sad birle ölü yitü kazgandım.
ança kazgarıp biriki budunug ot sub kılmadım.men[özim kagan olurtukıma?'
. . . .] (1,13) barmıs budun ölü yitü yadagın yalanın yana kelti.bu- ID28
90 dunug igideyin tiyin yınıgaru oguz budun tapa ilgerü kıtai tatabı
budun tapa birgerü tabgaç tapa ulug sü iki yigir[mi süledim . . . . . .
. . . . . .] (1,12) kisre teñri yarlıkazu kutum bar üçün ülügim bar ID29
üçün ölteci budunug tirigürü igitim, yalan budunug tonlıg cıgany
budunug bay kıldım. az budunug öküs kılım. ıgar illigde [. . . . . .
. . . . . .] (1,11) budunug kop baz kıldım. yagısız ID30

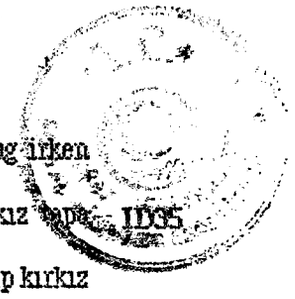
---

82 [...]] WR1 tiyin özimiz ol teñri TT1, TT2: tiyin özümiz ol teñri ; ME tiyin özimiz ol tengri ‖ 83 yılsık budunka olurmadım] WR1 yılsag ulanmadım; WR2 yılsag; TT1 , TT2: bodunka; SGC yılışık bodunka ‖ 84 budunda öze olurtum] WR1 budunta YT1 üze TT1 budunta uze olurtum TT2 budunta üze olurtum MÜ üze olurtum SGC budunta üze olurtum | < > (değlerinde yok) | kül tigin] WR1 tegin TB köl OFS1 köl TT2 küül ‖ 85 sözleş timiz akarımız] WR1 sözleş timiz TT1 kanimiz TT2 kanımız ME kangımız | kaz[..]] WR1 ganmış budun atı küçi yok bomazun TT1 ganmiş bodun atı küsi yok bolmazun TT2 ganmış bodun atı küsi yok bolmazun ME ganmış budun atı küsi yok bolmazun SGC ganmış bodun atı küsi yok bolmazun ‖ 86 tiyin türk bodun] WR1 teyin; TT1, TT2: türük bodun; SGC türkü bodun ‖ 87 olurmad<ım>] WR1 ulanmadım | kül tigin] WR1 tegin OFS1 köl | iki] WR1, WR2, TT1 ,TT2: eki SGC eki 88 biriki ... kilmadım] WR1 belki budunnı otsab; TT1, TT2: bodunug; SGC bodunug | men .... barmış] WR1 ..... yer sayu TT1 özüm kagan olrtukıma yir sayu TT2 özüm kagan olurtukuma yir sayu ME özüm kagan olurtukuma yir sayu ‖ 89 budun] TT1, TT2, OFS: bodun ‖ 90 budunug igideyin tiyin] WR1 budunnı egideyin teyin; TT1, TT, ME: bodunug | kıtay] TT1 kıtan TT2 kıtan ME kıtany OFS kıtany SGC kıtan ‖ 91 budun] TT1, TT2, SGC, OFS: bodun | birgerü] WR1 berigerü TT1 birgerü TT2 birigerü ME birigerü | tabgaç] SGC tavgaç | iki] WR1 eki / yegirmi süledim ....] süñüş timiz] TT1 yegirmi büledim TT2 yegirmi süledim ...süñüş tün anı ME ... süledim ‖ 92 yarlıkazu kutum] WR1 yanlkazu kutum TT1 yarlıkkazu kutum TT2 kutum ME kutum SGC kutum | ülügim] ülügüm ME ülügüm SGC ülügüm ‖ 93 budunug tirgürü igittim] WR1 budunnı tirigürü egittim TT1 bodunug tirgürü TT2 bodunug tirgürü ME tirgürü | budunug] TT1 ,TT2: bodunug; ME budunug SGC bodunug ‖ 94 budunug] WR1 bodunnı; TT1, TT2: bodunug; ME budunug; SGC bodunug | kıldım] WR1 kılım TT1 kılım TT2 kılım | budunug]WR1 budunnı; TT1 , TT2 :bodunug; ME budunug; SGC bodunug OFS bodun | iligde [...]] WR1 elligde TT1 elligde TT2 elligde bulundaku 95 budunug ... kıldım] WR1 budunnı kop baz kılım, WR2 ukup[kup?]; TT1 bodunug kop baz kılım TT2 bodunug koop baz kılım;ME budunug ONT koop

YT1 kıldım. kop mana körti. isig küçig birür bunca törüg kazganıp inim kül tigin özince kergek boldı. akanım kagan ucdukda inim kül tigin yi[ti yasda kaltı . . . . .] (1,10) umayteg ögem katun kutına inim kül tigin er at buldı. altı yigirmi yasına ecim kagan ID31
100 ilin törüsin ança kazgandı.altı çub sogdak tapa süledimiz,buzdımız. tabgaç on tutuk biz t[ümen sü kelti, süñüş dimiz?] (1,9) kül tigin yadagın oplayu tegdi on tutuk yonçın yaraklıg eligin tutdı, yarakhgdı ID32 kaganka enç (?) uladı. ol süg anda yok kısdımız. bir otuz yaş ıña çaça señünke süñüş dimiz. eñilki tadıkıñ curın boz [atıg binip tegdi. ol at
105 anda] (1,8) ölti.yazılı üçünç yegin silig begiñ kedimlig torıg at binip tegdi ol at anda ölti. ikinti ış bara yamatar boz atıg binip tegdi. ID33 ol at anda ölti. üçinç yeginsilig begiñ kedimlig torıg at binip tegdi ol at anda ölti yarakında yalamasında yüz artuk okun urtı, yüz- ID34 ke basıña birt[. . . . .] (1,7) tegdükin türk begler kop
110 bilirsiz. ol süg anda yok kış dımız. anda kisre yir bayırku ulug

---

96 kıldım ... birür] WR1 kılım (kelimesi yok) yagısız kaganım (kelimesi YT1 de yok) kop mana körti esin küçün berür; TT1, TT2: kılım || 97 kül tigin özinçe] WR1 tegin WR2 tegin OFS1 köl TT1 özi ançaTT2 özi ança | akanım TT1 kañum TT2 kañum ME kañum SGC kañum 98 kül tigin ... kaltı] WR1,WR2: tegin yeti yaşınta; TB,OFS: köl | ögem] TT1 öğüm TT2 ögüm ME ögüm || 99 kül tigin] WR, WR2: tegin TB, OFS: köl | er at buldı] WR1 tabultı ,TT1, TT2:bultı | yigirmi] TT1,TT2: yeğirmi || 100 ilin] WR1, WR2: elin || 101 kül tigin] WR1 tegin TB, OFS: köl || 102 on tutuk WR1 untutuk | yonçın]WR2 yoraçın ; TT1, TT2, SGC: yurçın | yok] ONT, TT2: yook kısdımız|| 103 anç? uyladı] WR1 ança uldı;HNO enç uladı; TT1, TT2,ME: ançuladı | süg] WR1 sünü || 105 anda] TT1 anta TT2 anta SGC anta || 106 yamatar] WR1 yamtar | atıg WR1 atın || 107-108 (yarakında kelimesine kadar WR1 de üçünç beginsil begin kedimlig torıg at binip tegdi ol at anda ölti kelimeleri var) yarakında] WR1 yarakınta WR2 yarakınta TT1 yarakınta TT2 yarakınta SGC yarakınta | yalamasında] WR1 yalmasınta HNO yalmasınta TT1 yalmasınta TT2 yalmasınta ME yalmaında SGC yalmasanta | okun urtı]WR1kun kurtı akun urtı; Doer. ok on urtı; ONT koonurtı || 109 birt [...]] WR1 bir tümen agın altı TT1 birt [ügermedi...])HNO bir tegmedi TT2 bir t[egmedi] ME bir tegmedi SGC bir t[egmedi] | türk] YT1, TT1, TT2:türük; SGC türkü | kop] WR2 ukup [kup?] TT2, ONT: koop || 110 süg] WR1 suni | yok kıldımız] WR1 yokkış tımız | yir] yer | bayurku] WR1 buyurukı; HNO bayırku; TT1, ONT: bayurkuu

YT1

irken yagı boldı. anı yayıp türgi yargun költe bozdımız. ulug irken
azkınya erin tezip bardı.kül tigin [altı otuz] (1,6)yasına kırkız tapa **ID35**
süledimiz.Sünüg batımı kang sökipen kögmen yış ıg toga yorıp kırkız
budunug uda basdımız. kagannın birle soña yışda süñüsdimiz. kül tigin
115 bayırkun[ın ak adgı]r[ıg] (1,5) binip oplayu tegdi. bir erig okun **ID36**
urtı, iki erig udış ru sançdı. ol tegdükte bayırkunıñ ak adgınğ
udlıkın sıyu urtı kırkız kagannın ölürtimiz, ilin altımız.ol yılka
tü[rges tapa altun yış ıg] (1,4) toga ertis ögüsig keçe yondımız. türges **ID37**
budunug uda basdımız. türges kagan süsi bolcuda otca boraca kelti.
120 süñüş dimiz. kül Tigin basıu boz at binip tegdi. basgu boz ki[.....
.....] (1,3) tutzt[.]. ikisin özi lıdzı. anda yana kirip **ID38**
türges kagan buyuruku az tutukug eligin tutdı. kagannın anda ölür-
timiz ilin altımız, kara türges budun kop icikdi. ol budunug
tabarda ko[.....](1,2) sogdak budun iteyin tiyin, yinçü **ID39**

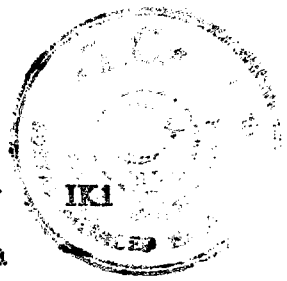
111 irken] WR1 erkin TT1, ME , SGC: irkin | boldı] TT1, TT2, SGC: bolu ‖ **112** azkınya erin tezip] WR1 azkıya eren tizip TT1, TT2 azkıña | kül tigin] WR1, WR2: tegin; TB, OFS: köl | yaş ına] WR1 ış bara | kırkız] TT2, ONT: kırkız ‖ **113** süñüg] WR1 süñük | kang sökipen] WR1 karag HNO söküpen TT1 söküpen TT2 öküpen ME söküpen | yıng] WR1 yış ın [kırkız]TT2,ONT: kırkız ‖ **114** budunug] WR1 budunu; WR2,ME :budunug; TT2 , TT2: bodunug; SGC bodunug | soña] WR1 suña | süñüş dimiz] WR1 süñüş tibiz TT1 ,TT2: süñüş dümiz; WR2, ME süñüş dümüz | kül] OFS1, TB: köl | **115** tigin] WR1, WR2: tegin ‖ **116** urtı ... sıyu] WR1 kerü udış ru sançtı ol tegdükte bayırkunına kadıgrak odalıkın TT1 eki erig ud aş ruançdi TT2 eki erig udş uru sançdı ol tegdükde bayırkuunñ ak adgınğ udlıkın HNO eki ME. udu eş u-ru ‖ **117** kırkız] TT2, ONT: kırkız |ölürtimiz] TT1; TT2: ölürtümiz ;WR2, ME ölürtümüz | ilin] WR1 elin ‖ **118** türgeş] HNO, TT1, TT2, ME: Türgis | tapa altun yış ıg] WR1 kaganka sü-ledimiz yış ın | ügüsiz] WR2 ügüzin; TT1, TT2: tügüzüg | türges] TT1 türgis bodunug TT2 türgiş bodunug ME türgiş SGC türgiş bodunug ‖ **119** türges budunug] TT1 türgiş TT2 türgiş ME türgiş SGC türgiş |süsi ... kelti] WR1 bulçuda otaça buraça TT1 borça TT2 borça ME borça ‖ **120** süñüş dimiz] WR1 söñüş timiz TT1 süñüş dümiz TT2 süñüş dümiz ME süñüş dümiz | kül ti-gin) WR1 tegin WR2 tegin; TB, OFS: köl ‖ **121** tutzt[.] ...kirip] WR1 tutuzdı ekisin özi al-tızdı TT1 tutuzu ekisinin özi öltuzdi anda TT2 tutuzu ekisinin altızdı anta ME tutuzdı ikiin özi aldudı SGC tutuzu ekisinin altızdı anta ME tutuzdı ikün özi aldudı | türgeş] TT1, TT2,HNO, ME, :türgiş ‖ **122** buyuruku] HNO , TT1, TT2 , ME, SGC: buyruku | tutukug] WR1 tutkun TT1 tutuku TT2 totokog |anda ölürtimiz]WR1 anta ölürtimiz TT1 anta ölürtümiz TT2 anta ölürti-miz ME ölürtümüz **123** ilin] WR1 ekin | türgeş] HNO, TT1, TT2, ME : türgiş | kop] WR2 ukup [kup?]; TT2 , ONT: koop | içikdi] WR1 içkedi | budunug]WR1 budunu; TT1, TT2 :bo-dunug; SGC bodunug ‖ **124** budun] TT1, TT2, SGC, OFST: bodun |tiyin]WR1, WR2: teyin

YT1

ugüzig keçe temir kapıgka tegi süledimiz. anda kisre kara türges budun yagı bolmış keñeres tapa bardı. bizin sü atı turuk azukı yok erti. yablak kisi er[.....] (1,1) alp er biziñe tegmiş ID40 erti. andag ödke ökünip kül tiginig az erin irtürü ıtımız. ulug süñüş süñüşmiş. alp salcı ak atın binip tegmis. kara türges budunug anda ölürmiş, almış yana yonp[.....]

125 uguzig] WR2 ügüzin; HNO ögüzig TT1, TT2 :ügüzig; ME ögüzüg | anda] TT1 anta | türges] TT1, TT2, ME :türgiş || 126 budun] TT1,TT2 , SGC, OFS :bodun | keñeres] TT , ME: keñeris; Kly. keñ kerisdi | toruk] WR1 torukı TT1,TT2:toruk || 127 yok] TT2, ONT: yook | bizine] WR1, WR2 kızıña (biziñe); TT1, TT2, ME: kızına | kül tiginig] WR1 tegin WR2 tegin TB ,OFS: köl | az erin irtürü ıttımız] WR1,WR2,SGC: az eren ertürü || 129 türges budunug anda] WR1 budunnu TT1 türgiş bodunug anta TT2 türgiş budunug anta ME türgiş SGC türgiş

YT1

1 (1,69) [. . . . .] birle koşu tutuk birle süñüş miş, erin kop ölür- IK1
miş; ebin barımın [. . . .]in kop kelürti. kül tigin yiti otuz yaş ıma
karluk budun erür barur erkli yagı boldı. tamag ıduk baş da
süñüsdimiz. (1,68) [kül] tigin ol süñüş de otuz yasayur erti. alp ş alçı IK2
5 [ak at?]ın binip oplagu tegdi. iki erig udış ru sançdı. karlukug ölür-
timiz, altımız. az budun yagı kaldı. kara költe süñüş dimiz kül
tigin bir kırk yaş ayur erti. alp ş alçı akın (1,67) binip oplagu tegdi. IK3
az elteberig tutdı, az budun anda yok boldı. ecim kagan ili kama-
ş ıg boltukında, budun ilgikgi boltukında izgil budun birle
10 süñüş dimiz. kül tigin alp salcı akın binip (1,66) o[plagu tegd]i. ol IK4
at anda tüs[di, i]zgil [budun] ölti. tokuz-oguz budun kentü budunım
erti.teñri yir bulgakın üçün yagı boldı. bir yılka bis yoh süñüş dimiz.
eñilik togu balıkda süñüş dimiz. (1,65) kül tigin azman akıg IK5
binip oplagu tegdi.altı erig sançdı, sü[te]gisinde yitinç erig kılıç-

---

1 birle...süñüş müş] WR1 birge aluşu tuttuk birle söñüş miş WR2 birle koşu tutuk birle söñüş müş TT1 kooşu totok SGC koşo totok| kop]WR2 ukup[kup?] TT2, ONT: koop ‖ 2 barımın [..] in] WR1 barkın buzup üsin WR2 ebin bar... tegipen akıp kop kelirti. TT1 barımin kalı-ız kop kelürti TT2 barımın kalısız koop kelürti ME. barımın kahsız kop kelürti SGC barımın kalısaz kop kelürti | kül tigin] WR1, WR2: tegin; TB, OFS: köl ‖ 3 budun] TT1 , TT2, SGC, OFS: bodun | erkli] WR1, YT2, SGC: erikli | boldı] TT1, SGC: boltı | ıduk] WR1 ayduk ‖ 4 süñüş dimiz]WR1 süñüş timiz WR2 söñüş tümiz TT1 süñüş dümiz ME süñüş dümüz | kül tigin] WR1, WR2: tegin; TB, OFS: köl ‖ 5 [ak at?] ın] WR1 akın WR2 akin | tegdi ... erig] WR1 kerü eki WR2 kerü eki | udışru] TT1 udş uru ME udu aş uru SGC uduş uru | karlukug]WR1 karlug | ölürtimiz] WR2 ölürtümiz TT1 ölürtümüz ‖ 6 budun] TT1, TT2, SGC, OFS: bodun | kaldı] WR1, WR2 , TT1 ,SGC: boltı | WR1 süñüş timiz WR2 söñüş tümiz TT1 süñüş dümiz ME süñüş dümüz ‖ 8 *elteberig-tutdı]WR1 ilteberig tutmadı WR2 eltiberig tutmadı TT1 el-teberig* tutdı. ME ilteberig | budun ... anda] TT1 , TT2 :bodun anta; SGC bodun | boldı WR1 , WR2, TT1, TT2,SGC: boltı | ili kamaş ıg boltukında] WR1 eli WR2 eli kamaşıg boltukinde TT1 ili kamş ag boltukınta TT2 kamş ag boltukunta ME kamş ag SGC eli kamşag boltukinde YT2 ‖ 9 budun ... boltukınta] WR1 ölüg iklig WR2 ölüg iklig[i?] boltukinde YT2 iligi (ya da ülügi) ikegü? TT1 bodun ilig ikegü boltukınta TT2 bodun ilig ikegü boltukında ME ilig ikegü boltukında SGC bodun elligi ikegü boltukında | budum] TT1 , TT2 , SGC , OFS: bodun 10 süñüş dimiz] WR1 süñüş timiz WR2 süñüş tümiz TT1 süñüş dümiz TT2 ünüş dümiz ME ünüş dümüz | kül tigin] WR1 tegin WR2 tegin TB köl OFS1 köl| binig ...ol] WR2 .....i ‖ 11 anda tüş-di]WR1 tüşti WR2 tüş ti TT1 anta TT2 anta | budun] TT1 , TT2, SGC, OFS: bodun | budu-num] TT1 , TT2: bodunum ; SGC bodunum ‖ 12 yir] WR1, WR2: yer | boldı] WR1 , WR2 bol-tı TT1, TT2, SGC :boltı biş]WR1, WR2, SGC: beş | süñüş dimiz] WR1 söñüş dimiz WR2 söñüş tümiz TT2 süñüş dümiz ME söñüş dümüz SGC söñüş dimiz

YT1

ladı. ikinti kuş lıgakda ediz birle süñüşdimiz. kül tigin az yagızın **IK6**
binip oplagu tegip bir erig sançdı (1,64) tokuz erig egire tokıdı, ediz
budun anda ölti. üçinç bu [....]da aguz birle süñüşdimiz. kül tigin
azman akıg binip tegdi, sançdı; süsin sançdımız, ilin altımız. törtinç
çuş başında süñüşdimiz. türk (1,63) budun adak kamaştdı, yablak **IK7**
bo[ldaç]ı erti.oza [ke]mis süsin kül tigin agıtıp toñra bir ugış alpa-
gu on erig toña tigin yugında egirip ölürtimiz. bisinç ezgenti ka-
dazde oguz birle süñüşdimiz. kül tigin (1,62) az yagızın binip tegdi. **IK8**
iki erig sançdı. ba[. . .]a ba[..]dı. ol sü anda ö[lti?]. amga kurgan
kış lap yazıña oguzgyaru sü taşıkdımız.kül tigin beg baş layu kıtımız.
oguz yagı ordug basdı. kül tigin(1,61) ögsiz akın binip tokuz erin **IK9**

---

15 ikinti kuş lıgakta ediz] WR1 ekinti kuş legekte oguz WR2 ekinti kuş lagakta HNO ekinti kuş lıgakta oguz TT1 ekinti kuş-algakda TT2 ekinti koş ulgakda ME kuş amgakda SGC ekinti koş ulgakda | süñüşdimiz] WR1 ,WR2 :söñüş tümiz; TT2 süñüşdümiz ME söñüş dümüz SGC söñüş dimiz | kül tigin] WR1 , WR2: tegin; TB, OFS: köl || 16 erig sançdı] WR1 erni sançtı WR2 sançtı | erig egire tokıdı ediz] WR1 erenigrü tokıldı oguz WR2 egere tokıl oguz ||17 budun anda] TT1 bodun anta TT2 bodun anta SGC bodun anta OFS bodun | üçinç]WR2 üçünç HNO üçünç TT1 üçünç TT2 üçünç SGC üçinç bu [..]da] WR1 bol.....nda WR2 bul...nda TT1 bolçuda ME bolçuda | süñüş dimiz] WR1 söñüş dimiz WR2 söñüş tümiz TT2 süñüşdümiz ME söñüş dümüz SGC söñüş dimiz | kül tigin] WR , WR2: tegin; TB, OFS: köl || 18 akıg] WR1 akın | sançdı] WR1 sançtı WR2 ançtı | sançdımız ilin] WR1 sançdımız elin WR2 sançtımız elin | törtinç] HNO törtünz TT1 törtünç TT2 törtünç ME törtünç SGC törtünç ||19 çuş ...kamaştı] WR1 çuş başında önüş tümiz türk budun ana kamaştı WR2 Çuş başinde söñüş tümiz türk budun adak kamaşdı TT1 başında süñüşdümiz türük bodun adak kamaştı TT2 başında süñüş tümiz türük bodun adak kamaştı ME süngüşdümüz türk budun adak kamşatdı. SGC başında süñüş dümiz türkü bodun adak kamşatdı || 20 boldaçı erti öza kalmış] WR1 bolıp beriya ozmış ermiş WR2 boltaçı erti oza kelmiş TT1 boltaçi TT2 boltaçı | kül tigin] WR , WR2: tegin; TB, OFS: köl | ugış] WR2 ,TT1, TT2, ME, SGC: uguş || 21 on... oguz] WR1 erni tona tegin yogında kirip ölürtimiz. beşinç ezgenti kadında WR2 tegin yoginde egerip ölürtümiz beşint ezgenti kadinde kadazda TT1 yogında egirip ölürtümiz beşinç ezginti kadizde TT2 yogında egirip ölürtümiz beşinç Ezginti Kadızda || 22 süñüş dimiz] WR1, WR2: söñüş tümiz;TT2 süñüş dümiz ME söñüşdümüz SGC söñüş dimiz | kül tigin] WR1 tegin WR2 tegin TB köl OFS1 köl || 23 tegdi ... oguzgaru] WR1 kirü sançtı, balıkka barmadı, oguz anda ölürtümiz korgu yışsap lazısı WR2 eki erig sançtı balıkka barmadı oguz anda ölti magı kurganda kış lap yazine T1 eki erig sançdı balikka basikdi ölsü anta olti amga korgğan kış lap yazına TT2 iki erig sançdı balıkka basıkdı ol sü anta ölti amga korgan kuış lap yazına ME iki erig sançdı balıkka basıkdı olsü anda ölti. Amga korgan kış lap yazına SGC iki erig sançdı balıkka basıkdı olsü anta ölti amga korgan kuış lap yazına || 25 oguz ... sançdı] WR1 ordunu bastı kül tegin öksiz akın binip tokuk erni sançtı WR2 ordug bastı kül tegin ögsüz akin binip tokuz eren sançdi TT1 ordug bastı kül tigin ögsiz akın binip tokuz eren sançdi TT2 ordug basdı kül Tigin ögsüz akın binip tokuz eren sançdı SGC ordug basdı kül Tigin ögsüz akın binip tokuz eren sançdı

YT1

sançdı ordug birmedi. ögem katun ulayu ögelerim ekelerim kelińümin
konçuylarım bunça yime tirigi küñ boldacı erti, ölügi yurtda yolta
yatu kaldaçı ertigiz. (1,60) kül tigin yok erser, kop ölteçi ertigiz. inim **IK10**
kül tigin kergek boldı. özim sakındım. körür közim körmezteg,
bilir biligim bilmez teg boldı. özim sakındım. öd teñri yasar, kisi
ogh kop ölügli törümis. (1,59) ança sakındım. közde yaş kelser, etida (?) **IK11**
könülte sagıt kelser, yand?ru sakındım, katgıdı sakındım. iki ɜad
ulayu iniyigünim oglarım beglerim budunum közi kaş ı yablak boldaçı
tip sakındım. yugçı sagıtçı kıtay tatabı budun baş lagu (1,58) udar **IK12**
señün kelti. tabgaç kaganda isiyi likeñ kelti. bir tümen agı altun
kümüs kergeksiz kelürti. tüpüt kaganda bölen kelti. kuıya kün ba-
tısıkdakı sogd berçeker bukarak ulıs budunda neñ señün ogıl tarkan-

---

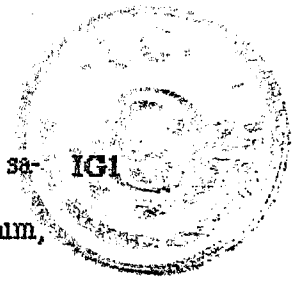
26-27 ordug ... erti] WR1 ordunu bermedi ögem katun uluyu ögelerim ekelerim kelinünim kunçaılarım bunça yeme tirigi kün boltaçı erti. WR2 ordug bermedi Ögem katun uluyu ögelerim kelinünim kunçıylarım bunça yeme tirigi kün boltaçı TT1 ordug birmedi ögem katun ulayu öglerim ekelerim kelününüm kunçuylarım bunça yeme tirigi kün boltaçı TT2 öglerim ekelerim kuunçuylarım bunnça yeme tirigi kün boltaçı ME öglerim ekelerim kelinünüm kunçuylarım bunça yime tirigi kün boltaçı | yurtda] WR1 , WR2: yurtta || 28 kaldaçı] WR1, WR2, TT1, TT2: kaltaçı | kül tigin] WR1 , WR2: tegin; TB ,OFS:köl || 29 kül ... sakıntımWR1 tegin kergek boltı özüm WR2 tegin kergek boltı özüm TT1 boltı özüm sakıntım TT2 boltı özüm sakıntım ME özüm SGC boltı özüm sakıntım | OFS1 köl TB köl || 30 boldı] WR1, WR2, TT1, TT2, SGC: boltı | özüm sakındım] üzim sakındın] WR1, WR2: ME özüm; TT1 özüm sakıntım TT2 özüm sakıntım SGC özüm sakıntım 31 oglı ... etida(?)] WR1 oglı kop ölügli tirimiş ança sakındım katıgdı közde yaş kelser etide WR2 oglı akıp kop ölgeli tirimiş törümüş ança sakıntım közde yaş keler ette? TT1, TT2: sakıntım TT1 ölgeli TT2 ölgeli | etida] TT1 tıda TT2 tıda ME tida SGC tıda || 32 yand?ru] TT1 yantıru TT2 yantıru ME yanduru | sakındım] TT1 sakıntım TT2 sakıntım SGC sakıntım | sakındım] TT2, TT2: sakıntım | iki] WR1, WR2,TT1, TT2,SGC:eki || 33 ulayu... oglarım] WR1 uluyu araka günim WR2 uluya arka-günim TT1 iniyegünüm TT2 iniygünüm ME ini yigünüm 34 tip ... kaltı] WR1 tep sakındım yogçı sıgıtçı kıtay tatabı budun baş layu udar-señünWR2 tep sakındım. yogço sıgıtçı kıtay tatabı budun baş layu udar senün TT1 sakıntım yogçı sıgıtçı kitan tatabı bodun baş layu udar sanün TT2 sakıntım yogçı sıgıtçı kıtan tatabı bodun baş layu udar sanün ME yogçı sıgıtçı kıtany tatabı budun baş layu senün 36 kelti ... kelti] WR1 isyi miki WR2 Isyı ? Diki TT1 kaganta isiyi liken TT2 kaganta Işiyi likeñ ME İşiyi Likeñ | tüpüt ... kelti] WR1 Türge kaganda bölen WR2 Tüpün kaganda bölen TT1 kaganta bölün TT2 kaganta bölün ME bölün SGC kaganta bölün || 37 batsıkdakı ... kelti] WR1 batısıkdakı sogad berçiler üç kırk ulus budunda Nañsenün oglı tarkan WR2 batsıkdakı Sogad bereçiler üç kırk ulus [Kap ulus] budunda Nañsenin ogh-Tarkan TT1 batsikdaki Sogud berçiker er, bukarak ulus bodunta enik senün ogul tarkan TT2 batsıkdakı sogud berçikerek bukarak uluş bodunta enek senün ogul tarkan ME batsıkdakı Sogol Berçik er Bukarak uluş budunda Eñik Señün Ogul Tarkan

YT1

kelti (157)unuk oglum türges kaganda makaraç tamgaçı, oguz bilge **IK13**
tamgaçı kelti. kırkız kaganda tarduş ınançu çur kelti. bark itgüçi
40 bediz yaratıgıma bitig tas itgüci tabgac kagan çıkanı çañ señün
kelti.

38 unuk ... kelti] WR1 unuk oglum Türges kaganda makraç tamgaçı Oguz bilge tamgaçı WR2 unuk oglum Türges kaganda Makraç tamgaçı Oguz bilge tamgaçı TT1, TT2: on ok oglum türgiş kaganta makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı ME on ok oglum Türgiş kaganda Makaraç tamgaçı Oguz Bilge tamgaçı || 39 kırkız ... kelti] WR1 kırkız kaganda tarduş ınançmur WR2 kırkız kaganda Tarduş Inançmur [Inançuçur] TT1 kırkız kaganta tarduş inançu çor TT2 kırkız kaganta tarduş ınançuçor ME kırkız kaganda Tarduş Inançu Çor || 40 bark ... kelti] WR1 bark etgüçi bediz yaratıgma bitig tas etgüçi tabgaç kagan Çenkanı Çensenün WR2 Bark etgüçi bediz yaratıgma bitig taş etgüçi tabgaç kagan Çenkani Çenseñün kelti TT1, TT2: bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi tabgaç kagan çıkanı Çan señün kelti ME Bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi Tabgaç kagan çıkanı Çan Señün kelti

VT1

1 (1,54) Teñriteg teñride bolmış türk bilge kagan bu ödke olurtım. sa- **IG1**
bımın tüketi esidgil, ulayu iniyigünim oglanım biriki ugışım budunım,
biriye şadapıt begler, yınıya tarakat buyuruk begler otuz [tatar . . . . .
. . . . .] (1,55) tokuz oguz begleri budunı, bu sabımın edgüti esid, **IG2**
5 katıgdı tüñla ! ilgerü kün togusı<k>ka, birgerü kün ortusınaru,
kungaru kün batısıkıña, yınaru tün ortusınaru, anda içreki budun
[. . .]m[. .]k[. . . . anç]a budun (1,52) kop itdim. ol amatı ayıg-yok **IG3**
türk kagam ötüken yış olursar, ilte buñ yok. ilgerü şanduñ yazıka tegi
süledim, taluyka kiçig tegmedim, birgerü tokuz ersinke tegi süledim,
10 tüpütke kiçig [. .] medim, kunıaru yinçü üg [.] (1,51) keçe temir **IG4**
kapıgıka tegi süledim, yırgaru yir bayırku yiriñe tegi siledim. bunça
yirke tegi yontdım. ötüken yış da yig idi yok ermis, il tutsık yir ötüken
yış ermiş bu yirde olurıp tabgaç budun birle (1,50) tüzeltüm. al- **IG5**
tun kümüş isigti kutay buñsız ança birür tabgaç budun sabı

---

1 türk]VT2 , Gir., TT1,TT2: türük; SGC türkü | bu ödke olurtım] WR1 bu ödni olartım WR2 bu ödke olurtım TT1 , ME, TT2 :olurtum || 2 sabımın ... oglanım]WR1 sabımnı tökti, eşidgil uluyu iniykünim WR2 sabımın töketi eş idgil uluyu inyigünüm TT1 eş idgil ulayu ini-yegünüm ME eş idgil ulayu iniygünüm TT2 eş idgil iniygünüm SGC savımın| ugış ım budunım]WR2 uguş um TT1 oguş ım bodunum TT2 oguş um bodunum SGC oguş ım bodunım || 3 biriye ... tokuz] WR1 biriye ... tokuz] WR1 beriye Şadapıt begler yınıya tarkat buıruk begler otuz... WR2 beriye ş adapıt begler yıraya tarkat buyruk begler, otuz ... TT1 [...] TT2 [....] || 4 budunu] TT1, TT2 bodunu OFS , SGC: bodunu || 5 togısıkka] WR1 togusakıda WR2 togsukine TT1 togısıkka ME togsakka TT2 tugsakka | birgerükün ortusañaru] WR2 birigerü ME birigerü SGC birigerü || 6 kungaru kün batusıkaña] TT1, ME:batsakıña TT2 kuungaru kün batsatına SGC batsıkına | yirgaru TT1, ME , TT2: yıngaru | bodun] TT1 ,TT2, SGC: bodun; OFS bodun || 7 [...]m ... itdim] WR1 kop mana körür men bunça kop ettim WR2 ukup [kop?] mana körür. (M)en bunça budun akup [kop?] ettim. TT1 [kop] mana körür bunça bodun kop ME kop mana körür bunça budun kopTT2 [kop] mana körür bunça bodun kop SGC[kop] mana körür bunça bodun kop | ol ... kagan] WR1 ulımadı yagı yok türk WR2 ol matı ayıg yok; ME ol amtı anyıg yok; TT1, TT2 ol amtı anıg yok türük VT1 türük SGC ol amtı anıg yok türkü || 8 yış ... kagan] WR1 WR1 ularsar elte bun yok ilgerü Şandun yazıka tegi süledim WR2 olursar buñ yok ilgerü Şanduñ yazıka tegi süledim || 9 taluyka kiçig WR1 taluyka keçig WR2 taluika | birgerü ... süledim] WR1 bergerü WR2 berigerü; TT1 , ME: birigerü TT2 birigerü || 10 tüpütke ... keçe] WR1 keçig tegmedim kungaru yençü urugün WR2 tegmedim kungaru yençü ügüz TT1 tegmedim kurigaru yinçü ogüz ME tegmedim kungaru Yinçü ogüz TT2: tegmedim kuungaru yençü ugüz SGC tegmedim kuungaru yençü ugüz ONT kuungaru || 11 yırgaru ... tegi] WR1 yerin yarkı yerine WR2 yer-bayırku yenriñe TT1 yirigaru yır bayırku yirine ME YıngaruYir Bayurku yiriñ TT2 yingaru yir bayırkuu yiriñe || 12-13 yirke... ötüken] WR1 birke tegi yonttımız WR2 yerke tegi yonttım |yış da] WR1 yış ta WR2 yış ta | yig ... tüzeltim] WR1 yeredi yok ermiş El tutak yer Ötüken yış ermiş Bu yerde ilanıp tabgaç budun birle WR2 yer idi yok ermiş el tutsık yer Ütüken yış ermiş . Bu yerde olurup tabgaç budun birle ME yig idi yok İl tutak yer Ötüken ermiş . Bir yirde olurup Tabgaç budun; birle TT1 ,TT2: yigidi yok ermiş il tutsık yir Ötüken yış ermiş bu yirde olurup tabgaç bodun .irle 14 kümüş ...abı] WR1 isinti kıtay buñız ança berür tabgaç bodun ME iş giti kutay bunsuz ança birür tabgaç bodun

VT1

süçig agısı yımşak ermis. süçig sabın yımsak agın arap ırak budunug ança yagutir ermiş, yaguru kundukda kisre ayıg bilig anda üyür ermis. (1, 49) edgü bilge kisig edgü alp kisig yontmaz ermis, bir IG6
kisi yañılsar ugışı budunı bisükiñe tegi kıdmaz ermiş. süçig sabıña yımşak agısıña artunp öküs türk budun öltig. türk budun
ülesikiñ. biriye çogay yış tügültin, (1,48) yazı konayın tiser türk budun IG7
ülesikiñ anda ayıg kisi ança buş gurur ermis, ırak erser yablak agı birür, yaguk erser edgü agı birür tip ança bşgurur ermis. bilig bilmez kisi ol sabıg alıp, yaguru barıp öküş kisi öltig. (1,47) ol yirge- IG8
rü barsar türk budun ölteçisen; ötükan yir olunp arkış tirkiş ısar,
nañ buñ og yok ötüken yış olursar, beñgü il tuta olurtaçısen, türk
budun, tokrakıka sen açsık tosak ümezsen, bir todsar

15 budunug] WR1 budunnı WR2, ME: budunug TT1 ,TT2: bodunug; SGC bodunıg | yugutir ... budunka] WR1 yagru kondukta WR2 yagıtır ermiş yagru kondukta TT1 kondukda TT2 yagru koontukta ME yaguru kondukta | ayıg ... ermis] bilg anda öyür TT1 anıg bilig anda öyür ME anyıg bilig anda öyür TT2 anıg bilig anda öyür SGC anıg bilig anda öyür ‖ 16 kişig] WR1 kişini | kişig yontmaz] WR1 kişni yontmaz WR2 kişig yontmaz 17 budunı] TT1 bodunı; TT2 uguşı bodunı ME uguş SGC uguşı bodunı | biş ine] WR1 besükene WR2 biş ükine 18 sabına ... ülesikin] WR1 artturup öküş türk bodun öltün türk budun ölüsikin WR2 agısına arturup öküş türk budun öltüg türk budun ölsikin ME öltüg türk budun ölsikin; TT1, TT2: arturup üküş türük bodun öltüg türük bodun ölsikig; SGC arturup üküş türkü bodun öltüg türük bodun ölsikig ‖ 19 biriye ... budun] WR1 beriye çıgan yış tögültiñ yazı koyıp en teer WR2 beriye çıgan yış törgültün yazı konayın teser TT1 çogay yış tögültün yazı koonayın tier, türük bodun ME tögültün SGC çogay yış tögültün yazı koonayın tiser, türkü bodun ‖ 20 ülesikig ... birür] WR1 ölekininde anda ayıg ança buş gurur ermiş , ırak erser yablak agı birar WR2 ölsikin! anda ayıg ança kişi ança buşgurur ermiş ırak erser ş ablak agı birür; TT1 ,TT2: ölsikig anta anıg kişi ança boşgurur ermiş ırak erser yablak agı birür ‖ 21 yaguk öltig] WR1 yaguk erer edgü agı berür tep ança buş gurur ermiş bilg bilmez kişi ol sabıg alp yagru barıp öküş kişi öltün WR2 yaguk erer edgü agı birür tep ança buş gurur ermiş. Bilig bilmez kiş i ol sabık alıp yagı barip öküş kiş i öltüg TT1, TT20 yaguk erser edgü agı birür tip ança boş gurur ermiş bilig bilmez kiş i ol abıg alıp ş agru barıp üküş kiş i öltüg ME yaguk erser edgü agı birür tip ança boş gurur ermiş. Bilig bilmez kiş i ol sabıg yaguru barıp öküş kiş i öltüg ‖ 22 öl... ölteçisin] WR1 ol yergerü barar türk budun ölteçisin WR2 ol yergerü barar Türk budun ölteçi-sin; TT1 ,TT2: ol yergerü barsar türük bodun ölteçi sen ‖ 23 ötüken ... olurtaçı sen] WR1 yer ularıp arkış terkiş ıar neñ bun yok ötüken yış ularser bengü el tuta ulartacın WR2 ütüken yer olurup arkış terkiş ısar nen bunag yok ütüken lıy olursar beñü el tutta olurtaçı sen TT1, TT2: ötüken yir olurup orkış tirkiş ıar nen bunug yok ötüken lış olursar bengü il tuta olurtaçı sen ‖ 24-25 türk ... ümezsen] WR1 Türk budun tokrakkı en, açar todsak ömzisin, bir todar açsar ömzisin WR2 türk budun tok arık-ok-sen, açsar tossuk ömez-sen TT1 ,TT2: türük bodun tok arkuk sen açık tık ömez en bir todsar açsık ömezsen ME tokurkak sen açsık tosık ömez sen

VT1

açsık ümezsen andagıñun (1,46)üçün igidmiş kaganıñun sabın al- **IG9**
matın yir sayu bardıg kop anda alkındıg anlıtg. anda kalmışı yir
sayu kop turu ölü yorıyur ertig. teñri yarlıkadukın üçün
[ö]zim kutum bar üçün kagan olurtum. kagan olup (1,45) yok çıgay
budunug kop kobartdım. cıgay budunug bay kıldım, az budunug
öküş kıldım. azu bu sabımda igid bargu türk begler budun **IG10**
bunı eşidin. türk [. . . . .]rip il tutsakıñun bunda urtum, yañılıp
ülesikiñün yime (1,44) bunda urtum. neñneñ sabım erser beñgü taş-
ka urtum. añar körü biliñ, türk amatı budun begler, bödke körügi- **IG11**
me begler egü yanıldaçı siz man be[ñgü tas .....tabga]ç kaganda

---

26 andagıñun ...sabın]WR1 andag añnın üçün egidmiş kaganıñun WR2 andagının üçün egitmiş kaganının TT1 antagının TT2 antagıñun| sabın]SGC savın | yir] WR1 yer WR2 yer HNO yer TT1 yer TT2 yer SGC yer | bardıg] WR1 bardıñ || 27 kop] WR2 akup [kup?]ONT koop TT2 koop | anda] TT1 anta TT2 anta SGC anta | alkıntıg] WR1 alkıntıñ WR2 alkındıg anda] TT1 anta TT2 anta SGC anta | yir] WR1 yer WR2 yer HNO yer TT1 yer TT2 yer SGC yer | kop]WR2 akup [kup?] ONT koop TT2 koop | turu] TT1 toru TT2 toru ME toru || 28 özim kutum bar üçün] WR1 inim kutum bar üçün WD2 inim [izim?] kutum bar üçün TT1 kutum TT2 kuutum || 29 olurtum] WR1 ulartum WR2 olurtum TT1 olurtum TT2 olurtum ME olurtum | çıgay budunıg] WR1 çıgan budunnu WR2 çıgan budunug TT1 çıgan bodunug TT2 çıgan bodunug ME Çıgany budunug | kop]WR2 akup [kup?] ONT koop TT2 koop | kobratdım WR1 kobartum WR2 kobartum TT2 kuubratdım || 30 çıgay ... kıldım]WR1 çıgay budunnu bay kılum, az budunnı öküş kıltım WR2 budunug bay kıldım, az budunug öküş kıltım. TT1 çıgan bodunug bay kılum az bodunug üküş kıltım. TT2 çıgan bodunug bay kılum az bodunug öküş kılum ME SGC çıgan bodunug bay kılum az bodunug öküş kıltım|| 31 azu ... eşidin] WR2 Az-bu sabımda egide TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun || 32 türk ... urtum]WR1 türk budun terip el tutsakınnn bunda urtum, yanılıp ölsekinin yeme bunda urtum WR2 türk budunug terip el tutsakınnn bunda urtum, yanılıp ölsükünin yeme bunda urtum. TT1 türük bodunug tirig il tutsukinin bunta urtum, yanilip ölsikinin yeme bunta urtum TT2 türük bodun tirip il tutsıkınnn bunta urtum yanılıp yeme bunta urtum 33-35 neñneñ] WR1 nensiz WR2 neñ neñ TT1 neñ neñTT2 neñ neñ ME neñ neñ |urtum] WR1 urtum WR2 urtum TT1 urtum TT2 urtum ... bediztim] WR1 sabım erser bengü taşka urtum, anar körü bilin türk amatı budun beglerbödke körütüme begler... yanıltaçısın men bengü tüşkü urtum Anı üçün]tabgaç kaganda bedizçi kelirtim bediztim. WR2 nen nen sabım erser benü taşka urtum. Anar körü bilin!türk matı bodun begler bödge körügme beglergerü -erü yanıltaçı-iz me... tabgaç kaganda bedizçi akanım kagan eçim kagan olur-kelürtim, bediztim

YT1

badizçi kelürtim, bediztim. meñim sabımın sımadı. (1,43) tabgaç ka- **IG12**
gamın içreki bedizçig ıtu, añar adınçıg bark yaraturtım, için tasın
adınçıg bediz urturtım, taş tokıtdım, köñülteki sabımın u[. . . .
. . . .unuk oglıñ]a tatıña tegi bunı körü bilin: beñgü taş (1,42) to- **IG13**
40 kıtdım. bu erig erser, [.]t.ka erig yirte irser ança erig yirte
beñgü taş tokıtdım, bitidim. anı körip ança biliñ: ol taş [. . . . . .
. .]dım. bu bitig bitigime atısı yolıg t[igin –?].

---

36 sabamın]WR1 sabımnı SGC savımın | tabgaç]SGC tavgaç |kaganın]WR1 kagan | bedizçig ıtu]WR1 bedizçini ıtu WR2 ıtu TT1 ıtu TT2 ıtu || 37 adınçıg bark yaraturtım için] WR1 men taş bark urturtım etiz WR2 men taş bark yarturtum için TT1 yaraturtum TT2 yaraturtum || taşın adınçıg bediz urturtım]WR1 taşında ançıg bediz urturtım WR2 taşın adınçıg bediz urturtum TT1 urturtum TT2 urturtum || 38 tokıtdım] WR1 tokıtım WR2 tokıttım | unuk oglına tatıña tegi] WR1 unuk oglına tatına tegi TT1 on uk oglınna tatıña tegi TT2 on ok oglına tatıña tegi ME On Ok oglıñ]a tatıña tegi SGC On ok || 39 tokıtım] WR1 tokittım WR2 tokıttım | bu ... tigin] WR1 yakık erser WR2 yok erer TT1 [t u....] el erser TT2 yaguk el erser | [.]t.ka] WR1 matıka WR2 matıka TT1 ança tegi TT2 ança takı | yirte] WR1 yerte WR2 yerte HNO yerteTT1 yerte TT2 yerte | ança] WR1 erserinçe WR2 erserinçe | yirte] WR1 yerte WR2 yerte HNO yerte TT1 yeret TT2 yerte SGC yerte |tokıtım] WR1 tokıtım WR2 tokıttım || 41 bitidim] TT1 bitiddim TT2 bititdim || 42 yolıg tegin] WR1 yollıg tegin WR2 yollug Tegin TT1 Yollug Tigin TT2 Yollug Tigin ME Yollug Tigin SGC Yollug Tegin

YT1

Kuzeydoğu Yüzü

1 (I,70) Kül tigin koy yılka yiti yigirmike uçdı. tokuzınç ay yiti IKD
otuzka yug ertürtimiz. barkın bedizin bitig taş [ın] biçin yılka yitinç
ay yiti otuzka kop alkad[ımı]z kül tigin ö[lip?] kırk artuk[ı y]iti ya-
şık bulıt taş (?) [. . . . .] bunça bedizçig toygun elteber kelü
5 <r>ti.

1 Kül tigin] WR1 , WR2, , SGC: Tegin TB, OFS: Köl | koy] WR1 kon, WR2 kon TT1 kon TT2 koon ME koyn | yiti yigirmike] WR1 yeti yigirmiki WR2 yeti yegirmiki (?) TT1 yegirmike TT2 yegirmike | yiti] WR1 yeti WR2 yeti SGC yeti ‖ 2 otuzka] WR1 otuzkı | yug] WR1... (kelime okunmamış) WR2 yog TT1 yog TT2 yog ME yog SGC yog | ertimiz] WR1 .... (kelime okunmamış) WR2 ertürtimiz TT1 ertürtümiz TT2 ertürtümiz ME ertürtümiz SGC ertürtimiz | barkın ... ay] WR1.... bitigtaş ..... neçin yılka yetinz ay WR2 barkın bedizin ...bitig taş ... biçin yılka yetinç ‖ 3 yiti otuzka] WR1 yeti otuz WR2 yeti SGC yeti | kop] ONT koop TT2 koop |alkadımız] WR1 ..... (kelime okunmamış) TT1 alkdımız TT2 alkdımız | Kül tigin] WR1, WR2,SGC: Tegin TB, OFS: Köl | artukı] WR1 artuk | yiti] WR1, WR2: yeti SGC yeti|yaşık] YT3yaşlıg WR1 yaş ar YT3 yaşlıg WR2 yaş ıñ ‖ 4 bulıtı] YT3boltı WR1 boltı WT3 boltı WR2 boltı TT1 bulit TT2 boltı taş]TT1 busadı(?) ME bulıt bustadı | [...]]WR1 (okunmamış) WR2 bark etküçi TT1 (okunmamış) TT2 bark itguçig ME (okunmamış) | toygun] WR1 TT1 Tuygut TT2 tuygun ME Tuygut | elteber] TT el-teber ME ilteber

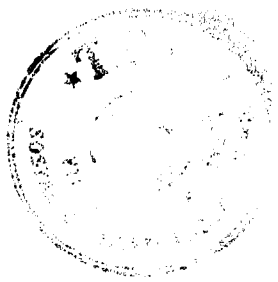

YT1

Güneyban yüzü

1	(I, 41)Bunca bitig bitigime kül tigin atısın yolıg tigin bitidim.	**I GB**
2	yigirmi kün olurıp bu taşka bu tamka kop yolıg tigin bitidim. ıgar	
3	oglanıñızda taygunıñızda yigedi igidür artigiz, uça barıgız, teñr[i .	
4	.?] tirigdekiçe [-?]	

1 Bunça] WR1 bunda | Kül Tigin] WR1, WR2: Tegin; TB, OFS: Köl | Yolıg tigin] WR1 yollıg Tegin WR2,SGC Yollug-Tegin; TT1 , TT2: Yollug ME Yollug; | bitidim] WR2 bittidim ‖ 2 yigirmi] WR2 yegirmi | olurıp] WR1 ularıp; WR2, TT1, TT2, ME: olurup | kop] WR1 kup WR2 ukup [kop?]; ONT , TT2: koop | Yolıg Tigin] WR1 WR2,SGC: Yollug-Tegin TT1 , TT2,g ME: Yollug |bitidim] WR2 bittidim| ıgar] WR1 ırak ‖ 3 yigedi] WR1 kökte WR2 ekigde yiğde TT1 yegdi TT2 yegdi ME yigdi | igidür] WR1 egidür WT3 yigde veya kegde WR2 egindür HNO igedür TT1, TT2: igidür ME igidür | ertigiz] WR1 ertiñiz | bardıgız]WR1 bartıñız | tirigdekiçe]WR1 tirgitkiçi YT3 tirgidkiçi HNO tirig edkiçe

VT1

Güney batı yüzü

1 (1559) [___] kül tiginiñ altunın kümüş in agış ın barımın tür [... **IGB**

2 .....]k[. .]ın ygma toygt (?) bu (.....] begim tigin yögerü

3 ten[ri .....] taş bitidim yollıg tigin.

---

1 Kül Tigin] WR1, WR2: Tegin ‖ 1-2 tür [.....]tigin] WR1 türk çıgan kamın yagma toyın begim tegin VT3 tört ebin yılkısın? Gab. tört tümen yılkısın WR2 Tür....karasin yıgma Tongı bu ....begim tegin HNO tür ....k....ın yagma toygut bu begim tigin TT1 tört biñ? yılkısin ayıgma tuygut bu .... begim tigin TT2 tört biñ yılkısın ayagma tuygut bu .... begim tigin ME tört biñ? yılkısın ayıgma Tuygut bu ..... begim tigin ‖ 3 Yollıg Tigin] WR1 Tegin WR2 Yollug Tegin TT1, TT2, ME: Yollug

YT1

Batı Yüzü

Çince Yazıtın Sağında

1 kur.dan [.]ug [.]örti inim kül tigin [. . . . . ..] isig IB 1

2 küçig birtük üçün türk bilge kagan anuk [.]ka inim kül tiginig kö-

3 zedü olurt [__ __]

Inancu apa yargan tarkan atıg [. . .]rt m [.] i [__ __] . IB 2

1 kur.dan] TT1, ME: kundın; TT2 kuındın | [.] ug] TT1 , TT2, ME: Sogud | Kül Tigin] WR1, WR2: Tegin; TB,] OFS: Köl TT2,ONT: Küül | isig küçig] WR1 esin küçün [birtük]WR1,WR2,HNO,SGC:bertük [.....]] WR1 ölti YT3 uça bardı || 2 türk] YT2 , TT1 ,TT2: Türü;k SGC Türkü | anuk [.] ka] WR1 künde YT3 közedi TT1 küzedi TT2 küüzedi ONT küüzedi ME küzedi || 3 atıg] WR1 ıtıg

BİLGE KAĞAN YAZITI

VT1

1 (II,41)Teñri teg teñri yaratmış türk bilge kağan sabım : akañum türk **IID1**
bilge [kagan . . . . .]tısı er tokuz
oguz iki ediz? ker külig begleri budunı [. . . . . .
. . . . tü]rk teñ[ri . . . . . .
5 . . . . .](II,40) öze kagan olurtum. olurtukıma ölteçiçe sakınıgı- **IID2**
ma türk begler budun egirip sebinip toñtamış közi yögerü körti.
bödke özim olınp bunça agır törüg tört buluñdakı [budun . . . . .
. . . . it]dim.öze kök teñri as[. . . . . .
. . . . .]. (II,39) kiş i oglında öze eçüm apam bumın **IID3**
10 kagan istemi kagan olurmış . olınpan türk budunıñ ilin törüsin tuta
birmiş , iti birmiş , tört buluñ kop yagı ermiş . sü sülepen tört
bulundakı budunıg [. . . . .]. baş lıgıg [.
.]kündürmiş , tizlig[. . . . . .](II,38)

---

1 türk] VR2 , TT1,TT2: türük ; SGC türkü | sabım akañum](WR1 metninde kelimeler yok)...ulanmış TT1, TT2, ME, SGC: kañum | türk] VR2 , TT1,TT2: türük; SGC türkü || 2 [kagan...]tısı er] WR1 ...altısı er WR2 ...nda matı(g)...tısı er TT1 ...alu sir TT2 alu sir || 3 iki ediz ker külüg] WR1 ödezki er WR2 yedinik er TT1ediz kerekülüg TT2 ediz kerekülüg ME kerekülüg OFS kidiz [begleri budunıg] WR1 budunı ... WR2 begleri budunı .... HNO begleri budun TT1 begleri bodun TT2 begleri bodun ME begleri bodun SGC bodun || 4 ..Tü]rk] VR2, TT1,TT2: türük SGC türkü || 5 öze kagan olurtum] WR1 öze kagan ulartım WR2 öze kagan olurtum VT2 üze HNO üze kagan olurtum GC üze kagan olurtum | olurtukıma ölteçi] WR1 ulartukıma ölteçi WR2 olurtukıma ölteçiçi [ölteçiçe?] || 6 sakınıgıma ... körti] VT2 ögirip;toktamış WR1 yigürüp sebinip totamış közi yügerip körti WR2 yügürüp ebinip tontamış közi yügerü körti HNO tontamış közü yüggerü körti TT2 sakınıgma türük begler bodun öğirip sebinip toñtamış közi yügeri körti ME sakınıgma Türk begler budun ögirip sebinip toñtamış közi yügerü körti SGC sakınıgma, SGC ögirip sevinip || 7 bödke ... [...]dim] WR1 bötke özüm ulanıp bunça agır törünü tört bulundakı ...ettim WR2 bödke özüm lurup bunça agır törüg tört bulundakı budunga) ...dim HNO bödke özüm olınıp bunça ağır törüğ bulundakı (budun) ... (it)dim TT1 bödke özüm olurup, bunça agar törüg tört bulundakı [.....]dim ME Bödke özüm olurup bunça ağar törüg bulundakı [.....]dim. || 8 Öze] VT2, HNO, TT1, TT2, ME, SGC: üze | kök] ONT, TT2: köök | as[...]] WR1 yer kılındukda ekin HNO yer kılıdukta ekin; TT1,TT2, SGC: yer kılıntukta ekin || 9 oglında üze] HNO üze TT oglınta üze, SGC oglınta üze ME üze | istemi] WR1 eş itemi TT1 iş temi SGC éş temi || 10 olurmuş] WR. ulanmış ,| olunpan] WR1.ulanıpan TT1 olurupan ME olurupan SGC olurupan | türk ... birmiş] WR1 budunnı elin törüsen tuta birmiş , eti bermiş | TT1 ,TT2: türük bodunıñ ;SGC. türkü bodunıñ elin törüsin tuta bermiş , éti bermiş || 12 budunıg] WR1. budunnı HNO.budunıg; WR2, TT1, TT2, ME: budunıg; SGC bodunıg | kop] TT1 koop TT2 koop TT3 koop ONT.koop | baş lıgıg] başlıgnı | tizligig] WR etizligni | kop] WR2 ukup [kup]TT2 , ONT: koop | yükündürmiş] TT1 yükündürmiş TT2 yükündürmüş || 13 tizlig[....]] WR. kadarkan (Diğerlerinde buradaki boşluk Kül Tigin yazıtındaki gibi doldurulmuştur).

VT1

temir kapıgka tegi kondurmıs. ikin ara (II,38) idiokaz kök türk [.] IID4

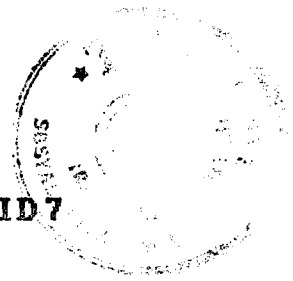
15 iti ança olurur ermiş. bilge kagan ermiş, alp kagan ermiş. Buyruku bilge ermiş erinç, alp ermiş erin,. begleri yime budunı [. . . . . .] üçün ilig ança tutmış erinç, ilig tutup törü[. . . . . .](II,37) yugçı sıgıtçı öñre kün togsıkda bökli çölig il tabgaç tüpüt IID5 apar apurum kırkız üç kurıkan otuz tatar katay tatabı bunça budun

20 kelipen sıgtamış, yuglamış. andag külig kagan er[. . . . . .]nç oglı atı kagan bolmış erinç. anda [. . . . . .](II,36) kılınmaduk erinç, oglı akañunteg kılınmaduk erinç, biligsiz IID6 kagan olurmış erinç yablak kagan olurmuş erinç. buyrukı yime biligsiz ermis erinç, yablak ermiş erinç. begleri budunı tüzsüz üçün

25 tabgaç budun tebligin körligin [. . . . .]ın üçün inili [. . . .

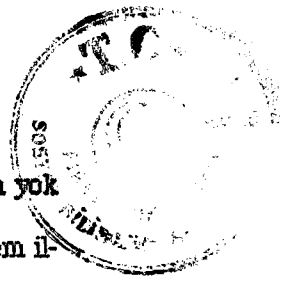
14 kondurmış] WR1 konturmış TT1 koontunmuş ONT koontunmuş | 7 ikin] TT1. ekin TT2. ekin HNO. ekin SGC. ekin | ara ...ança] WR1. idi uksuz öküş kök türk WR2 idi uksus TT1 idi oksız kök türük TT2 idi oksuz köök türük <iti> SGC idi oksız kök Türkü ONT köök | olurur] WR1 ularur WR2 olurur | ança] ONT4 ençe |olurur] WR1 ularur WR2 olurur || 15 buyurukı yime] WR. yeme HNO. yeme TT1 buyrukı yeme TT2 buyrukı yeme buyrukı SGC. buyrukı yeme || 16 yime budunı ... WR1 yeme budunu yeme WR2 yeme budunu yeme HNO yeme budunı yeme TT1 yeme bodunı yeme TT2 yeme bodunu yeme SGC. yeme bodunı yeme || 17 ilig tutup] WR1 elni WR2 elig tutup SGC elig tutup TT1 tutup TT2 tutup || 10 WR2 elig tutup | törüg... bolmış] WR1 törün etmiş WR2 törüg etmiş TT1 özi ança TT2 özi ança ME özi ança || 18 yugçı] WR1 yogçı WR2 yogçı TT1. yogçı TT2 yogçı SGC. yogçı | togusıkda] WR1 togısıkda TT1 togısıkda TT2 tugsıkda | bökli çölig il] WR1 bökli çölgi el HNO bükli çölig el TT1 bükli çök(l)üg el TT2 bükli çö(l)üg el ME Bökli Çöl[l]üg il SGC bükli çülig el OFS10 Bök (i)li veya Bük (i)li OFST10 Çöllüg il | tabgaç]SGC tavgaç || 19 apar apurım] WR1 par-purım TT1. purum TT2. purum ME purum OFST10 Purım, OFST10 Purum, OFS10 Apurım, OFS10 Apurum, OFS10 Rum veya Rom |kırkız] TT2 kırkız TT3 kırkız ONT kırkız | kurıkan] TT2 kuunkan TT3 kuunkan ONT kuunkan |katay] HNO kıtay, TT1 kıtan TT2 kıtan ME. kitany ONT. kıtan OFS kıtany || 20 budun] TT1 bodun TT2 bodun OFS bodun sıgtamış yuglamış] WR1 sıgıtamış yoglamış WR2 sıgtamış yoglamış yoglamış ME yoglamış SGC yoglamış | külig] WR1, WR2, HNO,TT1,TT2,ME: külüg | oglı atı] WR1 oglı atı(sı)WR2 oglıtı HNO oglıtı TT1 oglıtı TT2 oglıtı ME oglıtı || 21 akanıñ teg] TT1 kañun teg TT2 kañun teg ME kañun teg SGC kañun teg || 22 olurmıs] WR1 ularmış || 23 buyurukı yime] WR1 buyırukı yeme HNO yeme TT1 buyrukı yeme TT2 buyrukı yeme ME buyrukı SGC yeme | budunı] TT1 boduni TT2 bodunı SGC bodunı || 25 körlig] WR1 körlüg(in) TT1 kürlüg TT2 kürlüg <in> SGC tevligin kürlügin |.....] WR1 armıkçısın WR2 armıkçısın YT3 armakçı YT2 armakçı TT2 armakçısın ME. armakçısın SGC. armakçısın| .....]WR1 eçili WR2 eçili HNO eçili TT1 eçili TT2 eçili ME eçili (Boş luklar K.T metninde olduğu gibi doldurulmuştur.) ....] WR1 kiñsürtükin WR2 kekşürtükin HNO kinsürtükin TT1 kiñsürtükin TT2 kikşürtükin SGC kikş ür- | ...] WR1 budunlı TT1 bodunlıg TT2 bodunlıg SGC bodunlıg

. . . . . .](II,35) yoñş urtukın üçün türk budun illedük ilin II D 7
ıçgınu ıdmış, kaganladuk kaganın yitürü ıdmış. tabgaç budunka
beglik un oglın kul kıltı, silik kız oglın küñ kıldı. türk begler
türk atın ıtı. tab[...] begled tabgaç at[. . . . . .
.](II,34) işig küçüg birmiş ilgerü kün togsık<k>a bökli kaganka II D 8
süleyü birmiş. kungaru temir kapıgka süleyü birmiş. tabgaç
kaganka ilin törüsin alı birmiş. türk kara kamıg budun
ança timiş: illig budun [. . . . .](II,33) kaganlıg II D 9
budun ertim, kaganım kanı? ne kaganka işig küçüg birür men tir er-
mis. ança tip tabgaç kaganka yagı bolmış. yagı bolup itünü
yaratunu umduk yana içikmiş. bunça işig küçük birtükgerü
sakınmatı türk budunıg ölür[. . . . . .](II,32) II D 10

---

26 yoñş urtukın]WR1 yoñş urtukın WR2 yoñş urtukin HNO yonş unrtukın TT1 yoñş urtukın TT2 yoñaş urtukin ME. yoñş urtukın SGC. yoñş urtukın | türk ... ıçgınu] WR1 elledük elin TT1 türük bodun TT2 türük bodun SGC türkü bodun elledük elin | yitürü] WR1 yittrü WR2 yitrü SGC yitür(y) (şittür-) 27 tabgaç budunka] TT1 bodunka TT2 bodunka SGC tavgaç bodunka) ‖ 28 un...kız] WR2 bolu TT1 kul bolu eşilik TT2 og(ı)lin kul bolu eşilik kız ONT kız ME işilik SGC oglın kul kıltı silik kıldı] WR1, WR2 kıltı, TT1, TT2 kıltı SGC kıltı | türk] VT2 türük TT1 türük TT2 türük SGC.Türkü bodun OFS begler ‖ 29 türk atın ıtı] VT2 türük TT1 türük atin ıt(ı) TT2 türük attin ıt(ı) GC. türkü atın ıtı tavgaç | tabgaç] SGC tavgaç | atın ... kaganka] TT1 atın tutupan TT2 atin tutupan SGC tavgaç|isig WR1 esin WR2 esig |küçig birmiş] WR1 küçin bermiş WR2 küçüg bermiş TT1 küçüg TT2 küçüg ME küçüg SGC küçig bermiş ‖ 30 ilgerü ... tegi] WR1 togısıkıda bökli kaganka TT1 togsıkda bükli TT2 küün tugsıkda bükli HNO. togusıka bükli SGC tugsukda bükli | birmiş] WR1 bermiş WR2 bermiş | kunğaru] TT2 kuunğaru ONT1 kuungaru birmis] WR1 bermiş WR2 bermiş SGC. bermiş | tabgaç] SGC tavgaç ‖ 31 kaganka ... ança] WR1 elin törisin alı bermiş WR2 elin törüsin alı-bermiş TT1 türük kara kamag bodun TT2 türük kara kamağ bodun ME kamag SGC. bermiş türkü kürü kamağ bodun ‖ 33 illig ...] WR1 ellig budun ertim elim matı WR2 ellig budun ertim, elim matı kanı HNO amtı TT1 bodun, TT1 amtı kani TT2 bodun, TT2 amtı ME amtı SGC bodun,SGC amtı | ilig] WR1 elnı WR2 elni SGC elnı ‖ 33 ter] WR1 ter WR2 ter SGC ter bunun) TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OFS11 bodun | isig ... kaganka] WR1 esni küçni berürmen ter ermiş ança tep WR2 esni küçni berürmen ter ermiş ança tep TT1 birür men TT2 birür men ME birer men SGC ber- ‖ 35 itünü] WR1 etümü HNO itenü TT1 itinü TT2 itinü ME itinü SGC etinü | yaratunu ... bunça] içkemiş WR2 içkimiş TT1 umaduk TT2 umaduk ME umaduk SGC umaduk ‖ 36 isig ... sakınmatı] WR1 esin küçün bertükiñrü akınmadı WR2 esin küçün bertükrü sakınmatı ‖ 37 türk ...tir] WR1 urug WR2 urug VT2 türük TT1 türük bodun ölüreyin urugsıratayın TT2 türük bodun SGC türkü bodun ölüreyin urugıratayın ter OFS11 bodun | ...]VT2 üze HNO üze TT1 üze TT2 üze ME üze SGC üze | türk] VT2 türük TT1 türük TT2 türük SGC türkü | türk .. subı] WR1 ayduk yeri WR2 yeri VT2 türk TT1 türk iduk TT2 türük SGC türkü yeri suvı | subı] SGC suvı ‖

VT1

türk teñrisi ıduk yiri subı ança itmiş erinç. türk budun yok
bolmazun tiyin, budun bolçun tiyin akañum ilteres kaganıg ögem il-
40 bilge katunıg teñri töpesinde tutıp yügerü kötürti erinç. akañum
kagan yiti yigirmi erin [. . . . . .] (II,31) inmiş. ti- IID11
rilip yitmiş er bolmış. teñri küç birtük üçün akañum kagan süsi böri
teg ermiş, yagısı koyteg ermiş. ilgerü kuıngaru sülep tirmiş
kubratmış. kamagı yiti yüz er bolmış .yiti yüz er bolıp [. . . . .
45 . . . . ..]nıg tü[. . .]rüsin [. . . .](II,30) budunıg eçüm IID12
apam törisinçe yaratmış boş gurmış. tölis tarduş budunıg anda itmiş,
yabgug şadıg anda birmiş. biriye tabgaç budun yagı ermiş. yırıya
baz bagan dokuz oguz budun yagı ermiş. kı[. . . . . .
.]ñum [kagan bunça ..... kırk artukı] (II,29) yiti yolı sülemiş, IID13
50 yigirmi süñüş süñüşmiş. teñri yarlıkaduk üçün illigig
ilsiretmiş, kaganlıgıg kagansıratmış, yagıg baz kılmış, tizligig

---

38 itmis]WR1 temiş WR2, TT1, TT2, SGC: etmiş | türk bodun] TT1 , TT2: türük bodun; SGC türkü bodun OFS11 bodun | yok] TT2 , ONT: yook | bolçun] WR1 bulçum WR2 bolçun 34 tiyin WR1 teyin | akanım ilteres kaganıg]WR1Elteres kaganını WR2 Elteres TT1 kañum il-teriş TT2 kañum ilteriş ME kañum || 39-40 ögem ilbilge katunuñ] WR1 elbilge katunnı HNO kutunug TT1 ögüm il-bilge katunug TT2ögüm ilbilge katunug ME ögümilbilge katunug SGC ögüm ilbilge katunug || 41 kañum]TT1 kanim TT2 kañum ME kangım | yiti yigirmi] WR1 yeti WR2 yeti HNO yeti TT1 yeğirmi TT2 yegirmi | taş ra]WR1 tagka | küeş idip] WR1 küsedip WR2 küeşidip | tagıkmış] WR1 taş ıkmış WR2 taş ıkmış WR2 taş ıkma || 42 inmis] WR1 enmiş WR2 enmiş SGC enmiş | türilip yitmiş]WR1 terilip yetmiş WR2 terilip yetmiş HNO yetmiş TT2 yetmiş TT2 yetmiş SGC yetmiş | küç | birtük] WR1 bertüm WR2 bertük TT2 küüç ONT küüç | akanum] TT1 kañim TT2 kañum || 43 koyteg] TT1 kon teg TT2 ko-on termiş ONT koon ME koyn teg OFS kony | kuıngaru]TT2 kuurigaru ONT kuurigaru | tirmiş kobartmış kamagı] WR1 termiş koburtmış kamıgı HNO tim kobart ... mugı TT1 tinmiş kubartmiş kamagi TT2 tinmiş kubartmış kamagı SGC termiş kabartmış kamagı || 44 yiti]WR1 yeti WR2 yeti HNO yeti SGC yeti 40 ilsiremiş] WR1 elsiremiş WR2 elsiremiş SGC elsiremiş || 45 budunıg]WR1 budunnı WR2 budunug TT1 bodunug TT2 bodunug OFS bodunug SGC bodunug| türk törüsün] WR1 törüsün WR2 törüsün VT2 türük TT1 türük TT2 türük SGC türkü | budunug] WR1 budunnı WR2 budunug TT1 bodunug TT2 bodunug ME budunug SGC budunug OFS11 bodunug || 46 buş gurmış]TT1 boş gunmış TT 2 boş gurmış SGC boşgurmış | tölis] WR1 töles WR2 töles | [.....]] WR1 budunnı WR2 budunug TT1 bodunug TT1 bodunug SGC bodunug ME budung OFS11 bodunug| tabgaç || 47 şadıg] WR1 şadnı || 48 ....] WR1 , WR2 , TT2, SGC: bermiş | biriye] WR1 beriye WR2 berye | tabgaç budun] TT21 bodun TT2 bodun SGC tavgaç bodun OFST11 bodun | budun] TT1 , TT2, SGC, OFS:1 bodun || 49 .....] TT2 , ONT:kırkız kuunkan | .....] kıtan tatabı TT2 kıtan tatabı OFSt katany ME kıtany SGC kıtan | kop] ONT ,TT2: koop | .....] TT1 kañin TT2 kañun ME kangım SGC kañum || 50 kırk] TT2 kırk ONT kırk | yiti] WR1 yeti || 50 yigirmi] TT1 yeğirmi TT2 yeğirmi || 51 illigig ilsiretmiş kaganlıgıg] WR1 eligni elsiretmiş kaganlıgnı WR2 elligig elsiretmiş TT1 elsiretmiş | yagı] WR1 yagnı |

VT1

sökürmiş , baş lıgıg yükündürmiş . akañum kagan [. . . . .

. . . . . .]akañum [. . . .] baş]lay]u baz kaganıg

balbal [. . . .]. [akañum](II,28) kagan uçdukça özim sekiz yaş ta IID14

55 kaltım. ol törüde öze eçim kagan olurtı< >olunpan türk budunıg

yiçe itdi, yiçe igit[t]i. çıganıyıg bay kıldı, azıg öküş kıldı. eçim

kagan olurtuk[d] özüm tigin erk[.....]iy[.....] teñri

[yarlıkaduk üçün](II,27) tört yigirmi yaş ımka tarduş budun üze ş ad IID15

alurtım. eçim kagan birle ilgerü yaş ıl ügüz ş antuñ yazıka tegi

60 süledimiz. kuıngaru temir kapıgka tegi süledimiz. kögmen

aş a kırkız yiriñe tegi s[üledimiz] otuz sü[. . . . . .

. . . . .](II,26) sökürtimiz, baş lıgıg yükündürtimiz.türges IID16

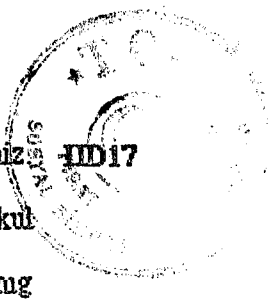
kagan türk[im] budunum erti. bilmedükin üçün biziñe yañıldukın

yazındukın üçün kaganı ölti, buyrukı begleri yime ölti. unuk budun

65 emgek körti.eç [ümüz apamız tutmış yir sub idi]siz kalmazun [. . .

---

52 tizligig] WR1 etizligni[baş lıgı] WR1 baş lıgnı | yükündü.....]] WR1 baş lıgnı yükünürmiş akañum kagan ança (ilig kelimesi yok) WR2 yükünürmiş akanım TT1 baş ligig | yükünürmis ... illig] TT2 yükünürmiş kañum kagan ança illig HNO. yükünürmiş ..... ança ilig? ME [rmiş] || 53 akañum] TT1,TT2 ,ME , SGC: kañum || 54 blbl] VT2 , W12, TT1 , TT2, ME, SGC: balbal || 55 olurı] WR1 ulardı WR2 olurı | türk budunug] WR1 budunnı TT1 , TT2 :türük bodunug; SGC türkü bodunug OFST11 bodunug || 56 itdi ... eçim] WR1 etti egitti çıgayın [bay kıldım, azın öküş kıltı WR2 etti egitti çıgayın [bay kıltım, azınöküş kıltı TT1 igitti çıgani bay kiltı azıg öküş kıltı TT1 <yiçe> igitti çıganıg bay kıltı azıg üküş kıltı ME igitti.Çıganıyıg bay kıldı azıg öküş kıldı || 57 olurdukda özim] WR1 ulartıkta özüm WR2 olurtukta özüm| < >(Diğer eserlerde yok) || 58 budun öze] VT2 üze HNO üze TT1 bodun üze TT2 bodun üze ME üze SGC bodun üze || 59 ş anduñ] TT1 , TT2, ME , SGC: ş antuñ || 60 kuıngaru] TT2 ,ONT: kuungaru || 61 aş a kı[.....]]WR1 ş a kırkız yerine tegi süledimiz]WR2 yiriñe tegi süledimiz TT1 kırkız yirine tegi süledimiz TT2 asa kırkız || kamıgı bis] WR1 beş TT1 kamagı biş TT2 kamagı biş ME kamagı SGC kamag | yigirmi ... ilsiretdimiz[WR1 süñüş tübiz elligni elsiretti-miz TT1 yegirmi TT2 yegirmi || 62 ... ... baş lıgıg] WR1 kaganlıgnı kagansıratdımız e tizligini sögürti-miz baş lıgnı WR2 kagansıratdımız tizligig sökürtümiz; TT21, TT2 :sökürtümüz; ME sökürtümüz; SGC sökürtümiz || 63 baş lıgıg ... türges] WR1 baş lıgnı yükünürtimiz WR2 türkümiz budunum erti bil-medükin TT1 , TT2: yükünürtürtümüz || 61 türkimiz] ... [.....] üçün] WR1 türkümüz [budunu-muz erti, bilmedükin TT1 türkümiz bodunumiz erti bilmedükin TT2 türükümiz budunumız erti bilme-dükin ME Tükümüz budunumuz erti bilmedükin SGC türkümiz bodunumuz erti bilmedükin | biziñe]WR1 bizke | buyrukı] WR1 buyurukı | yime] WR1, WR2 ,TT1, TT2, SGC: yeme | unuk bu-dun] HNO, ME: on ok TT1 , TT2,SGC: on ok bodun || 65 yir] WR1 yer | tiyin] WR1 teyi | budunug itip] WR1 budunnı etip | yaratıp...] WR1 yar .... WR2 yar... TT1 yaratip ..... TT2 yaratıp ||

VT1

. . . . .] (II,25)kagan ätüg bunda biz birtimiz, IID17
siñilim konçuyıg birtimiz. özi yazındı, kaganı ölti, budunı küñ kul
boldı. kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin, az kırkız budunıg
i[tip] yaratıp keltimiz. süñüş dümüz. [. . . . . .] kadırkan
70 y[. . . . . b[. . . . .]g ança [. . . . . .
. .] (II,24) keñü tarmanka tegi türk budunıg ança kondurtımız, IID18
ança itdimiz. ol ödke kul kullıg küñ küñlüg bolmış erti. inisi eçisin
bilmez erti. ogh akañun bilmez erti. ança kazganmış ança itmiş ilim
[. . . . .] budun eş id, öze teñri basma[sar asra] yır
75 telinmeser (II,23) Türk budun iliñin törügün kim artatı udaçı [ert]i?. IID19
türk budun ertiz, ökün! körgüñin üçün igidmiş < > kaganıña enmiş
[. . .] iliñe kentü yañıldıg, yablak kigürtüg yaraklıg kandın kelip yaya
iltdi? sünügüglüg kandın [. . . .] süze [. . . . . yış budun
bardıg. İlgerü |barıgma| bardıg. Kuıngaru (II,22) barıgma bardıg. IID20

66-67 birtimiz... birtimiz] WR1 bertimiz altı elim kuçayıg bertimiz WR2 bertimiz siñilim kunçuyug bertimiz TT2 kuunçuyug ONT kuunçuyug | ...] WR1 yanıltı TT2 yanıltı | budunı] TT1 bodunı TT2 bodunı SGC bodunı OFS11 bodunı || 68 yir] WR1 yer | budunug] TT1 bodunug TT2 bodunug SGC bordunug OFS11 bodunug || 69itip yarat [... ilin] WR1 yaratıp keltimiz süledimiz (ilin kelimesi yok) TT1 yaratip keltimiz süñüş dümiz (ilin kelimei yok) <itip>TT2 yaratip keltimiz süñüş dümiz (ilin kelimesi yok) WR2 yaratıp keltim.... söñüş (ilin kelimesi yok) ME yaratip keltimiz süngüş dümüz(ilin kelimesi yok)| birtimiz] WR1 bertimiz | kadırkan yışıg] WR1 kadarkan yış nı || 70 aş a b[...]g] WR1 şa budunnı TT1, TT2: bodunug; SGC bodunıg || 71 türk budunıg] WR1 budunnı; VT2 türük; TT1 , TT2: türük bodunug SGC türkü bodunug | koondurtımız] WR1 konturtımız WR2 kondurtumız TT1 konturtumız TT2 koonturtumız ME kondurtumuz SGC kondurtumız | 72 itdimiz] WR1 etdimiz TT1 etdimiz | kul kullıg] WR1 kullug WR2 kullug TT1 kullug TT2, ONT: kuul kuulug ME , SGC: kullug |[...]WR1 [kuñ künlüg bolmış erti] W2 kün künlüg bolmış erti TT1 kuñ küñlüg bolmış erti | itmiş elimiz] WR1,WR2 etmiş elimiz; TT1, TT2 , SGC: elimiz | törimiz] ME törümüz || 74 türk]TT1 türük TT2 türük SGC türkü | budun]TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OFS11 bodun | üze] VT2 üze HNO üze TT1 üze TT2 üze ME üze SGC üze | yir telinmeser] WR1 yer tilenmeser || 75 türk budun] VT1 türük TT1 türük bodun TT2 türük bodun SGC türkü bodun | ilinin törünin] WR1 iliñini törünnü WR2 eliniñ törüñün TT1 elinin TT2 elinin | kem artа] WR1, WR2 artu SGC artattı ME kim | [.....]] WR1 uttaçısı türk budun ertin WR2 udçalı? VT3 udcalı,udça ıtı odça [...] türk budun ertiz TT1 udacı erti türük bodur ertin TT2 udaçı erti türük bodun ertin ME udaçı erti? türk budun ertin SGC türkü || 76 kürgünin] WR1 körgünin TT1 küregünin TT2 küregünin ME küregüngün SGC küregüñün | kandın] TT2 kandan | igidmiş] WR1 egidmiş | kaganın] WR1 kaganına | iliñe kendü]WR1 eline TT1 eliñe kentü TT2 eliñe kentü ME kentü SGC eliñe kentü | yañıldıg]WR1 yanıldıñ TT1 yanıltıg TT2 yañıltıg SGC yañıltıg || 76 kigürtig]WR1 kigürtiñ WR2 kigürtügTT1 kügürtüg TT2 kügürtüg ME kigürtüg | iltdi] WR1 eltti TT1 eltdi TT2 eltdi SGC eltdi || 78 iltdi? Iduk] WR1,WR2 eltti? aiduk TT1 eltdi TT2 eltdi SGC eltdi | y[ış .....]]WR1 yış budun bardıñ ilgerü WR2 budun bardıg ilgerüTT1 bodun bardıg ilgerü barıgma TT2 bodun bardıg ilgeri barıgma ME budun bardıg ilgerü || 79 bardıg] WR1 bardın | kuıngaru] TT2 kuuıngaru ONT kuuıngaru | .barıgma bardıñ] WR1 barıgıma bardıñ TT1 bardıg TT2 bardıg ME bardug ||

YT1

barduk yirde edgüg ol erinç:[. . . .]ñ ögüzçe yügürti. sünükig tagça yatdı. beglik ını oghñın kul kıldıg. [. . . . .] küñ kıldıg. Ol bilmedükigin üçün yablakıñın üçün eçim kagan uça bardı.baş layu Kırkız kagan[. . . . .]. türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin kañım kaganıg (II,21) ögem katunıg kötürigime teñri il birigi [. . . IID21

. . .]ñri türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin özimin ol teñri kagan olurt[. . . . .]yalsıg budunda öze olurmadım. içre aş sız taşra tonsuz yablak budunda [. . . . .] olurtum inim kül Tigin iki şad inim kül tigin birle sözleşdimiz. [. . . .] (II,20) eçimiz kazganmış budun atı küsi yok bo [lmaz]un tiyin, türk budun üçün tün IID22

udımadım, kündüz olurmadım. inim [. . . . .] birle ölü yitü kazgandım. ança kazganıp biriki budunug ot sub kılmadım. [. . . . .] yir sayu barmış bu[dun yadagın yılñın?] ölü yitü [yana] (II,19) kelti. budunug igideyin tiyin yınıgaru oguz budun tapa ilgerü IID23

---

80 yügürti sünükin] TT2 yögürti sünükin ME sünüküng |süre eltdi] SGC sü sürti | oglın] WR1 oglun TT1,TT2 oglun ME ogluñ || 83 kul] TT2, ONT: kuul | kıldıg] WR1 boltı TT1 boltı TT2 boltı || 82 yablakıñın .... bardı] WR1 yolukının üçün eçim kagan uça bardı TT1 yablakının üçün eçim kagan uçabardı] TT2 yablakının üçün eçim kagan uça bardı | kırkız kanagıg] WR1 kaganını T2 kırkız ONT kırkız | blbl] WT2 , WR2, TT1, TT2, ME: balbal || 84 türk budunug] VT1 türük WR1 budunnı TT1 , TT2: türük bodunug; SGC türkü bodunıg | kaganıg ögem katunug] WR1 kaganını ögem katunnı TT1ögüm katunug TT2 ögüm katunug ME ögüm SGC ögüm | il birigime] WR1 el berigime TT1 birigme TT2 birigme ME birigme || 85 türk budun] TT1türük bodun TT2 türük bodun SGC türkü bodun OFS bodun |tiyin özimiz] WR1 tiyin özimiz ol teñri TT1 tiyin özümiz ol teñri TT2 tiyin özümiz ol teñri ME tiyin özimiz ol tengri | budunka olurmadım] WR1 ularmadım TT1 bodunka TT2 bodunka SGC bodunka || 86 bödke ....] WR1 budunta VT1 üze TT1 budunta uze olurtum TT2 budunta üze olurtum MÜ üze olurtum SGC budunta üze olurtum | < > (değlerinde yok) || 87 kül tigin] WR1 tegin TB, OFS: köl; TT2 küül || 88 sözleştimiz ...] WR1 sözleş timiz TT1 kanimiz TT2 kanımız ME kangımız | kaz[..]] WR1 ganmış budun atı küçi yok bomazun TT1 ganmiş bodun atı küsi yok lolmazum TT2 ganmış bodun atı küsi yok bolmazun ME ganmış budun atı küsi yok bolmazun SGC ganmış bodun atı küsi yok bolmazun | tiyin türk bodun] WR1 teyin TT1 türük bodun TT2 türük bodun SGC tümkü bodun || 91 olurmad<ım>] WR1 ularmadım kül tigin] WR1 tegin OFS1 köl | eki] WR1, TT1, TT2, SGC: eki | biriki ... kılmadım] WR1 belki budunnı otsab ;TT1 , TT2bodunug; SGC: bodunug || 92 men .... barmış] WR1 ..... yer sayu TT1 özüm kagan olrtukıma yir sayu TT2 özüm kagan olurtukuma yir sayu ME özüm kagan olurtukuma yir sayu || 90 budun] TT1 , TT2 , OFS :bodun || 93 budunug igideyin tiyin] WR1 budunnı egideyin teyin TT1 bodunug TT2 bodunug||

kıtay tatabı [bu]dun tapa, birigerü tabgaç tapa iki yigir[mi süledim

95 .....] süñüş dim. anda kisre teñri yarlıkaduk üçün kutum ilügim

bar çün ölteçi budunıg [. . . . . .]ü igitim. yalañ budunıg tonlıg

kıldım. çıgay budunıg] bay kı[. . .] (11,18) az budunıg öküş kıldım.

Igar illigde ı[. . . .] kaganlıgda yig kıldım. tört buluñdakı budunıg IID24

kop baz kıldım, yagısız kıldım. kop maña körti. yiti yigirmi yaş ıma

100 tañut tapa süledim. tañut budunıg bozdım. oglın yo[taz]ın yılkısın

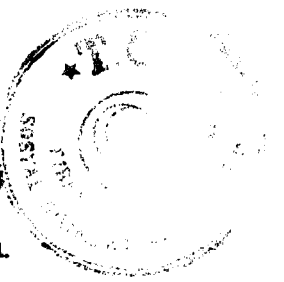
barımın anda altım sekiz yigirmi yaşıma altı ç[ub sogdak] (11,17)

tapa süledim. budunıg anda bozdım. tab[gaç o]ñ tutuk biş IID25

tümen sü kelti. ıduk başda süñüş dim. ol sügda yok

---

94 kıtay] TT1 kıtan TT2 kıtan ME kıtany OFS kıtany SGC kıtan | budun] TT1, TT2, SGC, OFS: bodun | birgerü] WR1 berigerü TT1 birgerü TT2 birigerü ME birigerü | tabagaç] SGC tavgaç | iki] WR1 eki | yegirmi süledim ....] süñüş timiz] TT1 yegirmi süledim TT2 yegirmi süledim ...süñüş tün antı ME ... süledim ‖ 95 yarlıkazu kutum] WR1 yarılkazu kutum TT1 yarhlıkkazu kutum TT2 kutum ME kutum SGC kutum | ülügim] ülügüm ME ülögüm SGC ülügüm ‖ 96 budunıg t[...]ü igittim] WR1 budunnı tirigürü egittim TT1, TT2: bodunug tirgürü ME tirgürü | budunıg] TT1 , TT2: bodunug SGC bodunug ‖ 97 budunıg] TT1 bodunug TT2 bodunug | kıldım] WR1 kıltım TT1 kıltım TT2 kıltım | budunıg]WR1 budunnı;WR2 budunug;TT1 , TT2:bodunug SGC bodunıg | az...kıldım] WR1 az budunnı öküş kıltım WR2 az budunug öküş kıltım HNO TT1 az budunug öküş kıltım TT2 az bodunug üküş kıltım ME az budunug öküş kıltım ‖ 98 ıgar kıldım]WR1 ıgar elligde kağganlıgda yer kıltım WR2 ıgar ellig-da kaganlıg-da yer kıtım, TT1 ıgar elligde ıgar kaganlıgda yeg kıltım. TT2 ıgar elligde ıgar kaganlıgda yeg kıltımME ıgar kaganlıgda yıg kıltım | tört ...kıltım] WR1 tört bulundakı budunnı, kop baz kıltım, yagısız kıltım, WR2 tört buluñdakı budunug akup [kop?] baz kıltım yagıız kıltım TT1 tört buluñdakı bodunug kop baz kıltım TT2 tört bulundakı bodunug koop baz kıltım yagısız ME tört bulundakı bodunug kop baz kıldım... yagısız kıldım.‖ 99 kop] WR2 ukup [kop?]; TT2, ONT: koop | yiti yigirmi] WR1 yeti yegirmi ‖ 100 bodunıg[WR1 budunnı WR2 bodunug TT2 bodunug SGC bodunıg OFS bodun- bozdım] WR1 buzdım; WR2 , TT1, TT2 , SGC: buzdum;ME bozdum | oglım ... altım] WR1oglın yok kıltım yılkısın barmın anda altım WR2 oglın yotazin, yılkın barmın anda altım TT1 oglın yotuzın yılksın barmın anta altım TT2 oglın yılkısın barmın anta altım ME oglın yotuzın yılkısın barmın anda altım‖ 101 sekiz yigirmi yaş ıma] WR1 ekiz yegirmi yaş ı Altı Çub ugdak süledim WR2 sekiz yegirmi yaş ıma altı çub (sogdak) tapa üledim HNO sekiz yegirmi yaş ıma altı çub ugdak tapa süledim TT1 sekiz yigirmi yaşıma alt çub sogdak tapa süledim TT2 sekiz yegirmi yaş ıma altı çub sogdak süledim ‖ 102 budunıg ... bozdım] WR1 budunnı anda buzdım WR2 budunnı anda buzdum TT1 bodunug anda buzdum TT2 bodunug anta buzdum ME budunug anda bozdum | tabgaç ... kelti] WR1 tabgaç uñtutuk beş tümen söklep WR2 tabgaç untutuk beş tümen sü kelti TT1 tabgaç oñ tutuk beş tümen sü kelti TT2 tabgaç on totok beş tümen sü kelti Me tabgaç oñ tutuk bş tümen sü kelti ‖ 103 ıduk ... süñüş dim] WR1 ayduk baş da söñüş tim WR2 ıduk baş ta söñüş tüm TT1 iduk baş da süñüş düm ME ıduk baş da söñüş tüm | ol... kıldım] ol sünü anda yokkış tım ... WR2 ol üg anda yokkış tım TT1 ol süg anta yok kısdım TT2 ol süg anda yookkış dım

VT1

kış dım .yigirmi yaşıma basmıl ıduk at ogış ım budun erti arkış

105 ıdmaz tiyin süledim k[.....]m içgertim, kalıñ[. .] ebirü kelürtim.

iki otuz yaş ıma tabgaç (II,16) tapa süledim. çaça señün sekiz tümen IID26

[sü] birle süñüş dim. süsin anda ölürtim. altı otuz yaşıma çik budun

kırkız birle yagı boldı. kem keçe çik tapa süledim. örpente süñüş dim.

süsin sançdım. az [b]u[dunıg altı]m. [.....]gertim. yiti o[tuz

110 yaş ım]a kırkız tapa süledim. süñüg batımı (II,15) karıg sökipen IID27

kögmen yış ıg toga yo[rıp] kırkız budunıg uda basdım. kaganın birle

soña yış da süñüş dim. kaganın ölürtim, ilin anda altım. ol yılka

türgeş tapa altun yış ıg aş a [er]tiş ögüzig keçe yon[dım. türgeş bu-

dunıg uda] basdım. türgeş kagan süsi otça borça kelti.

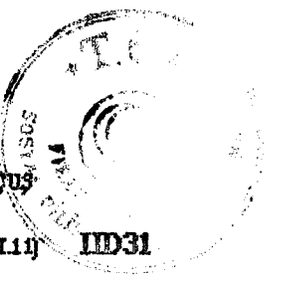
105 [yigirmi ...basmıl] WR1 yigirmi yaş ıma basma | WR2 yegirmi yaş ıma basmal TT1 yegirmi yaşı-ma basmıl | TT2 yegirmi yaşıma basmıl | ıduk ... kelürtim] WR1 idikut uguş ım budum erti arkasadı-mız teyin süledim.... içkertim kal...berü kelürtim k.....t içgertim, kalın .... edgü kelürtüm. TT1 ıduk kut oguş um bodun erti, arkış ınmaz tiyin süledim k....m içgertim, kalin[ın] abirü kelürtim TT2 ıdukkut uguş um bodun k...m içgertim kalının ebirü kelürtüm TT2 ıdukkut uguş um bodun erti arkış ıdmaz ti-yin süledim: k.....t içgertim kalın .....ebirü kelürtüm ME ıduk kut oguş um budun erti arkış ıdmaz ti-yin süledim ‖ 106 iki]WR1 eki WR2 eki ‖ 107 süñüş dim] WR1 söñüş tim WR2 (ü kelimesi yok) söñüş tüm, T1 söñüş düm TT2 söñüş tüm ME önüş tüm | anda] TT1 anta TT2 anda |ölürtim] WR1 ölürtüm TT1 ölürtüm TT2 ölürtüm ME ölürtüm | budun] TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OFS bo-dun ‖ 108 boldı]WR1 boltı |kelkeçe] WR1 kemekçe kem keçe |örpente] WR1 örpinte WR2 örpente | süñüş dim ‖ 109 sançdım] WR1 anç um WR2 ançtım | budunıg] WR1 budunnı WR2 ..... TT1 bodu-nug TT2 bodunug ME budunug SGC bodunug altım .... gertim]WR1 ölürtüm ... lig ertim WR2 m.....içgertim | yiti] WR1 yeti WR2 yeti HNo yeti TT1 yeti TT2 yeti SGC yeti ‖ 110 konig] WR1 karag WR2 karag ‖ 111 yış ıg] WR1 yış ın | kırkız] TT2 kırkız ONT kırkız | budunıg] WR1 budunnı WR2 budunug WR2 budunug TT1 bodunug TT2 bodunug ME budunug SGc bodunug OFS bodun- | 112 sona] WR1 suna WR2 sona | süñüş dim] WR21 söñüş tim WR2 söñüş tüm TT1 söñüş düm TT2 söñüş düm ME süñüş dim| ölürtim] WR1 ölürtüm WR2 ölürtüm TT1 ölürtüm TT2 ölürtüm ME ölür-tüm | ilin] WR1 elin WR2 elin | anda] TT1 anta TT1 anta ‖ 113 türgeş] TT1 türgiş TT2 türgiş ME türgiş | yış ıg] WR1 yış ın | anda] TT1 anta TT2 anta | irtiş] WR1 ertiş WR2 ertiş HNO ertiş TT1 ertiş TT2 ertiş | ögüzig] WR1 üzügin WR1 ügügzüg TT1 ögüzüg TT2 ügüzüg ME ögüzüg |türgiş] TT1 tür-giş TT2 türgiş ME türgiş ‖ 114 budunıg] WR1 budunnı WR2 .... TT1 bodunug TT2 bodunug ME bu-dunug |türgeş] TT1 türgiş TT2 türgiş ME türgiş | basdım] WR1 bastım WR2 bastım | otça borça]WR2 otaça buraça

VT1

115 (II,14) bolçuda süñüş dimiz. kagaın yabgu[sı]n şadın anda ölürtim. IID28
ilin anda altım. otuz yaşıma bıs balık tapa süledim. altı yolı
süñüş dim. [.....sü]sin kop ö[lü]rtim [anda] içreki ne kişi tin
[i.....]ı yok [bolda]çı er[ti .....]a okıglı kelti. bis balık anı
üçün ozdı.Otuz artukı (II,13) bir yaşıma karluk budun buñsuz [er]ür IID29
120 barur erkli yagı boldı. tamagıduk başda süñüş düm. karluk budunug
ölürtim, anda altım [..... yaşı]ma kara [.....büud..] karluk
budun tir[ilip kelti .....]m ö[lürtim].t[okuz ogu]z meniñ budunım
erti. teñri yir bulgakın üçün ödiñ [e] (II,12) küni tegdük üçün yagı IID30
boldı. bir yılka tört yolı süñüş dim . añ ilki togu balıkda
125 süñüş dimiz. togla ögüzig yüz ti keçip süsi [. . . . .]jikind[i]

---

115 süñüş dimiz] WR1 söñüş timiz WR2 söñüş timiz HNO süñüş dimiz TT1 süñüş dümiz T2 süñüş dimiz ME süñüş dümüz | yabgu[sı]n...ölürtim]WR1 yabgu şadın anda ölürtüm WR2 yabgusin şadin anda ölürtüm TT1 yabgusın şadınr anta ölürtüm TT2 yabgusın şadın anta ölürtüm ME ölürtüm || 116 ilin] WR1 elin WR2 elim | anda] TT1 anta TT2 anta biş]WR1 beş WR2 beş HNO beş TT1 beş TT2 beş |ünüş dim]WR1 söñüş tim WR2 söñüş tim TT1 ünüş düm TT2 süñüş düm ME süñüş dün || 117[...sü]sim ... kelti] WR1 üsim kop birtim çrekini kişisi ... ıkıglı kelti WR2 üsin akup [kup?] ölürtüm (Beş-ba)lık içreki ne kişi etin .... (tegd)ük yok üçün kiş balıkda (ma)na ukgalı kelti TT1 okugalı TT2 okıgalı ME okıgalı | biş] WR1 beş WR2 beş TT1 beş HNO beş TT2 beş || 119 bunsız] WR1 bunsaz WR2 bunsuz TT1 bunsız TT2 bunsuz|| 120 erkli]WR2 erikli | boldı]WR1 boltı WR2 boltı TT1 boltı TT2 boltı SGC boltı | tamag ıduk beş da] WR1 tamag ayduk baş ta WR2 tamgıduk baş ta |süñüş dim] WR1 önüş tim WR2 söñüş tim TT1 süñüş tüm TT2 süñüş tüm MEsöñüş tüm | budunug]WR1 budunnı WR2 budunug TT1 bodunug TT2 bodunug GC bodunug ME budunug] ölürtim]WR1 ölürtüm WR2 ölürtüm TT1 ölürtüm TT2 ölürtüm ME ölürtüm | anda] TT1 anta TT2 anta | basmıl]WR1 [.... yaşıma k[.....]bud [.]] WR1 .....basmal karluk edüd WR2 dım... düd HNO....ma k.....bud TT1 [.....bas]mıl kara TT2 ....dım basmıl kara .... ME...basmıl kara ....bud....||122 budun] TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OFS bodun | tir ...m] WR1 ter .... WR2 ter TT1 tir[ilip kelti ....] TT2 tirilip kelti.....m ME tirilip kelti .....m | budunım] TT1 bodunum TT2 bodunum SGC bodunum OFS bodunum || 123 yir] WR1 yer WR2 yer TT1 yer TT2 yer HNO yer SGC yer | keni]WR1 süsi WR2 küni TT1 küni TT2 küni ME küni ||124 boldı] WR1 boltı WR2 boltı TT1 boltı TT2 boltı | yolı ... süñüş dim]WR1 bir yılka tört yolı söñüş tim Silki-togu balıkta söñüş tim WR2 yolı söñüş tüm en ilki togu-balıkta söñüş tüm TT1 şolı süñüş düm an ilki togu balıkta söñüş düm TT2 yolı süñüş tüm en ilki togu balıkda söñüş düm ME yolı süñüş düm an ilki togu balıkda süñüş düm ||125 ögüzig ... ikilti] WR1 ügüzün yüzti köçip süsi ... ekinti WR2 ügüzüg yüzti [yüziti?] keçip sü ... ekinti TT1 ögüzüg yüzüti keçip süsi [.....]ekinti TT2 ügüzüg yüzüti keçip süsi ....ekinti ME ügüzig yüzüti keçip süsi [.....]ikinti

YT1

urguda süñüş dümiz.süsin sançdım. [.....üçünç çuş
baş ında sü]ñüşdim. türk budun adak kamşatı, yablak (II,11) **IID31**
boldaçı erti. Oza yaya keligme süsin agıtım. öküş ölteçi anda
tirilti. anda toñra yılpagu atı bir oguş ug toña tigin yog(ında) egire
tokıdım. törtinç ezginti kadızda süñüş dim. süsin anda
sançdım, yabıtdım[.....]yabıt[..... yaş ım]a amgı kurgan
kışladukda yut boldı. yazıña (II,10) oguz tapa süledim. ilki sü **IID32**
taşılkmış erti, ikin su ebde erti. üç oguz süsi basa kelti. yadag
yabız boldı tip alıglı kelti. [sıñ]ar süsi ebig barkıg yulıglı bardı,
sıñar süsi süñüşgeli kelti. biz az ertimiz, yabız ertimiz. og[uz
.....]t yag]ı..... teñri] köç birtük üçün anda sançdım (II,9) **IID33**
yaydım. teñri] yarlıkaduk üçün men kazganduk üçün türk budun

---

126 urguda ...süñüş dim] WR1 andarguda söñüş tim süsin sançtım, elin, üç ünç Çuş baş ında söñüş dim WR2 andarguda söñüş tüm süsin sançtım...üçünç.... söñüş tüm TT1 antırguda ünüş düm, süsin sançtım... üç ünç çuş baş ında süñüş düm TT2 antarguda süñüş düm süsin anç dım [.....ü]çünç [çuş baş ında] ünüş üm ME andırguda süñüş düm süsin sançdım... üçünç çuş baş ında süñüş düm|| 127 kamş atı] WR1 kamaş tı WR2 kamaş tı TT1 kamşatı TT2 kamşatı ME kamşatı || 128 yana ...agıtım]WR1 yaya keligime süsin agıtım WR2 yaya keligime süsin agıttım TT1 yana keligme süsin agıttım TT2 yana keligme üsinagıttım ME yana keligme süsin agıtım | üküş ...tirilti] WR1 terilti WR2 terilti [tirilti?] TT1 üküş ölteçi anta TT2 üküş ölteçi anta || 129 anda] TT1 anta TT2 anta |yılpagalı]WR1 yılpagutı WR2 yılpaguti TT1 yılpagutı TT2 yılpagutı ME yılpagutı |uguyug]WR1 uguş ıı WR2 uguş ug | tigin] WR1 tegin WR2 tegin | yugında]WR1 yogında WR2 yogında TT1 yogınta TT2 yogınta ME yogında || 127 egire](WR1 de yok) WR2 egere || 130 | Ezgenti Kadazda süñüş dim]WR1 Ezgendi kanında önüş tim WR2 Ezgenti kadında [kadazda?] söñüş tim TT1 Ezginti kadızda süñüş töm TT2 ezgenti kadızda söñüş tüm | anda] TT1 anta TT2 anta || 131 sançdım...boldı] WR1 sançtım yabıtım .... magı-korgan kış ladukta yut boldı WR2 sançtım yabıtım ... barın ....ma Magı Korgan kış ladukta yut boldı TT1 yabıtdım ..... yabıt ...yaş ıma amgı korgan kış ladukta yut boltı TT2 yabıtdım ...otuz artuku eki yaş ıma amgı korgan kış ladukda yut boltı || 132 ilki] WR1 ilki || 133 ikin]WR1 ekin WR2 ekin HNO ekin TT1 ekin TT2 ekin SGC ekin | üç ... kelti] WR1 üç oguz üsi basa ölti yadagı baz boltı tep alıglı kelti WR2 üç-oğuz süsi bası ölti yadagı baz boltı", tep algalı kelti TT1 boltı tip algalı | sınar .... kelti] WR1 oguz... ebin barkın yulıgalı TT1 yulgalı basdı sınar süsi söñüş geli TT2 yulgal bardı ınar üsi süñüş geli ME yulıgalı bardı ınar süsi ünüşgeli || 135 oguz...yagı... tenri] (WR! metninde yok) WR2 oguz ...t yag.... TT1 oguz....t yagı .....tenri | 136 birtük]WR1 bertük WR2 bertük |anda] TT1 anta TT2 anta || 37 yandım] WR1 yaydım WR2 yaydım | türk YT2 türük TT1 türük TT2 türük SGC türkü | budun] TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OFS bodun ||

YT1

140 kazg[. . . . .]nç. men inilig̈ü bunça baş layu kazganm[atı]n türk budun ölteçi erti yok [bolda]çı erti. [türk] begler [budun anç]a sakınıñ, ança biliñ. oguz bu[dun .....]d ıdmayın tiyin süle[dim](ıı,s) ebin barkın bozdum. o[guz] budun tokuz tatar birle tirilip kelti. aguda iki ulug süñüş süñüşdüm. süsin [boz]dum. İlin anda alum. ança kazagan[ıp.....teñri] yarlıkaduk üçün ö[züm] otuz artuku ü[ç yaş ıma .....]uk erti. ödsig ötülüg küç (ıı,?) igidmiş al[p kaganıña ya]ñıldı. öze teñri ıduk yir sub [eçim ka]gan kutı taplamadı erinç. Tokuz Oguz budun yirin subın ıdıp Tabgaçgaru bardı. tabgaç [.....] bu yirde kelti.

IID34

IID36

---

138 kazg[....]] WR1 kazganmış erinç WR2 baipag (?) bolmış erinç TT1 kazganmış erinç TT2 kazganmış erinç HNO kazgan] ..... ME kazganmış erinç | men ... erti] WR1 ...binça baş layu kazgandım tirig budun ölteçi erti, yok boltaçı erti HNO men inilgü bunça baş layu kazganmatın türk budun ölteçi erti yok boltaçı erti TT1 men inilig̈ü bunça baş layu kazganmasar türük bodun ölteçi erti yok boltaçı erti TT2 men inilig̈ü bunça baş layu kazganmasar türük bodun ölteçi erti, yok boltaçı erti ME men inilig̈ü bunça baş layu kazganmaar Türk budun öleçi erti yok boldaçı erti || 139 Türk begler budun] WR1... begler... WR2 ....begler..... YT2 türük TT1 türük begler bodun TT2 türük begler bodun SGC türük begler bodun || 140 sakının ... üledim] WR1 sakının ança bilin.... ıdmayın teyin söñüş tüm WR2 akının] anda bilin oguz bu ....d....ıdmayın teyin süledim HNO sakının ança bilin oguz budun ..... d ıdmayın tiyin süledim. TT1 akının ança bilin oguz budun..... d ıdmayın tiyin süledim ME sakının ança bilin Oguz budun ..... d ıdmayın tiyin üledim || 141 bozdım] WR1 buzdım; WR2, TT1, TT2:buzdum; ME bozdum oguz]WR1de yok |budun] TT1, TT2, SGC: bodun || 142 tirilip] WR1 tikilip WR2 terilip |ünüş süñüşdim] WR1 söñüş söñüş tim WR2 söñüş söñüş tüm TT1süñüş ünüş düm| buzdım]WR1 , WR2 , TT1, TT2 :buzdum; ME bozdum | ilin anda] WR1, WR2, HNO : elin; TT1, TT2, SGC: elin anta || 143 ança... özim] WR1 ança kazgandım...tenri yarlıkaduk üçün men HNO ança kazganıp...tenri yarlıkaduk üçün özüm TT1 ança kazganıp....yarlıkaduk üçün men TT2 ança kazganıp... yarlıkaduk üçün... men ME ança kazganıp...tenri yarlıkaduk üçün özüm || 144 otuz..erti] WR1 ...erti WR2 otuz artuku .... uk erti HNO aynı TT1 aynı TT2 otuz artuku üç yaş ıma ... y]ok erti ME aynı WR2 otuz örtuku ....uk erti | ödsig .... yañıldı] WR1 ödüş ün ötülün küç .... egitmiş .... WR2 ödseg ötüleg küç egidmiş kaganı yanıltı | öze] YT2 üze HNO üze TT1 üze TT2 üze ME üze SGC üze || 145 ıduk ... erinç] WR1 ayduk yer ub ... kagan kutı tapkılmadı erinç WR2 ıduk yer sub asra kagan kuti tapıklamadı ernç HNO aşnı TT1 | budun] TT1, TT2 bodun, SGC,OFS: bodun || 146 yirin] WR1 , WR2, HNO, TT1, TT2: yerin | tabgaç ... kelti] WR1 tabgaç ... budun... yerinçe kelti WR2 tabgaç ...budun yerinçe kelti HNO tabgaç .... bu yerde kelti. TT1 tabgaç .... bu yerde kelti TT2 tabgaç ....bu yerde kelti ||

YT1

igideyin tiyin sak[ınıp.....] budun [.....](II,6) IID36
yazukla [.....bi]riye tabgaçda atı küsi yok boldı. bu yirde
maña kul boldı. men özüm kagan olurtukum üçün türk budunug
[.....]ı kılmadım. [Ilig] törüg yigdi kazgandım. Ilig] törüg yigdi
kazgandım. Id(.....)tirilip yi[.....] (II,5) [anda IID37
süñüşdim, süsin sançdım. çikigme içikde, budun boldı. ölügme
öldi. Seleñe kodı yonpan karagın kısalta ebin barkın anda bozdum.
[.....]yışka agdı. uygur il[t]eber yüzçe erin ilg[er]ü t[ezip
bardı?.....](II,4)[.....]ti. türk budun aç erti. ol yılkıg IID38
alıp igit[t]im. otuz artukı törт yaşıma oguz tezip tabgaçka kirti.
Ökünüp süledim. Sukun [.....og]lın yotuzın anda altım. İki
elteberlig budun [.....](II,3)[.....] ta[tab]ı budun IID39
tabgaç kaganka körti. yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın
süledim. budunug anda bozdım. yılkı[sın.....] süsi

---

150 igideyin ... budun] WR1 egideyin teyin .... budun WR2 egideyin teyin ... budunug HNO igideyin diyın sakınıp? ...budun TT1 igideyin tiyin sakınıp... budun TT2 igideyin tiyin sakınum....budun... || 151 boldı] WR1 , WR2, TT1 , TT2, SGC: boltı |152 boldı] WR1 , WR2, TT1 , TT2, SGC: boltı özim] WR1 özüm WR2 özüm TT1 özüm TT2 özüm ME özüm |olurtukım]WR1 ulartukım WR2 olurtukum TT1 olurtukum TT2 olurtukum ME olurtukum | Türk budunug] YT2 türük WR1 budunnı TT1 türük bodunug TT2 türük bodunug SGC türkü bodunug ME budunug | |153...]kılmadım ..... kazagandım] WR1....üze tenri asra yerde kazgandım WR2 ....ö...dım p...ye....de kazgandım HNO..... kılmadım elig?törüg yegedi kazgandım TT1 .....i kılmadım [ilig] törüg yegdi kazgantım TT2 ....i kılmadım ilig törüg yegdi kazgantım ME....ı kılmadım ilig törüg yigdi kazgandım || 154 ıd(...) ....söñüşdim] WR1 ...terilip WR2 ....terilip y ..... TT1 id..... tirilip y.... [anta söñüşdim TT2 ıduk ...tirilip y.....anta süñüşdüm ME ıd[.....]tirilip y ..... anda süñüşdüm 155 süsin sançdım]WR1....ançtum WR2 süsin ançtum | içigime içikdi]WR1 içkegime içkedi WR2 süsin ançtım |HNO içigme içikde TT1 içikme içikdi TT2 içikme içigdi | bodun boldı] WR1 boltı WR2 boltı TT1 bodun boltı TT2 bodun boltı GC bodun boltı| ölügke ölti] WR2 ölügme ölti TT1 ölügme öltü TT2 ölügme öltü |ölügme ölti] WR2 ölügme ölti TT1 ölgme ölti ME ölügme ölti || 156 Selene ... bozdım] WR1 seline kodı yoripan kapagın kısılta ebin barkın anda buzdum WR2 selene kodı yonpan kurgan [karagın] kulta ebin barkın anda buzdum TT1 selene kodı yonpan korgan kısılta ebin barkın anta buzdum TT2 selene koodı yonpan kulta ebin barkın anta buzdum ME selene koodı yonpan kargan kısılta ebin barkın anda bozdum || 157 ... yışka agdı] WR1 ıgda WR2...yışka ıgdı HNO....yışka agdı TT1.....yışka agdı TT2 yışka ıgdı | ilteber .... ti] WR1el bir yüşçe emi el tutıp.... WR2 elteber yüşçe erig el t... HNO elteber yüzçe erin ilgerü tezip bardı?....ti TT1 elteber yüzçe erin ilgerü tezip bardı ....ti TT1 elteber .... (aynı) || 158 Türk budun] YT2 türük TT1 türük bodun TT2 türük bodun SGC türkü bodun |yılkıg] WR1 yılkını | igitim] WR1 egittim WR2 egittim HNO igitim TT1 igittim TT2 igittim ME igitttim SGC igittim || 159 tizip] WR1 tezip HNO tezip TT1 tezim TT2 tezim SGC tezip || 160 sukın .... altım] WR1 ...malın(?) yotazın anda altım WR2 ... oglın yotazin anda altım TT1 oglın yotuzın anta altın TT2 ogılın yutuzin anta altım | elteber] TT1 el-teberlig bodun TT2 bodun ME ilteberlik SGC elteberlig bodun 161 budun] TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun

YT1

tirilip kelti. kadırkan yış

165 kon[.....](II,2)[.....]gakıña yiriñerü

sabıñaru kontı.biriye karluk budun tapa süle tip tudun yamtanğ

ıtım, bardı [.....karluk, il]teber yom bolmış, inisi bir **IID40**

korğ[anka [.....] (II,1)[.....ar]kışı yelmedi.

anı ayıtayın tip süledim. koŋgu iki üç kişiligü tezip bardı. kara

budun kaganım kelti tip ög[di .....]ka at birtim. kiçig atlığ **IID41**

[.....].

---

160 tabgaç] SGC tavgaç| yalabaçı... süledim] WR1 yalbaçı edgü sabı ötegi kelmez teyin yayın süledim WR2 yalbaçı edgü sabı ötügi kelmez teyin yayın süledim HNO yalbaçı TT1 yalabaçı ‖ **161** budunıg]WR1 budunnı TT1, TT2, SGC: bodunug; ME budunug anda bozdım] WR1 buzdım; WR2,ME: buzdum TT1 , TT2: anta buzdum ‖ yılkısın ... kelti] WR1 yılkı... kelti WR2 yılkısın...süsi terilip kelti TT2 yılkın barımın anta altım... üsi tirilip kelti ||**162** kadırkan.....]gakına] WR1 kadarkan yışta.... WR2 kadırkan yışmakı .....kadırkan yış kon.... yakına TT2 kadırkan yış koon tugakına ME kadırkan yış kon...gakına ||**163** yirinerü ... kontı] WR1 yerinerü subınaru kontı WR2 yerinerü subunarı kondı HNO yerinerü subunaru kondı TT21yerinerü subınaru kontı TT2 yerinerü subınaru koontı ‖ **164** biriye] WR1 beriye WR2 beriye | budun] TT1, TT2, SGC, OFS: bodun | tip] WR1 tep | yamatang] WR1 yamtarag WR2 yamtanğ ‖ **165** ıtım] WR2, TT1,TT2, SGC: ıtım | ilteber] WR1, WR2 ,TT1, TT2 , SGC:elteber | bolmış] WR2 bolmuş ‖ **167** koorganka ... yelmedi] WR1 .... arkası yelmedi WR2 kurug .... arkısı kelmedi HNO kurg...arkısı yelmedi TT1 korganka .... arkısı yelmedi TT2 koorganka tezip barmış .... arkışı kelmedi.‖ **168** tip] WR1 tep WR2 tep | iki] WR1 eki WR2 eki HNO eki TT1 eki TT2 eki SGC eki | kişiligü] WR1 kişiligin WR2 kişiligin ‖ tezip]WR1 tizip| bardı]WR2 pardı ‖ **169** budun] TT1, TT2 , SGC, OFS:bodun | tip] WR1,WR2: tep | birtim] WR1 bertim

VT1

Güney-doğu cephesi

1 (II,42) [.....] öñ²g yogaru sü yonp tünli künli yiti IIGD

2 ödüş ke subsuz keçdim. Çorakka tegip yuhgça [eri]g

3 [.....]s keçinke tegi [.....]

1 .... öñg] ....(WR1 metninde yok) WR2 üñüg VT2 kök ÖñügHNO öñüg TT1 kök öñüg TT2 kök öñüg SGC | yogaru] WR1 yogru WR2 yogaru VT2 yoggaru TT1 yoguru TT2 yuguru | yiti] WR1 yeti WR2 yeti ‖ 2 keçdim] WR1 keçtim WR2 keçtim |çorakka]WR1 yorakka tegip]WR1 tegi | yolhgca ... ..s]WR1 yolhg teginni..beş TT1,TT2:yollagçı erig ‖ 3 keçinke]WR1 keçeke WR2 kegenke HNO keçinke TT2 keçenke ME keçinke (Bu bölüm HNO metninde ve ME metninde aynı)

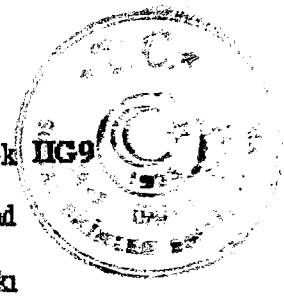
YT1

Güney Cephesi

1 **(11,57)** [- - -tab]gaç atıg süsi bir tümen artukı yiti biñ süg ilki kün **IIG1**
ölürtim. yadag süsin ikinti kün kop [ölür]tim. Bi[.....]ş.p bard [-
- -] **(11,56)** [- - -y]olı süledim. otuz artukı sekiz yaş ıma kısın **IIG2**
kıtay tapa süledim. [- - -Otuz artukı tokuz yaş ı]ma yazın tatabı
5 tapa sü[ledim - - -] **(11,55)** [- - -] men [- - -] ölürtüm. oglın **IIG3**
yotaz[ın yı]kısın barımın [- - -]ra ko [- - -] **(11,54)** bu [- yo] **IIG4**
tazın yok k [ldım - - -] **(11,53)** yor [- - -] **(11,52)** süñ[üş dim ?- - **IIG5-6**
-]**(11,51)** [...]tüm alp erin ölürip [bal]bal kılu birtim. elig yaş ıma **IIG7**
tatabı budun kıtanyda ad[rıltı .....] lkr tagka [- - - -]
10](11,50) ku señün başadu tört tümen sükelti. töñkes tagda tegip **IIG8**
tokıdım. üç tümen süg [ölürti]m B[ir tümen .....]rser [- -

---

1 tabgaç]tavgaç | bir...ölürtim] WR1 bertimiz, WR1 yeti, WR2 suni, WR2 ölürütüm WR2 yeti,WR2 ölürtüm TT1 yeti, TT2 ölürtüm TT2 yeti TT2 ölürtüm || **2** ikinti] WR1 ekinti WR2 ekinti HNO ekindi TT1ekinti TT2 ekinti [kop] WR1 kul WR2 kul | ölürtim....bard ....] WR1 ....ölürüp WR2....terilip bardı TT1 ölürtüm bu.....abıp bard.....TT2 ölürtüm bi .....şıp barı..... || **3** yolı süledim] (WR1'de yok kelimesi yok) ....süledim kışın kıtan] WR1 kış ay kıtay WR2 kışın kıtay || **4** otuz artukı] (WR1'de yok) WR2.....i..... (WR2 metininde yok) || 5 men](WR1 metninde yok) || **6** yotazın] WR1 metninde yok TT1 yotuzın TT2 yotuzın | barımın] WR2 barmin | bu .... kıldım ....] WR1 ...yok kıldım WR2 budun yotazin yok kıltım ... TT1 budun ....yotuzın yok kıltım TT2 budun....yotuzın yok kıltım **7 - 9** yor ... tagka]WR1 ... ölürüp ...kılu bertim elig yaş ıma tatabı budun kıtai...tagka...WR2 yor...pım ....öñ ..üçün...bertim alp elin ölürüp balbal kılu bertim elig tatabı budun kıtaida adakıg ....k.... tünker tagka budun kıtaida adakıg....k....tüñker tagka TT1 yor...süñüş dün bertim alp erin ölürüp balbal kılu bertim elig yaş ıma tatabı bodun kıtanda adrılu?....]lkar TT2 yonp ....ünüş düm bertim alp erin ölürüp balbal kılu bertim elig yaş ıma tatabı bodun kıtanda adrılu ....nker tagda || **10** ku .... tokadım] WR1 ...tört tümen ü kelti töñkes tagda tegi tokıdım WR2 kug - señün baş du tört tümen sü kelti tüñker tagda tegin tokıdım || süg] WR1 suni / ölürtim] Wr2 ölürtüm TT1 ölürtüm TT2 ölürtüm ME ölürtüm || **11** rer] WR1 erser WR2 rer TT1 rser TT2 erser

- -]öktim. tatabı [- -] (II,45)ö[lü]rti. ulug oglum agrıp yok IIG9
bolça kug señünig blbl tike birtim. men tokuz yigirmi yıl şad
olurtum, to[kuz yigir]mi yıl [kagan olu]rtum, il tutdum. otuz artukı
15 bir [- -] (II,46) türkime budunıma [y]igin ança kazganu IIG10
birtim.Bunça kazganıp [akañum kagan ı]t yıl onunç ay altı otuzka
uça bardı. algazın yıl bişinç ay yiti otuzka yug ertürtim. bukag
tutuk [.....](II,47) mana lisün tay señün başad[u] biş yüz IIG11
erin kelti. kokılık ö [.....] altun kümüş kergeksiz kölürti.
20 yog yıpanıg kelürip tike birti. çından ıgaç kelürti. öz yar [- -]
(II,48) bunça budun saçın kulkakın [....b]ıçdı, edgü özlik atın kara IIG12
kisin kök teyeñin sansız kelürüp kop kotı.(II,49) teñriteg teñri IIG13
yaratmış türk bilge [kagan s]abım:akañum türk bilge kagan
olurtukında türk amatı begler kisre tarduş begler kül çur başlayu
25 ulayu şadapıt begler öñre tölis begler apa tarka[n] (II,42) başlayu IIG14

---

12 öktim] WR1 metninde yok WR2 üktüm TT1 ökım TT2 söktüm || 13 kug] WR1 kuñ TT2 kuug | señünig]WR1 señünni WR2 enünüg TT1 enünüg TT2 senünüg ME senünüg |blbl] WR2 balbal YT2 balbal TT1 balbal TT2 balbal ME balbal SGC balbal | birtim] WR1 bertim WR2 bertim || 14 olurtum] ularım WR2 olurtum TT1 ölortum TT2 olurtum ME olurtum SGC olurtum | olurtum] ularım WR2 olurtum TT1 lortum TT2 olurtum ME olurtum SGC olurtum|il tutdım] WR1 el tutum WR2 el tutum || 15 türkime ...birtim WR1 yegni ança kazganu bertim WR2 türüküme budunıma yegin ançakazganu bertim TT1 türüküme bodunuma yegin TT2 türüküme bodunuma yegin SGC türküme bonuma yegin || 16 akañum kagan] WR1 de yok || 17 otuzka] WR1 otuzkı | bardı] WR1 bartı |algazın] TT1 lazın TT2 lagun ME lagun |biş inç] WR1 beş in WR2 beşinç | yiti]WR1 yeti WR2 yeti|| 18 yug] WR1 yog WR2 yog TT1 yog TT2 yog ME yog SGC yog |ertürtim .... lisen] WR1 ertürtim bukanı? tuttuk mana Lisan WR2 ertürtüm bukag tutuk ... akañı liun TT1 ertürtüm bukug tutkuu.... kani lisün TT2 ertürtüm bukug totak kanı lisün ME ertürtüm bukag tutuk ...kañı lisün | tay...kelti] WR1 teysenün baş ta beş yüz eren kelti WR2 teysenün baş da beş yüz eren kelti || 20 yug] WR1 yog WR2 yog TT1 yog TT2 yog GC yog ME yog |birti]WR1 berti WR2 berdi | çından ...kelürti] WR2 kelürüp TT1 kelürüp TT2 kelürüp || 21 öz ...kotı] WR1 öz yaraş ...bunça budun açın kulkakın ... saçı edgü özlek atın kara kişin kök tiyinin sansız kelürüp kop kottı WR2 öz yaraş ...bunça budun saçın kulkakın yañ (akın) bıçtı, edgü özlek atın kara kişin kök teyinin sançsız kölürüp okup [kup?] kottı TT1öz yar...bunça bodun açın kulkakın..biçdi edgü özlik atını karakişin, kök teyenin sanız kelürüp kop kottı TT2 öz yar...bunça bodun saçın kuulkakın bıçdı edgü özlik atın kara kişin kök teyenin sansız kelürüp koop koot || 23 türk] YT2 türük TT1 türük TT2 türük SGC türkü | akañum] TT1 kañum TT2 kañum ME kañum SGC kânım | türk] YT2 türük TT1 türük TT2 türük SGC türkü || 24 olurtukında]TT1 olurtukınta TT2 olurtukınta | türk] YT2 türük TT1 türük TT2 türük SGC türkü | amatı] WR1 matı WR2 matı TT1 matı TT2 matı ME amtı SGC matı | kisre]WR1 kesre | Kül Çur] WR2 kül-çür TT1 kül çor TT2 kül çor ME kül çor || 25 ulayu]uhıyu WR2 ulıyu töle] TT1 tölis TT2 tölis | ulayu] WR1 ulıyu WR2 ulıyu |şadapıt] WR2 şadapıt WR2 şad... ME şadpıt SGC şadpıt

YT1

ulayu şada[pıt] begler bu [- - - - -] taman tarkan tonyukuk boyla

baga tarkan ulayu buyuruk [- - - -] iç buyuruk sebeg kül irkiz

beş layu ulayu buyruk bunça amtı begler akañum kaganka ertenü[-?] IIG15

(u,+n)erteñü eti ımag i[tdi? - - t]ürk beglerin budunın ertiñü ti mag

30 itdi ög [- - - - - - - - - -] kagan [- - -]ça agır taşıg yugun[.]g

türk begler budun i[- - - -]irti. özime bunça [- - - ?].

---

26 ulayu] WR1 de (bu yok) ulıyu WR2 ulıyu tonyukuk boyla]WR2 tonyukuk boyla TT2 tunyukuk buyla | sebeg kül] || 27 buyuruk] WR1 buyurukı WR2 buyruk TT1 buyruk TT2 buyruk ME buyruk || bu... ertenü[-?]] WR1 taman tarkan tonyukuk bila baga tarkan ulıyu boyla ...tarkan iç buyrukı begler kırkız başlayu buyuruk bunça matı begler akañum kağanka ertenü WR2 bu [...] yok taman tarkan tonyukuk boila baga tarkan ulıyu boyruk ... ıç buyrukı beg kül-erkin başlayu ılıyu buyruk bunça matı begler akañum kaganta ertenü TT1 bu.....taman tarkan, tonyukuk boyla baga tarkan ulayu buyruk kanim kaganka ertinü TT2 bu...taman tarkan tunyukuk buyla baga tarkan ulayu buyruk...içbuyruk sebig kül erkin başlayu buyruk bunça amtı begler kañum kaganta || 29 ertenü ...bunça] WR1 ertenü timag ...türk beglerin budunın ertenü timag etti edgü ...kagan ...türk begler budun ...erti özümün bunça WR2 ertenü eti mag e...türk beglerin budunin ertenü ati mag begler budun eti yar ... erti özümün bunça ... TT1 ertüni ti mag itdi ... türük beglerin bodunın ertinü ti mag itdi ogdi kanim kagan ....ça agar taşıg yogun ig türük begler bodun i.... irti özüme bunça ... TT2 ertinü timag kılu ... türük beglerin bodunin ertinü timag itdi ögd i .... kanım kagan üçün agır taşıg yogan ıg türük begler bodun itip yaratıp kelürti özüme bunça

VT1

1 (1,77) teñriteg teñride bolmış türk bilge kagan bödke olurtım. sabımın IIK1
tüketi eş id, ulayu iniyigünim oglanım biriki oguş ım [- - - - - -
- - - - - - -] (1,76) togsıkıña birgerü kün ortusıñaru kungaru IIK2
kün batsıkıña yıngaru tün ortusıñaru anda içreki budun kop mañа
5 körür. [- - - - - - -] ol amatı amg yok. türk kağan ötüken [-
- -]te [. . . . .].llg[. . .] ndun [- - - - - - - - - - - - -
](11,75) ersinke tegi süledim, tüpüke kiçig tegmedim. kungaru yinçü IIK3
ög[üz] keçe temir kapıgka tegi süledim, yıngaru yir bayırku yiriñe
tegi sü[- - - - - - - - - - - - - -]ken [....] da yig i [.....]
10 ermiş, il [.....] tük [.] yış ermiş. [- - - - - - - - - - -]
birle tüz [..... a]ltun kümüş iş g[...](11,74) kutay buñsuz ança birür. IIK4
tabgaç budun sabı süçig ağısı yımşak ermiş. süçig sabın yımşak
agın anıp ırak [- - - -] yagutur ermiş. [.....] kondukda kisre ayıg
biligin anda ö[. . . .]. edgü [...]ge kiş ig edgü kiş ig yo[. . . .]
15 ermiş. bir kişi yañuls[. . . . .]ükiñe tegi kı[. . .](11,73) ermiş. IIK5
Süçig sabıña yımş ak agısıña artunıp öküş türk budun öltig. türk [. .]
ölsikiñ. biriye [. . . .] yış tögültün yazı [. . . .]ın itser türk budun
ölesikig anda anyıg kiş i ança buş [. .] ermiş. Bi[..] (11,72) bilmez kiş i IIK6
ol sabıg alıp yaguru barıp öküş kiş i öltüg. ol yir[. . .]ü barsar türk
20 budun ölteçisen. ötüken [. . . . .] türkiş ısar neñ b[. . . . . .
. . . . .]ş olursar beñgü [il tuta olurtaçı] sen, türk budun tok-
rakıkasen. açsar toak ümezsen. bir todsar açsık ümezsen. andagıñun
üçün igidmiş ka [....] (11,71) sabın almatın bir sayu bardıg. kop anda IIK7
alkıntıg, anıl[...] anda [kal]m[ışı] bir [.]ayu kop toru ö[lü yon]yur
25 ertig. teñri yar[. . . . .] kutum bar üçün ka[.....]m. kagan
olunıp yok çıgan budunug kop kubartdım. çıgany budunug bay
kıldım. Az budunug öküş kıldım. [.....](11,70) sabımda igid bargu? türk IIK8
begler budun bunı eş idiñ. türk budun [ıg tirip i]l tutsıkıñun bunda ur-

YT1

um. yañılıp ölesikiñin yime bu[. . . . .]m. neñ [ ] sab[. . . . .]

30 beñgü taş ka urtım. añar körü biliñ. türk amatı budun begler bödke

körügime [. . . . .] [akañım] (II,69) kagan eçim kagan IIK9

olurtukında tört buluñdakı budunug nençe itm[iş .....].

Teñri yarlıkaduk [üçün ö]züm olurtukıma [tört buluñdakı] budunug

itdim, yaratdım. i[.....] kıldım. [.....T]ür-

35 geş kaganka kızın erteñü ulug törün alı birtim.

Tür[geş kagan] (II,66) kızın erteñü [ulug] törün ogluma alı birtim. IIK10

[..... arteñü u]lug [törün alı] birtim, ya [.....]t artü[...]m

[.....baş lıg]ıg yükündürtüm, tizligig sökürtüm. öze

teñri asra yir yarlıkaduk üç[ün.] (II,67) közün körmedük kulkakın IIK11

40 eş idmedük budunumun ilgerü kün to [gsakıña?] birgerü [.....]ka

kungaru[kün batısakıā? yıgaru tün ..... sang altum]n ürüñ

kümüşin kırgıglıg kutayın ekinlig isg[itis]in özlik atın adgının kara

k[işin] (II,66) kök teyeñin türkime budunuma kazganu birtim, iti birtim. IIK12

[.....]n buñsız kıldım. öze teñri erklig

45 [.....]ümen og [.....]n [..... begle]rig

---

31 akañım] TT1, TT2, ME, SGC: kañım || 32 olurtukında]TT1, TT2:olurtukınta budunug]WR1 budunnı WR2, TT1, TT2: bodunug| ||33 olurtukıma] WR2, TT1,TT2, ME olurtukuma | budunug]WR1 budunnı WR2, TT1, TT2: bodunug || 34 kıldım]TT1,TT2,SGC:kılım || 35 kızın]TT2 kızın||36 türgeş] TT1, TT2,HNO,ME:türgiş | birtim] WR1,WR2: bertim || 37 [...]t ertü [...]] TT2 ertürtüm tört buluñdakı bodunug baz kıltım || 38 yükündürdim] TT1, TT2:yükündürtüm; ME yükündürdüm |sökürtüm] WR2, ME: sökürtüm | 43 türkime]WR2 türküme TT2 türüküme || 44 Öze]VT2, HNO,TT1,TT2,ME, SGC:üze || 45 budun] TT1, TT2, SGC, OFS:bodun | [.....igidiñ]] WR2 yeme egidiñ TT2 yeme igidiñ

YT1

budun [.....](II,65) [.....]igidiñ, emgetmeñ, **IIK13**
tolgatmañ.[.....]m Türk begler Türk budunum
[.....]at [.....]rtim |.....] ka ta
[.....]g [.....ür] |.....] kazganıp yañ
50 [.....]ı bu|.....]a bu kaganıgda bu beglerig[.....
]buñd[a .....] Tü[.....] (II,64) edgü körteçisen, ebiñe [kö]rteçi- **IIK14**
sen, buñsuz boldaçı s[en.....] kisre [tabgaç kagand]a be-
dizçi kop k[altürtim. meniñ s]abımın sımadı, içreki bedizçig ıtu. añar
adınçıg bark yaratıd [d]dım. Köñülteki sabımın
55 [.....](II,63) On Ok oglıña tatıña tegi bunı körü biliñ. **IIK15**
beñgü taş [- - - - - - -]

---

46 türk]YT2, TT1, TT2:türük;SGC türkü | türk budunum]YT2, türük; TT1, TT2:türük bodunum;ME budunum; SGC türkü bodunum ‖**47** at [.....]tim] TT2 at birtim ‖ **48** ka ta[....]g] TT2 beglerigde bu subuñda adınlmasar ‖ **50** beglerig [.....]] TT2 beglerigde bu subuñda adınlmasar ‖ **51** ti.....] TT2 türük bodun | edgü körteçisen]WR2 men edgü körteçi-sen ; HNO Me:özüñ ödgü körteçi; TT2 ödgü körteçi sen | kisre]WR2 kesre ‖ **52** buñsuz] WR2, TT2, ME: buñsuz | boldaçı] WR2, TT2:boltaçı ‖ **53** kop] WR2 akup [kup?]ONT koop TT2 koop || kelürtim]WR2, TT2, Me:kelürtüm | sabımın]SGC savımın **54** ıtu] WR2, TT2: ıtu | añar adınçıg bark] WR2 añar taş ık barkıg | yaratıtdım] WR2 yaratım ME yaratıddım ‖ **55** u.....] TT2, ME: urturtum | on ok oglıña tatına] unuk ogliñe tatıne | .....] WR2 tokıtum, bitidim TT2 tokıdım ..... tukıdım bitidim bunu körünança bilin ol taş ıkbarkın ME tokıtdım .... tukıtdım bitiddim .... ol taş barkın

YT1

Batı Cephesi

1 1[.....] öze [.....] (belki türk? üze olurmuş akañım)

2 2 Bilge Kagan u[ç-]

3 3yay bolsar, üze t[eñri]

4 4 köbrügesi terçe ad[-] (belki yana)

5 5 tagda sıgun tsr [....] (belki tezser)

6 6 sakınur men. akañım[.....] ka[gan]

7 7 taş ın özim kagan [....]

8 8 [.....]

9 9 [.....]

---

1 öze] VT2 üze HNO üze TT1 üze TT2 üze ME üze SGC üze **2** bilge kagan uç-] WR1 (kagan'dan sunraki kısım yok WR2 u... TT1 uçdı TT2 uçdı ME uçdı SGC uçdı || **3** öze]WT2 üze HNO üze TT1 üze TT2 üze ME üze SGC üze [teñri] (WR1 de yok) WR2 t..... || **4** köbürgesi örterşe](WR1 de yok) WR2 kü bergüsi terçe TT1 köbirgei atarça TT2 köbirgesi atarça ME köbürgesi örterçe| ad[-]] WR2 anç.... TT1 ança teki TT2 ança ME ança takı || **5** tagda ... tsr]WR1 tagda...teer WR2 tagda sigun teser TT1 tagda sigun etser,ança TT2 tagda sıgun etser ança ME tagda sıgun ötser ança || **6** akañım] TT1 kanım TT2 kanım ME kanım (WR2 de akanım kelimesinden sonra kagan yok sadece k sesi mevcut) || **7** özim] WR1 özüm WR2 özüm TT1 özüm TT2 özüm

YT1

Güney-Batı cephesi

1 [....Bilge Kagan b[itigin] yolıg tigin bitidim. bunça barkıg BK.GB

2 bedizig uzug [.....ka]gan atısı yolıg tigin men ay artukı tört

3 kün [olu]rup bitidim, bedisetim. yag [.....].

1 barkıg] TT1 bardıg | tigin] WR2 tegin [yolıg] TT1, TT2: yollug

TONYUKUK YAZITI

TONYUKUK ABİDESİ

(BİRİNCİ TAŞ)

Batı Cephesi

1 1 bilge toñyukuk ben özüm tabgaç iliñe kılındım. türk T1
budun tabgaçka körür erti. 2 türk budun kanın bulmayın T2
tabgaçda adrıldı kanlandı. kanın kodıp tabgaçka yana içikdi.
teñri ança timiş erinç: kan birtim. 3 kamıñ kodıp T3
5 içindiñ. içikdük üçün teñri ölütmiş erinç. türk budun ölti, alkındı,
yok boldı. türk sir budun yirinte 4 bod kalmadı. ıda taşda kalmışı T4
kubranıp yiti yüz boldı. İki ülügi atlıg erti, bir ülügi yadag erti.
yiti yüz kişig 5 uduzıgma ulugı şad erti. yag[g]ıl tidi. yagmışı ber T5
ertim. bilge toñyukuk. kagan mu kılayın tidim. sakındım. toruk

---

1 bilge toñyukuk] HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk | kılındım]WR3 kılınım TT2 kılınım T4 kılınım SGC kılıntım || 2 türk budun] TT3 bodun TT4 bodun SGC Türkü bodun OFS bodun |körür] TT3 köörür | bolmayın] TT3 bulmayın TT4 bulmayın ME Bulmayın || 3 tabgaçda adrıldı kanlandı] WR3 tabgaçta adrılu kanlanu adrılu HNO adrıldı TT3 adrılu kanlanu SGC tavgaçda adrılu kanlantı | kodıp] WR3 kodup TT3 kodup TT4 koodup Me kodup SGC kodup | tabgaçka] SGC tAvgaçka || 4 timiş] WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş | birtim] WR3 bertim HNO bertim TT3 bertim TT4 bertim SGC bertim | kodı]WR3 kodup TT3 kodup TT4 koodup Me kodup SGC kodup || 5 içikdin içikdük] WR3 içiktin içiktük | ölütmiş] WR3 ötmüş SGC ötmkiş TT4 öl temiş | budun] TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun OFS bodun | alkındı]WR3 alkınu TT3 alkınu TT4 alkınu || 6 boldı] WR3 boltı TT3 boltı TT4 boltı SGC boltı | budun] TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun | yirinte] WR3 yerinte TT3 yerinte TT4 yerinte SGC yerinte | bod kalmadı]WR3 budunlamadı | ıda taşda] WR3 ıdat Şadı || 7 kubranıp] WR3 kobarup | yiti]WR3 yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti | boldı] WR3 boltı HNO boltı TT3 boltı TT4 boltı SGC boltı | iki] WR3 eki TT3 eki TT4 eki SGC eki || 8 yiti] WR3 yeti HNO yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti | uduzıgma] TT3 uduzugma TT4 uduzugma ME uduzugma SGC uduzıgma | yagıl ...yagmışı] WR3 yapıp tei yagmışi TT3 yaggıl tidi yagmışi TT4 aygıl tidi ayıgmaaa ME yaggıl tidi yeğmışı ST aygıl tidi ayıgması || 9 bilge toñyukuk] HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk | kagan mu kısayın tidim] WR3 kaganımın kısayin tedim HNO tedim TT3 kagan mi kişayın tedim | sakındım] WR3 sakıntım TT3 sakıntım TT4 sakıntım SGC sakınım | toruk] WR3 turuk HNO turuk

bukalı semiz bukalı arkada 6 bilser, semiz buka toruk buka tiyin **T 6**
ermiş tiyin ança sakındım. anda kisre teñri birtük üçün özüm ök
kagan kıldım. bilge tonyukuk boyla baga tarkan 7 birle İltiriş **T 7**
kagan boluyın biriye tabgaçıg öñre kıtanıyg yınıya oguzug
öküş ök ölürti. bilig eş i çab eş ı ben ök ertim. Çogay kuzın kara Ku-
mug olurur ertimiz.

10 bukalı] TT4 buukalı | bukah] buukalı | bilser]ME böñser (ırakda bilser) SGC bölser| buka]TT4 buuka | toruk] WR3 turuk HNO turuk | tiyin] WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin || **11** tiyin] WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin | sakındım] WR3 sakıntım TT3 sakıntım TT4 sakıntım SGC sakıntım | birtük]WR3 bertük || **12** kıldım] ME kısayın kıldım SGC kısayın| TT4 buyla | iltiriş] Elteres HNO TT3 ilteriş TT4 ilteriş , SGC Elteres || **13** bolayın] boluyın TT4 boluyın ME boluyın SGC Elteres || **14** iç bilig eş İçab eş i] TT3 bilgesi çabişi TT4 bilgesi çabış ı ME bilgesi çabışı SGC bilgesi çavuşı | kumıg] WR3 kumug

Güney cephesi

8 kiyik yiyü tabiş gan yiyü olurur ertimiz. budun boguzı tok erti. yagımız tegre oçuk teg erti, biz isig ertimiz. ança olurur erikli oguzdınıdın körüg kelti. 9 körüg sabı andag: tokuz oguz budun üze kagan olurı tir. tabgaçgaru kumı señünüg ıdmış. kıtanygaru toñra esimig ıdmış. sab ança ıdmış: azkınya türk [budun?] 10 yorıyur ermiş, kaganı alp ermiş, ayguçısı bilge ermiş, ol iki kişi bar ersin sini tabgaçıg ölürteçi tirmen, öñre kıtayıg ölürteçi tirmen, bini oguzug 11 ölürteçi ök tirmen, tabgaç biridin yan teg, kıtany öñdin yan teg, ben yındınta yan tegeyin, türk Sir budun yirinte idi yorımazun, usar idi yok kısalım 12 tirmen. ol sabıg eşidip tün udısakım kelmedi, küntüz olursakım kelmedi. anda ötrü kaganıma ötüntüm. ança ötüntüm: tabgaç oguz

T8 **T9** **T10** **T11** **T12**

---

15 kiyik] WR3 keyik HNO keyik TT3 keyik TT4 keyik SGC keyik | yiyü] WR3 yeyü SGC yeyü | tabışgan]WR3 tabış ıgın SGC tavış gan | yiyü] WR3 yeyü SGC yeyü | bogazı]WR3 bogzi T3 boguzı TT4 boguzı ME boguzı SGC boğzı ‖ **16** tegre ... erti] WR3 tegire uçuk HNO uçuk TT3 uçuk ME oçuk SGC uçuk | anteg] WR3 beg HNO beğ TT3 aşığ (?) TT4 aş<t>eg ME isig Gir. anteg Aa.Seg ‖ **17** erikli]WR3 erkli TT3 erkli TT4 erkli ME erkli SGC erkli Gir.Erkli Aa.erkeli | ogızdandan] Gir. Oguzdınıın Aa. Oguzdantan TT3 oguzdantan TT4 ogusdantan ME oguzdıntın SGC oguzdantan| körüg]Er. köreg TT4 küreg | körüg] Er küreg TT4 küreg ‖ **18** andag] TT3 antag TT4 antag ME antag SGC antag | budun]TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun OFS bodun | öze] YT3 üze TT3 üze TT4 üze SGC ME üze SGC üze | tir] WR3 ter |kumı] TT4 kuumı | sabı]SGC savı ‖ **19** kıtaygaru] WR3 kitañgaru TT3 kıtañgaru TT4 kıtanygaru ME kıtanygaru | toñra semig] TT3 esimig TT4 Eşimig ME Esimig | sab] SGC sav ‖ **20** azkıya Türk budun] WR3 azkıñya TT3 azkınya türk bodun TT4 azkınya türk bodun ‖ **21** iki] WR3 eki TT3 eki TT4 eki | tirmen] WR3 termen TT3 termen TT4 termen ME tir men SGC ter men | tirmen] WR3 termen TT3 termen TT4 termen ME tir menSGC ter men katayıg ‖ **23** tabgaç ... tegeyin] WR3 beriden yen teg! kıtanöndenyen teg! ben yırdanda yan HNO beridenyen teg, kıtay öndenyen teg, ben yırdanyın TT3 biridin yen teg, kıtan öñdün yen teg, ben yiridınta yan TT4 birdin yen teg kıtany öndün yen teg ben yırdınta yan ‖ **24** türk] SGC türkü | budun] TT3 bodun T4 bodun OFS boodun SGC bodun | kısalım] ME kılalım ‖ **25** tirmen]WR3 termen TT3 termen TT4 termen ME tir men SGC ter men | olursкım] WR3 olursarım HNO olursarım ‖ **26** anda] TT3 anta TT4 anta SGC anta | ötüntim] WR3 ötüntüm TT3 ötündüm TT4 ötündüm ME ötündüm SGC ötüntim | ötüntim] WR3 ötüntüm TT3 ötündüm TT4 ötündüm ME ötündüm SGC ötüntim | tabgaç] SGC tavgaç

kıtay bu üçegü kabış [ş]ar 13 kaltaçı biz. öz içi taşın tutmış teg biz. **T13**
Yuyka erkli tupulgalı uçuz ermiş, yinçge erklig üzgeli uçuz. yuyka
kalın bolsar toplaguluk alp ermiş. yinçge 14 yogın bolsar özgülük **T14**
alp ermiş. Öñre kıtanyda biriye tabgaçda kunıya kundınta yınıya
oguzda iki üç bin sümiz kelteçimiz bar mu ne? Ança ötüntüm. 15 **T15**
kaganım |ben| özüm bilge tonyukuk ötüntük ötünçümün eşidü birti.
köñlüñçe uduz tidi. kök öñüg yoguru ötüken yışgaru uduztum.
iñek kölüktükün toglada oguz kelti. 16 [süsi üç biñ] **T16**
ermiş. Biz iki biñ ertimiz. süñüşdimiz. teñri yarlıkadı, yanydımız.
ögüzke tüşdi. Yayduk yolta yime ölti kök. anda ötrü oguz kopun
kelti. 17 Türk budunug Ötüken yirke ben özüm bilge Tonyukuk **T17**
Ötüken yirig konmış tiyin eşidip biryeki budun kunıyakı yınıyakı
öñreki budun keldi.

---

27 üçegü] HNO üçügü |kabış sar] WR3 kabışır Mal. Kabısar HNO kabsar Gir. kabsar Aa. kabısar TT3 kabış sar TT4 kabış sar SGC kavışsar | kaldaçı] WR3 kaltaçı TT3 kaltaçı TT4 kaltaçı ME kaltaçı | öz içi] WR3 üzeçi (?) || 28 toplagalı] ME tupulgalı ST topulgalı TT4 topulgalı SGC toplagalı] || 29 toplaguluk] ME tupulguluk ST topulguluk TT4 topulguluk | yogın] WR3 yogan TT3 yogun TT4 yogun ME yogun ST yogun || 30 biriye] WR3 beriye HNO beriye TT3 beriye TT4 beriye SGC beriye | tabgaçda] SGC tavgaçda | kunıya] TT4 kurya | kurudınta]WR3 kurdanda HNO kurdanda TT3 kuridinta TT4 kındınta SGC kordanta | yınıya] WR3 yıraya || 31 iki] WR3 eki HNO eki TT3 eki TT4 eki SGC eki || 31 semiz] WR3 sümüz TT4 sümüz | ötüntim] TT3 ötüntüm TT4 ötüntüm SGC ötüntüm || 32 toñyukuk] HNO toyukuk VMN tunyukuk SGC toñukuk TT4 tunyukuk | ötençümin] WR3 ötünçümin TT4 ötünçümin ME ötünçümün SGC ötünçimin | birti] WR3 berti HNO berti TT3 berti TT4 berti SGC berti || 33 udız tidi] WR3 tedi TT3 uduz tedi TT4 uduz tedi ME uduz SGc uduz tedi | kök ünüg yoguru] WR3 köküñür yogaru Gab. kök önüg yoguru Mal.kök önüg yuguru || 34 ingek kölük]WR3 İngek kölge HNO ingek kölke TT3 inigek kölikin TT4 inigek kölekin SGC ingek kölikin | süsi ... ermiş] HNO üç biñ TT3 altı biñTT4 altı biñ ME üç bing || 35 iki] WR3 eki HNO ekiTT3 eki TT3 eki SGC eki| sünüşdimiz] WR3 sönüş timiz TT3 sünüşdümiz TT4 sünüşdümiz ME sünüşdümüz | yarlıkadı] WR3 yanlkadı TT3 yarlıkkadi | yaydımız] WR3 yaydımız TT3 yanydımız TT3 yanydımız ME yandımız || 36 ögüzke tüşdi] WR3 ügüzke tüşti TT3 ögüzke tüşti TT4 ögüzke ME ögüzke tüştiSGC ögüz | yaydık]WR3 yayduk TT3 yanduk TT4 yanyduk ME yanyduk OFS yanydk | yime] WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme | kök] WR3 kük TT4 köök || 37 kopın] WR3 ukıpan ME(yok) | budumg] WR3 budunug TT3 bodunug TT4 bodunug SGC bodunug ME budunug | ötüken]WR3 ütüken | yirke] WR3 yerke HNO yerke TT3 yerke TT4 yerke SGC yerke || 38 tonyükün] yukandan | ötüken] WR3 ütüken || 39 budun] TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun OFS bodun | keldi] WR3 kelti TT3 kelti TT4 kelti SGC kelti

T.C. YÜKSEK ... DOKÜMANTASYON ...

Doğu cephesi

40 1 İki biñ ertimiz [. . . . .] oldı. Türk budun k[. . . .]ı Türk T18
kagan olurgalı Şantuñ balık[k]a taluy ögüzke tegmiş yok ermiş.
Kaganıma ötünüp sü iltdim. 2 Şantuñ b[alıkka] taluy [ögüzk]e T19
tegürtüm. Üç otuz balık sıdı. Usın bunda ıtu yurtda yatu kalur
erti.Tabgaç kagan yagımız erti. On Ok kagamı yagımız erti. 3 Art T20
45 [ukı]ırkız] kaç [lüg kagan yagımız] boldı. Ol üç kagan ögleşip
Altun yış üze kabısalım timiş. Ança ögleşmiş: Öñre Türk
kagagura sülelim timiş. Añaru sülemeser kaçan[n]eñ erser ol
bizni, 4 [. . . . .] ayguçısı bilge ermiş, kaçan [n]eñ erser T21
ölürteçi kök. Üçegün kabışıp sülelim, idi yok kılalım timiş. Türgiş
50 kagan ança timiş:Beniñ budunum anda erür timiş. 5 [Türk budum T22
yime] bulganç [o]l [timi]ş, Oguzı yime tarkınç ol timiş.Ol sabın

---

40 iki] WR3 eki HNO eki TT3 eki TT4 eki SGC eki | ... oldı] WR3 eki sümiz TT4 eki sümüz ME iki sümüz | türük budun] TT3 bodun TT4 bodun SGC türkü bodun OFS bodun | .....] Gm kazgangalg Gir. lurgali TT3 kılıngah TT4 kılıngali ME kılıngah || 41 ögüzke] WR3 ügüzke HNO ügüzke || 42 sületdimm] WR3 sülettim TT3 suletdim TT4 süeletdim ME su iltdim | ögüzke] WR3 ügüzke || 43 tögürtüm TT3 tegürtüm TT4 tögürtüm ME tegürtül | usın bundatı (?)) TT3 usun buntatu TT4 usan buntutu ME usun bunda ıtu | yurda] WR3 yurta || 44 tabgaç] SGC tavgaç | on ok] WR3 unuk || 45 artuk ... boldı] WR3 ..... boltı | TT3 küçlüg kagan yagımız boltı TT4 kırkız küçlüg kagan yagımız boltı Gm. artukı artukı || 46 | öze] VT3 üze TT3 üze TT4 üze SGC ME üze SGC üze | timi] WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş | türk] SGC türkü || 47 timiş] WR3 temiş HNO temiş TTe temiş TT4 temiş SGC temiş | kaçan[nang] WR3 kaçneñ HNO kaçınun kaganı TTg kaçan neñ TT3 kaçan nang ME kaçan neng| kaçan[neng] WR3 kaçneñ HNO kaçınun kaganı TTg kaçan neñ TT3 kaçan nang ME kaçan neng || 49 kök] WR3 kük | anı yok kısalım] TT3 idi yok kısalım TT4 edi yok kış alım ME idi yok kısalım| timiş] WR3 temiş HNO temiş TTe temiş TT4 temiş SGC temiş | türgiş] WR3 türgeş || 50timiş] WR3 temiş HNO temiş TTe temiş TT4 temiş SGC temiş | budunum] TT3 bodunum TT4 bodunun SGC bodunun ME budunun | timiş]WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş | türk budum] TT3 bodum TT4 bodum OFS bodun SGC türkü bodum || 51 yime] WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme | bulganç] WR3 bulgak HNO bulgak Gir. bulgak Mal. bulgak | timiş] WR3 temiş HNO temiş TTe temiş TT4 temiş SGC temiş | yime] WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme | tarkanç] WR3 tarkanç HNO tarkanz | TT3 tarkınç TT4 tarkınç Gm. tarkınç Aa. Targanç SGC tarkınç| timiş] WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş

eşidip tün yime udıskım kelmez erti, olursıkım kelmez erti. Anda sakındıma 6 [. . . . . .]a sü[. . . . .]er tidim. T23
Kögmen yolı bir ermiş. Tumış tiyin eşidip bu yolun yorısar
55 yaramaçı tidim. Yirçi tiledim. Çölgi Az eri bultım. 7 Eşıt[t]im Az T24
yir y[olı?] Anı b[irle.....er]miş, bir at orukı ermiş, anın barmış. Añar aytıg biratlıg barmış tiyin ol yolun yorısar unç tidim. Sakındım Kaganıma

52 erti ... olursıkım] TT3 kün yeme TT4 kün yeme ME kün yime ‖ 53 sakındım] WR3 sakıntıma TT3 sakıntıma TT4 sakıntımla HNO sakındım | .....a sü....er .....er] WR3 .....sü..... HNO .....a ü..... TT3 ilk kırkızka süleser yeg ermiş Gm. Kılıntapa süleser ödgü olTT4 ilk kırkızka süleser yeg ermiş ME ilk kırkıza süleser yig ermiş | tidim] WR3 tedim HNO tedim TT3 tedim TT4 tedim SGC tedim ‖ 54 tiyin] WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin | tidim] WR3 tedim HNO tedim TT3 tedim TT4 tedim SGC tedim | yirçi] WR3 yerçi TT3 yerçi TT4 yerçi SGC yerçi | çülüg] WR3 çölgi HNO çölgi Mal. Çölgi TT3 çölgü TT4 çölgü SGC çölgü | bultım] TT3 bultım TT3 bultım TT4 bultım ME bultım SGC bultım | özüm] TT3 eşittim TT4 eşittim ME eşittim ‖ 56 yir] WR3 yer HNO yer TT3 yer TT4 yer | y ..... mıy] WR3 .....ermiş HNO .....ermiş TT3 yolı anı birle (?) ..... ermiş TT4 yolı anı birle .....ermiş ME yolı (?) anı birle ....ermiş | turukı] TT3 at onkı TT4 at oruukı ME at orukı ‖ 57 aytıg] WR3 yatıp HNO yatıp | sakındım] WR3 sakıntım TT3 sakıntım TT4 sakıntım SGC sakıntım

Kuzey Cephesi

1 ölüntüm Sü yorıtdım. At altın tidim. Ak Termil keçe ogurkalatım. T25

60 At üze bintüre kanıg sökdüm. Yokaru at yete yadagın ıgaç tutunu agturtum. öñreki er 2 yoguru [ıdıp] ı bar baş aşdımız. Yubulu T26 intümiz. on tünke yantakı tug ebirü bardımız. Yirçi yir yañılıp boguzladı. buñadıp kagan yölü kör timiş. 3 Anı subk[a] T27 bard[ımız]. Ol sub kodı bardımız. Aş añalı tüş ürtümüz. Atıg ıka

65 bayur ertimiz.Kün yime tün yime yelü bardımız. Kırkızıg uka basdımız. 4 Usın süñügün açdımız. Kanı sübi tirilmiş. T28 Süñügüşdümüz sançdımız. Kanın ölürtümüz. Kaganka Kırkız budunı içikdi, yükünti. Yandımız, Kögmen yışıg budunı içikdi, yükünti. Yandımız, Kögmen yışıg ebirü keltimiz.5 Kırkızda T29

70 yandımız. Türgiş kaganda körüg kelti. Sabı anteg: Öñdin

---

59 ötüntim] WR3 ötüntüm TT3 ötüntüm TT4 ötüntüm ME ötüntüm SGC ötüntüm | yorıtdım] WR3 yorıtım \ tidim]WR3 tedim HNO tedim TT3 tedim TT4 tedim SGC tedim | atlat] Gm. atıltultum, atlandurum TT3 tal atın ME at atın| tidim]WR3 tedim HNO tedim TT3 tedim TT4 tedim SGC tedim | oguz aklatdım] WR3 oguz aklatım Gm. ograklatdım Gir. oguz kalattım TT3 ogur kalatdum TT4 ugur kalıtdım ME ogurkalatdım SGC ugraklatdım ‖ 60 üze] WR3 öze ‖ 61 agturtım] WR3 agturtum TT3 agturtum TT4 agturtum ME agturtum SGC akturtum | yogurça/ yoguçu] WR3 yogarça TT3 yogurça TT4 yogurça SGC yogurça | tegirip] WR3 ıdıp TT3 ıdıp T4 ıdıp ME ıdıp SGC ıdıp| ıbar? ı [....] asdımız] WR3 ıbarkı(?) aş tımız TT3 i bar aş asdimız TT4 ıbar baş aşdımız ME ı bar baş aş dımız SGC ı bar baş aş dımız ‖ 62 tog birü] WR3 tug berü | TT3 tug ebirü TT4 tug ebirü ME tug ebirü Gir. tug berü Aa. tug ebirü | yirçi yir] WR3 yerçi yer HNO yerçi yer TT3 yerçi yer TT4 yerçi yer SGC yerçi yer ‖ 63 anı subıg baralım] WR3 ....subka bardımız TT3 anı subka bardımız HNO anı subıg baralım TT4 anı subka bardımız ME anı subka bardımız ‖ 64 sanagalı] WR3aş ıngalı Aa. asıngalı ‖ 65 yime] WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme | yime]WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme | kırkızıg] TT4 kırkızıg ‖ 66 ....süngin] açdımız] WR3 ..... söñügin açtımız Aa. nu söñügün açtımız TT3 usin&] sünügün açdımız TT4 usın sünügün açdımız| tirilmiş] WR3 terilmiş HNO terilmiş TT3 terilmiş TT4 terilmiş ‖ 67 sünüş dimiz] WR3 sönüş timiz TT3 sünüş dümüz TT4 sünüş dümüz ME sünüşdümüz | sançdımız] WR3 sançtımız | ölürtimiz] TT3 ölürtimiz TT4 ölürtümiz ME ölürtümüz | kırkız] TT4 kırkız ‖ 68 budunı] TT3 bodunı TT4 bodunı OGST bodunı SGC bodunı | budunı] TT3 bodunı TT4 bodunı OGST bodunı SGC bodunı ‖ 69 birü] WR3 berü | TT3 ebirü TT4 ebirü ME ebirü Gir. berü Aa. ebirü | kırkızda] TT4 kırkızda | yandımız] WR3 yantımız TT3 yantımız TT4 yantımız SGC yantımız ‖ 70 türgiş] WR3 türgeş HNO türgeş TT3 türgeş TT4 türgeş SGC türgeş andeg önden] WR3 kentintek üsten TT3 anteg TT4 anteg SGC anteg ME anteg

kagañaru sü yorılım temiş, yorımasar bizni, kaganı alp ermiş, T30
ayguçısı bilge ermiş, kaçan [n]eñ erser 6 bizni ölürteçi kök timiş.
Türgiş kaganı taşıkmış tidi. On Ok budunı kahısız taşıkmış tir.
Tabgaç süsi bar ermiş .Ol sabıg eşidip kaganım ben ebgerü tüş eyin
75 tidi. 7 Katun yok bolmış erti. Anı yoglatayın tidi. Sü bañ tidi, T31
Altun yışda oluruñ tidi. Sü başı İnel Kagan Tarduş şad barzum
tidi. Bilge Tonyukuk[k]a bağa aydı:8 Bu süg ilt tidi.Kıyınıg T32
köñlüñçe ay. ben sağa ne ayayın tidi. Kelir erser kür ökülür,
kelmez erser tılıg sabıg alı olur tidi.Altun yışda olurtumuz. 9 Üç T33
80 körüg kişi kelti. Sabı bir: Kagan sü tasıkdı, On Ok süsi kahısız
taşıkdı tir. Yarış yazıda tirilelim timiş . Ol sabıg eşidip kagañaru ol
sabıg ıtım. Kanda yan sabıg yana 10 kelti. Oluruñ tiyin timiş. T34
Yelme kargu edgülti urgıl, basıtma timiş. Bög[ü] Kagan bañaru
ança yıdmış . Apa tarkañaru içre sabıdmış:Bilge Tonyukuk anyıg ol,

---

71 timiş] WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş || 72 kaçınun erser] WR3 kaç neñ erser TT3 neñ erser | ölürteçi kök] WR3 kük TT4 ölürteçik ök | timiş WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş || 73 türgiş] WR3 türgeş HNO türgeş T3 türgeş TT4 türgeş SGC türgeş |on ok] WR3 unuk | budunı] TT3 bodunı TT4 bodunı SGC boduno OFS bodun |tir] WR3 ter HNO ter SGC ter TT4 ter SGC ter || 74 tabgaç] SGC tavgaç | ebgerü] WR3 bergü || 75 tidi] WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGc tedi | tidi] WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGc tedi || 76 yışda] WR3 yışta | olurug] WR3 oluruñ TT3 oluruñ TT4 oluruñ ME oluruñ SGC oluruñ | inil / inel kagan] WR3 inim OFS ini il kagan TT3 inel TT4 inel ME inel SGC inel || 77 tidi] WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi | | toñyukuk] HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk | ilt tidi] WR3 elt tidi HNO elt tedi TT3 elt tedi TT4 elt tedi || 78 tidi] WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi | kür ökülür] TT4 köörü kelür || 79 tidi] WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi olurtumuz] TT3 olurtumuz TT4 olurtumuz ME olurtumuz SGC olurtumuz || 80 on ok] WR3 unuk || 81 tir] WR3 terWR3 ter HNO ter SGC ter TT4 ter SGC ter || 82 ıtım] WR3 ıtım | kandayın] WR3 kantayın TT3 kanta yan TT4 kanta yan ME kanda yan | kelti] TT4 kel<ür>ti | tiyin]WR3 teyin | timiş] WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGc temiş || 83 timiş] WR3 temiş HNO temiş SGC temiş TT4 temiş SGC temiş | ança yıdmış] WR3 ança ayıdmış HNO ança ayıdmış Grn. ıdmış || 84 toñyukuk] HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk

T35

85 üz ol, añılur. 11 sü yarılım tideçi, umamañ. ol sabıg eşidip sü yonıtdım. altun yışıg yolsuzun aşdımız. irtiş ögüzüg keçigsizin keçdimiz tün katdımız. bolçuka tañ öntürü tegdimiz.

85 öz ol] TT3 üz ol TT4 üz ol ME üz ol SGC üz ol | tideçi] WR3 tedeçi TT3 tedeçi TT4 tedeçi || 86 yonıtdım] WR3 yanıtım|yolsuzın] TT3 yolsızın TT4 yolsızın ME yolsuzun SGC yolsuzun | aşdım] WR3 aştım | irtiş] WR3 ertiş HNO ertiş TT3 ertiş TT4 ertiş || 87 keçdimiz]WR3 keçtimiz | katdımız]WR3 kıttımız Grn. akıtdımız Gab. akıtdımız TT3 akıtdımız TT4 akıtdımız

(İkinci Taş)

Batı Cephesi

1 Tılıg kelürti. Sabı andag: YArış yezıda on tümen sü tirilti tir. Ol
sabıg eşidip begler kop[un] 2 yanalım, arıg ubutı yig tidi. Ben ança **T36**
90 tirmen ben bilge Tonyukuk: Altun yış ıg aşa keltimiz. İrtiş ögüzüg 3
keçe keltimiz. kelmişi alp tidi, tuvmadı. Teñri Umay ıduk yir sub **T37**
basa birtderiñç. Neke tezer biz?4 Öküş tiyin neke korkur biz? Az **T38**
tiyin ne basınalım? Tegelim tidim.Tegdimiz, yulıdımız.İkinti kün 5 **T39**
örtçe kızıp kelti. Süñüş dümüz. Bizinte iki uçı sıñraça artuk erti. **T40**
95 Teñri yarlıkaduk üçün öküş tiyin 6 korkmadımız, söñüş dümüz. **T41**
Tarduş şadra udı yaş ydımız. Kaganın tutdumuz. Yabgusan şadın 7 **T42**
anda ölürti. Elgigçe er tutdumuz.Ol ok tün budunın sayu ıtımız. O

---

88 andag] WR3 antag TT4 antag ME antag SGC antag | tirilti] WR3 terilti HNO terilti TT3 terilti T4 terilti SGC terilti | tir] WR3 ter SGC ter || 89 kopun]WR3 ukun | arıg obutı yig] WR3 yeg HNO yeğ TT3 arigubatı yeg TT4 arıg ubutı yeg ME arıg ubutı | tidi]WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi || 90 tirmen] WR3 termen | toñyukuk]HNO toyukuk YMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk | irtiş] WR3 ertiş HNO ertiş TT3 ertiş TT4 ertiş |oguzig] WR3 ügüzüg TT3ügüzüg TT4 ügüzüg ME ügüzüg || 91 tidi] WR3 tedi | yir] WR3 yir HNO yer TT3 yer TT4 yer HNO yer || 92 birti] WR3 berti HNO berti TT3 berti TT4 berti SGC berti | tiyin] WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin || || 93 tiyin] WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin | tidim] WR3 tedim | yaydımız] WR3 yalıdımız TT3 yulıdımız TT4 yuhdımız ME yulıdımız | ikinti] WR3 ekinti HNO ekinti TT3 ekenti TT4 ekinti SGC ekinti || 94 kün] WR3 öküş | süñüş dimiz] WR3 sönüş tümüz TT3 sünüş dümüz TT4 sünüş dümüz ME sünüş dümüz | iki] eki HNO eki TT3 eki TT4 eki SGC eki || 95 tiyin] WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin || 96 sünüş dimiz] WR3 söñüş dümiz TT3 sünüş dümiz TT4 sünüş dümiz ME sünüş dümüz| tarduş şadra udı]WR3 tarduş şad ara boldı HNO tarduş şad ara boldı | tutdımız] WR3 tuttumız | anda] WR3 anta TT3 anta TT4 anta SGC anta | tutdımız] WR3 tuttumız TT3 tutdumız TT4 tutdumız ME tutdumuz

sabıg eşidip On Ok begleri budunu kop 8 kelti, yükünti keligme T43
beglerin budunun itip yıgıp, ança budun tezmiş erti, On Ok süsin
100 sülitdim. 9 Biz yime süledimiz. Anı art[t]imiz Yinçü ögüzüg keçe T44
Tınsi Ogh aytıgma beñilig Ek tagıg ertü[rtüm].

98 ıtımız] WR3 altımız | on ok] WR3 unuk ‖ 99 budunı] TT3 bodunı TT4 bodunı OFS bodun SGC bodunı | kop] WR3 ukup | budunın] TT3 bodunın TT4 bodunın OFS bodun SGC bodunın yıgıp ançı] WR3 yazıka tegi | budun] TT3 bodun TT4 bodun OFS bodun SGC bodun | on ok] WR" unuk | sulütdim] WR3 sulettim | yime] WR" yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme ‖ 100 ertimiz]WR3 irtimiz | ögüzüg] HNO ügüzüg | tınsi... erturtüm] WR3 tinesi oglo beñiligek togık ertü ..... HNO tinesi ogh yatıgma ben eliğ k(?) tugug ertü tinsi ogyı aytıgma benlig ek tagig ertü TT4 tensi oglı aytıgma benlik ek tagıg ertü ME Tınsi Ogh aytıgma beñilig Ek tagıg ertü[rtüm] SGC Tınsi Ogh aytıgma beñilig Ek tagıg ertü[rtüm].

Güney Cephesi

1 Temir Kapıgka tegi irtimiz. Anda yandurumuz. İnel Kaganka T45

[anyıp .....t saka?] Tezik Tokar [s.. in .....] 2 anda T46

105 berüki Suk baş lıg Sogdak budun kop kelti, yükünti [.....]. Türk

budun Temir Kapıgka Tinsi Ogli 3 Tinsi Oglı ayugma tagka T47

tegmiş idi yok ermiş. Ol yirte ben bilge Tonyukuk tegürtük üçün 4 T48

sanıg altun ürüñ kümüş kız kuduz egri tebi agı buñsız kelürti. İltiriş

Kagan bilgesin üçün 5 alpın üçün Tabgaçka yiti yigirmi süñüşdi. T49

Kıtanyka yiti süñüşdi, Oguzka biş süñüşdi. Anda ayguçı[sı] 6 T50

yime ben ök ertim. İltiriş Kaganka Türk Bögü Kaganka Türk Bilge

Kaganka.

---

103 anda]TT3anta TT4 anta SGc anta | yandurtumuz] WR3 yanturtumuz TT3 yapturtumuz TT4 yanturtumuz ME yanturtumuz SGC yanturtumuz | inel kaganka] WR3 inil OFS ini il kagan | **104** [kım ... tokısın .....] TT3 [anıp .....t saka?] tezik tokars in .....] TT4 ançıp mançud saka tezik tokarsın ... ME [anyıp .....t saka?] Tezik Tokar [s.. in .....] | anda] TT3 anta TT4 anta SGC anta || **105** yüreki .... budun] WR3 yüreki (?) aşa başılgaru ardak TT3berüki asuk baslıg sogdak bodun TT4 berüki aşok baş lıg sogdak bodun ME berüki Suk baş lıg Sogdak | kop] WR3 ukup || **106** yükünti ... temir] WR3 ol künte TT3 yükünti .... türkü bodun TT4 yükünti ögü? türük bodun ME yükünti [.....] | tinsi] WR3 tinesi TT3 tensi TT4 tensi SGC tensi | tinsi] WR3 tinesi TT3 tensi TT4 tensi SGC tensi ayugma] WR3 yatgma || **107** yirte] WR3 yerte TT3 yerte TT4 yerke SGC yerte || toñyukuk] HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk| | tegürtük] tegirtük || **108** sanıg| kümüş] TT4 küümüş] WR3 kızıl | kız kudız] WR3 kızıl udaz TT4 kız kooduz | tegri tebi] WR3 egrit aşı [tegri taşı) TT3egri tebi TT4 egri tebi ME egri tebi SGC egri tebi || **109** iltiriş]WR3 Elteres TT3 ilteriş TT3 ilteriş SGC Elteriş | blg] TT3bilgesin TT4 bilgesin ME bilgesin SGC bilgesin | yiti] WR3 yeti HNO yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti || **110** yigirmi]WR3 yegirmi HNO yegirmi SGC yegirmi | süñüşdi] WR3 söñüş di ME süñüş dü | yiti] WR3 yeti HNO yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti | süñüş di] WR3 söñüş di ME süñüş dü | biş] WR3 beş TT3 beş TT4 beş SGC beş süñüş di] WR3 söñüş di ME süñüş dü|| **111** anda] TT3 anta TT4 anta SGC anta | yagıçısı]WR3 ayguçı TT3 ayguçısi TT4 ayguçısi? ME ayguçısı SGC ayguçusı | yime] WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme || iltiriş] WR3 Elteres TT3 ilteriş TT3 ilteriş SGC Elteriş || türk] TT3 türük TT4 türük SGC türkü | bögi] WR3 begi | türk] TT3 türük TT4 türük SGC türkü

Doğu cephesi

1 Kapgan Kagan [yiti] otuz yaşka [..... anda .....erti] T51
Kapgan Kagan olurtı. Tün udımatı. 2 küntüz olurmatı. Kızıl kanım T52
115 töküti kara terim yügürti işig küçüg birtim ök. Uzun yelmeg yime
ıtım ok. 3 Arkuy kargug ulgartdım ok. Yanıgma yagıg kelürür T53
ertim. Kagnımın sü iltidimiz. Tengri yarlıkazu 4 bu Türk budun ara T54
yaraklıg yagıg yeltürmedim, töglünlüg atıg yügürtmedim. İltüriş
KAgan Kazganmasar 5 udu ben özüm kazganmasar, il yimebidin T55
120 yime yok erteçi erti. Kazgantukın üçün udu öüm kazgantukum
üçün 6 il yime il boldı, .udun yime budun boldı.Özüm karı boldum, T56
ulug boldum. Neng yirdeki kaganlıg budunka 7 büntegi bar erser ne T57
bungı bar erteçi ermiş .8 Türk Bilge Kagan ilinge bittdim. Ben bilge T58
Tonyukuk.

---

113 yiti] WR3 yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti | anda] Te anta TT4 anta SGc anta || **114** kızıl ... yügürti] WR3 kızıl altun tökti öküñ kara kümiş TT3 tızıl kanım tökütu kara terim TT4 kızıl kanım töküti kara terim ME Kızıl kanım töküti kara terim || **115** isig ... uzun] WR3 ....berti ben özüm TT3 işig küççüg bertim ök TT4 işig küüçüg bertim ök ME işig küçüg birtim ök| yelmeg] WR3 elim | yime] WR3 yemeHNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme || **116** ıtım] WR3 ıttım TT3 ıttım TT4 ıttım SGC ıttım |**117** türk budun] TT3 türük bodun TT4 türük bodun SGC türkü bodun SGC bodun | **119** il yime WR3 el yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC el yeme | budun] TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun OFS bodun || yime] WR3 yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme ||| **121** il yime] WR3 yeme TT3 yeme TT4 yem SGC yeme || **122** budunka] TT3 bodunka TT4 bodunka SGC budunka | büntegü] || **123** türk] TT3 türük TT4 türük SGc türkü | bititdim] WR" bittittim TT3 bititim TT4 bitittim SGc bitittim || **124** tonyukuk] HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk

Kuzey cephesi

125 1 İltiriş Kagan kazganmasar, yok erti erser bön özüm bilge T59
Tonyukuk kazganmasar, ben yok ertim erser 2 Kapgan Kagan Türk T60
Sir budun yirinte bod yime budun yime kişi yime idi yok erteçi erti.
3 İltiriş Kagan bilge Tonyukuk kazganduk üçün Kapgan Kagan T61
Türk Sir budun yonduku bu. 4 Türk bilge Kagan Türk Sir budunug T62
130 Oguz budunug igidü olurur.

125 iltiriş] WR3 Elteres TT3 ilteriş TT3 ilteriş SGC Elteriş || 126 toñyukuk] HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk | türk] TT3 türük TT4 türük SGC türkü || 127 budun] TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun | yime] WR3 yeme HNO yeme | budun] TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun | yime]TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme || 128 iltiriş WR3 Elteres TT3 ilteriş TT3 ilteriş SGC Elteriş | toñyukuk] HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk || 129 türk sir budun] TT3 türük sir bodun TT4 türük sir bodun SGC türkü sir bodun | türk] TT3 türük TT4 türük SGc türkü | türk] TT3 türük TT4 türük SGC türkü

III.BÖLÜM:
AÇIKLAMALAR

KÜL TİGİN YAZITI
AÇIKLAMALAR

KÜL TİGİN YAZITI

(DOĞU YÜZÜ)

A Ç I K L A M A L A R

1.1.**KT D 1** öze = **BK D 2** 𐰺𐰼𐰍

Thomsen başlangıçta kelimeyi "öze" şeklinde okumuş (VT1, 1896:97), daha sonra kelimeyi "üze" (VT2, 1916:73) şeklinde düzeltmiştir. Radloff kelimeyi başlangıçta "öze" okuduğu gibi daha sonra da "öze" okumuş okuyuşunu düzeltmemiştir (WR1, 1894:5; WR2,1897:131). Orkun, kelimeyi Thomsen'ın daha sonraki okuyuşunu da göz önünde bulundurarak "üze" (HNO, 1936:28) okumuştur. Tekin (TT1, 1968:232; TT2, 1988:8) Ergin (1970: 51) ve Clauson (SGC, 1972:230b, 250a, 909a) kelimeyi "üze" ; şeklinde okumuşlardır.

Göktürk alfabesi ile yazılan metinlerde, alfabenin fonetik bakımından yetersiz olması yüzünden, asli yuvarlak ünlüler, çoğu zaman birbiri ile karıştırılmıştır. Köktürk alfabe sisteminde yuvarlak ünlülerden O ve U için 𐰆 işaret; Ö ve Ü için 𐰾 işareti kullanılmıştır. Her iki işaret için asli fonetik değerinin tespitinde, tek ideogramın kullanılması sebebiyle, yuvarlak ünlülerin aslî değerlerinin tespitinde zorlanıyoruz.Bu güçlük benzeri bütün kelimelerin, asli yuvarlak ünlülerin tepit edilmesi bakımından geçerlidir.

Sertkaya'ya göre:"Türkolojinin bugün için önde gelen meselelerinden birisi de Köktürk alfabesi ile yazılan metinlerde, ilk ve diğer hecelerdeki yuvarlak ünlülerin aslî okunuşlarının tesbitidir. W.Radloff'un, Köktürk metinlerini okurken Kuzey Türk şivelerinin tesirinde kalması, birçok kelimenin aslî ünlülerinin yanlış okunmasına yol açmıştır. Kuzey Türk şivelerinde Ana Türkçedeki yuvarlak ünlülerin O ve Ö şeklinde değil u ve ü şeklinde dar ünlü olarak yaşaması Türkolojinin problemini Türkiye'de uzun yıllar devam ettirmiştir. Türkoloji bilgimizin ilerlemesi, bir yandan da yuvarlak ünlüleri ayrı harflerle karşılayan Brahmi, Tibet ve Latin harfleriyle yazılan

Türkçe metinlerin bulunmasıyle bu problemin çözüleceği kanaatindeyiz (Bu konuda daha fazla bilgi için, bkz.: O.F. Sertkaya, **Göktürk Tarihinin Meseleleri**, Ankara 1995, s.217-223)" demektedir.

Talat Tekin'e göre kelime: "üze" üstte, yukarıda" ET *üz "üst" isminden arkaik datif-lokatif eki -a/-e ile yapılmış yer zarfıdır (TT2, 1988:s.69 dipnot 33).

Gabain ise üze (*üz- "büyümek, yetişmek"ten?) "üzerinde, üst, vasıtasıyla,-da" ifadesiyle 43 sayılı ekinde, bu son çekim edatının "üze" olarak okunuşu Brahmi yazısıyla doğrulandı; ayrıca krş. Prevnetyursko Slovar '629 üze;RÄSÄNEN;Etym. Wb.524) (Yakutça) üse, üöse) vb. açıklamalar getirilmiştir (Gab., 1988:129 ek not 43). Görüldüğü gibi Räsänen tarafından Brahmi yazısıyla yazılan metinlerde kelimenin 'üze' geçtiği ve bu şekilde okunması gerektiği doğrulanmıştır.

Ayrıca Cod.Com.'da bir defa geçen ibârede "ayag üzi" 'ayak yüzü' şeklinde görüldüğü gibi ilk kelimenin 'üzi' şeklinde geçmesi de bu bakımından ilgi çekici ve kelimenin yuvarlak ünlüsünün "ö" değil ancak 'ü' dar-yuvarlak ünlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Gab., 1988:s.129).

1.3. **KT D 1** yir kılındukda ikin = **BK D 2**

Thomsen yukarıda verdiğimiz kelime terkibi VT1 metninde yukarıda verdiğimiz şekliyle okunurken, Radloff, WR1 metninde terkibini, "yer kılınduktda ekin"(1894:5) şeklinde okumuş ve transkripsiyonlamıştır. Daha sonra WR2 metninde "yer kılınduktа ekin" şeklinde okumuştur (VT2, 1897:131), Orkun kelime terkibini, "yer kulundukda ekin" şeklinde; Ergin kelime terkibi Thomsen gibi okurken, Tekin TT1 metninde "yir kılıntukda ekin" (TT1, 1968:232), TT2 metninde aynı okuyuşunu sürdürmüştür. Clauson da kelime terkibini sözlüğün 708b sayfasında "yer kılıntkda ekin", 523b sayfasında ise yer kulındukda ekin şeklinde okumuştur. Biz terkibi fonetik okuyuş farklılıklarından dolayı her kelime üzerinde ayrıca durmak istiyoruz:

1.3.1. **KT D 1** yir = **BK D 2** 𐰽𐰇

Köktürk alfabesi ile yazılan metinlerde karşılaştığımız diğer önemli bir problem ünlülerle ilgili yazım kurallarıdır. Bu kural: Ünlü harflerin genellikle kelimelerin başında ve ortasında boş bırakılması kuralıdır. Ünlüleri belirleyen 𐰀 işareti I ve İ; 𐰃 işareti A ve E sei için kullanılmış; bu

harflerden düz ünlüleri karşılayanlar, kelime ince sıralı ibe E ve İ, kelime kalın sıralı ie A ve I okunumuştur.

Thomsen 𐰀 ile yazılı olmayan e arasındaki 𐰇 e arasındaki dönüşümün yalnız bir grup sözcük için geçeri olduğunu kabul etmektedir. äl, el,il biçimlerinin tümünün de geçerli olduğunu ifade eden Thomen, yazıtların diyalektiğinde, iki biçimin fark gözetilmeden kullanılmamı akla yakın görmemektedir. kelimesi için metinlerde, yazılışını örnek gösteren Thomsen, 𐰀 işaretinin bazen e bazen de i okunduğunu kabul etmemekte, bu seslerin temiz i sesi olduğunda ısrarlı davranmaktadır.

Radloff işaretinin I ve İ selerinin yanında, kelimelerin başında ve ilk hecesinde yer aldığı zaman e sesini verebileceğini ifade etmektedir.

Bu sebeple Radloff ve Thomsen kelime başında ve kelimenin ilk hecesinde yazılmayan işaretinin fonetik değeri konusunda iki ayrı görüşe sahiptirler. Yazıtları daha sonra okuyup yayınlayan naşirlerin bu görüşlerden birini tercih ederek kelimeleri okuduklarını görmekteyiz. Orkun, Ergin ve yer yer Tekin bu hususta Thomsen gibi düşünürken, Clauson bu seslerin e okuyarak, hadiseye Radloff gibi bakmıştır.

1.3.2. **KTD 1** kılıŋdukta = **BK D 2** 𐰴𐰍𐰃𐰠𐰇𐰃𐰆

Thomsen kelimeyi yukarıda belirttiğimiz gibi okurken, Radloff WR2 de kelimeyi kılındukta Tekin kılıntukda şeklinde okuyor Clauson ise yukarıda künyesiyle verdiğimiz örneklerinde, bir yerde kelimeyi kılıntukda bir yerde de kulundukta şeklinde okumuştur.

Thomsen 𐰚 , 𐰃 ideogramları ile gösterilen ses terkipleri ile ilgili olarak:" işaretinin Orhon yazıtlarında Türk dillerinde çok rastlanan lt, ld'nin yerine asla kallanılmamaktadır. (Örneğin altı kelimesi ve benzerleri her zaman tek bir yazılış biçimine sahiptir. Şu halde 'nin tam olarak lt, lt'nin mi yoksa daha doğrusu 𐰀𐰃𐰉 gibi bir biçimin 𐰀 𐰴𐰍𐰃 biçimine paralel olduğu yahut da hem lt, lt hem ld; ld için kullanılan ortak bir işaret mi olduğu sorununu şimdilik cevapsız bırakmak zorundayız. Orhun Yazıtlarında da durum böyle olunca, söz konusu işaretin trankripsiyonunu ben burada yine de ld, ld olarak yapmayı tercih ediyorum" demektedir. ve aynı şekilde 𐰃 işareti ile ilgili verdiği bilgide de:" 𐰚 işaretininde verdiği sesin nt ve nd olması gerektiğini ancak 𐰃 'nin transkripsiyonu ld şeklinde tercih etmesi gerektiğini belirttiği sebeplerle bu işareti de nd şeklinde

trankripsiyonlamayı tercih ediyorum" şeklinde bir ifade kullanmakta ve bu ideogramla yazılır olan bütün fonetik sesleri nd şeklinde trankripsiyonlamayı uygun görmüştür.

Delil olarak da : ikizcileri𐰴𐰍𐰃 kündüz, küntüz "gündüz"; 𐰴𐰍𐰃𐰴 kendü, kentü "kendisi, kendisi" şeklinde kelimeleri örnek göstermektedir.

Talat Tekin ise TT2'de ideogramı "Orhon Alfabesi Tablosu" adı altında "nt" şeklinde tranlitüre etmiştir.

Radloff kelimeyi başlangıçta "kılındukta" şeklinde kelimeyi sonra da "kılındukta" daha şeklinde okumuştur. Radloff kelmenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi son hece ünlüsün "ta" şeklinde tarnskripsiyonlamış ve " 𐰾" ideoğramını t ses değerinde transkribe etmiştir.

Thomsen, işaretinin alt damak ünlüleriyle kullanılan d es değerinde bir işaret olduğunu kabul etmiş, işaretin ses değerinin bulunma hali (ve ayrılma hali) için kullanılan -da ekinde daha açık görüldüğünü ifade etmektedir.

Radloff, aslında "Die consonantenzeichen" başlığı altında gösterdiği ünsüzler tablosunda "Vur und nach gutturalen Vocalen" başlığı altında gösterirken ideogramını (d) şeklinde "d" es değerinde göstermişse de daha sonra bu ses değerini "t" şeklinde okumuştur.

A.Von Gabain (Bkz. Eski Türkçenin Grameri, (Çev: M.Akalın), Ank., 1988, s.40-41) :"Ek başında t/d değişmesi" başlığı altında şu bilgilere yer vermekte:" d hiç bir zaman kelime başında bulunmaz; ama ekler d/t ile başlarlar. Fakat, henüz, hangisinin ne zaman kullanıldığı hususunda bir kaide koymak mümkün değildir. Bulunma hali eki +ta, ayrılma hali ekleri +tın ve görülen geçmiş zaman eki - t°m, metinlerde sık sık d olarak geçer. Kitabelerde, +d,daçı,-duk,-dı tercih edilir; fakat r, l, n'den sonra𐰇 ld,lt ve 𐰚 nd,nt işaretleri yazılmamış ise, t'li şekil kullanılır."demektedir. "Ünsüz yığılması" ile ilgili verdiği bilgilerde de tl/tt/dt/tt/d değişimi ve nt/nd dönüşümü üzerinde durur: "Türkçe'de bazı ünsüz yığılmaları mümkündür, diğerleri, telafuzu konuşucuya güç geldiğinden, hemen değişikliğe uğrarlar. Bu durumda bir ünsüz kaybolabilir. Göçüşme yahut diğer değişiklikler meydana gelir. tl/lt/dt/tt/d değişimi: t yahut d ile biten fiil tabanlarının görülen geçmiş zamanları bir kaideye bağlı değildir. ıt-dı ve ıdı'nın yanında ıd-ı 'gönderdi' de vardır. Bu durum, daha kitabelerde tevsik edilmiştir. nt/nd dönüşümü: anta' orada', yazmalarda "anda"kadar erken; "kentü" 'kendi' "kendü" kadar çok tevik edilmiştir. Bundan dolayı

kitabelerdeki işaretinin nt mi, yoksa nd mi okunması gerektiği belli değildir." demektedir (Gab, 1988:36-42).

Radloff, ayrıca:" soluklu sert ünüzlerle sedalı t yumuşak önsüzler arasında özellikle t ve d, kısman k ile g arasında geniş ölçüde bir karışma bulunduğunu var sayıyor; bu nedenle de transkiripsiyonuna, teoriye dayalı ya da modern Türk dillerindeki biçimleriyle uyarlanmış bazı değişiklikler getiriyor. Thomsen ise, böyle davranışın sağlam bir temele dayanmadığı görüşündedir.

1.3.3. **KT D 1** ikin 𐰴𐰇𐰍

Thomsen kelimenin yazılmayan kelime başı ünlüsünü "i" değerinde kabul ettiği kelimeyi yukarıdaki gibi okumasına karşılık, Radloff, WR1 ve WR2 metinlerinde kelimenin ilk ünlüsünü "e" kabul ederek ekin şeklinde okumuştur (1984:5; 1897:131) Orkun, Tekin ve Clauson kelimeyi Radloff gibi "ekin" biçiminde okumuşlardır.

Thomsen: "İlk hecede 𐰀 işaretinin kullanımı farklıdır. Öyle görülüyor ki burada, akraba dillerin ses ilişkileriyle dikkat çekici bir uyum gösterdiği anlaşılan farklı iki kelime gurubunu ayrı ayrı ele almak gerekecektir. Birinci grupta, bütün Türk ağızlarındaki gibi, temiz bir i sesini içeren kelimeler bulunuyor. Yazıtlarımız bu kelimelerde 'nin yazılmadan boş bırakılmasını asla kabul etmemektedir. e bazen i ile gösterilebilir. Düşündüğümüz e'yi her zaman tutarlı olarak kullanamıyacağım için, şimdilik bu var ayılı, transkripsiyon yaparken, gözönüne alma cesaretini gösteremiyorum; ama, yazıtlarda bulunanların dışında da doğru bir fonetiğin tespitini gerçekleştirilemez bir iş olarak görmediğimden, 𐰀 işaretinin kimi zaman yazılı kimi zaman boş bırakıldığı biçimler için i'yi kullanıyorum. Ama 𐰀 'yi içeren yan biçimlere rastlanmıyorsa "eşid" kelimesinde yaptığım gibi transkiripiyonu e ile yapıyorum demektedir.

Radlof ise, kelime başında ve lik hecede i,e değişimi konusunda ısrarlı davranmakta, yazılmayan ünlüsünü e es değerinde kabul etmektedir.

2. **KT D 1** kisi oğlında öze =**BK D 3**

2.1. **KT D 1** kisi oglında = **BK D 3** 𐰴𐰇𐰍 𐰉𐰆𐰑𐰣𐰏𐰍𐰃

Radloff her iki eserinde de ibâreyi "kişi oglinde" şeklinde okumuştur (WR1, 1894:5; WR2, 1897:131). Dikkat edilirse ifbârenin ilk kelimesinin ikinci hece ünsüzü Radloff tarafından "ş" ile transkripsiyonlanmıştır. Aynı şekilde kelimeyi Radloff gibi Orkun, Clauson Tekin ve Ergin'in de

kelimeyi transkripsiyonlarken ' | 'ideogramı ile yazılan bu kelimeyi ' ᛉ ' ideogramı ile bir ayrım göstermeksizin her iki ideogramı da genillekle ş ile translitüre etmişlerdir. Thomsen ' | ' işaretleri ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:" Bu işaretlerin, ya da en azından ilk üçünün, birbirine akraba olduğu, ses değerleri göz önüne alınmasa bile | işareti bazan ᛉ , bazan da yerine kullanıldığı için; hemen anlaşılıyor, (örneklerini daha sonra vereceğim); kullanıldıkları durumlar daha yakından incelenince de bu işaretlerin sadece ıslıklı "sifflant" seslere ait olduğu kolayca görülecektir. İlk üç işaretten ikisinin kullanımı kesinlikle sınırlı olup bunlardan birincisi, yani ᛊ işareti, art damak ünlüleriyle bir arada bulunur ve soluklu "soufflé" s sesini verir; ikincisi, yani ᛉ işareti ise, her tür ünlü ile birlikte kullanılabilir ama aha çok art damak ünlüleriyle birlikte göze çarpar; verdiği ses ise (Fr. ch) dir. Buna karşılık | işareti daha karışık bir kullanım özelliği gösterir. Sayacak olursak: I⁰ damak ünlüleriyle bir arada olduğunda s sesinin işaretidir; 2⁰ çok zaman da y ünlüsünün önünde veya arkasında yer alarak yine ᛊ yerine kullanılır; 3⁰ özellikle I. Anıtta gördüğümüz gibi damak ünlülerinden sonra gelerek ş sesini veren ᛉ işareti yerine de kullanılabilir, bazı durumlarda ise ı'dan sonra yine aynı işaretin yerine geçer, ancak bunu hemen hemen yalnızca I .[ve III.). Anıtta (geçmiş zaman eki -mış) görüyoruz. Bu | işaretinin son şıktaki kullanımında tutarlı olunmaması, bu olayın sesini s işaretiyle yazmak gibi grafik bir özellikten başka bir nedene bağlanamıyacağını gösteriyor; en azındanbunda, ne genel bir kural olarak s'nin s'ye dönüşmesi gibi gerçek s değişimi, ne de yazıtı kaleme alan ya da kazıyan kişinin ağız özelliği düşünülebilir. Ben transkripsiyonumda izlediğim ilkelere uygun olarak | (ve ᛊ) işaretinin yazılı olduğu her yerde s'yi kullanmağa özen gösterdim; s'yi de yalnızca işareti için kullandım. Öyle ki, verilmek istenen sesin s ya da ş'ye dönüşmüş olabileceğini az veya çok bir olasılıkla düşündüren izler bulunsa bile tutumumu değiştirmedim. " demektedir. Ayrıca s. 36 dip not 1'de : art demek ünlüleri gurubuna giren a,o,u, gibi ünlülerden hiçbiri söz konusu değil. | işerati bu grupla uyum yapan ünsüzlerle bir arada olduğu zaman ı ünlüsüne yakın bir ses verir."demektedir.

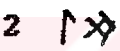
Ayrıca, Thomsen | işareti için " I⁰ damak ünlüleriyle s sesi veriyor: 𐰴𐰚𐰇 sekiz 'sekiz', silik 'saf, temiz' 𐰴𐰇 sü, 'ordu', (Uyg.aynı), 𐰇𐰴𐰇 süsi, 'onun ordusu' ...." 2⁰ ünlüsüyle s sesi verir. 𐰉𐰚𐰴𐰇 sıgıt. 'ağlayıp sızlama'.... 3⁰ = yerine de kullanılabilir: bis, 'beş' (birçok şerde böyle yazılmış)= biş, I, 23)." demektedir.

Thomsen'ın bu açıklamalarından dolayı biz incelemimizde burada bir örnek olarak değerlendirdiğimiz s,ş ayırımını dikkate almıyoruz.

Thomsen tarafından "oglında" şeklinde transkripiyonlanan kelimeyi Tekin TTİ ve TT2 'de "kişi oglınta" şeklinde trankripsiyonlamıştır. Diğerleri kelimeyi Thomsen gibi transkripsiyonlamayı tercih etmişlerdir. (Tekin'in "nt" ideogramını farklı okumasının sebepleri için, bkz.: Kül Tigin Notlar, not:2.2.) Clauson'un sözlüğünde bu tür kelimeleri nasıl transkribe ettiği hususunu dikkatlice bir süzgeçten geçirdiğimiz zaman kelimeleri Thomsen gibi transkribe ettiğini gördük, Clauson da ibâreyi "kişi oglında öze" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi 'over the children of men' şeklinde çeviriştir. (SGC, 1972:280b; Bkz. sözlük, üze).

2.2. **KTD1** öze = **BK D 2**

Bkz.: Kül Tigin Notlar, 1.1.

3.**KTD1** istemi = **BK D 2**

Thomsen'de istemi şeklinde okunan kelime Radloff tarafından WR1'de Eşitme (WR1, 1894:5) WR2'de İşetme (WR2, 1897: 131) şeklinde okunmuştur Clauson, kelimeyi Eştemi (1072:354b) şeklinde okumuştur. Diğerleri kelimeyi Thomsen gibi okumayı tercih etmişlerdir.

Radoloff kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi yazılı olan ' ' ideogramını e sesdeğerinde okumuş ve yine ' ' s ideogramını ş okuyarak kelimeyi "Eşitme" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Thomen"Radloff'un "eşitme" ("-mi") okuyuşuna ve "ünlü şöhretli" şeklindeki çevirisine itiraz etmektedir. Thomsen kelimenin ayrıca Eştemi şeklinde okunabileceğine işaret etmektedir (1916:17)

3.1. **KT D1** olurmış = **BK D 2**

Kelime Radloff tarafından başlangıçta, WR1 metninde ulurmış (1894):5) şeklinde okunmuş, Radloff daha sonraki okuyuşunda kelimeyi düzeltmiş, WR2 metninde (1897:131) kelimeyi "olurmuş şeklinde okumuştur. (Bkz. Kül Tigin (I), Anlam, Notlar : "Olur-tabanı çok eki bir biçim olan *oltur-'un yerini almıştır, tıpkı ölür-'öldürmek' kelür 'getirmek' geçişli biçimlerinin *ölter ve *keltür-'ün yerini aldığı gibi. Radlof çeşitli eklerle göze çarpan fiil tabanının transkripiyonunu olur- şeklinde değil de ular-diye yazıyor ve "kalkmak, yükselmek güçlenmek diye çeviriyor. Böyle

r'li bir yapının ne kadar şaşırtıcı olursa olsun yukarıdaki gibi yorumlanacağından kuşku duyan Thomsen: Söz konusu kelimenin, 'oturmak' oturuyor olmak, kalkmak, ikamet etmek şeklinde kabul edilmelidir. Bu sebeple kelimeden daha sonraki dönemlerde "t" sesinin kaybolduğunu ve kelimenin "olurmak şeklinde okunması gerektiğini söyleyen Thomsen kelimeyi olurmış, şeklinde trankıbsiyonlamıştır.

Radloff kelimeyi daha sonra 'oturmak' anlamışla "olurmuş" şeklinde çevirmiş. -mış' anlatılan geçmiş zaman kipi'ni modern dillerde olduğu gibi, dudak uyumuna uygun okumuştur.

Gabain, Eki Türkçe başlıklı makalesinde:" Dudak uyumu yer yer yerleşmişe benzer. Yuvarlak ünlülerden sonra u/ü'ye geçmebi dudak uyumunu götermesi gereken bağlantı ünlüleri ekseriyetle hiç yazılmamıştır. Eki Türkçe kelimelerin Çince transkripsiyonunda kıt-lıg'ın yanında kut+lug' da görülür." demektedir. (Daha geniş bilgi için, bkz.: A.Von Gabain, "Eki Türçe", Tarihi Türk Şiveleri, Ankara, 1979 s.36.)

Thomen, belirsiz zaman (anlatılan geçmiş zaman) eki -mış, -miş'in yuvarlak ünlülerden sonra, çok nadir olarak -muş, -müş olacağını kabul ederek, kelimenin, anlatılan geçmiş zaman kipini dar ünlülü şekilde -mış, - şeklinde transkripsiyonlamıştır.

3.2. **KT D 1** olurıpan =**BK D 2**

Radloff kelimeyi başlangıçta ular- okumuştur. (Bkz. Kül Tigin Notlar: not 5) Bu sebeple kelimenin zarf fiil şeklinide başlangıçta "ularıpan" (1894:5) şeklinde transkripsiyonlamış, fakat bu okuyuşunu da daha sonra "ulurupan" şeklinde "oturmak" anlamıyla düzeltmiştir.

-pan zarf fiil eki ünsüzlerle biten fiil tabanlarına -ıpan, -ipen şeklinde bağlanmaktadır. Son hecesi yuvarlak ünlü olanlarda ise daha sonraki devirlerde (modern dillerde) ek ünlü uyumuna girerek -upan şeklinde kullanılmıştır.

3.3. **KTD1** türk budunun ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş =**BK D 3**

3.3.1. **KT D 1** türk= **BK D 3**

Kelime Kül Tigin ve Bilge kağan yazıtlarında daima ideogramı ile yazılmıştır. Bu ideogram k şeklinde translitüre edilmiştir.

Thomsen başlangıçta kelimeyi "türk" şeklinde okumuştur. Bu husuta da : "türk kelimesinin aradaki r sesinden ötürü sadece bu kelimede ü'den etkilenmiyor. Burada iki heceli "türük"

biçiminde bir söyleyiş de düşünülmemelidir. (Bkz. 1968: 20, not 2) "Daha sonra ise bu görüşünden vazgeçmiş Turcica adlı araştırmasında okuyuşunu değiştirmiş ve kelimeyi türük şeklinde okumuştur (1916:16 vb.)

Radloff kelimeyi baştan beri "türk" şeklinde okumuş, Orkun, Ergin bu okuyuşu benimsemişlerdir.

Tekin ise kelimeyi "Türük" şeklinde çift heceli okumuştur. (1968:232 vb; 1988:8 vb.) Clauson kelimeyi "türkü"şeklinde okumuştur. (1972:XII ve Orhun yazıtlarıyla ilgili geçen örneklerin önünde; 542b)

3.3.2. **KT D 1** budunñ = **BK D 3**

Radloff kelimeyi ilk olarak budunnı şeklinde okumuş (1894:5) 𐰺 ideogramını budun kelimesini yükleme hali eki olarak kabul etmiştir. Daha sonra bu okuyuşundan vazgeçerek kelimeyi budunuñ şeklinde eki yuvarlak ünlülü biçimde okumuştur.

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünün "u" değil "o" geniş yuvarlak ünlü olması gerektiğine karar vererek kelimeyi TT1 ve TT2 metinlerinde "bodunñ şeklinde okumuştur (1968:232;1988:8)

Ergin kelimeyi Radlof gibi budunuñ şeklinde okumuştur (1970:67)

Osman F. ertkaya "Eki Türkçe TWQ-TOG-TOOG "tuğ" kelimesi üzerine" başlıklı makalesinde, yuvarlak ünlülerin asli okunuşlarının tepiti konusunda oldukça ayrıntılı ve doyurucu bilgiler vermiş. "budun" kelimeinin "bodun" şeklinde okunması gerektiği üzerinde durmuştur. (Daha geniş bilgi için, bkz.: "a.g.m.", Göktürk Tarihinin Meseleleri, Ankara, 1995, s.217-233)

3.3.3. **KT D 1** ilin= **BK D3**

Radloff kelimeyi WR1 ve WR2 metninde "elin" şeklinde okumuştur. Radloff işareti, yalnız ı,i seslerini değil, aynı zamanda kelimenin başında ve ilk hecesinde yer aldığı zaman "e" sesini de verebileceği görüşündedir.

Thomen bu dönüşümden kuşku duymaktadır. Bkz. 1876:a.17, not 2) özellikle ile yazılı olmayan "e" arasındaki dönüşümün yalnız bir grup sözcük için geçerli olduğunu gözönüne almak gerektiğini ifade etmektedir.

3.3.4. **KT D1** binmiş **BK D 3**

Radloff kelimeyi aynı gerekçe ile (Bkz. 6.3) WR2 de kelimeyi "bermiş" şeklinde transkripiyonlamıştır. Diğerleri kelimeyi Thomen gibi okumuşlardır.

3.3.5 **KT D 1** iti birmiş **BK D 3**

Radloff ve Thomen kelimeyi eti bermiş şeklinde okumuştur. (Daha fazla bilgi için i,e değişikliği konusunda, not:2 ve 6.3, 6.4'e bak.)

4.**KT D 2** budunıg= **BK D 3**

Bkz.:3.3.2

5..1. **KT D 2** kop: **BK D 3**

Osman Nedim Tuna, "Göktürk Yazılı belgelerinde ve Uygurcada' metinlerde kullanılan dört ünlü işareti vardır. Bunlardan hem ön, hem art ünlüleri gösteren dört ünlünün (Bkz. Dilin Durumuna göre Ünlüler Tablosu s:) okunuşlarını, yanlarına gelen, önlükleri-artlıkları okunuşlarını, elli ünsüzlere tekabül eden işaretler tayin eder.

İdeografik menşe dolayısıyle işaretlerin birer hece ifâde ettiğine dair birtakım örnekler verilmişe de ilk olarak A.Cevat Emre, **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri Fonetik**, İst., 1949, . 29-30'da tam liste halinde hece değerlerini göstermiş ve .31'en itibaren sistemin izahına ait fikirlerini açıklamıştır.

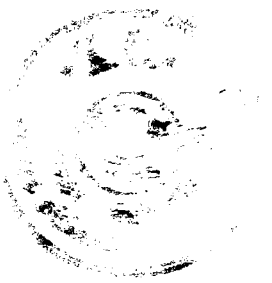
İster ön ister art sıradan olsunlar, geniş-düz "a, e, o, ö ()", normal ünlüler, kelime başı ve içinde gösterilmezler.

Önlük-artlık,düzlük yuvarlaklık, genişlik-darlık prensiplerini bakımından aynı kategoriden seslere tekabel eden, bir ünlü ve bir ünsüz veya bir ünlü, bir ünlü-ünsüz (ünsüz-ünlü) yahut, bir ünsüz, bir ünlü-ünsüz (ünüz-ünlü) işaretleri birlikte yazılmışlarsa, hakikatte aynı değerde, lâkin biri yazılan, biri yazılmayan iki vokal gesteriliyor demek olur. İşte, Köktürk yazıtlarında uzun vokali belirleme esası budur.

 at 'at' az 'Az kavim adı)

 aat= at 'ad, isim' aaz= az 'az'

Yuvarlak ünlülerin yanında ve dar-düz ünlülerin yanında işaretlerinin her zaman kullanılması ve her iki grup ünlü işaretlerinin daha çok ile yazılması da, uzunlukları belirtmek için, başvurulan bu özel kuraldan ileri gelmektedir.

koon=kon 'koyun'

köök=kök 'kök mavi, gök rengi'

Osman Nedim Tuna, kök Vokallerinde uzunluklar konusunda gösterdiği örneklerde bu sebeplerle kelimeyi koop şeklinde ilk hece ünlüsü "o" sesini uzun okumuştur.

Talat TEKİN, (Bkz. Ana Türkçede Asli Uzun ünlüler, Ankara, 1975. s.113-117) Orhon ve Yenisey yazıtlariyle "runik" yazılı öbür belgelerde ilk hecesindeki düz-geniş ünlülü yazıda gösterilmiş olan sözleri aslî uzunluk kabul etmiştir. 1988' da yayınladığı Orhon Yazıtlarında bu kelimeleri aslî uzunlukları ile göstermiştir ve kop kelimesini, bu eserinde "koop" şeklinde ilk hece ünlüsü "o" sesini uzun yazmıştır (TT2, 1988:8"

5.2. **KTD 2** başlıgıg= **BK D 3**

Radloff kelimeyi WR1 metninde "başlıgnı" şeklinde okumuş (1894:5) daha sonra kelimeyi başlıgıg (1987:131) şeklinde düzeltmiştir.

Thomsen, (Bkz. s:22: not 1) Radloff'un "kelimelerin sonlarındaki çekim eklerini belirleyen işaretleri biraz daha farklı bir değere sahip görünüyor" dedikten onra, transtripsiyon yaparken bu işaretleri bazan ñ (fiillerin ikinci şahıs) ya da -n, -ni (yükleme hali) ve bazan a ga, ge (Radloff'a göre yükleme hali biçiminde yaklaşma hali) şeklinde yazması hayretle karşılamaktadır.

5.3. **KT D 2** tizligig = **BK D 3**

Radloff kelimeyi WR1 metninde "etizligni (1984:5) şeklinde trankripiyonlamıştır. Daha sonra kelimeyi WR2 metninde tizligig şeklinde düzeltmiştir.

Her iki kelime sözcük değerleriyle bir deyim ifadesine sahiptir "başlıgıg yükündürmiş, tizligig sökürmiş" "başlılara baş eğdirmiş; dizlilere diz çöktürmiş" anlamındadır. Başlıg ve tizlig sıfatların baş ve tiz kelimelerine -lıg,-lig eklerinin eklenmesiyle oluşmuş paralel yapıda sıfatlardır. Kimi zaman da bu eklerin sonunda g, modern Türk dillerinde az veya çok görüldüğü gibi, düşmüş olabilir. "ordu" anlamındaki sü ( ) yükleme hali anlamında 'orduyu şeklindedir.

Her iki kelimede diğerleri tarafından Thomsen gibi okunmuştur:

5.4. **KT D 2** yükündürmiş = **BK D 3**

Tekin kelimede 𐰺 ideogramını nt ses değerinde okuyarak kelimeyi "yükünürmiş " şeklinde transkripiyonlamıştır. Clauson kelimeyi Thomsen gibi yazmıştır (1972:914a) (Daha geniş bilgi için (Bkz.:Kül Tigin Açıklamalar 1.2.2.)

6.1. **KT D 2** Kadırkan= (.....) **BK D 3**

Kelimeyi Radloff WR1 metninde Kadarkan şeklinde okumuştur (1984:5); kelimeyi daha sonra Kadırkan şeklinde düzeltmiştir (1987:131).Radloff WR1 metninde kelimeyi Kadarkan okuyarak basit bir sıfat gibi görüyor "der dichle Bergwald "yoğun dağ ormanı şeklinde çeviriyor. Ancak, kadırkan yış yalnızca belirli bir yer", yani Türklerin doğu sınırlarını çevreleyen ve onları Kıtay ve Tatabı kavimlerinden ayıran ormanlık dağlardır.

Thomsen'e göre Kadırkan; büyük bir ihtimalle çoğunluğu ormanlarla kaplı olan Kingan dağların, ya da bu dağların belirli bir bölümü belirleyen bir özel isimdir.

Radloff kelimeyi daha sonra "bis zum Kadırkan-Bergwalde" Kadırkan dağ ormanı şeklinde çevirmiştir. (Daha geniş bilgi için, bkz. Thomsen 1896:137,not 5)

Clauson "konturmış" kelimesi ile ilgi verdiği izahatta bu kelimenin bulunduğu ikinci satırın çevirisini veriyor. Clauson: "the people eastward asfar as the Kadırkan mountain forest and westwards as far as Iron Gate" şeklindeki çeviride de görüldüğü gibi "Kadırkan yış" ibâresini "Kadırkan mountain forest" şeklinde 'Kadırkan dağ ormanı' anlamıyla çevirmektedir (SGC, 1972:636a-b; Bkz. sözlük kontur-)

6.2. **KT D 2** kirü =(.....) **BK D 3**

Radloff kelimeyi WR1 ve WR2 metninde "kerü" şeklinde okumuştur (WR1, 1894:5; 1897:131). (Bkz. i,e değişimi için Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 1.2.1, (yir)) değişimi konusunda Clauson'da kelime "kerü" şeklinde okumuş ve kelimeyi :"kerü 'westwards' (as far as the Iron Gate)" 'batıda' anlamıyla çevirmiştir. I E 2; (SGC, 1972: 736 a).

6.3 **KTD2** kondurmış = **BK D 4** 𐰴𐰺𐰞↓

Radloff kelimeyi WR1 konturmuş, Tekin kelimenin 𐰺 ideogramını nt es değerinde kabul ettiğinden kelime TT2 metninde "koonturmuş" şeklinde okumuştur (1988:8)

Osman Nedim Tuna ONT1 metninde, kelimeyi koonturmuş şeklinde ilk hece ünlüsünü uzun önlü↓ ideogramını Tekin gibi okumuştur. (Her iki konuda daha fazla bilgi için, bkz.: Kül Tigin

Doğu Yüzü Açıklamalar: 1.2.2. ve 5.1) Clausan, SGC metninde kelimeyi konturmuş (1972:636a-b) şeklinde.

7.1. **KTD2** ikin = **BKD3**

Radloff WR1, WR2' de (1984:5; 1987:131) kelimeyi ekin, Tekin kelimeyi ve TT2'de (1968:232 ; 1988:8) Orkun HNO metninde ekin, Clauson da kelimeyi ekin (SGC, 1972: 100a), ayrıca Clauson kelimenin geçtiği ibâreyi: **ekin ara idi oksız kök türkü amça olurur ermiş** 'between the two (extreme geographival points) the Türkü whose lineaget (?) is completely without division intosub-tribes (?/ dwelt this' I E2-3, II E 4) (SGC,1972:95) **ekin ara** ''between the two' **I E 1, II E 2;** (SGC,1972:196 a-b) şeklinde açıklarken kelimeyi "between the two (extreme geographival) " 'ikisi arasında' anlamıyla açıklamıştır.

Ergin, kelimeyi Thomsen gibi okumuştur.

7.2 **KTD3** idioksız kök türük=**BKD3**

Radlof kelime gurubunu WR 1'de idi uksız öküş türk (1984;5) WR2'de idi uksus kök kürk şeklinde okumuştur. Tekin başlangıçta "de idi oksız kök türk (1968;232)" daha sonra ise ibârayi " idi oksuz köök türük (1988;8) " şeklinde okumuştur.Clauson, " idi oksız kök türkü" şeklinde okumuştur. (1972;416) Ergin de ibârenin ilk kelimesini " idi oksız." şeklinde iki kelime olarak transkripsiyonlamıştır.

7.2.1. **KT D 3** idi oksız = **BK D 4**

Thomsen. idi oksız terkibi her halde eğemen anlamını taşıyan; -sız olumsuzluk ekidir. idi ise'sahip,beyefendi, seniyör'. Yani hükümdar anlamına geliyor ki, Çin imparatoru da daha sonraları bu sıfatla anılmıştır. Krş.: 1G4, ayrıca 1D 19, 20= 11 D 16, 17 ' deki idisiz; yanlız ben burada ok'un nanu açıklanacağı hususunda teşekkür ediyorum, (acaba"hükümdarsız ve sız"sayihi bu şey olabilir mi? Bu kelime' de dahi' anlamına gelen ok edat olamaz, ok kelimesinin burada özel bir kullanım ekinde bulabileceğini daha akla yakın buluyorum" demektedir.

Radloff, "idi oksız, idi uksus" şeklinde okuduğu terkibi "yöneten soylu, ailesiz" diye çevirmiştir (1897:131) " uk " kelimesini 'aile, ırk, soy ' anlamına gelen " uk " olduğunu söylüyor. İlk olarak heren und geschhtlos beyler, soyuzlar, cinsi olmayan, sahipiz" oksızı'da "ohne edle Geschlechter, von schlechter Abstammung" 'asil soyları olmayan' şeklinde çeviriyor.

Tekin, ibareyi ilk olarak" idi oksız" (TT1,1968:232), daha sonra "idi uksuz" şeklinde okumuştur (TT2, 1988:8). Tekin ibareyi TT1'de "They ruled (organizing) the kök (Blue) Turk between the two (boundaries) TT2'de kelime hakkında bir çevrisi olmamıştır. Ergin kelimeyi idi oksuz şeklinde okumuş tur (ME, 1970:67)

Clauson: "My ancestors campaigned as far as the Kadırkan mountain forest to the east and the Iron Gate to the west) ekin ara idi oksız kök Türkü ança olurur ermiş 'between the Orginal (?) Türkü lived thus with no tribal organization (?) at all' şeklinde ifade ediyor ve kelimeyi idi- 'at alll'; 'very, extremely' şeklinde çeviriyor.Clauson'un değişik yerlerde örnek olarak verdiği bu ibâreyukarıdan başka "**ekin ara idi oksız kök Türkü ança olurur ermiş** 'between the two originally(?) Türkü lived thus with no tribal organization (?) at all' I E 2-3, II E 4 **Türkü sir bodun yerinte idi yorımazun usar idi yok kısalım** 'on no account let the Türkü sir (?) people move out of their own territory, if possible let us comletely wipe them out T11: (up to that time the Türkü people) **tegmiş idi yok ermiş** had never at all reached' (the Iron Gate.) T47: **idi yok erteçi erti** 'there would positively not have been' T 60 (SGC. 1972:41b)" şeklinde geçmektedir. Clauson'un bir yerde "idi oksız" ibâresini " the Türkü whose lineaget (?)", 'soyu (nesli) olmayan Türk..." (SGC, 1972:95) şeklinde tercüme ederken diğer bir yerde:"originally(?) Türkü lived thus with no tribal organization (?) at all", 'böylece pek örgüsüz (organizesiz) yaşayan orjinal Türk..' şeklinde tercüme ettiğini görüyoruz (SGC, 1972:41b).

Gabain "ok" kelimesi "ok, kabile teşkilatından küçük birlik yine (Gab, 1988:288b) "sız ekinin" yokluk bildiren ve ekseriye sıfat yapan isimden isim yapma (Bkz.: Gabain, 1988:§ 61) ekleri arasında göstermektedir. Ayrıca eki isimden sıfat yapan ekler arasında da gösteriyor (Bkz.:Gabain, 1988 §82) 'mevcut olmama"yı, yahut "bir şeysiz olma"yı ifade eden bir diğer hece, yokluk eki olarak telakki edilebilecek olan sız,siz'dir. (Bkz.:Gabain, 1988:§82). Gebein bu ekin ses uyumu kanununa tabi olduğunu, yuvarlak ünlülerden sonra -suz,-süz olarak geleceğini belirtmektedir. Gabain ayrıca bu ekin daha eski zamanlarda ayrı olarak yazıldığını ifade etmektedir. Yok ile aynı manaya gelen ve tamamiyle er-me-z'e benzeyen z ile fiilden yapılmış müstakil bir kelime vardı. yazuk+suz" suçsuz, günahsız", bilig+siz "bilgisiz, cahil' ayrıca bir uzutma (pleonasmus) olduğu açıkça görü-

nen, gerçekte eş anlamlı bir birleşik kelime olan yok+suz "nafile, manasız" yoksuz kıl- 'talan etmek, gaspetmek" de vardır.

Ek yığılması (pleonasm), bir ekin aynı görevi yüklenmiş şekilce farklı eklerin kelime içinde arka arkaya sıralanması olayıdır. tigin> tigi-t-ler vb. gibi. Olayın meydana gelişi genellikle ilk ekin görevindeki bir aşınmanın sonucudur. Bu durumda ilk ek ya birleştiği kelime ile kaynaşmış ve kendini şekilçe korumuştur. Yahut da sonradan gelen ek ile kaynaşarak birleşik bir ek oluşmuştur. (Bkz.: Z.Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, 1992, Ank., s.5.)

Gabain, olumsuzun kuvvetlendirilmesi (Bkz.: Gabain, 1988:§214), neñ (Suv. 612,I; Moğolca "çok, pek" manasına gelir); idi, anlu ve bazan da "hiç, asla" manasına gelen kiçig "küçük ile yapılır. neñ buñ yok 'hiç sıkıntı yok"; idi sevmez men "hiç sevmem, katiyen sevmem.

Radloff, (Bkz.:Wörterb, Is.1605) uksız kelimesindeki uk'un Altay ağızlarında rastlanan ve 'aile, ırk, soy' anlamına gelen uk olduğunu ileri sürüyor ve WR1 de ibareyi "herren und geschlechtslos" kalabalık, sahipsiz ve sıfatsız (cinsi olmayan) olarak çeviriyor (WR1, 1984:5). Daha sonra ise terkibi "idi uksus" şeklinde trankripsiyonlamış ve ibareyi "keine herrschenden adligen Gestchlecter habenden" yöneten asil ırklar olarak açıklamıştır.

Tekin terkibi "They ruled (organizing) the Kök ('Blue') Turks between two (boundaries) nuye 'yönetmek, hüküm sürmek; idare etmek " organinizing "düzenlemek, intizama sokmak, (TT1, 1968:) Daha sonra ise pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) şeklinde çevirmiştir (TT2, 1988:9).

Ergin, terkibi "pek teşkilatsız" olarak çevirmiştir. (ME, 1970:20)

Clauson, yukarıda verilen cümlede "idi okuz terkibini "no tribal organization at all", şeklinde tercüme etmiş, "kabile şeklinde organize olmayan, düzensiz örgütsüz şeklinde ifâde edilmiştir.

Osman Nedim Tuna, "Ekin ara idi oksız Kök Türk ança olurur ermiş KT, D, 2-3 ibaresi üzerine" başlıklı makalesinde konuya bazı açıklamalar getirmiştir. Makalesinde üç hususa değinen ONT, idi sözcüğünü "hiç" anlamına geldiğini bu ebeple terkibin "hiç ok"suz= "hiç" 'ok'u bulunmayan", yani "bir bütün halinde, tam bir birlik halinde, tekdüze, üniter" şeklinde değerlendirilerek; Wilhelm Thomsen' un "Souverains les Turc Bleus" egemen Gök Türk", "hakim Gök Türkü" ibaesine yakın olduğunu belirtmeliyiz.

İkinci olarak, ança 'öyle, öylece' okunan kelimeyi A. Von Gabain "inçe" okuması karşısında kelimeyi bundan aldığı cesaretle "ençe" okuyor, ideogramının bütün ünsüz ligatürler gibi nötrdür, kalın veya ince okunabilir. Bunun ince şekli de mümkündür. Fakat anlamı, bana göre "öyle, böyle, o kadar onca" değil "rahat, huzur; sakin; sükûnet, sulh; rahat gönülle, kedersiz, tasasız; kolayca"dır:

enç "sakin, rahat gönülle, kedersiz, tasasız" (Codex Cumanicus, 142, 3).

Tuna, e n ç e'nin "öylece, öyle o kadar, onca " yerine "rahatça, huzur içinde, ıkıntısız, kolaylıkla, kolayca" anlamlarına kullanılması dolayısıyla aşağıdaki cümlelerde de şöyle anlaşılmıştır.

anı üçün ilig ençe tutmış erinç (I,D3)

7.2..2. **KT D 3** Kök Türk=**BK D**

Thomsen, Kök türk 'Gök-Türkler, Mavi Türkler" deyimindeki mavi sıfatı, öyle sanıyorum ki, göğün kutsal rengi ile ilşkili olup (kök kelimesi ve gök, hem de mavi anlamına gelmektedir) Türkleri yeryüzünün "semavi", "yüce hakimleri gibi göstermek amacını gütmektedir. Radloff ise kök kelimesini öküş, 'çok, çok sayıda", kalabalık şeklinde okumuştur. Yine bir milletin adına "mavi"sıfatı eklenmemiştir. Her ikisi de kabul edilmez (Daha geniş bilgi için, bkz.: Thomsen 1896:s.138 not 7) bulmaktadır.

Radloff daha sonra kelimeyi kök Türk şeklinde düzeltmiştir (1897:131) şeklinde okumuştur.Çevriyi de "blauen Türken" 'Mavi Türkler' şeklinde terücüme etmiştir .

Tekin terkibi başlangıçta "kök Türük" şeklinde transkripsiyonlamış, "Kök (Blue) Turks 'Kök ('mavi') Türkler" şeklinde çevirmiştir (TT1, 1968 264); daha sonra sie. Türk kelimesinin ideogramı (kö,ök) ile yazılması dolayısıyla, bu kelimeden öncü (ö,ü) ideogramının yazılı olmasını asli vokal uzunluk kabul etmiş ve kelimeyi "köök" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (Bkz.:YT1KTD dip hot 7) "Türk" kelimesini de iki heceli şekilde okumuş ikinci hecenin (kü,ök) ideogramı ile yazıldığından kelimeyi "Türük" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:8.).

Clauson ise kelime terkibini "kök Türkü" şeklinde transkripsiyonlamış ve terkibi "the original Türkü" şeklinde çevirmiştir, yani 'asli, ilk; özgün" manasıyla 'asli Türk" şeiklinde bir mana vermiştir (SGC,1972:41b)

Tuna da "kök" kelimesinin Tekin ile aynı sabaplardan dolayı "köök" şeklinde okunuştur (ONT, 1960: 219-247).

7.3. **KT D 3** olurur = **BK D 4**

Radloff başlangıçta kelimeyi ularur şeklinde trankripsiyonlamış "erstrakte" 'kuvvetlenmek' manasıyla çevirmiştir (WR2, 1984:5); daha sonra okuyuşunun olurur şeklinde düzeltmiştir.

8.1 **KT D 3** buyuruk yime = **BK D 4**

8.1.1. buyuruk

Tekin kelimeyi önce buyruk (TT1 1968:232) şeklinde transkripsiyonlamış; daha sonra, terkibi buyruk (WR2, 1988:8) şeklinde okumuştur.

Thomsen kelimeyi VT1 metnin de 'subayları' VT2 metninde 'buyrukları, yüksek memurları' şeklinde çevirmiş; Radloff WR1'de 'memurları', (1894:5) WR2 metinde 'buyrukları' şeklinde yazmıştır (1897:131); Orkun, buyruk şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi "buyruk"ları şeklinde çevirmiştir. Tekin, TT1 de "Their buyruqs (that is, high officials)' buyrukları (yüksek memurları) TT2 metinnde (emirleri altındaki) kumandanları' şeklinde çevirmiştir. Ergin, "suyruk" şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi 'buyruku' şeklinde çevirmiştir.

Clauson, kelime ile ilgili: buyruk Pass. Dev. N.fr. buyun-; lit. commanded (to do something)' in the early period a title of office, apparently a generic term for all persons commanded by tha Xağan to perform specific duties, civil or military. In the medival period, perhaps because Ar. and Pe. titles of office come into use, it came to mean 'order, command" (Bkz.:1972:387 a-b) bilgiler veriyor. Kelimenin ilk çağlarda, sivil ya da askeri özel görevleri üstlenen kağan gibi kişilerin hepsi için kullanılan genel bir terim olarak görmektedir.

8.1.2 **KT D 3** yime = **BK D 4**

Radloff kelimenin ilk hece ünsülünü e ile okuyarak kelimeyi "yeme" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:5; WR2, 1897:131). Tekin ve Clausonda kelimeyi "yeme şeklinde" transkripsiyonlamayı tercih etmişlerdir. (Ayrıca i e değişimi için, bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:1.2.1. yir)

9.1. **KTD 3** ilig = **BK D 4** EYİ

Radloff kelimeyi WR1 metninde "elni" ('1894:5) okumuş, daha sonra WR2 metninde okuyuşunu düzelterek kelimeyi "elig" şeklinde transkripsiyonlamıştır .

Thomsen Radloff' un 𐰍 g ideogramını farklı biçimlerde yazmasını eleştirmektedir. Thomsen: "(Bkz.1896:22 not 1) Radloff'un kelimelerin sonlarındaki çekim eklerini belirten 𐰍 işaretleri biraz daha farklı bir değere sahip görüyor." bu sebeple başlangıçta g seslerini ñ (fiillerin 2. şahsı) ya da ŋ, ŋi (yükleme hali) bazan da ga, ge (yükleme hali biçiminde yaklaşma hali) şeklinde yazmaktadır. art damak ünlüleriyle kullanılan g karşılığı bir sestir damag ünlüleriyle birlikte kullanılan g sesidir". demektedir. Radloff daha sonraki düzeltmesinde ilk okuyuşta düştüğü yanlıştan vazgeçmiştir.

10. **KT D 3 - 4** törüg itmiş özinçe kergek bolmış= (törü[.....]) **BK D 4**

10.1 **KT D 3** törüg = (törü[..)= **BK D 4**

Radloff "ilig" kelimesinde bahsettiğimiz sebeplerle yine burada ideogramını " n " ses değerinde kabul ederek kelimeyi başlangıçta "törün" şeklinde trankripsiyonlamış (1894:5), daha sonra kelimeyi Thomsen gibi törüg (1897:131) şeklinde düzeltmiştir. (Radloff'un okuyuşları için, bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 9.1.).

10.2 **KT D 3** itmiş 𐰃𐰇𐰴𐰃

Radloff kelimeyi WR1 ve WR2 metininde " 𐰴 " ideogramını "e" olarak okumuş ve kelimeyi "etmiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (1894:5;1897:131). Ayrıca i,e değişikleri için, bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 1.2.1.)

10.3. **KT D 3** özinçe 𐰋𐰆𐰴𐰃𐰍

Radloff. Orkun kelimeyi Thomsen gibi okumuş. Tekin ise kelimeyi TT1 ve TT2 metninde "özi ança" şeklinde iki kelime olarak okumuşlardır (1968:232; 1988:8). Malov kelimeyi "özinçe" okumuş fakat kelimenin "özi ınça (!) veya özi ança" şeklinde iki kelimeden ibaret olabileceğini de işaret etmiştir (Mal., 1951:29).

11.1. **KT D 4** yuğçı = **BK D 5** 𐰴𐰍𐰆𐰃

Radloff WR1 ve WR2 metninde kelimeyi "yoğçı" (1894:5; 1897:131); Tekin TT1 ve TT2'de "yoğçi" (1968:232; 1988:8) şeklinde transkripsiyonlamışlardır. (Bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 1.1.).

11.2. **KT D 4** toguskda = **BK D 5**

Radloff kelimeyi başlangıçta "toguskda" (WR1, 1894:5) WR2 metninde togsukta şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin başlangıçta kelimeyi "togsıkda" (TT1, 1968:232) şeklinde okurken, daha sonra kelimeyi tugsıkda (TT2, 1988:8) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Buradaki ideogramı dolayısıyla, t, d değişimi için ve ideogramı için, bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 1.2.2.)

.

11.3. **KT D 4** bökli çölig(çöl<l>ig?) il = **BK D 5**

Thomsen ibâredeki ikinci kelimenin "çöllig" şeklinde transkripsiyonlanabileceğini sayfanın altına düştüğü dipnotunda şüpheli bir şekilde belirtmiştir (VT1, 1896:s.98).

Radloff kelime grubunu WR1 metninde "bökli Çölgi el" (1894:5) daha sonra ise kelime terkibini bökli Çöllüg el şeklinde transkripsiyonlamıştır (1897:131). Orkun "bükli çölig el" (HNO, 1936:30), Tekin başlangıçta "bükli Çöllüg el" (TT1, 1968:232) daha sonra da bükli Çöllig el (TT2,1988:8) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin de terkibi Bökli Çöllig il şeklinde okumuştur.

Radloff bu ibâreyi "Bökli bozkın kabileleri" şeklinde çevirirken Thomsen bu ibâreyi "güçlü çöl halkı" şeklinde çevirmiştir. Tekin ibâreyi "Bükli Çöl Halkı" şeklinde çevirmiştir.

Sertkaya "bökli" kelimesini iki ayrı kelime olarak "bük eli " şeklinde transkripiyonlamış ve bu terkibe 'orman halkı' demiştir (OFS10,1995:144)

Buradaki ö,ü okuma farklılığı ve i,e değişmi konusu için, bkz.:Kültigin Açıklamalar, 1.1.; 1.2.1.)

Clauson ise ibâreyi :"**çülig** this word has been read in **Türkü** VIII IE4, IIE 5in the list of countries which sent representatives to EŞtemi Xağan's (?) funeral; it begins 'from the east, where the sun rises' **Bükli** (PU) **Çülig el Tavgaç Tüpüt,** etc. Henning in 'The Date of the Early Sogdian Letters', BSOAS XII 601 ff. showed that Bükli: meant 'Korea' Tavgaç is of course 'China' and **Tüpüt** 'Tibbet'; as the list is presumably in a strict guographicam order, the entry between Korea and China must be some unidetified 'realm' (**el**) between Korea and China, perhaps one of the minor kingdoms in Korea, The word looks like a Chinese representation of some name like a Chinese representation of some name like chülig it has been read as **çöllig** and explained as a P.N.A fr. **çöl** meaning 'belonging to the steppes'. but this is impossible since **çöl**

is a Mong. word which is not traceable as a l.-w in Turkish earlier than Çağ.XX ff. Vel 252; San. 214. 15. The word isperhaps to be connected with the equally uneplained word (PU **çölgi** in Türkü VIII (I searched for a guide and) **çülgi Az eri bultum** T23 **Az** is a tribal name (see Az Prelimminary note), so **çülgi** is prob. a place-name. 'I fonud an Az man from Çülgi' The suggested translationb 'distant' and strange' are purely hypothetical since they do not rest on any solid etymological basis. (SGC, 1972: 420:a-b)" görüldüğü gibi Bükli kelimesini," **Bükli** (PU) **Çülig el Tavgaç Tüpüt,** etc. Henning in 'The Date of the Early Sogdian Letters', BSOAS XII 601 ff. showed that Bükli: meant 'Korea" ibaresinde mana olarak 'Kore' şeklinde açıklamıştır.

11.4. **KT D 4** tabgaç = **BK D 5**

Clausan kelimedeki "b" harfini "v "okumaktadır. (tavgaç bodunka: beglik un: kul bolu: (corrected in II to kulu) 'they made your sons who were fit to be chiefs slaves to the Chinese people') Claosun sözlüğünde kelimeleri tasnif ederken b,p ve v gibi sesleri mutal labial plosives ' ön dudak üsüzleri şeklinde tasnif etmiş bu tür kelimeleri bu başlık altında toplamıştır. Bu yaklaşımla Türkçedeki ben < > men dönüşümü söz konusu olduğu halde, böyle bir b > v dönüşümü konusunda benzeri örnek bulgular şarttır. Kelime yazılışında b ideogramı açık görülmektedir.Clauson kelimeyi "tavgaç" şeklinde transkripsiyonlamıştır (1972:120a)

12.1.. **KT D 4** apar apurım = **BK D 5**

Radloff terkibi başlangıçta "par-purım" (WR1, 1894:131) okuduğu gibi daha sonra da kelimeyi aynı şekilde "par-purım" okumuştur. Ergin de kelimeyi apar purum Orkun ise Thomsen gibi okumuştur. Sertkaya terkibin apurım kelimesini apa urım şeklinde iki kelime olarak okumuştur (OFS10, 1995: 134-142).

Tekin ibâreyi "apar purum" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:7).

Clauson bu kelimenin "forom" okunması gerektiği ile ilgili bir görüş ortaya koymuştur (Clauson-Tryjarski, RO, XXXIV, 16).

12.2. **KT D 4** kurkı = **BK D 5** 𐰴𐰇𐰼𐰃

Tuna ONT ve Tekin TT2 de kelimenin ilk hecesindeki 𐰃 "kı" şeklinde katışık ligatüründen sonra, kelimenin ilk hecesinde yazılan bir 𐰼 "ı", sesi ile birlikte ilk hece ünlüsünün

uzun okunması gerektiği görüşündedirler Bu sebeple kelimeyi: "kurkız" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

12.3. **KT D 4** kurıkan = **BK D 5** 𐰇𐰼𐰴𐰍𐰼

Tuna ve Tekin𐰇(ku, uk, ko, ok) ideogramına olan sonra yazılan𐰼(o,u) ideogramının buradaki "u", ünlüsünü, uzun ünlü olması gerektiği görüşündedirler. Bu sebeple kelimeyi "kuurıkan" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

12.4. **KT D 4** kıtay = **BK D 5** 𐰓𐰆𐰴

Kelime orjinal yazılımında görüldüğü gibi son işareti ' 𐰓 ' katışık ligatürünün değişik okunmasından kaynaklanan farklılıklar söz konusudur. Bu adın yazılışında Thomsen 'kıtay'; Radloff 'kıtay' Tekin ise "Kıta`n" okunmuştur. Osman Nedin Tuna bu ligatürün okunuşu ile ilgili güzel bir makale yayınlamıştır. "Eski Türk yazısında ligatürler" başlıklı bu makalesinde bu ligatürün transkripsiyonlanması ile ilgili çdok yerinde önerilmer getirmiştir (Bkz.:O.Nedim Tuna, "Eski Türk yazısında kullanılan ligatürler", **TDAY-B**, Ankara 1990, s. 217.).

Tuna ve Tekin bu kelimenin orjinal yazılışında da görüldüğü gibi 𐰆 'kı' katışık ligatüründen sınra yazılan𐰴 'ı' ünlüsünün burada aslî uzunluk meydana getirdiği görüşünde olduğu için kelimeyi "kıtan" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

12.5. **KT D 4** budun=**BK D 5**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 3.3.2.

13.1. **KT D 4** sıgıtamış yuglamış = **BK D 5**

Radloff, WR1 de kelime terkibini "sıgtamış yoglamış WR2'de " sıgtamış yoglamış" (1894:7;1897:131), Tekin TT2'de "sıgtamış yoglamış", Ergin de "sıgtamış yoglamış", Clauson da ibareyi: " **sıgta-** Den V. fr. **sıgıt** Survives in most NE languages and SE Tar. as **sıkta-** Khak. **sıxta- Türkü VIII bunça bodun kelipen sıgtamış yoğlamış** 'all these peoples came mourned, and celebrated the funeral feast' I E 4, II E 5. (SGC,1972: 807 a)." görüldüğü şekilde "sıgtamış yoğlamış" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:807a). ve ibareyi "mourned and celebrated" şeklinde çevirmiştir.'yas tutmaya ve ayin töreni yapmaya' şeklinde çevirmişlerdir.

Gabain de ibâreyi "bunça bodun kelipen, sıgtamış yoglamış ' şeklinde transkripsiyonlamış ve bîâreyi 'bunca millet gelip [geldi ve (sonra)] ağlamış, yas tutmuş' şeklinde açıklamıştır (Gab. 1988:119, § 432).

13.2. **KT D 4** külig = **BK D 5**

Radloff WR1 metninde kelimeyi külüg (1894:7) WR2 de külüg şeklinde (1897:131) trankripsiyonlamış, Orkun, Ergin, Tekin de kelimeyi "külüg" şeklinde okumuşlardır.

14.1. **KT D 5** ogli atı = **BK D 5**

Radloff kelime terkibini başlangıçta ogli atı(sı) (WR1, 1894:7) daha sonra ise ogliti (WR2. 1897:131) şeklinde okumuş. Thomsen, terkibi "ogliatı" şeklinde iki kelime olarak trankripsiyonu konusunda tatmin edici bir izahı yoktur. Radloff'un "oğulları ve yeğenleri" çevrisine itiraz eden Thomsen:"yeğen" anlamına gelen bir "atı" kelimesinin var olabileceğini kabul etsek bile katılamıyorum; zira, böyle olsaydı atı değil atısı biçiminde olması gerekirdi, oysa I. ve II. de atı diye geçiyor.

Clauson, "oglı atı xağan bolmış erinç" ibâresini 'his son and grandson became xağan' şeklinde çevirmiş 'onun oğulları ve erkek torunları" şeklinde açıklamıştır(SGC, 1972:40b).

15. **KT D 5** akanınteg

Thomsen'in akanınteg şeklinde okuduğu kelimeyi Radloff akanıñteg (1894:7) WR2'de akanın-teg (1897:131) şeklinde okumuştur. Tekin ise kañın teg (1968:233), TT2 de, kanın teg (1988:8) Orkun, Thomsen gibi akanınteğ (1936:30) Ergin kanıñ teg

Clauson etimolojik sözlüğünde: "inisi eçisinteg kılınmaduk ering oglı kañınteg kılınmaduk erinç" 'apparently the younger brothers did not grow up like their elder brothers or the sons like their fathers' (SGC, 1972: 623b). kelimeyi "kañınteg" şeklinde transkripsiyolamıştır.

16. **KT D 5** olurmış = **BK D 6**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 3.1.

17.1. **KT D 5** buyruku yime = **BK D 6**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 8.1.

17.2. **KT D 5** budunı = **BK D 6**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 3.3.2.

18.1. **KT D6** tebligin körlig = (körligin [...])**BK D 6**

Radloff kelimeyi körlig <in>, SGC tevligin kürlügin tavgaç bodun tevligin kürlügin üçün 'because the Chinese people were deceifful and tricky') (SGC, 1972:439b)

Tekin ibârenin ikinci kelimesini başlangıçta kürlüg şeklinde okurken daha sonra kelimeyi kürlüg<in> şeklinde transkripsiyonlamıştır. (TT1, 1968: 234; TT2, 1988:10) Tekin ibâreyi ikinci neşrinde 'tebligin kürülg<in>' =eklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi 'hilekâr ve sahtekâr' şeklinde açıklamıştır. Tekin ayrıca notlar kısmındaki 45.nci açıklamasında Yolluğ Tigin'in Kül Tigin yazıtında bu kelimenin sonundaki -in ekini unuttuğunu fakat bunu daha sonraki Bilge Kağan yazıtında düzeltiğini ifade etmektedir (TT2, 1988:23).

18.2. **KT D 6** aramakçısın = [...]n **BK D 6**

Radloff WR1 metninde kelimeyi "armıkçısın" (1894:7) WR2 metninde "armıkçısın" Tekin, Ergin, Clauson kelimeyi armakçısın şeklinde okumuşlardır. SGC, "armakçısın üçün 'because of their deceit'" (aldatıcı oldukları için). Thomsen: "Türk imparatorluğunun sürekli bir çöküş dönemine niçin girdiğini ve Çinliler'in kesin egemenliklerine nasıl boyun eğdiğini anlatan bu bölümde anlaşılması güç ve şüpheli bir çok ayrıntı var. Teblig, körlig, armakçı ya da armakçısı, ilk ikisi kuşkusuz, isim değil (-lig) ekiyle yapılmı gerçek birer sıfatır; sonuncusu ise fiil ismi veya sıfat olmalıdır; ama (iyelik eki alsın veya almasın) soyut kavramlı isimlerin yerine geçmesi gibi bir yapı özelliği vardır." demektedir.

19.1. **KT D 6** kiñesürtükin= [.....] **BK D 6**

Thomsen'in "kiñesürtükin" okuduğu kelimeyi Radloff WR1 metninde "kiñesürtükin" WR2 metninde "kekşürtükin" (WR2, 1897:132) Orkun "kiñsürtükin" (HNO, 1987 (1936): 32) Tekin ise TT1 metninde "kiñsürtükin" (TT1, 1968:233).

Thomsen: "kinesür- kelimesini, kines- (yani kines)'in geçişli hali gibi düşünerek ve bunun Uyg., Çağ., Kıpçakçadaki 'istişare etmek, danışma toplantısı yapmak' anlamındaki kengeş- fiili ile eşdeğer olduğunu varsayarak, "gizli düzen kurmak, komplo hazırlamak şeklinde çevirmiştir.

Kelimenin Thomsen'e göre üçüncü harfi NG'dir Thomsen bu nedenle kelimeyi kiñesürtükin okumuş, ñ ile s arasına koyduğu "e" ünlüsünün altına bir soru işareti yerleştirmiştir (1896:99).

Radloff WR2'de kekşürtükin" şeklinde okuduğu kelimeyi ve kelimenin keksür- fiilini "angeinden", yani "düşman ettirmek" şeklinde çevirmiştir (1897:132). Tekin aynı kelimeyi başlangıçta keñsür-okumuş ve bunu kiñüşür- şeklinde açıklayarak" to vreate a rift between" yani "arayı açturmak" tarzında çevirmiştir (1968:110). Clauson, kelimeyi kikçür- "kışkırtmak" fiili ile birleştirmiş (1972:714 a)

19.2. **KT D 6** budunlğ = [.....] **BK D 6**

Radloff kelimeyi WR1 metninde "budunlı" şeklinde okumuş (WR1, 1894:7) WR2 metninde kelimeyi Thomsen gibi budunlğ (WR2, 1897:132) şeklinde okumuştur. Tekin ise kelimeyi "budunlıg (TT1, 1968:233) TT2 metninde bodunlıg (TT2, 1988:10), Clauson da kelimeyi " bodunlıg " şeklinde ilk hece ünlüsünü "o" şeklinde okumuştur. İlk hece ünlüsü dışında kelimeyi Radloff'un ilk okuduğu gibi transkripsiyonlamıştır. Sertkaya da ilk hece ünlüsünün kelimede "o" olması konusuna değinerek, kelimenen "bodun" şeklinde trankripsiyonlanması gerektiğini söylemektedir.

İlk hece ünlüsü için, bkz.: Kül Tigin Açıklamları 1.2.1.

19.3. **KT D 6** yoñşurtukın = **BK D 7**

Radloff WR1 metninde kelimeyi yoñşurtukın (1894:7) WR2 metninde yonşurtukin (1897:132). Tekin de kelimeyi TT1 metninde yoñşurtukın (1968:233) TT2 metninde ise yoñaşurtukın (1988:11), Ergin "yoñşurtukın", Clauson'da kelimeyi yoñşurtukın (1972:953a) okumuşlardır.

Clauson "yonşur- it seems certain that in spite of the difference of spelling both texts below contain the same V., which is the Caus. f. of a Recip. f., but there is no trace of begli bodunlı yoñşurtukın üçün 'because they embroiled (?) the begs and common people.

20. **KT D 6** türk budun illedük = **BK D 7**

20.1. Türk Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 7.2.3

20.2 .budun Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3.2.

20.3 .illedük ilin

Radloff terkibi WR1 metninde "elledük elin" (1894:7) WR2 metninde "elledük elin" (1897:132) Clausan da terkibi elledük elin" (1972:126a) (élle);23a-b) (Clauson: Türkü bodun

T.C.

élleük élin ıçgunu ıdmış 'the Türkü people let the realm which they had created completely disappear')

20.4. **KT D 6** yitürü = **BK D 7**

Radloff kelimeyi WR1 metninde yittrü, (1894:7) WR2 metninde yitrü (1897:132) şeklinde okumuştur. Clauson ise kelimeyi yitür-/yittür- okumuş. Clauson yit-; 'to lose: to cause to strays' and the like(893a).

21.1 **KT D 6** tabgaç budunka = **BK D 7**

21.1. 1. tabgaç

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 11.4

21.1.2 budunka Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 3.3.2

21.2. **KT D 7** ın oglın kul boldı, silik kız = **BK D 7** ın oglın kul kıltı, silik kız

21.2.1.**KT D 7** boldı = **BKD7**

Radloff WR1 metninde ibareyi Thomsen gibi okumuştur. WR2 metninde ibâreyi "ın oglın kul boltı silik kız" şeklinde birincide "boldı" okuduğu kelimeyi daha sonra "boltı" şeklinde transkripsiyonlamıştır. " " ideogramını başlangıçta "ld" ses değerinde kabul ederken, daha sonra "lt" ses değerinde kabul ederek WR1 metninde "boldı" şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi daha sonra "boltı" şeklinde transkripsyonlamıştır.

Tekin de ideogramını "lt" ses değerinde kabul ederek, Thomsen'ın "ld" ses değerinde "boldı" şeklinde okuduğu kelimeyi TT1 de "boltı" (TT1, 1968:233) TT2'de "boltı" (TT2, 1988:10) şeklinde okumuştur. Clauson da kelimeyi sözlükteki örnek cümlede : beglik ın oglın kul kıltı 'their sons, who where fit to be begs they made slaves'IE7 (and IE7 with boltı:, in error for kıltı) şeklinde belirterek IE7 de yadı birinci abidenin doğu yüzünün yedinci satırındaki kelimedin " " ideogramını "lt" ses değerinde okunarak "kelimeyi "boltı" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Ayrıca Tekin ve Clauson ibârenin boldı kelimesinin Bilge Kağan Yazıtı'ndaki karşılığı "kıltı" kelimesinin yanlış olduğu görüşündedirler.

21.2.2 silik

Radloff, Thomsen ve diğerleri silik "temiz, saf, pak" anlamında çevirirken, Tekin kelimeyi Uyg, eşi, işi 'hanım' kelimesinden -lik eki ile türemiş bir sıfat saymıştır (TT1, 1968:233,106.)

.Tekin ibâredeki silik kelimesini başlangıçta "eşilik" okumuş (TT1, 1968:233> TT2 1988:10) Tekin elimeyi Thomsen'in 'temiz, saf, pak' anlamıyla açıkladığı kelimeyi Uyg. eşi, işi "hanım (TT1, 1968:106) anlamıyla açıklamış ve ibârede kelimeyi "hanım olmağa lâyık" şeklinde çevirmiştir.

Ergin kelimeyi ideogramını ş olarak, ilk hece ünlüsünü de "i" kabul ederek, kelimeyi "işilik" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Clauson, kelimeyi "silik" okumuş (SGC,1972:826) ve "pure, virgin" 'saf, temiz' şeklinde çevirmiştir.

21.2.3 **KTD7** kız=**BKD7** 𐰴𐰃𐰇

Tekin "kız" kelimesinin ilk hecesinin "𐰇" ideogramı ile yazıldığından bundan sonra "𐰃" (ı) ideogramının yazılmasını aslî vokal uzunluk sayarak kelimeyi TT2 metninde "kız" şeklinde transkripsiyonlamıştır (1988:10). Tuna da kelimeyi "kız" şeklinde transkripsiyonlamıştır (ONT, 1960:).

22.2 **KT D 7** türk = **BK D 7**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 3.3, 7.2.3.

22.3. **KT D 7** türk atın ıtı, tabgaçgı = **BK D 7**

22.3.1 **KT D 7** türk = **BK D 7**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 7.2.3.

22.3.2. **KT D 7** atın= **BK D 7**𐰴𐰃𐰆𐰚

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünde "𐰆" (a) ideogramının yazılı olmasını aslî vokal Uzunluk saymıştır. Bu sebeple daha kelimeyi atın şeklinde uzun okumuştur. (TT1, 1968:233; TT2, 1988:10). Tuna da kelimeyi "aatın" şeklinde uzun okumuştur.

22.3. 2. **KT D 7** ıtı= **BK D 7**

Tekin "ıtı" kelimesini "ıttı" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT1, 1968:233; TT2,1988:10). Clauson da kelimeyi aynı şekilde "ıttı" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:37b)

22.3.3. **KT D 7** tabgaçgı = tab[.....]**BK D 7**

Bkz.:Kül Tigin Doğu YüzüAçıklamalar: 11.4.

23.1.**KT D 7** tabgaç= **BK D 7**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 11.4.

23.2 **KT D 7** tutpan = [.....] **BK D 7**

Tekin ve Ergin kelimeyi "tutupan" (TT1, 1968:233 ;TT2, 1988:10) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

23.3. **KT D 7** tabgaç = [.....] **BK D 7**

Clauson kelimeyi "tavgaç" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 11.4.

23.4. **KT D 8** isig = **BK D 8**

WR1 metninde Radloff kelimeyi "esin" şeklinde transkripsiyonlamıştır (1894:7) daha sonra ise kelimeyi "esig" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:132).

Radloff'un ilk okuyuşu için, Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 9.2

24.1. **KT D 8** küçig birmiş= **BK D 8**

Radloff WR1 metninde kelimeyi "küçin" şeklinde transkripsiyonlamış (1894:7) küçüg bermiş (1897:132) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ise "keçig" kelimesini TT1, küçüg (1988:233) TT2 de küçüg şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Radloff'un ilk okuyuşu için, bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 9.2.

24.2. **KT D 8** kün togusıkda bökli kaganka = kün togusık≥k>a bökli kaganka **BK D 8**

24.2.1. **KT D 8** kün = **BK D 8**

Tekin ideogramından sonra ünlü yazılışını aslî vokal uzunluk sayarak kelimenin ilk hhücü ünlüsünü uzun okumuş ve kelimeyi "küün" şeklinde taranskripsiyonlamıştır (TT2, 1988:10). Tuna da kelimeyi "küün" şeklinde transkrisiyonlamıştır, (ONT, 1960:227).

24.2.2 **KT D 8** togusıkda = togusık<k>a **BK D 8**

Radloff başlangıçta kelimeyi togısıkıda (WR1, 1894:7) daha sonra togsukda (Wr2, 1897:132) şeklinde trankribe etmiştir. Tekin başlangıçta "togsıkda" (TT1, 1968:233), daha sonra ise "tugsıkda" (TT2, 1988:8) şeklinde transkrisiyonlanmıştır. Clauson da kelimeyi "**ilgerü kün tuğsukda** 'in the East' " şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:144a)

24.2. **KT D8** bökli= **BK D 8**

Tekin kelimeyi "bükli "TT1, 1968:233;TT2, 1988:10) şeklinde okumuş, Clauson de kelimeyi aynı şekilde bükli şeklinde okumuştur. Bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:11.3.

25.1.**KT D 8** birmiş = **BK D 8**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü "bermiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar dip not 1.2.1., 3.3.4.

25.1. **KT D 8** kunğaru = **BK D 8**

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü ↓videogramından sonra ⟩ sesininin yazılmış olması sebebiyle uzun okumuş ve kelimeyi "kuunğaru" (TT2, 1988:10) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tuna da aynı sebeple kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okumuş ve kelimeyi "kuunğaru" şeklinde transkripsiyonlamıştır (ONT, 1960 :)

25.3. **KT D 8** birmiş = **BK D 8**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar dip not 1.2.1., 3.3.4.

25.4. **KT D 8** tabgaç **BK D 8**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 11.4.

26.**KT D 8-9** ilin törüsin alı birmis. türk kara kamığ budun= **BK D 8**

26.1 Radloff ibârenin ilk dört sözcüğünü başlangıçta "elin törisin alı-bermiş" (WR2, 1897:9) okumuş daha sonra da bu okuyuşunu sürdürmüştür .

26.2. **KT D 8** birmiş = **BK D 8**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar dip not 1.2.1., 3.3.4.

26.3 **KT D 8** türk = **BK D 8**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3.

26.4 **KT D 8** kamığ= **BK D 8**

Tekin kelimeyi "kamağ okumuştur (TT1, 1968:233;TT2, 1988:10) Clauson da kelimeyi "kamağ" (SGC, 1972:627a) Ergin de kelimeyi "kamağ" şeklin de transkripsiyonlamıştır.

26.5. **KT D 9** budun = **BK D 8**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3.2

27.1 **KT D 9** illig budun ertim, ilim amatı= illig budun [.....] **BK D 8**

27.1. 2.illig

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okuyarak "ellig" şeklinde trankiripsiyonlamıştır. (WR1, 1894:7; WR2, 1897:132). Buradaki i,e değişikleri için, bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 1.2.1.

27.1.3. budun

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3.2.

27.1.4. ilim

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" olarak okumuş ve kelimeyi "elim şeklinde transkripsiyonlamıştır.

27.1. 5.amatı

Radloff kelimeyi "matı" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:7; WR2, 1897:132). Orkun "amtı", Tekin de kelimeyi "amtı" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (TT1, 1968:232:, TT2 1988:10) Ergin ve Clauson da kelimeyi "matı" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (ME, 1970:69; SGC, 1972:256b)

27.2. **BK D 9** ilig = **BK D 8**

Radloff başlangıçta kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okumuş ideogramını -nı okuyarakkelimeyi "elni" şeklinde transkripsiyonlamıştır (Bunun için, bkz.:) Clauson da kelimeyi "elni" okumuştur (SGC, 1972:720a-b).

28.1. **KT D 9** tir= [....] **BK D 8**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okumuş ve kelimeyi "ter" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:7; WR2, 1897:132). Clauson da kelimeyi "ter" olarak okumuştur (SGC, 1972:354b)

28.2. **KTD 9** budun = **BK D 9**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3.2

29.1. **KT D 9** isig küçig birürmen tir ermiş ança tip tabgaç kaganka= **BK D 9**

29.1.1. isig

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 5.2

29.1.2.küçig

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 5.2

29.1..3. birürmen

Radloff Thomsen'ın "birürmen" şeklinde okuduğu kelimenin ilk hece ünlüsü " ᠢ " ideogramını "i" yerine "e" okumuştur (i,e değişimi için, bkz.:) (WR1, 1894:7; WR2, 1897:132).. Tekin ve Ergin "men" i ayırarak kelimeyi iki ayrı kelime olarak "birür men" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT1, 1968:232; TT2, 1988:8)

Clausonda ber- transkripsiyonu ile kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okumuştur.

29.1.5. tabgaç

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 11.4.

29.1.6 .tir

Bkz.: Radloff'un "ter" okuması için, bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 28.1.

30.1. **KT D 10** itünü = **BK D 9**

Radloff kelimeyi başlangıçta "etünü" (WR1, 1894:9) daha sonra "etinü" şeklinde (WR2, 1897:132). transkripsiyonlamıştır. Orkun "itenü" (HNO,1936:32), Tekin ve Ergin "itinü", Clauson da "etinü" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

30.2. **KT D 10** yaratunu umduk yana içikmiş bunça BK D 9

30.2.1. içikmiş

Radloff kelimeyi başlangıçta "içkemiş (WR1, 1894:9) , daha sonra da içikmiş (WR2, 1897:132). şeklinde transkripsiyonlamıştır.

30.2.2. umduk

Tekin "umaduk" (TT1, 1968:232; TT2, 1988:10) Ergin ve Clauson da kelimeyi "umaduk" şeklinde Tarnskripsiyonlamışlardır. (ME, 1970:69; SGC, 1972: 2a)

31.1.**KT D 10** isig küçig birtekgerü sakınmatı= **BK D 9**

31.1.1. isig Bkz.:

31.1.2 küçig Bkz.:

31.1.3 birtekgeri

Radloff kelimeyi başlangıçta "berdükiñrü (WR1, 1894:9) daha sonra ise "bertükrü (WR2, 1897:133). şeklinde transkripsiyonlamıştır.

31.1.4. sakınmatı

Radloff kelimeyi "sakınmadı " şeklinde okumuştur (WR2, 1897:133).

31.2.**KT D 10** türk budun ölüreyin urugsıratayın= türk budun ölür[..] **BK D 10**

31.2.1 türk

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :3.3.

31.2.2. budun Bkz.:3.3.2.

31.2.3. urugsıratayın

Radloff kelimeyi "urug asratayın" şeklinde okumuştur (WR1, 1894:9; WR2, 1897:133).

32.1.**KT D 10** tir = **BK D 9**

bkz: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 28.1.

32.1.**KT D 10** öze = [....] **BK D 9**

Bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :1.1.

32.2..**KT D 10** türk = **BK D 9**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3.

32.3. **KTD 10-11** türk ıduk yiri subı

32.3.1. türk

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3

32.3..2. ıduk

Radloff, kelimeyi başlangıçta "ayduk" (WR1, 1894:9) şeklinde okurken daha sonra kelimeyi Thomsen gibi "ıduk" (WR2, 1897:133) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Diğerleri de şeklinde okumuştur. Diğerleri kelimeyi Thomsen gibi transkripsiyonlamıştır.

32.3.4. yiri Bkz.:1.3.1.

32.3.5. subı

Clauson tabgaç kelimesinde olduğu gibi "b" sesini "v" olarak okumuş "suvı" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (SGC, 1972:)

33.1.**KT D 11** subı = **BK D 10**

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 32.3.5.

33.2. **KT D 11** itmiş = **BK D 10**

Radloff, başlangıçta "temiş" (WR1, 1894:9) okuduğu kelimeyi daha sonra "etmiş" (WR2, 1897:133) şeklinde okumuştur. Tekin de kelimeyi "etmiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

33.3. **KT D 11**türk = **BK D 10**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3.

33.4. **KT D 11** yok= **BK D 10**

(o), ideogramından sonra (ok,ko) ideogramının yazılı olmasını aslî vokal uzunluk kabul eden Tekin ve Tuna kelmeyi "yook" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (TT2, 1988:10; ONT, 1960:)

33.4. **KT D11** bolçun= **BK D 10**

Radloff ilk olarak "bulçun" okuduğu kelimeyi daha sonra Thosen gibi "bolçun" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (WR1, 1894:9; WR2, 1897:133).

34.1. **KT D 11** tiyin= **BK D 10**

Radloff kelimeyi "teyin" (WR1,1894:9;WR2,1897:133) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

34.2.**KT D 11**akañum ilteres kaganıg=**BK D 10**

34.2.1.**KT D 11** akañum=**BK D 10**

Radlof, Orkun kelimeyi Thomsen gibi okurken, Tekin, Ergin kañum okumuşlardır.

34.2.2.**KT D 11** ilteres=**BK D 10**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi WR1'de "Elteres" WR2'de de "Elteres şeklinde okumuştur. Clauson da kelimeyi ""**Elteriş Xağan**" I E 11, II E 10 (SGC,1972:630b) olarak transkripisoyanlamıştır.

34.2.3. **KT D 11** kaganıg=**BK D 10**

Radloff başlangıçta kelimeyi ' 𐰴𐰍𐰴𐰼 ' şeklinde orjinal yazılımda görüldüğü gibi bu tür kelimelerin başlangıçta "belirtme hali ekini" bu ekin " 𐰼 " ideogramı ile yazılmasından dolayı kelimeyi başlangıçta "kaganını" şeklinde tamskripsiyonlamıştır. Fakat daha sonra bu okuyuşunu değiştirerek kelimeyi Thomsen gibi "kaganıg" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (WR1, 1894:9;WR2, 1897:133).

35. **KT D 11** yiti yigirmi= **BK D 10**

35.1. yiti

Radloff ve Orkun kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okumuş ve kelimeyi "yeti" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

35.2.**KT D 11** yigirmi = **BK D 10**

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsü "e" olarak okumuş ve kelimeyi "yeğirmi" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

36.1 **KT D 11** taşra= **BK D 10**

Radlof kelimeyi başlangıçta "tagka"(WR1,1894:9) daha sonra da "taşra" (WR2,1897:133) şeklinde düzeltmişti

36.2. **KTD 12** kü eşidip = [....] **BK D 10**

Radloff kelimeyi başlangıçta "küsedip" (WR1, 1894:9) şeklinde tek kelime okurken, daha sora " kü eşitip" şeklinde iki kelime olarak transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897: 133). Kelimenin ideogramını başlangıçta "d" ses değerinde okurken, daha sonra kelimeyi "t" ses değerinde okumuştur.

36.3 . **KTD 12** tagıkmış= [.....] **BK D 10**

Radloff başlangıçta "taşıkmış" (WR1, 1894:9) şeklinde okuduğu kelimeyi daha sonra "taşıgmış" şeklinde transkripsiyonlamıştır (1897:133). Radloff K metninde kelime şeklinde yazılmıştır.

37.1.**KTD 12** inmiş = **BK D 11**

Radloff bu kelimenin de ilk hece ünlüsünü 'i' yerine 'e' okuyarak kelimeyi "enmiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 18894:9; WR2, 1897:134) (i,e değişikleri için, bkz.:) Clauson da kelimenin ilk hece ünlüsünü Radloff gibi "e" okuyarak kelimeyi "enmiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC,1970:168a)

37.2. **KTD 12** tirilip yitmiş= **BK D 11**

Radlof ve Clauson yine kelimenin ilk hece ünlüsünü 'i' yerine "e" okumayı tercih etmiştir. ve terkibi "terilip yetmiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 18894:9; WR2, 1897:134; SGC, 1970 :547b)). Orkun ve Tekin " yitmiş" kelimesini "yetmiş" şeklinde okumuşlardır.

37.3. **KTD 12** küç birtük= **BK D 11**

Tekin ve Tuna "küç kelimesini" ideogramından sonra yazılan ' '"ü" ünlüsü sebebiyle kelimenin ilk hecesini uzun ünlü kabul etmişler ve kelimeyi "küüç" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

Radloff, her zamanki gibi birtek" kelimesinin birinci hece ünlüsü "i" sesini "e" okumayı tercih ederek, kelimeyi "bertük" (WR1, 18894:9; WR2, 1897:134) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

37.4. **KTD 12** akañım= **BK D 11**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:34.2.1.

38.1.. **KTD 12** koy teg= **B K D 11**

Tekin ibareyi başlangıçta "kon teg" (TT1, 1968:)şeklinde transkripsiyonlamış, daha sonra kon kelimesinin ilk hecesinnin ideogramı ile başlaması ve yazılan "o" sesi olması sebebiyle ibareyi "koon teg şeklinde transkripsiyonlamıştır. (TT2, 1988:).

Ergin "koyn", Sertkaya kony şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

38.2.. **KTD 12** kungaru

Tuna ve Tekin kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi kelimenin katışık ligatüründen sonra yazılan bir ilk hece ünlüsünü burada aslî vokal uzunluk kabul ederek, kelimeyi: "kuungaru" şeklinde okumuşlardır.

39.1. **KTD 12** ti[.]mi[.] kobart[...]mıgı= tirmiş kobartmış kamgı **BK D 11**

Radloff terkibi "teriş kobartmıy kamgı (WR1, 894:11; WR2, 1897: 133). Tekin tirmiy kubartmış kamagı (TT1, 1968: ; TT2 1988:) şeklinde transkripsiyonlamış. Clausonda [..]mıgı kelimesini kamagı (SGC.1970,627) şeklinde okumuştur.

39.2..**KTD 13** yeti = **BK D 11**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35

40.1. **KTD 13** ilsiremiş=[....]**BK D 11**

Radlof, kelimesinin ilk hece ünlüsünü yine "e" olarak okumuş ve kelimeyi "elsiremiş" (WR1, 1894:11;WR2, 1897:133) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Clausonda Radloff gibi kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okumuş ve kelimeyi "elsiremiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:152a)

40.2 **KTD 13** budunıg= [.....] **BK D 11**

Radloff başlangıçta kelimeyi "budunu" (WR1, 1894:11) şeklinde transkripsiyonlanmış daha sonra ise bu okuyuşunu değiştirerek kelimeyi "budunug" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:133). Radloff başlangıç ta " , " işaretlerini biraz farklı bir değere sahip görmüştür. Bunları bazan ğ,g, bazan ñ (füllerin 2. şahsı) ya da nı, ni (yükleme hali) ve bazan da ga, ge (yükleme hali biçiminde yaklaşma) hali) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Fakat daha sonra görüldüğü gibi bu görüşünden vazfeçmiştir.

Tekin, Clauson ve sertkaya kelimenin ilk hece ünlüsünü o okuyarak kelimeyi "bodunug" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

40.3. **KT D 13** kuladmıs = **BK D 11**

Tekin kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi kelimenin ilk hecesindeki " ↓ " katışık ligatüründen sonra yazılan ilk hece ' ⟩ ' ünlüsünün burada aslî vokal uzunluk meydana getirdiği görüşünde olduğu için eserinde kelimeyi " kuuladmış" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:10).

41.1.**KTD 13** türk törüsün = **BK D 11**

41.1.1 **KT D 13**türk = tü[...] **BK D 11**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.

41.1.2. **KT D 13** törüsün = [...] rüsin **BK D 11**

Thomsen kelimenin tam olarak okunabilen Kül Tigin Yazıtı'ndaki karşılığını içinci hece ünlüsünü 'ü' ile transkripsiyonlarken, Bilge Kağan Yazıtındaki okunmayan kısmın üçüncü hecesini "-sin" şeklindde transkripsiyonlamıştır. Gabain de kelimeyi "törüsin" şeklinde okumuştur (Gab, 1988:119, §423) Radloff kelimenin her iki yazıtaki karşılığını "törüsün" (WR1, 1894:11; WR2, 1897:133) şeklinde okumuştur. Tekin kelimenin Kül Tigin Karşılığındaki kelimeyi "törüsin" okumuş" (TT2, 1988:10)aynı şekilde Bilge Kağan Yazıtı'ndaki karşılığını da "törisin"(TT2, 1988:40) şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. Ergin de kelimenin Kül Tigin Yazıtı'ndaki karşılığını "törüsin" (ME, 1970:53) Bilge Kağan Yazıtı'ndaki karşılığını da " "törüsin" şeklinde transkripsiyonlamıştır (ME, 197::63).

Clauson da kelimeyi "**bodunıg eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış** 'he organized and instructed the people in accordance with the customary law of my ancestors' I E 13,

II E 12; a.o. I S 7, II N 5. (SGC, 1972: 380a)" Etimolojik sözlüğünde geçtiği şekilde Kelimeyi "törüsin" şeklinde transkripsiyonlamış ve kelimeyi "the law " şeklinde çevirmiştir.

41.2.. **KT D 13** budunug= **BK D 12**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.;40.2.

41.3. **KTD 13** boşgurmış = **BK D 12**

Radloff (WR2, 1897:133) ve Orkun (HNO- 1987 (1936):34) kelimeyi Thomsen gibi okumuştur .Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsüni "o" okuyarak kelimeyi boşgurmuş şeklide transkripsiyonlamışlardır. (TT1, 1968:233; TT2:1988:11). Ergin de kelimeyi "boşgurmış" şeklinde transkripsiyonlamıştır (ME, 1970:53).

Clauson 41.1. de verdiğimiz örnek cümlesinde kelimenin ilk hece ünlüsünü o okuyarak kelimeyi "boşgurmuş" şeklinde transkripsiyonlamış ve kelimeyi "**boşgurmuş** "he organized and instructed" (SGC, 1972: 380a) ' .....instructed' şeklinde tercüme etmiştir.

42.1. **KTD 13** tölis= **BK D 12**

Radloff kelimeni kelimenin ikinci hece ünlüsünü "e" okumayı tercih ederek kelimeyi "töles" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (WR1, 1894:11; WR2,1897:133) Tekin, Ergin Orkun kelimeyi Thomsen gibi tölis şeklinde okunuşlardır.

Clauson da kelimeyi "tölis" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972: 426b)

42.2. **KTD 13**[....]budunug= **BK D 12**

bkz:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

42.3.. **KT D 14** şadıg = **BK D 12**

Radloff başlangıçta ideogramını şine "-nı" ses değerinde kaul ederek kelimeyi "şadnı " (WR1,1894:11), de "Şadıg" şeklinde (WR2, 1897:134) tamskripsiyonlamıştır.

42.4.**KT D 14** anda = **BK D 12**

Tekin kelimeyi kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü kelimenin karışık '𐰺' ligatürünü nt ile translitüre ettiğinden kelimeyi anta şaklında okumuştur (TT2, 1988:12).

Clauson da kelimeyi etimolojik sözlükte "**anta** Loc. of ol used as an Adv., normally of palace 'there', and in the earlier period, of time, 'then', in the latter case usually followed by a Postposn. In Runic script also written with a ligature representing -**nt**- ; the form in Uyğ in certain

and prob. not uniform. S.i.a.k.l.g. exvcept SW where it has recently been displaced by orada (o arada) in Az., Osm. and phr. like **ol yerde** in Tkm. (SGC, 1972:176b)" görüldüğü gibi kelimeyi kelimeyi -nt- ile translitüre ederen kelimeyi "anta" şeklinde okumuştur.

42.5.. **KTD 14** birmiş = **BK D 12**

Radloff,Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "bermiş" şeklinde okumuşlardır.

43.1.. **KTD 14** biriye= **BK D 12**

Radloff yine kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okuyarak kelimeyi "beriye" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:11; WR2:1897:134). Clauson da kelimeyi "bérye" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:370a).

43.2.. **KTD 14** budun = **BK D 12**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 3.3.2

44.1.. **KTD 14** kırkız kunkan= **BK D 12**

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:12.2. ve 12.3.

44.2. **KTD 14** kop= **BK D 12**

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:5.1.

45.1.. **KT D14** akañum= **BK D 12**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:15

45.2. **KT D 15** kırk= **BK D 12**

Kelimenin ilk hecesi şeklinde yazılmasını (yani kı ve bundan sonra yazılan ir "ı" ünlüsünü) aslî vokal uzunluk sayan Tuna ve Tekin kelimenini ilk hece ünlüsünü uzun okumuşlardır. Tekin ve Tuna kelimeyi "kırk" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

46.1.**KT D 15** yiti = **BK D 13**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35

46.2..**KT D 15** yigirmi = **BK D 13**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :35.2.

47.1. **KT D 15** illigig ilsiretmiş kaganlıgı = **BK D 13**

Radloff, başlangıçta "elligni elsiretmiş kaganlıgnı (WR1, 1894:11) şeklinde transkripsiyonlarken, daha sonra "elligig elsiretmiş kaganlıgıg" (WR2, 1897:134) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ve Clauson "ilseritmiş" kelimesinin ilk hece ünlüsünü Radloff gibi "e" okuyarak " kelimeyi "elsiretmiş" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. (TT1, 1968 : 233 ; TT2, 1988: 12 ; SGC, 1972: 121b)

48.1. **KT D 15** başlıgıg = **BK D 13**

Bkz.: Kül Tigin doğu Yüzü Açıklamalar : 5.2.

48.2. **KT D 15** yükündü [..... ança ilig=yükündürmiş akañım kagan [.....] **BK D 13**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :5.4. , 34.2.1.

48.3. **KT D 16** törüg = **BK D 13**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :10, 10.1.

49.2. **KT D 16** blbl = blb[.] **BK D 13**

Kelime diğer nâşirler tarafından balbal okunduğu gibi daha sonra Thomsen tarafından da bal bal okunmuştur.Kelime diğer eserlerde "YT2 balbal WT2 balbal TT1 balbal T2 balbal ME balbal SGC balbal "şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

51.1. **KTD 16** olurı = **BK D 14**

Radloff kelimeyi başlangıçta "ulardı" (WR1, 1894:11) şeklinde okumuş, fakat daha sonra bu okuyuşunu "olurı" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:134)

Kelimeyi Orkun, Tekin, Ergin ve Thomsen gibi okumuşlardır.

Clauson da etimolojik sözlüğünde kelimeyi :"**eçim xağan olurı** 'my (Junior)' paternal uncle like those I E 16, II E 14, (SGC, 1972:20a-b) .

51.2. **KT D 16** olunpan = **BK D 14**

Radloff kelimeyi "olurupan" şeklinde transkripsiyonlamış (WR2, 1897:134) kelimenin ünlülerini dudak uyumunu uygun bir biçimde okumuştur. Ergin ve Tekin de kelimeyi Radloff gibi okumuşlardır. (TT2, 1988:12; ME, 1970:53)

51.2. **KT D 16** türk budunug = **BK D 14**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :3.3., 3.3.2.

52.1 **KT D16** [.....] = kıldı **BK D 14**

Radloff (WR1, 1894:13; WR2, 1897:134) ve Tekin kelime "kalu" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:12).

Clauson ise "**kıl-** 'to do (something); to make (someone somethigqng)' and the like; very often used, like **et-** q.v., to form Compound V.s. with N.s., esp., in the later period. I.-w.s. C.i.a.p.l. **Türkü** VIII **çıgan bodunıg bay kıltım** 'I made the poor people rich' I S 10, II N 7; II E 7 (**kıl**); a.o.o. (this is the only usage in these texts) (SGC,1972:617a).

53. **KT D 17** olurtukda özim = **BK D 14**

Radlof, "olurtukta" (WR1, 1894:11; WR2, 1897:134), Tekin "olurtukta özüm" (TT2 1988: 12).

54.**KT D 17** budun özü = **BK D 14**

Bkz.: Kül TiginDoğu Yüzü Açıklamalar :54.1 budun

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :3.3.2.

54.2. **KT D 17** öze

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :1.1.

55.**KT D 17** kungaru = **BK D 15**

Tuna ve tekin kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi karışık ligatüründen sonra yazılı olan ilk hece ünlüsünün kelimede aslî uzunluk meydana getirdiği görüşünde olduklarından kelimeyi "kuungaru" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

56.1 **KT D 17** kı[.....] = kırkız **BK D 15**

Tekin ve Tuna kelimeyi "kırkız" şeklinde okumuşlardır.

57.1 **KT D 17** kamıgı bis =[.....] **BK D 15**

Thomsen'dan farklı olarak ibârenin ikinci kelimesi Radloff tarafından ilk hece ünlüsü e okunarak "WR1 beş " şeklinde transkripsiyonlanmış, Tekin ibârenin birinci kelimesini "TT1 kamagı biş TT2 kamagı biş" şeklinde transkripsiyonlamıştır. ME kamagı SGC kamag

58.1. **KTD 18** kaganlıgıg = [.....] **BK D 15**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :47.1.

58.2. **KT D 18** başlıgıg yükündürtimiz türgeş = **BK D 16**

radloff başlangıçta ibârenin birinci kelimesini "başlıgu" şeklinde transkripsiyonlamış fakat daha sonra ibâreyi başlıgıg şeklinde düzeltmiştir (WR1, 1894:13; WR2, 1897:135). İbârenin ikinci kelimenin ' ' katışık ligatürünü Radloff Tekin nt ses değerinde okudukları için kelimeyi " yüküntürtimiz "TT1,TT2: yüküntürtümüz" (TT2, 1988:12) şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

Clauson kelimeli ile ilgili olarak verdiği **yükündür-** (SGC, 1972: 914 a) şeklinde de görüldüğü gibi kelimeyi Thomsen gibi transkripsiyonlamış fakat genellikle Clauson bu katışık ' ligatürün ses değeri konusunda belli bir sisteme sahip değildir. Katışık ' ligatürünü kimi zaman -nt- kimi zaman da -nd- şeklinde okuyabilmektedir.

59. **KT D 18** türkimiz] ... [.....] üçün] = **BK D 16**

İbâredeki Türkimiz ve budunumuz kelimelerinin okunuşları için, bkz.: 3.3. ve 3.3.2

60. **KTD 19** yime = **BK D 16**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :8.1.;8.1.2.

61.1. **KTD19** unuk budun] = **BK D 16**

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri yazılmış eserlerde "HNO on ok TT1 on ok bodun TT2 on ok bodun ME on ok SGC on ok bodun " şeklinde transkripsiyonlanmıştır..

61.2. **KTD 19** yir = **BK D 16**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :1.3.1.

62.1. **KTD 19** tiyin az budunug = **BK D 16**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalsr :(tiyin için, 34.1.)

63. **KT D 20** birtimiz... birtimiz] = [.....] **BK D 16**

Thomsen tarafından "siñilim kunçuyug birtimiz" şeklinde okunan ibâre, yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserler farklı olan kelimeleri ya da ibârelenri "WR1bertimiz altı elim kuçayıg bertimiz WR2 bertimiz siñilim kunçuyug bertimiz TT2 kuunçuyug ONT kuunçuyug "şeklinde transkripsiyonlanmıştır (WR1, 1894:14;WR2, 1897:136; TT2, 1988:12).

64.1. **KT D 20** yanıldı = **BK D 17**

Radloff ve Tekin kelimenin orjinal yazılımında görülen katışık yanıltı ligatürünü "lt" okuduklarından kelimeyi "yanıltı" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (WR1, 1894:14; WR2, 1897:136)

64.2. **KT D 20** budunı= **BK D 17**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : 3.3.2.

65.1 **KTD 20** yir = **BK D 17**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :1.3.1.

65.2.**KT D 20** budunıg = **BKD 17**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :3.3.2.;40.2.

65.3 **KTD 20** yarat [... ilin] = yaratıp kelitimiz süñüşdimiz [...] **BK D 17**

Diğer eserlerde Kül Tigin Yazıtı'nda okunmayan kısımlar, Bilge Kağan Yazıtı'nda okunduğu şekilde transkripsiyonlanmıştır:"WR1 yaratıp keltimiz süledimiz (ilin kelimesi yok) TT1 yaratip keltimiz süñüşdümiz (ilin kelimesi yok) TT2 <itip>yaratip keltimiz süñüşdümiz (ilin kelimesi yok) WR2 yaratıp keltim... sönüş (ilin kelimesi yok) ME yaratip keltimiz süngüşdümüz(ilin kelimesi yok) "

66.1 **KTD 21** birtimiz= **BK D 17**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "bertimiz" okumuştur.

66.2. **KT D 21** kadırkan yışıg= kadırkan y[. . .] **BK D 17**

Radloff ibâreyi başlangıçta " WR1kadarkan yışnı" (WR1, 1984:15) şeklinde transkripsiyonlamıtır.Radloff daha sonra okuyuşunu değiştirerek ibâreyi "kadarkan yışıg" (WR2, 1897:136) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

67. **KTD 21** aşa budunıg = **BK D 17**

İbârenin farklılıkları yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserler"WR1 şa budunnı TT1 bodunug TT2 bodunug SGC bodunug OFS11 bodunug" şeklinde transkripsiyonlanan kelimelerdedir.(budunı kelimesi için, bkz.:3.3.2.;40.2.)

68.1.. **KTD 21** türk budunıg= **BK D 18**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :3.3., 3.3.2.

68.2 **KTD 21** kondurtumız= **BK D 18**

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde " WR1 konturtumız WR2 kondurtumız TT1 konturtumız TT2 koonturtumız ME kondurtumuz" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

68.3 **KTD** itdimiz

Radloff (WR1, 1984:15; Wr2, 1897:136) ve Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "etdimiz TT1 etdimiz " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

69. **KTD 21** kul kullg = **BK D 18**

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde :"WR1 kullug WR2 kullug TT1 kullug TT2 kuulug ONT kuul ME kullug SGC kullug" şeklinde transkripsiyonlanmıştır

Clausonun okuyuşu Etimolojik sözlüğüne aldığı" **ol ödke kul kullu̧ (or kullu̧) bolmış erti** 'at that time (even) laves had become slave-owners' I E 21, II E 18." şeklindeki okuyuşunda görülmektedir.

70.1. **KTD 22** itmiş ilimiz = itmiş ilim[...] **BK D 18**

Radloff, Tekin ve Clauson ibâredeki kelimelirin kısaltılmış künyeleri ile okunuşları görüldüğü gibi kelimelirin ilk hece ünlülerini e okumuşlardır. İbâredeki Thomsen'dan farklı okuyuşları "WR1,WR2 etmiş elimiz; TT1 elimiz ;TT2 elimiz; SGC elimiz" şeklindedir.

70.2.**KT D 22** törimiz **BK D 18**

Radloff kelimeyi "törümiz" şeklinde transkripsiyonlamış (WR1, 1894:15;WR2, 1897:135" Tekin "törümiz" Ergin "ME törümüz " şeklinde transkripsiyiyonlamıştır.

70.3. **KT D 22** türk = **BK D 18**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :3.3.

71.1. **KT D 22**budun = **BK D 18**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar ::3.3.2.

71.2. **KT D 22** öze **BK D 18**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :1.1.

71.3. **KT D 22** yir telinmeser = **BK D 18**

Radloff "yer tilenmeser " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1 1894:15; WR2, 1897:136).Bkz.:1.3.1.

72.1. **KT D 22** türk budun = **BK D 19**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :

72.2. **KTD 22** iliñin törüñin = **BK D 19**

T.C.

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde kelimeler, Thomsen'den farklı olarak :"WR1 iliñini törünnü WR2 eliniñ törüñin TT1 elinin TT2 elinin ME şeklinde transkiripsiyonlanmıştır.

72.3. **KTD 22** kem artatı = kem artatı **BK D 19**

İbârede Thomsen'a göre farklı olan okunuşlar kısaltılmış künyeleri yanında okunuş şekilleri verilen eserler:"WR1, WR2 artu SGC artattı ME kim " şeklindedir.

Clauson etimolojik sözlüğünde kelimeyi:"**elinin törönin kim artat(t)ı:** 'who would have distrupted your realm and customary law?' IE 32, II E 19 (SGC, 1972:209b)" şeklindeki cümlede transkripsiyonlamıştır.

Tekin:" Buradaki artıt-"bozmak, tahrip etmek" fiilinin -ı 'lı zarf şeklidir. Yüklem olabilmesi için bunun artattı/<artatdı) olarak kabul edilmesi gerekir. Böyle de kabul edilse, cümle, gramerce bozuk olur. Çünkü bu cümleye bağlı iki farazi şart cümleciği vardır:üze teñri basmasar, asra yir telinmeser. Bu durumda temel veya ana cümlenin yükleminin ancak artat-ı u-daçı erti "tahrip edebilecek idi" veya "tahrip edebilir idi" şeklinde olması gerekir. BK'daki şekil bu görüşü doğrulamaktadır. Sonuç olarak, bu ibârenin Radloff (1897:136), Thomsen (1896:105), radloff (1951) ve Clauson (1972:208) tarafından yapılan açıklama ve çevirileri yanlıştır." demektedir.

72.4 **KT D 22** [.....]] = udçı[...]ı (udçı ıt?ı) türk budun **BK D 19**

İbâre diğer kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "WR1 uttaçısı türk budun ertin WR2 udça-lı?VT3 udcalı,udça ıtı odça [...] türk budun ertiz TT1 udacı erti türük bodun ertin TT2 udaçı erti türük bodun ertin ME udaçı erti? türk budun ertin SGC türkü " şeklinded transkripsiyonlanmıştır.

73.1. **KT D 23** körgünin= **BK D 19**

Kelime diğer eserlerde "WR1 körgünin TT1 küregünin TT2 küregünin ME küregüngün SGC küregüñin " şeklinde transkiripsiyonlanmıştır

Clauson kelimeyi "' **körgü** 'the act of seeing or the like. **Türkü VIII** (you yourselves have offended against your wise xağan...) **körgünin üçün igidmiş** I E 23, II E 19 (SGC, 1972:742a)" şeklinde geçen cümlede yukarıda belirttiğimiz şekilde transkripsiyonlamıştır.

73.2. **KT D 23** kandın = **BK D 19**

T.C. ... Üniversitesi ... Bilimler Enstitüsü

Tekin kelimeyi TT1'de kantın şeklinde okumuş (TT1, 1968:234), daha sonra ise kelimeyi TT2' de " kandan " şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:14).

73.4. **KT D 23** igidmiş = **BK D 19**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "egidmiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:15; WR2, 1897:136).

74.1.**KT D 23** iliñe kendü= **BK D 19**

Yanlarında kısaltılmış künyelerini verilen eserlerde ibârenin farklı biçimde okunan kelimelir :*WR1 eline TT1 eliñe kentü TT2 eliñe kentü ME kentü SGC eliñe kentü " şeklindedir.

74.2. **KT D 23** yañıldıg= **BK D 19**

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde farklı okunuş biçimleri :WR1 yanıldıñ TT1 yanıltıg TT2 yañıltıg SGC yañılt-" şeklindedir.

Clauson "**yañıl-** 'to err, make a mistake, commit a fault', and the like; morphologically a Pass f. , but the only trace of a supposed V. **yañ-** 'to lead into error' is in San. 338v. 1, which is illustrated by one obscure quotn,; it my be merely a back formatin fr. **yanıl-** S.i.a.m.l.g. except SE, SC w. the usual phonetic changes, but in some languages displaced by the Coup. f. **yanılış-/yanlış-** Syn., and sometimes used in Hend., w. 2**yaz-** **Türkü** VII **yanıl** 'to err, misbehave' is fairly common e.g. (we gave him the title of xagan and our younger sister as bride) **özi yanıltı** 'he himself mis behaved' I E 20 (in II E 17 yazıtı/; **biziñe yañıltukın yazıntukın üçün** 'he himself misbehaved against us' II E 16 (for I E 19 see **yañıluk**) oo. I S 11. II N 8 (SGC,1972:951a)." şeklinda kelimenin hakkında bilgi vermiştir.

74.3 **KT D 23**kigürtig= **BK D 19**

Kelime kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "WR1 kigürtiñ WR2 kigürtigTT1 kügürtüg TT2 kügürtüg ME kigürtüg" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

74.4. **KT D 23** iltdi = **BK D 19**

Kelimenin ilk hece ünlüsü yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde e okunarak ""WR1 eltti TT1 eltdi TT2 eltdi SGC eltdi " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

75.1. **KT D 23** iltdi? Iduk= **BK D 19**

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde farklı şekilleri"WR1 ,WR2 eltti aydoldı TT1 eltdi TT2 eltdi SGC eltdi " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

75.2. **KT D 23-24** y[ış .....]]= **BK D 19-20**

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde :"WR1 yış budun bardıñ ilgerü WR2 budun bardıg ilgerüTT1 bodun bardıg ilgerü barıgma TT2 bodun bardıg ilgeri barıgma ME budun bardıg ilgerü" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

76.1.. **KT D 24** bardıg = **BK D 20**

Radloff başlangıçta kelimeyi "WR1 bardın " şeklinde transkripsiyonlarken daha sonra kelimeyi "bardıg" şeklinde düzeltmiştir.

76.2. **KTD 24** kungaru = **BK D 19**

Tekin ve Tuna kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okuyarak kelimeyi "TT2 kuungaru ONT kuungaru " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

76.3. **KT D 24** .... bardıñ= barıgma bardıg **BK D 19**

İbârenin farklı biçimleri yanlarında kasıltılmış eserlerde:"WR1 barıgma bardıñ TT1 bardıg TT2 bardıg ME bardug" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

76.4. **KT D 24** yirde = **BK D 20**

Radloff ve Orkun kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "yerde" şeklinde okumuştur. Bkz.:1.3.1.

77.1. **KT D 24** yügürti sünükin= yügürti sünükig **BK D 20**

İbârenin farklı okunuş biçimleri yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "TT2 yögürti sünükin ME sünüküng " şeklindedir.

Clauson ibârenin ilk kelimesini etimolojik sözlüğünde "**kañun suvça yügürti** 'your blood ran like water' I E 24. II E 20; (SGC, 1972: 914 b)" verdiği cümlede yazmış ve kelimeyi Thomsen gibi okumuştur.

78. **KT D 24** oglın = **BK D 20**

Klime Radloff, Tekin ve ergin tarafından :"WR1 oglun TT1,TT2 oglun ME ogluñ" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

78.2. **KT D 24** kul= **BK D 20**

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tuna ve Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okuyarak kelimeyi:"TT2 kul ON ... şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

78.3. **KT D 2** boldı = **BK D 20**

Kelimenin katışık ligatürünü lt okuyan Radloff ve Thomsen kelimeyi "WR1 boltı TT1 boltı TT2 boltı " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

79.1. **KT D 24** [.....] = **BK D 20**

İbâre yanlarındakısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 yolukının üçün eçim kagan uça bardı TT1 yablakının üçün eçim kagan uçabardı] TT2 yablakının üçün eçim kagan uça bardı " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

79.2. **KT D 25** kırkız kaganıg] = **BK D 20**

Radloff başlangıçta ibârenin ikinci kelimesin '"WR1 kaganın " şeklinde okumuş fakat daha sonra bu okuyuşunu düzelterek kelimeyi "kaganıg" şeklinde düzeltmiştir. Tekin ve Tuna ibârenin ikinci kelimesinin ilk hece ünlüsünü uzun okuyarak kelimeyi ""T2 kırkız ONT kırkız " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

80.1. **KT D 25** türk budunıg= **BK D 20**

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar : (türk kelimesi için, bkz.:3.3.1;budunıg için,3.3.2.;40.2.)

81.1.**KT D 25** kaganıg ögem katunıg] = **BK D 21**

WR1 kaganın ögem katının TT1ögüm katunug TT2 ögüm katunug ME ögüm SGC ögüm

81.2. **KT D 25** il birigime] = **BK D 21**

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde ibâredeki farklı kelimeler :"WR1 el berigime TT1 birigme TT2 birigme ME birigme " şeklinde transkripsiyonlamıştır

81.3. **KT D 25** türk budun] = **BK D 21**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.1.;3.3.2.

82.1. **KT D 25** [...]] = **BK D 21**

Bu bölge diğer eserlerde "Bilge Kağan yazıtındaki şekliyle doldurulmuştur."WR1 teyin özimiz ol teñri TT1 tiyin özümiz ol teñri TT2 tiyin özümiz ol teñri ME tiyin özimiz ol tengri ".(tiyin,34.1.)

82.1 **KT D 26** yılsıl = **BK D 21**

Radloff kelimeyi "yılsag" oumuş, Tekin, Okun, Malov ve Tekin de kelimeyi Thomsen gibi okumuşlardır.

Clauson ise kelimeyi "yılışıg okumuş ve "comfortable, propereous", rahat ve mürüffeh" olarak anlamlandırmıştır. "yılışıg bodunka olurmadım" şeklinde transkripsiyonladığı ibâreyi ' I did not mount the throne over a comfortable people (I mounted the throne over a people who had no food in their bellies or clothes on their backs, in a bad way and wretched) (SGC, 1972:933a-b).

83. **KTD 26** budunka olurmadım = **BK 21** budunda üze olurmadım

Radloff başlangıçta ikinci kelimeyi 'WR1 ularmadım" daha sonra "olurmadım" şeklinde transkripsiyonlamıştır. TT1 bodunka TT2 bodunka SGC bodunka (Bkz.:3.3.)

84.1. **KT D 26** budunda öze olurtum= budunda [.....]**BK D 21**

İbaredeki farklı okuyuşlar yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 budunta YT1 üze TT1 budunta uze olurtum TT2 budunta üze olurtum ME üze olurtum " şeklindedir.

84.2 **KTD 26** kül tigin= **BK D 21**

İbâre yanlarında kısaltılmış künlyeleri verilen eserlerde:"WR1 tegin TB köl OFS1 köl TT2 küül" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. İbâredeki birinci kelime için, bkz:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: ; ibâredeki ikinci kelime için, bkz:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

85.1 **KTD 26** sözleştimiz ekaŋumuz= **BK D 21**

İbâre yanlarında kısaltılmış künlyeleri verilen eserlerde:"WR1 sözleştimiz TT1 kaŋümüz TT2 kaŋumuz ME kangımız " şeklinde transkripsiyonlanmıştır. İbâredeki birinci kelime için, bkz:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: ; ibâredeki ikinci kelime için, bkz:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

85.2. **KT D 26** kaz[..]] =**BK D 22**

İbâre diğer eserlerde:"WR1 ganmış budun atı küçi yok bomazun TT1 ganmiş bodun atı küsi yok lolmazun TT2 ganmış bodun atı küsi yok bolmazun ME ganmış budun atı küsi yok bolmazun "şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

86.**KT D 27** tiyin türk bodun =**BK D 22**

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerdi"WR1 teyin TT1 türük bodun TT2 türük bodun SGC türkü bodun " şeklinde transkripsiyonlanmıştır. (Bkz.:3.3.1.;3.3.2)(34.1.)

87.1 **KT D 27** olurmad<ım> **=BK D 22**

WR1 ularmadım

87.2.**KT D 27** kül tigin **=BK D 22**

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

87.3. **KT D 27** eki **=BK D 22**

Radloff, Tekin, ve Claosun kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak"eki" şeklinde okumuşlardır.

88.1 **KT D 27** biriki ... kilmadım**=BK D 22**

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:" WR1 belki budunnı otsab; WR2 budunug,ME budunug;TT1 bodunug;TT2 bodunug;SGC bodunig " farklı kelimeler ve ibareler şeklinde transkripsiyonlanmıştır. (budunig kelimesi için, bkz.:3.3.2.;40.2.)

88.2. **KT D 27** men .... barmış**=BK D 22**

İbaredeki kelimelirin yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde transkripsiyonlanış biçimleri "WR1 ,WR2 yer ;TT1 özüm ;TT2 özüm; ME özüm" şeklindedir.

89.1.**KT D 28** budun **=BK D 22**

Bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

90.1. **KT D 28** budunig igideyin tiyin**=BK D 23**

İbarede geçen kelimelerin Thomsen'dan farklı okunuşbiçimleri yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlde "WR1 budunnı egideyin teyin TT1 bodunug TT2 bodunug" şeklindedir.(budunig kelimesi için, bkz.:3.3.2.;40.2.)

91.1. **KT D 28** budun **=BK D 23**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2

91.2. **KT D 28** birgerü**=BK D 23**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi" berigerü " şeklinde okumuştur.

91.3.**KT D 28** tabgaç **= BK D 23**

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

91.4.**KT D 28** iki =**BK D 23**

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

92.1. **KT D 29** yarlıkazu kutum=**BK D 23**

Yanlarında kısaltılmıy künyeleri verilen eserlerde farklı transkripsiyonlanan kelime ve ibâreler:"WR1 yarılkazu kutum TT1 yarlıkkazu kutum TT2 kutum ME kutum SGC kutum " şeklindedir.

92.3.**KT D 29** ülügim=**BK D 23**

Kelime Yanlarında künyeleri verilen eserlerde:"WR2 ülügüm ME ülügüm " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

93.1. **KT D 29** budunug tirgürü igittim = **BK D 23**

Radloff başlangıçta ibâreyi "WR1 budunnı tirigürü egittim" şeklinde tarnskripsiyonlamışsa da daha sonra ibâreyi "budunug tirgerü [tiriggerü?] (WR2, 1897:137) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tenin ise ibarinen ilk iki kelimesin " TT1 bodunug tirgürü TT2 bodunug tirgürü " şeklinde transkripsiyonlamıştır (budunig için Bkz.:3.3.2.;40.2.) .Ergin ise "ME tirgürü " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

93.2.**KT D 29** budunig = **BK D 23**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.;40.2.

94.1 **KT D 30** budunig = **BK D 24**

bkz:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.;40.2.

94.2 **KT D 30** kıldım] = **BK D 24**

Kelimenin katışık ligatürünü lt okuyan Radloff Tekin ve Clauson kelimeyi: "WR1 kıltım TT1 kıltım TT2 kıltım" şeklinde traskripsiyonlamışlardır.

94.3. **KT D 30** budunig= **BK D 24**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.;40.2.

94.4.**KT D 30** iligde [...] = **BK D 24**

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde ibârenin Thomsen'danfarklılıkları :"WR1 elligde kaganligda yer kıltım tört daki TT1 elligde igar kaganligda yeg kıltım tört bulundaki TT2 el-

ligde ıgar kaganlıgda yig kıltım tört bulundakı ME ıgar kaganlıgda yig kıldım tört bulunglakı şeklindedir,

95. **KT D 30** budunıg ... kıldım] = **BK D 24**

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserleree ibârnin farklılıkları:" WR1 budunnı kop baz kıltım TT1 bodunug kop baz kıltım TT2 bodunug koop baz kıltım ONT koop SGC bodunug kop baz kıltım" şeklindedir.(budunıg kelimesi için, bkz.:3.3.2.;40.2.)

(Bilge Kağan Yazıtı'nın 24 satırı burada son bulmuştur)

96. **KT D 30** kıldım

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:94.2.

97.1. **KT D 30** kül tigin özinçe

Diğer eserlerde i "WR1 tegin WR2 tegin OFS1 köl TT1 öziançaTT2 özi ança " buradaki kelimeler şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Tekin "özençe" kelimesini "özi ança" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (1988:16).Erginde son kelimeyi "özi ança" şaklinde transkripsiyonlamıştır.

Bkz.: köl okunuşu için 126.2

97.2.**KT D 30** akañun

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 34.2.1.

98.1.**KT D 30** kül tigin ... kaltı]

İbârenin farklılıkları yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "WR1 tegin yeti yaşınta WR2 tegin yeti yaşınta TB köl OFS1 köl" şeklindedir. Bkz.126.2.

98.2. **KT D 31** ögem

Kelime Tekin ve Ergin tarfından "TT1 öğüm TT2 ögüm ME ögüm" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

99.1. **KT D 31** kül tigin

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

99.2. **KT D 31** er at buldı

Radloff başlangıçta kelimeyi "WR1 tabultı" şeklinde okurken, daha sonra buldı şeklinde düzeltilmiştir (WR1, 1894:17). Tekin ise son kelimenin katışık ligatürünü lt ses değerinde tranlitüre ederek kelimeyi" TT1 bulti; TT2 bulu " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

99.3.**KT D 31** yigirmi

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35.2.

100.**KT D 31** ilin

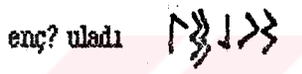
Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi:"elin" şeklinde okumuştur.

101.**KT D 32** kül tigin

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

102. **KT D 32** yonçın

Radloff bu kelimey yoraçın şeklinde transkripsiyonlamış ve kelimeyi Yoraç şeklinde bir isim saymıştır (WR2, 1897:138). Tekin ise ibâreyi yunçin şeklinde okumuş ve 'kayın biraderi' şeklinde çevirmiştir.

103.1. **KT D 32** enç? uladı

İbare diğer eserlerde:"WR1 ança uludı WR2, enç uludı (WR2, 1897:138) HNO enç uladı TT1 ançuladı TT2 ançuladı ME ançuladı " şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Kelimeyi ilk olarak Melioranskiy "ançuladı" yeklinde okumuştur. (Mel, 1899:32).

105. **KT D 32** anda

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:42.4.

106.. **KT D 33** yamatar

Thomsen kelimenin ikinci hece ünlüsü a ünlüsünü şüpheli şekilde transkripsiyonlamıştır Radloff ise kelimeyi "yamtar " şeklinde okumuştur. (WR2, 1897:139). Tekin ve ergin de kelimeyi bu şekilde okumuşlardır.

108. 1 **KT D 33** yarakında yalamasında

Radloff ibâreyi "WR1 yarakında aylmasında" WR2 yarakında yalmasında " şeklinde transkripsiyonlamış "WR1, 1894:21; WR2, 1897:139) ve görüldüğü gibi ilk kelime "yarık" değil "yarak" şeklindedir. Radloff bu kelimeyi: Befestigung" 'techizat' şeklinde çevirmiştir.Thomsen ise kelimeyi"zırh"" şeklinde açıklamıştır. Thomsen ikinci kelimeyi tercüme etmeden bırakmıştır. Orkun ise ibâreyi "tanın zırhına" şeklinde tercümle etmiştir. tekin de ibârey her iki eserinde de "TT1 yarakında yalmasında TT2 yarakında yalmasında" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "zırhından ve kaftanından" şeklinde çevirmiştir. Ergin ise ibâreyi "zırhından kaftanından" şeklinde çevirmiştir.

Clauson ise "yarında yalmasında yüz artuk okun urtı " şeklinde transkripsiyonladığı ibâreden anlaşıldığı şekilde '(the enemy) hit him with more than a hundred arrows on his armour and quilted coat' zırhından ve kaftan " şeklinde tercüme etmiştir (SGC, 1972:194b).

108.2. **KT D 33** okun urtı

Radloff ilk neşrinde "kun urtı", daha sonraki neşrinde de "akun urtı" (WR1, 1894:21; WR2, 1897:139) şeklinde tercüme ettiği bu ibâreyi yanlış anlamış ve ibâreyi "Angriff" 'akın' diye tercüme etmiştir.Tuna ise bu ibâreyi birleştirerek "koonurtı" şeklinde okumuş ve 'kundurdu' şeklinde anlamıştır (ONT- 1960:244).

Ergin, Tekin ve Clauson ibâreyi Thomsen gibi okumuşlardır.

109.1. **KT D 33** yüzke başıña birt [...]

Radloff başlangıçta," yerine başıña bir tümen agın altı" (WR1, 1894:21) şeklinde transkripsiyonladığı ibâreyi daha sonra "yerine başına bir t.... "transkripsiyonlamıştır. Orkun, ise ibâreyi "HNO yizke başına bir tegmedi ?" şeklindet ranskripsiyonlamıştır. Orkun yizke oukuduğu ilk kelimeyi (HNO- 1987:44) "yüzüne" şeklinde çevirmiştir.Malov ise Thomsen'in şüpheli olarak yizke okuduğu kelimeyi "yizek şeklinde Mal.,1951:31,389) "öncü" anlamıştır. kelimeyi "yezek"kelimesiyle birleştirmiştir.

Tekin ibârenin başlangıçta "TT1 bir t [ügermedi...] " şeklinde transkripsiyonladığı kısmı daha sonraki okuyuşunda "TT2yüziñe başıña bir t[egmedi]" şeklinde okumuş ve 98 nolu dip notunda da " İbarede başıñ kelimesinden sonra bir ayırma işareti ve B2IR2T2 harf dizisi vardır; Bundan sonrası okunmamaktadır. Radloff bu diziyi bir t...., Thomsen ise birt... şeklinde okuyup bırkmıştır. Orkun aynı yeri bir tegmedi?), Malov ise bir tegürmedi) şeklinde okuyup tamir etmişlerdir. Ben de Orhon Türkçesi gramerinde burayı Malov gibi bir [tegürmedi] şaklında tamamlamıştır (TT1, 1968:235). Her iki şekil de yerinde ve uygun olmakla birlikte, bundan sonraki satırın tegdükin kelimesine dikkate olarak bugün bu fiilin tegmedi olması ihtimalini daha kuvvetli buluyorum." demektedir.

Ergin de buradaki ibâreyi "ME bir tegmedi " şeklinde tıranskripsiyonlamıştır.Clauson ise" of the arrow) yüziñe (so read) başıña bir te[gmedi]'not one reached his face or head' (SGC, 983a-b). şeklinde belirttiği cümlede de görüldüğü gibi burayı bir te[gmedi] şeklinde transkripsiyonlamıştır.

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FIRAT ÜNİVERSİTESİ 1975

109.2. **KT D 34** türk

Kelimenin diğer eserlerdeki "YT1 türük TT1 türük TT2türük SGC türkü" şeklindeki transkiripsiyonlamalar için, bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.1.

109.3. **KT D 34** kop

Radloff başlangıçta "kop" şeklinde okuduğu kelimeyi daha sonra "ukup" şeklinde transkripsiyonlamış bunu şephüli bir [kup?] okuyuşunu da ilave etmiştir. Tekin ve Tuna kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi kelimenin ' ' katışık lifatürle başlaması ve bundan sonra yazılı olan ' ' ilk hece ünlüsünün burada aslî vokal uzunluk meydana getirdiği görüşündedirler. Bu sebeple kelimeyi "TT2 koop; ONT koop" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

110.1. **KT D 34** süg

Radloff başlangıçta kelimenin " "şeklinde orjinal yazılımındaki ' ' ideogramını genellikle başlangıçta -nı, -ni şeklinde okuduğundan dolayı bu kelimeyi de "WR1 suni " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:21) Fakat daha sonraki neşrinde bu okuyuşunu değiştirerek kelimeyi "süg" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:139).

110.3. **KT D 34** yir

Radloff, Okun ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "yer " şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Bkz.:1.3.1.

110.4. **KT D 34** bayurku

Radloff'un başlangıçta "WR1 buyuruku" şeklinde transkripsiyonladığı kelime (WR1, 1894:21) daha sonraki neşrinde "Bayurku" şeklinde düzeltilmiştir. Orkun da kelimeyi ' HNO bayurku " okumuştur. Tekin kelimenin ' ' orjinal yazılımında görüldüğü gibi son hece ünlüsünün katışık ' ' ligatüründen sonra yazılı olan ' ' ünlüsünü aslî vokal uzunluk kabul ederek kelimeyi " bayurkuu " şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:16) ve bu kelimeyi bir ad olarak almıştır.

111.1.**KT D 34** irken

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsü /e/ okuyarak kelimeyi " erkin " şeklinde transkiripsiyonlamıştır WR1, 1894:23; WR2, 1897:140). TT1 irkin ME irkin SGC irkin

111.2. **KT D 34** boldı

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ÜNİVERSİTESİ

Kelimenin orjinal yazılımındaki 'M' katışık ligatürünü Tekin ve Clauson /l/ ses değerinde okuyarak kelimeyi "TT1 bolti TT2 boltı SGC bolu " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

112.1. **KT D 34** kül tigin

Kelimenin " WR1 tegin WR2 tegin TB köl OFS1 köl OT köl SGC tegin" şeklindeki okunuşları için, bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

112.2. **KT D35** yaşına

Radloff başlangıçta kelimeyi Radloff atlasındaki ' 𐰚𐰃𐰍𐰢 ' orjinal yazılım sebebiyle kelimeyi "WR1 ışbara " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:21) Daha sonra ise kelimeyi "yaşina" (WR2, 1897:140) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

112.3 **KT D 35** kırkız

Tuna ve Tekin kelimenin ilk harfinin ' 𐰴 ' katışık ligatürü ile yazılmış olmasını ve harften sonra yazılı ' 𐰃 ' ilk hece ünlüsünü kelimede esli vokal uzunluk olarak değerlendirerek kelimeyi "TT2 kırkız ONT kırkız " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

113.1.. **KT D 35** süñüg

Radloff başlangıçta "WR1 süñük" şeklinde okuduğu kelimeyi (WR1, 1894:21) danha sonra "sönig" şeklinde transkiripsiyonlamıştır

113.2.. **KT D 35** kang sökipen

Radloff ilk kelimeyi başlangıçta "WR1 karag" şeklinde transkripsiyonlamış, fakat bu okuyuşunu daha sonra "karag (kang?)" şeklinde şüpheli de olsa değiştirmiştir. (WR1, 1894:21; WR2, 1897:140). Orkun, Tekin, Ergin ikinci kelimeyi ' HNO söküpen TT1 söküpen TT2 söküpen ME söküpen " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

113.3. **KT D 35** yışıg 𐰾𐰉𐰸

Radloff " kelimeyi başlangıçta orjinal yazılımındaki ' 𐰾 ' ideogramı dolayısıyla kelimeyi "WR1 yışnı "şeklinde transkrisiyonlamış (WR1, 1894:21) fakat daha sonra bu okuyuşundan vageçerek kelimeyi "yışıg" şeklinde transkripiyonlamıştır. (WR1, 1897:140).

113.4. **KT D 35** kırkız 𐰴𐰃𐰾𐰃 𐰴

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ

Tekin ve Ergin kelimenin orjinal yazılımın da görüldüğü gibi ' ' katışık ligatüründen sonra yazılan ilk hece ünlüsünün kelimede aslî uzunluk meydana getirdiği görüşündedirler ve kelimeyi "TT2 kurkız ONT kurkız şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

114.1.. **KT D 35** budunug

Radloff başlangıçta kelimeyi 'orjinal yazılımdaki ' ' ideogramını -nı olarak okuduğu için kelimeyi "WR1 budunnı" şeklinde tarnskripsiyonlamışsa da daha sonra bu okuyuşunu değiştirerek kelimeyi " bodunug" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:140) Tekin ve Clauson da kelimenin ilk hece ünlüsünü "o" okuyarak kelimeyi " TT2 bodunug TT2 bodunug SGC bodunug " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.Bkz.:3.3.2.;40.2.

114.2. **KT D 35.soña** yışda]

Radloff ilk kelimenin ilk hece ünlüsünü "u" okuyarak ibâreyi "WR1 suña " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:21; 1897:140).

114.3. **KT D 35** sünüşdimiz

Radloff kelimeyi başlangıçta "WR1 sünüştübiz" şeklinde transkripsiyonlarken (WR1, 1894:21) daha sonra kelimeyi "sönüştümiz" şeklinde okumuştur. Tekin ve Ergin ise kelimeyi " TT1 sünüşdümiz TT2 sünüşdümiz ME sünüşdümüz " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

114.4. **KT D 35** kül

Kelimenin, "OT köl ;OFS1 köl; TB köl; TT2 küül" şeklineki okunuşları için, bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2

115.1. **KT D 35** tigin

Radloff ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okuyarak kelimeyi "WR1 tegin WR2 tegin SGC tegin" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

116. **KT D 36** urı ... sıyu

Radloff ibâreyi başlangıçta "WR1 kerü udışru sançu ol tegdükte bayırkunına kadıgrak odalkın " şeklinde taranskripsiyonlamış (WR1, 1894:23), daha sonra da ibâreyi "kirü [eki erig?] udşuru sançu, ol tegdükte bayırkunñ ak adgıng udlıkin" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi " ama onu bir mızrak sallayarak yere serdi. Bayırkan'ı çok teşvik etti." şeklinde tercüme etmiştir. Tekin ise ibâreyi başlangıçta "TT1 eki erig ud aşru ançdi " şeklinde transkripsiyonlarken, daha sonra

T.C.

ibâreyi"TT2 eki erig udşuru sançdı ol tegdükde bayırkuumiñ ak adgırıg udtkın" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "iki eri de kovalayıp mızrakladı. O hücumda, Bayırkulanın ak aygırını, uyluğunu" şeklinde çevirmiştir. Orkun ibâreyi genelde Thomesen gibi transkripsiyonlarken sadece ibârediki "eki" kelimesinin ilk hece ünlüsünü e okuyarak "HNO eki " şeklinde transkripsiyonlamıştır. Erginde ibârenin sadece "ME. udu aşuru " kelimesini Thomsen'dan farklı transkripsiyonlamıştır. Erdal ise "bayırkunın" kelimesin Bayırku neñ"şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "Bayırku malı" (Er., 1979:10) şelinde açıklamıştır.

Tekin 99 nolu dip notunda udşuru sançdı. ibâresi için, "Birkaç kez (iki kez) geçen bu ibaredeki ilk kelimeyi Orhon Türkçesi gramerinde ud ayru "kalça aşırı" şeklinde okumuş ve açıklamıştım. Ancak udlık"uyluk" kelimesinin *ud şeklinin tesbit edilmemiş olmasını dikkate alarak bu kelimeyi bugün *udşur-<ud-uş-ur- "kovalamak, kaçıştırmak" fiilinin -u ekli zarf şekli olarak açıklamanın daha doğru ve isabetli olacağı kanısındayım." demektedir.

Clauson ise ibareyi "bir erig okun urtı eki erig uduşuru sançtı" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "he shot one man with an arrow and speared two men sending them one after the other' şeklinde çevirmiştir (SGC, 1972:73b).

117.1. **KT D 36** kırkız

Tekin ve Tuna kelimenin ilk harfinin '' kaşık ligatürü ile yazılması ve bundan sonra da kelimenin ilk hece ünlüsü '' nın yazılı olmasını aslî vokal uzunluk sayarak kelimeyi "TT2 kırkız ONT kırkız " şeklinde okumuşlardır

117.2.**KT D 36** ölürtimiz

Kelime diğer eserlerde :WR2 ölürtümizTT1 ölürtümiz TT2 ölürtümiz ME ölürtümüz SGC" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

117.3. **KT D 36** ilin

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okuyarak kelimeyi "elin" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Clausonda kelimeyi "elin" şeklinde okumuştur.

118.1. **KT D 36** türgeş

Kelimeyi Orkun, Tekin, Ergin ve Clauson kelimeyi "HNO türgis TT1 Türgis TT2 Türgis ME Türgis " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

118.2. **KT D 36** tapa altun yışıg

Radloff başlanıçta ibâreyi "WR1 kaganka süledimiz yışnı" şeklinde transkripsiyonlarken (WR1, 1894:23) daha sonra bu okuyuşunu değiştirerek ibâreyi ".....altun yışıg" şeklinde düzelmiştir (WR2, 1897:141)

118.3. **KT D 37** ügüzig

Radloff başlanıçta kelimeyi "WR2 ügüzin" şeklinde transkripsiyonlarken daha sonra kelimeyi "ügüzüg" şeklinde düzeltmiştir, Tekin de kelimeyi " TT1 ügüzüg TT2 ügüzüg " Radloff'un ikinci okuyuşu gibi transkripsiyonlamıştır.. Ergin de kelimeyi "ögüzüg" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

118.4. **KT D 37** türgeş budunıg

Tekin, Ergin ve Clauson ibâredeki kelimeyleri Thomsen'den farklı olarak"HNO Türgiş TT1 türgiş budunug TT2 türgiş bodunug ME türgiş SGC türgiş bodunug" şeklinde taranskiripsiyonlamışlardır. (budunıg kelimesi için, bkz.:3.3.2.;40.2.)

119.1. **KT D 37** türges

Tekin, Ergin ve Clauson kelimeyi " HNO Türgiş TT1 türgiş TT2 türgiş ME türgiş SGC türgiş " şeklinde transkiripsiyonlamışlardır.

119.2. **KT D 37** süsi ... kelti

Thomsen ibâredeki ikinci kelimeyi önce buraça okumuş, fakat daha sonra bu okuyuşunu değiştirerek kelimeyi borça (burça?) şeklinde değiştirmiştir (1916:94, not 2). Radloff bu iki kelimeyi otaça buraça okumuş ve bunu "her taraftan (yönden) (von allen Stein) şeklinde çevirmiştir. Orkun ise, ibâreyi "ateş ve su gibi " diye çevirmiştir. Clauson ise ibâreyi Türgeş kağan süsi Bolçuda otça borça kelti" ibaresinde "otça borça" şeklinde transkripsiyonlarken ibareyi "The Türgeş kağan'z army advanced from Bolçu like a fire or....." şeklinde çevirmiştir. "Bolçu'dan ateş ya da ..... gibi " şeklinde bir çeviri yapmış, kelimenin osmanlılarda bora- 'to be stormy" manasına geldiği izah etmiştir.

120.1. **KT D 37** süñüşdimiz

Radloff her iki neşrinde de kelmeyi "sönüştimiz" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Tekin ve Ergin ise kelimeyi "TT1 sünüşdümiz TT2 sünüşdümiz ME sünüşdümüz "şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FIRAT ÜNİVERSİTESİ 1923

120.2. **KT D 37** kül tigin

İbârenin "WR1 tegin WR2 tegin SGC tegin TB köl OT köl OFS1 köl " okunuşları için Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:126.2.

121.1. **KT D 38.** tutz[.] ...kirip]

Radlff ibâreyi "WR1 tutuzdı ekisin özi altızdı(1894:23)" daha sonra da "tutuztu ekisin altızdı" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:141) Tekin ise başlangıçta "TT1 tutuztu ekisinin özi öltuzdi anda" şeklinde, daha sonra ise ibâreyi" TT2 tutuztu ekisinin özi altızdı anta " (TT2, 1988:18)şeklinde transkripsiyonlamıştır Ergin ise ibâreyi "ME tutuzdı ikisin özi alduzdı SGC tutuztu ekisinin altızdı anta Ergin de ibâreyi "ME tutuzdı ikiin özi alduzdı " şeklinde transkripsiyonlamıştır (ME, 1970:73).

121.2. **KT D 38** türgeş

Tekin, Orkun, Ergin ve Clauson kelimeyi "türgiş" şeklinde transkiripsiyonlamışlardır.

122.1. **KT D 38** buyuruku

Radloff başlangıçta kelimeyi Thomsen gibi okumuş ve "buyuruku" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:23) fakat, daha sonra bu okuyuşunu değiştirerek kelimeyi "buyruky" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:141).Orkun, Tekin, Ergin ve Clauson kelimeyi "buyuruku" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (TT2, 1988:18; HNO, 1987:46; ME, 1970: 73, SGC, 1972:387a).

122.2. **KT D 38** tutukug

Radloff kelimeyi başlangıçta, "WR1 tutkun" şeklinde transkripsiyonlamış (WR1, 1894:23) daha sonra ise kelimeyi "tutkug [tutukug] şeklinde okumuştur (WR2, 1897:141). Thomsen başlangıçta "az bir bölümü" şeklinde çevirdiği ibâreyi daha sonra "Az elininin tutuk'unu" şeklinde tercüme etmiştir. Ayrıca Thomsen, 47.nci dip notunda "Türklerin türgeşlerden bazılarını esir etmiş olabileceklerini akla daha yakın olmakla birlikte Tutuku biçimi yükleme halindedir. tutuk, 'tutulmuş; buradaki anlamı "esir" diyerek, acaba bu kelime tutuk'tan başka bir kelime midir?" demektedir. Radloff ise kelimeyi "esir" olarak almıştır. Tekin başlangıçta "TT1 tutuku" daha sonra ise " TT2 totokug" şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi "Az valisi" şeklini çevirmiştir ve kelimeyi

"askeri vali" şeklinde açıklamıştır. Ergin de kelimeyi "tutukug" şeklnde transkripsiyonlamış ve ibâreyi:"Az valisini" şeklinde çevirmiştir.(ME, 1970:73, 27).

122.3. **KT D 38** anda ölürtimiz

Radloff ibareyi başlangıçta "WR1 anta ölürtümiz" (WR1, 1894:23) şeklinde transkripsiyonlamış, daha sonra ise ibâreyi "anda ölürtümiz" şeklinde okumuştur". Tekin de ubâreyi " TT1 anta ölürtümiz; TT2 anta ölürtümiz" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin ise ikinci kelimeyi "ME ölürtümüz " şeklinde transkripsiyonlamıştır. Clauson ise sözlükteki: " **Türgeş xağan buyrukı Az Totokog** 'Az Totok an officer of the Türgeş Xağan' I E 39; **Koşo Totok** I N 1; **Bukag Totokog** II S 10 (SGC,1972: 453a)." şeklindeki kullanımda görüldüğü gibi ibâreyi "Totokog" şeklinde okumuştur.

121.1. **KT D 38** ilin

Radloff, Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "elin" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. (WR1, 1894:23; WR2, 1897:142).

121.2 **KT D 38** türgeş

Tekin, Orkun, Ergin ve Clauson kelimeyi "türgiş" şeklinde transkiripsiyonlamışlardır.Kelime eserlere "TT1 türgiş TT2 türgiş HNO Türgiş ME Türgiş SGC türgiş" şeklindedir.

121.3 **KT D 38** kop

Radloff başlangıçta "kop" şeklinde okuduğu kelimeyi daha sonra "ukup" şeklinde transkripsiyonlamış bunu şephüli bir [kup?] okuyuşunu da ilave etmiştir. Tekin ve Tuna kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi kelimenin ' ' karışık lifatürle başlaması ve bundan sonra yazılı olan ' ' ilk hece ünlüsünün burada aslî vokal uzunluk meydana getirdiği görüşündedirler. Bu sebeple kelimeyi "TT2 koop; ONT koop" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

121. 4 **KT D 38** içikdi

Radloff tarafından başlangıçta "WR1 içkedi " şeklinde transkripsiyonlanan kelime daha sonra "içikti" şeklinde düzeltilmiştir (WR2, 1897:142).

121.5. **KT D 38** budunug

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ÜNİVERSİTESİ FIRAT

Eserlerdeki "WR1 budunu; TT1 bodunug; TT2 bodunug; SGC bodunüg" şeklindeki transkripsiyonlamalar için, bkz.:3.3.2.;40.2.

122. **KT D 39** iteyin tiyin

Radloff ibâredeki kelimelerin hir ikisinin de ilk hece ünlülerini /e/ okuyarak ibâreyi "teyin teyin" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:142). (tiyin okunuşu için bkz:34.1.)

123.1. **KT D 39** Yinçü ügüzig

Radloff'un başlangıçta ikinci kelimeyi "WR2 ügüzin" şeklinde okuduğu kelimeyi daha sonra ise "ügüzüg" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:23; WR2, 1897:142). Tekin ve Ergin de kelimeyi Radloff'un ikinci okuyuşu gibi kelimeyi " Radloff ibareyi Yençü Irmağı şeklinde bir yer adı saymıştır. Orkun da ibârenin ikinci kelimesini "üğüzig" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi de "İnci ırmağı" şeklinde çevirmiştir. Clauson ise kelimeyi "ögüz 'river' (ırmak)" şeklinde transkripsiyonlamış ve çevirmiştir. Kelime ile ilgili Orhun Yazıtlarından örnek vermemiştir. "Ertiş Ögüzig 'the river Ertiş' S1" şeklinde bir örnek vermiştir (SGC,1972:119b). Tekin ise buradaki "yinçü ügüz" şeklinde transkripsiyonladığı bu ırmağı 'İnci (Sir Derya) ırmağı' şeklinde açaklamıştır. Ergin ise "Yinçü ögüzüg" şeklinde transkripsiyonladığı ibâreyi 'İnci Nehri' şeklinde çevirmiştir.

123. 2 **KT D 39** anda

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:42.4.

124.1 **KT D 39** türges

Tekin, Ergin ve Clauson "Türgeş" kelimesinin son hece ünlüsünü i okuyarak kelimeyi "Türgiş " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

124.2. **KT D 39** budun

Tekin, Clauson ve Sertkaya'nın "TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OFS bodun"şeklindeki okuyuşları için, bkz.3.3.

124.3. **KT D 39** keneres tapa bardı

Tekin başlangıçta ibârenin ilk kelimesini "TT1 keneris" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Radloff, Thomsen gibi ibaredeki Kengeres okuduğu kelimeyi bir yer adı saymıştır. Ergin de kelimeyi " ME keneris" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Yalnız, Klyaştornıy ibâredeki ilk kelimeyi

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923 ÜNİVERSİTESİ

keñ kerişdi şeklinde okunuş ve "widely quarreled" 'genişçe kavga etti" şeklinde açıklamıştır (Clauson 1985:152).

124.4. **KT D 39** turuk

Radloff başlangıçta kelieyi "turukı" şeklinde transkripsiyonlarken,(WR1, 1894:23) daha sonra ise okuyuşunu "turuk" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:142). Tekin kelimesinin ilk hece ünlüsünü/o/ okuyarak kelimeyi her iki neşrinde de "toruk" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (TT1, 1968236; TT2, 1988:18). Erginde kelimenin ilk hece ünlüsünü /o/ okuyarak kelimeyi "toruk" şeklinde transkrip siyonlamıştır (ME, 1970:73).

127.1. **KT D 40** yok

Kelimenin orjinal yazılımında da görüldüğü gibi kelimenin son harfi katışık " " 'uk' ligatürüdür, bu sebeple ondan önce yazılı olan ilk hece ünlüsü " " ideogramının burada aslî vokal uzunluk meydana getirdiği görüşünde olan Tnuve Tekin kelimeyi " TT2 yook ONT yook" şeklinde uzun ünlülü biçimde transkripsiyonlamışlardır (TT2, 1988:18).

127.2.**KT D 40** bizine

Radloff başlangıçta ibâreyi "WR1 kıziña" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:23). Radloff daha sonra ise kelimeyi yine kıziña" şeklinde transkripsiyonlamıştır, fakat şüpheli bir şekilde parantez içerisinde de [biziñe ?] şeklinde okumuştur (WR2, 1897:142) Thomsen "biziñe" ile okuduğu "alp er biziñe tegmiş" şeklinde ibâreyi 'bize saldıranlar yiğit erler idi" şeklinde tercüme ederken, Radloff burayı (Sie hatten die Tochter eines Helden angegriffen)."o bir kahramının kızına yanaşmıştı (Göz koymuştu)" şeklinde çevirmiştir.

127.1. **KT D 40** antag ödke ökünip

Thomsen, "antag ödke ökünip" şeklinde okuduğu ibâreyi, "bu durumda ümitsizliğe kapılınca" şeklinde transkripsiyonlamıştır (VT1, 1886:110). şİbâre Radloff tarafından başlangıçta "andag ödke ökünüp" (WR1, 1894:23) şeklinde tarnskripsiyonlanmış ve daha sonra da ibâreyi "andag ödke ökünüp" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:142). Radloff bu ibareyi "bu zaman içinde pişman oldu" şeklinde çevirmiştir. Tekin "antag ödke ökünüp" '(Kötü şartların hep bir araya geldiği) böyle bir zamana üzülüp.' şeklinde çevirmiştir. Ergin. "antag ödke ökünüp" şeklinde transkripsiyonladığı ibâreyi, 'Öyle bir zamanda pişman olup' şeklinde tercüme etmiştir. Clauson,

T.C. ... 1973

"antag ödke ükünüp Kül Teginig az eren ertürü ıtımız" şeklinde transkripsiyonladığı bu bölgeyi, "thereopan collecting (our troops) we sent Kül Tegin, proving him with a few men" (TT I E 40 (SUC 1972:11a, ükün-.) şeklinde tercüme etmiştir. Clauson. kelimenin manasını "ükün- 'to collect, to bring together, concentrate (troops)' şeklinde açıklamakta ve bu sebeple de ibâreyi "Bunun üzerine kuvveetlerimizi toplayarak" şeklinde çevirmiştir. Yine Clauson'un ibârede geçen "antag ödke" öbeğini "thereupon" 'bunun üzerine' şeklinde anlağı görülmektedir.

127.2. **KT D 40** kül tiginig

Radloff ve Clauson "tigin" kelimesinin lik hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi "tegin" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

İbârenin "köl" ismi ile ilgili olarak, Osman Turan "Çingiz adı hakkında" adlı makalesinde "Cengiz Han" ünvanının Moğolca şökli "Çingiz Han" adının Türkçeden Tingis (Deniz) Han şeklinden geldiğini ifâde ederken Moğolca "Dalay Han" adının Taluy "deniz, büyük okyanus" olduğunu ve Dalay Lama gibi ünvanlara dayanarak âbidelerdeki Kül ünvanının da Kaşgarlı Mahmud'un tespit ettiği gibi Köl şeklinde okunmasının daha doğru olacağını belirtmiştir.

Tahsin Bangoğlu da "Eski Türkçe Bazı Adlar Üzerine I. Gültekin" (X. türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1963, ankara, 1964, s 1-4) adlı değerli ilmî makalesinde, Radloff ve Thomsen tarafından kül okunan ve diğer naşirlerde de aynen kabul edilen okuyuşun köl (göl) şeklinde düzeltilmesini ve şahıs isminin Köl Tigin olarak tashih edilmesini söylemektedir.

Sertkaya ise: "Göktürk tarihinin meseleleri: Kül Tigin mi ~Köl Tigin mi? adlı makalesinde Radloff'un külüg kelimesini kül-üg (doğusu kü-lüg/ şeklinde yanlış etimolojik izahına dayanarak okuduğu ve literatürde umumileşerek bugüne kadar Bilge Kağan'ın kardeşinin ismi olarak kullanılan Kül kelimesi fonetik olarak köl şeklinde düzeltilmeli ve Kül Tigin yerine Köl Tigin okunuşu benimsenmelidir.

Kelime isim olarak kullanıldığı zaman "göl", sıfat olarak kullanıldığı zaman "göl gibi" şeklinde manalandırılmalıdır. Yani mana olarak Kül Bilge Han değil, Köl Bilge Han (Köy gibi bilgili han) Kül İrkin değil, Köl İrkin (Gel gibi birikmiş su) şeklinde tashih edilmesi gerektiğini belirtmektedir (OFS, 1974:23-25).

T.C.

Kelimenin orjinal yazılımındaki " 𐰴𐰍𐰇 " kelimesinin yazılı olan ' 𐰇 ' ideogramı "ü" okunduğu gibi "ö" de okunabilir.

Tahsin Banguoğlu ve O.Fikri Sertkaya ilk kelimeyi "köl" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Radloff ise Köl Tigin isminin ikinci kelimesin ilk hece ünlüsünü e okumuşlardır. Kelimeyi "tegin" şeklinde okumuşlardır.

127.2. **KT D 40** az erin irtürü ıtımız

İbâre Radloff tarafından başlangıçta, " az eren ertürü ıtımız" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. ibâreden de anlaşıldığı gibi Radloff i seslerini e okumuştur. Radloff daha sonraki neşrinde ibâreyi "az erin ertürü ıtımız" şeklinde transkripsiyonlamış "bazı kahramanlarla oraya yolladık şeklinde tercüme etmiştir (WR2, 1897:143). (wir und schickten den Kül-Tegin, ihn ausrürsent, mit wenigen). Orkun, ibâredeki ikinci kelimeyi "eren şeklinde trans ktripsiyonlamış ve ibâreyi "az kişi ile ayırıp gönderdik" şeklinde tercüme etmiştir.Clauson da ibâreyi Radloff ilk okuyuşu gibi ibâreyi "az eren ertürü ıtımız" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "we sent Kül Teğin, providing him with a few men" bir kaç adamla (kişi) ile gönderdik) şeklinde tercüme etmiştir. Tekin ise ibâreyi "az erin irtürü ıtımız" şeklinde tercüme etmiş ve ibâreyi ""az (miktarda) er ile ulaştırıp gönderdik." şeklinde tercüme etmiştir.

129. **KT D 40** türgeş budunug anda ölürmiş

Radloff ibâreyi başlangıçta Türgeş budunu anda ölürmiş" şeklinde transkripsiyonlarken, daha sonra ibâreyi, "türgeş budunug anda ölürmüş" şeklinde ikinci kelimenin yazılımını düzelterek transkripsiyonlamıştır.İbâreyi "orada Kara-Türgeş halkını öldürdü" şeklinde tercüme etmiştir.

("anda" kelimesinin değişik okunuşları için, bkz.:42.4.; budunug kelimesi için, bkz.:3.3.2.;40.2.)

KÜL TİGİN

(KUZEY YÜZÜ)

A Ç I K L A M A L A R

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FIRAT ÜNİVERSİTESİ 1975

1.(1) **KT K1** [...] birle koşu tutuk birle süñüşmiş ' [...] ile ve Koşu-tutuk (?) ile savaşmış

1.1. birle

Radloff başlangıçta kelimeyi "birge" (WR1, 1894:25) okumuş, daha sonra ise kelimeyi "birle" (WR2, 1897:143) şeklinde düzeltmiştir.

Kelime birle (>bir+i-l-) 'ile, birlikte' anlamına gelen sayıdan türemiş olan bir kelimedir.

1.2. koşu tutuk

Radloff terkibi WR1 metninde "aluşu tuttuk" (WR1, 1894:25) şeklinde okumuş, daha sonra, "Koşu Tuttuk" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin, TT2 metninde ibareyi ' ' ideogramından sonra yazılı olan " " 'o ' ünlüsünü aslî vokal uzunluk sayarak, kelimenin ilk hecesini uzun okuduğu gibi, "Tutuk" kelimesinin kelimenin ilk ve son hecesindeki 'u' yuvarlak dar ünlüsünü geniş ünlülü biçimde 'o' okumuş ve ibareyi "Kooşu Totok" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

1.3. **KT K1** süñüşmiş

Radloff WR1 ve WR2 metninde kelimenin ' ((-miş) öğrenien geçmiş zaman kipni ünlü uyumuna uydurarak kelimeyi WR1 metninde söñüşmş (WR1., 1894:25) WR2'de "sönüşmüş" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

2. (1.1.)**KT K1** kop bkz: Kül Tigin Doğu Yüzü not:

3. (2)**KT K1** barımın [...]in kop kelürti

3.1. barımın

Radloff ilk olarak kelilmeyi "barkın" (WR1, 1894:25) şeklinde okurken daha sonra "bar..." (WR2, 1897:143) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

3.2. [...]in

Thomsen'ın [....]ın şeklinde (VT1, 1896:111) transkribe ettiği yeri, Radloff : "buzup süsin" (WR1, 1897:143). şeklinde transkripsiyonlamış, daha sonra "tegipen" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:143) Tekin ise kelimeyi "kalısız" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT1, 1968:236; TT2,

T.C. 1923 ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1988:2). Ergin ve Clauosan de kelimeyi Tekin gibi "kalısız" okumuştur. (ME, 1970:73, SGC, 1972: 719).

3.3. **kop** bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü not

4. **KT K1** Kül Tigin bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü not:126.2.

5. **KT K1** budun bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü not:3.3.

6.**KT K1** erkli

Radloff, başlangıçta kelimeyi "erkli" (WR1, 1894:25) şeklinde transkripsiyonlarken, daha sonra kelimeyi "erikli" şeklinde okumuştur (WR2, 1897:143). Thomsen "erkli" okuduğu kelimeyi eksik yazım saymış (WT2, 1897: 202) daha sonra ise bunun **er-** "olmak" fiilinden **-gli** eki ile türemiş bir şekil olması gerektiği görüşüne varmıştır (WT2, 1916:64,65).

Tekin birçok yerde "iken" anlamında olan bu kelimenin"erkli" okunması gerektiğini ifade etmektedir.

7. (3) **KT K1** ıduk

Radloff başlangıçta "ayduk" şeklinde okuduğu kelimeyi (WR1, 1894:25) daha sonra, önceki "tamag" kelimesi ile birleşik okumuş ve kelimeyi "tamgıduk" şeklinde (WR2 1897: 143) transkripsiyonlamıştır.

8.(4) **KT K1** süñüşdimiz

Clauson, Etimolojik sözlüğünde incelediği kelimeleri orijinal cümle örnekleriyle vermektedir. Bu satırla ilgili verdiği örnekler: **"evin barkın kalısız kelürti** 'they brought all their tents and movable possions (SGC, 1972: 719b) I N 1; I S11)" **Koşo Totok** (SGC, 1972:453b, bkz.:**totok**); **birle Koşo Totok** 'with Koşo Totok ' (SGC, 1972: 365, bkz.: Dis. BRL **birle**); **süñüş-** 'to fight' :"'He fought with .... and with Koşo Totok" (....ile Koşo Totok ile savaşmış); **öler-** ' to killi' (SGC, 1972, 151a, bkz.: Dis V.ALR- **ölür-**), " **er** 'man' (SGC,1972:192, bkz.:Mon. AR, **er**): (he killed all of their men. (adamlarını hep öldürmüş)" ' **evin barkın kalısız kelürti** , 'they brought all their tents (çadır,otağ) and movable(taşınabilir) possessions (servet, mal mülk) ' (Otağlarını, taşınabilir mallarını hep getirdiler.)(SGC, 1972: 719 b, bkz.: Dis.V. GLR-, **kelür-**); **yetti (yeddi)** 'seven' **otuz**'thirty' **yiti otuz** 'twenty seven' (yirmiyedi), **yaş** 'a year of one's life, age' **Kül tigin otuz yaşına** (when Kül Tegin was at age

T.C. ÜNİVERSİTESİ

of twenty-seven). **Karluk bodun erür barur erkli yagı boltı** 'the Karluk people, behaving in an independent fashion, became hostile' (SGC, 1972:194a, bkz.:Mon Y AR-er-Y.

9. (4)**KT K2** Kül Tigin bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

10.(5)**KT K2** [Ak at]ın

Radloff Wr1 matnende Thomsen'in [Ak at?] ın şeklinde okuduğu ibareyi "akın" (WR1, 1894:25; WR2, 1897:144) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

11. (5) **KT K2** iki erig

Radloff ibareyi başlangıçta "körü" (WR1, 1894:25) şeklinde transkribe ettiği kelimeyi daha sonra, değiştirmekle birlikte köşeli parantez içerisinde Thomsen gibi okumuş, fakat bu okuyuşunun yanına bir soru işareti koymuştur: "kirü [eki erig?]" (WR2,1897:144).

12.(5) **KT K2** udışru sançdı

12.1 udışru

Thomsen., Radloff ve Orkun'ın "udışru" okuduğu kelimeyi Tekin, başlangıçta"ud aşru" (TT1. 1986:269 şeklinde iki kelime olarak trankripsiyonlamış, daha sonrda ise kelimeyi "uduşru"(TT2, 1988:20) şeklinde düzeltmiştir. Ergin de ibareyi "udu aşuru" (ME, 1970:73) şeklinde transkripsiyonlamıştır.Takip edip kovalamak şeklinde çevirmiştir. Clauson ise, kelimenin ikinci hece ünlüsünü de dar-yuvarlak okuyarak kelimeyi "uduşuru" şeklinde trankripsiyanlamıştır (SGC,1972: 73b) .

12.2 sançdı

Radlof " " ideogramını "t" ses değerinde kabul ederek, kelimenin son hece ünsüzünü sert "t" ile okumuş ve kelimeyi "sançtı" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

13.(5) **KT K2** Karlukug

Radloff Thomsen'ın "Karlukug" şeklinde okudugu (VT1, 1896:111) okuduğu kelimeyi "karlug" şeklinde okumuştur (WR1, 1894:25). Daha sonra ise kelimeyi "karlukug" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:144).

14. (5) **KT K2** ölürtiniz bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:117.2.;122.3.

15.(6) **KT K2** budun bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü açıklamalar 3.3.

16. (6)**KT K2** kaldı

T.C.

Thomsen'in"kaldı" (VT1, 1896:111)şeklinde okuduğu kelimeyi Radloff ' yazılmasından dolayı "boltı" okumuştur (WR1, 1894:25; WR2, 1897:144).

Orkun'un "kaldı" şeklinde okuduğu kelimeyi Tekin ve Clauson "boltı" okumuş, Ergin ise " " ideogramı nı " d" ses değerinde okuyarak kelimeyi "boldı" şeklinde okumuştur. Tekin, kelimenin Fin atlasında birin B harfinin çok net olduğunu ifade ederek kelimenin boltı olduğundan şüphe edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. (TT2, 1988:85, dip not 107)

17.(6) **KT K2** süñüşdimiz bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:114.3.

18. **KT K2** kül tigin bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

Clauson, yine etimolojik sözlükte ilgili kelimelerle ilgili örnek cümleler: " **ol sūñūşde** ' in that batle(muharebe, savaş; dövüş) (muharebbede, savaşta) (SGC,1972:976b, bkz. **sūñūş**)" 'Kül Tegin in that battle was thirty eyars of age (Kül Tegin o savaşta otuz yaşında idi.)

19. (8) **KT K3** elteberig tutdı

19.1. Radloff "elteberig" kelimesinin " " ideogramının başlangıçta "-ni" şeklinde okumuş ve kelimeyi "elterberni" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (WR1, 1894:25) daha sonra ise bu okuyuşunu "eltüberig" şeklinde düzeltmiş kelimenin ikinci hece ünlüsünü " i " okumuştur. (WR2, 1897: 144) Ergin kelimeyi "ilteberig şeklinde ilk hece ünlüsünü "i" okumuştur (ME, 1970:74).

19.2. tutdı

Radloff bu kelimeyi "tutmadı" şeklinde trankripsiyonlamıştır (WR1, 1894:25; WR2. 1897:144).

20. (8) **KT K3** budun anda

20.1. budun bkz. :Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.

20.2 anda bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:42.4.

21.(8) **KT K3** boldı

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:21.2.1.

22.(9) **KT K3** ili kamaşıg boltukında

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü e okmuşlardır.

22.2. kamaşıg

.T.C.

Tekin,Ergin ve Clauson kelimeyi "kamşag" (TT1, 1968:236; TT2, 1988:20) şeklinde okumuştur. (SGC, 1970:629 a).

23.(9) **KT K3** budun ilgikli boltukınta

23.1 budun bkz.:3.3.

23.2 ilgikli

Radloff Thomsen'in "ilgikli" okuduğu kelimeyi "ölüg iklig" (WR1, 1894:25; WR2,1897: 144) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Thomsen ise bu kelimenin aynı zamanda "illigi, ülügü, ikegü" okunabileceğini belirtmiştir (TT1, 1968:236; TT2, 1988:20).

Ergin, kelimeyi "ilig ikegü" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (ME, 1970:74). Clauson ise "elligi ikegi" şeklinde okumuştur (SGC, 1972; 105.-141 b).

24. (10) **KT K3** sünüşdimiz

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:114.3.

25. (10) **KT K3** kül tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

Clauson, "because my ncle the xağan's realm became insecure and the people their ruler came to be at variance (SGC.1972:141b), "to attack panting with furry (SGC, 1972:11a), "riding the white horse" Elteber of the Az" "in that battle.

26. **KT K3-4** binip oplayu tegdi

Radloff başlangıçta "oplayu tegdi ol" şeklinde transkripsiyonladığı ibareyi daha sonra, WR2 metninde ".....i ol" şeklinde boş bırakmıştır. (WR1, 1894:25q WR2, 1897:144).

27. (11) **KT K4** anda tüşdi

27.1. anda

Tekin " " ideogramını "nt" ses değerindekabul derek kelimeyi "anta" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT1, 1968:236; TT2, 1988:20).

27.2. tüşdi

Radloff kelimenin sonundaki " " -di görülen geçmiş zaman kipini " " yazılımından dolayı sert okuyarak kelimeyi tüşti" şeklinde transkripsiyonlamıştır(WR1, 1894:25; WR2, 1897:144).

T.C.

28.(11) **KT K4** budun

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.

29 . (12) **KT K4** yir

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:1.3.; 2.1.

30.(12) **KT K 4** boldı

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:21.2.1.

31.(12) **KT K 4** biş

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:57.1.,2.1.

32 .(12) **KT K 4** sünüşdimiz

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 114.3

Clauson: ol at anta tüşti 'that horse fell there (F60a bk. tüş-), tengri yer bulgakın üçün yağı boltı 'becaue of disorder in heaven and earth they because hostile (337b bkz.: bulga), enilki 'first of all(166 a bkz. eñ), Toğu balıkda 335b-336a bkz.: balık), biş yok sünüşdümüz 'We fought fife times (917a-b bkz.:yol; Tokuz Oğuz bodun kenti bodunun erti 'the Tokkuz Oğuz peopla were my own people (728b bkz kentü), oplayu teg? 'to attck panting with fury (11a).

33. (15) **KT K 5** ikinti kuşlgakta ediz

33.1. ikinti

Radloff yazılmayan ilk hece ünlüsünü "e " ses değerinde okuyarak kelimeyi "ekinti" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:27; WR2, 1897:145)

Orkun, Tekin ve Clausun da kelimeyi Radloff gibi "ekinti" okumuşlardır. (HNO, 1936:48; TT1, 1968:236; TT2:1988:20x SGC, 1972:111b) bkz. **ekkinti)**

33.2. kuşlgakta

Radloff kelimeyi "kuşlagakta" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:26; WR2 1897:145) Tekin başlangıçta kelimeyi "kuş-algakda" şeklinde okurken, raha sonra kelimenin ilk hece ünlüsü "o" es değerinde okuyarak kelimeyi "koşulgakta" şeklinde taranskribe etmiştir. (TT1, 1968:236;TT2, 1988:20). Ergin de kelimeyi "kuşalgakta" şeklinde okunayı tercin etmiştir. (ME, 1970:74). Tekin bu kelimenin koşul- fiilindeki -gak eki ile yapımış "iki nehrin koşulduğu birbirine kavuştuğu yer" anlamında çevirmektedir.

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ

33.3. ediz

Redloff, "ediz" farklı bir biçimde "oğuz" olarak okumuştur (WR1, 1894: 27) WR2 1897:145). Orkunda kelimeyi Radloff gibi Oğuz şeklinde okumayı tercih etmiştir

34.(15) **KT K 5** sünüşdimiz

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:114.3.

35. (15) **KT K 5** kül tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

36.(16) **KT K 5** erig sançdı

36.1 erig

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

36.2. sançdı

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

Clauson, "Asman akıg binip riding the horse (348b) altı erig sançtı 'he speared six men' (835b); (the wod has been croncously read in I N5 where the right reading is sünügı sındı 'his lanci was broken; not sü tegisinde (447b) ; (he lanced six men 'his lance broke); Az yağızın binip 'riding his dark bay horse Ez' (909b) yetinç erig kılıçladı 'he killed the seventhwith a sword (618.)

37.(16) **KT K 6** erig egire tokıdı ediz

37.1. egire egire

Radloff başlangıçta kelimeyi "erenigrü" (WR1, 1894:27) okumuş, daha sonra ise "erig egere" şeklinde düzelterek, Thomsen'ın "egire" okuduğu kelimenin ikinci hece ünlüsünü de "e" okumuştur(WR2, 1897:145)

37.2. tokıdı

Radloff kelimeyi "tokıdı" şeklinde transkripsiyonlamış (WR1, 1894:27) daha sonra ibareyi "tokıl oguz"şeklinde iki ayrı kelime olarak transkiripsiyonlamıştır (WR2, 1897:145).

38.(17) **KT K 6** budun anda

38.1. budun

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

38.2. anda

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

39 üçinç

Radloff başlangıçta Thomsen gibi okuduğu kelimenindaha sonra ikinci hücü ünlüsünü "ü" ses değerinde okulyarak "üçünç" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:145). Orkun, Tekin de kelimeyi Radloff gibi "üçünç "şeklinde transkripsiyonlamıştır.

40 .**KT K 6** bu [...]da

Radloff başlangıçta bol...nda" daha sonra "bul....nda"(WR1, 1894:27;WR2, 1897: 146). Tekin ise kelimeyi "bolçuda" (TT1, 1968:236; TT2, 1988:20).

41.**KT K 6** sünüdimiz

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

42. **KT K 6** Kül tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

43. (18) **KT K 6** akıg

Radloff kelimenin -ıg ideogramını -ın okuyarak kelimeyi "akın" şeklinde transkripsiyonlamıştır(WR1, 1894:27). Radloff kelimeyi daha sonra, "akıg" şeklinde tüzeltmiştir.

44 . **KT K 6** sançı

45. **KT K 6** sançdımız ilin

45.1.sançdımız

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

45.2. ilin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

46.**KT K 6** törtinç

Orkun, TEkin Ergin ve Clauson kelimenin ikinci hece ühlüsünü 'ü" okuyarak kelimeyi törtünç" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (Orkun 1936:50; TT1, 1968:236; TT2, 1988:20:SGC, 1972:535a-536a).

47. **KT K 6-7** başında sünüşdimiz türk budun adak kamaştı

47.1. başında Tekin "başınta" okumuştur.

48.2. sünüşdimiz

T.C.

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:114.3.

48.3 türk budun

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.

48.4. kamaştı

Radloff "kamaştı" okunuştur (WR1, 1894:27;WR2, 1897:146). Tekin kelimeyi "kamaştı" şeklinde okumuştur. 'TT1, 1968:236; TT2, 1988:22).

Clauson: (Kül Tegin advanced turnsfixed one man and) tokuz erig egire tokıdı 'rode round nine men and smote them (113b); We fought with Oguz people; Çuş başı /372a) at the summiü of the Çuş.

48.(20) **KT K 7** boldaçı erti oza kelmiş

Radloff ibareyi başlangıçta "bolıp beriye ozmış emiş" (WR1, 1894:27) şeklinde transkripsiyonlamıştır., daha sonra ise ibareyi "boltaçı erti oza kelmiş" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:146). Tekinde Radloff gibi ilk kelimenin "ld" sesini "lt" ses değerinde kabul ederek kelimeyi "boltaçı" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

49. **KT K 7** kül tigin

50. **KT K 7** ugış

Radloff başlangıçta kelimenin ikinci hece ünlüsünü kalın-düz-dar ünlü okurken, daha sonra,ikinci hece ünlüsünü kalın-dar-yuvarlak okumuş ve kelimeyi "uguş" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin, Ergin ve Clauson'dakelimeyi "uguş" şeklinde trankripsiyonlamışlardır (TT1, 1968:237; TT2, 1988:22; ME, 1970:74).

51.**KT K 7** on erig tokla tigin yugında egirip ölürtimiz. bişinç ezgenti kadezde oguz.

51.1. erig

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

51.2. tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

51.3. yugında

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

51.4.egirip

T.C.

Radloff kelimeyi başlangıçta "kirip" (WR1, 1894:27) şeklinde okumuş ve bunu daha sonra "egirip" şeklinde düzeltmiştir.

51.5. ölürtimiz

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

51.6. bişinç

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsü "i" sesini "e" ses değerinde okuyarak kelimeyi "beşinç" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:27; WR2, 1897:146). Tekin de kelimenin ilk heve ünlüsünü "e" ses değerinde okumuş ve kelimeyi "beşinç" şeklinde trankripsiyonlamıştır (TT1, 1968:237; TT2, 1988:22).

51.7 ezgenti kadazde

Radloff kelimeyi başlangıçta "ezginti kadında" şeklinde okumuş ve bunudaha sonra, "ezginti kadinde [kadazda] şeklinde düzeltmiştir.

Radloff, Tekin, Ergin Ezginti kelimesinin ikinci hece ünhlüsünü "i" " okumuşlardır.

Tekin başlangıçta "Ezginti kadızde" şeklinde trankiribe ettiği ibareyi daha sonra "Ezginti Kadızda" şeklinde okumuştur (TT1, 1968:237; TT2, 1988:22).

Clausan: (the Türkü pepople were in a bad way) oza kelmiş süsin Kül Tegin ağıtıp 'Kül Tegin roused (the part of their army which had escaped (80a-81b); bodun adak kamşatdı ' the Türkü people let ther feet waver' Togra bir uguş algagu on erig 'one family of Toñra ten fighting men" (96a); Tone Tegin yogınta egirip ölürtimiz ' at tonna Tegin's funeral (we surrounded) and killed' (one clan) see uguş) of Tonra; ten warriors (113a-b).

53 . (22) **KT K 7** sünüşdimiz

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:114.3.

55.(22) **KT K 7** kül tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

56 (23) **KT K 8** tegdi iki erig sançdı ba[...]a ba[...]dı ol sü anda ölti ?] anga kurgan kışlap yazıña oguzgaru

56.1. iki erig

T.C.

Radloff başlangıçta bu iki kelimeyi ( ) yazılımından dolayı "kirü" şeklinde tek kelime olarak transkripsiyonlamış (WR1, 1984:27) daha sonra ise "eki erig" şeklinde iki kelime olarak düzeltmiştir. "iki" kelimesinin ilk hece ünlüsünü "e" ses değerinde okumuştur.

Tekin de ilk kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okuyarak Radloff gibi ibareyi "iki erig" şeklinde okumuştur (TT1, 1968:237; TT2, 1988:22)

56.2. sançdı

56.3. ba [...]a b[....]dı

Radloff thomsenin okuyamadığı bu ibareyi "balıkka barmadı" şeklinde okumuştur. (WR1, 1894:27; WR2, 1897:146). Ergin ve Tekin ise ibareyi "balıkka basıkdı" şeklinde okumuştur. (TT1, 1968:237; TT2, 1988:22; ME, 1970:)

Tekin, Radloff'un barmadı okuduğu ikinci kelimenin Fin atlasında B S K D I şeklinde olduğunu ifâde ederek kelimenin "basıktı" okunması gerektiğini ifade etmektedir.basık- fiilinin şekilde edilgen veya öze dönüşlü olduğu iddiasına karşı çıkılabileceğini. Bu iddiaya karşı, edilgenlik-etirgenlik kavramlarını çok kere birbirine karştığı, ettirgen çatıların edilgen çatı kavramlarının çok kere birbirine karıştığı, ettirgen çatıların edilgen çatı anlamında kullanıldığı (örneğin bazıt- "basturmak" dolayısıy ile de "basılmak" savunmasını ileri sürebiliriz. Ayrıca Türkçede bir -k ettirgenlik ve pekiştirme ekinden söz edilebileceği kanısında okunduğunu yak- <*ya-k- (krş. yan- <*ya-n) fiiyerindeki -k- morgemi gibi demektedir.

56. 4. **sü anda ölti amga kurgan kışlap yazısıña**

Radloff ibâreyi aşlangıçta "oguz anda ölürtimiz korgu yışsap yazısı" şeklinde transkribe ederken (WR1 1894:27), daha sonra "oguz anda ölti magı kurganda kışlap yaziñe şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897: 146-147).

İbareyi, Tekin, Ergin ve Clauson Thomsen gibi okurken, "kurgan" kelimesinin ilk hece ünlüsünü "o" okumuşlar ve kelimeyi "korgan" şeklinde transkribe etmişlerdir.

56. kül tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

57.(25) **KT K 8** ordug basdı

T.C.

Radloff ibareyi başlangıçta "ordunu bastı" şeklinde okurken, daha sonra okuyuşunu "ordug bastı" şeklinde düzeltmiştir.

58. **KT K 8** Kül tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

59. **KT K 9** ögsiz

Radloff, tekin, Ergin ve Clauson kelimenin ikinci hece ünlüsünü "ü" okmuş ve kelimeyi "ögsöz" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

60 . (26-27) **KT K9** ordug birmedi

60.1. orduğ

Radloff, b kelimeyi "ordug"şeklinde tranlitüre etmiş olmasına rağmen, kril alfabesi ile yaptığı trankripsiyonda kelimeyi "ordunu şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:29). Radloff örneinde olduğu gibi "kelimelirin sonlarında çekim eklerini belirten

işaretlerini bazan ñ (fiillerin 2. şahsı) ya da nı, ni (yükleme hali) ve bazan de yaklaşma hali olarak yazmıştır. Radloff yazıtlarla ilgili daha sonraki yayında buna benzer bütün kelimelin çekim eklerini düzeltmiştir. Başlangıçta urdunu okuduğu kelimeyi daha sonraki eserinde "ordug" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:147).

60.2. birmedi bkz.:

61.**KT K 9** ulayu

Radloff kelimeyi "ulıyu" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (WR1, 1894:29; WR2, 1897:147). Diğerleri kelimeyi Thomsen gibi okumuştur.

62.**KT K 9** ögelerim

Thomsen, Radloff ve Orkun kelimeyi "ögelerim" şeklinde transkripsiyonlarken, Tekin, Ergin Clauson "ögelerim"şeklinde transkripsiyonlamışlardır (TT1, 1968:237; TT2, 1988:22, ME, 1970:75; SGC, 1972:98 b bkz.:**ög**).

Kelimenin kökü olan "ög" kelimesi "anne, (üvey) anne, anlamında olup çoğul olarak (üvey) annelerim kastedilmektedir. ayrıca burada ög-e-leril şeklinde çoğul ekinden önce "e" yaklaşma halinin kelimede bulunmayacağı görüşüyle hareket etmişlerdir. **ögelerem** (<ög-e-ler-(i)m) .

62. **KT K9** yime

T.C.

Radloff yine kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü "e" okunuş ve kelimeyi "yem" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ve Clauson da kelimeyi Radloff gibi transkripsiyonlamıştır. (WR1, 1894:29; WR2, 1897:147; TT1, 1968:237; TT2, 1988:22; SGC, 1972:934 b bkz. **yeme**).

63 . **KT K 9** boldaçı

Radloff, tekin ve Clauson " " karışık ideogramını "lt" ses değerinde tranlitüre etmişler ve kelimeyi "boltaçı" okunuşlardır.

64. **KT K 9** yurtda

Radloff kelimenin "da" bulunma hali ekini " " yazılımına rağmen bu sesi "t" ses değerinde kabul ederek kelimeyi "yurtta" şeklinde transkripsiyonlamıştır." (29, 147)

65.**KT K 9** kaldaçı

Radloff, Tekin ve Clauson, yine " " ideogramını "lt" ses değerinde tranlitüre etmişler ve kelimeyi "kaltaçı" (WR1,29; WR2:147; TT1:237; TT2:22;SGC:958b).

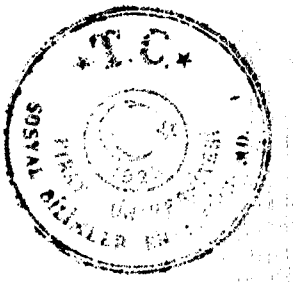
Clauson "**ögüm xatun ulayu öglerim ekelerim** (etc) 'my mother the Xatun and my (step) mothers, elder sisters (etc.) I N 9 (SGC, 1972: 98b)."**ögüm Elbilge xatunug** 'my mother Queen Elbilge' I E 11, II E 10; o.o. I E 25, II E 21; I E 31, I N 9; **xatun yok bolmış erti** 'the queen has died' T 31. (SGC, 1972:602b).**(Kül Tegin)** ögsüz akın binip 'riding his white horse (called) Ögsüz' I N 9 (probably 'orphan', since a horse would hardly be called 'witless') (SGC,1972: 117 b);**ölüg** in those of you who died I N 9 (**yurt**) (SGC, 1972: 142a); **bunça yeme tirigi kün boltaçı erti** 'and as many of them as survived would have become female slaves' I N 9 (SGC, 1972:543 a);(my mother)**ulayu öglerim** 'all my stepmothers' (etc.) I N 9; o.o. I N 11; II S 13; II S 14 (SGc,1972:154 a);(the enemy attacked our camp (ordu) but Kül Tegin rufeused to give it up if he had, all you my womenfolk, uf you pad survives would have become slaves or) **ölügi yurtda yolta kaltaçı ertigiz** 'your corpses wolud have remained lying in the deserted camping- site or on the road' I N 9;(SGC, 1972 :958b).

66. **KT K 10** Kül Tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

67.**KT K 10** kop

Tuna ve Tekin kelimeyi koop şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

68 **KT K 10** Kül Tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2.

69.**KT K 10** boldı

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:21.2.1.

70.**KT K 10** özim sakındım

70.1. özim

Radloff, Ergin ve Tekin Clauson kelimeyi "özüm şeklinde okumuşlardır.

71. **KT K 11** ogl ... etida(?)

İbârede Thomsen'dan farklı okuyuşlar yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde :"WR1 oglı kop ölügli tirimiş ança sakındım katıgdı közde yaş kelser etide WR2 oglı akıp kop ölgeli tirimiş törümüş ança sakıntım közde yaş keler ette? TT1, TT2: sakıntım TT1 ölgeli TT2 ölgeli" şekilindedir.

Ayrıca transkripsiyonlu metinlerde yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde aşağıdaki kelime ve ibârelerdeki farklılıklar:"| etida] TT1 uda TT2 uda ME tida SGC uda || 32 yand?ru] TT1 yanturu TT2 yanturu ME yanduru | sakındım] TT1 sakıntım TT2 sakıntım SGC sakıntım | sakındım] TT2, TT2: sakıntım | iki] WR1, WR2,TT1, TT2,SGC:eki || 33 ulayu... oglanım] WR1 uluyu araka günim WR2 uluya arka-günim TT1 ini-yegünün TT2 iniygünüm ME ini yigünüm 34 tip ... kaltı] WR1 tep sakındım yogçı sıgıtçı kıtay tatabı budun başlayu udar-señünWR2 tep sakındım. yogço sıgıtçı kıtay tatabı budun başlayu udar senün TT1 sakıntım yogçı sıgıtçı kitan tatabı bodun başlayu udar senün TT2 sakıntım yogçı sıgıtçı kıtan tatabı bodun başlayu udar sanün ME yogçı sıgıtçı kıtany tatabı budun başlayu senün " şeklindedir.

36 **KT K 12** kelti ... kelti]

WR1 isyi miki WR2 Isyı ? Diki TT1 kaganta isiyi liken TT2 kaganta Işiyi likeñ ME İşiyi Likeñ | tüpüt ... kelti] WR1 Türge kaganda bölen WR2 Tüpün kaganda bölen TT1 kaganta bölün TT2 kaganta bölün ME bölün SGC kaganta bölün

72. **KT K 12** batısıkdakı ... kelti

Thomsen'den farklı şekildeki okuyuşlar yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 batısıkdakı sogad berçiler üç kırk ulus budunda Nañsenün oglı tarkan WR2 batısık-

dakı Sogad bereçiler üç kırk ulus [Kap ulus] budunda Nañsenin oglı-Tarkan TT1 batısıkdaki Sogud berçik er, bukarak ulus bodunta enik senün ogul tarkan TT2 batsıkdakı sogud berçikçek bukarak uluş bodunta enek senün ogul tarkan ME batsıkdakı Sogol Berçik er Bukarak uluş budında Enik Señün Ogul Tarkan " şeklindedir.

İbâredeki Thomsen tarafından "berçeker" şeklinde transkripsiyonlanan kelime, Radloff tarafından "bereçiler" (WR2, 1897:114) şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Tekin ise kelimeyi başlangıçta berçik er şeklinde okurkan daha sonra kelimeyi "berçekiker" şeklinde okumuştur.

73. **KT K 13** unuk ... kelti

Thomsen'den farklı okuyuşlar yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 unuk oglum Türges kaganda makraç tamgaçı Oguz bilge tamgaçı WR2 unuk oglum Türges kaganda Makraç tamgaçı Oguz bilge tamgaçı; TT1, TT2: on ok oglum türgiş kaganta makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı; ME on ok oglum Türgiş kaganda Makaraç tamgaçı Oguz Bilge tamgaçı " şeklindedir.

74. **KT K 13** kurkız ... kelti]

Thomsen'den farklı biçimde okunuşlar yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 kırkız kaganda tarduş inançmur; WR2 kırkız kaganda Tarduş Inançmur [Inançuçur] ;TT1 kırkız kaganta tarduş inançu çor ;TT2 kırkız kaganta tarduş inançu çor; ME kırkız kaganda Tarduş Inançu Çor " şeklindedir.

40 **KT K 13** bark ... kelti

Thomsendan farklı biçimde okunuş şekilleri yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlered:" WR1 bark etgüçi bediz yaratıgma bitig taş etgüçi tabgaç kagan Çenkanı Çensenün; WR2 Bark etgüçi bediz yaratıgma bitig taş etgüçi tabgaç kagan Çenkani Çenseñün kelti ;TT1, TT2: bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi tabgaç kagan çıkanı Çan señün kelti; ME Bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi Tabgaç kagan çıkanı Çan Señün kelti" şeklindedir.

Bu ibârede geçen çıkanı kelimesini yanlış okuyan Radloff bu kelimeyi unvan ve özel ad saymıştır. (1897:149). Thomsen kelimeyi doğru okumuştur. ibâreyi "Çin hakanından Çıkan(?) ile Çang Sengün geldi" diye çevirmiştir. Malov'da kelimeyi ünvan saymıştır (Mal., 1951:43,377); Tekin ise çıkan kelimesinin Türkçe bir akrabalık adı olduğunu belirtmektedir.Kaşgarlı'nın bu

kelimeyi "teyze oğlu" diye tercüme ettiğini delil olarak ileri sünnüktüder (Kaş. ,I ,402). Tekin'e göre kelime Çağatayca'da çıgan olarak tesbit edilmiştir.

T.C.

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1973

KÜL TİGİN YAZITI
(GÜNEY YÜZÜ)
A Ç I K L A M A L A R

1.1. **KT G 1** türk = **BK K 1**

Tonyukuk Yazıtı'nın bir kaç satırı haricinde Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında "Türk" kelimesi genellikle orjinal biçimde ' 𐰉𐰍𐰃 ' şeklinde yazılmıştır. Kelimenin orijinalinde görüldüğü gibi kelimenin son sesi ' 𐰃 ' katışık ük ligatürü ile yazılmıştır. Thomsen bu kelimeyi başlangıçta 'türk' şeklinde okumuştur (VT1, 1896:20, not 2) burada düştüğü dip notta: "Aradaki r sesinden ötürü k sesi sadece bu kelimede ü'dan etkilenmiyor. Burada iki heceli "türük" biçiminde bir söyleyiş de düşünülmemelidir." demekte ve bu sebeple de Kül Tigin yazıtı, Güney Yüzü, 1. satırdaki kelimeyi de "türk" (VT1, 1896:114) şeklinde okumuştur. Thomsen, daha sonra Turcica adlı araştırmasında 1896'da yazdığı eserinin 20. sayfasındaki 2 nolu notunda türk şeklinde okunması gerektiği görüşüne inanan Thomsen, bu görüşünden vazgeçmiş ve okuyuşunu değiştirmiştir ve kelimeyi iki hece olarak orjinal yazılışında bulunan ses değerleriyle transkribe etmiş, kelimeyi "türük" şeklinde okumuştur (VT2, 1916:35 vb.)

Radloff kelimeyi başlangıçtan beri "türk" şeklinde okumuştur (WR1, 1884:31, 1897:1150), Orkun, Malov, Gabain ve Ergin de kelimeyi Thomsen'ın birinci ve Radloff'un okuyuşu gibi "türk" şeklinde okumuşlardır.

Giraud (Gir., 1961:66), Tekin (TT1, 1968:42; TT2, 1988:2) kelimeyi Thomsen'in ikinci okuyuşu gibi "türük" şeklinde okumuşlardır.

Clauson ise kelimeyi çok farklı bir şekilde okuyarak "türkü" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:542b, vb.)

1.2. **KT G1** bu ödke olurtım = **BK K1** bödke

Radloff başlangıçta ibareyi " WR1, bu ödni olartım"şeklinde transkribsiyonlarken (WR1, 1884: 31), daha sonra " WR2, bu ödke olurtım " şeklinde transkripsiyonlamıştır (1887:150) Diğerleri ibarenin ilk iki kelimesini "bu ödke" şekinde taranskripsiyonlamıştır. Ergin ve Tekin iberinen son kalimesini küçük ünlü uyumu kuralı gereğince kelimenin eklerini de yuvarlak şekilde

T.C.

transkripsiyonlamışlardır: "TT1 olurtum ,ME olurtum; TT2 olurtum " (TT1, 1968:231, TT2, 1988:2,29; ME, 1970:65,87)

Thomsen Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında geçen "bu ödke(KT)=bödke(BK) ibaresini açık bir şekilde "bu zamanda" anlamıyla açıklamıştır. Radloff ise ibarenin Bilge Kağan yazıtındaki karşılığı olan "bödke" ibaresini şeklini "böd" 'taht' kelimesiyle açıklamış ve kelimenin bu yazılışı dolayısıyla, Kül Tigin Yazıtındaki "bu ödke" yazılımını yanlış olarak kabul etmiştir. Orkun da kelimeyi Kül Tigin yazıtında "bu ödke", BK yazıtında ise "bödke" şeklinde okumuş (HNO, 1987:22) Thomsen gibi kelimeyi her iki yazıta da "bu zamanda" çevirisiyle açıklamıştır.

Clauson da ibâreyi, "note that **bu ödke:** in IS1 was correct to bödke: in II N1" şeklinde bir ifadeyle Kül Tigin yazıtındaki yazılımı doğru kabul etmiş ve **öd** kelimesini 'time' zaman anlamıyla çevirmiştir. (SGC,1972:35)

2.1. **KT G1**, sabımın tüketi eşidgil, ulayu iniygünim= **BK K1**

Radloff ibareyi başlangıçta "WR1 sabımnı tökti, eşidgil uluyu iniykünim" şeklinde (WR1, 1984:31) ve daha sonra ise " WR2 sabımın töketi eşidgil uluyu inyigünüm" (WR2, 1887:150) şeklinde okumuştur. Radlof ibaredeki başlangıçta "sabımnı" şeklinde okuduğu kelimeyi daha sonra "sabımın" şeklinde düzeltmiştir. "Başlangıçta "tökti" şeklinde okuduğu ikinci kelimeyi de"töketi" şeklinde düzeltmiştir. Yine başlangıçta "iniykünim" şeklinde okuduğu kelimeyi daha sonra inyigünüm" şeklinde düzeltmiştir. Tekin başlangıçta ibâreyi "TT1 eşidgil ulayu ini-yegünün " şeklinde transkripsiyonlamış (TT1, 1968:231) daha sonra ise ibâreyi " TT2 eşidgil iniygünüm " (TT2, 1988:2,29) şeklinde okumuştur. Tekin başlangıçta ini-yegünüm" şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi, daha sonra iniygünüm" şeklinde düzeltmiştir. Ergin ise ibâreyi "ME eşidgil ulayu iniygünüm" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.Orkun ibâreyi Thomsen gibi okumuştur.

Clauson ise, "SGC. savımın tüketi eşidgil ulayu iniyigünim" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (SGc, 1972: 257b-258a,154a,170a). Clauson ibaredeki ini kelimesini bir sayfada inigünim şeklinde transkripsiyonlarken, 154a'da isi iniygünim şeklinde okmuştur ve ibareyi all of you my younger brother My sons, my clan etc.)" şeklinde çevirmiştir. "savımın tüketi eşid" şeklinde transkripsiyonladığı bölümü de 'hear my words completely" (257b-258a) şeklinde çevirmiştir.

T.C.

Tekin ise, başlangıçta ini-yegün şeklinde iki kelime olarak okuduğu kelime hakkında 4. notu dipnotunda: Bu kelime Thomsen tarafından ini "erkek kardeş" kelimesine -kün, -gün ekinin getirilmesi ile oluşmuş bir topluluk ismi sayılmıştır. (1894:164, not 59). Ancak kelimedeki Y^2 işareti (inigün değil, iniygün) kelime hakkında tereddütler doğmasına sebep olmuştur. Bu sebeple başlangıçta ilk kez ini-yegün tarzında okuduğu ifade eden tekin, Bu açıklamanın Mo. değüü "erkek kardeş" verisine dayandığını izah etmiş ve Ancak, ne eski ne de yeni hiçbir Türk dil ve lehçesinde yegün kelimesine rastlanmamıştır diyerek kelimenin iniy-gün şeklinde, yani ini kelimesinin, -gün eki almış topluluk ismi olarak açıklanmasının doğru olacağını ifade etmiştir. (TT2, 1988:63 dip not 4) Kelime içindeki şaşırtıcı y ünsüzü ini kelimesinin sonundaki i ünlüsünün aslında uzun olması ile açıklanabilir" demektedir.

Gabain ise "Eski Türkçenin Grameri" adlı eserinde kelimeyi iniyigünüm" şeklinde okumuştur ve kelimenin kökü ile ilgili ini, ve farazi bir uzun i ünlüsü ile *ini şeklinde yazmıştır. (Gab.,11988:44, §50).

2.2.**KT G1** biriki ugışum budunum = **BK K1**

Radloff ibareyi başlangıçta "birki ugışum bundunum" şeklinde transkripiyonlamış (WR1, 1884:31) daha sonra ibareyi "WR2 birki uguşum budunum" şeklinde okumuştur (WR2, 1887:150) Tekin başlangıçta "TT1 biriki oguşum bodunum" şeklinde, daha sonra da " TT2 oguşum bodunum " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Tekin ilk kelime için ayrıca: "biriki Tekin'de "and", yani "ve" olarak açıklanan bu kelimeyi (1968:231,315) "birleşik, müttehit" anlamında bir sıfat saymak doğru olaçcaktır. Kelime birki şeklinde de okunabilir. Eski birik (<*bir-i-k) "birleşmek, bir araya getirmek" fiilinden -i- zarf-fiil eki ile türemiş olsn bu kelime Türk dil ve lehçelerinde birge (Yak. bbirge) "birlikt, beraber anlamında yaşamaktadır" demektir. Takin ayrıca budun kelimesinin ilk hece ünlüsünü /o/ okuyarak kelimeyi bodunum ve bodunum" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır (TT1, 1968:231- TT2, 1988:2) Diğer kelimeyi ise daha sonra ünlü uyumuna uydurarak "oguşum" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Clauson ise, birik- kelimesini 'to come together, bu united' "Bir araya getirmek, birlikte olmak" şeklinde açıklamıştır. İbareyi de "biriki oguşum budunum" şeklinde transkripsiyonladığı

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ibareyi "my united clan ve people" 'birleşik boyum ve halkım' şeklinde tercüme etmiştir. (SGC 1972: 364a)

3. **KT G1** biriye şadapıt begler, yınıya tarkat buyuruk begler otuz = ...**BK K 1**

Radloff ibareyi başlangıçta "WR1 beriye Şadapıt begler yınıya tarkat buyruk begler otuz..." şeklinde (WR1, 1884:31) daha sonra ise "WR2 beriye şadapıt begler yınaya tarkat buyruk begler, otuz ..." (WR2:1887:150) şeklinde okumuştur.

Radloff ve Orkun ibaredeki birinci kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi "beriye" şeklinde okumuşlardır. Clauson ise kelimeyi "berye" şeklinde transkiripsiyonlamıştır (SGC,1972:376a) yınıya kelimesini de 'yınya'(973b) şeklinde transkripsiyonlamıştır ve 'in the North' "Kuzeyde" şeklinde açıklamıştır. "berye" kelimesini de 'in the South' "güneyde" şeklinde açıklamıştır.

Thomsen'da ve Orkun'da "sağdaki ve soldaki" şeklinde açıklanan bu kelimeler daha sonraki düzeltmesini de gözönünde bulunduracak olurak, Güneydeki ve kuzeydeki şeklinde açıklanmıştır.

4. **KT G 2** budunı = **BK K1**

Kelimelirin :"TT1bodunu TT2 bodunu OFS bodunu SGC boduni" şekilnde taranskripsiyonlanmaları için bkz.:KT dip not 3.3. vb.)

5.1 **KTG2** togusı<k>ka= **BK K 2**

Radloff kelimeyi başmangıçta orjinal ' 𐰚𐰇𐰴𐰾𐰃 ' yazılımına rağmen:"WR1 toguşıkïña" okumuş (WR1, 1884:31) daha sonra bu okuyuşunu " WR2 togsukïñe" şeklinde düzeltmiştir" (WR2, 1887:150) Tekin başlangıçta kelimeyi:" TT1 togisıkka " (TT1, 1968:231) şeklinde ilk hece ünlüsünü /o/ okurken daha sonra kelimenin ilk hece ünlüsünü /u/ okuyarak kelimeyi :" TT2 tugsıkka " şeklinde okumuştur (TT2, 1988:2).

Gabain, fiillerden isim yapan: -s^{0}k, s^{0}k belki -g,-g'li şekli ile de sıfat yapan bir ek olarak belirtiği ek için örnek olarak verdiği, kün tugsukdunkı "gün doğusundaki' örneğinde kelimenin kökünü (tug-" doğmak") olarak açıklamıştır. ve kelimeyi de Gabain "tug-s(ı)kda ID4" "doğuda" şeklinde açıklamıştır. Ergin ise kelimenin ilk hecesini /o/ okunuş ve kelimeyi " ME togsıkka " şeklinde transkripsiyonlamıştır. SGC tugsıkka

5.2. **KT G 2** birgerü kün ortusïñaru = **BK K 2**

T.C.

Radloff, Ergin, tekin ve Clauson ibârenin ilk kelimesin "birigerü" şeklinde transkripsiyonlamışlmardır.

6.1 **KT G 2** kungaru kün batsıkaña = **BK K 2**

İbâredeki farklı okuyuşlar :TT1 batsıkıña ME batsıkıña TT2 kuungaru kün batsıına SGC batsıkına " eserlerin künyesinde belirtildiği gibidir.

6.2.**KT G 2** yingaru = **BK K 2**

Kelime Tekin ve Ergin tarafından "TT1 yıngaru ME yıngaru TT2 yıngaru " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

6.3. **KT G 2**bodun = ...**BK K 2**

Tekin, Clauson ve Sertkaya kelimenin ilk hece ünlüsünü /o/ okuyarak kelimeyi " TT1 bodun TTbodun SGC bodun OFS bodun " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

7.**KT G 3** [...]m ... itdim = kop mańa körür **BK K 2**

7.1. kop

Radloff kelimeyi başlangıçta kop şeklinde okumuşsa da daha sonra okuyuşunu ukup [kop?] şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ve Tuna kelimeyi 'orjinal yazılımında ' ' katışık ligatürü ile yazılan bu kelimenin bundan sonra yazılı olan ' ' ideogramından dolayı uzun ünlülü okunması gerektiği görüşü ile kelimeyi "koop" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

7.2. budun

Tekin, Clauson ve Sertkaya kelimenin ilk hece ünlüsünü /o/ okuyarak kelimeyi "bodun" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

7.3.**KT K 3** kop itdim=..... **BK K 2**

Radloff, ibâreyi başlangıçta "kop ittim" şeklinde transkripsiyonlarken daha sonra bu okuyuşu değiştirerek ibâreyi "ukup [kop?]ittim" şeklinde okumuştur.

Thomsen eserinde 7. satırda başlayıp yine aynı satırdaki itdim kelimesine kadar devam eden ibâre diğer eserlerde "WR1 kop mana körür men bunça kop ettim WR2 ukup [kop?] mana körür. (M)en bunça budun akup [kop?] ettim. TT1 [kop] mana körür bunça bodun kop ME kop mana körür bunça budun kopTT2 [koop] mana körür bunça bodun koop SGC[kop] mana körür bunça bodun kop " şeklindedir.

T.C. Fırat Üniversitesi

8.1.**KT G 3** ol ... kagan = **BK K 2**

Radloff ibâreyi başlangıçta "WR1 ulmadı yagı yok türk" şeklinde tarnskripsiyonlamış daha sonra " WR2 ol matı ayıg yok "şeklinde okumuştur. İbarenin diğer eserledeki transkiripsiyonlanış biçimleri de "TT1 ol amtı anıg yok türük ME ol amtı anyıg yok TT2 ol amtı anıg yok türük VT2 türük SGC ol amtı anıg yok türkü " şeklindedir.

8.2. **KT G 3** yış ... süledim= ....te..ilg..ndun....**BK K 2**

Radloff ibâreiyi .aşlangıçta "WR1 ularsar elte bun yok ilgerü Şandun yazıka tegi süledim" şeklinde okurken, daha sonra ' WR2 olursar buñ yok ilgerü Şanduñ yazıka tegi süledim " şeklinde okumuştur.

9.1. **KT G 3** taluyka kiçig=..... **BK K2**

Radloff ibâreyi "WR1,WR2 taluyka keçig " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

9.2.**KT G 3** birgerü = **BK K 2**

WR1 bergerü WR2 berigerü TT1 birigerü ME birigerü TT2 birigerü

10 **KT G 3-4** tüpütke ... keçe **BK K 3**

10.1. kiçig

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okuyarak kelimeyi "keçig" şeklinde okumuştur.

10.2. Tuna ve Tekin kelimenin ilk harfinin ' ' katışık ligatürü ile yazılması ve bu harften sonra yazılı ilk hece ünlüsü ' ' ideogramının bu kelimenin uzun ünlülü okunması gerktiği görüşündedirler ve bu sebeple kelimeyi "kuungaru" şeklinde transkiripsiyonlamışlardır.

10.3. yinçü

Radloff yine kelimenin ilk hece ünlüsü /e/ okuyarak kelimeyi "yençü" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

10.4. ug(.)

Radloff kelimeyi başlangıçta "urugün" şeklinde transkripsiyonlamış fakat daha sonra kelimeyi "ügüz" şeklinde okumuştur.Tekin TT1'de ve Ergin "ogüz" şeklinde tarnskiripsiyonlarken Tekin daha sonra kelimeyi "ügüz" şeklinde transkripsiyonlamıştır. şeklinde

11 **KT G 4** yırgaru ... tegi= **BK K 3**

T.C.

Radloff ibareyi başlangıçta "WR1 yerin yarkı yerine" şeklinde transkripsiyonlamış daha sonra ibâreyi " WR2 yer-bayırku yenniñe " şeklinde okumuştur. Tekin ve Ergin ise:3T11 yirigaru yır bayırku yirine ME YırngaruYir Bayurku yiriñ TT2 yırngaru yir bayırkuu yiriñe " şeklinde okumuşlardır.

12 .1 **KT G 4** yirke... ötüken= ...üken **BK K 3**

İbâre Radloff tarafından "WR1 birke tegi yorttımız WR2 yerke tegi yorıttım " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

12.2. yışda

Kelime Radlof tarafından :"WR1 yışta WR2 yışta " şeklinde okunmuştur.

12.3 .**KT G 4** yig ... tüzeltim= **BK K 3**

Thosen'den farklı okuyuş şekilleri, yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlere:"WR1 yer edi yok ermiş El tutak yer Ötüken yış ermiş Bu yerde ilarıp tabgaç budun birle WR2 yer idi yok ermiş el tutsık yer Ütüken yış ermiş. Bu yerde olurup tabgaç budun birle TT1 yig idi yok ermiş; il tutsik yir Ötüken yış ermiş. bu yerde olurup tabgaç bodun birle ME yig idi yok İl tutsık yer Ötüken ermiş. Bir yinde olurup Tabgaç budun; birle TT2 yigidi yok ermiş il tutsık yir Ötüken yış ermiş bu yinde olurup tabgaç bodun .irle " şeklindedir..

13 .**KT G 5** kümüş ... sabı = **BK K 4**

WR1 isinti kıtai buñuz ança berür tabgaç budun ME işgiti kutay bunsuz ança birür tabgaç bodun

14. **KT G 5** süçig ... yımşak= **BK K 4**

Thomsen'dan farklı okuyuş şekilleri yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerede:"WR2 süñüg agısı yımşak TT1 [yumşak] TT2 yemşak" şeklindedir.

16.1 **KT G 5** budunıg = **BK K 4**

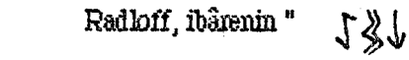
Radloff başlangıçta kelimeyi:"WR1 budunnu " şeklinde okumuştur. Radloff genellikle " " orjinal yazılımında da görüldüğü gibi genellikle bu kelimelerin sonunda bulunan " " ideogramını "-nı, -ni (yükleme hali) biçiminde okumuştur. (WR1, 1884:33) daha sonra ise kelimeyi "budunug" şeklinde okumuş, kelimenin yazılmayan son hece ünlüsünü de yuvarlak okumuştur. Tekin ve Ergin de kelimenin yazılmayan son hece ünlüsünü yuvarlak ünlülü okumuşlardır. Ayrıca Tekin, Clau-

.T.C.

ve Sertkaya kelimenin ilk hece ünlüsünü /o/ değerinde okuyarak kelimeyi "TT1 bodunıg TT2 bodunug ME budunug SGC bodunug (SGC,1972:306a), OFS bodun-" şeklinde okumuşlardır.

Gabain ekle ilgili olarak §181'de "+ºğ,+ºg" şeklinde ekteki ünlünün, ünlü uyumuna oyarak değiştiğini kaydetmiş fakat kitabelerde ekin okunmasıyla ilgili bir ifâde kullanmamıştır. Kelimedeki yükleme hali ekini yuvarlak ünlülü okumuştur "kırkız budunug uda basdım (IIE6) (Gab., 1988:85, §231).

16.2. **KT G 5** yaguru kondukta=**BK K 4**

Radloff, ibârenin " " şeklindeki orjinal yazılımındaki ilk kelimeyi ibâreyi başlangıçta ve daha sonra da "WR1 yagru kondukta WR2 yagıtır ermiş yagru kondukta" şeklinde okumuştur. Tekin ise ibaredeki ikinci kelimeyi başlangıçta " TT1 kondukda " şeklinde okurken daha sonra kelimenin orjinal yazılımındaki " " katışık "ko" ideogramından sonra yazılan " " /o/ ünlüsünü asli vakol uzunluk kabul ederek kelimeyi"TT2 yagru koontukta " şeklinde okumuştur. İbâreyi Ergin ve Orkun Thomsen gibi okumuşlardır.

Thomsen ve Radloff ibâredeki ilk kelimenin yazılı son hece ünlüsünün ' ' ligatürü ile yazılmış olması sebebiyle kelimenin ilk hece ünlüsünü de ünlü uyumu kuralı gereğince /o/ şeklinde değerlendirmiş olabilirler.Kelimeyi okuyan diğer nâşirler ise kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /a/ kabul etmişlerdir.

Thomsen ibâredeki ilk kelimenin yazılmayan ikinci hece ünlüsünün altına bir soru işareti koymuş ve bu sesi şüpheli saymıştır. Tekin daha sonraki okuyuşunda kelimeyi " yagru" okuyarak burada bir /u/ ünlüsü düşünmemiştir.

Gabain ise çekim edetaları ile ilgili verdiği örnek kelimeyi " yağguru kondukta kisre" 'yakında konduktan (yerleştikten) sonra' (IS s) ". şeklinde transkripsiyolamıştır.

17.1 **KTG5** kişig = **BK K 4**

Radloff kelimenin " " şeklindeki yazılımında da görüldüğü gibi kelimenin son hece ünsüzünün " " ligatürü ile yazıldığı için başlangıçta bu tür kelimelerin -g yükleme hali ekini genelliş -nı, -ni şaklinde okuduğundan burada da kelimeyi " WR1 kişini " şeklinde okumuş (WR1, 1884:33)fakat daha sonra isi kelimeyi "kişig" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1887:150)|

17.2 **KT G 6** kişig yorıtmaz**BK K 4**

T.C. 1923 FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Radloff'un kişni okuması için bkz.:17.1.

Radloff ikinci kelimeyi de başlangıçta "WR1 yortmaz" şeklinde okumuş daha sonra ise okuyuşu düzelterek, (WR1, 1884:5)" WR2 yortmaz " (WR2, 1887:150) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

18.1 **KT G 6** ugışı budunı bisikiñe = **BK K 4**

Tekin ibârediki ilk ki kelimeyi "uguşı bodunı" şeklinde okumuşlardır. Radloff ise ibâredimi bisikiñve kelimesini başlangıçta "besükine" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Daha sonra ise kelimeyi "WR2, bişikiñe" şeklinde okumuştur.

Tekin bişükiñe şeklinde okuduğu kelime için: "Bu kelime Uygurca metinlerde tüñür "dümür, hısım" kelimesi ile birlikte kullanılan büşük kelimesinin yuvarlaklaşmaya uğramış eski bir şekli olarak görmektedir.

Clauson ibâredeki son kelimeyi bösük/büsük (böşük/büşük Türkü VIII I S6, II N 5) (uguş) okumuş, böşük kelimesi ile ilgili yeptığı açıklamada "böşük" kelimesini tüñür kelimesine benzer bir kelime olduğunu ifade etmiştir (SGC, 1972:380:b beşük ve böşük).

19, **KT G 6** arturup ...ölsikig= **BK K 5** 𐰀𐰃𐰾𐰍𐰴 𐰋𐰍𐰴

Radloff ibârinen ilk kelimesini başlangıçta "artturup" okumuş daha sonra ise ibâreyi, "arturup" şeklinde düziltmiştir. Tekin ve Ergin de kelimeyi Radloff'un ikinci okuyuşu gibi bütün ünlülerini yuvarlak şekilde yazmışlardır.

Tekin, ibârediki "öküş türk budun" öbeğini, "üküş türük bodun" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. Clauson ise: "üküş türkü bodun (SGC,1972:118a) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Radloff ibâredeki öltig kelimesini başlangıçta orjinal ' ' şeklindeki yazılımı dolayısıyla başlangıçta ' Є ' ligatürünü ñ okuyanak kelimeyi "öltüñ" şeklinde okumuştur. Daha sonra ise kelimeyi "öltüg" şeklinde düzeltmiştir. Tekin ve Ergin de bu kelimeyi Radloff'un ikinci okuyuşu gibi "öltüg" okunuşlardır.

Tekin ibâredeki diğer "türk budun" öbeğini, "türkü bodun" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Clauson ise "türkü bodun" şeklinde okumuştur. WR1 artturup öküş türk bodun öltün türk budun ölüsikin Radloff ayrıca, ibâredeki "ölsikig" kelimesini "ölsikin" şeklinde okumuştur. bu okuyuşunu daha sonra da düzeltmemiştir. İbâre diğer eserlede" WR2 agısine arturup öküş türk bu-

T.C.

dun öltüg türk budun ölsikin TT1 arturup üküş türük bodun öltüg türük bodun ölsikig ME öltüg türk budun öltüg TT2 arturup üküş türük bodun öltüg türük bodun ölsikig SGC arturup üküş türük bodun öltüg türük bodun ölsikig". şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır.

20. **KT G 6-7** biriye ... budun = **BK K 5**

Radloff ibâredeki "biriye" kelimesininin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi 'beriye" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Çogay kelimesini ise Radloff, " çıgay" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. Yine ibâredeki "tügültin" kelimesini, Radloff tögültiñ" şeklinde transkripsiyonlamış tır. Tekin, Ergin de kelimeyi Radloff gibi "tögültüñ şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

Tekin kelimeyle ilgili ayrıca yaptığı açıklamada:" Thomsen bu kelimeyi tügültin, tügültün şeklinde okumuş ve Çağ. vb. tügül "değil" ile birleştirmiştir. (1896:169, not 73). Malov ise kelimeyi iki kısma ayırmış, birinci parçayı tügül "değil", ikinci parçayı da Tün şeklinde yer (ova) adı saymıştır (Mal., 1951:28).

Çağ. ve Kıpçak gurubu Türk dellirende tögül, tügül şekilleri aslî olmayıp daha eski bir tegül'den gelmişlerdir. Erken bir gerileyici ünlü benzeşmesi imkansız değil ise de burada pek muhtemel görünmüyor. Thomsen'in tügültin/tügültün kelimesinin -tin/-tün parçısını -matın/-metin'de görülen -tı/-ti zarf-fiil eki ile birleştirmek istemesi kabul edilemez; çünkü zarf-fiil ekleri ancak fiillere eklenir. Malov'un ikinci parçayı Tün okuyup yer adı sayması daha makul bir açıklama tarzı gibi görünüyorsa da bu görüşü kabul için de güçlükler vardır. Bundan önceki (Çugay ve yış kelimeleri ayrı ayrı yazılmamış ve kendisinden önceki tügül "değil" ile birleştirmiştir? Ayrıca, ova adı olarak kabul edilen Tün kelimesi KT yazıtında niçin ünlüsüz yazılmıştır? Bu nedenle söz konusu kelimeyi tögültün veya tügültün şeklinde üç heceli bir yer (ova, bozkır) adı saymak daha doğru olacaktır (bkz. Tekin 1968:231).

İbaredeki son kelime tiser kelimesinin ilk hece ünlüsü yine Radloff tarafından /e/ okunarak kelime "teser" şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır.

İbâri diğer eserlrde:"WR1 beriye çıgay yış tögültüñ yazı koyıp en teser"; "WR2 beriye çıgan yış tögültün yazı konayın tiser; TT1 çogay yış tögültün yazı konayın tiser; ME tögültün SGC çogay yış tögültün yazı koonayın tiser" şeklinde şeklinde transkripsiyonlanmıştır..

T.C. SİVAS FIRAT ÜNİVERSİTESİ 1923 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

21. **KT G 7** ülesikiñ ... birür =**BK K 5**

21.1. İbarediki ilk kelime Radloff tarafından başlangıçta "üllsekinide" daha sonra ise "ölsikiñ" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Kelime Tekin tarafından:"ölsikig" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Ergin ise kelimeyi "ölsikig" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.

Tekin kelime ile ilgili olarak:" ölsikig '"öleceksin!". Önceki cümlenin yüklemi ölsikiñ'in g'li türü. Orhun Türkçesinde ñ>g/g ses değişmesi için pek çok örnek vardır. (Tekin 1968:92,93), Thomsen (1896:117) ve başkalarının bu kelimeyi ülesikig okumaları yanlıştır Tekin 16. dip notunda da belirttiği gibi üleş- "pay, hisse" kelimesine bağlamaları yanlıştır.

21.2. **KT G 7** buşgurur= **BK K 5**

Tekin, Ergin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü /o/ okuyarak kelimeyi "boşgurur" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (SCC, 1972:380a, boşgur).

21.3. birür

Radloff, Orkun ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsün /e/ okuyarak kelimeyi "berür" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

22. **KT G 7** yaguk ... öltig = **BK K 5**

22.1. birür tip

Radloff ibâredeki birür ve tip kelimelerinin ilk hece ünlülerini /e/ okuyarak kelimeyi "berür" şeklinde okumuştur.

22.2. buşgurur.

bkz.: 20.2.

23.1.**KT K 7** sabıg= **BK K 5**

Clauson kelimenin ilk ünlüsü "b" sesini "v" okuyarak kelimeyi "savı" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

23.2.**KT K 7** yaguru= **BK K 5**

bkz.: 16.2.

23.3. **KT K 7** öküş kişi öltig= **BK K 5**

Radloff ibâredeki öltig kelimesini "öltüñ" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ise ibârenin ilk hece ünlüsünü /ü/ okuyarak kelimeyi "üküş" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

24 . **KT K 8** ol... ölteçisin= **BK K 6**

24.1. yirgerü

Radloff ibâredeki "yirgerü" kelimesinin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi "yergerü" şeklinde okumuşlardır. Orkun, Tekin ve Clauson da kelimeyi "yergerü" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

24.2. türk budun

Thomsen başlangıçta "türk" okuğu kelimeyi daha sonra "Türük" okumuştur.Tekin kelime öbeğini "türük bodun" şeklinde okumuşladır. Clauson da kelimeyi "türkü bodun şeklinde okumuştur.

24.3. ölteçisen

Radloff ibâredeki ölteçisen kelimesinin son hece ünlüsünü /i/ okulayark kelimeyi başlangıçta "ölteçisin" daha sonra da ölteçi-sin" şeklinde transkripsiyonlamıştır. İbârenin transkripisiyonlanış şekilleri:

WR1 ol yergerü barsar türk budun ölteçisin WR2 ol yergerü barar Türk budun ölteçi-sin, TT1 ol yergerü barsar , türük bodun ölteçi sen TT2 ol yergerü barar türük bodun ölteçi sen SGC ol yergerü barsar , türük bodun ölteçi sen TT2 ol yergerü barar türük bodun ölteçi sen

24.4. yir

Radloff, Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "yer" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

24.5. olurup

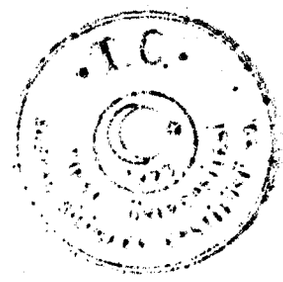
Radloff kelimeyi balangıçta" ularıp" şeklinde tarnskripsiyonlamış daha sonra kelimeyi "olurup" şeklinde okumuştur. Tekin ve Ergin de kelimeyi "olurup" okumuşlardır.

24.6. türkiş

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü e okuyarak kelimeyi "terkiş" şeklinde okumuşlardır.

25.1. **KT G 8** neñ buñ yog= **BK K 6**

Radloff ibâreyi başlangıçta "neñ buñ yok" şeklinde okumuş daha sonra ise kelimeyi neñ bunıg yok" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ise ibâreyi "neñ buñug yok" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin de neñ buñug yok" şeklinde okumuştur.

Tekin: "neñ buñug yok "hiç derdiniz yok", şeklinde açıklamıştır.

26.1. **KT G 8** türk budun = **BK K 6**

26.1.1. türk

Thomsen başlangıçta "türk" şeklinde okuduğu kelimeyi daha sonra "türük" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Clauson ise kelimeyi "türkü" şeklinde okumuştur. bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 3.3.

26.1.2. budun

Tekin, Sertkaya ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü /o/ okuyarak kelimeyi "bodun" şeklinde okumuşlardır.

26.2. **KT G 8** tokrakıkasen= **BK K 6**

Radloff kelimeyi başlangıçta "tokrakkı sen," okumuş daha sonra ise "tok arık-ok-sen" şeklinde okumuştur.Tekin ise kelimeyi başlangıçta "tokurkak sen " şeklinde okumuş, daha sonra ise "tok arkuk sen" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin kelimeyi "tokurkak sen" şeklinde okumuştur.

Tekin 21 nolu dip notunda (TT2, 1988:66 dip not 21) :" tok arkuk "tok ve aksi, tok ve inatçı". Birlikte yazılan bu iki kelimenin okunuşu ve anlaşılması güç olmuştur. Thomsen bunu, soru işaretleri ile tonrakıka okumuş ve tokrak (<tokrak) "daha tok" sıfatından -ık eki ile kurulmuş farazî bir fiilin -a gelecek zaman eki (?) ile yapılmış şekli saymıştır (1896:170, not 74). Malov kelimenin tok kısmı ile cümleyi bitirmiş ve arık ok sen "zayıf ve açsın" ile yeni cümle beşlatmıştır (1951:28). Tekin kelimeyi tokurkak okumuş ve bunu farazî bir *tokurka- (tok-urka-) "kendini tok saymak, tok addetmek" fiilinen -k ile yapılmış bir sıfat saymıştır. Clauson ise söz konusu haf dizisini tok arkuk şeklinde okumuş ve tok arkuk sen ibaresini "you are satiated and refractory", yanı sen tok ve inatçısın", diye çevrilmiştir.

-rak/-rek ekli sıfatlardan -ık/-ik eki ile fiil türetildiğine başka örnek yoktur. Ayrıca, Eski Türkçede gelecek zaman kuran bir -a/-e eki de bulunmuyor. Bu bakımdan Thomsen'in açıklaması kabul edilemez.

Malov'un söz konusu harf dizisini tok arkık ok tarzında okuması da kabul edilemez. "Yorgun zayıf" anlamındaki kelime Eski Türkçede arık değil aruk idi. Burada bu kelime olsaydı sonundaki

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

uk ses grubu ʷK harfi ile yazılırdı. Aynı itiraz Malov'un ok okuduğu harf dizisi sonundaki ko için de geçerlidir. Pekiştire edatı ok'un ʷK işareti ile yazılması gerekirdi.

Benim tokurkak okuyuşuma gelince, 1968'deki bu okuyuşun üzerinde ısrar etmiyorum. Tok sıfatından -rka- eki ile bir fiil türetilmesi mümkün ve doğal olmakla beraber böyle bir fiile henüz hiçbir kaynakta rastlamış değilim. Ayrıca tokurkak "kendini tok sayan" gibi bir sıfat bundan sonra gelen cümledeki anlamla pek uyuşmamaktadır.

Bağlama en uygun okuyuş Clauson'unkidir: tok arkuk. Evvelce benim de düşündüğüm bu okuyuştan arkuk kelimesinin ᵘK işareti ile gösterilmediğine tanıklık eden örneklere bakarak bu harf dizisinin Clauson'un önerdiği gibi tok arkuk okunabileceine inanıyor." demektedir.

Clauson'da yukarıda konu ile ilgili Tekin'in açıklamasında da belirttiğimiz gibi ibâreyi "tok arkuk sen" şeklinde tarnskripsiyonlamış ve ibâreyi:"You are satiated and refractory"; 'sen tok ve inatçısın', diye çevirmiştir (SGC, 1988:464b).

26.3. **KT G 8** ümezsen =**BK K 6**

Radloff kelimeyi başlangıçta "ömzisin" şeklinde okumuş daha sonra ise okuyuşunu "ömez-sen " şeklinde düzeltmiştir.Tekin de ibareyi Radloff'un ikinci okuyuşu gibi "ömez sen" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

27 **KT G 9** andagının ...anlıg= **BK K 6-7**

27.1. **KT G 9** andagının

Radloff kelimeyi başlangıçta "andan anın" şeklinde tarnskripsiyonlamış daha sonra ise kelimeyi "andagının" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ise ' ' şeklindeki orjinal yazılımında da görüldüğü gibi ' ' katışık ideogramını" /nt/ ses değerinde okuyarak kelimeyi "antagının" şeklinde okumuştur.

27.2. **KT G 9** yir

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi "yer" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

27.3. **KT G 9** bardıg

Radloff, kelimeyi başlangıçta kelimenin " " orjinal yazılımındaki ' ' ideogramını daha önceki benzer kelimelerde görüldüğü gibi, bu sesi /n/ ses değerinde okumuş ve

kelimeyi "bardın" şeklinde transkripsiyonlamıştır. radloff başlangıçta kelimelirin sonlarındaki çekim eklerini belirten " , " işaretler farklı bir değere sahip görünmektedir demekte ve bu ekleri transkripsiyonlarken ñ (fiillerin 2 şahsı olarak) okumuştur. Radloff daha sonra bu görüşünden vazgeçerek kelimeyi "bardıg" şeklinde düzeltmiştir.

28.1 **KT G 9** kop= **BK K 7**

Radloff, kelimeyi başlangoçta "kop" okumasına rağmen daha sonra okuyuşunu değiştirerek kelimeyi:"ukup [kup?]" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tuna ve Tekin kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi ( ) kelimenin ' ' karışık ideogramı ile başlaması ve bu sesten sonra yazılan bir ilk hece ünlüsünün kelimede aslî vokal uzunluk meydana getirdiği görüşü ile kelimeyi "koop" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

28.2. **KT G 9** alkındıg= **BK K 7**

Radloff kelimenin orjinal yazılında görüldüğü gibi ( ) kelimenin son ikinde bulunan ' ' ideogramını başlangıçta ñ okunuş (fiilin 2 şahsı) (WR1, 1884:35) daha sonra ise bu okuyuşunu değiştirerek kelimeyi "alkıntıg" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin de kelimenin ' ' karışık ligatürünü /nt/ ses değerinde kabul ettiğinden dolayı kelimeyi "alkıntıg" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

28.3. **KT G 9** anda = **BK K 7**

Tekin kelimenin '' karışık ideogramı ile yazıldığından kelimedeki bu sesi /nt/ değerinde kabul ettiğinden kelimeyi "anta" şeklinde transkripsiyonlamışur.

28.5. **KT G 9** yir = **BK K 7**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi "yer" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

28.6 **KT G 9** kop= **BK K 7**

Radloff, kelimeyi başlangıçta "kop okumasına rağmen daha sonra okuyuşunu değiştirerek kelimeyi:"ukup [kup?]" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tuna ve Tekin kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi ( ) kelimenin ' ' karışık ideogramı ile başlaması ve bu sesten sonra yazılan bir ilk hece ünlüsünün kelimede aslî vokal uzunluk meydana getirdiği görüşü ile kelimeyi "koop" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

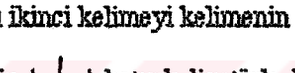
28.5. **KT G 9** turu= **BK K 7**

Tekin, Ergin kelimenin ilk hece ünlüsü /o/ okuyarak kelimeyi "toru" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Tekin'e görü kelime, toru (<tor-u) "zayıflayarak". Thomsen, Malov ve Clauson bu fiili u ile tur-- okuyorlar. Bence kelime o ile hem de uzun o iledir." demektedir.

29.1. **KT G 9** ertig= **BK K 7**

Radloff başlangıçta kelimenin orjinal yazılımındaki ' 𐰋 ' ideogramını ñ okuduğundan kelimeyi başlangıçta "ertin" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.

29.2. **KT G 9** özim kutum = **BK K 7**

Radloff ibareyi başlangıçta "inim kutum" şeklinde tarnskripsiyonlamış, daha sonra da aynı şekilde "inim [izim?] kutum" okurken [izim?] şeklinde bir şüpheli okuma şeklide ortaya koymuştur. Tekin başlangıçka "kutum" şeklinde okuduğu ikinci kelimeyi kelimenin ' 'şeklindeki orj' inal yazılımında görüldüğü gibi kelimenin ' 𐰴 ' katışık ligatürle başladığından ve bu katışık ligatürden sonra yazılı olan ' 𐰺 ' ünlüsünün kelimenin ilk hecesinde aslî vokal uzunuk meydana getirdiği görüşündedir ve kelimeyi bu sebeple "kuutum" şeklinde okumuştur.

30.1. **KT G 9** olunp = **BK K 7**

Radloff kelimeyi başlangıçta "ulartım" şeklinde okurken daha sonra ise kelimeyi "olurtum" şeklinde okumuştur. Tekin ve Erginde kelimeyi radloff'un daha sonraki okuduğu gibi kelimeyi "olurtum" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

30.2. **KT G 10** çıgay budunug= **BK K 7**

Radloff ilk kelimeyi "çıgan" şekline transkripsiyonlamıştır. Tekin de kelimeyi " Çıgan bodunug" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

30.3.**KT G 10** kop= **BK K 7**

Tuna ve Tekin kelimenin lk harfinin '𐰴' katışık lifatürü ile yazıldığından ve bundan sonra kelimenin "𐰺" ünülüsü ile yazılmasını aslî vokal uzunluk meydana getirdiğinden kelimeyi "koop" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

30.4. **KT G 10** kobradım = **BK K 7**

Thomsen kelimenin başlangıçta ilk hece ünlüsünü /o/ okuduğu halde daha sonra kelimeyi "kubrat" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1916:91).

Radloff kelimeyi "kobarttum" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Radloff kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi ' 𐰴𐰃𐰼𐰍𐰃 ' kelimedeki " 𐰼 "ideogramını /t/ ses değerinde okumuş ve her iki eserindede kelimeyi "kobarttum " şeklinde tarnskripsiyonlamıştır (WR1, 1884:35, WR2, 1887:152).

Tekin kelimeyi orjinal yazılımında da görüldüğü gibi kelimenin ilk " 𐰃 " katışık ligatürü ile yazıldığında ve bu sesten sonra yazılı olan " 𐰍 " ilk hece ünlüsünün bu kelimede asli vokal uzunluğu sebep olduğundan, kelimeyi "kuubratdım" şeklinde okumuştur.

31. **KT G 10** çıgay ... kıldım= **BK K 7**

31.1. **KT G 10** çıgay budunug = **BK K 7**

Radloff ilk kelimeyi "çıgan" şekline transkripsiyonlamıştır. Radloff başlangıçta budunnu şeklinde okuduğu kelimeyi daha sonra "budunug" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin de kelimeyi " Çıgan bodunıg" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Tekin ve Clauson ikinci kelimenin ilk hece ünlüsünü /o/ ses değerinde okuyanak ibâreyi "çıgan bodunug" şeklinde okumuşlardır. Ergin de ikinci kelimeyi "budunug" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

31.2. **KT G 10** kıldım= **BK K 7**

Radloff ve Tekin kelimenin '𐰼' katışık ideogramını /lt/ okuduklarından kelimeyi "kıltım" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

31.3. **KT G 10** az budunug= **BK K 7**

Radlof başlangıçta ibâredeki ikinci kelimeyi yine "budunnu "şeklinde okumuş fakat daha sonrakelimeyi "budunug" şeklinde düzeltmiştir. Tekin ve Clauson ikinci kelimeyi "bodunug" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin de bu kelimeyi Radloff ikinci okuyuşu gibi "budunug" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

31.4 **KT G 10** öküş kıldım= **BK K 7**

Tekin, ibâredeki "öküş kıldım" öbeğini, "üküş kıltım" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. Clauson da: "üküş kıltım (SGC,1972:118a) şeklinde transkripsiyonlamıştır.

32. **KT G 10** azu ,... eşidin] =... **BK K 8**

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ

31. satırın sonundan 32.nci satırın eşidin kelimesine kadar uzanan bu ibâre diğerleri tarafınadn:"WR1 Azu bu sabımda igid bargu türk begler bodun bunı eşidin WR2 Azu bu sabımda egide bargu Türk begler budun bunu eşidin TT1azu bu sabımda igid bargu? türük begler bodun, bunı eşidin TT2 azu bu abımda igid bargu türük beglerbodun bunı eşidin ME SGC azu bu abımda igid bargu türkü beglerbodun bunı eşidin " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

33.**KT G 10-11** türk ... urtım = **BK K 8**

32. satırın sonundan başlayıp 33. satırdaki urtım kelimesine kadar devam eden ibâre diğer eserlerde: "WR1 türk budun terip el tutsakınun bunda urtum, yanılıp ölsekinin yeme bunda urtum WR2 türk budunug terip el tutsakınun bunda urtum, yanılıp ölsükünin yeme bunda urtum. TT1 türük bodunug tirig il tutsukinin bunta urtum, yanilip ölsikinin yeme bunta urtum TT2 türük bodun tirip il tutsıkınun bunta urtum yanılıp yeme bunta urtum " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

34. **KT G 11** neñneñ ... bediztim = **BK K 8**

34. satırdan başlayıp 36.ncı satırın sonuna kadar devam eden ibare diğer eserlerde:"

WR1 nensiz sabım erser bengü taşka urtum, anar körü bilin türk amatı budun beglerbödke körütüme begler... yanıltaçısın men bengü tüşkü urtum Anı üçün]tabgaç kaganda bedizçi kelirtim bediztim. WR2 nen nen sabım erser benü taşka urtum. Anar körü bilin!türk matı bodun begler bödge körügme beglergerü -erü yanıltaçı-iz me... tabgaç kaganda bedizçi aakanım kagan eçim kagan olur-kelürtim, bediztim TT1nen nen sabım erser bengü taşka urtum anar körü bilin türük matı bodun begler, bödke körügme begler gü yanıltaçı siz? men bengü taş .....tabgaç kaganta bedizçi kelürtim, bedizettim. TT2 nen nen sabım erser bengü taşka urtum. anar körü bilin türük bodun begler bödke körügme beglergü yanıltaçı siz men bengü taş tiktim tabgaç kaganta bedizçi bedizettim ME nennen sabım erser bengü taska urtum. anar körü bilin, türk amatı budun begler, bödke kör ügime begler egü yanıldacı siz man ba[ngü tas .....tabıa]c kagannda badizci kelürtim, bedizettim

36.1 **KT G11** sabımın

Radloff kelimeyi " sabımnı" (WR1, 1884:23) şeklinde tarnskripsiyonlamış daha sonra ise kelimeyi "sabımnı" (WR2, 1887:153) şeklinde okumuştur. Clauson ise kelemeyi " SGC savımın " şeklinde transkripsiyonlamayı tercih etmiştir

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ...

36.2.**KT G12** tabgaç

Clauson kelimeyi "SGC tavgaç" şeklinde okumuştur.

36.3.**KT G12** kaganın

Radloff başlangıçta kelimenin " 𐰴𐰍𐰣 "şeklinde orjinal yazılımına rağmen kelimeyi " kagan "şeklinde okumuş daha sonra ise bu okuyuşunu düzelterek kelimeyi "kaganın" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (WR1, 1884:27, 1887:153)

36.4.**KT G12** bedizçig ıtu

Radloff başlangıçta ibâreyi "WR1 bedizçini ıtu " (1884:37) şeklinde oukumuştur. daha sonra ise okuyuşunu düzelterek ibareyi " bedizçig ıtu " şeklinde düzeltmiştir. Tekinde ikinci kelimenin sessiz harflerini çift okuyarak kelimeyi "TT1 ıtu; TT2 ıtu " şeklinde okumuşlardır (1968:232; 1998:6)

37.1. **KT G12** adınçıg bark yaraturtum için]

Radloff ibâreyi başlangıçta " 𐰀𐰇𐰏𐰃𐰴 𐰃𐰉𐰢𐰆𐰇𐰃𐰀 " orjinal yazılımı dolayısıyla "men taş bark urturtum etiz" şeklinde okumuş (1884:37 daha sonra okuyuşunu ibâreyi " men taş bark yarturtum için" şeklinde transkripsiyonhlamıştır. Radloff ibHareyi ilk olarak "bir taş işi imal ettirdim (von drisen habe ich das steinwerk herstellen lassen) (1884:37); daha sonra ise, "Bunlara bu taş işini yonturdum (von diesen habe ich das Steinwerk behauen lassen)" şeklinde çevirmiştir Tekin ise Thomsenin "yaraturtum" şeklinde transkripsiyonladığı kalimeyi Radloff'un ikinci okuyuşunda olduğu gibi kelimeyi ünlü uyumunu uydurarak kelimenin yazılmayan son heceünlüsü /ı/ sesini yuvarlak olarak (küçük ünlü uyumu (dudak uyumu) kuralı gereğince) yuvarlak okuyarak kelimeyi: "TT1 yaraturtum TT2 yaraturtum" şeklinde transkripsiyonlamış, ibâreyi ise: "Olağan üstü bir türbe yapturdum" (1988:5) şeklinde çevirmiştir.

İbâreyi Thomsen gibi transkripsiyonlamış olan Ergin, Clauson ise, ibâreyi Thomsen'in ilk çevirisinde parantez içinde verdiği anlamlarıyla Tekin'in çevirsine uygun bir açıklama getirmişlerdir. Clauson, "adınçıg bark yaraturtum" şeklinde tarnskripsiyonladığı ibâreyi: 'I had various kinds of grave goods made for it' Onun için değişik iyi bir mezar yapturdum. Bir başka yerde "añar adınçıg bark yaratdım" şeklinde tarnskripsiyonladığı ibâre de ise 'I erected a special (grave) structure for him' şeklinde bir tercüme yaparak: "Onun için özel bir (mezar) bina inşa ettirdim. (SGC,

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

1972:959); sözlüğün diğer bir yerinde "adınçıg bark ..... adınçıg bediz" şeklinde taranskiripsiyonda ise: "special grave goods ..... special decorating (for a tomb) şeklinde bir çeviri yapmıştır.

37.2. **KT G12** taşın adınçıg bediz urturtum

Radloff, orjinal biçimde 𐰴𐰆𐰍𐰆𐰍𐰃𐰘𐰇𐰞

T.C.

tamskripsiyonlamıştır (1887:153). Tekin ise başlangıçta " TT1 [t u....] el erser" şeklinde okuduğu ibâreyi daha sonra " TT2 yaguk el erser " şeklinde tamskripsiyonlamıştır.

Ergin, Orkun ibâreyi Thomsen gibi okumuş ve orjinal [ ] şeklindeki yazılımı gereğince ibareyi "bu erig" şeklinde okumuşlardır.

40.1. **KT G 13** [.]t.ka

Radloff " " orjinal yazılımından dolayı kelimeyi "matıka" şeklinde okumuştur. (1884:37) okuşunu daha sonra da değiştirmemiştir (WR2, 1887:153) "matıka" şeklinde taranskripsiyonlamıştır. İbâreyi Tekin ise: başlangıçta " TT1 ança tegi" şeklinte TT1, 1968:232) daha sonra da ibâreyi " TT2 ança takı " şeklinde okumuştur (TT2, 1988:6) Tekin, Bu dört harfin Fin atlasında NÇT K A şeklinde, radloff metninde ise M T K K şeklinde olduğunu ifade ederek, ibârenin ilk harfinin NÇ, son harfinin ise A değil, I olması gerektiğini savunarak, ibâreyi "ança takı" şeklinde okuduğu ifâde etmektedir.

Orkun ve Ergin ibâreyi Thomsen gibi okumuşlardır.

40.2.**KT G13** yirte

Radloff orhun Türkçesi'nde ilk hecede *i*/e değişimi olduğu görüşünde olduğu için kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsü /e/ ses değerinde okuyarak kelimeyi "WR1 yerte; WR2 yerte" şeklinde tamskripsiyonlamıştır. OrkunTekin ve Clauson da aynı görüştedirler ve kelimeyi " HNO yerte;TT1 yerte; TT2 yerte" tamskripsiyonlamışlardır,

40.3. **KT G12** ança

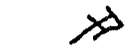
Radloff ibâreyi başlangıçta ve sonra "WR1 erserinçe ;WR2 erserinçe" şeklinde okumuşlardır (WR1, 1884:37; WR2, 187:153) .

40.4.**KT G 13** yirte

Radloff orhun Türkçesi'nde ilk hecede *i*/e değişimi olduğu görüşünde olduğu için kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsü /e/ ses değerinde okuyarak kelimeyi "WR1 yerte; WR2 yerte" şeklinde tamskripsiyonlamıştır. OrkunTekin ve Clauson da aynı görüştedirler ve kelimeyi " HNO yerte;TT1 yerte; TT2 yerte" tamskripsiyonlamışlardır

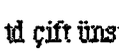
40.5. **KT G 13** tokıttım

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

 orjinal yazımdaki ideoğramını Radlof /t/ ses değerinde okuduğunda kelimeyi "WR1 tokıttım WR2 tokıttım" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1884:387; 1887:153).

41.1. **KT G 13** bitidim

Tekin başlangıçta kelimeyi "TT1 bitiddim" daha sonra " TT2 bititdim" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT1, 1968:232; TT2, 1988:6)

Tekin, bundan önceki fiilin tokıtdam olması dolayısıyla kitabeyi hükümdarın kendisinin yazmış olması düşünülemeyeceğinden bu filinde bitit- olması gerektiği görüşündedir. bititdim'deki td çift ünsüzü " " orjinal yazılımında görüldüğü gibi tek harfle yazılmıştır. Tekine göre burada kelime içindeki td ünsüz çiftinin, gerileyici benzeşme ile dd'yi vermesi veya öyle yorumlanıp d harfi yazılması da mümkündür demektedir.

42.2. **KT G 13** yolıg tegin

Radloff, tekin, Ergin ve Clauson kelimenin ilk hece /l/ sesini çift okuyarak kelimeyi " WR1 yollıg tegin WR2 yollug Tegin TT1 Yollug Tigin TT2 Yollug Tigin ME Yollug Tigin SGC Yollug Tegin " şeklinde transkripsiyonlamışlardır (SGC, 483a).

KÜL TİGİN

Kuzey-Doğu Yüzü

A Ç I K L A M A L A R

1.1. **KT KD** kül tigin

Radloff ve Clauson "tigin" kelimesinin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi "tegin" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

İbâre'nin "köl" ismi ile ilgili olarak, Osman Turan "Çingiz adı hakkında" adlı makalesinde "Cengiz Han" ünvanının Moğolca şekli "Çingiz Han" adının Türkçeden Tingis (Deniz) Han şeklinden geldiğini ifâde ederken Moğolca "Dalay Han" adının Taluy "deniz, büyük okyanus" olduğunu ve Dalay Lama gibi ünvanlara dayanarak âbidelerdeki Kül ünvanının da Kaşgarlı Mahmud'un tespit ettiği gibi Köl şeklinde okunmasının daha doğru olacağını belirtmiştir.

Tahsin Bangoğlu da "Eski Türkçe Bazı Adlar Üzerine I. Gültekin" (X. türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1963, ankara, 1964, s 1-4) adlı değerli ilmî makalesinde, Radloff ve Thomsen tarafından kül okunan ve diğer neşirlerde de aynen kabul edilen okuyuşun köl (göl) şeklinde düzeltilmesini ve şahıs isminin de Köl Tigin olarak tashih edilmesini söylemektedir.

Sertkaya ise: "Göktürk tarihinin meseleleri: Kül Tigin mi ~Köl Tigin mi? adlı makalesinde Radloff'un külüg kelimesini kül-üg (doğusu kü-lüg/ şeklinde yanlış etimolojik izahına dayanarak okuduğu ve literatürde umumileşerek bugüne kadar Bilge Kağan'ın kardeşinin ismi olarak kullanılan Kül kelimesi fonetik olarak köl şeklinde düzeltilmeli ve Kül Tigin yerine Köl Tigin okunuşu benimsenmelidir.

Kelime isim olarak kullanıldığı zaman "göl", sıfat olarak kullanıldığı zaman "göl gibi" şeklinde manalandırılmalıdır. Yani mana olarak Kül Bilge Han değil, Köl Bilge Han (Köy gibi bilgili han) Kül İrkin değil, Köl İrkin (Gel gibi birikmiş su) şeklinde tashih edilmesi gerektiğini belirtmektedir (OFS, 1974:23-25).

Kelimenin orjinal yazılımındaki "𐰴𐰍𐰣" kelimesinin yazılı olan '𐰍' ideogramı /ü/ okunduğu gibi /ö/ de okunabilir.

1.2. **KT KD** koy

T.C. ... 1923 ...

Radloff ve Tekin tarafından kon şeklinde transkripsiyonlanırken; Tekin daha sonra kelimeyi, kelimenin " 𐰴𐰺𐰆 " şeklindeki orjinal yazılışında görüldüğü gibi kelimenin ilk harfi " 𐰴 " ile yazılmış ve bu sesten sonra yazılı olan ' 𐰺 ' ideogramının kelimede aslî vokal uzunluk meydana getirdiği görüşündedir. Tekin bu sebeple kelimeyi "koon" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Ergin ise kelimeyi "koyn" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

A.Rona Tab, 1987'de yayımlanan "on the development and origin of the East Turkic'Runic. AOH, Tomus XLI(I), 1987, s.7-14)' Script" adlı araştırmasında bu makalenin 10. syfasında ligatürünün 𐰺 =n+diacritical, ñ çift n'den geldiğini açıklamaya çalışıyor. 𐰺

Osman Nedim Tuna, ("Eski Doğu Türk Yazısında Kullanılan Ligatürler, TDAY-B ,Ankara 1994, s.217.) adlı makalesinde, 5. 𐰴 =ny=ñ 𐰺 = 𐰽 (n')+ 𐰾 (=y²) Çok yaygın olan 5 numaralı ligatürlerin 90º ve 180º derece dönüşlü variyantları bulunmaktadır. bununla birlek ny'dan daha yeni olmalıdır. şeklinde bir yaklaşılya bu karışık ligatürün ny= ñ ses değerinde olduğunu ifade etmektedir.

Clauson da kelimeyi "koñ" şeklinde transkripsiyonlamıştır (474b).

1.3. **KT KD** yiti yigirmi

Radloff ve Clauson her iki kelimenin de ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak ibâreyi "yeti yegirmi" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Orkun veTekin ise birinci kelmeyi Thomsen gibi okurkan ikinci kelimenin ilk hece ünlüsün /e/ okuyarak kelimeyi "yegirmi şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ergin ibâreyi Thomsen gibi okumuştur.

1.4.**KT KD** yiti

bkz. 1.3.

2.1. **KT KD** otuzka

Radloff başlangıçta kelimeyi "otuzkı" şeklinde transkripsiyonlamışsa da danha sonra kelimeyi "otuzka" şeklinde düzeltmiştir.

2.2. **KT KD** yug

Radloff ilk neşrinde okumadığı bu kelimeyi daha sonra kelimenin ilk hece ünlüsü /o/ okuyarak kelimeyi "yog" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin, Ergin ve Clauson da kelimeyi "yog"şeklinde okumuşlardır.

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2.3.**KT KD** ertimiz

Radloff ilk neşrinde bu kelimeyi okumamamış fakat daha sonraki neşrinde bu kelimeyi "ertürtimiz" şeklinde okumuştur. Tekin, Ergin ve Clauson de kelimeyi "ertürtimiz" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:210a-b).

Clauson kelimenin geçtiği 'tokuzunç ay yeti otuzka yoğ ertürtimiz' şeklinde transkripsiyonladığı cümleyi "We brought the funeral ceremonies to a conclusion on the 27th of the 9th month" (9. ayın 27'sinde yas törenini yapturduk (tamalattık).

3.1. **KT KD** yiti

bkz. 1.3.

3.2. **KT KD** kop

Radloff kelimeyi başlangıçta kop şeklinde okumuşsa da daha sonra okuyuşunu ukup [kop?] şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ve Tuna kelimeyi 'orjinal yazılımında ' ' katışık ligatürü ile yazılan bu kelimenin bundan sonra yazılı olan ' ' ideogramından dolayı uzun ünlülü okunması gerektiği görüşü ile kelimeyi "koop" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

3.3. **KT KD** alkadımız

Tekin bu kelimeyi "alkdımız "bitirdik, tamamladık" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin, kelimeyi Thomsen gibi okuyan Radloff, Orkun ve Malov'un kelimeyi yanlış okudukları görüşündedir. Tekin'e göre fiil tek heceli olup alk- biçimindedir. (TT1, 1968:237). Bu fiilin edilgen çatısı KT G9=BK K7'de geçmektedir: alkın-.

3.4. **KT KD** kül tigin

bkz. 1.1.

3.5. **KT GD** ö[lip?]

Radloff'un bu kelimeyi özi okumuştur. Orkun da bu kelimeyi Thomsen gibi "ölip "okumuştur. Tekin ve Ergin ise buradaki kelmeyi Radloff gibi "özi" okumuşlardır. Thomsen ve Orkun buradaki ibâreyi "Kül Tigin kırkyedi yaşında öldü" şeklinde çevirirken, Tekin ve Ergin Radloff gibi, Kül Tigin kendisi (?) ." şeklinde açıklamışlardır.

3.6. **KT KD** yaşık

T.C.

Thomsen'in başlangıçta "yaşık" okuyup, "yaşlıg" okunabileceğini de ifâde ettiği bu kelimeyi Radloff başlangıçta "yaşar" olarak okumuş fakat daha sonraki neşrinde ise kelimeyi"yaşıñ" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Orkun da kelimeyi Thomsen gibi "yaşık" okumuştur. Tekin ve Ergin ise kelimeyi "yaşıña" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

4.1. **KT KD** taş bulıt (?) [.....]

Thomsen buradaki "bulıt (?) [....] şeklinde okuduğu ibâreyi Radloff tarafından başlangıçta okunamamış fakat Radloff daha sonraki neşrinde ibâreyi "bark etküçi" şeklinde trtanskripsiyonlanmıştır. Tekin de başlangıçta okumadığı bu ibâreyi daha sonra "taş bark itgüçig" şeklinde transkripsiyonlamıştır.Tekin buradaki ibâreyi "Taş (türbe ustalarını) şeklinde çevirmiştir. Ergin ise "bulıt bust[adı]....." şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin bu şekilde transkripsiyonladığı ibâreyi "bulut çöktürdü" şeklinde çevirmiştir.

4.2. **KT KD** toygun elteber

Radloff kelimeyi Thomsen gibi "toygun" okurken, bunu genellikle rütbe saymışlardır. Tekin ve ergin kelimeyi "Tuygut" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ergin ikinci kelimeyi "ilteber" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Thomsen, Radloff, Orkun ve Malov kelmeyi "tuygutlar" ve "elteberler" şeklinde açıklarken, Tekin ibâreyi ad sayarak "Tuygun Elteber" olarak açıklamıştır. Ergin ise "Tuygut Vali " şeklinde açıklamıştır.

Clauson ise " brought so many decorators, hing officials (?), and eltebers", 'bunca dekoratörler, yüksek memurları ve elteberleri getirdi' şeklinde açıklamıştır.

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
1923

KÜL TİGİN YAZITI

Güney-Batı Yüzü

A Ç I K L A M A L A R

1.1. **KT GB** kül tiginiñ

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:126.2.

1.2. **KT GB** tür [....]k [...]n

Thomsen bu ibâre ile ilgili notunda ibârenin, tör[tebin yıl]k[ıs]n şeklinde doldurulabileceğini belirtmiştir. Kitabelerin ikinci ve son çevirisnde ise bu ibareyi "vierttausend Zuchtpferde", yani "dört bin yetiştirilmiş at" şeklinde çevirmiştir (VT2, 1924:159). Radloff ise başlangıçta ibâreyi türk çıgan kamın yagma " şeklinde tarnskripsiyonlamış, daha sonra ise Tür .....karasin yıgma " şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ise ibâreyi tört biñ yılkısın" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Orkun, Thomsen'in düştüğü dip notu ve daha sonraki yayınını gösönünde bulundurmayıp, bu bölgeyi okumamıştır. Ergin, ibâreyi "tört bing? yılkısın" şeklende transkripsiyonlamıştır.

Gabain ise ibâreyi "tör[t tümen yılkısın...." şeklinde okumuştur (Gab, 1950:257).

2.1. **KT GB** ygma toygt (?)

Thomsen'in okumayıp sadece translitüre ettiği bu ibâre Radloff birinci neşrinde ibârenin "yagma toyın" şeklinde okumuş daha sonra ise okuyuşunu "yıgma tongı" şeklinde düzeltmiştir.

Tekin ise ilk kelimeyi "ayagma" okunabileceğini ve "koruyan, himaye eden" şeklinde anlaşılabileceğini ifâde etmiştir. İkinci kelimeyi ise kelimenin Fin atlasındaki orjinal yazılımının " " şeklinde olması dolayısıyla kelimenin "tuygut" okumuş ve kelimenin KT -KD'de belirtilen Çin'den sanatkar olarak getirilen Tuygun Elteber'le aynı kişi olarak bir ad kabul etmiştir. Orkun ise ibâreyi "yagma toygut" şeklinde transkripsiyonlamış ve "yagma toygunlar" olarak çevirmiştir.

KÜL TİGİN YAZITI

Günüy-Doğu Yüzü

A Ç I K L A M A L A R

1.1. **KT GD** bunça

Radloff ilk neşrinde bu kelimeyi "bunda" şeklinde transkripsiyonlarken daha sonra kelimeyi "bunça" şeklinde düzeltmiştir.

1.2. **KT GD** Kül Tigin

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:126.2.

1.3. **KT GD** yolıg tigin

Radloff ibâreyi başlangıçta "yollıg tegin" daha sonra ise "Yollug Tegin " şeklinde transkiripsiyonlamıştır. Clauson da ibâreyi "Yollug Tegin" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ve Ergin ibâreyi "Yollug Tigin" şeklinde okumuşlardır.

2.1. **KT GD** olunp

Radloff kelimeyi başlangıçta "ulunp" okumuş fakat daha sonra bu okuyuşunu "olurup" şeklinde düzeltmiştir. Tekin ve Ergin kelimeyi "olurup" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

2.2. **KT GD** kop

Radloff, kelimeyi başlangoçta "kop" okumasına rağmen daha sonra okuyuşunu değiştirerek kelimeyi:" ukup [kup?]" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tuna ve Tekin kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi (𓅓 >𓂝) kelimenin '𓂝 ' karışık ideogramı ile başlaması ve bu sesten sonra yazılan bir ilk hece ünlüsünün kelimede aslî vokal uzunluk meydana getirdiği görüşü ile kelimeyi "koop" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

2.3. **KT GD** yolıg tigin

bkz. 1.3.

2.4. **KT GD** ıgar

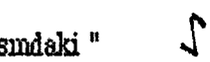
Radloff başlangıçta bu kelimeyi "ırak" şeklinde transkripsiyonlamış, fakat daha sonraki yayınında kelimeyi "ıgar" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

3.1. **KT GD** taygunıñımızda

T.C. 1923 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜ. FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Radloff ibârediki toygun kelimesininin ilk hece ünlüsünü /o/ okuyarak kelimeyi "toygun" şeklinde tarnskripsiyonlamış. ve bunu bir unvan saymıştır

3.2. **KT GD** yigedi

Radloff bu kelimeyi Radloff atlasındaki " " şeklindeki orjinal yazılımı sebebiyle kelimeyi başlangıçta "kökte" daha sonra ise "ekigde" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ise kelimeyi "yegdi" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Thomsen "yigedi" şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi "iyileştirmek* fiilinin -i'li zarf şekli saymıştır. (1896:146, not 20). Orkun da kelimeyi yegedi okumuş ve bunu zarf-fiil saymış ama yeged fiiline "yükseltmek" anlamını vermiştir.

4.1. **KT GD** teñr[i ..?] tirigdekiçe [-?]

Radloff bu ibaredeki teñri kelimesindenibâreyi başlangıçta "tirgitkiçi" daha sonra ise "tirgidkiçi" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Okun ise ibâreyi tenr[i] ... tirig edkiçe şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Gabain buradaki boşluğu "teñr[ide] tirigdekiçe [boltaçı siz] şeklinde temir getmiştir (Gab., 1950:257) Tekin de ibâreyi teñride tirigdekiçe.... şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin de ibâreyi Tengr[ide] tirigdekiçe şeklinde transkripsiyonlamıştır.

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD.
1923

BİLGE KAĞAN YAZITI
AÇIKLAMALAR

BİLGE KAĞAN YAZITI

(DOĞU YÜZÜ)

A Ç I K L A M A L A R

1.1. **BK D 1** türk

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.1

1.2. **BK D 1** sabım akaĩım

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 3.4.2.

1.2. **BK D1** türk

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.1

2.1. **BK D 1** [kagan... tsı er

Thomsen'ın yukarıdaki şekilde okuduğu ibâre, Radloff tarafından başlangıçta "WR1, ...altısı er" (WR1, 1884:43)şeklinde tarnskripsiyonlanmış, fakat daha sonra okuyuşunu değiştirerek kelimeyi " WR2 ...nda matı(g)...tsı er " (WR2, 1887: 130) şeklinde transkiripsiyonlamıştır.

Talat Tekin, buradaki uzunca boşluğun hemen sonunda bulunan bölgeyi "TT1 ...altı sir; TT2 altı sir " şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ayrıca ikinci neşrinde bu bölge ile ilgili 177 nolu dip notunda bazı bilgiler vermiştir. Tekine göre, burada Göktürk konfederasyonuna bağlı boyların adlarının zikredildiği bu ibarede [... TlI harfleri altı kelimesinin son iki harfi S^2 I R^2 harf dizisi de İkinci Göktürk Kağanlığının esas kitlesini oluşturan kabile federasyonunun adı olan Sir'dir. Sir adı, bilindiği gibi Tonyukuk kitabesinde de iki kez geçer: kapgan kagan türük sir bodun "Kapgan Kağan'ın Türk Sir halkı", türük bilge kagan türük sir bodunug oguz bodunug igidü olurur" Türk Bilge Kağan, türk Sir halkını ve Oğuz halkını besleyerek hüküm sürüyor.(TIIK3

Bilge Kağan Kitabesinde altı sir adı ile anılan ve altı boydan ibaret olan bu kabile federasyon olmalıdır. Altıkabileden oluşan T'ie-lê federasyonuna şu kabileler dahildi: Huy-ho (Uygur), Pa-ye-ku (Bayırku) Atie (Ediz), T'ung-lo (Tuñra), P'u-ku (=Bugu?), Po-si veya Si (=Sir?)" demektedir.

Clauson, bu bölgeyi okumamış olmalı, çünkü sir (?şir) kelemisi ile ilgili olarak verdiği örnek sadece Kül Tigin Yazıtı'nın Doğu Yüzü 34. satırı veTonyukuk yazıtının üçüncü satırını kapsıyor, Clausons kelimeyi sir (şir?) şeklinde transkripsiyonlarken âbidelerde geçen Türkü Şir bodun ibâresini " the good (?) Türkü people'(= İyi Türk halkı) şeklinde çevirmektedir (SGC, 1972:843a).

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ ... BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD.

Ergin ise ibâreyi "……ti Sir" şeklinde transkripsiyonlamıştır ((ME, 1972:77).

3.1. **BK D 1** iki ediz kerekülüg

Radloff orjinal yazılımındaki "𐰇𐰃𐰴𐰃 𐰴𐰇𐰼𐰚 " şeklindeki ibâreyi başlangıçta "ödizki er külük" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1884:43) daha sonra ise ibâreyi "yedinik er külüg" (WR2, 1887:130) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ise ibâreyi "TT1iki ediz kerekülüg; TT2 iki ediz kerekülüg" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin de "MEiki ediz kerekülüg" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Thomsen ibâreyi "les vailants nobles", yani "cesurlar ve soylular" diye tercüme etmiştir (VT1, 1896:122)

Tekin 178 nolu dipnotunda ibârediki üçüncü kelime ile ilgili olarak şunları ifâde etmektedir. "kerekülüg" 'çadırlı' sıfatından başka bir şey olamaz kanısındayım. "Çadır" anlamındaki kerekü kelimesi Irk Bitig' de geçer: "kerekü içi ne teg ol "Çadırın içi nasıldır?" (IB, XVIII). Uygur metinlerinde evig barkıg kerekü̈g tarzında daha çok 'çadır' anlamında geçen MK'da da "hiba", yani "çadır" kelimesi ile karşılanmıştır. Aynı kelime bugünkü dil ve lehçelerde kerege şeklinde ve daha çok "çadırın ağaç kafesi, çadır kafesi" anlamı ile yaşamaktadır: Kır., Kzk., Alt. kerege, tat., Bşk. kirege, trkm. gerege vb.(OFS.:"Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni, "Eski Türk Metinlerinde Kıdız "Keçe" ve Kiwiz "Halı" ", Kayseri 1996)

Yazıtta kağanın adları geçen "göçebe" Türk boy ve beylerine "çadırlı" anlamındaki kerekülüg sıfatını kullanarak hitap etmesi doğaldır." demektedir (TT2, 1988:101).

Clauson son kelimeyi kerekü 'the lattice-work woden frame' şeklinde çevirmektedir.. (SGC, 1972:744a) Clauson konu ile ilgili verdiği örnek Talat tekin'in aynıdır. karakü içi neteg 'how is the inside of the tant framework?" Irk B 18. Clauson kelime ile ilgili Türkmenler arasında da bulunduğundan bahsederken "keten" kelimesine gönderim yapmıştır. Keten kelimesi ile ilgili verdiği örnekte "keten kördi kerekü yüdti" 'he was so badly off that he had to carry his tent framework on his own for lack of a baggage animal' Kaş I 404"

Sertkaya "Kayseri'de verdiği konferansta ibâre ile ilgili olarak bir hayli ilgi çekici bilgiler vermiştir. Bugüne kadar bu ibârenin yanlış okunduğunu ve buradaki ilk iki kelimenin "kidiz" okunması gerektiğini ifade etmiştir.

T.C. ... ÜNİVERSİTESİ

Bugün adlarını zikrettiğimiz Türkler arasında : NE Alt. kebis, Khak. keviz, Xak. keviz, Kom. Tuvı, kidiz Xak. kidiz kelimeleri" görüldüğü şekilde hâlen yaşamaktadır. Bütün bunları izâh eden Sertkaya buradaki ibârenin "Keçe çadırlı begleri "şeklinde açıklanması gerektiği görüşün ortaya atmıştır.

Kelimenin orjinal yazılımında görüldüğü gibi " 𐰴𐰍 " kelimenin , ilk hecesinden önce yazılı olmayan ilk hece ünlüsü düşünülürse kelime "iki" okunmakta fakat böyle kelime ilk hece ünlüsü olmadan doğrudan k harfi ile başlayan bir hece gibi düşünüldüğünde hece " ki " okunmakta, diğer hece ile birleştiğinde de kelime "kidiz" şeklinde çıkmaktadır, ki bu kelime halen Türk boy ve toplulukları arasında aynen "kidiz" 'keçe" anlamıyla yaşamaktadır.

Bu konuda ayrıca Clauson'da kidiz 'felt (=keçe)' şeklinde geçmektedir (SGC,1972:707).

3.2. **BK D 1** begleri budunug

İbâredeki ikinci kelimenin farklı okunuşları için bk.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 3.3.2.

4.1.**BK D 1** ..Türk

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.1

5.1. **BK D 2** öze kagan olurtum

İbâredeki "WR1 öze kagan ulartım WR2 öze kagan olurtum VT2 üze HNO üze kagan olurtum SGC üze kagan olurtum " yanlarında kısaltma künyeleri yazılı olan transkripsiyonlamalardaki "öze" kelimesinin üze okunuşu bkz.: Kül Tigin Açıklamalar: 1.1.

İbârediki üçüncü kelimeyi Radloff başlangıçta "ulartım" okunuş (WR1, 1884:43) daha sonra bu okuyuşunu "olurtum" şeklinde değiştirmiştir (WR2, 1887:130). Erginde kelimeyi Radloff'un ikinci okuyuşu gibi "olurtum" şeklinde transkripsiyonlamıştır (ME, 1970:77).

5.2. **BK D 2** olurtukına ölteçi

Radloff başlangıçta İbareyi " WR1 ulartukına ölteçi" şeklinde transkripsiyonlarken (WR1, 1884:43) daha sonra bu okuyuşunu değiştirerek ibâreyi ' WR2 olurtukına ölteçiçi [ölteçiçe? " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1887:130) .

6.1. **BK D 2** sakınıgına türk begler budun egirip sebinip toñtamış közü yögerü körti

T.C. 923 ... ENSTİTÜSÜ

Radloff, Thomsen'ın " sakınıgma türk begler budun egirip sebinip toñtamış közü yügerü körti " şeklinde okuduğu ibârede başlangıçta farklı olan bölümleri " WR1 yigürüp sebinip tötämiş közi yügerip" şeklindeki transkiripsiyonudur. Daha sonra ise ibâredeki farklılıklar "yügürüp ebinip tontamış közi yügerü " şeklindedir. Diğerlerindeki " HNO tontamış közü yüggerü; TT2 sakınıgma türük begler bodun öğirip sebinip toñtamış közi yügeri; ME sakınıgma Türk begler budun ögirip sebinip toñtamış közi yügerü; SGC sakınıgma, SGC ögirip sevinip " şeklinde okuduğu ibâreler farklı biçimde okunmuştur.

6.1.1 **BK D2** türk begler budun

İbâredeki "türk ve budun" kelimelerinin farklılıkları için bkz. Kül Tigin Açıklamalar 3.3.1. ve 3.3.2.

6.1.2. **BK D 2** egirip sebinip

İlk kelimenin orjinal yazılımında da görüldüğü gibi ilk hece ünlüsü yazılmadığından bu kelimenin ilk hecesinin düz-geniş, ya da yuvarlak ünlüsü mü olduğu konusunda çeşitli teredütler olmuştur. Bu sebeple Thomsen ilk okuyuşunda kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ olarak okuyarak "egirip" şeklinde, fakat daha sonra ise /ö/ okuyarak kelimeyi "ögirip" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Radlof ise başlangıçta kelimeyi "yigürüp" okumuş, daha sonra da "yügürüp" okumuştur.

Thomsen görüldüğü gibi ilk kelimeyi "egirip" okumuş ve kelimeyi "egid-" 'çevirmek, evirmek' fiili olarak görmüştür. (1896:122)

Thomsen ayrıca Çözülmüş Orhun Yazıtları eserinin 161. sayfasında verdiği 55 nci dipnotunda, Egire (ya da egiri, zira son harf çok net değil ama 'ye benziyor) (I K6) II D 31'de de kendinen sonra gelen togı- fiiliyle birlikte bulunuyor; ayrıca I K 7 ve II D 2'de egirip biçimine rastlıyoruz. RADLOF'un her yerde farklı olarak değiştirmiş olduğu bu biçimlerin tabanı "döndürmek, eğirmek, çevirmek" anlamına gelen egir- ya da (Çağ., Osm., vb. deki) eger-'dir. "Dönmek ve değişmek anlamı II D2'de açıkça kendini belli ediyor, ama bu kelimenin bir savaş tabiri olarak kabul edilmesini zorunlu kılan daha birçok yer var. Bu kelime, Türklerin sıkça uyguladıkları, kaçıyormuş gibi yapıp yeniden saldırmak üzere aniden durmaları yöntemi ile ilgili olabilir, (acaba I K 7'deki anlamı da böyle mi kabullenmeliyiz?). Ne olursa olsun egire kelimesi iki yerde de

"döğmek, yenmek, hakkından gelmek" anlamına gelen toğı- fiiline bağlandığına göre, anlamının 'savaş yöntemini değiştirmek, muzraktan vaz geçip kesici aletlere ödünmek ' gibi bir şey olacağını sanıyorum (krş, not 43 ve 53). Bu nedenle çeviriyi serbest olarak göğüs göğüse gelerek" şeklinde yapıyorum demektedir (1896:161, not 55).

Thomsen daha sonra bu gelimeyi "ögirip" biçiminde transkiripsiyonlamış ve 'sevinip' şekliyle açıklamıştır (VT2, 1916:74). Bu düzeltmenin farkında olmayan Orkun, Thomsen'in ilk okuyuşunu ve çevirisini tekrarlamıştır. Malov ise Thomsen'in bu çevirisi dikkate alarak kelimeyi "ögirip" şeklinde transkiripsiyonlamış ve kelimeyi 'sevinip' şeklinde tercüme etmiştir (Mal., 1959: 101).

6.1. **BK D 2** Toñtamış

Thomsen ibârede görülen toñtamış kelimesi ile ilgili olarak verdiği dipnotta kelimenin aynı zamanda " toktamış?" okunabileceğini şapheli bir şekilde vermiştir. Yukarıda eserlerin kısaltma künyeleriyle birlikte verdiğimiz transkripsiyonlanış biçimlerinde de görüldüğü gibi kelimeyi diğerleri, Radloff başlangıçta "totamış okuduğu kelimeyi daha sonra "toñtamış" şeklinde okumuştur. Orkun kelimeyi "toñtamış" okumuş ve 'aşağıya eğilmiş' diye tercüme etmiştir (HNO, 1897:60). Malov da aynı kelimeyi "toktamış" okumuş ve "sakin" diye çevirmiştir. (Mal., 1959, 104). Tekin de bu kelimeyi başlangıçta toñtamış, "down-looking", 'aşağıya bakan" şeklinde çevirmiştir, daha sonra ise "toñutmış" şeklinde okumuştur ' yere eğilmiş" şeklinde çevirmiştir.

Clauson ise, "(When I ascended the throne the Türkü people, who were expecting to die soon) ögirip sevinip toñutmış közi yügerü körtü" şeklinde transkripsiyonlığı ve ' rejoicing and being glad raised their downcast eyes and looked up' II E2 (SGC, 1972:518a) şeklinde çevirdiği bölümde de belirttiği kelimeyi downcast ' çevirisiyle, "eğilmek, aşağı inmek" şeklinde tercüme etmiştir.

7.1. **BK D 2** bödkə ... [... dim

Thomsen tarafından "bödke özüm olurıp bunça agır törüg tört buluñdakı [budun.....it dim" şeklinde transkripsiyonlanan ibâre, diğer eserlerde kısaltma künyeleri ile birlikte verildiği şekildedir.:WR1 bötke özüm ulanıp bunça agır törüñü tört bulundakı ...ettim WR2 bödke özüm olurup bunça agır törüg tört bulundakı budunga) ...dim HNO bödke özüm olurıp bunça ağır törüğ bu-

T.C. 1923 FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

lundakı (budun) ... [it dim TT1 bödke özüm olurup, bunça agar törüg tört bulundakı [..... dim ME bödke özüm olurup bunça ağar törüg bulundakı [..... dim. "

Thomsen'dan farklı biçimde transkripsiyonlanan kelimelerin Radloff'un başlangıçta yune "ularıp" okuduğu fakat daha sonra "olurup" şeklinde düzelttiği farklı okuyuşun haricinde farklılıklar eklerdeki farklı transkripsiyonlamalardır.

(8.1. BK D 2 Öze = KT D 1'den 97.2.'e kadar olan bölüm için bkz: Kül Tigin Doğu Yüzü 1.1.- 95)

100.2. **BK D 24** bozdım

Radloff tarafından başlangıçta "WR1 buzdım" şeklinde transkripsiyonlanan kelime (WR1, 1894: 59) daha sonra ise kelimeyi "WR2 buzdum" şeklinde okumuştur (WR2, 1897:138) Tekin ve Ergin de kelimeyi Radloff'un ikinci okuyuşu gibi okumayı tercih etmişlerdir. TT1 buzdum TT2 buzdum"

Ergin ise kelimenin ilk hece ünlüsünü Thomsen gibi /o/ okumakla birlikte kelimenin görülen geçmiş zaman ekini /u/ şeklinde okumuş ve kelimeyi "bozdum" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Clauson ise kelimenin ilk hece ünlüsünü /u/ okumakla birlikde görülen geçmiz zaman kipinin ünlüsün /ı/ okuyarak kelimeyi :" SGC buzdım " şeklinde transkripsiyonlamıştır. Clauson kelime ile ilgili verdiği örnekte buzdum kelimesini : 'to destroy, damage' andthe like S..ia.m.l.g. with -u- except in SW Osm., Tkm where it i -o- **Türkü** VIII altı çuv Soğdak tapa süledimiz buzdımız 'we campagined agains the Sogdians of the Six Districts (Chinese l.-w chou) and routed them' I E 31 **evin barkın buzdım** 'I destroyed their dwelling and property'. Örneklerinde görüldüğü gibi kelimeyi "buzdım" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC- 1972: 389b, buz-)

100.3. **BK D 24** oglın ... altım

Radloff ibâreyi başlangıçta "WR1oglın yok kultım yılkısın barımın anda altım" şeklinde transkiripsiyonlamıştır (WR1, 1894:59). Daha sonra ise ibâreyi "WR2 oglın yotazin, yılkın barımın anda altım" şeklinde okumuştur (WR2, 1897:138). Tekin ise başlangıçta " TT1 oglın yotuzın yılkısın barımın anta altım "; daha sonra da "TT2 oglın yutuzın yılkısın barımın anta altım " şeklinde okumuştur. Erginde ibâreyi "ME oglın yotuzın yılkısın barımın anda altım " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

T.C.

Thomsen ibâredeiki yotazın okuduğu kelime ile ilgli verdiği dip notunda kelimenin "yok kıldım?" şeklinde okunabileceğini şüpheli bir biçimde vermiştir.

Yukandaki kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde görüldüğü gibi Radloff "daha sonra "yotazin" şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi "yok kıltım" şeklinde okumuştur.

Tekin ise başlangıçta "yotızın" şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi daha sonra ilk hece ünlüsünü u okuyarak kelimeyi "yutuzun" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (TT2, 1988:44)

Ayrıca, Thomsen, Radlof tarafından orjinal yazılışında görüldüğü gibi "anda" kelimesini '' katışık ligatürü ile yazılmış olmasından dolayı kelimeyi "anda" şeklinde transkiripsiyonlamışlardır. Fakat Tekin bu kelimede '' katışık ligatürünü Clauson gibi nt okuyarak kelimeyi "anta" şeklinde transkiripsiyonlamışlardır.

Clauson da Thomsen'in yotazın şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi "yutuzın" şeklinde transkripsiyonlamıştır. "oglı yutuzı "şeklinde transkripsiyonladığı ibâreyi 'their childeren and wives" şeklinde tercümle etmiştir (SGC, 1972:894b). Clauson ibârenin diğer bölümünü "yılkısın barımın" şeklinde transkripsiyonlamış ve 'livestock and property" şeklinde tercüme etmiştir (SGC, 1972: 366).

101. **BK D 24** sekiz yigirmi ... süledim

Thomsen tarafından " sekiz yigirmi yaşına altı çub sogdak" şeklinde tercüme edilen ibâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen diğer eserlerde "WR1 sekiz yegirmi yaşı Altı Çub Sugdak süledim WR2 sekiz yegirmi yaşına altı çub (sogdak) tapa üledim HNO sekiz yegirmi yaşına altı çub sugdak tapa süledim TT1 sekiz yiegirmi yaşına alt çub sogdak tapa süledim TT2 sekiz yegrmi yaşına altı çub sogdak süledim ME Sekiz yigirmi yaşına Altı Çub Sogdak tapa süledim" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

İbârede de görüldüğü gibi burada farklı okunan kelimeler Thomsen tarafından "yigirmi "ve Sodak" şeklinde transkripsiyonlanan kelimelerdir. bu kelimelerden yigirmi kelimesinin Radlof, Orkun, Tekin ve Clauson ilk hece ünlüsünü e okuyark kelimeyi "yegirmi şeklinde transkripsiyonlamışlardır. (WR1, 1894:59; WR2, 1897:138; TT2, 1988:44; SGC, 1972:915b).

Thomsen'in Sogdak şeklinde okuduğu kelimeyi Radloff başlangıçta sugdak şeklinde okumuştur(WR1, 1984:59). Orkun ise bu kelimeyi Radloff ilk okuyuşu gibi Sugdak şeklinde transkripsiyonlamıştır (HNO, 1987:60).

102.1. **BK D 25** budunug ... bozdım

Eserlerdeki "WR1 budunu anda buzdum WR2 budunu anda buzdum TT1 bodunug anda buzdum TT2 bodunug anta buzdum ME budunug anda bozdum" SGC, budunug anta buzdım "şeklindeki transkripsiyonlamalardaki farklılıklar için bkz.: budunug için bkz.: Kül Tigin Açıklamalar: , buzdım kelimesi için bkz: BK Açıklamalar: 97.3. tekin ve Clauson anda kelimesinin ' ' katışık ligatürü ile yazıldığında bu kelimeyi "anta" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

102.2. **BK D 25** tabgaç ... kelti =

Thomsen tarafından tabgaç oñtutuk bis tümen sü kelti " şeklinde transkiripsiyonlanan ibâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde"WR1 tabgaç uñtutuk beş tümen söklep ;WR2 tabgaç untutuk beş tümen sü kelti ;TT1 tabgaç on tutuk beş tümen sü kelti ;TT2 tabgaç on totok beş tümen sü kelti ;ME tabgaç on tutuk biş tümen sü kelti | SGC tavgaç " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

Bu eserlede farklı şekilde transkiripsiyonlanan kelime ve ibâreler Clauson tarafından "tabgaç" kelimesi "tavgaç" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

"ontutuk" kelimesi, Radloff tarafından "uñtutuk " şeklinde transkripsiyonlanmıştır (WR1, 1894:59, WR2, 1897:138).

Radloff daha sonra sü kelti şeklinde düzeltiği kelimeyi "söklep" şeklinde okumuştur. (WR1, 1984:59).

Thomsens tarafından bis şeklinde transkripsiyonlanan kelime Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından "beş" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

103.1. **BK D 25** ıduk ... sünüşdim

Thosen tarafından ıduk başda süñüşdim şeklinde transkripsiyonladığı ibâre, yanlarında kısaltılmış künyeleri verilmiş olan eserlerde "WR1 ayduk başda sönüştim WR2 ıduk başta sönüştüm TT1 iduk başda sünüşdüm TT2 ıduk başda süñüşdüm ME ıduk başda süñüşdüm " şeklinde transkiripsiyonlanmıştır.

Clauson ibâre de süñüş- fiilini Thomsen gibi okumuştur, kelimenin Clauson'da da ilk hece ünlüsü 'ü' iledir.

Kelimenin ilk hece ünlüsü Radloff /ö/ okuyarak kelimeyi "sünüştüm" şeklinde transkiripsiyonlamıştır.

Radloff daha sonradan ıduk başta şeklinde okuduğu kelimeyi ilk olarak ayduk şeklinde transkripsiyonlamıştır. (WR1, 1984:59).

Clauson da ibâredeki ıduk baş yer adını "ıduk baş" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi ' a place name' II E25, şeklinde çevirmiştir (SGC- 1972:46a, ıduk).

103.2.**BK D 25** ol... kıldım

Thomsen tarafından " ol sünü anda yok kışdım " şeklinde transkripsiyonlanan ibare, yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1ol sünü anda yokkıştım ... WR2 ol süg anda yokkıştım TT1 ol süg anta yok kısdım TT2 ol süg anda yook kışdım ME ol süg anda yok kıldım" şeklindedir.

İbaredeki anda kelimesi Clauson ve Tekin tarafından "anta" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Radloff tarafından daha sonra "süg" şeklinde düzeltilen kelime daha önce "sünü" şeklinde okunmuştur (WR1, 1984:59).

Tekin ibâredeki yok kelimesini " 𐰴𐰺>𐰃" şeklindeki orjinal yazılımında görüldüğü gibi '𐰴 ' karışık ideogramından önce yazılı olan ilk hece ünlüsü ' 𐰺 ' o sebebiyle uzun okumuştur. O.N.Tuna da bu kelimeyi uzun ünlülü okumuştur.

Ergin, kısdım kelimesini dipnot ile kışdım şeklinde belirtmiş ama transkribe metninde ise kelimeşi "kıldım" şeklinde okumuştur (ME, 1970:82).

104-105.1.**BK D 25** yigirmi ...basmıl

Eserlerde kısıltılmıy künyeleri verilen "WR1 yigirmi yaşuna basmal WR2 yegirmi yaşuna basmal TT1 yegirmi yaşuna basmıl TT2 yegirmi yaşuna basmıl " şeklinde transkripsiyonlamalrda farklı okunan kelimeler yigirmi ve basmıl kelimeliridir. Thomsen tarafından yigirmi okunan kelime, radloff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından "yeğirmi" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.basmıl kelimesi ise Radloff tarafmadan "basmal" şeklinde okunmuştur (WR1, 1894:59; WR2, 1897: 130).

104-105.2. **BK D 25** ıduk ... kelürtim

Diğer eserlere "WR1 ıdıkut uguşım budını erti arkaşıdımız teyin süledim. içkertim kal...berü kelürtim k.....t içgertim, kalın .... edgü kelürtim. WR2 arkış ıdmaz teyin süledim k .....t içgertim, kalın .....ebrü kelürtim. TT1 ıduk kut oguşum bodun erti, arkış ırmaz tiyin süledim k....m içgertim, kalin[m ebirü kelürtim TT2 ıdukkut uguşum bodun k...m içgertim kalınn ebirü kelürtüm TT2 ıdukkut uguşum bodun erti arkış ıdmaz tiyin süledim: k.....t içgertim kalın .....ebirü kelürtüm ME ıduk kut oguşum budun erti arkış ıdmaz tiyin süledim" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

106.. **BK D 25** iki

Kelime Radloff, Orkun, Tekin ve Clausan tarafından "WR1 eki WR2 eki HNO eki TT1, TT2 eki SGC eki" şeklinde ilk hece ünlüsü /e/ okunarak transkripsiyonlanmıştır.

107 .1. **BK D 25** sünüşdim

Eserlerdeki"WR1 sönüştim WR2 (ü kelimesi yok) sönüştüm, T1 sönüşdüm TT2 sönüştüm ME süñüştüm SGC süñüş-" şeklindeki transkripsiyonlamalar için bkz.:Bilge Kağan Açıklamalar: 100.1.

107.2. **BK D 25** anda

Kelime Tekin ve Clauson tarafında kelimenin ilk sesi ' ' karışık ligatürü olması ve bu sesin bunlar tarafından ' nt ' ses değerinde kabul edilmesi sebebiyle kelime "TT1 anta TT2 anda SGC anta " kısaltalmış künyeleri ile verilen eserlede şeklinde transkiripsiyonlanmıştır.

107.3.**BK D 26** ölürtim

Yanlarında kısıltılmış künyeleri verilen eserlerde kelimenin ekleri ünlü uyumu kuralı gözönünde bulundurularak okunmuş ve kelime "WR1 ölürtüm TT1 ölürtüm TT2 ölürtüm ME ölürtüm " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

107.4.**BK D 26** budun

Kısıltılmış künyeleri verilen eserlerde kelime ilk hece ünlüsü /o/ okunarak :"TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OFS bodun " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

108 .1. **BK D 26** boldı

Radloff kelimenin görülen geçmiş zaman kipiti /t/ ile okumuş ve kelimeyi "WR1 bölü " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR1, 1894:59; WR2, 1897:139). Tekin de kelimeyi Radloff gibi transkripsiyonlamış ve kelimeyi " boltı" okumuştur (TT2, 1988:46)

108.2. **BK D 26** kem keçe

İbâre Radloff tarafınad başlangıçta "WR1 kemekçe" (WR2,1884:59). şeklinde transkripsiyonlanmış, daha sonra " WR2kem keçe " şeklinde düzeltilmiştir (WR2, 1897:139)

108.3. **BK D 26** örpente

Radloff kelimeyi başlangıçta "WR1 örpinte"(WR1, 1894:59) şeklinde transkripsiyonlamış fakat daha sonra " WR2 örpente " (WR2, 1897: 139) şeklinde düzeltmiştir

108.4. **BK D 26** sünüşdim

bkz.:

109.1 **BK D 26** sançdım

Radloff kelimenen görülen geçmiş zaman kipini "t" ile okumuş ve kelimeyi "WR1 sançtım WR2 sançtım" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

109.2.**BK D 26** budunıg

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.

109.3. **BK D 26** altın....grtim

Eserlerde kısıltılmış künyeleri verilen eserlerde ibâre"WR1 ölürtüm ... lig ertim WR2 ....m.....içgertim TT2 altım ....içgertim ME altım .....içgertim " şeklinde transkiripsiyonlanmıştır. Thomsen tarafından okunamayan "grtim" Radloff tarafından "içgertim" olarak okunmuştur.(WR2, 1897:139).

109.4. **BK D 26** yiti

Yanların kısıltılmış künyeleri verilen eserlerde kelimenin ilk hece ünsüllü e okunarak kelime : "WR1 yeti WR2 yeti HNO yeti TT1 yeti TT2 yeti SGC yeti " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

110. **BK D 27** karıg

Thomsen tarafınadan karıg şeklinde transkripsiyonlanan kelime Radloff tarafınadn başlangıçta "WR1 karag" (Wr1, 1894:59) şeklinde okunmuş, daha sonra da " WR2 karag [karıg? " aynı okunmasına rağmen şüpheli karıg okuyuşu eklenmiştir (WR2, 1897:139).

T.C. FIRAT ÜNİ... SOSYAL BİLİMLER...

111.1. **BK D 27** yışıg

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:66.2.

111.2. **BK D 27** kırkız

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:12,2,,44.1.,56.1.,79.2,112.3,113.4,117.1.

111.3.**BK D 27** budunıg

Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerdeki "WR1 budunu WR2 budunug WR2 budunug TT1 bodunug TT2 bodunug ME budunug SGc bodunug OFS bodun- " okuyuşlar için bkz:Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:

112.1.**BK D 27** sona

Radloff başlangıçta "WR1 suna" şeklinde transkripsiyonladığı kelimeyi (WR1, 1894:) daha sonra Thomsen gibi "WR2 sona" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

112.2.**BK D 27** sünüşdüm

Radloff kelimeyi "söñüştim" şeklinde okumuş; Tekin "söñüşdüm" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin ise "süñüşdüm" şeklinde okumuştur.

112.3. **BK D 27** ölürtim

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:

112.3.**BK D 27** ilin

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:3.3.3,20.3.,26,65.3.,100, 117.3,121.1.

112.4.**BK D 27** anda

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:42.4, 122.3.129.

113.1.**BK D 27** türgeş

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:119.1.118.4

113.2.**BK D 27** yışıg

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:66.2.

113.3.**BK D 27** anda

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:42.4.,122.3.,129.

113.4.**BK D 27** irtiş

Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde kelimenin ilk hece ünlüsü e okunarak "WR1 ertiş WR2 ertiş HNO ertiş TT1 ertiş TT2 ertiş SGC ertiş" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

113.5.**BK D 27** ögüzig

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü: 123.1

113.6 **BK D 27** türgiş

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:118.4.119.1

114.1. **BK D 27** budunıg

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:3.3.2.

114.2.**BK D 27** türgeş

Bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü:118.4.,119.1.

114.3.**BK D 27** basdım

Kelimenin görülen geçmişş zaman kipi Radloff tarafında t ile okunarak kelime "WR1 bastım WR2 bastım " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

114.4.**BK D 27** otça buraça

Bkz.: Kül Tigin Açıklamalar :117.3.

115. 1 **BK D 27** sünüşdimiz

Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde kelime "WR1 sönüştimiz WR2 sönüştimiz HNO sünüşdimiz TT1 sünüşdümiz T2 sünüşdimiz ME sünüşdümüz " şeklinde okunmuştur.

115.2. **BK D 27** yabgu[sı]n...ölürtim

Kısaltılmış künyeleri verilmiş eserlerde ibâre farklılıklar "WR1 yabgu şadın anda ölürtüm WR2 yabgusin şadin anda ölürtüm TT1 yabgusın şadın anta ölürtüm TT2 yabgusın şadın anta ölürtüm ME ölürtüm " görüldüğü gibi transkripsiyonlanmıştır.

116.1.**BK D 27** ilin

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar :3.3;3.3.3.

116.2. **BK D 27** anda

Bkz.: Kül Tigin Açıklamalar :42.4

116.3.**BK D 27** biş

Bkz.: Kül Tigin Açıklamalar :2.1. 57.1.

116.4.**BK D 27** sünüşdim

Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde kelime "WR1 sönüştüm WR2 sönüştüm TT1 sünüşdüm TT2 sünüşdüm ME sünüşdüm " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

1147.1. **BK D 28** [...sü]sin ... kelti

Thomsen'den farklı biçimde okuyuşlar yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerede:"WR1 üsim kop birtim çrekini kişisi ... ıkıgh kelti WR2 üsin akup [kup?] ölürtüm (Beş-ba)lık içreki ne kişi etin .... (tegd)ük yok üçün kiş balıkda (ma)na ukgalı kelti TT1 okugalı TT2 okugalı ME okıgalı |" şeklindedir.

117.2.**BK D 28** biş

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:2.1., 57.1.

118-119.1. **BK D 29** bunsız

Kelime kısaltılmış künyaları verilen eserlerde: "WR1 bunsaz WR2 bunsuz TT1 bunsız TT2 bunsuz ME bunsuz SGC bunsız"

120.1. **BK D 29** erkli

120.2.**BK D 29** boldı

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:21.2.1.

120.3.**BK D 29** tamag ıduk başda

Radloff ibâreyi başlangıçta :"WR1 tamag ayıduk başta" daha sonra ise,:" WR2 tamgıduk başta "şekillerinde transkripsiyonlamıştır.

120. . **BK 30** sünüşdim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:114.3.

120.1. **BK D 30** budunı

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

120.2.**BK D 30** ölürtim

120.3. **BK D** anda

Bkz.: Kül Tigin Açıklamalar :66.2

120.4.**BK D** basmıl

WR1 [.... yaşıma k[.....]bud [.]] WR1 ....,basmal karluk edüd WR2 dım ..düd HNO....ma k.....bud TT1 [.....bas]mıl kara TT2 ....dım basmıl kara .... ME...basmıl kara ....bud....

122.1.**BK D 29** budun

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 3.3.2.

112.2. **BK D 29** tir ...m

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde"WR1 ter .... WR2 ter TT1 tir[ilip kelti ....] TT2 tirilip kelti.....m ME tirilip kelti .....m " şeklindedir.

122.3.**BK D 29** budunum

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar3.3.2.

123.2.**BK D 29** yir

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar1.3. ,2.1.

123.3.**BK D 30** küni

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerede:"WR1 süsi WR2 küni TT1 küni TT2 küni ME küni" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

124.1. **BK D 30** boldı

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar21.2.1.

124.2.**BK D 30** yolı ... sünüşdim

WR1 bir yılka tört yolı sönüştüm Silki-togu balıkta sönüştüm WR2 yolı sönüştüm en ilki togu-balıkta sönüştüm TT1 şolı sünüşdüm an ilki togu balıkta sönüşdüm TT2 yolı sünüştüm en ilki togu balıkda sönüşdüm ME yolı sünüşdüm an ilki togu balıkda sünüşdüm

125.1. **BK D 30** ögüzig ... ikilti

WR1 ügüzün yüzti köçip süsi ... ekinti WR2 ügüzüg yüzti [yüziti?] keçip sü ... ekinti TT1 ögüzüg yüzüti keçip süsi [.....]ekinti TT2 ügüzüg yüzüti keçip süsi ....ekinti ME ügüzig yüzüti keçip süsi [.....]ikinti

126.1. **BK D 30** urguda ... sünüşdim

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde""WR1 andarguda sönüştim süsin sançtım, elin, üçünç Çuş başında sönüşdim; WR2 andarguda sönüştüm süsin sançtım...üçünç....

sönüştüm; TT1 antırguda ünüşdüm, süsün sançtım... üçünç çuş başında sünüşdüm ;TT2 antarguda sünüşdüm süsün ançdım [.....ü]çünç [çuş başında] ünüşüm; ME andırguda sünüşdüm süsün sançdım... üçünç çuş başında sünüşdüm " şeklindedir.

127. **BK D 30** kamşatı

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerede:"WR1 kamaştı; WR2 kamaştı; TT1 kamşatı; TT2 kamşatu; ME kamşattı "şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

128 .1 **BK D31** yana ... agıtım

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 yaya keligime süsün agıtım WR2 yaya keligime süsün agıtım TT1 yana keligme süsün agıtım TT2 yana keligme üsinagıtım ME yana keligme süsün agıtım "şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

129.2. **BK D 31** üküş...tirilti

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 terilti WR2 terilti [tirilti?] TT1 üküş ölteçi anta TT2 üküş ölteçi anta" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

129.1.**BK D 31** anda

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:122.3, 129,42.4.

129.2. **BK D 31** yılpagalı

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 yılpagutı; WR2 yılpaguti; TT1 yılpagutı; TT2 yılpagutı ME yılpagutı" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

129.3.**BK D 31** oguşug

Kelime Radlof tarafından yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerinde:"WR1 uguşnı; WR2 uguşug " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

129.4.**BK D 31** tigin

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.2

129.5.**BK D 31**yugında

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerdeki kelime:"WR1 yogında; WR2 yogında ;TT1 yogınta; TT2 yogınta; ME yogında " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

129.6. **BK D 31**egire

Radloff kelimeyi"(WR1 de yok) WR2 egere" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

131.1.**BK D 31** Ezgenti Kadazda sünüşdim

WR1 Ezgendi kanında önüştim WR2 Ezgenti kadında [kadazda?] sönüştim TT1 Ezginti kadızda sünüştüm TT2 ezgenti kadızda sönüştüm

131.2.**BK D 31** anda

bkz.:Kül Tİgin Doğu Yüzü Açıklamalar 42.4. ,1223. ,129.

131 **BK D 31** sançdım...boldı

İbâre yanlarında kasıltılmış künyeleri verilen eserlerde"WR1 sançtım yabrıttım .... magı-korgan kışladukta yut boldı WR2 sançtum yabrıttım ... barın ....ma Magı Korgan kışladukta yut boldı TT1 yabrıtdım ..... yabrıt ...yaşına angı korgan kışladukta yut boltı TT2 yabrıtdım ... otuz artukı eki yaşına angı korgan kışladukda yut boltı " şeklinde transkiripsiyonlanmıştır.

132.1. **BK D 32** ilki

KElime Radloff tarafından, başlangıçta:"WR1 iliki " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

133.1. **BK D 32** ikin

Kelime kısaltılmış künyülüri verilen eserlerede "WR1 ekin WR2 ekin HNO ekin TT1 ekin TT2 ekin SGC ekin"şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

133.2. **BK D 32 32** üç ... kelti

İbare yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde :"WR1 üç oguz üsi basa ölti yadagı baz boltı tep alıgh kelti WR2 üç-oğuz süsi bası ölti yadagı baz boltı", tep algalı kelti TT1 boltı tip algalı "şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

134. **BK D 32** sunar.... kelti

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde :"WR1 oguz... ebin barkın yulıgalı TT1 yulgalı basdı sınar süsi sönüşgeli TT2 yulgal bardı ınar üsi sünüşgeli ME yulıgalı bardı ınar süsi ünüşgeli" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

135. **BK D 32** oguz...yagı... tenri

İbâre yanlarında kısaltılmış küyeleri verilen eserlerde:"(WR! metninde yok) WR2 oguz ...t yag.... TT1 oguz....t yagı .....tenri"şeklindedir.

136 .1 **BK D 32** birtük

Radloff kelimeyinin ilk hece ünlüsünü e okumuştur.

T.C. FIRAT ÜNİ SOSYAL BİLİMLER

136.2.**BK D 32** anda

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 42.4.122.3.129.

137.1.**BK D 33** türk

bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü açıklamalar:1.1.

137.2. **BK D 33** budun

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

1381. **BK D 33** başlayu kazganmatın

WR1 ...binça başlayu kazgandım türig budun ölteçi erti, yok boltaçı erti HNO men inilgü bunça başlayu kazganmatın türk budun ölteçi erti, yok boltaçı erti TT1 men iniligü bunça başlayu kazganmasar türük bodun ölteçi erti yok boltaçı erti TT2 men iniligü bunça başlayu kazganmasar türük bodun ölteçi erti, yok boltaçı erti ME men iniligü bunça başlayu kazganmaar Türk budun öleçi erti yok boldaçı erti

Thomen, kelimeyi kazganmatın şeklinde transkrippsiyonlamış fakat sayfa altına düştüğü notta, kelimenin "kazganmasar" şeklinde okunabileceğini belirtmiştir. Radloff ikinci kelimeyi "WR2 kazganmadım" (WR2, 1897:142) okumuştur. Orkun da ibâreyi başlayu kazganmasar şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ikinci kelimeyi kazganmasar şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Clauson'un ise ikinci kelimeyi "kazganmatın" şeklide transkripsiyonlamıştır. "teñri yarlıkaduk üçün men zanganduk üçün türkü bodun kazganmış erinç ini ölgü bunça başlayu kazganmatın türkü bodun ölteçi erti" şeklinde transkripsiyonladığı cümlede 'because heaven was gracious and because I gained (victories) the Türkü people gained. If my younger brother when he deid had not gained so much by his leadership the had not gained so much by his leadership the Türkü people wolud have died' II E 33 (ini ölgü: is reasonably clear in the Finnish potograph, but has been read men inilgü: with m for the first i and n far the ö). şeklindeki tercümesinden anladığımız şekilde Clauson buradaki ifadeyi şart cümleciği şeklinde çevirmiş, ve kelimeyi şart cümleciğinin yüklemi gibi tercüme etmiştir. (SGC, 1972:107b).

138.2. **BK D** men ... erti

WR1 kazganmış erinç WR2 baipag (?) bolmış erinç TT1 kazganmış erinç TT2 kazganmış erinç HNO kazgan] ..... ME kazganmış erinç

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

139.1. **BK D** Türk begler budun

Yanlarında kasıltılmış künyeleri bulunan eserlerde ibâre:"WR1... begler... VT2 beg-ler..... VT2 türük TT1 türük begler bodun TT2 türük begler bodun SGC türük begler bodun " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

140. **BK D** sakınun ... üledim

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde ibâre:"WR1 sakınun ança bilin.... ıdmayın teyin sönüştüm WR2 akınun] anda bilin oguz bu ....d....ıdmayın teyin süledim HNO sakınun ança bilin oguz budun ..... d ıdmayın tiyin süledim. TT1 akınun ança bilin oguz budun..... d ıdmayın tiyin süledim ME sakınun ança bilin Oguz budun ..... d ıdmayın tiyin üledim " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

141.1. **BK D 34** bozdım

Kısaltılmış künyeleri ile verilen:"WR1 buzdım WR2 buzdum TT1 buzdum TT2buzdum ME bozdum " şeklindeki okuyuşlar için bkz: okuyuşlar için

142.1. **BK D 34** budun

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

142.2. **BK D 34** tirilip

Radloff kelimeyi başlangıçta:"WR1 tikilip" şeklinde okumuş fakat daha sonra kelimeyi:" WR2 terilip " şeklinde düzeltmiş ve görüldüğü gibi ilk hece ünlüsü e okumuştur.

142.3. **BK D 34** buzdım

Radloff, Tekin, Ergin kelimeyi "buzdum" şeklinde okumuşlardır.

142.4. **BK D 34** ilin anda

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: (ilin kelimesi için bkz:3.3.3.20.3. 26, 65.3. 100, 117.3., 121.1; anda kelimesi için:42.4., 122.3.,129

143.1. **BK D 34** ança... özi

"WR1 ança kazgandım...tenri yarlıkaduk üçün men; HNO ança kazganıp...tenri yarlıkaduk üçün özüm; TT1 ança kazganıp....yarlıkaduk üçün men; TT2 ança kazganıp... yarlıkaduk üçün... men; ME ança kazganıp...tenri yarlıkaduk üçün özüm "

144.1. **BK D 34** otuz..erti

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

WR1 ...erti WR2 otuz artukı .... uk erti HNO aynı TT1 aynı TT2 otuz artukı üç yaşıma ... yok erti

144.2. **BK D 34-35** ödsig .... yañıldı

WR1 ödüşün ötülün küç .... egitmiş.... WR2 ödseg ötüleg küç egidmiş kaganı yanıltı

144.3 **BK D 35** öze

Kısaltılmış künyeleri ile verilen "YT2 üze; HNO üze; TT1 üze; TT2 üze; ME üze; SGC üze " okunuşlar için bkz.:Kül Tigin açıklamalar:1.1.

145.1. **BK D 35** ıduk ... erinç

WR1 ayduk yer ub ... kagan kutı tapkılmadı erinç WR2 ıduk yer sub asra kagan kuti tapıklamadı ernç HNO aşnı TT1 142.2.

BK D 35 budun

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

146 .1. **BK D 35** yirin

Yanlarında kısaltılmış künyeleri bulunan eserlerde görüldüğü gibi:"WR1 yerin WR2 yerin HNO yerin TT1 yerin TT2 yerin" kelimenin ilk hece ünlüsü e olarak okunmuştur.

147. **BK D 35** tabgaç ... kelti

İbârenin diğer eserlerdeki farklılıkları:WR1 tabgaç ... budun... yerinçe kelti WR2 tabgaç ...budun yerinçe kelti HNO tabgaç .... bu yerde kelti. TT1 tabgaç .... bu yerde kelti TT2 tabgaç ....bu yerde kelti"şeklindedir.

148 .1. **BK D 35** igideyin ... budun

WR1 egideyin teyin .... budun WR2 egideyin teyin ... budunug HNO igideyin diyin sakınıp? ...budun TT1 igideyin tiyin sakınıp... budun TT2 igideyin tiyin sakıntım....budun...

149 .1 **BK D 36**... boldı

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:21.2.1.

150.1. **BKD 36** boldı

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:21.2.1.

150.2.**BK D 36** özim

Radloff, Tekin, Ergin kelimeyi "özüm" şeklinde okunmuştur.

150.3.**BK D 36** olurtukim

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerdeki:"WR1 ulartukım WR2 olurtukum TT1 olurtukum TT2 olurtukum ME olurtukum" şeklindeki okuyuşlar için bkz.:

150.4. **BK D 36** Türk budunug

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.; türk kelimesi için Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

151. **BK D 36**...]kılmadım ..... kazagandım

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1....üze tenri asra yerde kazgandım WR2 ....ö...dım p...ye....de kazgandım HNO..... kılmadım elig?törüg yegedi kazgandım TT1 .....i kılmadım [ilig] törüg yegdi kazgantım TT2 ....i kılmadım ilig törüg yegdi kazgantım ME....ı kılmadım ilig törüg yigdi kazgandım" şeklinde tamskripsiyonlanmıştır.

152. **BK D 36-37** ıd(...) ....sönüşdim]

İbâre diğer eserlerde "WR1 ...terilip WR2 ....terilip y ..... TT1 id..... tirilip y.... [anta sönüşdim TT2 ıduk ...tirilip y.....anta sünüşdüm ME ıd[.....]tirilip y ..... anda sünüşdüm" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

153.1. **BK D 37** boudun boldı

bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: budun kelimesi için bkz.:3.3.2.; boldı kelimesi için bkz.:21.2.1.

153.2. **BK D 37** ölügime ölti

İbâre diğer eserlerde "WR2 ölügme ölti; TT ölügme ölti; ME ölügme ölti " şeklinde okunmuştur.

154.1. **BK D 37** Selene ... bozdım

İbâre kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "WR1 seline kodı yorıpan kapagın kısılta ebin barkın anda buzdum WR2 selene kodı yorıpan kurgan [karagın] kulta ebin barkın anda buzdum TT1 selene kodı yorıpan korgan kısılta ebin barkın anta buzdum TT2 seleñe koodı yorıpan kulta ebin barkın anta buzdum ME selene koodı yorıpan kargan kısılta ebin barkın anda bozdum " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

Transkribi ibârelerde görüldüğü gibi Thomsen tarafından "karagın kısalata" şeklinde okunan ibâre (VT1 1896:127). Radloff' tarafından kurgan[karagın] şeklinde okunmuştur. Thomsen tarafından ibâre "yağmacılarını" şeklinde çevirmiş; Radloff ise, "onların kalesini kuşattım" şeklinde ifadeedildiği ibâreyi "savunulan mevki olarak düşünmüştür. Tekin ise "Karagan kusılta" okuduğu ibâreyi "Karagan geçidinde" şeklinde açıklamış ve Karagan kelimesini özel bir yer adı kabul etmiştir. Erginde "Kargan vâdisinde" şeklinde açıklamış ve burayı özel bir yer adı saymıştır.

Clauson ibârediki kelimeyi "kargun" şeklinde transkiripsiyonlamıştır.**kargu**: 'a watch-tower with a beacon on the top to give raid warning'.**Seleñe kodı yorıpan kargun (?) kısılta** 'marching down the Selenga river I blackaded the watch towers'(and destroyed their dwellings and movable properti there) II E 37. **Kargu T 37 (edgüti) 53 (olgurt).** SGC, 1972:653a-b).

155.2. **BK D 38** ilteber .... ti

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1el bir yüsçe erni el tutıp.... WR2 elteber yüsçe erig el t... HNO elteber yüzçe erin ilgerü tezip bardı?....ti TT1,TT2 elteber yüzçe erin ilgerü tezip bardı ....ti " şeklindedir.

156.1 **BK D 38** Türk budun

Kısaltılmış künyeleri verilmiş eserlerdeki "VT2 türük TT1 türük bodun TT2 türük bodun SGC türkü bodun" şeklindeki transkripsiyonlamalar için bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2. Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

156.2. **BK D 38** yılkıg

Radloff başlangıçta kelimeyi "WR1 yılkını " şeklinde transkripsiyonlamış fakat daha sonra kelimeyi "yılkıg yeklinde düzeltmiştir (WR1, 1894:65; WR2, 1897: 144).

Clauson "(the Türkü people were hungry) **ol yılkığ alıp igittim** ' I took those cattle and fed them'II E 38" şeklindeki cümlede görüldüğü gibi kelimeyi "yılkığ" şeklinde okunuştur (SGC, 1972: 103b).

157.1. **BK D 38** igitim

Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde kelime "WR1 egittim WR2 egittim HNO igitim TT1 igittim TT2 igittim ME igitttim SGC igittim " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

Thomsen ve Radloff, bu kelimeyi "ayağa kaldırmak" şeklinde açıklarken, Tekin, kelimeyi "doyurdum, besledim" şeklinde açıklamıştır.

Clauson kelimenin geçtiği satırı:"(the Türkü people were hungry) **ol yılkığ alıp igittim** ' I took those cattle and fed them'II E 38; (Sgc, 1972: 103b)" şeklinde çevirmiştir.

157.2. **BK D 38** tizip

Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde kelime "WR1 tezip HNO tezip TT1 tezip TT2 tezip SGC tezip" şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır. Orkun ve Ergin kelimeyi Thomsen gibi okumuşlardır.

Radloff, Thomsen, Tekin kelimeyi "kaçmak" manasıyla açıklamışlardır.

Clauson " **Oguz tezip tavgaçka kirti** " terkibinde görüldüğü gibi ibâreyi "tezip" şeklinde transkripsiyonlamıştır. 'the Oguz and entered China ' II E 38; a.o. II N 14 (SGC,1972:735b).

158. **BK D 38** sukın .... altım

Thomsen tarafından "...oglın yotazın anda altım" şeklinde transkripsiyonlanan ibâre kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "WR1 ...malın(?) yotazın anda altım WR2 ... oglın yotazin anda altım TT1 oglın yotuzın anta altım TT2 oglın yutuzin anta altım " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

Thomsen ibâreyi, "oğullarını ve adamlarını orada aldım" şeklinde açıklarken, Radloff Oğulların ve Yotazlar'ını teslim aldım." Tekin:" Çocuklarını (ve) kadınlarını orada gasp ettim" şeklinde açıklamıştır. Ergin de "oğlunu ve karısını orada aldım" şeklinde çevirmiştir.

159.1. **BK D 38** ilteberlig budun

Thomsen ilteberlg budun şeklinde okuduğu ibâre diğer eserlerde"TT1 el-teberlig bodun TT2 ilteber bodun ME ilteberlik SGC elteberlig bodun " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

Clauson, **Az elteberig** 'the elteber of the Az' I N 3; **Uyğur elteber** II E 37; **Karluk elteber** II E 40 (restored from the context); **bunça bedizçin Toygun elteber kelürti** 'Toygun the elteber, brought all these decorators' I NE. (SGC, 1972: 134b).**elteberlig** Hap. le.; P.N./A. fr **elteber, Türkü** VIII **eki elteberlig bodun** (gap)'two tribes ruled by eltebers' II E 38." şeklinde kelimeyi açıklamıştır.

159.2 **BK D 39** budun

T. C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MD.

Kısaltılmış küyeleri ile verilen eserlerdeki "TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OE5 bodun" şeklindeki okuyuşlar için bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2

160 .1. **BK D 39** tabgaç

Clauson kelimeyi tavgaç şeklinde okumuştur.

160.2. **BK D 39** yalabaçı... süledim

İbâredeki farklı okuyuş biçimleri yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 yalbaçı edgü sabı ötegi kelmez teyin yayın süledim; WR2 yalbaçı edgü sabı ötügi kelmez teyin yayın süledim; HNO yalbaçı ;TT1 yalabaçı "şeklindedir.

161.1.**BK D 39** budunug

Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerdeki "WR1 budunu TT1 bodunug TT2 bodunug SGC bodunug ME budunug " şeklinde okuyuşlar için bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

161.2. **BK D 39** anda bozdum

İbâre kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "WR1 buzdım WR2 buzdum TT1 anta buzdum TT2 anta buzdum ME buzdum " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

İlk kelime Tekin tarafınadn " " katışık ligatürü ile başlagınadnad bu ligatürün ses değeri nt olaak değerlendirilmiş ve kelime "enta" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. İbârenin ikinci kelimesi ise dudak uyumu gözönünde bulundurulduğu için Radloff, Tekin ve Ergin tarafından "buzdum" şeklinde transkiripsiyonlanmıştır.

161.3. **BK D 39** yılkısın ... kelti

Thomsen tarafından yılkısın .....süsi tirilip kelti" şeklinde okunan ibâre, yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 yılkı... kelti WR2 yılkısın ...süsi terilip kelti TT2 yılkısın barımın anta altım... üsi tirilip kelti " şeklindedir.

Tekin yılsın kelimesinden sonra diğerleri tarafından okunmayan bölgeyi " barımın anta altım .....süsi tirilip kelti" şeklinde doldurmuş ve bu bölgeyi "at sürülerini (ve tüm) varlıklarını orada gasp ettim. ordusu toparlanıp geldi" şeklinde çevirmiştir (TT2, 1988:51).

162. **BKD 39-40** kadırkan..... gakma

Thomsen tarafından "kadırkan yiş kon .....]gakıña " şeklinde transkripsiyonlanan ibâre Radloff tarafından başlangıçta "WR1 kadarkan yışta .... " şeklinde okunmuş, daha sonra da "WR2

kadırkan yışma kı ....." şeklinde transkripsiyonlanmıştır" Tekin ise başlangıçtaTT1kadırkan yış kon .... gakına " şeklinde transkripsiyonladığı ibâreiyi daha sonra "TT2 kadırkan yış koon ....turgakına " şeklinde okumuştur. Ergin esi " ME kadırkan yış kon...gakına " şeklinde transkiripsiyonlamıştır.

Tekin diğerlirinin okumadığı gakıña şeklihnde transkripsiyonladığı kelimeyi "tungakıña şeklinde okunuştur. Bunu da "meskenine" şeklinde tercüme etmiştir (TT2, 1988:51) .

163. **BK D 40** yirinerü ... kondı

Thomsen tarafından "yirinerü subıñaru kondı" şeklinde tarnskripsiyonlanan ibâre Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "WR1 yerinerü subınaru kontı WR2 yerinerü ubınarı kondı HNO yerinerü subınaru kondı TT21yerinerü subınaru kontı TT2 yerinerü ubınaru koontı " şeklinde okunmuştur.

İlk kelime Radloff, Orkun ve Tekin tarafından ilk hece ünlüsü /e/ okunarak "yerinerü" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

Radloff tarafından kondı şeklinde okunan kelime Radloff ve Tekin tarafından karışık ' ' ligatürü 'nt' ses değerinde kabul edildiğinden kelime "anta" şeklinde okunmuştur.

164.1. **BK D 40** biriye

bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:43.1.

164.2.**BK D 40** budun

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.

164.3.**BK D 40** tip

Radloff kelimeyi "tep" şeklinde okunuştur.

164.4. **BK D 40** tudun yamatang

Kelime yanlarında kısaltılmış künyaları verilen eserlerde " WR1 yamtarag WR2 yamtang TT2 yamtang ME yamtang " şeklinde okunmuştur. (WR1, 1894:67; WR2, 1897:145; TT2, 1988:51; ME, 1970:85).

Bu ibâre bütün eserlerde "Tudun Yamtang" şeklinde bir özel isim sayılmıştır.

165.1. **BK D 40** ıtın

Kelime kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR2 ıtın TT1 ıtın TT2 ıtın SGC ıtın " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

165.2. **BK D 40** ilteber

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 elteber WR2 elteber TT1 elteber TT2 elteber SGC elteber" şeklinde transkripiyonlanmıştır.

165.3.**BK D 40** bolmış

Radloff kelimeyi :"WR2 bolmuş" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

166. **BK D 40** korganka ... yelmedi

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 .... arkası yelmedi WR2 kurug .... arkısı kelmedi HNO kurg...arkısı yelmedi TT1 korganka .... arkısı yelmedi TT2 koorganka tezip barmış .... arkışı kelmedi." şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

167.1. **BK D 41** anı ayıtayın

Radloff ibâreyi başlangıçta "WR1 anı atayın" (WR1, 1884:67)şeklinde okumuştur. Daha sonra ise bu okuyuşunu " WR2 anı inçıtayın" (WR2, 1887:145) şeklinde düzeltmiştir

Radloff inçıtayın okuduğu kelimeyi inçıt- "cezalandırmak filinin tekil 1. kişi emir şekli saymıştır. "inçıtayın tep süledim" şeklinde transkripsiyonladığı ibâreyi "onları cezalandırmak için sefere çıktım." şeklinde çevirmiştir. Thosen ise bu kelimeyi ayıtayın okumuş ve bu fiili "reclamer" yane talep etmek, talepte bulunmak" diye çevirmiştir (YT1, 1896:128). Thosen ibâreyi "Onu isteyeyim" diye yürüdüm." şeklinde çevirmiştir.

Thomsen ayrıca sayfanın altına düştüğü dip notta şüpheli "ayıtayın? anıtayın?" okuyuşlarını da vermiştir.

Malov anıtayın şeklinde okuduğu kelimeyi "onu cezalandırmak için" diye çevirmiştir. Orkun da, ibâreyi " anı ayıtayın" şeklinde transkripsiyonlamış ve bu ibâreyi "anı talep edeyim" şeklinde çevirmiştir HNO, 1987:68).

Tekin ibâreyi başlangıçta anıtayin okumuş ve bunu anıt fiili sayarak "korkutmak" olarak açıklamıştır (TT1, 1968:245, 278, 117). Tekin daha sonra kelimeyi: "" TT2 anı anıtayın" şeklinde okumuş ve aynı şekilde "onları korkutayım şeklinde çevirmiştir.

Ergin de ibâreye "ME anı anıytayın " şeklinde transkiripsiyonlamış ve bunu "onu korkutayım" şeklinde çevirmiştir.

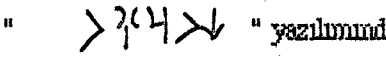
167.2 **BK D 41** tip

T.C.

Radoloff kelimelerin ilk hece ünlülerini e okuyarak kelimeyi kısaltılmış künyeleri ile verdiğimiz eserlerinde "WR1 tep WR2 tep" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

167.3.**BK D 41** korgı

Radloff kelimeyi ilk olarak "korgı" okumuş (WR1, 1894:67), daha sonra kelimeyi "korgı" (WR2, 1895:145) şeklinde okumuştur . radloff "korgı eki üç kişiligin tezip pardı" şeklinde transkripsiyonladığı ibâreyi "Korkudan iki veya üç yük samurla kaçtılar şeklinde çevirmiştir.

Thomsen ise ibâreyi "Korkudan iki üç kişi ile kaçtılar" şeklinde çevirmşitir. Tekin ise kelimenin orjinal " " yazılımında da görüldüğü gibi kelimenin ilk sesinin " " katışık ligatürü ile yazıldığından ve bu hafrten sonra ilk hece ünlüsü " " ideogramının varlığını aslî vokal uzunluk sapyarak kelimeyi ikinci okuyuşunda uzun ünlülü okumuş ve "koongu" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

Malov da kelimeyi "korgı " şeklinde transkripsiyonlamış ve Radloff gibi açıklamıştır.

167.4. **BK D 41** iki

Kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde kelimenin ilk hece ünsülü e okunarak kelime"WR1 eki WR2 eki HNO eki TT1 eki TT2 eki SGC eki" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

167.5.**BK D 41** kişiligü

Radloff kelimeyi kısaltılmış künyeleri verilen eserlerinde "WR1 kişiligin WR2 kişiligin" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.

Gabain, kelimede ekle ilgili olarak "cümle belirleyicisi" örneklerinde burada geçen kelimeyi örnek olarak vermiştir: "sözünlügün "sözü üzerine"; +lıg+ın, +lugun (sadece yuvarlak ünlülerden sonra gelmez), +ligin, +lügün eki yanında çok nadir olarak da, +lığı, +lugu eki bulunur: ini+ligü (II E 33) "küçük) kardeşleriyle", iki üç kişi+ligü (IIE 41).

Gabain, "şekil olarak, bir cümle belirleyicisi, sonu isim soylu olan bir veya birden fazla kelimeden meydana gelir. Nadiren eksizdir, ekseriya +ı,+ça,+ın,+tın,+ta,+ka,+garu,+ra ve +ru eklerini alır. Ayrıca isim soylu olmayan fiil şekilleri ve son çekim edatlı isimler tercih edilir" demektedir (Gab. 1988:116, 117, §424).

167.5 **B K D 41** tezip

Radloff bu kelimenin ilk hece ünlüsünü başlangıçta i okuyarak kelimeyi "WR1 tizip" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (WR1, 1894:67), daha sonra kelimeyi "tezip" şeklinde düzeltmiştir (WR2, 1897:145).

168.1 **BK D 41** budun

Kısaltılmış künyeleri ile verilen eserlerdeki "TT1 bodun TT2 bodun SGC bodun OFS bodun" şeklindeki okuyuşlar için bkz.:3.3.

Radloff buradaki "kara budun kaganım kelti tep ög..... ibâresini, "O hain halk dedi ki :"benim Kağanım geldi ve övdü" şeklinde tercüme etmiştir. Thomsen ise, Ama halk tabakası "Kağanım geldi" deyip" [coştu?]. [.....]'ya atları (?) verdim. Az sayıda süvari [.....]." .

168.2 **BK D 41** tip

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi kısaltılmış künyeleri ile verdiğimiz eserlerde:WR1 tep; WR2 tep " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

168.3. **BK D 41** at birtim

radloff kelimenin ilk hece ünlüsün e okuyarak kelimeyi "WR1, WR2 bertim" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Radloff ibâreyi "atlar verdim küçüklür ....." şeklinde çevirmiştir (WR2, 1897:145). Thomsen ise "....'ya atları verdim" Tekin ise "at birtim" şeklinde transkiri;siyonladığı bölgeyi "unvansıza unvan verrdim" şeklinde şeklinde çevirmiştir.

168.4. **BK D 41** kiçig atıg .....

Tekin buradaki "atıg" kelimesinden sonraki boşluğu "atıgıg ulgartdım" şeklinde doldurmuştur. Bu ibâreyi de Küçük unvanlıyı terfi ettirdim" şeklinde çevirmiştir.

BİLGE KAĞAN YAZITI

GÜNEY CEPHESİ

A Ç I K L A M A L A R

1.1 **BK G 1** tabgaç

Clauson kelimeyi tavgaç şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

1.2. **BK G 1** yiti

bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35

2.1**BK G 1** ölürtim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:117.2.,122.3.

2.2.**BK G 1** süsin

Radloff başlangıçta "süsin" kelimesini "süni" şeklinde okumuş, fakat daha sonraki okuyuşunda kelimeyi "süsin şeklinde düzeltmiştir.

2.3. **BK G 1** ikinti

bkz.:Bilge Kağan Doğu Yüzü çaklımalar:125.1.

2.4.**BK G 1** kop

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:5.1.,95, 1094.3., 121.3.

2.5.**BK G 1** ölürtim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:117.2.,122.3.

5.**BK G 3** ölürtim

bkz.117.2.,122.3.

6.1. **BK G 3** yotazın

Tekin kelimeyi yutuzin okumuştur. (TT2, 1988:52)

6.2. **BK G 9** ko[...]

tekin buradaki heceyi uzun ünlülü okumuş ve "koo[....] şeklinde transkripsiyonlamıştır.

7.1. **BK G 4** yotazın

bkz.:6.1

7.1. **BK G 7** ölürip

bkz.:

7.2. **BK G 7** birtim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:63,66.1

9.1. **BK G 7** budun

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

9.2 **BK G 7** kıtayda ad[....]

Radloff ibâreyi Kıtayda adakıg şeklinde trankripsiyonlamıştır. (WR2, 1897:146)Tekin ve Ergin buradaki ibâreyi kıtanda adıılu şeklendi transkripsiyanlamış "Elli yaşında Tatabı halkı Kıtay'lardan ayrıldı" şeklinde çevirmiştir.

10. **BK G 8** ku señün

Radloff ibâreyi Kug Señün şeklinde okumuştur WR2, 1897:146). Diğerleri Thomsen gibi okumuştur.

11. **BK G 8** ölürtim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:117.2,122.3.

12.1. **BK G 8** öktim

Radloff, Tekin ve Ergin kelimenin ikinci hece ünlüsünü dudak uyumuna uydurarak kelimeyi "öktüm" şeklinde tercüme etmişlerdir.

12.2. **BK G 9** oglım

Radloff, Tekin ve Ergin benzeri tüm kelimelerdeki ekleri köklerin ünlülerine uydurmuşlardır. Bu sebeple kelimeyi "oglum" şeklinde okumuşlardır. (W)2, 1987:147; TT2, 1988:54; ME, 1970:86).

12.1. **BK G 9** kug senünig

Radloff ibâreyi"Kug senünüg" şeklinde transkripsiyonlamış, tekin ilk kelimeyi uzun ünlülü okuyarak ibâreyi "señününg" şeklinde okumuştur. Ergin de Kug Señünüg"yeklinde okumuştur.

Orkun ise "ku senün" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

12.3. **BK G 9** birtim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:63,66.1

12.4. **BK G 9** yigirmi

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35.2.

13.1. **BK G 9** olurtım

Radloff, Tekin ve Ergin kelimenin ikinci hece ünlüsünü dar-düzünlü yerine dar-yuvarlak ünlülü şekilde okumayı tercih etmişlerdir ve kelimeyi "olurtum" şeklinde okumuşlardır.

13.2. **BK G 9** yigirmi

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35.2.

14.1. **BK G 9** olurtım

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:84.1.

14.2.. **BK G 9** tutdım

Radloff kelimeyi tuttum şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ve Ergin ise kelimeyi tutdum şeklinde okumuştur. Yine benzeri bütün kelimelerde olduğu gibi Teki, Ergin ve Radloff eklerin ünlülerini, kelime köklerine uydurmuşlardır.

15.1. **BK G 10** türkime

Radloff kelimeyi türüküme şeklinde okumuştur (WR2, 1897: 147). Tekin ise kelimeyi orjinal yazılımı gereğince "türüküme" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Erginde kelimeyi "türüküme" şeklinde okumuştur.

15.2. **BK G 10** budunıma

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

15.3. **BK G 10** yigin

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsün /e/ okuyarak kelimeyi "yegin" şeklinde okumuşlardır.

16.1. **BK G 10** birtim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:63,66.1.

16.2. **BK G 10** akañum kagan

bkz.: 34.2., 37.4,45.1.,48.2.,85.1

17.1.**BK G 10** bişinç

Radloff, kelimenin ilk hece ünlüsü e okuyarak kelimeyi "beşinç" şeklinde okumuştur. (WR2, 1897:147)

17.2.**BK G 10** yiti

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35

17.3. **BK G 10** yug ertürtüm

Radloff ibâresinin lik kelimesinin ünlüsünü o okuyarak kelimeyi yog şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ve Ergin de kelimeyi bu şekilde transkripsiyonlamışlardır. İkinci kelimenin de bütün ünlülerini kelimenin kökünü dudak uyum gereğince uydurarak "ertürtüm" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. (WR2, 1897:147; TT2, 1988:54;ME, 1970:86)

17.4. **BK G 10** buk'g

Radloff ibâreyi "bukag" şeklinde okumuştur. Tekin ise kelimeyi "bukug" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Orkun ve Ergin de kelimeyi Radloff gibi "bukag" okumuşlardır.

18.1. **BK G 10** tutuk

Tekin ve Clauson kelimenin ünlülerini o okuyarak kelimeyi "totok" yeklinde transkripsiyonlamıştır.

18.2. **BK G 11** mana lisün tay

Radloff ibâreyi akañı Lisün Tayseniñg şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:147). Tekin ve Ergin de ibâreyi kangı Lisün Tay señün şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:54; ME, 1970:86). Okun ise ibâreyi Thosne gibi okumuştur (HNO, 1987:70).

18.3. **BK G 11** biş

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:57.1.,2.1.

18.5. **BK G 11** başadu biş yüz erin kelti

Radloff ibâreyi "başda beş yüz eren kelti" şeklinde okumuştur Radloff buradaki ibâreyi sein Vater, Lisün Taysengin, an der Spitze , kamen fünfhundert Helden, vohlriechende" Onun babası Lisün Tayseñün , zirvede, hoşkokulu 500 kahraman geldi" şeklinde çevirmiştir(WR2, 1897:148). Orkun, Tekin ve Ergin ibâreyi Thomsen gibi transkripsiyonlamışlardır.Tekin ise ibâreyi babası Lisün Tay-Sañün kumandasında" şeklinde çevrmiştir (TT2, 1988:55)

19.1. **BK G 11** kokılık

Radloff kelimeyi kokılık okumuş ve "wohlreiechende", 'güzel kokulu' şeklinde tercüme etmiştir. Tekin ise başlangıçta kelimeyi kokılık okumuşsa da (TT1, 1968:106) daha sonra bu okuyuşunu "kookılık" şeklinde düzeltmiştir.

20.1. **BK G 11** kelürip

Radloff, kelimeyi kelirip şeklinde okuuştur (WR2, 1897:148) Tekin ve Ergin kelimeyi "kelürüp" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

20.2. **BK G 11** birti

bk.:63,66.1.

20.3. **BK G 11** kelürip

bkz.:20.1.

21. **BK G 12** budun

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

21. **BK G 12** kulkakın

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okumuş ve kelimeyi "kuulkakın" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Radloff kulkakın okuduğu kelmeden sonra y"añakın" şeklinde bir kelime daha yazmıştır (WR2, 1897:148).

22.1. **BK G 12** kök teyeñin

Radloff ikinci kelimeyi teyiñin şeklinde okumuştur (WR2, 1897:148)

22.2. **BK G 12** kelürip

bkz.:20.1.

22.3.**BK G 12** kop

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:5.1.

22.4. **BK G 12** koŋ

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okuyarak kelimeyi "kooŋ" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

23.1. **BK G 13** türk

bkz.: Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

23.2. **BK G 13** sabın

Clauson kelimeyi savım şeklinde okumuştur.

23.3. **BK G 13** akañum bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:342.

24.1. **BK G 13** türk amatı

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:27.1.

24.2. **BK G 13** kül çor

Radloff ikinci kelimeyi "çür" okuyarak ibâreyi "Kül-çür şeklinde okumuştur. (WR2, 1897:148).

25. **BK G 13** ulayu şadapıt begler

Radloff ilk kelimeyi "ulıyu" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:148).

25.2. **BK G 13** tölis

Radloff kelimeyi "töles" şeklinde okuyarak kelimenin ikinci hece ünlüsünü e ile tranlitüre etmiştir. (WR2, 1897:149).

26.1. **BK G 14** şadapıt

Radloff burdaki kelimeyi başlangıçta şadapıt okumuşa da daha sonra şad... şeklinde okumayı tercih etmiştir. (WR2, 1897:149). Ergin "şadpıt" şeklinde okumuştur. Tekin ve Orkun kelimeli Thomsen gibi okumuşlardır.

26. 2 **BK G 14** tonyukuk buyla baga tarkan

Tekin ibârenin ilk iki kelimesinin ilk hece yuvarlak-geniş o ünlüsünü, yuvarlak-dar u olarak okumuş ve "tunyukuk buyla baga tarkan" (TT2, 1988:54) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Diğerleri ibâreyi Thomsen gibi okumuşlardır. Radloff, Orkun ve Ergin de ikinci kelimesinin ünlüsünü o ile transkripsiyonlamışla ve ibâreyi "boyla" şeklinde okumuşlardır (WR2, 1897:149; HNO, 1987:72; ME, 1970:87).

27. **BK G 14** sebeg kül irkiz

Radloff, ibâreyi "beg Kül-erkin" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Buradaki ibâreyi der Anführer der inneren Buiruk, Kül Ärkin" şeklinde çevirisinde 'Buyruklar'ın Kumandanları, Kül Erkin" şeklinde çevirmiştir. (WR2, 1897:149).

Thomsen ise ibâreyi "Sebeg-Kül-İrkin şeklinde çevirmiştir.

Tekin "sebig kül erkin" " şeklinde transkripsiyonladığı ibâreyi Sebiğ Kül İrkin şeklinde bir özel isim olarak çevirmiştir. Ergin ibâreyi "Sebig Kül İrkin" şeklinde transkripsiyonlamış ve "Sebig Kül İrkin" şeklinde çevirmiştir.

Orkun da kelimeyi Thomsen gib sebeg Kül İrkiz şeklinde bir özel is im saymıştır.(HNO-1987:72).

28.1 **BK G 14** amatı

Radloff kelimeyi "matı" şaklinde okumuştur. Kelimeyi "So viele treffliche Bege haben meinem Vater" şeklindeki tercümesinde 'Bu kadar çok mükemmel beyler benim babam Kağan'a" şeklindeki açıklamasında belirttiği gibi kelimeyi " mükemmel" anlamıyla açıklamıştır (WR2, 1897:149).

28.2 **BK G 14** akañum

29.1 **BK G 15** ertiñü eti mag

Radloff bu satırda daha sonra geçecek (bk.z 30.4) kelimeyi "timag" şeklinde transkripsiyonlamıştır. İbâreyi "die Ehrenbezeignung,Huldigung(?)" 'saygı gösterme, onurlandırma" diye çevirmiştir. (WR2, 1897:149) Radloff ibâreyi "hürmetlerini arzetmek süretiyle, yüce övgüler getirildi

Tekin kelimeyi başlangıçta TT1 metninde iki kelime halinde ti mag şeklinde okumuş ve bunu ertiñü kelimesi ile eşanlamlı bir zarf saymıştır (TT1, 1968:246). Daha sonra ise bu okuyuşundan vazgeçerek kelimeyi "timag" şeklinde transkripsiyonlamış ve kelimeyi "alkış ve övgüde" bulunmak şeklinde çevirmiştir. Kelime ile ilgili de bu kelimenin "onurlandırmak, yüceltmek, övmek" anlarına geldiğini belirtmiştir (TT2, 1988:55.112, not 239).

Ergin ise kelime "ti umug" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi ertiñü ile birlikte başlangıçta "fevkalâde çok iltica etti" şeklinde çevirmiştir, fakat aynı kelimenin ikinci geçen şeklini ise "ögdi" ile beraber " fevkalâde çok yüceltti, övdü" şeklinde tercüme etmiştir. (ME, 1970:57;46).

29.2. **BK G 15** türk

bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

29.3. **BK G 15** ertiñü eti mag

bkz.: 29.1.

30. **BK D 15** yugun[.]g

Radloff kelimeyi "yogın(mış)" şeklinde okumuştur (WR2, 1897:149) Tekin aynı kelimeyi "yoganug" okumuştur ve kelimeyi "kalın ağaçları" şeklinde çevirmiştir (TT2, 1988:55). Ergin ise kelimeyi yogunug) şeklinde okumuş ve "kalın ağacı şeklinde çevirmiştir. Thomsen ise burayı çevirmemiştir. Radloff "yogınmış" okuduğu kelimeyi "die kächtigen Stein verehrt habenden(?) türkischen Bege und das Volk" ibâresinde:" kudretli taşı onurlandırmış olan Türk beyleri ve halkı "belirttiği gibi kelimeyi "onaurlandırmış olan" manasıyla onurlandırmak şeklinde çevirmiştir (WR2, 1897:149). Orkun ise buradaki kelimeyi "yugın okumuş ve açıklamamıştır (HNO, 1987:72).

30.2.**BK G 15** türk

bkz.Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

31. **BK G 15** özime

Radlof kelimenin ikinci hece ünlüsü dar-düz -kalın ünlüsünü yuvarlak okumuştur. (WR2, 1897:149). Tekin, Ergin de kilemeyi dudak uyumu kuralına göre okumuş olmalar ki kelimeyi "özüme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

BİLGE KAĞAN YAZITI

(KUZEY YÜZÜ)

A Ç I K L A M A L A R

(1.1.'dar 30'ncu satıra kadar olan farklılıklar için bkz.: Kül Tigin Güney Yüzü)

31.1. BK K 8 akañım= KT G8

bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:34.2.37.4,45.1,48,2,85,1,

32 .1. **BK K 9** olurtukında

Tekin kelimenin orjinal yazılışında " " ideogramını nt okuyarak kelimeyi olurtukınta şeklinde okumuştur (TT2, 1988:32)

33.2. **BK K 9** olurtukına

Radloff, Tekin ve Ergin kelimeyi "olrtukuna" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

33. 3. **BK K 9** budunıg

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:3.3.2.

34.1 **BK K 9** kıldım

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:94.2.

34 **BK K 9**[...] Türgeş kağanka

Tekin Türgeş kelimesinden önceki boşluğu "men" kelimesi ile doldurmuştur. Türgeş kelimesini Tekin ve Ergin Türgiş şeklinde okumuşlardır. (TT2, 1988:32;ME, 1970:89).

35. **BK K 10** kızının

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okuyarak kelimeyi " kuzın" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

36.1. **BK K 10** Türgeş kağan

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:118.4.,119.1.

36.2. **BK K 10** birtim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:63.,66.1.

37. **BK K 10** [...]t ertü[...]

Tekin buradaki t sesinden sonrakı kelimeyi ve boşluğu "ertürtüm tört bulundakı bodunug baz kılım" şeklinde doldurmuştur.

Ergin sadece t sesinden sonraki kelimeyi "ertürtüm" şeklinde okumuştur.

38.1. **BK K 10** yükündürtüm

Tekin kelimeyi "yükünürtüm" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin ise "yükündürdüm" şeklinde okumuştur.

38.2.**BK K 10** sökürtüm

Radloff ve Ergin Kelimeyi "sökürtüm" şeklinde okumuşlardır.

39.1. **BK K 10** öze

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:1.1.

39.2. **BK K 13** yir

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:1.3.,2.1.

39.3. **BK K 11** közin

Raddloff, Tekin ve Ergin kelimeyi "közün" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (WR2, 1897:153; TT2, 1988:32;ME, 1970:89)

39.4. **BK K 11** kulkakın

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okuyarak kelimeyi "kuulkakın" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:32).

40.1. **BK K 11** bulunumın

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:3.3.2

41. **BK K 11** kungaru

Tunu veTekin kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okuyarak "kuungaru" şeklinde okumuştur (TT2, 1988:32).

42.1 **BK K 11** kırgıglıg kutayın

Radloff kelimeyi "kırg agılıg kıtayın" (WR2, 1897:153) şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. Tuna ve Tekin ekin her iki kelimenin ilk hece ünlülerini uzun okuyarak ibâreyi "kırgaglıg kuutayın" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

42.2. **BK K 12** türkime

Radloff Tekin ve Ergin kelimeyi "Türküme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

42.3. **BK K 12** budunuma

Radloff, Tekin ve Ergin kelimeyi "budunuma" şeklinde okumuşlardır.

42.4.**BK K 12** birtim

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:63. ,66.1.

43. **BK K 12** iti birtim

bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:63.., 66.1.

44. **BK K 12** özе

bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 1.1.

45.1.**BK K 12** budun

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:3.3.2

45.2. **BK K 13** [....] igidiñ

Radloff buradaki ibhareyi "yeme egidiñ"; Tekin "yeme igidiñ şeklinde transkripsiyonlamışlardın.

46.1. **BK K 13** türk

bkz.Kül Tigin Doğu Güney Açıklamar:1.1.

46.2. **BK K 13** türk budunum

bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamar:1.1.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:3.3.2

47.1. **BK K 13** at [...]tim

Tekin buradaki ibâreyi "at birtim" şeklinde doldurarak, transkripsiyonlamıştır (TT2, 1988:32).

47.2. **BK K 13** ka ta [....]g

Tekin burayı "ka taşıg" şeklinde doldurmuştur (TT2, 1988:32)

48. **BK K 13**

Bu satırda farklılık ve doldurma yok.

49. **BK K 13**

bu satırda da farklılık ve doldurma yok.

50. **BK K 13** beglerig [....]

Tekin beglerig kelimesinden sonraki boşluğu beglerigde bu yerinda subuñda adnlmasar

51.1. **BK K 13** ti...

Tekin buradki ibârenin Radloff metninde açık bir şekilde orjinal yazılımında " " şeklinde olduğunu ifâde ederek buradaki ibâreyi "türük bodun" şeklinde okumuştur (TT2, 1988:32).

51.2. **BK K 13**....edgü körteçisen

Radloff ibâreyi "men edgü körteçi-sen" şeklinde transkripsiyonlamış 'sen bana sadaketle bağlanmaya hazırsınız' şeklinde okumuştur. (WR2, 1897:154) Orkun, Ergin "özüñ edgü körteçi sen " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

51.2. **BK K** kisre

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsün e okuyarak kelimeyi kesre şeklinde transkripsiyonlamıştır.

52.1. **BK K 14** körteçi

Radloff kelimeyi kirteçi sen şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekinde kelimeyi "kirteçi sen şeklinde okumuştur.

52.2. **BK K 14** buñsız

Radloff, Tekin ve Ergin kelimeyi dudak uyumuna uydurarak "buñsuz" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

52.3. **BK K 14** boldaçı

Radloff kelimenin orjinal ' 𐰉𐰇𐰆𐰚 ' şeklindeki şazılımındaki ' 𐰆 ' ideogramını *lt* ses değerinde translitüre ederek kelimeyi "boltaçı" şeklinde transkripsiyonlamıştır Tekin de kelimeyi bu şekilde okumuştur.

53. 1.**BK K 14** kop

bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:5.1.

53.2. **BK K 14** kelürtim

Radloff Tekin ve Ergin kelimeyi "kelürtüm" şeklinde trankribe etmiştir.

53.3. **BK K 14** sabımın

Clauson kelimeyi savımın şeklinde okumuştur.

54.1. **BK K 14** ın

Radloff ve Tekin kelimeyi "ıtu" şeklinde trankripsiyonlamışlardır.

54.2. **BK K 14** añar adınçıg bark

Radloff ibâreyi añar taşık barkıg şeklinde trankribe etmiştir.

54.3. **BK K 14** yaratıtdım

Radloff ibâreyi "yartım" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ergin ise kelimeyi "yaratıddım" okumuştur.

Tekin kelimeyi yaratiddim" şeklinde transkripsiyonlamış ve bu fiili ettirgen bir fiil kabul etmiştir.

55.1. **BK G15** u.....

Tekin ve ergin burada Thomsen trafından okunmayan kelimeyi "urturtum" şeklinde okumuşlardır.

55.2. **BK G 15** on ok oglıña tatıña

Radloff ibâreyi "unuk oglıñe tatıñe" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "biz auf deine gelibeten sohne und Enkel" ' senin sevgili oğullarına ve torunlarına tarzında çevirmiştir (WR2, 1897:154)

Thomsen' de çeviriyi bu şekilde yapmıştır. Orkun ibâreyi "On Ok oğullarına şeklinde çevirmiştir (HNO, 1987:58)

Tekin de "On Ok oğlıña tatıña " şeklinde transkribe ittiği ibâreyi 'On-ok oğullarına ve yabancılara şeklinde çevirmiştir. Ergin de "Or okoğlıña tatıña" şeklinde okuduğu ibâreyi 'ON Ok oğluna, yabancının' şeklinde çevirmiştir.

55.3.**BK K 15** [————]

Thomsen "bengü taş"ibâresinden sonraki bölüm okunmamıştır. Radloff bu bölümü tokıttım, bitidim" şeklinde transkripsiyonlamış (WR2, 1987:155)

Tekin "tokıtdım ....tokıtdım bititdim bunı körüp ança biliñ ol taş barkın ...." (TT2, 1988:34) şeklinde okumuştur. Ergin de "tokıtdım.... tokıtdım bititddim ... ol taş barkın" şeklinde okumuştur (ME, 1970:90).

T.C.

BİLGE KAĞAN YAZITI

GÜNEY-DOĞU

A Ç I K L A M A L A R

1.1. **BK G-D** ... öñg

Radloff tarafından başlangıçta okunmayan bu ibâre daha sonra, "ünüg" şeklinde okunmuştur (WR2, 1897:155). Orkun ibâreyi "ön^{2}g" şeklinde okumuş ve kelimenin ikinci hece ünlüsünün kendisince şüpheli olduğunu var saymıştır.

Tekin ise İbâreyi TT1 de ve TT2'de " kök öñüg" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ayrıca Tekin buradaki ibarenin Tonyukuk yazıtı 15'teki "kök öñüg yuguru ile bir ve aynı olduğuna dikkat çekmiştir. Tekin buradaki "öng" kelimesinden önceki boşluğu buna dayanarak doldurduğunu izah etmekte ve Kök Öñ "Mavi Öñ" ibâresinin nehir adı olduğunun belli olduğunu ifade etmektedir (TT2, 1988:,52,55,110) ve ibâreyi "....(Gök) Öng (Nehrinin)" şeklinde çevirmiştir.

Ergin de ibâreyi "Kök Önüg" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "Gök Öñüg" şeklinde çevirmiştir (ME, 1970: 85,44)

Clauson ibâreyi "Kök Öñüg şeklinde transkripsiyonlamış ve "up the Kök Öñ River", 'Kök Öñ nehri" şeklinde çevirmiştir (SGC, 1972:906, yukarı).

1.2. **BK GD** yogaru

Radloff kelmeyi başlangıçta "yogru" olarak okumuş ve daha sonra ise bu okuyuşunu "yoggaru" şaklinde düzeltmiştir. Radloff ibâreyi ibâreyi "yog" töreni ile ilgili olarak algılamıştır.

Thomsen "yogaru" okuduğu ve başlangıçta 'yukarı doğru ' şeklinde çevirdiği ibhareyi daha sonra bu okuyuşunu ve kelimeye verdiği anlamı değiştirmiş, kelimeyi "yoguru" şeklinde transkripsiyonlayarak, anlamında "yoğurmak, çinekemek" şeklinde düzeltmiştir (VT2, 1916:81). Orkun ise kelimeyi "yogaru" şeklinde okumuş okumuştur. (HNO, 1987:68).

Tekin de kelmeyi TT1 ve TT2 de "yuguru" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "yoğurarak" şeklinde çevirmiştir.

Clauson Tonyukuk yazıtında ifâde edildiği şekilde özlüğüne aldığı için ibâreyi "Kök Öñüg yoggaru" şeklinde transkripsiyonlamış ve bu cümleyi " up the Kök Öñ River", 'Kök Öñ nehrinden

yukarı' şeklindeki tercümede de görüldüğü gibi kelime yukarı" olarak çevirmiştir (SGG, 1972:906).

2.2. **BK GD** keçdim

Radloff kelimenin orjinal yazılımında "𐰴𐰇𐰴𐰃" görüldüğü şekilde " X " ideogramını /t/ ses değerinde okumuş ve kelimeyi "keçtim" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR2, 1897:155).

2.3. **BK GD** yolıgça [.]g

Thosen yukarıdaki gibi okuduğu kelime izçin ayrıca sayfa sonuna düştüğü dipnotta kelimenin -çı ile olabileceğini de belirtmiştir.

Tekin ibâre ile ilgili olarak:" Bu ibâhare Fin atlasında $T^1W^1L^1G^1ÇA.G^2$ şeklindedir. Thomsen bunu yolıgça [.]g okumuş ve tercüme etmemiştir. Sayfa altına düştüğü notta da bu kelimenin -ça ile değil -çı ile olabileceğini kaydetmiştir. A ve I harflerinin sık sık birbiri ile karıştırılmış olduğunu dikkate alarak Orhon Türkçesi gramerinde bu kelimeyi yulugçı "yağmacı" okumuştum (TT1, 1968:245). Şimdi bu bağlam içinde yulugçı erg "yağmacı askerleri" gibi bir ibarenin yersiz olcağını düşünerek kelimeyi "yolagçı" "yola giden, yola çıkan, yolcu" okumanın daha doğru olacağı görüşündeyim, yola- "yola çıkmak, yürümek" fiilinden -gçı" eki ile türemiş olan bukelime Türk dillerinde yaşamaktadır. Trkm. yolagçı "yolcu" Uyg. yolawçi, Kzk. jolawşı, Krg. colocu. vb" şeklinde ifâde etmektedir (TT2, 1988:52,53110.

Ergin ibâreyi "yulıgçı erig" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "yağmacı askeri" şeklinde çevirmiştir. (ME, 1970:44,85).

3. **BK GD** keçinke

Radloff kelimeyi başlangıçta "keçeke" şeklinde okumuş, daha sonra bu okuyuşunu "kegenke3 şeklinde düzeltmiştir. Tekin ise kelimeyi "Keçenke" şeklinde transkripsiyonlamış ve kelimeyi "Keçen'e kadar" şeklinde çevirmiş ve kelimeyi Thomsen gibi bir er edı saymıştır. (TT2, 1988:52,53).

Orkun ve Ergin de ibâreyi Thomsen gibi "Keçinke" şeklinde okumuşlardır. Orkun "Keçene kadar" Ergin ise "Keçine kadar" şeklinde çevirmiş.

TONYUKUK YAZITI
AÇIKLAMALAR

TONYUKUK YAZITI

TRANSKİRİPSİYON FARKLILARI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

1.1. **bilge tonyukuk** ' '

Genellikle " 𐰾 " ideogramı " o " ile okunarak kelime **"toñyukuk"** şeklinde okuna gelmiştir. " 𐰾 " ideoğramının hem "o" hem de "u" ünlüsüne karşılık geldiğini daha önce belirtmiştik. (Bkz.: Göktürk Alfabesi s.:) Bu ideogramın "u" okunması halinde kelimenin "tunyukuk" şeklinde okunacağından ilk bahseden V.M. Nadelyayev olmuştur. VMN, 1963:197)

Tekin de kelimeyi başlangıçta ilk okuyucular gibi okurken ve kelimeyi "toñyukuk" (TT3, 1968:249) şeklinde tarnskripsiyonlarken daha sonra kelimeyi V.M. Nadelyayev gibi okuyarak kelimenin yazılan ilk hece ünlüsü " 𐰍 " ideogramını "u" okuyarak kelimeyi "tunyukuk şeklinde transkripsiyonlamıştır. (TT4, 1994:3). Tunyukuk ayrıca kelimeyle ilgili notlar kısmında bazı ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu sözcüğün "tun" ve "yukuk" biçiminde iki sözcükten oluşan bir birleşik kelime olduğu görüşünü ortaya koymaktadır.

1.2. **kılındım**

Kelimenin " 𐰴 " ideogramı Radloff, Tekin ve Clauson tarafından "nt" ses değerinde okunarak kelime "kılıntım" şeklinde transkripsiyonlanmıştır (WR3, 1899:3, TT3, 1968:249, SGC, 1972, 623 b). Tekin daha sonra kelimenin ilk hecesinin " 𐰺 " katışık ligatürü ile yazılmış olması ve bundan sanra ilk hece ünlüsü " 𐰃 " ideogramının da kelimede var olmasını aslî vokal uzunluk sayarak kelimenin ilk hücesini uzun okumuş ve kelimeyi "kılıntım" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT4, 1994:3).

1.3. **türk**𐰉𐰇𐰚𐰆

Kelimenin son hece ünlüsü " 𐰆 " ideogramıyla yazılmasına rağmen Clauson tonyukuk yazıtlarındaki okuyuşunu hiç değiştirmemiş ve kelimeyi "türkü" şeklinde transkripsiyonlamıştır.Bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

2.1 **budun**

Kelimenin ilk hece ünlüsü " " ideogramı ile yazıldığından hem /u/ hem de /o/ ünlüsü için kullanıldığından kelime ilk araştırmacılar tarafından genellikle "budun" şeklinde ilk hece ünlü /u/

olarak transkripsiyonlanmıştır. Tekin, Clauson ve Sertkaya kelimenin ilk hecesini /o/ okuyarak kelimeyi: "TT3 bodun;TT4 bodun; SGC Türkü bodun; OFS bodun" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (TT3, 1968:250, TT4,1994:3; SGC, 1972:306a) OFS, 1983:253 ve 1995:218).

2.2 **körür**

Kelimeyi diğerleri körür şeklinde okurken Tekin en son eserinde kelimeyi, kelimenin, " " " kö" katışık ideogramından sonra yazılan ' ' "ö" ünlüsünü asli vokal uzunluk kabul ederek kelimeyi " köörür " şeklinde trankripsiyonlamıştır (TT4, 1995:3).

2.3 **bolmayın**

Kelime ilk araştırıcılar tarafından genellikle "bolmayın" şeklinde okunmuş ve genellikle "olmak" manasıyla çevrelmiştir. Tekin ve Ergin ise kelimeyi "TT3 bulmayın TT4 bulmayın ME Bulmayın" şeklinde transkripsiyonluyarak kelimenin dahil olduğu " Türk bodun kanın bulmayın " ibâresini de Tekin, ilk olarak (TT3, 'Without having found their kan" aynı ibâre daha sonraki eserinde de "Türk halkı kendi hanını bulmayınca" şeklinde çevirmiştir. Ergin ise " Türk milleti hanını bulamayıp" şeklinde çevirmiştir. Cümle Orjinal yazılışta "türk bodun kanın bolmayın tabgaçda adrıldı" cümlesinde görüldüğü gibi Çin'den ayrıldı, cümlesinin , yardımcı cümlesidir ve cümlede 'Çin'den ayrılma nedenini açıklamaktadır. Daha sonraki cümlelerde ise ayrıldıktan sonra "kanlandı" ifadesi "han sahibi oldu" manasındadır. Bu sebeple 'han bulamak" değil "hanlanmak" manasındadır.

3.1 **tabgaçda adrıldı kanlandı**

İbare,WR3 'te Radloff tarafından"tabgaçta adrılu kanlanu adrılu" şeklinde transkripsiyonlanmıştır (WR3: 1899 : 3) . Radloff ibâreyi "tabgaçta kelimesinin "da" çıkma hali ekinin "d" ünsüzünü ve diğer kelimelerin son hece ünlüsü "d" sesini "t" ses değerinde okumuştur Radloff " " ideogramını "t" " " katışık ligatürü 'lt' yine " " katışık ligatürü de "nt" ses değerinde kabul etmiştir. Orkun diğer " " ideogramını 'd' katışık ligatürünü 'lt' ses değerinde okuyarak kelimeyi "adrılu" (HNO, 1978:100) şeklinde taranskripsiyonlamıştır. Tekin ise ideogramını " d " ses değerinde okurken, katışık ligatürleri ' ' "lt' ve 'nt' " " "ses değerinde okuyarak ibâredeki son iki kelimeyi, "adrılu kanlanu" (TT3, 1968:249; TT4, 1994:3)

Clauson da karışık ideogramları Tekin gibi okuyarak ibâreyi "tavgaçda adınlu kanlarıg" (SGC, 1972:68b) şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

3.2. **kodıp**

Radloff, Tekin, Ergin ve Clauson kelimeyi küçük ünlü uyumuna uydurarak kelimenin zarf fiil eki "-ºp" nin yazılmayın son hece ünlüsünü "u" okuyarak kelimeyi " kodup" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Kelime eserlerde:WR3 kodup TT3 kodup TT4 koodup ME kodup SGC kodup, şeklindedir (WR3, 1899:3, TT3, 1968:249; SGC, 1972:595:b).

Tekin daha sonra kelimenin ilk hece ünlüsünü karışık ligatüründen sonra yazılı olan 'o' ünlüsü sebebiyle uzun okumuş ve kelimeyi "koodıp" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT4, 1994:3).

3.3. **tabgaçka**

Clauson, "B" represinting labial" şeklinde gösterdiği, b,p,v, (f), (w) but not m şeklinde gösterdiği seslerde genellikle /b/ sesini /v/ okuyarak tabgaçka kelimesini "tavkaçka" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

4.1 **timiş**

Thomsen "Çözülmüş Orhun Yazıtları" adlı eserinin 16. sayfasının 2 nolu dipnotunda:"Radloff, birçok kez gönderme yaptığım Denkm. Kül T. adlı eserinde, s. I ve dev., aynı olaya değinilmiş ve şu görüşü ileri sürmüştür: işareti, yalnız ı, i seslerini değil, aynı zamanda kelinenin başındave ilk hecesinde yer aldığı zaman e sesini verebilir." demektedir.Bu nedenle Radloff, bu sesin yazılıldı ve yazılmadığı kelimelerde genellikle Thomsen ile aynı fikirde olmadığınad genel görüşü ise yine aynı dipnottunda: Özellikle ile yazılılo olmayan e arasındaki dönüşümün yalnız bir grup sözcük için gerekli, hatta zorunlu görünen, ama işaretine yazılı biçimde hiç rastlanmayan pek çok kelime vardır. Sonuç olarak, örneğin okunuşu yer olsaydı neden diye yazılıyor? bu durumda uygun yazılış biçili olurdu ve yer diye okunurdu, oysa kelime işaretinin bulunuşu, yanlış okunduğunu gösteriyor." demekterir.

Radloff, Tekin ve Clauson bu tür kelimelerdeki yazılmayan ilk gece ünlüsünü /e/ okumuşlardır. Kelimeyi:"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş" şeklinde transkripsiydonlamışlardır.

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1933

4.2. **birtim**

Eserlerde geçen: "WR3 bertim HNO bertim TT3 bertim TT4 bertim SGC bertim" transkripsiyonlamalar için bkz.: 4.1.)

4.3 **kodıp**

Eserlerde geçen: "WR3 kodup TT3 kodup TT4 koodup ME kodup SGC kodup ", transkripsiyonlamalar için bkz.: (Tonyukuk Açıklamalar, 3.3.)

5.1. **içikdin içikdük**

Gabain §36' da: "Ek Bayşında t/d değişmesi" hususunda şunları söylemektedir:

d hiç bir zaman kelime başında bulunmaz; ama ekmler d/t ile başlarlar. Fakat, henüz, hangisinin ne zaman kullanıldığı hususunda bir kaide koymak mümkün değildir. İsimden isim yapma eki +tag, +tam, +ta, +t^{o}n , fiilden fiil yapma eki -taç, -tuk, nadiren fiilden fiil yapma eki -tur-, bulunma hali eki +ta, ayrılma hali eki +tın ve görülen geçmiş zaman eki -t^{o}m, metinlerde sık sık d olarak da geçer. Kitabelerde +da, -daç, -duk, -dı tercih edilir demektedir; fakat r,l, n'den sonra, M ld, lt ve nd, nt işaretleri yazılmamış ise, t'li şekil kullanılır" demektedir.

Thomsen, işaretinin ses değeri için: "... bazı eklerde daha açık bir biçimde görülür; bunlardan -de bulunma (ve ayrılma hali)" ekinin bu iişaretin ses değerinin "d" olduğu görüşdedir.

Radloff son hece ünsüzü 'd' ideogramını 't' ses değerinde okuyarak ibâreyi "içik" kelimesine eklenen eklerin ilk ünlüsünü /t/ es değirinde okuyarak kelimeyi: "içiktin içiktük" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:3).

5.2. **ölütmiş**

Radloff kelimeyi " 𐰇𐰼𐰴𐰃𐰾 " yazılımından dolayı "ötmiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972: 133a) öt- eylemlerini "hiddetlenmek" şeklinde çevrilmiştir. Sözcük Thomsen,Ramstadt, Granö, Aalto, Orkun Tekin (TT1) ve Ergin kelimeyi "ölütmiş" şeklinde tarnskripsiyonlanmışlardır. Clauson'a ise kelmeyi "teñri ötmiş erinç" cümlesinde kelimeyi "ötmiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:133a). öt- eylemini de "terketmek" anlamışla çevirmiştir. Talat Tekin ise daha sonra kelimeyi '" öl temiş" şeklinde iki kelime olarak transkripsiyonlamıştır " " (TT4, 1994:3) ve ibâreyi 'öl demiş' şeklinde çevirmiştir.

Eserlede kelime diğerlerinden farklı biçimde Radloff, Tekin ve Clauson tarafından "WR3 ölmüş SGC ötmiş TT4 öl temiş" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

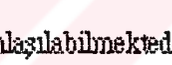
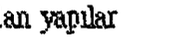
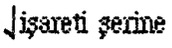
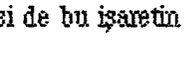
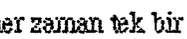
5.3. **budun**

Eserlerde geçen: "TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun OFS bodun" transkripsiyonlamalar için bkz.: (Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2)

5.4.**alkındı**

" Radloff, TekinWR3 alkıntu TT3 alkıntu TT4 alkıntu " (WR3, 1899:3), TT3, 1968:249, TT4, 1995:3) Clauson "kop anta alkıntıg arlıg"ibâresinde T3'te de geçtiğini belirtiği "alkıntı" kelimesinden anlaşıldığı gibi kelemenin orjinal yazılışındaki 'nd/nt' karışık liatürünü "nt" ses değerinde okuyarak kelimeyi alkıntı" şeklinde transkripsiyonlamışlardır: SGC, 1973:138b-139a).

6.1 **boldı** **(T B 3 satır not 6 dip not 6)**

Bu kelimenin orjinal karışık ideogramı ' ' için Thomsen "Çözülmüş Orhon Yazıtları" adlı eserinde: "Bu üç işaretin farklı bir özelliği vardır, zira tek seslerin değil ses terkiplerinin işaretleri oldukları açıktır. Bunların hepsi de her türlü ünlü ile birlikte kullanılabilir. işaretine çok sık rastlanmamaktadır; ama ses değeri II, 18 ve başka yerlerde = I, 12 kıltım, "kıldım, yaptım" ikizcilğinden anlaşılabilmektedir. Demek ki burada = lt eşitliği söz konusudur. Bunu, bol-, 'olmak' ve ve (2. şahıs) biçimlerinde de görüyoruz. Bu ikinci fiil eki, -duk, -tuk eklenerek yapılan II, 26 kelimesinde de aynı işarete rastlıyoruz; ayrıca yenıl- ve bol- tabanlarından yapılar I, 44 ve I,61 kelimelerinde -çı eki önünde (bk.s.35) işareti şerine işaretinin kullanıldığını görüyoruz (krş. II,11); kal-, 'kalmak' tabanından I,61 kelimesinde de aynı şey söz konusudur. Şu halde bu biçimlerin hepsi de bu işaretin ses değeri ile ilgili olarak aynı sonuçları göstermektedir. Bununla birlikte, işaretinin Orhon yazıtlarında genellikle yalnız yukarda belirttiği az sayıdaki fiil tabanında ve yalnız ld, ld'nin akraba dillerdi (l, l 1il tabanında, d eke ait olmak üzere) bulunduğu hallerde kullanıldığını belirtmeliyiz.; buna karşılık söz konusu işaret Türk dillerinde çok rastlanan lt, lt'nin yerine asla kullanılmamaktadır. (Örneğin altı 'altı' kelimesi ve benzerleri her zaman tek bir yazılış biçimine sahiptir). Şu halde 'nin tam olarak lt, lt nin mi, yoksa daha doğru (örneğin) gibi bir biçimin biçimine paralel olabileceği

düşünülecek olursa;) ld , ld'nin mi karşılığı olduğu, yahhut da hal lt,lt hem de ld, ld için kullanılan ortak bir işaret mi olduğu sorusunu şimdilik cevapsız bırakmak zorundayız. Orhon yazıtlarında da durum böyle olunca, söz konusu işaretin transkripsiyonunu ben burada ld ld olarak yapmayı tercih ediyorum ve buna karşı çıkacak herhangi bir engel de göremiyorum, zira l l den sonra d değil de her zaman t yazıldığı için bu işaret ld ld'nin değil lt, lt'nin alternatifi olabilmektedir." açıklamalarından anlaşıldığı gibi Thomsen genellikle katışık ideogramını 'ld' ses değerinde kabul etmiştir. Bu tür kelimelerde Orkun ve Ergin ses değerini "ld" kabul ederek kelimeyi "boldı"şeklinde transkripsiyonlamışlardır (HNO, 1987:100; ME, 1970:91)

Radloff, Tekin ve yeryer karışık kullanmasına rağmen Clauson M sesininin değerini 'lt' olarak kabul ettiklerinden eserlerinde kelimeyi:: "WR3 boltı TT3 boltı TT4 boltı SGC boltı " transkripsiyonlamışlardır.

6.2 **budun**

Eserlerde geçen: "TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun" transkripsiyonlamalar için: bkz.: 2.1.

6.3. **yirinte**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü "e" ses değerinde okuyarak kelimeyi "yerinte" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. "WR3 yerinte TT3 yerinte TT4 yerinte SGC yerinte" (WR3, 1899:3; TT3:1968:249; TT4, 1995:3; SGC, 1972:954a)

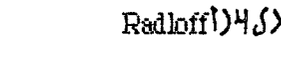
6.4.**bod kalmadı**

Radloff yazılımından dolayı ibâreyi tek kelime olarak "budunlamadı" şeklinde okumuş ve "kabile kuramadı (oluşturamadı) şeklinde çevirmiştir.

6.5. **ıda taşda**

Radloff yazılımı dolayısıyla ibâreyi "ıdat şadı" şeklinde okumuş ve bunu bir özel sanmıştır (WR3, 1899:3).

7.1. **kubranıp**

Radloff "kobarup" okumuş ve kelimeyi "isyana teşvik etmek (kışkırtmak) anlamıyla çevirmiştir. (WR3, 1899:3).

7.2.**yiti**

Eserlerde geçen:"WR3 yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti " kelimedeki Radloff, Tekin ve Clauson'un kelimedeki yazılmayan ilk hece ünlüsünün 'e' okunuşu hususunda daha fazla bilgi için bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35

7.3. **boldı**

Eserlerde geçen:" WR3 boltı HNO boltı TT3 boltı TT4 boltı SGC boltı " transkripsiyonlamalar için: bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:21.2.1

7.4.**iki**

Eserlerde kelimenin ilk hecesini e okuyanlar kısaltılmış künyeleri ile: " WR3 eki TT3 eki TT4 eki SGC eki "

7.5.**yiti**

Eserlerde geçen: " WR3 yeti HNO yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti "transkripsiyonlamalar için: bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:35.

8.1. **udızıgma (T B 4 satır not 8 dip not 8)**

Radlof, Tekin ve Ergin kelimenin ikinci ve üçüncü hece ünlülerini yuvarlayarak okumuşlardır. Kelimeyi "udızugma şeklinde transkripsiyonlamışlardır. (WR3, 1899:5, TT3, 1968:249, TT4, 1994:3) Calauson ise kelimenin ikinci hece ünlümüsünü yuvarlak okuyarak kelimeyi uduzıgma şeklinde transkripsiyonlamıştır. (SGC, 1972:74b)

8.2.**yagıl ...yagmışı**

Radloff ibâreyi "WR3: yapıp tei yagmışi" şeklinde okumuş "yagıl" kelimesini "iltihak etmek" anlamında "O başkalarını katılıma teşvik etti ve onlara katılan bendim" şeklinde çevirmiştir. (WR43, 1899:5)

Tekin başlangıçta ibâreyi " TT3: yaggıl tidi yagmışi " şeklinde tarnskripsiyonlarken daha sonra ibâreyi Giraud ve Tezcan tarafından okunduğu gibi "aygıl tidi ayıgması" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Kelimeyi başlangıçta "yag-" eylemi iyle ilgili sayarak: "katılmak, iltihak etmek" eylemi ile ilgili olarak kabul ederken (TT3, 1968:245, 395) yeni okuyuşuna, yeni bir anllam yüklemektedir "ay," söylemek, bir ledirin söz cülügünü yapmak; onun yerine emir vermek" alnında olacağını. buna göre de aygıl sözcüğünü "Benim adıma emir ver! Benim sözcülüğümü yap!"

biçiminde yorumlanabileceğine; ayıgma sözcüğü de "lider adına konuşan, emirler veren, lideri sözcüsü" anlamında geleceğine dikkat çevirmiştir (TT4, 1994:3, 27. dup not 5.1)

Ergin "ME, yaggıl tidi yeğmışı" şeklinde tamskripsiyonlmaştır.

Tezcan, "yayıl (yag[g]ıl", yggumı) kelimesinin aygıl; yaymışı (yayması, yıyması, vb) kelimesinin ayıgması şeklinde düzeltilmesi gerektiğini savunarak: yay- 'katılmak, iltihak etmek' ya da yığ 'yığmak, toplamak şeklinde bir köke bağlanmak istenen sözcülerin, Türk dillerinde rastlanmadığını yagıl kelimesinin ay- okunmasını ve ay- fiil kökünün anlay genişlemesiyle "akıl vermek, ne yapılacağını söylemek, hatta , buyurmak, emretmek yerine kullanıldığını, Tonyukuk Yazıtları'nda çok kez ayguçı 'danışman, müsteşar' sözcüğü Tonyukuk için kullanmıştır. "ayıgma" söscüğünün "yol gösteren, ne yapılacağını söyle karşılıklarının alınabileceğine dikkat çekmiştir.

9.1. **bilge toñyukuk**

Eserlerde geçen: " HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk" transkripsiyonlamalar için: bkz.: Tonyukuk Açıklamalar dip not 1.1.

9.2. **kagan mu kısayın tidim**

Radloff ibâreyi :" WR3 ,kaganımın kısayin tedim" şeklinde okumuş (WR3, 1899:5) Orkun:" ibarinin son kelimesinin ilk hece ünlüsünü Thomsen'den farklı "e" ses değerinde okumuştur ve kelimeyi "tedim" şeklinde tamskrupsuyonlamıştır. Tekin başlangıçta ibâreyi :" TT3, kagan mi kişa-yın tedim" şeklinde tamskripsiyonlarken (TT3, 1968:29), da ha sonra ibâredeki , "kısayın" kelisenin ilk harfinin ⊲'kı' katışık ligatürün ile yazılmış olmasına dikkat çekerek, bundan sonra yazılan ' ᛚ ' "ı" ünlüsünün aslî vokal uzunluğa delalet ettiği görüşüyle kelimeyi "kısayin" şeklinde transkripsiyonlamıştır. (TT4, 1994:3). kelimenin *kı- eyleminin isteşlik çatısı olduğunu ifade etmektedir. ibâreyi "bunu kagan mı yapayım" dedim şeklinde çevirmiştir.

Vlauson ise kıs- "sıkmak, basmak, tazyik etmek; sıkmak, ezmek; sıkıştırmak; çimdiklemek" kıstırmak, sıkıştırmak" anlamında çevirmiş ve ibâreyi kağanı sıkıştırayım (onu kağan yapmak için) mi dedim" şeklinde çevirmiştir (SGc, 1972:665b-666a).

Ergin ise, kelimeyi doğrudan doğruya kılayın diye okumuş dip not 1 de kısayın şeklinde okunacağını vurgulamıştır. (ME, 1970:91)

9.3. **sakındım**

Orkun ve Ergin kelimeyi diğer örneklerde olduğu gibi 'nd' katışık ligatürünü Thomsen gibi okuyarak kelimeyi "sakındım" şeklinde transkripsiyonlamışlardır (HNO, 1987:100; ME, 1970:91)

Radloff ' ' ligatürünü "nt" ses değerinde okumuş ve kelimeyi "kılıntım" şeklinde transkripsiyonlamıştır.(WR3, 1899:5). Tekin ve Clauson da " " ligatürünü "nt" ses değerinde kabul ederek kelimeyi "sakıntım" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. (TT3, 1968:249, TT4, 1994:3; SGC-1972:812b-813a).

Thomsen: işareti (III'de , Ongin'de aynı şekilde üç noktalı), birinci n olan yukardaki gibi bir ses terkibinin karşılığı oluşor; verdiği ses de nt veya nd olmalıdır. Orhon Yazıtları için feçerli olmak üzere bu işareti ben her yerde nd olarak yazmayı, transkripsiyonunu ld şeklinde yapmamı gerektiren nedenlerden ötürü tercih ediyorum" demektedir işareti hususunda Thomsen'in görüşü için bkz. 6.1.

9.4. **toruk**

Radloff ve Orkun, kelimenin ilk hece ünlüsünü "u" kabul ederek kelimeyi "turuk şeklide transkripsiyonlamıştır. (WR3, 1899:5, HNO, 1987:100).

Osman Fikri Sertkaya, "Eski Türkze TWQ~TOG~TOOG "tuğ Kelimesi Üzerine" adlı makalesinde bahsettiği hususların buradaki konuya uygun düşması açısından tekrar hatırlatılmasında yarar görmekteyim bu sebeple yazının belirli bölümlerini alıyoruz.

"Türkolojinin bu gün için önde gelen meselelerinden birisinin "eski Türk alfabeleri ile yazılan metinlerde ilk ve diğer hecelerdeki yuarlak ünlülerin aslî okunuşlarının tesbiti" olduğu görülmüktedir.

....

Asli sesi, "dar ünlü" olarak U-Ü şeklinde, yanlış okunan bir çok kelimenin, bir yandan türkoloji bilgimizin ilerlemesiyle, bir yandan da yuvarlak ünlüleri aynı harflerle karşılayan Brahmi, Tibet, Latin harfleriyle yazılan Türkçe metinlerin bulunmasıyla "geniş ünlü'lü olarak :-Ö şeklinde düzeltilmesinin gerektiği anlaşılmaktadır.

işaretinin hem dar ünlülü /u/ sesisini hem geniş ünlülü /o/ sesini temsil etmesi bu tür kelimelerde tercehe dayanan okumaların yanlışlıkların tesbit edilmesi daha uzun zaman alacağa benzemektedir.

10.1. **bukalı**

Tekin kelimenin lik hece ünlüsünü " ⟩ " 'u' dan sonra yazılı olan " ↓ " 'uk' katışık ligatürünün varlığından dolayı kelimenin uk hece ünlüsünün uzun okunması gerektiği görüşüyle kelimeyi "TT4: buukalı " (TT4, 1994:3) şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.

10.2 **bukalı**

ekin kelimenin lik hece ünlüsünü " ⟩ " 'u' dan sonra yazılı olan " ↓ " 'uk' katışık ligatürünün varlığından dolayı kelimenin uk hece ünlüsünün uzun okunması gerektiği görüşüyle kelimeyi "TT4: buukalı " (TT4, 1994:3) şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.

10.3. **bilser**

Radloff, Orkun ve Tekin kelimeyi Thomsen gibi okumuştur. Ergin kelimeyi "ME :böñser (rakda bilser)" şeklinde okumuştur. Clauson ise, kelimeyi " SGC :bölser " şeklinde transkripsiyonlamıştır (SGC, 1972:332a).

10.4. **toruk**]

Radloff, Orkun ve Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü "u" okuyark kelimeyi "turuk" yeklinde taranskripsiyonlamıştır. (WR3: 1899:5; HN: 1972:103; TT3,1968:249, TT4, 1994:5).

10.5 **tiyin**

Radloff,Tekin ve Ergin kelimeyi: "WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin " şeklinde okumuşlardır. bkz.:11.1.

11.1. **tiyin**

Kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsü ve son hece ünlüsü genellikle yazılmamaktadır. 4.1.'de ve benzeri kelimelerde anlattığımız için Radloof genellik i sesinin kitabelerde e sesine dönüştüğü görüşündedir bu sebeple Radloff kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsün /e/ ses değerinde kabul ederek kelimenin ilk hece ünlüsün geniş olarak yazarak kelimeyi "WR3 teyin " WR3, 1899:5) şeklinde transkiripsiyonlamıştır Aynı şekilde Okun, Tekin ve Claosun'un bu

kelimenin ilk hece ünlüsünü Radloff gibi /e/ ses değerinde geniş ünlülü şekilde transkripsiyonladıklarını görmekteyiz. HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin "

tiyin (<ti-"demek"ten; ünlü ile biten zarf fiil ti-yü'dür) "diye diyerek". Son çekim edatı olan bu kelime kitabelerde

11.2.**sakındım**

Eserlerde geçen: "WR3 sakıntım TT3 sakıntım TT4 sakıntım SGC sakıntım " okuyuşlar için bkz. 9.3

11.3.**birtük**

Radloff , Orkun, Tekin ve Clauson benzeri kelimelerde olduğu gibi kelimenin ilk hici ünlüsün "e" ses değerinde okuyarak kelimeyi "bertük" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

12.1. **kıldım**

Eserlerde geçen: "ME kısayın kıldım SGC kısayın " okuyuşlar için bkz.Toryukuk Yazıtı Açıklamalar dip not 9.2.

12.2. **toñyukuk**

Eserlerdde geçen okuyuşlar için bkz.: Tonyukuk Yazıtı Açıklamalar dip not 1.1.

12.3.**boyla**

Tekin ilk hece ünlüsü "o" sesini "u" okuyarak kelimeyi "buyla" şeklinde okumuştur (TT4, 1994:3).

12.4.**iltiriş**

Kelime Radloff tarafından "Elteres" şeklinde transkripsiyonlanmıştır (WR3, 1899:5) Orkun tarafından "İlteriş" şeklinde okularak kelimenin yazılmayan ikinci hece ünlüsün "e" ses değerinde okumuştur (HNO, 1987:102" Elteres Tekin ise kelimeyi Orkun gibi "ilteriş" şeklinde taranskripsiyonlamıştır (TT3, 1968:250;TT4,1994:5) TT3 ilteriş TT4 ilteriş, Clauson'da kelimeyi Radloff gibi "SGC Elteres" şeklinde okumuştur (SGC- 1970:630b).

13.1. **bolayın**

Tekin ve ergin kelimeyi "boluyın" okumuşlardır. bol- eyleminin -yın ekli ulaç biçimi olarak kabul etmiştir. (TT3, 1968:249; ME, 1970:91)

14.1 **bilig eş çab eşi**

Bu iki sözcük Thomsen ve Radlof tarafından "bilig eş çab eşi" şeklinde okunmuş ve "bilgide eşi, şehrette eşi" diye çevrilmişlerdir. Clauson bu ibâreyi "bilgesi çavuşı" şeklinde okumuş ve ibareeyi "akıllı danışmanı ve kumandanı" şeklinde çevirmiştir. Tekin ve Ergin de kelimeyi aynı şekilde transkripsiyonlamışlardır:TT3 bilgesi çabişi TT4 bilgesi çabışı ME bilgesi çabışı (TT3, 1968:249: TT4: 1994:3; ME, 1970:91)

14.2. **kumıg**

Radloff kelimenin ikinci hece ünlüsünü yuvarlak okuyarak kelimeyi "WR3 :kumug" şeklinde tanskripsiyonlamıştır.

15.1. **kiyik**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü düz geniş "e"okumuş ve kelimeyi "keyik" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. WR3, 1899:5;HNO,1987:102; TT3,1968:245;TT4, 1994:3SGC 1972:755a)

15.2.**yiyü**

Radloff ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" okuyarak kelimeyi: "WR3 yeyü, SGC yeyü " şeklinde transkripsiyonlamışlardır (WR3, 1899:5; SGC, 1972:755a)

15.3.**tabışgan**

Radloff kelimeyi : "WR3 tabışgın " (WR3, 1899:5) şeklinde transkripsiyonlamıştır. İbareşi de yetişen bitkiler" olarak çevirmiştir. Clauson ise kelimeğnin ikinci ünsüzü "b" sesini "v" şeklinde okuyarak kelimeyi: "SGC:tavışgan " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

15.4 **yiyü**

WR3 yeyü SGC yeyü: Eserlerde geçen okuyuşlar için bkz.:Tonyukuk Yazıtı Açıklamalar: 15.2

15.5 **bogazı**

Radloff kelimeyi "bogzı" "WR3, 1899:5) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin ve Ergin kelimeyi "boguzı" şeklinde tarnaskripsiyonlamışlardır (TT3, 1968:249;TT4, 1994:5; ME, 1970:92)

Clauson kelimeyi Radloff gibi bogzı" şeklinde okumuştur (SGC, 1972:322a)

16.1. **tegre ... erti**

Radloff ibâreyi :"WR3 tegire uçuk" şeklinde okunuş ve ibâreye,"adale, sinir, damar olarak çevirmiştir (WR3, 1899:5) Thhomsen ise: " Orkun, Clauson ve Tekin de kelimeyi Radloff gibi okumuşlardır. "HNO uçuk TT3 uçuk SGC uçuk" .

16.2 **anteg**

Thomsen "nt" olarak okuduğu (VT4, 1916:95) bu karışık ideogramı "anteg" şeklinde tarnskripsiyonlarken, ibâreyi: "bizim durumumuz böyle idi" şeklinde çevirmiştir. Radloff yazılımından dolayı kelimeyi "beg" şeklinde transkripsiyonlamıştır. "ama biz beylerdik" şeklinde çevirmiştir (WR3, 1899:5) şeklinde çevirmiştir.

Orkun, kelimeyi çok daha farklı bir biçimde "seğ" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "Biz müteyakkız(?) idik" şeklinde çevirmiştir.

Giraut bu sözcüğü "anteg" okumuş, Aalto aynı sözcüğü "seg" okumuştur "leş" diye çevirmiştir. Aa., 1958:32-33)

Tekin ise, ilk olarak kelimeyi "aşig" şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "'We were like a mountain pass' Biz bir dağ geçidi gibiydik" (TT3, 1968::249)şeklinde çevirmiştir. Daha sonra ise: aş<teg> şeklinde transkripsiyonlamış ve ibâreyi "biz ortada eş gibi idik" şeklinde çevirmiştir (TT4, 1994:4,5, ve dip not 8). Ergin ise kelimeyi "isig* şeklinde çevirerek ibâreyi: "biz ateş gibi idik" şeklinde çevirmiştir (ME, 1970:92, 53).

17.1. **erikli**

Radloff, Tekin, Ergin ve Clauson kelimeyi "erkli" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.Giraud "Gir.:Erkeli " şeklinde okumuştur. Aalto da kelimeyi "Aa.:erkeli " şeklinde tarnskripsiyonlamıştır

17.2. **ogızdandan**

Radloff, Orkun kelimeyi "guzdandan" şeklinde transkripsiyonlarken, Giraud kelimeyi "Oguzdıntın" şeklinde okumuştur (Gir, 1961:54) Aalto "oguzdandan" şeklinde dkumuştur. (Aa, 1958:33) Tekin TTe'te ve TT4'te "oguzduntan" (1668:249;1994:5) şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ergin ise kelimeyi "ogızdıntın" şeklinde okumuştur. (1970:92).

17.3. **körüg**

Erdal ve Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü "ü" okuyarak kelimeyi küreg" şeklinde okunuşlardır(Er, 1991:196).

T.C. 1923 FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

17.4. **kōrūg**

bkz. 17.3

17.6 **sabı**

Clauson kelimeyi "savı " şeklinde okumuştur (SGC, 1972: 782b). bkz.: tabgaç kelimesi için bkz. 3.3.

18.1.**andag**

Kelimediki ' ⊙' katışık ideogramı Thomsen tarfından /nd/ ses değerinde kabul edildiğinden kelime bu şekilde tarnskripsiyonlanmıştır. Fakat kelimenin ses değerini nt kabul eden Tekin ve Clauson kelimeyi : "TT3 antag; TT4 antag; ME antag; SGC antag" şeklinde transkripsiyonlamışlırdır. (TT3, 1968:250; TT

18.2. **budun**

"TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun OFS bodun ".Eserlerde geçen okuyuş farklılıklarının sebebi için bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

18.9.**öze**

Eserlerde geçen diğer okunuşlar ve okuyuş farklılıklarının sebebi için bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:1.1.

18.4. **tir**

Radloff kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü "e" okuyarak kelimeye " WR3: ter " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:).

18.5 **kunı**

Tekin daha sonraki yayınında kelimenin orjinal yazılışındaki ilk sesin katışık ↓ ligatürü olması dolayısıyla ve kelimede ilk hece ünlüsü > "u" sesinin yazılı olmasını aslî vokal uzunluk kabul ederek kelimeyi " kuunı " şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT4, 1994:5).

Tekin ayrıca bununla ilgli açıklama notunda: " 'General Ku'yu'. Bu öbeğin ilk sözcüğünü araştırıcılar yalın durumda özel ad saymışlardır. Oysa bu ilk sözcük kuu kişi adının -nı ekli nesne durumudur (Tekin 1968:130), çünkü bu özel ad eksiz olarak Bilge Kağan yazıtında geçer: ku senün başadu tört tümen su kelti "General Ku kumandasında kırk bir (kişilik) bir ordu geldi" (BK. G8). Tonyukuk yazıtındaki örnekte ilginç olan hem özel adın hem de ünvanın ek almış olmasıdır. Aynı

durumda, büyük bir olasılıkla, BK G 9' da da raslamaktayız: ulug oglum agrıp yorı bolça kuu-g senüñ-ug balbal tike birtim "Büyük oglum hastalanıp yok olunca (onun mezarı başına) General Ku'yu balbal dikiverdim". Ancak, bu örnekteki kuug biçimi ku kişi adının buradaki /u/ ünlüsünün uzunluğundan ileri gelen farklı bir yazımı da olabilir." demektedir.

19.1. **kıtaygaru**

Bu kelimedeki farklılık 𐰴 ideogramının transkripsiyon farklılığı sebebiyledir. Bu harfin bulunduğu bütün kelimelerde durum aynıdır. Dilbilgisi açısından bir değeri yoktur. "WR3 kitañgaru TT3 kıtañgaru TT4 kıtanygaru ME kıtanygaru "

19.2. **toñra semig**

Tekin bunu başlangıçta "esimig" (TT3, 1968:249) daha sonraki yayınında kelimeyi "Eimig" şeklinde okumuştur (TT4,1994:5). Ergin de kelimeyi "Eşimig" şeklinde transkripsiyonlamıştır (ME, 1979:92)

19.3. **sab**

Clauson kelimeyi "sav" okumuştur.(SGC, 1972: 782b)bkz.: tabgaç kelimesi için bkz.3.3.

20.1. **azkıya Türk budun**

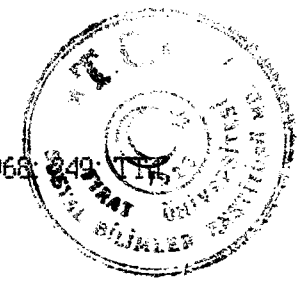
İlk kelimedeki "𐰴" katışık ligatüründen kaynaklanan farklılığın önemli bir ses değeri yoktur" WR3 azkıñya" Radloff'un söz konusu okuyuşunda olduğu gibi . Clauson "türk" kelimesini buradaki " 𐰉𐰍𐰏𐰣 " yazılımına rağmen "türkü" şeklinde okumuştur.Tekin ilk ve ikinci yayınında "budun" kelimesinin yazılı ilk hece ünlüsünü "o" okuyarak kelimeyi "bodun şeklinde okumuştur. (TT3, 1968:249; TT4, 1994:5)

21.1. **iki**

Radloff ve Tekin kelimenin yazılmayan ilk hece ünrlüsünü "e" ses değerind okuyarak kelimeyi "WR3 eki TT3 eki TT4 eki " şeklinde tarnskripsiyonhlamışlardır (WR3, 1899: 7 ; TT3, 1968:249; TT4,1994:5)

22.2.**tirmen**

Radloff kelimeyi " WR3 termen " şeklinde kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" ses değerinde okumuştur (WR3, 1899:7). Clauson da kelimeyi aynı şekilde tanskripsiyonlamıştır :"SGC ter " (SGC, 1972: 529a) Tekin ve Ergin kelimeyi Thomsen gibi okumuş olmalarına rağmen buradaki

ibâreyi iki ayrı kelime olarak okunuşlardır."TT3 tir men, TT4, tir men, (TT3, 1968: 249; TT5, 1994:5, ME, 1970:93).

22.3. **tirmen**

bkz.:22.2.

23.1. **tabgaç ... tegeyin**

Araştırdığımız eserlerde :"WR3 beriden yen teg! kıtan öndenyen teg! ben yırdanda yan; HNO beridenyen teg, kıtay öndenyen teg, ben yırdanyın; TT3 biridin yen teg, kıtan öñdün yen teg, ben yiridınta yan; TT4 birdin yen teg kıtany öndün yen teg ben yırdınta yan " şeklindeki transkripsiyonlamalardır.

Burada geçen söz öbeklerinin anlamları açısından bir problem olmamakla birlikte ikinci ögeleri bakımından farklı görüşler ileri sürülmektedir. Radloff bu öbeklerin çıkma durumu eki-dan ile yan ' taraf' sözcüklerinden meydana geldiği görüşündedir. (WR3, 1899:7), Gabain bu örneklerin ikinci öğesinin aslında yan sözcüğü olmayıp Uygurcada sık sık kullanılan iyin/ eyin "takip ederek, izleyerek" sontakısı olduğunu ileri sürmüştür. Gabain eserinin 234 nolu paragrafında :-^{o}n, -y^{o}n : Belki de Türkçe öncesi zamandan gelen (bu ek, Moğolcada vardır) çok az tevsik edilmiş olan bir ek de, fonksiyonu -u'ya benzeyen -^{o}n ekidir; bu ekin olumsuzu -mayın'dır. **altı küsi yok bolmazun ti-yin, türk bodun üçün, tün udımadım, küntüz olurmadım** (IE26) "adı, ünü yok olmasın diye, Türk milleti uğruna, gece uyamadım, gündüz oturmadım"; **taşra yorıyur ti-yin kü eşidip** (IE 11) "dışarı yürüyor diye ses işitip (isyan etti diye haber alıp)". ti-'nin diğer zarf fiili ti-yü'dür, o halde -^{o}p+an'da olduğu gibi on ile genişlektme durumu söz konusu olamaz. tabgaç birdin iyin teg (To 11) "Çinliler, güneyden hücum edin!" (Gab. 1942: ve 1988: §234, §289).

Semih Tezcan da Gabain ile aynı görüştedir. (ST, 1975-1976:179).

24.1. **türk**

bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar: 1.1.

24.2.**kısalım**

bkz.:

25.1. **tirmen**

Radloff, Tekin kelimeyi termen şeklinde okurken, Ergin, tir men; Clauson "termen" şeklinde okumuşlardır.

25.2.**olursıkım**

Radloff ve orkun kelimenin 𐰴𐰇𐰚𐰋𐰃 orjinal yazılımından dolayı kelimeyi "WR3 olursarım; HNO olursarım " şeklinde okmuşlardır. (WR3, 1899:7; HNO, 1987:104).

26.1. **anda**

Kalimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünden sonraki sesin katışık ligatürü olması dolayısıyla diğer kelimelerde olduğu gibi bu rada da Tekin ve Clauson katışık igeogramını /nt/ ses değerinde okuyarak kelimeyi " TT3 anta; TT4 anta; SGC anta) şaklinde tarnskripsiyonlamışlardır. (TT3, 1968:249; TT4, 1994:5, SGC, 1972:176b).

26.2.**ötüntim**

Radloff kölimenin üçüncü hece ünlüsünü de /ü/ okuyarak kelimeyi "WR3 ötüntüm " şeklindez tarnskripsiyonlamıştır (WR3, 1889:7) Tekin, ergin de kelimenin üçüncü hece ünlüsünü aynı şekilde Radloff gibi okumuşlar ve kelimeyi "TT3 ötüm üm; TT4 ötüm üm; ME ötündüm) şeklinde transkripsiyonlamışlar. Ergin aynı zamanda kelimenin ideogramını /d/ ses değerinde okumuşlardır (TT3, 1968':249; TT4, 1994:7, ME:1970: 93) Clauson ise kelimeyi"SGC ötüntim " şeklinde okumuştur (SGC, 1972:61a-b).

26.3.**ötüntim**

Eserlerde geçen :"WR3 ötüntüm TT3 ötündüm TT4 ötündüm ME ötündüm SGC ötüntim " okuyuşları için bkz:. 26.2.

26.4.**tabgaç**

Clausons kelimeyi tavgaç şeklinde okumuştur.

27.1. **bu üçegü**

Orkun terkibi "bu üçügü" şeklinde okumuş ikinci kelimenin yazılmayan ikinci hücü ünlüsünü /ü/ ses değerinde okumuştur.

Tekin başlangıçta "bu üçegü şeklinde (TT3, 1968:249) şeklinde okuduğu terkibi daha sonra "buçegü" şeklinde tek olarak transkripsiyonlamıştır.

Tekin bödke (BK D1)'de olduğu gibi burada da bir büzülmeolduğu görüşündedir.

27.2.**kabışsar**

Radloof "WR3 kabışır", Malov " " Mal. Kabısır"; Orkun, " HNO kabsar" Giraud, "Gir. kabsar" Aalto, " Aa. kabısar " Tekin her iki eserinde de "TT3 kabışsar TT4 kabışsar Clauson ise, benzeri tüm örneklerde olduğu gibi kelemeyi "SGC kavışsar " şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.

27.3.**kaldaçı**

Radloff, Tekin ve ergin " " katışık ideogramını / lt/ ses değerinde kabul ederek kelimeyi :"WR3 kaltaçı TT3 kaltaçı TT4 kaltaçı ME kaltaçı" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

27.4. **öz [e]çi**

Radloff kelimeyi "üzeçi " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:7). Tekin, ilk kez Üzçl harf öbeğini ilk kez ö(i)çi biçiminde okumuştur (TT3, 1968:250, 284). Tekin tarafından "kendi iç kuvvetleri" şeklinde açıklanan bu kelime, ilk araştırıcılarca yanlış okunduğu gibi yanlış açıklanmıştır.

28.1. **toplagalı**

Tomsen, Radloff, TT3'te Tekin ve diğer ilk araştırıcılarca "toplagalı" okunan kelimenin diğer araştırıcılarca transkripsiyonlanış şekilleri: " ME tupulgalı ST topulgalı TT4 topulgalı SGC toplagalı" şeklinde okumuşlardır.

Kelimenin "topulgalı" şeklinde ilk transkripsiyonlanışı Semih Tezcan'a aittir:

Semih Tezcan, "Tonyukuk yazıtında birkaç düzeltme" başlıklı yazısında:

"Bu düzeltmeyi şu nedenlerle gerekli görmekteyim:

1)**topla-** 'bir araya getirmek' fiili için Tonyukuk yazıtı 13. satırda başka Köktürkçede ve Eski UYgurcada hiç bir veri yoktur. Yalnız, Sir Gerard Clauson, Irk Bitg'de geçen bir sözcüğü toplamak fiiline bağlamak istemiştir ("Sir G. Clauson: "Notes on the Irk Bitig", UAIb", 33, 1963, s. 218-225; s. 224: "The word topu:u:luğ, thoug correctly transcribed is vlearly corrupt; the only plausible emendadion iz topla: ğuluğ."). İlkönce, Irk Bitig'deki bu sözcüğün de topla- değil, topul- fiili olduğu üzerinde durmak istiyorum. Bunun için sözcüğün geçtiği yeri gözden geçirelim :

(V. Thomsen: Samlede Afhadlinger, 3. cilt, Kopenhagen 1922, s. 245[8]) Irk Bitig 76-77 tg at kudrukın tügüp tigret yazıg kudı yadrat tokuz kat üçüngün topulgınça teritzün ter ınça bilinler yablak ol (Bu cümleleri V. Thomsen şöyle anlamıştır: (Sam. Afh. 3. vilt, s 245) "Let a spirited (?)

horse run round after having tied it its tail (into a knot). Throw a lazy (?) horse upon the ground, strap nine layers of thy rugs (upon it), and thus let it sweat strongly. Know ye this. This is bad". Clauson'un çevirisi ise şudur: (EDP 893b) "Tie up the roan horse's tail and make it break wind. Make the bay (?) lie down, heap nine blankets on it make it sweat)

Önce bir kaç not: tg 'konur al açık kestane ranginden kızıla çalan at rengi ve yazıg (<yagız) 'kahverengi4 için bkz. Clauson UAjb 33, s. 224. At kuyruğunun düğümlenmesi üzerine bilinenler için bkz. E. Ebsin "The Horse in Turkic Art", CAJ 10, 1965, s. 167-227; s. 196 ve dev. Bu tümçedeki tigret ve yadrat'ın emir şekilleri olduğu kesin olmakla birlikte bence anlamları açık değildir. Clauson'un tigret-için verdiği 'osurtmak', yadrat- için verdiği 'yere yatırmak' anlamları bence uygun deildir. üçürge 'haşa, belleme, eyerin altına konun örtü' için bkz, EDP 31a (Clauson öçürgü okumaktadır).

2) Önerdiğim topul- fiili ise Eski UYgurcada bir çok veriyle bilinmektedir. Bu fiil üzerine R.R?Arat: Eski Türk Şiiri (TTK, Ankara 1965) adlı eserinde 10/57'ye ait notta (s. 363) bilgi vermektedir. Arat bu notunda Eski Türk Şiiri'nde geçen verileri bir araya getirmiş Divana lugati't-türk'teki topul-, toplun (I, 520; II, 119) fiillerini göstermiş, ayrıca R III 1229'daki Küerikçe toptık 'delik', toptın- 'yırtılmak, delikli olmak', toptındır- 'yırtmak, delik açmak' sözcükklerinin aynı kökten olduğunu belirtmiştir. " ifadelerine sonuç olarak şunu ekleyen Tezcan "Bütün bu sözcüklerin eski metinlerde henüz bulunmamış olan ve yeni lehçelerde de yaşamayan top- 'delmek, arasından geçmek" şeklinde bir ökten geldiğioldukça kesin görülmektedir demektedir.

28.2. **erkli**

Ergin ve Tekin Tonyukuk 13. satırda geçen ikinci "erkli" kelimesinin "erklig" biçiminde olduğu görüşündedir (ME, 1970:93; TT3:1994:7

29.1. **toplaguluk**

Yine ilk araştırıcılarca "toplaguluk" şeklinde okunan bu kelimenin diğer araştırıcılarla okunuş şekli diğer araştırıcılarca: " ME tupulguluk ST topulguluk TT4 topulguluk " biçiminde tarnskripsiyonlanmıştır.

Semih Teccan'ın "topulguluk şeklinde okunuşu için bkz.:28.3.

29.2. **yogın**

Radloff kelimenin yazılmayan son hece ünlüsünü /a/ okumuş ve kelimeyi "WR3 yogan" biçiminde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:9) Tekin Ergin, ve Tezcan ise: TT3 yogun TT4 yogun ME yogun ST yogun " şeklinde tarnskripsiyonlayarak kelimenin okunmayan ikinci hece ünlüsünü /u/ okumuşlardır.

30.1. **biriye**

Diğer eserklerdeki "WR3 beriye; HNO beriye; TT3 beriye; TT4 beriye; SGC beriye " biçimlerinde transkripsiyonlamalar için bkz.: ilk hecede i/e değişimi için 4.1.

30.2 **tabgaçda**

SGC tavgaçda okuyuşu için bkz.:3.3.

30.3. **kuriya]**

Tekin son okuyuşunda kelimeyi "TT4 :kurya " şeklinde transkripsiyonlamıştır. (TT4, 1994:7)

30.4.**kurdanda**

Radloff , Orkun kelimeyi "WR3 kurdanda; HNO kurdanda" şeklinde tarnskripsiyonlarken Tekin ve Ergin kelimediki ' ' katışık ligatürün ses değerini /nt/ kabul etmkelerinden dolayı kelimeyi "TT3 kuridinta TT4 kındınta" şeklinde okumuşlardır. Clauson ise:"SGC: kordanta " şeklinde tarnskripsiyonlamış kelimeyi "from Khotan" diye çevirmiştir (SGC, 1972:645a) .

30.5.**yıraya**

Radloff, kelimenin yazılmayan ikinci hece ünlüsünü /a/ ses değerinde okuyarak kelimeyi " WR3: yıraya " şeklinde okumuştur(WR3, 1899:9).

31.1. **iki**

Eserlerde geçen: " WR3 eki HNO eki TT3 eki TT4 eki SGC eki : 'transkripsiyonlamaları için bkz.: i/e değişimi için bkz.4.1.

31.2. **sümiz**

Radloff kelimenin yazılmayan ikinci hece ünlüsün /ü/ ses değerinde okuyararak kelimeyi "WR3 sümüz; TT4 sümüz " şeklinde tarnskripsiyonlamışlardır (WR3, 1899:9; TT4, 1994:7"

31.3. **ötüntim**

Tekin kelimeyi başlangıçta olduğu gibi üçüncü hece ünlüsünü /ü/ ses değerinde okumuş, kelimeyi "TT3 ötüntüm TT4 ötüntüm " şeklinde tamskripsiyonlamıştır (TT3, 1968:250, TT4, 1994:7"

32.1. **toñyukuk**

Eserlerde geçen:"HNO toyukuk VMN tunyukuk SGC toñukuk TT4 tunyukuk"tamskripsiyonlamalar için bkz.:1.1.

32.2 **ötençümin**]

Radloff, Tekin ve Ergin kelimenin yazılmayan ikinci hece ünlüsünü /ü/ okumuş ve kelimeyi :"WR3 ötünçümin TT4 ötünçümin ME ötünçümün SGC ötünçimin " şeklinde tamskripsiyonlamışlardır.

32.3 **birti**

Esende geçen :WR3 berti HNO berti TT3 berti TT4 berti SGC berti " tamskripsiyonlamalar için bkz.:ilk hecede i/e değişimi için 11.3

33.1. **udız tidi**] WR3 tedi

33.1.1.

udız kelimesinin yazılmayan ikinci hece ünlüsünü Tekin, Ergin ve Clauson /u/ okuyarak kelimeyi:TT3 uduz tedi TT4 uduz tedi ME uduz SGC uduz tedi " şeklinde okumuşlardır.

33.1.2 **tidi**

Radloff, Tekin okuyuşları için bkz.: 11.1

33.2. **kök ünüg yoguru**

Radloff ibâreyi "WR3 köküñür yogaru" şeklinde okumuştur (WR3,1899:9). İbarediki önüg sözcüğündeki son ünsüzün /g/ olduğunu ilk farkeden Thomsendır (1916:81). Kelimeyle ilgili daha sonra araştırma yapan, Czegledy ilk kez Kök Öñ'ün bugünkü Ongin ırmağı olabileceğini öne sürmüştür. K.C.,1962:55-69).Gabain, ibâreyi "Gab. kök önüg yoguru" şeklinde tamskripsiyonlamıştır. (Gab.,1950:140) ve ibâreyi Kök Öñ'ü geçerek" şeklinde çevirmiştir. Bu okuyuş ve çeviri Malov, Aalto ve Giraud'a aymdır. Mal.kök önüg yuguru; Aa.kök önüg yuguru; Gir.kök önüg yuguru. Tekin ve Ergin ibâreyi Thomsen gibi okumuşlardır.

34.1. **ingek kölük**

Radloff ibâreyi:"WR3: İngek kölge" şeklinde okumuştur (WR3, 1899:9) Orkun Orkun ise "HNO ingek kölke" şeklinde okumuştur. Tekin ise ibâreyi " TT3 inigek kölükin, TT4 inigek kölekin " şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. Clauson ise: "SGC: ingek kölükin " şeklinde oktumuştur (SGC, 1972:184a)

34.2. **süsi ... ermiş**

Thomsen buradaki sayıyı üç bin olrak okunken Radloff, Tekin ayaltı biñ şeklinde okumuş ve çevirmişlerdir. Radloff ve Ergin söz konusu sayıyı Thomsen gibi okumuşlardır. Eserlerddeki oknuş şekilleri:WR3 altı biñ HNO üç biñ TT3 altı biñTT4 altı biñ ME üç bing " şeklindedir.

35.1. **iki**

Eserlerdeki "WR3 eki HNO ekiTT3 eki TT3 eki SGC eki " şeklinde okuyuşlar için bkz. ilk hece i/e oeğişimi için skz. 4.1,11.1,11.3

35.2. **sünüşdimiz**

Radloff kelimeyi "WR3 :sönüştimiz" şeklinde okumuştur (WR3, 1899:9) Tekin üçüncü hece ünlüsünü /ü/ okuyarak kelimeyi: " TT3 sünüşdümiz TT4 sümüşdümiz" şeklinde okumuştur (TT3, 1968:250; TT4, 1994:9) Ergin ise fil gövdesine gelen eki tamamiyle yuvarlak ünlülü okumuş kelimeyi: "ME: sünüşdümüz" şeklinde transkripsiyonlamıştır.

35.3.**yarlıkadı**

Radloff bu kelimeyi "WR3 yarılkadı " şeklinde transkripsiyonlarken Tekin ilk yayının da kelimeyi "TT3 yarlıkkadi " şeklinde transkripsiyonlamış daha sonraki yayınında ise kelimeyi "yarlıkadı" şeklinde okumuştur.

35.4.**yaydımız**]

Kelimedi ꜿ ideogramının transkripsiyonlanmasından meydana gelen farklılık sebebiyle eserlerde kelime : "WR3 yaydımız TT3 yanydımız TT3 yanydımız ME yanydımız " şeklinde okunmuştur. Ses değeri açısından bir farklılık mevcut değildir.

36.1. **ögüzke tüşdi**]

Radloff ve Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü dar /ü/ okuyarak kelimeyi "WR3 ügüzke tüşti TT3 ügüzke tüştiTT4 ügüzke " şeklinde transkripsiyonlamışlardır. ME ögüzke tüşti Radloff ve

Tekin TT43, te ve Ergin ikinci kelimenin teş- fiiline eklenen görülen geçmiz zaman kipinin ilk sesini /t/ ses değerinde yazmışlardır.

36.2. **yayduk**

' ' ideogramının farklı transkripsiyonlanmasından kaynaklanan kelimenin eserlerdeki onuş biçimleri:"WR3 yayduk TT3 yanduk TT4 yanyduk ME yanyduk OFS yanyduk " şeklindedir. Ses değeri bakımındanbir farklılık söz konusu değildir.

36.3. **yime**

Eserlede yazılamayan ilk hece ünlüsünü /e/ ses değerinde farklı biçimde okunmasından kaynaklanan farklılık:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklindedir. Bkz.:ilk hece i/e oeğişimi için skz. 4.1,11.1,11.3.

36.4. **kök**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü /ü/ ses değerinde okumuştur (WR3, 1899:9) ve kelimeyi:" WR3 kük" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. Tekin ise ikinci yayının da kelimenin yazılan her iki seside katışık " " ideogramı ile yazılmış olmasını aslî vokal uzunluk saymış ve kelimeyi "TT4 :köök" şeklinde okumuştur (TT4, 1994:9).

36.5 **anda**

Tekin TT3 ve TT4 deki yayınında katışık ideogramını /nt/ ses değirinde okuduğundan kelimeyi "anta" şeklinde taranskripsiyonlamıştır (TT3, 1968:249; TT4, 1994:9). Ayrıca bkz. 26.1

36.6. **kopın**

Radloff kelimeyi "WR3 ukıpan " şeklinnde okumuştur (WR3, 1899:9) Kelime Ergin de yoktur.

37.1. **budunıg**

Eserlerde geçen "WR3 budunug TT3 bodunug TT4 bodunug SGC bodunug ME budunug" tarnskripsiyon farklılıkları için bkz.:2.1.

37.2. **ötüken**

' ' ideogramını /ü/ ses değerinde okuyarak kelimeyi "WR3 ütüken " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:9).

37.3. **yirke**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson ilk hece ünlüsünü /e/ ses değerinde okumuşlardır"WR3 yerke HNO yerke TT3 yerke TT4 yerke SGC yer " WR3, 1899:9, HNO, 1987:106, TT3, 1968:250; TT4:1994:9 SGC, 1972: 954a yer)

38.1. **tōñyukuk**

bkz.1.1.

38.2.**ötüken**

' ' ideogramını /ü/ ses değerinde okuyarar kelimeyi "WR3 ütüken " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:9).

39.1. **budun**

Eserlerde gçen: "TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun OFS bodun " okunuşlar için bkz.:2.1.

40.1. **iki**

Eserlerde geçen:"WR3 eki HNO eki TT3 eki TT4 eki SGC eki " okunuşları için bkz.:ilk hece i/e oeğişimi için skz. 4.1,11.1,11.3

40.2.**eki sümüz boldı**

Bu boşluğun onarımı Thomsen'e aittir. Radloffta WR3: .....bolti" şeklindedir. Diğer eserlerde ise :""TT4 eki sümüz ME iki sümüz" Grən. sümüz eki " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.Ayrıca,ilk hece i/e oeğişimi için skz. 4.1,11.1,11.3

40.3. **türük budun**

Eserlerdeki :"TT3 bodun TT4 bodun SGC türkü bodun OFS bodun" okuyuşları için bkz.:2.1.

40.4. .....

Radloff ve Thomsen'da boş bırakılan bu yerin onarımı konusunda yapılan çalışmalarda tespit ettiğimiz okuyuşlar "Grən kazgangalg Gir. lurgali TT3 kılıngalı TT4 kılıngali ME kılıngalı " biçimindedir. Tekin ilk defa olarak boşluğu "kılıngalı " 'yaratılalı' şeklinde çevirmiştir (TT3, 1968:250; 285).

41.1. **ōgüzke**

Radloof ve Orkun ilk gece ünlüsünü /ü/ ses değerinde okumuş ve kelimeyi :" WR3 ügüzke HNO ügüzke " şeklinde tmskripsiyonlamışlardır (WR3, 1899:11; HNO, 1987:106)

42 .1.**sületdim**

Kelimenin '𐰋𐰇 𐰴𐰃𐰠𐰍' şeklinde yazılmasına rağmen Radloff kelimeyi:" WR3 şülettim" şeklindez okunuştur. (WR3, 1899:11). Ergin ise kelimeyi " ME: su iltdim " şeklinde transkripsiyonlamıştır (ME, 1970:93)

42.2. **ögüzke**

bkz.:41.1.

43 .1.**tögürtim**

Kelimenin gövdesine gelen ek kelimenin köküne uydurularak yazılmayan ünlüsü Tekin ve Ergin tarafından yuvarlak okunmuştur "TT3 tegürtüm TT4 tögürtüm ME tegürtüm"

43.2.**usın bundatı (?)**

Kelime Orkun Malov tarafından Thomsen gibi okunurken, Radloff kelimeyi ussın bundatı (?) şeklinde okumuştur. Giraud kelimeyi "usın buntatu" , Aalto "Usın bundatu" Aa.1958:36) şeklinde okumuş Tekin ilk yayınında "TT3 usun buntatu " şeklinde okurken daha sonraki yayınında kelimeyi "TT4 usın buntutu" şeklinde okumuştur. Ergin ise ibâreyi " ME usun bunda ıtu " şekilinde tarnskripsiyonlamıştır.

43.3. **yurda**

Radloff kelimei " WR3 yurtta " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:11).

44.1. **tabgaç**

bkz.: SGC tavgaç okuyuşu için 3.3.

44.2. **on ok**]

Radloff bu kelimeyi genellikle unuk şaklında okumuştur,

45.1. **artuk ... boldı**]

Radloff "WR3 ..... boltı " şeklinde okurken , Thomsen burayı "artuk kırkız küçlig kagan yagımız boldı" (VT3, 1916:9) şeklinde doldurmuştur. Orkun bunu dip notta vvermesine rağmen kendi metnine almamış boş burakarak ".....küç.....boldı" şeklinde okunuştur (HNO, 1987:106). Tekin birinci yayınında küçlig kelimesinin ikinci hücü ünlüsünü de /ü/ okumuş "boldu" kelimesini "boltı" şeklinde transkripsiyonluyarak bu yanınında bu ibâreyi "TT3 kırkız küçlüg kagan yagımız boltı " şeklinde okunuştur (TT3, 1968:250). Daha sonraki yayınında ise "kırkız"

kelimesini uzun ünlülü okuyarak " TT4 kırkız küçlüg kagan yagımız bolu " şeklindez transkripsiyonlamıştır (TT4, 1994:11) Grønbech ise "artuk" kelimesini "Grøn. artukı " şeklinde onarmıştır.

46.1. **öze**

Eserlede geçen:"VT3 üze TT3 üze TT4 üze SGC ME üze SGC üze" okuyuşları için bkz.Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:1.1.

46.2 **timiş**

Eserlerde geçen :"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " okuyuşlar için bkz.: ilk hece i/e oeğişimi için skz. 4.1,11.1,11.3

46.3 **türk**

Clauson, ' ' yazılımına rağmen buradaki kelimeyi 'türkü" şeklinde okumuştur.Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

47.1. **timiş**

Eserlerde geçen :"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " okuyuşlar için bkz.: ilk hece i/e oeğişimi için skz. 4.1,11.1,11.3

49.1. **kök**

Radloff kelimeyi "WR3 kük" şeklinde okumuştur. Tekin ikinci yayınında kelimeyi " " yazılımından dolayı asli vokal uzunluk sayarak kelimeyi " TT4 köök" şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT4, 1994: 11)

49.2. **anı yok kısalım**

Bu ibârenin ilk sözcüğünün orijinal yazılışından kaynaklanan farklı okumalar vardır. Grønbech'enin göre "anı" okunan ilk kelime Sprengling'in kopyasında ilk harf /n/ değil artı işareti gibi yazıldmışbir /d/ harfidir. Bu sebeple Tekin ve Ergin kelimeyi "TT3 idi yok kısalım TT4 edi yok kışalım ME idi yok kısalım" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Orkun ve Radloff ibâreyi Thomsen gibi okumuşlardır.

49.3 **timiş**

Eserlerde geçen :"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " şeklinde transkripsiyonlamışlardır. İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

49.4. **türgiş**

Radloff kelimenin yazılmayan son hece ünlüsünü /e/ ses değerinde okuyarak kelimeyi:" WR3 türgeş " şeklinde transkripsiyonlamıştır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

50.1. **timiş**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimeyi :"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " okumuşlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

50.2. **budunum**

Eserlerdeki "T4 bodunum SGC bodunum ME budunum " okuyuşlar için bkz.: 2.1.

50.3. **timiş**]

Eserlerde Radloff, Orkun, Takin ve Clauson kelmeyi:"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " şeklinde okumuşlardır.İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

50.4 **türk budunı**

Eserlerde geçen:"TT3 bodunı TT4 bodunı OFS bodun SGC türkü bodunı" okuyuşlar için bkz.: 2.1.

51.1. **yime**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ünlülerini e okumuşlar ve kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

51.2. **bulganç**

Kelime Radloff, Orkun, Malov ve Giraud tarafından "WR3: bulgak; HNO: bulgak; Gir.: bulgak; Mal.: bulgak" şeklinde okunmuştur.

51.3. **timiş**]

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yezilmeyen ilkı hece ünlüsün e ses değerinde okuyarak:"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

51.4. **yime**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

51.5 **tarkanç**

KelimeRadloff ve Orkun tarafından "WR3 tarkanç HNO tarkanç" okunurken, Tekin Grønbech vae Clauson tarafından " TT3 :tarkınç; TT4: tarkınç; Grn.: tarıkınç; SGC: tarkınç" şeklinde okunmuştur. Aalto ise kelimeyi "Aa.: Targanç şeklinde okumuştur.

51.6 **timiş**

Kelime Radlof, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından :"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " ilk hece ünlüleri /e/ ses değerinde transkripsiyonlanmıştır. İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

52.1. **tün yime**

Thomen, Radloff ve Orkun'de "tün " okunan kelime Tekin ve Ergin de "TT3 kün yeme TT4 kün yeme ME kün yime "şeklindedir. Sözcük öbeğinin ikinci kelimesi Radloff, Tekin Orkun tarafondan "yeme" okunmuştur.Ayrıca ilk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

53.1. **sakındım a**

Kelimenin ' ' katışık ligatürünü /nt/ okuyan Radlof, Tekin kelimeyi "WR3 sakıntıma TT3 sakıntıma TT4 sakıntıma " şeklinde okumuşlardır (WR3, 1899:11, TT3, 1968:250; TT4, 1994:11) Orkun ise kelimedeki a, sürpriz, şaşma bldiren edat .....a şeklindeyazılmıştır. Kelime Orkun da"HNO sakındım " şeklindedir (HNO, 1987:108).

53.2. **ilk kırkızka sü.... .....er]**

Eserlerdeki burada okunmayan yerler: "WR3 .....sü..... HNO .....a ü..... TT3 ilk kırkızka süleser yeg ermiş Grøn. Kılıntapa süleser ödgü ol TT4 ilk kırkızka süleser yeg ermiş ME ilk kırkıza süleser yig ermiş" şeklinde okunmuştur.

|53.3. **tidim**

Kelimenin ilk hece ünlüsü Raddloff, Orun, Tekin ve Clauson tarafından /e/ se değerinde okunmuş ve kelime:" WR3 tedim HNO tedim TT3 tedim TT4 tedim SGC tedim" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

54.1. **tiyin**

Eserlerde geçen : WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin " okuyuşları için ve İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

54.2. **tidim]**

Eserlerde geçen :" WR3 tedim HNO tedim TT3 tedim TT4 tedim SGC tedim" kelimelerdeki lk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3.

54.3.**yirçi tiledim**

Radloff Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:" WR3 yerçi TT3 yerçi TT4 yerçi SGC yerçi " şeklinde okumuşlardır (WR3, 1899:11, TT3, 1968:250,TT4, 1994:11, SGC, 1972 958a) " yerçi tiledim" şeklinde okumuş ve ibâreyi " I looked for a guide' yeklinde çevirmiştir.İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

54.4.**çülüg**

Thomsenin çülüg okuduğu kelimeyi Radlof, Orkun ve Malov " WR3 çölgi; HNO çölgi; Mal. Çölgi " şeklinde okumuştur. Tekin ise kelimeyi "TT3 çölgü; TT4 çölgü" şeklinde transkripsiyonlamış Clauson de " şeklinde "SGC çülgi " okumuştur (SGC, 1972: 420:a-b). Caluson ibâreyi "çülgi Az eri bulum " şeklinde okumuştur. Giraud ise kelimeyi "çöllig okumuştur.

55.5. **Az**

Giraud bu kelimeyi farkli bir biçimde İz okumuştur. (Gir., 1961:55) İz kelimesini de "iz eri" ibâresiyle 'kılavuz' olarak çevirmeyi teklif etmiştir.

54.5. **bultum**

Tekin ve Ergin kelmenin yazılmayan ünlülerini de yuvarlak okuyarak kelimeyi şeklinde :TT3 bultum TT3 bultum ME bultum " transkripsiyonlamışlardır. Claosun ise kelimeyi Thomsen ve Radlof gibi "SGC bultum " şeklinde okumuştur (SGC, 1972: 420:a-b).

54.6 **özüm**

Thomsen, Radloff ve Orkun da "özüm" şeklinde okunmuş olan ibâre Tekin ve Ergin tarafından " TT3 eşittim TT4 eşittim ME eşittim "şeklindedir.

56.1. **yir**

Radloff, Orkun Tekin vee Clauson kelimeyi "WR3 yer HNO yer TT3 yer TT4 yer" şeklinde ilk hece ünlüsünü /e/ okumuşlardır. İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3.

56.2 **y ...ın b.... miş**

Okunamayan bu bölge :"WR3 .....ermiş HNO .....ermiş TT3 yolı anı birle (?) ..... ermiş TT4 yolı anı birle .....ermiş ME yolı (?) anı birle ....ermiş" şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

56.3. **turukı**

İlk araştırıcılarca turukı okunan kelime Tekin, Ergin ve Clauson tarafından" TT3 at orukı TT4 at oruukı ME at orukı SGC bir at orukı ermiş "(SGC, 1972:215 a) " şeklinde okunmuş ve tarnskiribe edilmiştir. Clauson ibâreyi 'ther is (reported to be) a path for one horse (at a time)' şeklinde çevrmiştir.

57.1. **aytıg**

WR3 yatıp HNO yatıp

57.2. **tiyin**

bkz.:11.1.

57.3.**sakındım**

Radlof, Tekin ve Clauson tarafından kelime " " katışık ligatüründen dolayı bu ligatür bu araştırmacılarca /nt/ ses değerinde okunduğu için kelime " WR3 sakıntım TT3 sakıntım TT4 sakıntım SGC sakıntım" şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır.

59.1. **ötüntim**

Kelimenin yazılmyan son hece ünlüsü Radloff, tekin, Ergin tarafından yuvaralak /ü/ olarak okunduğu için bu araştırmacılarca kelime "WR3 ötüntüm; TT3 ötüntüm; TT4 ötüntüm;ME ötüntüm" şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır (WR3, 1889:13, TT3, 1968:251; TT4, 1994:11; ME 1970:94). Clauson kelimeyi Thomsen, Ergin ve Orkun gibi " SGC ötüntüm " (SGC,1972:62a-b, ötün-)

59.2. **yorıtdım**

Radloff yorıt- fiiline eklenen görülen geçmiş zaman kipinin ilk sesini de /t/ okuyarak kelimeyi "yorıttın " (WR3, 1899:13) şeklinde okumuştur.

59.3. **tidim**

Eserlerdeki " WR3 tedim HNO tedim TT3 tedim TT4 tedim SGC tedim"okuyuşlar için bkz.:54.2. Kelimenin ilk hecesindeki i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

59.4. **atlat]**

Thomsen,Radloff ve Orkun tarafından atlat okunan kelime: Grøn. atultultum, atlandurum TT3 tal atın ME at atın" şeklinde okunmuştur. Tekin daha sonraki okuyuşunda kelimeyi Thomsen gibi atlat okunuştur.

59.5 **tidim**

Eserledeki "WR3 tedim HNO tedim TT3 tedim TT4 tedim SGC tedim " okuyuşlar için bkz.:54.2. İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

59.6 **oguz aklatdım**

Diğer araştırıcılarda bu ibâre " WR3 oguz aklattm; Grn. ograklatdım; Gir. oguz kalattm ;Mal. ograklatdım; TT3 ogur kalatdum ;TT4 ugur kalıtdım ;ME ogurkalatdım ;SGC ugraklatdım" şeklinde okunmuştur şeklinde okunmuştur.

60.1. **üze**

bkz.:WR3 öze Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:1.1.

61.1. **agturtum**

Agtur- kelimesine gelen görülen geçmiş zaman kipinin yazılmayan ünlüsü araştırmacılar tarafından /u/ ses değerinde yuvarlak okunmuş ve kelime:"WR3 agturtum TT3 agturtum TT4 agturtum ME agturtum" şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır.

61.2. **yogurça /yogurçı**

Thomsen tarafından yogurça ya da yoğgurçı (VT3, 1916:82) okunabileceği ileri sürülmüş olan kelime diğer araştırıcılar tarafından "WR3 yogarça TT3 yogurça TT4 yogurça SGC yogurça" şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır.

61.3. **tegürüp**

Thomsen "tegürüp" şeklinde okunan bu kelime (VT3, 1916:82) diğer araştırıcılarca " tarafından WR3 ıdıp TT3 ıdıp T4 ıdıp ME ıdıp SGC ıdıp"şeklinde okunmuştur.

61.4. **ıbar? ı [...] asdımız**

Radloff tarafından "WR3 ıbarkı(?) aştımız "şeklinde tamkribe edilen ibâre Aalto tarafından ı barlık" okunmuş (Aa., 1958:39) Giraud " okumuştur. Malov ise: ibâreyi "ı bar baş şeklinde okumuştur Mal., 1951:62,67) Tekin, Ergin tarafından " TT3 i bar aş asdımız TT4 ıbar baş aşdımız ME ı bar başaşdımız " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

62.1. **tog birü**

İbare Radlof, Tekin, Ergin, Giraud, Aalto tarafından kısaltmalarla belirtillen "WR3 tug berü TT3 tug ebirü TT4 tug ebirü ME tug ebirü Gir. tug berü Aa. tug ebirü " biçimlerde tamkribe edilmiştir. Clauson ibâreyi "tog evirü" şeklinde tamskripsiyonlamıştır (SGC, 1972:463a).

62.2.**yirçi yir]**

Künyeleri belirtilen araştırmacılar kelimelerin ilk hece ünlülürini /e/ okuyarak "WR3 yerçi yer HNO yerçi yer TT3 yerçi yer TT4 yerçi yer SGC yerçi yer" şeklinde tamskripsiyonlamışlardır.

63.1. anı subug baralım] WR3 ....subka bardımız TT3 anı subka bardımız HNO anı subıg baralım TT4 anı subka bardımız ME anı subka bardımız

64.1. **sanagalı**

Thomsen'in "sanagalı" (VT3, 1916:87) okuduğu kelime Radloff tarafından "WR3 aşıngalı " şeklinde okunmuştur (WR3, 1899:15) Aalto ise kelimeyi "Aa. asıngalı " (Aa., 1958:39) şeklinde okumuştur. Tekin daha sonra kelimeyi " TT4 asıngalı" şeklinde okumuştur (TT4, 1994:13)

64.2 **tüşürtimiz**

Tekin ve Ergin tarafından kelimenin bütün ünlüleri yuvarlak ünlülü biçinde "tüşürtümüz" şeklinde okunmuştur. (TT3, 1968:251; TT4, 1994:13; ME, 1970:94).

65.1. **yime**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

65.2.**yime**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

65.3.**kırkızıg**

Tekin daha sonraki yayının kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun okumuş ve kelimeyi "TT4 kırkızıg " şeklinde transkribe etmiştir (TT4, 1994:13).

66.1. **....süngin açdımız]**

Kelime gurubu Radloff "qtarafından "WR3 ..... söñügin açtımız" şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır (WR3, 1899:15) Aalto yayınında ise " Aa.... nu söñügün açtımız " şeklindedir (Aa., 1958:40) Tekin ise ibâreyi "TT3 usin] sünügün açdımız TT4 uzın sünügün açdımız" şeklinde transkribe etmiştir TT3, 1968:251; TT4, 1994:13)

66.2.**tirilmiş**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson /e/ okuyarak kelimeyi "WR3 terilmiş HNO terilmiş TT3 terilmiş TT4 terilmiş SGC terilmiş" şeklinde trankripsiyonlamışlardı.|

67.1. **sünüşdimiz**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü /ö/ okuyarak kelimeyi "WR3 sönüştimiz" şeklinde transkiripsiyonlamıştır. ekin ve Ergin kelimenin yazılan ya da yazılmayan bütün ünlülerini /ü/ okuyarak kelimeyi " TT3 sünüşdümüz TT4 sünüşdümüz ME sünüşdümüz " şeklinde tarnkribe etmişlerdir.

67.2.**sançdımız]**

Radloff ' ' ideogramını /t/ ses değerinde okuyarak kelimeyi "WR3: sançtımız " şeklinde tarnskripsiyonlamıştır (WR3 1899:15)

67.3.**ölürtimiz**

Tekin kelimenin yazılmayan üçüncü hece ünlüsünü /ü/ okuyarak kelimeyi her iki eserinde de "TT3: ölürtümiz; TT4: ölürtümiz" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. Erginde ölür- tabanına gelen ekin yezılmayın her iki ünlüsünü de yuvarlak /ü/ okumuş ve kelimeyi:"ME ölürtümüz " şeklinde tarnskripiyonlamıştır (TT3, 1968:251; TT4, 1994:13; ME, 1970:95)

67.4.**kırkız**

Tekin ilk hece ünlüsü uzun okumuştur TT4 kırkız (TT4,1994:13).

68.1. **budını**

Eserledeki " TT3 bodını; TT4 bodını; OFS bodını; SGC bodını " okuyuşlar için bkz.: 2.1.

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 1923

68.2. **bodunı**

Eserledeki " TT3 bodunı; TT4 bodunı; OFS bodunı; SGC bodunı " okuyuşlar için bkz.: 2.1

69.1. **birü**

Eserlerde geçen:" WR3 berü

TT3 ebirü TT4 ebirü ME ebirü Gir. berü Aa. ebirü" okuyuşlar için bkz.: Tonyukuk Açıklamalar 62.1. tog ebirü

69.2. **kırkızda**

Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü uzun ikinci yayınında uzun okuyarak, kelimey:"TT4 kırkızda " şeklinde transkripsiyonlamıştır (TT4, 1994:13)

69.3. **yandınız**

Radloff, Tekin ve Clauson kelimenin oijinalinde bulunan ' ' katışık ligatürü sebebiyle bu sesi /nt/ ses değerinde kabul ettiklerinden kalemiye "WR3 yantınız TT3 yantınız TT4 yantınız SGC yantınız " şeklinde tarnskripsiyonlamışlardır (WR3, 1899:15, TT3, 1968: 251; TT4, 1994:13; "SGC, **kırkızda: yantınız** 'we turned back from the Kırkız' T 28-9; a.o. T37. (SGC,1972:941b).

70.1. **türgiş**

Radloff ,Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin ikinci hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi: "WR3 türgeş HNO türgeş TT3 türgeş TT4 türgeş SGC türgeş " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

70.2 **andeg önden**

Radloff ibâredeki kelimeleri farklı bir biçimde ve ibâreyi: " "WR3 kentintek üsten" şeklinde transkripsiyonlamıştır. "Ona, benim gibi bir yüksek kağan olan" şeklinde bir çeviri yapmıştır. Tekin, Clauson ve Ergin birinci kelimeyi ' ' katışık ideogramını /nt/ ses değerinde okuduğu için kelimeyi: "TT3 anteg; TT4 anteg; SGC anteg; ME anteg" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:15; TT3, 1968:251; TT4:1994:13 ME, 1970:95; SGC'de:"**savı anteg**" 'his report was as follows' T 29- (SGC, 1972:177a)

71 **timiş**

T.C. FIRAT ÜNİ

Radloff, Orkun,Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" ses değerinde okuyarak kelimeyi:" WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş " oşeklinde transkripsiyonlamışlardır.

72.1. **kaçan neñ erser**]

Radlof ibâreyi "WR3 kaç neñ erser " şeklinde transkripsiyonlamıştır bu ibâreyi HNO" kaçının erser" şeklinde okumuştur Tekin ise ilk okuyuşunda ibâreyi "TT3 kaçan neñ erser" şeklinde okurken (TT3, 1968:251), daha sonra ibâreye kaç neñ erser" şeklinde okumuştur. Clauson'da ibâreyi değişik yerledeki okunalarından anladığımıza göre "kaçan neñ" şeklinde okumuştur. (SGC, 1972:778b).

72.2.**ölürteçi kök**

Radloff ikinci kelimeyi " WR3 kük" şeklinde transkiripsiyonlamıştır, Tekin sonraki yayınında ibâreyi " TT4 ölürteçik ök " şeklinde tarnskripsiyonlamıştır. (TT4, 1994:

72.3.**timiş**

Radloff, Orkun,Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" ses değerinde okuyarak kelimeyi:" WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temiş SGC temiş " oşeklinde transkripsiyonlamışlardır.

73.1. **türgiş**

Radloff, Orkun,Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" ses değerinde okuyarak kelimeyi "WR3 türgeş HNO türgeş T3 türgeş TT4 türgeş SGC türgeş " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

73.2.**on ok**

Radlof ibâreyi "WR3 unuk " şeklinde tarnskripsionlamıştır WR3, 1899:15)

73.4.**budunı**

Eserledeki " TT3 bodunı; TT4 bodunı; OFS bodunı; SGC bodunı " okuyuşlar için bkz.: 2.1.

73.5 **tir**

Radloff, Orkun,Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü "e" ses değerinde okuyarak kelimeyi:" WR3 ter HNO ter SGC ter TT4 ter SGC ter " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

74.1. **tabgaç**

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER

bkz.: 3.3."SGC tavgaç "

74.2.ebgerü]

Radloff bu kelimeyi "WR3 bergü " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:17).

75.1. **tidi**

Radloff, Orkun,Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 tedi HNO tedi SGC tedi" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

75.2. **tidi**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

76.1. **yışda**

Radloff kelimenin orijinalinde ' ' sesini /t/ ses değerinde okuyarak kelimeyi: "WR3 yışta " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:17).

76.2.**oluruñ**

Diğer eserlerde kileminin son hece ünlüsü /u/ yuvarlak ünlülüdür:"WR3 oluruñ TT3 oluruñ TT4 oluruñ ME oluruñ ". Clauson ve Orkun kelimeyi Thomsen gibi transkripsiyonlamışlardır (HNO, 1987:110; SGC, 1972:150 a-b).

76.3.**inil / inel kagan**

Radlof kelimeyi "WR3 inim" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:17) Aalto kelimeyi İnil okumuştur Aa., 1958:23). Diğerleri ise kelimeyi "TT3 inel TT4 inel ME inel SGC inel " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

Osman Fikri Sertkaya, Göktürk tarihinin meseleleri: "İnel Kağan" mı - "İni İl Kağan" mı? adlı makalesinde derinlemesine incelemiş ve kelimeyi "OFS: ini il kagan" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Sertkaya, makalesinin son kısmında : "Tonyukuk âbidesinde iki kere zikredilen ve 716 yılında Köl Tigin tarafından öldürülen Fu-k'ü ünvanlı "Kağan"ın Çin kaynaklarında geçen adı, Liu Mau-Tsai tarafından I-nie K'o-han olarak trankripsiyonlanmıştır. Bu kağan'ın adı da " Klein-Khağgan (= Küçük kağan şeklinde mânâlandırılır.

Tonyukuk âbidesindeki Köktürkçe yazılı isim, şimdiye kadar ini, inil, inel, ve inäl (kağan) şekillerinde transkripsiyonlanmış ve "mein Bruder", "Kapağan han'ın küçük oğlu", "Kapağan Kağan'ın oğlu", Küçük Kağan" şekillerinde manalandırılmıştır.

Biz Lui Mau-Tsai'deki Çince I-nie K'o-han transkripsiyonu ve "Küçük Kağan" tercümesi yanında Köktürkçe yazılı âbidelerde geçen ini kelimesi ile İl tiriş kelimesinin imlâlarını da göz önüne alarak, Tonyukuk âbidesindeki, bu güne kadar tek kelime olarak transkripsiyonlanan kelimeyi, İni İl şeklinde iki kelime olarak transkripsiyonluyor ve İni İl Kağan İsmini "Küçük İl Kağan" (Ülkenin Küçük Kağan'ı) olarak manalandırıyoruz." demektedir. (OFS, 1982:22 ve 1995:89 ve sonrası.)

77.1. **tidi**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

77.2. **toñyukuk**

Eserlerde geçen"HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk" okuyuşlar için bkz. Tonyukuk Açıklamalar 1.1.

77.3.ilt tidi

Radoff, Orkun, Tekin ve Clauson her iki kelimenin ilk hece ünlülerini |e/ okuyarak kelimeyi " WR3 elt tidi HNO elt tedi TT3 elt tedi TT4 elt tedi SGC, elttedi" şeklinde tarnskripsiyonlamışlardır.

78.1. **tidi**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

78.2.**küg ökülür**]

Radloff ibâreyi " kür ökülür" şeklinde okumuştur WR3, 1899:17) Tekin ibâreyi başlangıçta: "kör ökülür" şeklinde (TT3, 1968:251) okumuşsa da taha sonraki yayınında ibâreyi "TT4 köörü kelür " şeklinde tnaskripsiyonlamıştır .Ergin ibâreyi " kür ükülür" şeklinde okumuştur.(ME, 1970:95).

79.1. **tidi**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

79.2.**olurtumız**

Tekin ve Clauson kelimeyi: "TT3 olurtumız TT4 olurtumız SGC olurtumız" şeklinde üçüncü hece ünlüsünü de yuvarlak, ergin kelimenein bütün ünlülerini yuvaralak okuyarak kelimeyi " ME olurtumuz " şeklinde okmuşlardır. Radloff kelimeyi Thomsen gibi transkripiyonlamıştır.

80.1. **on ok**

Radloff kelimeyi:"WR3 unuk " şeklinde okumuşlardır.

81 **tir**

Radloff, Orkun Cyauson ve Tekin kelimenin ilk hece ünlüsünü e okularak kelimeyi: "WR3 ter HNO ter TT4 ter SGC ter "şeklinde okumuşlardır.

82.1. **ıtım**

Radloff kelimeyi "WR3 ıtım" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır (WR3, 1899:17)

82.2.**kandayın]**

Kelime diğer okuyanlar tarafından "WR3 kantayın TT3 kanta yan TT4 kanta yan ME kanda yan " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

82.2. **kelti**

TT4 kel<ür>ti|

82.3.**tiyin**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak "WR3 teyin" şeklinde okumuştur.

82.3.**timiş**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yezilmeyen ilks hece ünlüsün e ses değerinde okuyarak:"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " şeklinde transkripsiyonlamışlardır. İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

83.1. **timiş**

T.C. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsün sesiz değerinde okuyarak:"WR3 temiş HNO temiş TT3 temiş TT4 temişSGC temiş " şeklinde transkripsiyonlamışlardır. İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

83.2.**ança yıdmış**

Radloff ikinci sözcüğü ayıt- eyylemi sayarak "WR3 ança ayıdmış" şeklinde okumuştur (Wl 3, 1899:217). Grœnbech "ay ıdmış" şeklinde okumuştur. Orkun "HNO ança ayıdmış" şeklinde okumuştur.

84.1. **toñyukuk**

" HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk " okuyuşları için bkz.: Tonyukuk Açıklamalar not, 1.1.

85.1. **öz ol**

Tekin, Ergin ve " TT3 üz ol TT4 üz ol ME üz ol " şeklinde okumuşyllardır, diğerleri ibâreyi Thomsen gibi okumuştur.

85.2.**tideçi**

Radloff ve Tekin kelimenin lik hece ünlüsün /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 tedeçi TT3 tedeçi TT4 tedeçi|" şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

86.1. **yorıtdım**

Radloff kelimeyi "WR3 yarıtım" şeklinde okumuştur (WR3, 1899:17)

86.2. **yolsuzın**

Tekin ve Ergin kelimeyi : "TT3 yolsızın TT4 yolsızın ME yolsuzun" şeklinde okumuşlardır.

86.3.**aşdım**

Radloff kelimeyi : "WR3 aştım " şeklinde okumuştur.

86.4.**irtiş**

Radloff, Orkun ve Tekin kelimeyi "WR3 ertiş HNO ertiş TT3 ertiş TT4 ertiş " şeklinde okmuşlardır.

87.1. **keçdimiz**

Radloff kelimeyi "WR3 keçtimiz" şeklinde okumuştur.

87.2.**katdımız**

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Radloff , Grœnbech , Gabain ve Tekin kelimeyi "WR3 kattımız Grn. akıtılmız Gab. akıtdımız TT3 akıtdımız TT4 akıtdımız " şeklinde okumuşlardır.

88.1. **andag**

Kelimeyi diğerleri " WR3 antag TT4 antag ME antag SGC antag " şeklinde okumuşlardır.

88.2. **tirilti**

Diğerleri kelimenin ilk hece ünlüsünü */e/* okuyarak kelimeyi "WR3 terilti HNO terilti TT3 terilti T4 terilti SGC terilti " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

88.9. **tir]**

Diğerleri kelimenin ilk hece ünlüsünü */e/* okuyarak kelimeyi "WR3 ter SGC ter " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

89.1. **kopun**

Radloff kelimeyi "WR3 ukun " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:17)

89.2. arıg obutı yig]

İbâredeki farklılıklar yanlarındaki kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde :"WR3 yeg HNO yeğ TT3 arigubatı yeg TT4 arıg ubuti yeg ME arıg ubutı " şeklindedir.

89.3. **tidi**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü */e/* okuyarak kelimeyi:"WR3 tedi HNO tedi TT3 tedi TT4 tedi SGC tedi" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. İlk hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

90.1. **tirmen**

Radloff ilk hece ünlüsünü */e/* okuyarak kelimeyi "WR3 termen " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:19)

90.2. **toñyukuk**

Eserlerde geçen"HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk" okuyuşlar için bkz.: 1.1.

90.3. **irtiş**

Radloff, Orkun ve Tekin kelimenin lik hece ünsülünü */i/* okuyarak kelimeyi "WR3 ertiş HNO ertiş TT3 ertiş TT4 ertiş " şeklinde okumuşlardır.

90.4.**oguzig**

Radloff, Tekin, Ergin kelimenin bütün seslerini /ü/ okuyarak "WR3 ügüzüg TT3ügüzüg TT4 ügüzüg ME ügüzüg " şeklinde tarnskripsiyonlamışlardır.

91.1. **tidi**

Radloff kelimenin ilk hece ünlüsünü /i/ okuyarak kelimeyi: "WR3 tedi " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

91.2.**yir**

Radloff, Orkun ve Tekin kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi " WR3 yer HNO yer TT3 yer TT4 yer " şeklinde okumuştur .

92.1. **birti**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından kelimenin ilk hece ünlüsü /e/ okunarak, kelime:"WR3 berti HNO berti TT3 berti TT4 berti SGC berti " şeklinde taranskripsiyonlanmıştır.

92.2.**tiyin**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından kelimenin ilk hece ünlüsü /e/ okunarak,kelime:"WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin " şeklinde taranskripsiyonlanmıştır.

93.1. **tiyin**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından kelimenin ilk hece ünlüsü /e/ okunarak, kelime: "WR3 teyin; HNO teyin; TT3 teyin; TT4 teyin; SGC teyin" şeklinde taranskripsiyonlanmıştır.

93.2.**tidim**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından kelimenin ilk hece ünlüsü /e/ okunarak, kelime:"WR3 tedim

93.3.**yaydımız**

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde%WR3 yalıdımız TT3 yuhıdımız TT4 yuhıdımız ME yuhıdımız"şeklinde okunmuştur.

93.4.**ikinti**

Radlıff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından kelimenin ilk hece ünlüsü /e/ okunarak,kelime:"WR3 ekinti HNO ekinti TT3 ekenti TT4 ekinti SGC ekinti" şeklinde taranskripsiyonlanmıştır.

94.1. **kün**

Kelime Radloff tarafından " WR3 öküş " şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır. (WR3, 1899:19)

94.2.**sünüşdimiz]**

Eserlerdeki :"WR3 sönüştümüz TT3 sünüşdümüz TT4 sünüşdümüz ME sünüşdümüz "okuyuşlar için bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:12.1.,44.1.,56.1

94.3.**iki**

Radlıff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından kelimenin ilk hece ünlüsü / e/ okunarak,kelime: "WR3eki HNO eki TT3 eki TT4 eki SGC eki " şeklinde okunmuştur.

95.1. **tiyin**

Radlıff, Orkun, Tekin ve Clauson tarafından kelimenin ilk hece ünlüsü / e/ okunarak,kelime: "WR3 teyin HNO teyin TT3 teyin TT4 teyin SGC teyin "şeklinde okunmuştur.

96.1. **sünüşdimiz**

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR3 söñüşdümiz TT3 sünüşdümiz TT4 sünüşdümiz ME sünüşdümüz " şeklinde okunmuştur.

96.2.**tarduş şadra udı**

İbare Radloff tarafından "WR3 tarduş şad ara boldı" şeklinde (WR3, 1899:21).okunmuştur. Grønbech " Grøn.Tarduş şadra udup" şeklinde tarnskripsiyonlamıştır Grøn., 1951:63) Aalto, "Tarduş Şadra udı" (Aa.1958, 44), Orkun " HNO tarduş şad ara boldı " şeklinde okunmuştur. (HNO, 1987:112)

96.3.**tutdımız**

Radloff kelimeyi" WR3 tuttumız " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:21)

96.4. **anda**

Eserlerdeki: WR3 anta TT3 anta TT4 anta SGC anta " okuyuşlar için bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:122.3,129.

96.5 **tutdımız**

Radloff kelimeyi "WR3 tuttumız" şeklinde okumuştur (WR3, 1899:21)Tekin " TT3 tutdumız TT4 tutdumız" şeklinde okumuştur Ergi de " ME tutdumuz " şeklinde tarnskripsiyonlamıştır.

98.1. **ıtımı**

Radloff kelimeyi"WR3 altımız " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:21)

98.2. **on ok**

Radloff kelimeyi" WR3 unuk" şeklinde okumuştur (WR3, 1899:21)

99.1. **budını**

Eserlerdeki :" TT3 bodını TT4 bodını OFS bodun SGC bodını " okuyuşlar için bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

99.2.**kop**

Radloff kelimeyi"WR3 altımız " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:21) .

99.3.**budunın**

Eserlerdeki:" TT3 bodunın TT4 bodunın OFS bodun SGC bodunın " okuyuşlar için bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

99.4.**yıgıp ançı**

Radloff "WR3 yazıka tegi " şeklinde okumuştur (WR3, 1899:21).

99.5.**budun**

Eserledeki :"TT3 bodun TT4 bodun OFS bodun SGC bodun " okuyuşlar için bkz..: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:3.3.2.

99.6.**on ok**

Radlof "WR3 unuk " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:21).

99.7.**sulütdim**

Radloff" WR3 sulettim" şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:21).

99.8.**yime**

Eserleddeki :"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme " okuyuşlar için bkz.:

100.1. **ertimiz**

Radlof "WR3 irtimiz " şeklinde transkripsiyonlamıştır (WR3, 1899:21).

100.2.**ögüzüg**

Orkun, ilk hece ünlüsünü /ü/ okuyarak kelimeyi " HNO ügüzüg " şeklinde okumuştur.

100.3. **tınsı... ertür**

Diğer eserlerde bu bölüm:"WR3 tinesi oglo beñiligek togık ertü .....; HNO tinesi oglı yatıgma ben eliğ k(?) tugug ertü tinsi ogyı aytıgma benlig ek tagig ertü; TT4 tensi oglı aytıgma benlik ek tagıg ertü; ME Tınsi Oglı aytıgma beñilig Ek tagıg ertü[rtüm] SGC Tınsi Oglı aytıgma beñilig Ek tagıg ertü[rtüm] " şeklindedir. Söz öbeklerindeki tensi 'göğün/tanrının oğlu " anlamındaki t'ien-tzu birleşiğidir. Irk Bitig'te de tensi olarak geçen bu kelime, Eski Türklerin bu Çince sözcüğün anlamını "tanrı" sandıkları buna ayrıca oglı "oğlu"sözcüğünü eklemelerinden anlaşılıyor. Genelde "yatıgma"şeklinde tarnkripsiyonlanmış olan üçüncü sözcük özel isim sanılmıştır. Ramstedt bu öbeği "tensi ogli yatıgma tag" biçimnde okuyup "Tensi oğlunun yattığı dağ" anlamında çevirmiştir. (JSFOu 55, 2. 1955. s. 59, dipnot 1). Bu sözcüğü "aytıgma" şeklinde ilk defa okuyan Gronbech olmuştur. Sözcükle ilgili yukarıdaki tesbit ettiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi Tekin de "aytıgma okumuştur (TT3, 1968:252, 288, TT4, 1994: 19) (Ayrıcu bu husus için bkz.: TT4:s.49).

Radloof'un ilk olarak "ertü.... " şeklinde tespit ettiği kelimeyi Giraud ertürtüm) biçiminde tamamlamıştır (Gir., 1961:57, 63).

102.1. **irtimiz**

Giraud, kelimeyi ilk defa olarak "Gir. ertimiz" şeklinde okumuştur (Gir., 1961:63),

102.1. **anda**

Kelimenin sessiz harfinin ' ' katışım ideogramı biçiminde yazıldığı için Tekin ve Clauson kelimeyi "TT3anta TT4 anta SGc anta " biçiminde okumuşlardır. Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:122.3.,129.

102.2. **yandurtımız**

Kelimenin ikinci ünsüzünün ' ' katışık idegramı ile yazıldığından Radloff, Tekin Ergin ve Clauson" kelimedeki bu katışık ideorgma /nt/ ses değerinde kabul ettiklerinden kelimeyi "WR3 yanturtımız TT3 yapturtumız TT4 yanturtumız ME yanturtumuz SGC yanturtumuz " şeklinde okumuşlardır (WR3, 1899:21, TT3. 1968:251, TT4, 1994:19, ME, 1990:97, SGC, 1972:947b-948a).

102.3. **inel kaganka**

Eserlerdeki "WR3 inil , Aa. İnel OFS ini il kagan" transkripsiyonlamalar için bkz.: Tonyukuk Açıklama dip not, 76.3.

103.1. [kın ... tokısın .....] TT3 [anıp .....t saka?] tezik tokars in .....] TT4 ançıp man-çud saka tezik tokarsın ... ME [anyıp .....t saka?] Tezik Tokar [s.. in

104. **anda**

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:122.3.,129

105.1. yüreki .... budun]

WR3 yüreki (?) aşa başılgaru ardak TT3berüki asuk baslıg sogdak bodun TT4 berüki aşok başlıg sogdak bodun ME berüki Suk başlıg Sogdak|

105.2.kop]

WR3 ukup bkz.XKül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:5.1.

106.1. **yükünti ... temir**

WR3 ol künte TT3 yükünti .... türkü bodun TT4 yükünti ögti? türük bodun ME yükünti [.....] |

106.2.**tinsi**

Radloff, Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarark, kelimeyi:"WR3 tinesi TT3 tensi TT4 tensi SGC tensi " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

106.3.**tinsi**

Radloff, Tekin ve Clauson kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarark, kelimeyi:"WR3 tinesi TT3 tensi TT4 tensi SGC tensi " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

106.4.**aytgma**

WR3 yatıgma

107.1. **yirte**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyanlar:WR3 yerte TT3 yerte TT4 yerke SGC yerte

107.2.**toñyukuk**

"HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk", bkz. 1.1.

107.3.**tegürtük**

WR3 tegirtük

108.1. **sarıg kümüş**

TT4 küümüş WR3 kızıl

108.2. **kız kudız**

WR3 kızıl udaz TT4 kız kooduz

108.3.**tegri tebi**

İbâre diğer eserlede:WR3 egrit aşı [tegri taşı] TT3egri tebi TT4 egri tebi ME egri tebi SGC egri tebi "şeklindedir.

109.1. **iltiriş**

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR3 Elteres; TT3 ilteriş; TT3 ilteriş; SGC Elteriş " şeklinde okunmuştur.

109.2. **blg**

Tekin, Ergin ve Cmauson kelimeyi:"TT3bilgesin TT4 bilgesin ME bilgesin SGC bilgesin " şeklinde okumuşlardır.

109.3.**yiti**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyanlar:WR3 yeti HNO yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti

110 .1.**yigirmi**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyanlar:WR3 yegirmi HNO yegirmi SGC yegirmi

110.1.**süñüşdi**

WR3 söñüşdi ME süñüşdü

110.2.**yiti**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyanlar:WR3 yeti HNO yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti

110.3.**süñüşdi**

WR3 söñüşdi ME süñüşdü

110.4.**biş**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyanlar:WR3 beş TT3 beş TT4 beş SGC beş

110.5. **süñüşdi]**

WR3 söñüşdi ME süñüşdü

111.1. **anda**

TT3 anta TT4 anta SGC anta

111.2.**yagıçısı**

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR3 ayguçı TT3 ayguçısı TT4 ayguçısı? ME ayguçısı SGC ayguçusı "şeklindedir.

111.3.**yime**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyanlar:WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme |

111.4.**iltiriş**

WR3 Elteres TT3 ilteriş TT3 ilteriş SGC Elteriş

112.1.**türk**

TT3 türük TT4 türük SGC türkü |

112.2.**bögi**

WR3 begi |

112.3.türk]

TT3 türük TT4 türük SGC türkü

113 .1. **yiti**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü /e/ okuyanlar:WR3 yeti TT3 yeti TT4 yeti SGC yeti |

113.2.**anda**

Eserlerde geçen: "ME anta TT4 anta SGc anta " okuyuşlar için bkz:

114 .1.**kızıl ... yügürti**]

Radloff, "WR3 kızıl altun tökti öküñ kara kümiş" (WR3, 1899:23). Mal. Kızıl kanım tökti (töketi?), kara terim yügürti (Mal. 1951:64) Aalto, "kızıl kanım tökti kara terim yuguru" (Aa.1957:47), Giraud, "kızıl kanım tüketi kara terim yegirti" (Aa, 1961 57) Tekin, "TT3 tızıl kanım töküti kara terim TT4 kızıl kanım töküti kara terim" Ergin" ME Kızıl kanım töküti kara terim " şeklinde transkripsiyonlamışlardır.

115.1. **işig ... uzun**

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde :"WR3 ....berti ben özüm TT3 işig küçüg bertim ök TT4 işig küüçüg bertim ök ME işig küçüg birtim ök " şeklindedir.

T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER

115.2.**yelmeg**

Radloff kelimeyi:"WR3 elim " okumuştur.

116.3.**yime**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü */e/* okuyarak kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

116 .1. **ıtım**

Kelime yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:" WR3 ıtım TT3 ıtım TT4 ıtım SGC ıtım " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

116.2.arkuy ... yanıgma] WR3

117.1. **türk budun]**

Eserlerde geçen: "TT3 türük bodun TT4 türük bodun SGC türkü bodun SGC bodun "okuyuşlar için bkz.: 2.1.

117.2.| yanıgma .... kaganım]WR3

119.1. **il yime**

Kelimenin ilk hece ünlüsünü */e/* okuyanlar:: "WR3 el yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC el yeme" Eserlerde geçen okuyuşlar için bkz. :i/e değişimleri için 4.1,11.1,11.3

119.2. **budun**

Eserlerde geçen: "TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun OFS bodun "okuyuşlar için bkz.:2.1.

120.1. **yime**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü */e/* okuyarak kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

121.1. **il yime**

Birinci kelime Radloff ve Clauson da "el" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. İkinci kelime ise:Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü */e/* okuyarak kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

122.1 **budunka**

Eserlerde geçen: "TT3 bodunka TT4 bodunka SGC budunka

122.2.**büntegü**

okuyuşlar için bkz.:2.1.

123 .1. **türk**]

Eserlerde geçen: "TT3 türük TT4 türük SGc türkü "okuyuşlar için bkz.: Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

123.2.**bititdim**

WR" bittittim TT3 bitittim TT4 bitittim SGC bitittim

124 .1. **tonyukuk**

HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk

bkz.:1.1.

125.1 **iltiriş**

Eserlerde geçen: "WR3 Elteres TT3 ilteriş TT3 ilteriş SGC Elteriş" okuyuşlar için bkz.:12.4.

126 .1. **toñyukuk**

Eserlerde geçen: " HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk okuyuşlar için bkz.:

126.2. **türk**

Eserlerde geçen: TT3 türük TT4 türük SGC türkü "okuyuşlar için bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:1.1.

127.1. **budun**

Eserlerde geçen: "TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun " okuyuşlar için bkz.:2.1.

127.2.**yime**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

127.3. **budun**

TT3 bodun TT4 bodun SGC bodun " okuyuşlar için bkz.:2.1.

127.3. **yime**

Radloff, Orkun, Tekin ve Clauson kelimenin yazılmayan ilk hece ünlüsünü /e/ okuyarak kelimeyi:"WR3 yeme HNO yeme TT3 yeme TT4 yeme SGC yeme" şeklinde transkripsiyonlamışlardır. Ik hece i/e değişimi için bkz. 4.1,11.1,11.3

128.1. **iltiriş**

Eserlerde geçen :"WR3 Elteres TT3 ilteriş TT3 ilteriş SGC Elteriş" okuyuşlar için bkz.12.4

128.2. **toñyukuk**

Eserlerde geçen "HNO toyukuk VMN tonyukuk TT3 tunyukuk TT4 tunyukuk SGC toñukuk |"okuyuşlar için bkz.:

129.1. **türk sir budun**

Eserlerde geçen " TT3 türük sir bodun TT4 türük sir bodun SGC türkü sir bodun " okuyuşlar için bkz.:

129.2. **türk**

Eserlerde geçen "türk] TT3 türük TT4 türük SGc türkü ,Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:

129.3. **türk**

TT3 türük TT4 türük SGC türkü" okuyuşlar için bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:

1.1.

IV. BÖLÜM:
ORHUN ÂBİDELERİNDEKİ
ÇEVİRİ FARKLILIKLARINI GÖSTEREN METİNLER

YT1

1 1 Yukarda mavi gök, aşağıda kara toprak yaratıldığında, ikisi ID1
arasında insan oğlu yaratılmış. İnsan oğullarının üzerinde atalarım
Bumin Kağan ve İstemi Kağan. yükselmişler. Ustalandıktan sonra
Türk halkının imparatorluğunu ve kurumlarını yönetmişler.
5 2 Dünyanın dört bucağında çok düşmanları varmış, ama ordu ile ID2
sefere çıkıp, dünyanın dört bucağındaki çok halkı köle
etmişler,yola getirmişler;onlara baş eğdirmiş,diz çöktürmüşler ;
ilerde (yani doğuda) Kadırkan ormanına geride (yani batıda) Demir
Kapı'ya yerleştirmişler.Öylesine uzak bu ikisi (iki uç nokta)
10 arasında 3 Gök Türkler egemence uzanıyorlarmış,Onlar bilge ID3
kağanlar,yiğit kağanlar imiş; tüm subayları bilge imiş,yiğit imiş;
beylerinin ve halkının tümü dürüst imiş. Bunun için bunca büyük
bir imparatorluğu yönetebilmiş ve devleti yönetirken de yasalar
koymuşlar. Sıraları gelince onlar da 4 ölmüş. Ağlayıp sızlayarak, ID4
15 ilerden gün doğusundan güçlü çöl kavimleri (yani
yabancılar),Çinliler Tibetliler, Araplar, Apurımlar, Kırgızlar, Üç
Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar,Tatabılar gelmişler,-tüm bu
kavimler yas tutup ağlamağa gelmişler: bunca yiğit imiş bu

3 Yükelmişler] WR1 yükselmiş YT3 oturmuşlar WR2 otudu HNO. oturmuş TT1 oturmuş TT2 oturmuş SGC oturmuş || 10 Gök Türkler egemence uzanıyorlarmış] WR1 kalabalık, sahipsiz ve safatsız (cinsi olmayan) Türk halkı WR2 bundan böyle asil urkların hükmettiği mavi Türkler HNO sahipsiz ve teşkilatsız olan Gök Türkleri TT1 They ruled organizing the Kök(blue) Turkish between the two (boundaries) TT2 Pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) Göktürkleri düzene sokmak öylece hüküm sürerler imiş ME ikisi arasında pek teşkilatsız Gök Türk öylece oturuyormuş SGC (between the two the original Türkü lived thus no tribal organizating at all 41b) ONT üniter Göktürk huzurla yaşarmış || 14 ölmüş]sıraları... ölmüş] WR1 Nihayet öldü WR2 Nihayet öldü YT2 Nihayet vadesi gelmiş HNO Vadesi gelince vefat etmiş. TT1 Böylece ölmüşler (they thus passed away) TT2 sonra öylece vefat etmişler ME kendisi öylece vefat etmiş. SGC 'to meet one's fate, die' (742a) ||15 ağlayıp... kavimleri](yani yabancıları)] WR1 yaslı ve üzüntülü (matemli) olarak etraftan; Doğu'ya kadar oturmuş (ikamet etmiş) güçlü halkları WR2 Yalı ve kederli olarak ileri gündoğusundan Bökli-Steppinin kabileleri YT2 yuğçı matemci ve sıgıt (nevha)çılar şarktan gün doğusundan haktaki Bökli (?) Kavmı, HNO. metimciler, ağlayıcılar Şarktan, gün doğusundan ormanlarda, çöllerde oturan kavimlerden T1 As mourners and lamenter there come from the ait fram where the sun rises, the representatives of the people of the Bükli plain, TT2 (Cinaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda, gün doğuundan Bükli Çöl halkı SGC mourners and weepers came from many contruies 899a || 16 Çinliler ... Kıtaylar] WR1Parpunmlar, WR2 ,Parpunmlar, YT2 Apurumlar Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtanlar HNO Apurumlar, TT1 the Byzantium, TT2 Bizanslılar HNO Bizans OFS Büyük Roma

VT1

kağanlar. Sonra küçük kardeşleri kağan olmuş, 5 oğulları kağan ID5
olmuş; ama o zamanlar küçük kardeşler ağabeyleri gibi
yaratılmamışl imiş, oğullar babaları gibi yaratılmamış imiş. Bilgisiz
kağanlar, korkak kağanlar tahta çıkmış; subayları bilgisizmiş,
korkakmış. 6 Beyleri ve halkı hak tanımaz olduğu için, Çin halkı ID6
(tatlı dilli,çekici) ve (kurnaz) olduğu için, küçük kardeşlerle
ağabeyler (ve onların yandaşları) birbirleri aleyhine gizlice düzen
kurdukları için, bey geçinenlerle halktan geçinenler birbirlerine
düştükleri için Türk halkı kendi imparatorluğunun dağılmasına,
7 kendine kağan seçtiği kağanının da yok olmasına yol açmış. ID7
Beylerin oğulları Çin halkına köle olmuş, öz kızları da onların
cariyesi olmuş. Türk beyleri Türk unvanını bırakmış, Çin
soylularının unvanlarını alarak Çin halkına 8 boyun eğmişler ve ID8
elli yıl boyunca işlerini göçlerini ona adamışlar. İlerde gün
doğusunda güçlü kağana kadar sefer etmişler,geride (yani batıda)
Demir Kapı'ya kadar sefer etmişler; ama Çin hakanına
imparatorluklarını ve kurumlarını teslim etmişler. Ancak Türk halk
ID9
9 tabakasının tümü şöyle söylemiş: "imparatorluğu olan bir halk
idim; nereoe (şimdi) imparatorluğumun şanı Kimin için bir devlet
kazanacağım" der imiş."Kağanı olan bir halk idim; nerede (şimdi)
benim kağanım? Hangi kağana işimi gücümü vereyim? der imiş.
Böyle söyleyip Çin hakanına düşman olmuşlar. Düşman olunca
10 yeniden toparlanmak ve örgütlenmek için ümitlenmişler. Artık ID10

19 oğulları]WR1 oğulları ve yeğenleri WR2 oğulları TT2 oğulları ME oğulları SCC oğulları ve torunları (40) || 25 birbirleri aleyhine gizlice düzen kurdukları için] WR1 ittifaksızlık içinde yaşadıklarından WR2 karşılıklı düşmanlıklarından VT1 küçük kardaşlarda büyük kardeşleri birbiri aleyhine birbiri aleyhine kıyam ettirdikleri ve HNO küçük kardeşler büyük kardeşlerin aleyhne kıyam ettiği için TT1 since they were tricky and created a rift between younger and elder brother TT2 erkek kardeşlerle büyük kardeşleri birbirine düşürdüğü için ME birbirine düşürdüğü için || 29 öz ... olmuş]WR1 temiz pak kızları WR2 temiz (pak) kızları VT2 pak kızları halayık oldular HNO pakize kız evladı cariye oldu evladını cariye eyledi TT1 and their daughters worthy of becoming ladies became servantes to slaves to the chinese people TT2 hanım olmağa layık kız evladı da cariye oldu ME hanımlık kız evladı cariye oldu. ||

VT1

onlara işlerini güçlerini vermeyi düşünmüyorlarmış. (Çinliler de) şöyle diyorlarmış: "Türk halkını öldüreyim, onu hasılsız bırakayım", ve onları yok etmek için harekete geçmişler. Ama yukardaki Türk Tanrısı ile Türklerin yer ve su melekleri 11 Türk halkı yok olmasın diye,yeniden halk olsun diye babam İlteres Kağanı ve annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yükseltmişler. Babam kağan yirmi yedi er ile hareket etmiş; 12 onun çıkıp ilerlediğini duyunca şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler inmiş, ve toplanıp yetmiş kiş olmuşlar. Tanrı güç verdiği için babamın ordusu kurt gibi imiş, düşmanları da koyun gibi imiş. İleriye ve geriye (yani doğuya ve batıya) sefer edip (adamları) toplumış, onlara baş kaldırmış ve hepsi 13 yedi yüz kişi olmuşlar. Yedi yüz kişi olunca o (bağımsız) ulusları bundan yoksun bırakmış, hanları tahttan indirmiş, halkları köle ve cariye yapmış; halkları ve onların kurumlarını ortadan kaldırmış, kavimleri atalarımızın törenlerine göre düzenlemiş, onları coştumuş.Töles ve Tarduş halklarını orada kurumlaştırmış, onlara 14 bir yabgu ve bir şad vermiş. Sağda (yani güneyde) Çin halkı (bize) düşman imiş, solda (yani kuzeyde) Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı (bize) düşman imiş; Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar hep düşman imiş. Babam Kağan bunca [.....], 15 kırk yedi kez sefere çıkmış, yirmi savaşta çarpışmış; Tanrı yardım ettiği için, devletleri (bağımsız bir devleti olanları)devletsiz bırakmış, kağanları kağansız bırakmış; düşmanları yola getirmiş, onlara diz çöktürmüş, baş eğdirmiş. Babam Kağan [devlet ve?] kurumlar16 için bunca şey yaptıktan sonra ölüvermiş. Babam Kağanın (cenaze alayının?) başında Baz Kağan matem törenini(?) yönetmiş. Töreye

ID11 ID12 ID13 ID14 ID15 I D 16

48 yirmi yedi er ile] VT2 on yedi er ile WR1 yirmi yedi er ile WR2 yirmi yedi

YT1

göre amcam kağan tahta oturdu. Amcam kağan tahta oturunca Türk
halkını iyi yönetti, kalkındırdı; yoksulları zengin kıldı, az olanları
çok kıldı.17 Amcam kağan tahta çıktığında ben Tarduş halkının ID17
Şad'ı idim. Amcam kağanla birlikte , ilerde (yani doğuda) Yeşil
ırmağa ve Şantung ovasına kadar sefer ettik, geride (yani batıda)
Demir Kapı'ya kadar sefer ettik; Kögme'in ötesinde Kırgız ülkesine
kadar sefer ettik. 18 Toplam otuz beş sefere çıktık ve yirmi üç kez ID18
savaştık. Devletlileri devletsiz bıraktık, kağanları kağansız bıraktık,
dizlilere diz çöktürdük, başlılara baş eğdirdik. Türgeş kağanı biz
Türklerdendi, benim halkımdandı. Bilmediği için, 19 bize karşı ID19
yanıldığı için onların kağanı öldü, subayları, beyleri öldü. Sevgili
halkı zahmet çekti. Atalarımızın mülk edindiği yer ve su sahipsiz
olmasın diye az sayıdaki halkı örgütledik ve [.....] 20 Bars Bey var ID20
idi. Biz ona burada kağan ünvanı verdik, küçük kız kardeşimi ona
eş diye verdik. Ama o hataya düştü. Kağanları öldü, halkı da köle
ve cariye oldu. Kögmen toprağı ve suyu sahipsiz kalmasın diye az
sayıdaki Kırgız halkının bakımını üstlendik; oraya geldik ve
savaştık, 21 onlara [bağımsızlıklarını?] geri verdik. İlerde (yani ID21
doğuda) Kadırkan Ormanının ötesinde halkı yerleştirdik ve

71 Amcam kağan tahta çıktığında] YT2 amcam kağan oturduğu zaman WR1amcam kağan olduğunda WR2 amcam kağan olduğunda (Als mein onkel chan wurde) TT2 oturduğunda ME oturduğunda || 72 yeşil ırmağa] TT1 Green River(=Yellow River) TT2 yeşil ırmak || 76 devletlileri ... eğdirdik] WR2 kabile topluyuğu sağlamlaştırılım ve kağan gücünü (idaresini) güçlendirdik, dizleri bükülmeye zorladım, reisleri eğilmeye YT2 Ellilere elsiz ettik, kağanları kağansız kıldık. Dizlileri çöktürdük. Başlıları eğidiridm HNO. Elilleri elsiz kıldık. hakanları hakansız kıldık, dizlileri diz çöktürdük, baylılara baş eğdirdik. TT1, we took the realm of those who had arcalm, and we captured the kagan of thoe who had had kagan, we made the power ful enemies kneel and the prond ones bolu TT2devletliyi devletsiz bıraktık hakanlıyı hakansız dizliler diz çöktürdük, başlılara baş eğdirdim. ME. Illiyi ilsizleştirdik, kağanlıyı kağansızlaştırdık. Dizliyi diz çöktürdükten sonra başlıya baş eğdirdik SGC

YT1

örgütlendirdik; geride (yani batıda) Kengü-tartab'a (ya da tarmana) kadar Türk halkını yerleştirdik ve örgütledik. O zamanlar köleler kölelere, cariyeler cariyelere sahip olmuştu; küçük kardeş ağabeyini bilmezdi, oğul babasını bilmezdi. 22 Böylesine kazanmış ve örgütlenmiştik; bu bizim kurumlarımızdı. Türk Oğuz beyleri ve halkı, dinleyin! Yukarda gök ezmezse, aşağıda yer yarılmasa, senin imparatorluğunu ve kurumlarını kim [...?] yıktı? Ey Türk halkı, ... pişmanlık getir! 23 Kendi kendini suçlu kılan sensin, itaat ettiğin için seni yeniden ayağa kaldıran bilge (kıllı kağanına karşı, özgürce yaşayan iyi halkına (devletine) karşı fenalık eden sensin. Silahlılar nereden gelip seni dağıttılar? Mızraklılar nereden gelip seni sürüklediler. Ey kutsal Ötüken ormanı halkı, (sen) çektin gittin: kimilerimiz ileriye (yani doğuya), kimilerimiz 24 geriye (yani batıya) gittiniz; ama gittiğiniz yerde, bu (ülke) iyi de olsa (?) kanın su gibi aktı, kemikler dağ gibi yığıldı; asil oğulların köle oldular tertemiz kızların cariye oldular. Çılgınlığın ve korkaklığın yüzünden amcam kağan vefat etti. 25 Cenaze töreninin başına Kırgız kağanını koydum (?). Türk halkının adı sanı yok olmasın diye babam kağanı ve annem hatunu yüceltmiş olan Tanrı, onlara imparatorluk vermiş olan Tanrı, beni de Türk halkının adı sanı yok olmasın diye aynı Tanrı 26 kağan

ID22

ID23

ID24

ID25

ID26

---

95 pişmanlık... getir]WR2 pişman ol! sana karşı, senin için, senin sadakatinden dolayı yükselen bilge YT2 kendine dön! Seni itaatın sayesinde yükseltmiş olan hakim kağanına TT1 O Turkish people, regret and reperts Because of your unulines, you yourbelves betrayed your wise kagan who had (always) nourished you TT2 huyundan vazgeç ve nadim ol! itaatizliğin yüzünden (seni) bösleyip doyurmuş olan akıllı (hakanın ME vaz geç pişman ol!Disiplinsizliğinden dolayı, beslenmiş olan bilgili kağanınla,YT2 karşı, hür ve müstakil olan memleketine karşı hainlik ve alçaklık eden sensin. ‖ 97 özgürce ...(devletine)] WR2 oluşumunda ve gidşinde iyi kabile topluluğunu sen kendin aştın (gittin) kaleşçe korkak davrandın YT2hür ve müstakil olan memleketine HNO. İyi [ve] müstakil ülkene TT1 you yourselves betrayed your good realm which was free and you yourselves caused discord. TT2 bağımsız (ve) müreffeh devletine ME hür ve müstakil iyi iline

T.C. 1923 FIRAT ÜNİVERSİTESİ BİLİMLER

YT1

yaptı. Zenginliğiyle parıltılı (?) bir halk üzerinde hükümdar
110 olmadım; içerde aç, dışardaçıplak, zayıf ve korkak bir halka
hükümdar oldum. Küçük kardeşim Kül-tegin'le konuştuk. Babam ve
amcamın kazanmış oldukları halkın adı sanı kaybolmasın **27** diye, **ID27**
Türk halkı için, gece uyumadım, gündüz oturmadım. Küçük
kardeşim Kül-tegin ve iki şadla birlikte ölesiye çalıştım. Bunca
115 çalışıp, halkların tümünü hoşnutsuz kılmadım (?). Ben [kağan
olduğum zaman] çeşitli ülkelere **28** gitmiş olan halk, ölü gibi, yaya **ID28**
ve çıplak, geri geldi. Halkı yeniden iyileştirmek için, solda (yani
güneyde) Oğuz halkına, doğuda Kıtay ve Tatabı halklarına, sağda
(yani güneyde) Çinlilere yirmi iki kez büyük ordularla sefer ettim,
ID29
120 [.... savaşlarda] çarpıştım. **29** Sonra, Tanrı'nın lütfu ile, talihim
olduğu için ve kader benimle olduğu için ölmekte olan halkı
diriltttim, çıplak halkı giyimli, fakir halkı zengin kıldım, az sayıdaki
halkı çoğaltkım. Halkı ve hakanı benimle birleşmiş olanlara (?)
iyilik ettim (?). Dünyanın dört bucağındaki **30** pek çok halkı yola **ID30**
125 getirdim, düşmanlıktan vaz geçirdim, çoğu bana itaat etti. Bana işini
gücünü veren küçük kardeşim Kül-tegin, töreler için bunca şey
yaptıktan sonra, sırası gelince o da öldü. Babam kağan öldüğünde,
küçük kardeşim Kül-tegin ye[di yaşında kaldı .....]. (Tanrıça?)
31 Umay'a benzeyen annem hatunun talihine, kardeşim Kül-Tegin **ID31**

---

109 Zenginliğiyle parıltılı (?) bir halk]WR2 ben varlıklı ve hayvan zengini bir halka YT2 Ben ahıl yerinde (?) bir millet üzerine (hükümdar) oturmadım,. HNO. Muhteşem bir kavim I become ruler over a poor and miserable people who were foodless in the inside and clothes on the outside. TT2 zengin ve müreffeh ber halk bir halk üzerine hükümdar oldum. ME varlıklı, zengin millet ‖ **123** halkı ... iyilik ettim] WR2 Bana eğilen Althum'u ve Chanthumu iyileştirdim YT2 başka elli milletler, başka kağanlı milletler arasında onları pek faik mürecc-ah kıldım HNOgayrı ülkelerden, gayrı (=başka) hakanlardan daha iyi kıldım. , TT1 After (that), since I had fortune and since I had good luck-my hieaven bu gracious!-I brought the people the naked people with clothe and I made them superior to the peoples who have great states and (esteemed rulers. TT2 , güçlü devleti ondan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım. ME Değerli illiden değerli kağanlıdan daha iyi kıldım.

VT1

130 (yalnızca isim olarak) onun kocası yerine geçti(?). Kimi altı
yaşında, amcam kağanın devleti ve hükûmeti için şunları yaptı: Altı
Çub'lara ve Soğdaklara karşı sefer ettik, onları mahvettik. Çinli Ong-
tutuk'un (?) elli bin kişilik (ya da beş tümenlik) ordusu [geldi ve biz
onlarla savaştık], 32 Kül-tegin yaya olarak saldırdı. Ong- ID32
135 tutuk'ların...., silah elde , tutukladı ve kağana silah gücüyle barış
sağladı (?). Ve o orduyu orada yok ettik. O otuz bir yaşında iken
Çaça-sengun'la savaştık. O önce Tadık (ıng?)-çur'un boz atına binip
saldırdı. O at orada 33 öldü. İkinci olarak, Işbara-Yamatar'ın boz ID33
atına binip saldırdı. O at orada öldü. İkinci olarak, Işbara-Yamatar'ın
140 boz atına binip saldırdı. O at orada öldü. Üçüncü olarak, Yeğinsilig-
bey'in bozatına binip saldırdı. Zırhına ve .....sına yüzden fazla ok
değdi. .....[.....?] 34 Ey Türk beyleri, onun saldırısı çoğunuzun ID34
hatırındadır. O orduyu orada yok ettik. Ondan sonra, Yer-
Bayırku'lar (ve?) Uluğ-İrken'ler (?) (bize) düşman oldular. Onları
145 dağıttık ve Türgi-Yargun gölü yakınında bozguna uğrattık. Uluğ-
İrken'ler çok az adamla kaçıp gittiler. Kül-tegin 35 yaşında iken ID35
Kırgızlara karşı sefer ettik. Mızraklarımız boyundaki karı söküp
ormanlık Kögmen dağlarına çıktık ve Kırgız halkına galip olarak
yüklendik, hakanları ile öteki ormanda çarpıştık Kül-tegin,

---

134 Ong-tutuk'un (?)] WR3 Untutuk'un Yoraçı VT3 Oñ Tutukun yonçı'ını Ong tutuk HNO Ong Tutuk'un ... ni TT1 . He took the governor' brother-in law TT2 Vali Ong'un kayın biraderini ME . Ong Valinin kayın biraderini || 136 yok ettik WR2 imha ettik VT2 orada mahvettik TT2yok ettik SGC imha ettik (let us comletely annihilate them T11) || 141 zırhına ve ...sına] VT2 zırh levhalarına yahut başına WR2 onların istihkâmında ve onların çevresinde HNO atının zırhına They hit (him)with more than one hundred arrows on his armor and caftan; (but, he did not let the enemy het him) even once on his face or head TT2 zırhından (ve) kaftanında ME Zırhından kaftanından | yüzden...k deydi] yüzden fazla taarruz yaptı

VT1

Bayırku(n?)'nun [ak aygınına] 36 binip saldırdı, bir eri okla vurdu, ID36
150 iki erle karşılaşınca onları delik deşik etti. O saldırıda
Bayırku(n?)'nun ak aygınının... canını çıkardı. Kırgız kağanını
öldürdük, halkını köle ettik. Aynı yıl Türgeşlerle karşı, ormanlık
Altun dağlarını 37 ve İrtiş nehrini geçerek, yürüdük. Türgeş halkının ID37
155 üzerine çöktük. Türgeş kağanının ordusu Bölçu'ya (?) ateş gibi ,
kasırga gibi geldi, çarpıştık. Kül-tegin, boz atı Başgu'ya binip
saldırdı. Başgu [.....]..... .38 Aramıza sızan Türgeş kağanın ID38
subaylarından az bir bölümü orada esir oldular. Kağanlarını
öldükdük, halkını köle ettik. kara-Türgeş'lerden çoğu geri döndüler.
160 Bu halk .... [...]. 39 Soğdak halkını örgütlemek için, Demir-Kapı'ya ID39
kadar İnci [Yinçi-Ügüz] ırmağını geçip sefer ettim. Ondan sonra
Kara Türgeş halkı düşmanlığa başladı ve Kengeres'e yöneldi.
Ordumuza ve atalarımıza karargâh ve yiyecek yoktu, [.....] korkak
kişiler idi; 40 bize saldıranlar yiğit erler idi. Bu durumdan ID40
165 ümütsizliğe kapılınca, Kül-tegin'i az sayıdaki eri ile oradan
uzaklaştırdık. O büyük bir savaşa girmiş. Ak atı Alp-şalcı'ya binip
saldırmış. Kara Türgeş halkını orada öldürmüş, köle etmiş. Geri
dönerken [.....]

---

150 binip saldırdı] VT2 binip hücum etti WR1 düşmana taarruz etti WR2 düşmana taarruz etti TT2 sürüde atılarak hücum etti ME binip atılarak hücum etti OFS boğa gibi hücum etti| iki ... delik deşik etti] VT2 iki kişiyi birbiri ardından mızrakladı WR2 onu bir mızrak saplayarak yere serdi TT2 iki eri de kovalayıp mızrakladı ME iki eri de kovalayıp takip ederek mızrakladı || **151** Bayırku(n?)'nun ... canını çıkardı.]VT2 Bayırku'nun ak aygınının uyluğunu çıkardı WR1 Bayırkan'ı çok teşvik etti WR2 Bayırkan'ı çok teşvik etti TT2 Bayırkullar'ın aygınının uyluğunu kırıp çıkardılar ME Bayırkunun ak aygınını uyluğunu kırarak, vurdular. || **155** ateş...geldi] VT2 ateş ve kasırga gibi geldi WR2 her taraftan her yönden geldi TT2 ateş gibi kasırga gibi üzerimize geldi ME ateş gibi fırtına gibi geldi || Bu halk .... [...]. WT3 tabar ya da tabaristan (ko[.....] boşluk tabar ya da tabaristan olmalı) WR2 bu halkı bulmak için VT2 Bu milleti[- - - -] TT2 O halkı Tabarda yerleştirdik ME O kavmi Tabarda konduruk || **162** kenereş'e yöneldi] VT2 Kereş'e doğru TT2 Kengeres'e doğru gittiler ME Kengeres'e doğru gitti || **165** ümütsizliğe kapılınca]VT2 Böyle bir zamanda yese düşerek TT2 böyle bir zamana üzülüp ME öyle bir zamanda pişman olup SGC Bunun üzerine kuvetlerimizi yollayarak (Tpereupon collecting (our) troops) we sent Kül Tegin, providing him with a few men)

YT1

Kuzey yüzü

1 - [.....] ile ve Koşu-tutuk (?) ile savaşmış, adamların çoğunu IK1
öldürmüş; onlar evlerini,varlıklarını [..] çokça teslim ettiler (ya da o
geri verdi). Kül-tegin otuz yedi yaşında iken Karluk halkı özgürce
yaşayan cesur bir düşman oldu. Tamag kutsal kaynağı (?)
5 yakınında çarpıştık. 2 Kül-tegin o savaşta otuz yaşında idi. Ak atı IK2
Alp-şalçı'ya binip saldırdı. Karşılaşmada iki eri mızrakladı
Karlukları öldürdük, köle ettik. Halkın az bir kısmı düşman kaldı,
Kara-köl (kara Göl)'de çarpıştık. Kül-tegin o zaman kırk bir
yaşında idi. Ak atı Alp-şalçı'ya binip saldırdı, 3 Elteber(?)'lerden IK3
10 az bir kısmını tutukladı, az sayıdaki halk da yok oldu. Amcam ka-
ğanın imparatorluğu zayıfladığında ve halkı (bölündüğünde?)izgil
halkı ile savaştık . Kül-tegin ak atı Alp-şalçı'ya binip 4 saldırdı. O IK4
at orada öldü, ama izgil halkı da öldü. Dokuz-Oğuzlar kendi
halkımdı . Gök ve yer karıştığında (bize) düşman oldular. Bir yılda
15 beş kez çarpıştık. Önce Toğu kenti yakınında çarpıştık. 5 Kül-tegin IK5
ak atı Azman'a binip saldırdı: altı eri mızrakladı, ordular göğüs
göğüse gelince yedinci eri kılıçladı .İkinci olarak Kuşlıgak'ta

1 [.....] ile ve Koşu-tutuk (?) ile savaşmış] YT2 [---]ile Koşu Tutuk ile harbetmiş WR1 ....bir araya geldiler ve savaştılar WR2 .....ile Koşu Tutuk'la savaştılar TT1 He fought with ... and with Qoşu TutuqHNO ile Koşu Tutuk ile harp etmiş TT2 [....] ile, Koşu Totok ile savaşmış ME ....ile, Koşu vali ile savaşmış || 3-4 Karluk halkı özgürce yaşayan cesur bir düşman oldu] YT2Karluk eli bizimle hasmolup harba girdi WR1Karluk halkına karşı sefer ettik WR2 Karluk halkı ona bağlı olmaksızın yeniden düşmanca ortaya çıkılar TT1the Karluk people became enemy who began to behave freely and fearlessly WR2 Karluk halkı serbestçe hareket eden bir düşman oldu. ME Karluk halkı hür ve müstakil iken düşman oldu. || 10-11 Amcam kağanın imparatorluğu zayıfladığında] YT2 Amcam kağanın eli asi olduğu ve millet ona karşı kin beslediği için WR1 Amcamın kabile halkı da olduğundan çok halk öldü ve yok oldu WR2 Benim Amcam kağanın kabile topluluğu(?) dağılma faaliyetindeyken ve halk tamamen düştüğünde TT1 When the empire my uncle, the kagan became shaky and when the people and ruler were split into two parts TT2Amcam kağanın devleti sarsıldığında Amcam kağanın imparatorluğu zayıfladığında ME Amcam kağanın ili sarsıldığında; millet, hükümdar ikiye ayrıldığında || 17 ordular göğüs göğüse gelince] YT2 asker birbirine girdiği zaman WR1 savaşçılardan WR2 savaşçılardan kuşatılmış olarak TT1 TT2 Ordular kapıştığında ME askerin hücumunda | Kuşlıgak'ta]WR1 Kuşlagak'ta WR2 Kuşlagak'ta TT1 Kuş-algak'ta TT2 Koşulgak'ta ME Kuşalgukta |

VT1

Ediz'lerle çarpıştık . Kül-tegin yağız atı Az' binip saldırdı. Bir eri mızrakladı, 6 dokuz erle göğüs göğüse gelip onları yere serdi . IK6 Ediz halkı orada öldü. Üçüncü olarak Bo [.....]'da Oğuzlarla çarpıştık. Kül-tegin ak atı Azman'a binip saldırdı, (düşmanı mızrakla) delik deşik etti; ordularını yendik, halkını köle ettik. Dördüncü olarak Çuş(ı?) kaynağı yakınında çarpıştık. 7 Türk halkı IK7 yorgunluktan bitkin ve moralsiz idi . Kül-tegin onların daha önce gelen ordularının kaçmasına göz yumdu. Ama Tonga-tegin'in cenazesinde kuşatıp, Tongra'lardan Alpagu (adlı) birini ve on eri öldürdük(?) . Beşinci olarak Ezgenti kadaz'da Oğuzlarla çapıştık. Kül-tegin 8 Az-yağız'ına binip saldırdı. iki eri mızrakladı, [....]. O at IK8 orada [öldü?]. Amga-kurgan kalesinde kışlayıp ilk baharda Oğuzlara doğru ordu sevkettik. Kül-tegin Bey'in emri altında ilerledik.Ama düşman Oğuzlar orduya (karargah, başkent) saldırdı. Kül-tegin 9 ak atı Ögsiz'e (öksüz) binip dokuz eri mızrakladı, IK9 orduyu vermedi. Annem hatun başta olmak üzere, kaynanalarım, bacılarının (ve teyzelerim) gelinlerim ve karılarının içinde sağ kalanlar cariye olacaklardı, aranızdan ölmüş olanlar da yurt çadırında ya da yolda yatıp kalacaktınız . 10 Kül-tegin olmasaydı IK10 çoğunuz ölecektiniz. Ama kardeşim Kül-tegin telef oldu. Kendim yasa boğuldum: görür gözüm görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldu. Ben çok üzüldüm. Tanrı zamanı düzenler, ama insan oğlu

22 Türk halkı yorgunluktan bitkin ve moralsiz idi]VT2 Türklerin metanetleri sarsıldı ve korkar gibi oldular WR1 Türk halkının ayağı yorulda bu korkaklar buraya geri çekildiler WR2 Türk halkının ayakları yorulda ve onlar korkak olmaya yakınlaştılar HNO Türk kuvvetlerinin ayakları burkuldu; korkak oluverdiler TT1The Turkish people tottered and were about the pt to rout TT2 Türk halkının ayağı sendeledi. Perişan olacak idi. ME Türk milleti ayak tiretti perişen olacaktı || 26 Ezgenti kadaz'da] VT2 Ezgenti Kadaz'de WR1 Ezgenti'nin aşağı bölümünde WR2 Ezgenti'nin alt kısmında HNO Ezgenti KadazdaTT1 Ezgenti KadızdaTT2 Ezgenti Kadız'da ME Ezginti Kadızda || 27 [....]] VT2 [——] WR1 ama şehire girmedi WR2 O şehre girmedi TT2çamura garketti ME çamura soktu || 29 Kül-tegin Bey'in emri altında ilerledik.] VT2 Kül Tigin beyi başkumandan tayin edip içeriye gönderdik WR1Kül Tigin'in kumandası altındaki prensleri WR2Kül Tigin'i beğlerın zirvesinde (başında) aşağıya gönderdik HNO Kül TIgin'i başkumandan yapıp gönderdik TT2 Kül Tgin'i karargâhın başında bıraktık ME Kül Tigini evin başında bırakıp müdafaa tedbiri aldık || 36 Tanrı zamanı düzenler] VT2 Zamanı tanrı taktir eder WR1 sadece tanrıebedi (sonsuz) yaşıyor WR2 sonsuza kadar sadece tanrı yaşıyor TT2 Zaman tanrısı buyurunca ME Zamanı Tanrı yaşar SGC (Tanrı zamanı (ömrü) tayin edince (when heaven prescribes the time)

YT1

ölümlü doğmuştur . **11** Öyle üzüldüm ki gözlerimden yaş akarken, **IK11**

yüreğimden pek çok feryat gelirken(?) yine üzüldüm, yasa boğuldum. İki şad'ın ve küçük kardeşlerimin(?), prenslerimin, beylerimin ve halkımın gözleri, kaşları bozulacak deyip üzüldüm. Ağlayıp yas tutarak önce **12** Udar-sengun (tarafından temsil olunan) Kıtay ve tatabı halkı geldi. Bir tümen (on bin) (değerinde) kıymetli nesneler ve pek çok altın ve gümüş getirdi. Tibet hakanından Bölen (ya da Bölenler?) geldi. Geride gün batısında yaşayan Sogd'lar, Pers'ler (?) ve Bukarakulis' lerden Neng (?) - sengun ve Oğul-tarkan (?) geldiler. **13** Sevgili oğlum Türgeş Hakanın' dan mühürdar Makaraç ve Oğuzların bilge mühürdarı geldiler. **IK13**

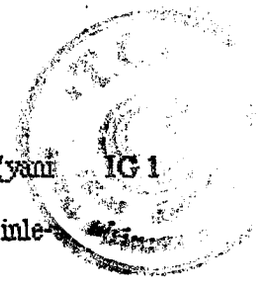
I K 12

Kırgız hakanından Tarduş ve İnançı-çur geldiler. Binayı yapmak ve yazılı taşı yontmak, süslemek üzere Çin hakanından çıkan(lar)? (ve?) Çang-sengun geldi(ler).

39 Öyle üzüldüm ... yine üzüldüm] VT2 Böyle diyip yaslandım. Gözden yaş gele gele elden gönülden feryad gele gele tekrar yanıp yaslandım WR1 Ben kederliyim. Gözlerime yaşlar geliyor ve bedenim ve ruhum ağrılar (acılar hissediyor, sürekli kederliyim, şiddetli kederliyim WR2O kadar üzgündüm ki gözlerimden yaşlar gelene kadar ve vücudum ve aklım acıdan (kıvranarak) davacı olana kadar beni sürekli yeni yaslar dolduruyordu (bu) kadar şiddetli yas tutuyordum HNO Böyle yaslandım. gönülden feryat gelerek yanıp yakıldım. Çok fazla yaslandım TT2 Öyle düşündüm. Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelsi geri çevirerek yas tuttum. Çok yas tuttum. ME Öyle düşündüm ki.Gözden yaş gelse mani olarak, gönülden ağlama gelse geri çevirerek düşünceye daldım. Müthiş düşünceye daldım.‖ 45 Tibet hakanından ... Oğul-tarkan (?) geldiler.] VT2 Tibet kağanından bir bölen(?) geldi Garpta gün batısındaki sayısız Sogd ve Acemlerden (Berçeker)?) ve Buhara milletlerinden Neng Sengün ile oğul Tarkan geldiler WR1 Türgeş kağanındanda Böleneler geldiler, geriden dolayısıyla batıdan hayatta olan kırk üç kabillerden Nensengüün'ün oğulları ve Tarkanları hediyeler getirenler olarak geldiler WR2 Tibet Kağanlarından Böleneler geldi. Batıda gün batısında öturanlardan kırk üç kabilelerden [Uetsch-Karkuluslar'dan] hediye verenler geldi, Nensengün oğul-Tarkan geldi HNO Tibet hakanından Bölen geldi. Geride gün batısında Sugd, Berçeker [=Acemler],Buhara ulusu ve kevimlerinden Neng Sengün ile Ogul Tarkan geldi TT2 Tibet hakanından (onun temsilcisi olarak) Bölün geldi. Geride, güt batısındaki Sogdlar, İranlılar ve Buhara şehri halkından Nek ve Oğul Tarkan geldi ME Tibet kağanından vezir geldi. Batıda gün batısındaki Soğd, İranlı, Buhara ülkesi halkından Enik general, Oğul Tarkan geldi. ‖ 49 Makaraç ve Oğuzların bilge mühürdarı geldiler.]VT2makaraç ve nişancı Oğuz Bilge geldi WR2mühür sahibi (koruyucusu) makaraç geldi, o Oğuzların bilge mühür sahibi TT2Makarç ve mühürdar Oğuz Bilge geldi ME makaraç mühürdar Oğuz Bilge mühürdar geldi ‖ 51 çıkan(lar)?] VT2 Çıkanları ileHNO çıkan WR1 Çıkan Kağan WR2 Çıkan Kağan TT2 yeğeni ME yeğeni

VT1

Güney Yüzü

1 **1** Ben, Türklerin göğe benzeyen gökten gelmiş Bilge (yani akıllı) kağanı, bu zamanda tahta çıktım. Sözlerimi sonuna dek dinle- **IG 1**
yin; benden sonra gelen küçük kardeşlerim? prenslerim, bütün soyum ve sen halkım, siz sağdaki Şada;ıt beyleri soldaki Tarkat (?)
5 kumandanları ve beyleri, siz Otuz Tatar?.....]....beyleri, **2** Dokuz- **IG 2**
Oğuz beyleri ve halkı ! Bu sözlerime iyice kulak verin, dikkatle dinleyin! İlerde gün doğusuna, sağda gün ortasına, geride gün batısına, solda gece ortasına kadar olan bu (sınırlar) içinde- pek çok halk bana itaat eder. [bu alan içindeki] pek çok halkı ben düzene soktum. **3** **IG 3**
10 Türklerin kağanı ötüken ormanında bu ün ve bu medeniyet olmadan otururken, halkın hiç bir üzüntü olmaz. İlerde ve bu medeniyet olmadan otururken, halkın hiç bir üzüntüsü olmaz. İlerde (yani doğuda) Şantung ovasına kadar sefer ettim, ama denize hiç erişmedim(?); sağda (yani güneyde) Dokuz-ersin'lere kadar sefer ettim, ama Ti-
15 bet'e hiç erişmedim; geride (yani batıda) İnci Irmağının **4** ötesine, **IG4**
Demir-Kapı'ya kadar sefer ettim; solda (yani kuzeyde) Bayırku'lar ülkesine kadar sefer ettim. (Türkleri) bunca ülkeye

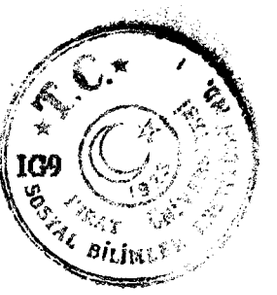
1 Ben, ... çıktım]VT1 'Ben, Türklerin göğe benzeyen gökten gelmiş Bilge (yani akıllı) kağanı' WR1Ben Göğe benzer gökten olma Türk Bilge Kağanı WR2 Ben, Göğe benzer, tanrı aracılığı ile olma türk bilge kağanı VT2 Göğe benzer gökte (mevcud) olmuş Türk Bilge hakan bu zamanda TT1 'Tanrı gibi gökte doğmuş' TT2 Ben 'Tanrı gibi (ve) Tanrı' dan olmuş.... I, the Heaven-like and Heaven-born ... ME Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı **2** bu zamanda] ‖ **3** küçük kardeşlerim? prenslerim]VT2 kardeşlerim yeğenlerim(?), genç şehzadelerim WR1 benim ailem, benim oğlanlarım WR2 benim ailem benim oğlanlarım HNO küçük kardeş [ve] yeğenlerim?, oğlanlarım TT1(genç(erkek)kardeşlerim genç kardeşlerim ve oğullarım ve halkım ve akrabalarım(my and my brothers and folks and relatives TT2 siz erkek kardeşlerim (ve) oğullarım, birleşik boyum ve halkım ME küçük kardeş yeğenim oğlum, bütün soyum, milletim ‖ **12**bu ün ve mediyet olmaksızın] VT1 Şimdiki gibi fesat olmaksızın WR1 hiçbir düşman sinmemiş olarak WR2 kurnazlıklara sahip olmayan TT1 (Şimdi hiçbir halk isyankâr değil) These peoples are not rebellious now) TT2 Onlar şimdi isyankar değiller ME O şimdi kötü değildir. ‖

YT1 götürdüm. Ötüken Ormanında .... hükümdarları yokmuş; imparatorluğun yöneltildiği yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin halkı ile 5 ilişki kurdum. Bize zahmetsizce bunca altın, gümüş, isigti ve ipek(?) veren Çin halkının çağrısı tatlı, zenginliği yumuşakmış. Onlar (Çinliler tatlı sözleri ve çekici zenginlikleri ile araya girip uzak kavimleri kendilerine yaklaştırmışlar. (Türkler) onların yakınına yerleştikten sonra, (Çinliler) kendi medeniyetlerini ve bilgilerini yaymışlar (?). 6 İyi bilge kişiyi, iyi yiğit kişiyi geri göndermezlermiş (?). Bir kişi yanılsa, onun soyu ve halkının .... "sına kadar gitmezlermiş. Onların tatlı dilene yumuşak zenginliğine kanan ey Türk halkı! Çoğunuz öldünüz. Ey Türk halkı! Sağda (yani güneyde) kara orman yokmuş gibi (?) düşünen sizlerden bazıları "ovaya yerleşelim" demiş, 7 fesat kişiler de böyle söyleyenleri kışkırtmış. "Uzakta olan kötü hediye verir, yakında olan iyi hediye verir" deyip onları kişkirtmiş. Cahil kişiler de bu daveti kabul edip yaklaştıkları için çok kişi öldü. 8 "O ülkeye gidersen, ey Türk halkı, öleceksin! Ama Ötüken ülkesinde oturup kervanlar, kafileler gönderirsen ve ne zenginlik, ne de üzüntünün bulunduğu Ötüken ormanında kalırsan, sonsuza kadar imparatorluğunu sürdüreceksin! Ey Türk halkı daha tok olacaksın! (aksi taktirde)

IG5 IG6 IG7 IG8

18 Ötüken Ormanında .... hükümdarları yokmuş]YT2 Ötüken ormanında yabancı hükümdar yoktu WR1 Dağlık ormanda kıymetli değerli şeyler yoktu WR2 Ötüken ormanında kudretli bir asilzâd .e yoktu.HNO Ötüken dağlarında yabancı hükümdar yokmuş TT1 the Ötüken mountains does not exist at All! TT2 Ötüken ormanından daha iyi bir yer asla yok imiş ME Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş || 29 kara orman ... dermiş] YT2 Çugay ormanında değil ovaya konayım dediği zaman WT1 sık dağ ormanı üzerinden dağınız Türk halkına ovayı terketmesini söyleyenlerden çoğunuz öldünüz. WT2 Sık dağ ormanından aşağıda (güneyde) ovada yerleştirmek isteseydin HNO cenupta Çugay ormanına değil ovaya konayım derise TT1(Güneyde Çugay ormanına ve Töğültün ovasına) Çugay mountains and on the tögültün plain in the south TT Güneyde Çugay dağlarına ve Töğültün ovasına || 37 Ey Türk ... (aksi taktirde)] YT2 tok oturacaksın HNO türk milleti sen tok olacaksın WR1 Türk halkı sen yabancılar tarafından çevrilmiş olduğun için WR2 Sen Türklerin halkı sen çabuk doyar, çabuk acıkırsın TT1 O Turkish people, you always regard yourselves as satiated! TT2 Ey türk halkı sen tok gözlü ve aksisin ME Türk milleti tokluğun kıymetini bilmezsin SGC Sen tok ve inatçısın (You are satiated and refractory) ||

aç olduğun zaman karnını doyuramazsın, ama bir de karnın doyunca artık aç olamazsın(?)". 9 Orada bulunan seninkiler sayesinde seni IG9
yükseltmiş olan kağanının öğütlerini dinlemeden her yere gittin, ve seninkilerden çoğu oralarda öldü ya da gücünü yitirdi. O ülkelerde kalanlardan çoğu da başka ülkelere hep göç ettiler. Tanrının yardımıyla ve talihim olduğu için ben kağan oldum. Kağan olunca 10 önemsiz ve fakir halkı zengin kıldım, az sayıdaki halkı çoğaltım. IG10
Söylevimden yararlanmak (?) için, ey Türk beyleri ve halkı, bunu iyi dinleyin!Senin Türk halkını nasıl bir araya getirdiğini, imparatorluğunu nasıl yönettiğini buraya yazdım. Nasıl yanılıp parçalandığını 11 buraya yazdım. Söyleyeceklerimin hepsini ebedi taşa yaz- IG11
dım. Ona bakarak öğrenin, ey Türk halkı ve beyleri ..... tahta itaat
etmiş olan beyler hataya düşeceksiniz. Ben [ebedi taşı?....] Çin hakanından heykeltraşlar getirttim, (onlara) yontturdum. Ricamı reddetmediler, 12 ama hakanın içteki (yani saraya bağlı olan) yontucu- IG12
ları gönderdiler. Onlara ayrı bir bina (tapınak, türbe, salon) yaptırdım, içte ve dışta süslemeler yaptırdım, ayrıca onlara taşı yonttur-
dum. Gönlümdeki sözleri [yazdırdım?...] [sizin sevgili oğullarınız], torunlarınıza? kadar görüp bilin: ebedi taşı 13 yontturdum. Bu yer IG13
çöl(?) olduğu için, ...(?) çorak (?) yerde olduğu için, bu taşı çorak (?) bir yerde yontturdum, yazılarla donattım. Onu görüp bilin! O taşı [....]dım. Bu yazıtı yazan, onun kuzeni (?) Yolig-teğin (-)dir.

38 aç olduğun ... aç olamazsın(?)] VT2 Sen aç iken tokluk nedir bilmezsin, fakat bir defa tok olunca açlık nedir bilmezsin WR1 aç olduğunda doymak istediğinde e doyduktan sonra yeniden acıktığından WR2(ve bir atasözü der:)aç olarak tok olmayı anlamazsın bir sefer tok olarak aç olmayı anlamazsın HNO açsan tokluk nedir bilmezsin; bir[de] doyar isen açlık nedir bilmezsin TT1 You do not think of being hungry or satiated; if you once become satiated, you do not think of being hungry (again). TT2 Açlığı tokluğu düşünmüzsin; bir de doyarsan açlığı hiç düşünmezsin. ME Açlık tokluk düşünmezsin bir de doyarsan açlığı düşünmezsin || 46 Türk halkını ... getirdiğini]VT1Türk milletinin canlanıp ülkeyi idare ve muhafaza ettiğini WR1 türk halklarını nasıl toplayarak Türk halkı kendini bir araya topladığı HNO Türk milletinin canlanup eli tuttuğunu TT2 How yo should live and dominate (other) tribesTT2 Türk halkı yaşayıp devlet sahibi olduğunu ME Türk milletini toplayıp il tuttaceğını || 57 çöl(?) ... yontturdum] VT2 İçinizde (?) kışlağa ekilmek veya çorak (?) bir yerden otlağa geçmek üzere bulunanlar için çorak bir yerde bu âbideyi yontturdum WR1Çünkü adam atalarına güçlü bir konumda olduğu sürece yakın olur, bundan dolayı ben bu ebedi anıttaşını da kudretli yerde imar ettirdim WR2 Şimdi burada bulunmayanlar (ölmüş olanlar) ve olacaklar için) bu yerde durduğu süre içinde (bu) bu yüce yere diktirdim. TT2 Burası yakın bir mevki olduğundan ayrıca kolay ereşeler bir yer olduğundan, böyle kolay erişilir bir yerde ebedî taş hâkettirdim.ME.....il ise, şöyle daha erişilir yerde ise, işte öyle erişilir yerde ebeî taşyontturdum, yazdırdım || O taşı [....]dım]TT2 hakkederdim

VT1

Kuzeydoğu yüzü

1 Kül-tegin Koyun yılında, yirmi yedinci gün öldü. Dokuzuncu ayın otuz yedinci günü cenaze törenini yaptık. Türbesini, heykelini, yazılı taşını Maymun yılında yedinci ayın otuz yedinci günü büyük törenle açtık. Kül-tegin öldüğünde kırk yedi yaşında idi [.....] KD

5 toygunlar ve Elteberler bunca yontucu getirdiler.

1 yirmi yedinci] VT2 on yedisinde HNO on yedisinde TT2 onyedinci ME on yedinci || 2 otuz yedinci]VT2 yirmi yedi HNO yirmi yedisinde TT2yirmi yedisinde ME yirmi yedinci || 3 otuz yedinci]VT2 yirmi yedisinde HNO yirmi yedinci TT2 yirmi yedinci || 4 törenle açtık] VT2 takdis ettik WR1 ..... || [.....]] TT2 Taş türbe ustalarını || toygunlar ve Elteberler] VT2 toygunlar ve Elteberler WR2 toygunlar ve Elteberler HNO toygunlar ve Elteberler TT2 Tuygun Elteber ME Tuygut valı

YT1

Güneyloğu yüzü

1 Bunca yazıtı yazan, Kül-tegin'in kuzeni (?) Yolig-tegin, ben yazdım. Yirmi gün oturup bu taşa çok sayıdaki bu yazıları, ben Yolig-tegin, yazdım. Sadık prenslerinize ve taygunlarınıza iyilik ederek onları ondurdunuz. (Şimdi) siz öldünüz. Tanrı dirileri arasında 5 gibidi[dir?] (ya da: siz gökte diri gibi[siniz]). IGD

[1 Yirmi gün oturup] HNO yirmi gün oturup WR1 yirmigün durarak (uğraşarak) WT2 yirmigün durarak (uğraşarak) TT2 yirmi gün oturup ME yirmi gün oturup ‖ 2 bu taşa çok sayıdaki bu yazıları] YT2bu taşa ve bu duvara HNO bu taşa bu damgayıWR1 bu taşın üzerine bu yazı işaretlerini WR2 bu taşın üzerine, bu duvarın üzerine TT2 bu taşa, bu duvara Me bu taşa, bu duvara ‖3 Sadık prenslerinize ve taygunlarınıza] YT2 prens ve taygunlardan Oğullarınızı ve Torunlarınızı (Taygun) sadık oğullarınızdan ve taygunlarınızdan WR2 Oğlanları ve Taygunların TT2 tay gibi oğullarınızdan ME değerli oğlunuzdan evladınızdan | 4iyilik ederek]YT2 daha iyi idare ettiniz WR1tanrıya yükseltiniz WR2 siz yükseltiniz HNO daha iyi idare ettinizTT2 daha iyi besliyor idiniz ME çok daha iyi beslediz | Tanrı dirileri arasında gibidi[dir?] YT2Evvelce yaşayanlar arasında olduğunuz gibi şimdi göktesiniz WR1Sizler kayboldunuz tanrı dilirtendir (hayat verendir) WR2 (Şimdi) iz öldünüz ve ölümden sonraki yerde onlar arasında yaşamaya devam ediyorsunuz.(Ahirette? olduğunuz kadar yaşayanlar arasındasınız) TT2 Uçup gittiniz. Göklerde hayattaki gibi olasınız Uçup gittiniz. Gökte hayataki gibi....

VT1

Güneybatı yüzü

1 [——] Kül-tegin'in altını, gümüşünü, zenginlikleri (?), malı **IGB**

2 mülkü [dört evi ve atları?] ..... [.....]Tegin beyim yukarda

3 gök[te] [.....] ben Yolig-tegin taşa yazdım

1 [——] Kül-tegin'in ... taşa yazdım] VT2 WR1 Kül-Tegin'in sahip olduğu Altını, Gümüşü ve Malını fakir türklerin doyurulmasında .... benim prenslerim Tegin Tanrıya (Tanrıdan).... taşın yazılarını esasa uygun yazdım, ben Yolluğ-Tegin? WR2 Kül Tegin'in Altın ve gümüşünü (bu amaç için tayin edilmiş olan Türklerin harcamalarına ....bayramda yer alan halk sığır keserken, ... benim beyim Tegin yukarıda Tanrı ... Taş ben Yolluğ Tegin yazdım .HNO Kül Tegin altınını, gümüşünü, hazine ve mallarını .... yağma toygunlmlar... beyim Tegin yukarı göğe [.....]taş yazdım Yolluğ Tigin TT2Kül Tigin'in altınlarını, gümüşlerini, servetlerini, malını bin (atvan oluşan) sürülerini koruyan Tuygut beyim prens yukarda tanrı olunca (....kitabe) taşını yazdım. Yulluğ Tigin biz yazdık ME Kül Tiginin altınını, gümüşünü, hazinesini, servetini, dört binlik at sürüsünü idare eden Tuygut bu ..... Beyim prens yukarı gök ..... taş yazdım. Yollug Tigin

VT1

ANIT II

Doğu Yüzü

1 1 Ben Tanrıya benzeyen ve Tanrının yarattığı, Türklerin Bilge (akıl- **IIE1**
lı) kağan (işte) size tebliğim : Babam, Türklerin Bilge (akıllı) kağa-
nı [ölünce?] Dokuz Oğuzların yiğit beyleri ve halkı ....[.....] Türk-
lerin tanrısı [.....] [.....] 2 kağanı oldum. Tahta oturunca, ölecek- **II E 2**
5 miş gibi üzgün olan Türk beyleri ve halkı değiştiler ve sevindiler,
içleri rahat(?) gözlerini kaldırdılar. Ben tahta çıktıktan sonra, bunca
önemli yasayı dünyanın dört bucağındaki [..... halka] verdim.

(II D 2[=ID 1]'nin sonundan II D 24 [= I D 20]'nin başına kadar olan
bölüm bkz. I KT D)

24 Yirmi yedi yaşımda Tangut'lara karşı sefer ettim. Tangut halkını **IIE24**
bozguna uğrattım, oğullarını, adamlarını (?) atlarını ve mallarını
10 orada aldım. Yirmi sekiz yaşımda Altı-Çub'lara 25 karşı sefer ettim, **II 25**
halkını orada bozguna uğrattım. Çinli Ong-tutuk (?) un elli bin kişi-

3 yiğit beyleri ve halkı] WR2 Yiğit beyleri ve halkı kahramanlar, onun şöhretli beyleri ME İki Ediz çadırlı beyleri TT2 iki ediz çadırlı beyleri || 5 Türk beyleri ... gözlerini kaldırdılar] WR2 Türk beyleri ve bunlar gibi halk aceleye geldiler, sevindiler... VT2 Türk beyleri ve milleteğirüp(?) ve sevinip müsterih gözlerle yukarıya baktılar HNO egirüp sevinip aşağıya eğilmiş, gözleri yukarıyı gördü TT2 kıvanıp; sevnip yere eğilmiş gözleri yukarıya baktı. ME memnun olup sevinip, yere dikilmiş gözü yukarı baktı SGC Ölecekmiş gibi üzgün olan Türk milleti sevinip mutlu oldu ve yere eğiyen göleri yukarıya baktı (Türkü people who thought they were on the point of death rejoiced and were glad and were their downcast eyes and looked upwards(113b-518a))

VT1

lik (beş-tümenlik) ordusu geldi. Kutsal tepe kutsal Basmıl adında, benim soyumdan bir kavim vardı. Kervan (vergiyle birlite) göndermedikleri i için sefer ettim [.....]..... geri getirdil [.....] Otuz iki yaşında Çinlilere **26** karşı sefer ettim. Çaça-sengun ve seksen bin kişilik (sekiz tümenlik) ordusuyla savaştım, ordusunu orada öldürdüm. Otuz altı yaşında Çik halkı Kırgızlarla birlikte (bize) düşman oldular. Kem (Yenisey) Irmağını geçerek Çik'lere karşı sefer ettim,Örpen'de çarpıştım, ordularını yendim, [az .....] halkı [itaat altına aldım]. Otuz yedi yaşında Kırgızlara karşı sefer ettim. Mızraklarımız boyundaki kanı söküp **27** Ormanlık Kögmen dağlarına tırmanarak yürüdüm, Kırgız halkı üstüne çöktüm; kağanlarıyla ötedeki ormanda savaştım ve halklarını öldürdüm. halkını itaat altına aldım. Aynı yıl Türgeşlere doğru ormanlık Altın Dağlarını ve İrtiş Irmağını geçerek yürüm. [Türgeş halkı üstüne] çöktüm. Türgeş Hakanının ordusu ateş gibi, bora gibi geldi, **28** Bolçu'da (?) çarpıştık; onların hakanını, yabgusunu ve şadını orada öldürdüm, halkını itaat altına aldım. Otuz yaşında Beşbalık'a sefer ettim. Altı kez çarpıştım [.....] askerlerinin çoğunu öldürdüm. "İçerdekiler nasıl insanlar?" diye [.....] yok olacak(lardı), [.....] [onları) çağırmağa (?) geldi(ler). Beşbalık onların sayesinde kurtuldu. Otuz **29** bir yaşında,

II E 26

IIE27

IIE28

IIE29

14 [.....]..... geri getirdil [.....]] WR2 birçok sayıca zengini eve getirdim YT2 hepsini eve yurda getirdim HNO pe;sini eve (= vatana) getirdim TT2 bacını haracını .....çevirip getirdim ME .....malını çevirip getirdim SGC (bkz. evirü (to turn) || **30** [.....] [onları) çağırmağa (?) geldi(ler).] YT2 içlerinde kimler var [------] çağırmak için geldiler WR2 O vakit ben şehir sakinlerinin varlıklarına .... dokunmadığımdan şehirden insanlar teslim olmak için geldiler TT2 onun içindeki insanlar yok olacak idi .....davet etmek için geldiler ME onun içindeki ne kadar insan ... yokolacaktı .... çağırmak için geldi SGC (okığlı kelti, **okı-** to call out aloud 79b)

Karluk halkı kaygısız ve özgürce yaşayan yürekli bir düşman haline geldi. Tamag kaynağı(?) yakınında savaştım. Karluk halkını öldürdüm, orada onu itaat altına aldım. [...] yakınında (?) [...] tüm Karluk halkı (?) [toplanıp ... ben onları] öldürdüm. Dokuz Oğuzlar benim halkımdı Gök ve yer karşılığı için, 30 kıskançlıktan öfkeye kapıldıkları için, düşmanımız oldular. Bir yılda dört kez savaştım. Önce Togu kenti yakınında çarpıştım. Togla (Tola) nehrini yüzerek geçp ordularını [.....] ikinci olarak Urgu (?) Ya da Andargu?)'da çarpıştım, ordularını yendim. [..... üçüncü olarak] [Çuş(u?) kaynağı yakınında] çarpıştım. Türk halkı yorgunluktan bitkindi, morali bozuktu. 31 (Bizi) dağıtarak önümüze geçmiş olan ordularının kaçmasına göz yumdum; ama çoğu orada ölmek için tekrar toplandılar. Tongateğgin'in cenazesinde onları kuşatıp Tongra'lerden Alpagu (?) adlı birini orada öldürdüm. Dördüncü olarak Ezgenti kadaz'da kışladığım zaman, don ve kıtlık oldu. İlk baharda 32 Oğuzlara karşı sefer ettim. Birinci ordu yürüyüşe geçmişti, ikinci (?) ordu evde idi. Oğuzların üç ordusu bize karşı saldırıya geçti. "Atsız (yani yaya) ve zayıf kaldılar" diyerek bizi esir almağa geldiler. İstilacı ordulardan biri, evleri ve binaları yağlamağa gitti; bir diğeri (?) savaşmağa geldi. Biz sayıca azdık, zayıftık, ama düşman (?) [Oğuz (?) .....]

IIE30

IIE31

IIE32

36 kıskançlıktan öfkeye kapıldıkları için] WR2 ....günleri geldiğinden VT2 gönüllerine haset girdiği için TT2 ödlerine haset girdiği için ME ödine kıskançlık girdiği için SGC dalaklarına huybusluk girdiği için (because envy entered their spleen) || 41Türk ... bozuktu.]WR2 Türk milletinin ayağını mat etti korkak olmaya yakındı VT2 Türklerin metanetlerisarsıldı korkar gibi oldular HNO Türk kavminin ayağı burkuldu [=metaneti sarsıldı] korkak oluverdi TT2 Türk halkının ayağı sendeledi, fena olacak idi. ME Türk milleti ayak titretti perişan olacaktı SGC Türk halkının ayağı titredi (ve panik başladı) The Türkü people lit their feet waver (and began to panic)(45a-b) ||Ezgenti kadaz'da ... oldu.] WR2 Amgı Korgan'da kışladığım bir sırada hayvan (sığır?) ölümü geldi VT2 magal (yahut Amga) kurgan kalesinde kışladığım zaman yut (hayvan) kırgını oldu HNO Amgı kalesinde kışlarken salgın oldu TT2 Amgı kalesinde kışladığımızda kıtlık oldu ME Amgı kalesinde kışladıkta kıtlık oldu SGC Kışı Amga Kongı'da geçirdiğim sırada öldürücü sert bir hava vardı (When we spent the winter at Amga Kongı there was severe killing weather (883b))

YT1 [.....tanrı] bize güç verdiği

için, onları orada yendim, dağıttım. 33 Tanrı'nın lütfu ile ve ben IIE33
çalıştığım için, Türk halkı[da?) çalış[ıyordu?]. Ben başlangıçta kü-
çük kardeşimle uyum içinde bunca çalışmamış (yapmamış) olsa
idim Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi. Ey Türk beyleri ve halkı
bunu düşünün ve bilin! Oğuz halkı [.....]Göndermemek (?terket-
memek?) için [.....] savaşa girdim, 34 evlerini, binalarını yıktım. IIE34
[Oğuz] halkı Dokuz-Tatar'larla birleşti, geldi. Agu yakınında iki
büyük savaş verdim; onların ordusunu bozdum, halkını köle ettim.
Bunca şey yapıp [.....] Tanrı'nın yardımıyla [.....] otuz ü[ç ya-
şında .....] yükselmiş olan kağan [.....] güç ..... [.....] yenildi.35 IIE35
Ne yukardaki Tanrı, ne yer ve su melekleri, ne de [amcam?] Kağa-
nın talihi ona yardım etti. Doku-Oğuz halkı toprağını suyunu terke-
dip Çin'e doğru gitti. Çinliler [.....] su yere geldiler. Onları kon- II E 36
du rayım diye [....] halk] [....] 36 kusur etti [.....] güneyde Çin'de
adları sanları yok oldu, bu yere onlar bana kul oldular. Ben kağan
olduğum için Türk halkını [.....]kılmadım; [işte bunca şeyi] ku-
rumlar için yaptım [.....] toplanıp [.....] 37 orada savaştım, ordula- IIE37
rını yendim. Bazıları geri döndüler yeniden halk oldular, diğerleri
de öldüler. Sonra Selenga yönünde aşağıya doğru yürüdüm, yağma-
cılıklarını (?) cezalandırmak için evlerini burklarını yıktım. [.....]

Ben ... yok olacak idi.]WR2 Ben sık sık kumanda ederek hodbinlikten kazandım, bilakis sadece Türk halkı ölüm thlikesindeyken batmaktayken ... [———] Ben ilk önce bu kadar gayret etmezsem Türk milleti telef olacak mahvolacak idi HNO gayret .... ben evella gayret etmese idim. Türk milleti ölecek idi, yok olacak idi ME Ben küçük kardeşimle beraber böyle başa geçip kazanmasam Türk milleti ölcekti, yok olacaktı TT2 Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmasa ve muvaffak olmazsa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi. SGC O öldüğü zaman genç kardeşim böylece yiderlik yapıp kazanmazsa idi Türk halkı ölecekti (If my younger brother when he died had not gained so much by his leadership the türkü people would have died (186b)) ‖ 68 [işte bunca şeyi] ... [.....]] WR2 .....kazandı.....toplanarak VT2 devleti kanunu üstün tneğe çalıştım ....canlanıp TT2 devleti ve yasaları kazandım, elde ettim .... toplanıp..... ME ili töreyi çok iyi kazandım....toplanıp SGC I did not make .... I strove to improve and acquire the realm (?) and traditional law.‖ 70 Selenga ...dağlara kaçtılar.]Sonra Selenga yönünde aşağıya doğru yürüdüm, yağmacılıklarını (?) cezalandırmak için evlerini burklarını yıktım. [.....] dağlara kaçtılar.1 Selengadan aşağıya doğru yürüyüp evlerini barklarını (orada) bozdum ... WR2 Selengadan geçerek (çekilerek) onların kalesini kuşattım Orada evlerini imha ettim...onlar dağılmamına tırmandılar TT2 Selenga (nehri boyunca) aşağıya yürüyüp Karağan geçidinde, evini bırakıp orada bozdum... dağa tırmandılar ME Selengadan aşağıya yürüyerek Kargan vâdisinde evini barkını orda bozdum... ormana çıktı SGC Selenga nehri boyunca (asker yürüyüşü ile) ilerleyerek oradaki nakledilebilen mülkleri ve nobet kulelerini kuşattım (marching down the Selenga river I blockaded the watchtowers (and movable property there)

VT1

dağlara kaçtılar. Uygurların Elteberleri yüz kişiyle doğuya (kaçtı- IIE38
lar?) [.....]. 38 Türk halkı aç idi. O at sürülerini alıp onları ayağa
kaldırdım. Otuz dört yaşında, Oğuzlar kaçıp Çin'e girdiler. Kızıp
75 yürüyüşe geçtim [.....]; onların oğullarını ve adamlarını (?) orada al-
dım. Elteberlerden iki halk [.....]. 39 Tatabı halkı Çin hakanı- IIE39
na tabi idi. Elçilerden iyi haber, iyi talep (?) gelmiyor diye yaz
mevsiminde, sefer ettim; halkını orada bozguna uğrattım, at sürüle-
rini aldım [.....] [.....] ordusu toplanıp geldi. Onlar (ya da biz?) Ka-
80 dırkan ormanında mola verdiler (ya da verdik?), [.....] 40 top- IIE40
raklarına, sularına yerleştiler. "Güneye, Karluk halkına doğru yürü"
diyerek Tudun Yam(a)tar'ı gönderdim, gitti. [.....] Karluk Elte-
berleri yok olmuşlar, onun (onların?) küçük kardeşi (küçük kardeş- IIE41
leri) [.....] 41 onların (onun?) kervanları acele etmedi. "Onu is-
85 teyeyim" diye yürüdüm. Korkudan iki üç kişi ile kaçtı(lar?) Ama
halk tabakası "Kağanım geldi?) deyip [coştu?]. [.....]'ya atları
(?) verdim. Az sayıda süvari [.....]

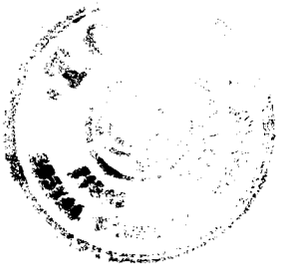
72 oğullarını ve adamlarını (?)] WR2 oğullarını ve Yotaz'larını HNO oğullarını ve karılarını ME oğlunu karısını TT2 çocuklarını ve kadınlarını SGC çocukları ve karıları (children and wives) || 84 kervanları acele etmedi.] WR2 kervanı gelmedi HNO kervanı gelmedi TT2 kervanı gelmedi ME kervanı koşmadı SGC onlardan elçi gelmedi (arkışı kelmedi) 'no envoys came (from him) ["Onu isteyeyim"] WR2 onları cezalandırmak için TT2 onları korkutayım ME onu korkutayım SGC ondan açıklamasını (bir açıklama) talep ittik (I launched an expedition to demand (an explanation) from him (268b)) || 85 Korkudan]WR2 korkudan TT2Kale muhafızı ME koruyucu

Güneydoğu Yüzü

88 [.....] yukarı doğru orduyla yürüyüp, yedi gün yedi gecede IIGD
kurak çölü aştım ve Çorak'a geldim ..... [.....]Keçin'e kadar
90 [.....].

88 [.....] yukarı doğru]WR2 .....ölüm törenine sürüler ile gelerek TT2 Gök Öng nehrinin yatağını âdeta yoğurarak ME Gök Öngü çiğneyerek SGC Kök Öñ nehrinden yukarı up the Kök River‖ ..... [.....]]TT1 yağmacı askerleri TT2 öncü askerleri ME yağmacı askerleri

Güney yüzü

91 1[__ __] birinci gün, on yedi bin kişi (olan) Çin süvari birliğini öl- IIG1
dürdüm; ikinci gün, piyadelerden pek çoğunu öldürdüm. [...] kez [_
_ _ _] 2 sefer ettim. Otuz seki yaşında kışın, Kıtay'lara karşı yürü- IIG2
düm. [• • outz dokuz yaşım]da ilk baharda, Tatabı'lara karşı yürü-
95 düm (_ _ _]. [-] 3 ben [_ _] öldürdüm, oğullarını, adamlarını (?), at IIG3
sürülerini, mallarını [aldım?] 4 [_ _ _] adamlarını(?) yok ettim. 5[IIG4,5
_ _ _ _ _ _] 6 savaş[tım _ _ _ _.,7 Yiğit erlerini öldürüp cenaze IIG6,7
törenlerini (?) yaptırdım. Elli yaşında Tatabı halkını Kıtay'da [_ _
_] [_ _] dağında, 8 Ku-sengun kumandasında kırk bin kişilik bir or- IIG8
100 du geldi. Tönkes Dağı yakınında onlara saldırıp döğdüm. Otuz bin
kişiyi [öldür]düm. on [bin kişi kaçıp kurtuldu? _ _ _ _ _] Tatabı'lar
[_ _] 9 öldürdelir (?). Büyük oğlum hastalıktan ölünce, Ku-sen- IIG9
gun'a cenaze törenini yönettirdim (?). Yirmi dokuz yıl boyunca şad
oldum, yirmi dokuz yıl boyunca da kağan oldum, devleti yönettim.
105 Otuz bir [yıl boyunca?....]10 Türklerime, halkıma bunca iyilik et- IIG10
tim. - Bunca şey yaptıktan sonra [babam kağan] köpek yılının
onuncu ayının otuz altıncı günü öldü. Domuz yılının beşinci ayının
otuz yedinci günü cenaze törenine yaptırdım. ..... 11 [.....] Lisun IIG11
tay-sengun beş yüz kişinin başına geçerek bana geldi. Pek çok mik-
110 tarda parfüm, [altın ve gümüş getirdiler. Cenaze için misk mumları
getirip diktiler, sandal ağacı getirip[....][.....] 12 Bunca halk saçları- IIG12

[.....]] YT1 (mañ) WR2 onun babası HNO bana TT2 babası ME babası || parfüm]WR2 Güzel kokuluk HNO kokuluk TT2 kokuluk ME kokuluk

VT1

nı kesti kulaklarını [ve yanakların?] bıçakla yaraladı; iyi cins atları-
nı, siyah samurlarını, gök sincaplarını, sayısız miktarda getirip bı-
raktılar.13 Ben, Türklerin göğe benzeyen ve gök (Tanrı) tarafından IIG13
yaratılmış (akıllı) kağanı, işte size sözlerim:Baba, Türklerin Bilge
Kağanı, tahta oturduğunda, ünlü Türk beyleri, geride (batıda) başta
Kül-çur olmak üzere Tarduş beyleri sonra Şadapıt beyleri, ilerde
(doğuda)başta Apa-Tarkan 14 olmak üzere Töles beyleri, sonra Şa-
dapıt beyleri [.....] Taman-tarkan ve Tonyukuk Buy-labağa-tar-
kan, sonra başlarında Sebeg-kul irkiz'in bulunduğu [.....] subaylar, IIG14
tüm bu subay ve beyler, babam kağana 15 saygı gösterisinde (?)
[bulundular]. [.....] o ..... Türk beylerini ve halkını ...
[.....]Türk beyleri ve halkı [.....] Bana bunca [_ _ _]. IIG15

VT1

Kuzey Yüzü

9 [(Babam] kağan ve amcam kağan tahta çıkınca dünyanın dört bu- IIK9
cağındaki bunca halkı [düzenlemişler, meydana getirmişler].
[.....] Tanrının lütfu ile tahta oturduğumda ben de [dünyanın dört
bucağındaki] halkı düzenledim, meydana getirdim. Türgeşlerin ka-
ğanına kızımı büyük törenlerle verdim, Tür[geş kağanının]10 kızını IIK10
da oğluma büyük törenlerle aldı; [.....] büyük [törenlerle] ver-
dim. Onlara baş eğidirim, döz çöktürdüm. Yukarda gök, aşağıda
yer lûtfettiği için, 11 halkımı, gözüyle görmediği kulağıyla işitme- IIK11
diği, ilerde gün doğusunda, sağda (gün ortasına), geride [gün batısı-
na, solde gece ortasına _ _] [götürdüm]. [Çinlilerin?] [kızıl? al-
tın]ını, beyaz gümüş ünü, parça parça ipeklerini (?) isigti (?) tohum-
larını öz at ve aygırlarını, kara samurlarını, 12 gök sincaplarını, IIK12
Türklerime ve halkıma kazındırdım, yoluna koydum. [Halkımı?]
dertsiz kıldım. Yukarda yüce Tanrı (?) güçlü [.....]
beyleri (?) ve halkı, 13 onları kalkındırın, acı çektirmeyin, sıkmaya-
yın [.....] Türk beyler, Türk halkım [.....] senin kağanından
(?) bu beyler [.....] Türk halkı 14 [...] görecektsin IIK14
[.....], sen evinde [.....] cakın, dertsiz olacaksın [.....]. Sonra
Çin hakanından birçok yontucu getirdim. Benim sözümü kırmadı,
ama içerdeki (saraya bağlı olan) yontucularını gönderdi. Onların
yardımı ile aynı bir bina (tapınak, türbe) yaptırdım, içte ve dışta
heykeller [yonttırdım, taşa işlettim. Gönlümdeki sözlerimi
.....] 15 sevgili oğullarınıza, torunlarınıza kadar, şunu görüp IIK15
bilin: ebedi taş [_ _]

YT1

Batı yüzü

Alınlık

[Türklerin] üzerinde [hüküm sürmüş olan] [babam] Bilge Kağan [öldüğünden?] [hâlâ] ağlarım, yaz gelince, yukarda gök (kubbe) ... [...] olunca ve geyik dağa kaçınca (?) .... Babam kağanın taşını ben kağan [_ _ _ _ _]dım.

YT1

Güneybatı yüzü

[_ _] Kağanın yazıtını, ben, Yolug-tegin yazdım. Bunca şeyi, binayı, heykelleri, resimleri [.....] Kağanın kuzeni, bin, Yolig-tegin, bir ay dört gün burada oturup yazdım ve yontturdum [_ _ _ _].

VT3

TONYUKUK YAZITI

Batı Yüzü

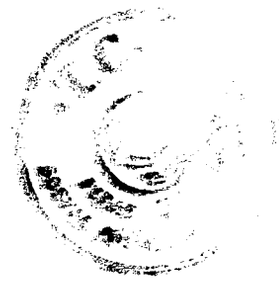
1 1 Ben hakim Tonyukuk kendim Çin elinde tebaa olarak doğdum Çünkü Türk TI 1
milleti o zaman Çine tâbi idi 2 (Düşündüm ki)"ben Türk elinin hanı (Kan) TI 2
olmak istemem (?)" bununla beraber Çinden ayrılıp kendileri9e han buldu-
lar. Fakat bu hanlarını tekrar koyup gene Çinlilere teslim oldular. O vakit
5 Tanrı böyle demişti: "ben sana bir han verdim. Fakat sen 3 hanını koyup, ge- TI 3
ne hüküm altına girdin". Bu tabiiyeti cezalandırmak için Tanrı onlara ölüm
verdi. Türk milleti öldü, zafa düştü ve mahvoldu. Müttehit (?) Türk milleti- TI 4
nin 4 eski elinde hiç bir derli toplu cemaat kalmamıştı. Lakin müstakil kal-
mış olanı toplanıp yedi yüz kişi oldular. Bunların üçte iki kısmı atlı, üçte bir
10 kısmı yaya idi. Yedi yüz kişiye 5 kumanda eden büyükleri şad idi. "Bana il- TI 5
tihak ediniz" dedi. İlk ona iltihak edenler arasında ben hakim Tonyukuk da

1 ben ... kendim] tonyukuk] TT4 tonyukuk <tun yukuk (= ilk vezir, ilk danışman) OFS ben bilge tonyukukum | hakim]WR3 bilge (akıllı) TT3 bilge TT4 bilge HNO bilge ME bilge SGC bilge | Çin ilinde] WR3 Çin idaresinde HNO Çin ülkesinde Gir. Çin yönetimi döneminde TT3 Çine bağlı olduğu zamanda TT4 Çin yönetimi sırasında SGC Çin imparatorluğunda | doğdım] WR3 katıldım HNO vücut buldum TT3 dodum TT4 doğdum ME kılındım SGC büyüdüm || 2 düşündüm ... beraber] WR3 Türk milleti kendi kağanlarıyla hem fikir olmadıklarından HNO Türk halkı hansız olmasın diye TT3 Türk halkı kağanını bulamayınca TT4 Türk halkı kendi halkını bulamayınca ME Türk milleti hanını bulamayıp SGC, hana sahip olamadıkları için || 6 tanrı ... türk milleti]WR3 hiddetlendiğinden HNO ölüm vermiş TT3 Tanrı ölmelerine neden olmuş olmalı TT4 öl demkiş olmalı SGC kuşkusuz tanrı terketiğinden || 7 Müttehit Türk Milletinin] WR3 Türk Sir halkı HNO müttehit (?) Türk Milletinin TT3 Türk Sir halkının TT4 Türk Sir halkının ME Türk Sir milletinin || 8 Lâkin ... toplanıp] WR3 o vakit Idat-Şad kendisiyle geride kalanları isyana teşvik etti (kışkırttı) ve yediyüz yandaşı oldu. HNO Ağaçta taşta kalmış olanlar toplanı yedi yüz kişi oldu TT3 Çöl'de (sahra, bayır) ormanda kalmış olanlar bir araya gelip yedi yüz kişi oldu TT4 Dağda bayırda kalmış olanları toplanıp yedi yüz kişi oldu. ME ormanda taşta kalmış olanı toplanıp yedi yüz oldu. Taşlı çölde ve çalılık ormanda kalmış olanlar toplanarak yedi yüz kişi oldu (those of them who remained in the bush and stony desert(to gether/assemle become seven hundred). || 10 idi ... dedi] WR3 o başkalarını katılıma teşvik etti HNO iltihak etti ve onlara katılan bendim HNO iltihak et dedi iltihak edenlerden birisi de bendim TT3 katılın dedi. kuşkusuz ona katılanlardan biri ben Bilge Tonyukuk idim TT4 "sözcüm ol dedi; sözcüsü ben idim ME Katıl dedi. Katılanı ben idim ST akıl ver dedi; akıl vereni ben Bilge Tonyukuk idim . || 11 hakim Tonyukuk]WR3 bilge (akıllı) TT3 bilge TT4 bilge HNO bilge ME bilge SGC bilge || 12 onu ... dedim] WR3 kağan rütbesini almak için zorlamaya karar verdim HNO Hakanımı ilerleteyim (=hakanı ilerleteyim mi?. İteyim mi? TT3 Onu kağan mı yapayım? (Shal I make him a kağan? TT4 Bunu kağan mı yapayım? ME Kağan mı kılayım. SGC Onu kağan olması için sıkıştırayım mı? (shal I press (him to become kağan)

bulunuyordum. Onu kağan diye ortaya atmağa ilzam etmeli miyim (?) dedim T6
ve düşündüm: insan arık buğalarla 6 semiz buğaları uaktan bilmek istese her
zaman arık boğa mıdır semiz boğa mıdır diyebilmezmiş" derler diye böyle
15 düşündüm. Ondan sona Tanrı bana sezgi verdiği için ben kendim onu kağan T7
olması için sıkıştırdım. Hakim Tonyukuk Boyla Bağa tarkan 7 benimle bera-
ber bulundukça ben Eltiriş Kagan olayım. Cenupta Çinlileri, şarkta Kıtayla-
rı, şimalde Oğuzları birçok öldürdü. Akılda eşi, şerefte eşi ben bulundum. O
vakit Çuğay-kuzı ve Kara-kumda oturuyorduk.

13 düşündüm ... düşündem]WR3 ki kim kendini bir zayıf boğayla birlikte bir şişman boğanın ar-
tında bilir (sanır) o bilmez ki kendini zayıf boğa mı yoksa şişman boğa mı tutar HNO (insan) zaif
buğalarla, semiz buğaları uzaktan bilmek isterse semiz buğa bilemez imiş TT3 (I though if lean
bulls and fat bulls kick one onather at a disstance, one cannot distinguish between fat bulls and le-
an bulls, they say (thus did I think) TT4 (insan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zo-
runda kalsa, hangilerinin semiz boğa hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş diye öylece
ME Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz boğa olduğu bilinmezmiş derler diyip öy-
le SGC if one (tries to)distinguish between a leon ox and a fat ox in the distance || 15 kağan olma-
sı için sıkıştırdım] WR3 kağanı yerleştirdim HNO o hakanı ilerlettim TT3 kağan yaptım TT4 ka-
ğan yaptım ME kağan kıldım || 16 hakim]WR3 bilge (akıllı) TT3 bilge TT4 bilge HNO bilge ME
bilge SGC bilge | Boyla ... olayım]WR3 en yaşlı kağan olan Boyla -baga Tarkan'la İlteriş ka-
ğanla bağlarını kuvvetlendirmek için HNO Boyla Baga Tarkan ile birlikte Elteriş hakan olayım
TT3 Having become a kagan in the company of Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan, İlteriş killed
in the great number the Chinese to the south..." TT4 Buyla Baga Tarkan sayesinde İlteriş Kagan
olarak ME Boyla Baga Tarkan ile beraber İltiriş Kağan olunca || 18 akılda ... o vakit] WR3 ben
hikmetin yoldaşı, şöhretinin (ünvanının yoldaşı olarak ona sadakatla bağlı idim şimdi ilk olarak
HNO bilgide eşi şöhrette eşi ben idim [o zamanlar] TT3 danışmanı ve emir subayı ben idim (It
was I who was his counselor and his aide-de-camp TT4 danışmanı ve kumandanı ben idim ME
bilcisi ve yardımcısı ben idim SUC onun danışmanı ve askeri kumandanı idi (he was his counsellir
and Army Commander

8 Geyik yiyip tavşan yiyip orada oturuyorduk. Milletin boğazı tok idi. T I 8
Düşmanlarımız etrafta avcı kuşlar gibi idi. Biz bu halde idik. Orada otururiken Oğuzlardan haberci geldi. 9 Habercinin sözü şöyle idi: "Tokuz-oğuz T I 9
milleti üzerine bir kağan (tahta) geçti" der; Çinlilere Komı-Sengünü göndermiş, Kıtaylara Tongra Semigi göndermiş; onlara şöyle haber göndermiş: az
bir miktar Türk milleti 10 harekete gelmiş; kağanları cesur imiş, müşaviri T I 10
hakîm imiş. İki kişi sağ kalırlarsa, sizleri ey Çinliler her halde öldüreceklerdir derim, şarkta Kıtayları da öldüreceklerdir derim ve biz Oğuzları bile 11 T I 11
öldüreceklerdir derim. Onun için siz Çinliler cenup tarafından taaruz edin, siz Kıtaylar şark tarafından taaruz edin; ben de şimal tarafından taaruz edeyim. Mütehit (?) Türkler elinden hiç bir hükümdar sözü yürümesin. mümkünse (böyle) bir hükümdarı yok edelim" 12 derim. Bu sözleri işitince gece T I 12
uyuyacağım gelmedi, gündüz oturacağım gelmedi. Bunun üzerine keyfiyeti kaganıma arz ettim. Şöyle arzettim: "Çinliler, Oğuzlar, Kıtaylar bu üçü birleşirse

20 geyik... oturuyorduk] WR3 yaban hayvanlarından kendimizi besleyerek ve yetişen bitkilerden kendimizi besleyerek yaşadık TT3 büyük av hayvanları ve tavşanlarla kendimizi besliyor orada oturuyorduk We were dwelling there nourishing ourselves on big games and hares) TT4 yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk SGC Yabani av hayvanı ve tavşanlarla-besleneek orada oturuyorduk We settled down living on wild game and hares) || 21 düşmanlarımız ... idi] WR3 düşmanların taaruzlarına karşı adaleler (sinirler) gibi serttik, ama biz beylerdik HNO düşmanlarımız etrafta kuş gibi idi TT3 deşmanlarımız etrafımızda zirve (?) gibiydi ve biz bir dağ geçidi gibiydik Our enemies were like peaks (?) around us, and we were like a mountains pass(?) TT4 Düşmanlırımız çepçevre ocak gibi idi;biz (ortadaki) aş gibi idik. ME Düşmanımız etrafta ocak gibi idi, biz ateş gibi idik SGC düşmanlırımız etrafımızda kuş sürüsü gibiydi (Our enemies were all round us like a flock of birds) || 22 haberci]WR3 elçi TT3 izci, casus (scout TT4 kaçak) SGC casus (spy) ME casus Er kaçak | habercinin sözü] WR3 elçinin konuşması TT3 casususun sözü (the word of the scout) TT4 kaçağın sözleri ME casusun sözü SGC the word of the spy Er. kaçağın sözleri | Komı Sеñünü] WR3 Kuni-Señgünü TT3 General Ku TT4 Genaral Ku'yu Me Ku'yu General || 28 tarafından (van tег)| ST takip etmek

13 tehlikede kalacağız; biz talihin iradesine göre bir taş ile tutulmuş gibi olu- T I 13
ruz (?). Bir şeyi yufka iken büküp toplamak kolay imiş: bir şeyi ince iken kı-
rıp parçalamak keza kolay, fakat yufka kalın olursa onu büküp toplamak
sarp imiş; ince kalın 14 olursa onu kırıp parçalamak sorp olur imiş. Şarktan T I 14
Kıtaylara, cenupta Çinlilere, garpta garp Türklerine şimalde Oğuzlara iki üç
bin kişilik askerlerimizle gelmeliyiz. Bu böyle olursa nasıl olur? böyle arzet-
tim 15 kağanın ben hakim Tonyukuk arzettiğim maruzatımı hüsnü telakki T I 15
buyurdu. "İşleri veya orduyu gönlünce sevket" dedi. Kök-öng-ü, bata çıka
aşmak suretiyle onları Ötüken ormanına doğru sevkettim. İnekler ve yük
hayvanlarıyla birlikte Toğla boyunca Oğuzlar geldiler. 16 Orduları üç bin T I 16
imiş: biz iki bin idik; harbettik, tanrı lütuf ve irade etti: onları perişan ettik,
bir kısmı nehre düştü. Perişan oldukları yollarda kaçarken telef oldular. Bu-
nun üzerine Oğuzların hepsi gelip teslim oldular. 17 Türk kağanını ve türk T I 17
milletini Ötüken eline getirmiş ve kendim hakim Tonyukuk Ötüken elinde
yerleşmiş diye işidip cenuptaki milletler, garpta, şimalde ve şarktaki millet-
ler hep bize iltihak etmek için geldiler.

34 üçü birleşirse] WR3 üçü bizi basarsa || 35 bir... oluruz(?) WR3 onların sihir taşını tutmuş gibi oluruz TT3 kendi iç kuvvetleriyle dış kuvvetleri tutmuş gibiyiz It seems as if we are holding the exterior with our own interior TT4 kendi iç kuvvetleri ile dış toprakları tutmuş gibiyiz ME dıştan tutulmuş gibiyiz || 36 bir ... imiş] WR3 Zayıfı sıkıştırmak güçlüler için kolaydır, inceyi yırtmak güçlü için kolaydır, ama zayıf kalınlaşırsa (güçlü olursa) onu sıkıştırabilen (ezebilen) kahramandır, ince (zayıf) ama kaba (kalınlaşırsa) olursaonu yırtabilen kahramandır TT3 If thin becomes thick, it is hard to bend it, they say; and if tenden becomes tough to bend it, they say; and if tender becomes tough, it is hard to break it, they say TT4 (Bir şey) yufka iken (onu) delmek kolay imiş, ince olanı (da) kırmak kolay; yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş. ME Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş. SGC When a thing is flimsy it is easy to crumple it up, but when the flimsy thing becomes dificult STince olanın delinmesi kolay imiş, ince olanın kırılması kolay imiş; ince olan kalınlaşırsa delinmesi zor imiş, ince olan kalınlaşırsa kırılması zor imiş || 38 şarktan (batıdan) kıtaylara] SGC Hotan'dan (from Khotan) || 41 hakim]WR3 bilge (akıllı) TT3 bilge TT4 bilge HNO bilge ME bilge SGC bilge || 42 kökönğ'ü ... Ötüken] Kök Öñün'den Yukarıya doğru TT3Having waded Kök Öñ, I led (them) toward the Ötüken TT4 Kök Öng Irmağını geçerek orduyu ötüken ME Kök Öngü çiğneyerek Ötüken || 43-44 inekler ... geldiler] WR3 Oğuzlar Togla'dan İngek Köl'e geldiler TT4 İngek Gölcüğü ile Tola Irmağından Oğuzlar üzerimize geldi SGC Sığırlarla ve yük arabalarıyla (with the cattle and bagage animals)

Doğu Yüzü

18 Biz iki bin idik; iki ordumuz vardı. Fütuhat yapmak için Türk milleti ve **T I 18**
hükümdar olmak için Türk kağanı Şantuntaki şehirlere ve hemen hemen de-
nize kadar ilerlemişler, fakat mahvolmuşlardı. Kağana bunu arzedip sefere
çıkarttım. **19** Şantung ovasına ve denize kadar eriştim. Yirmi üç şehir tahrip **T I 19**
55 etti. Usın Bundatu(?) karargahta yatıp kaldı. Çin imparatoru düşmanımızdı.
"On ok" hakanı yani garp türk düşmanımızdı **20** Bunlardan başka kudretli **T I 20**
Kırkız kağanı da düşmanımız oldu. Bu üç kağan birlikte meşveret edip " Al-
tın ormanında buluşalım" demişler. Böylece meşveret etmişşler. Şarktaki
türk kağanına karşı sefer edelim" demişler; "ona karşı sefere çıkmazsak o
60 her halde (?) bizi - **21** çünkü kağanı cesur ve müşaviri hakîm imiş-öldüre- **T I 21**
cektir. Üçümüz birleşip hemen üzerine sefer edelim, onu yokedelim" demiş-
ler. Türgiş kağan böyle demiş:"Benim milletim de orada bulunacaktır" demiş
22 Türk eli kargaşalıktandır" demiş. "Onlara tabi olan Oğuzlar da isyana **T I 22**
kalktılar" demiş. Bu sözü işidince hemen gece uyuyacağım gündüz otura-
65 ğım gelmedi. O zaman düşündüm

---

51 fütühat ... şantung] WR3 ..... oraya yarlaşmak için, bir zamanlar Türk halkı ve Türk kağanı TT3 The Turkish people and the Turkish kagan had never reached the cities Shantung, and the ocean since they were craeted and since he (i.e. The first Turkish Kagan (to go on campaigns) and went to compains TT4 Türk halkı (yaratılalı), Türk kağanı tahta oturalı, Türk milleti oldu olalıTürk hakanı oldu olalı || **55** Usın Bundatu] Gir. Laissan abitir son esprit TT3 having not been able to sleep enough TT4 uykusu kaçarak ME uykusunu burda terketti || **56** kudretli kırkız kağanı] WR3 ..... YT3 meziyetli (de plus) TT3 populous (Kirgız and their) TT4 kalabalık kırgız || **60** kağan... imiş] WR3WR3 kağanı bir kahramandı müşaviri akıllı HNO hakanı cesur imiş, müşaviri bilge imiş TT3 to counselor issaid to be wise TT4 kağanları cesur imiş sözcüleri de akıllı || **63** Türk eli .... demiş WR3 Türk halkı kargaşalık içinde TT3 Oğuzlarda sakıntılıydı TT4 Türk halkı kargaşa içinde ME milleti karşıklık içindedir SGc [the Türkü?) are in a state of disorder and | onlara .... demiş| WR3 ona teslim olmuş olan Oğuzlar dağıldı TT4 Oğuzlarda huzursuzdur Grən. Oğuzlara da isyan edin ME Oğuzu yine sıkıntıdadır SGC (he said " and) their Oğuz are unsettled || **64** o zaman düşündüm] WR3 düşündüm ki ..... TT3 Sonra düşündüm (tahan I tought) TT4 Ozaman düşündüm işte ME o zaman düşündüm SGC düşündüm(I though) (sakıntım kalimesinden sonra "a" şaşkınlık ifadesi yok)

23 "İlk önce Kırkızlara ....? karşı çıkarız" dedim. Kögmen yolu bir imiş o da TI 23
kardan kapanmış diye işidince "bu yoldan gidilirse yaramıyacak" dedim. Kı-
lavuz aradım ve uzaktaki Az elinden bir kişi buldum 24 [.....] "Benim elim TI 24
Az' dır [.....] orada bir konak yeri vardır; Amu (-) boyunca ilerlenebilir;
70 orada durulursa bir at ile vaktinde yürünebilir" dedi, Ben de bunu işidince
"bu yoldan gidersek iş olağandır" dedim ve düşündüm.

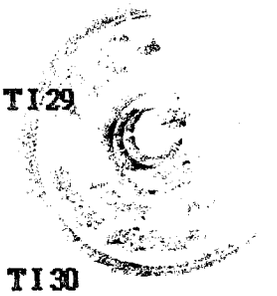
66 ilk önce .... dedim] WR3 ....(Kırkızlaera karşı sefer etmek istiyoruz).... TT3 If we (first) march again the Kırgık TT4 (önce kırgızlara sefer edersek iyi olur) ME Kırgızlara ordu sevkedersek iyi olur || Kılavuz ... buldum] WR3 memleketim halini bilen birini aradım ve Az-Stepp'inden bir adam buldum TT3kılavuz istedim, Çölde yaşayan Az halkından bir adam buldum (I looked for a guide and fonud a man from the Az people who lived in the plain) TT4 kılavuz istedim Çöllü Az Kavminden bir er buldum. Gir. bozkırlı bir klavuz buldum OFS Çöllü iz eri (izci, klavuz) buldum SGC Bir klavuz aradım ve Çülgi'den bir Az buldum(I searced for a guide and I found an Az man from Çülgi) || ... benim ... dedi]benim ülkem Az ülkesi (ben bu yolı biliyorum, Kögmen üzerinde bir yol yegane yoldur. Onun üzerinde durulabilecek bir yer var, bu yerlerin üzerinden atla geçilirse ve orada durulursa böylece at olarak (tek sıra) oradan geçebilirz TT3 I heart from him 'Tha way' which goes to the land of the Az is (beside) tha Amu River. It is a road wide enough only for one horse'. The man saed to me that he (once) had gone by that (way) TT4 Ondan şöyle işittim Az ülkesi (yolu Amu Irmağı boyunca imiş (ancak) bir atın geçebileceği kadar imiş (kendisi?) o yoldan bir kez gitmiş ME Az ülkesinin yolu Amu boyunca.... imiş onunla gitmiş, bir at yolu imiş, onunla gitmiş SGC Bir zamand (anlatımış olduğuna göre) bir at için bir at yolu varmışthere is (reported to be)a path for one horse horse at a time

Kuzey Yüzü

Kağanıma 25 (Bunu) arzettim. Askeri sefere hazırlandım ve atlandım. Ak Ter- T I 25
meli geçerek öte tarafında cemettirdim. Onları at üzedine bindirip karlar arasında yol açtırdım. Bunun üzerine yere indirdim ve yukarıya doğru atlarını yederek
75 piyade halinde ağaçlara deyneklere ? tutuna tutuna ileri yürüttüm. Öndeki etrafı karı 26 çiğnedikten sonra orduyu ilerlettim. Ibar (-) geçidi sırtlarını aştık. Gene T I 26
böyle güçlükle aşağıya indik. On gece ve gündüz yandaki dağ sırtlarında kar manialarn arasında geçip gittik. Kılavuz yanlış sevkettiği için boğazlandı. Böyle
mihnet çekerken kağan " hemen atlara binmeğe çalışınız, 27 bu anı nehridir;
80 bunun boyunca atlı gidelim" demiş. Bu su boyunca aşağıya vardık. T I 27
Efradı saymak için atlardan indirdik ve bu sırada atları ağaçlara bağladık. Hem gece hem gündüz dört nala yürüyüş yaptık ve Kırkızları uykuda bastık, 28 ve mızraklarla yol? açtık. Hanı ve askeri toplanmış idi. Cengettik ve mızraktan ge- T I 28
çirdik. Hanlarını öldürdük. Kağana Kırkız milleti teslim oldu. Geri döndük.

72 atlandım.. geçerek] TT3 atlara bindirip suyu geçirdim (enter the water on horseback) TT4 atlara bindirdim ME attan aşağı dedim || Ak Termali ... onları] WR3 Oğuzlara sadakatlerini ispatlattım HNO Oguzları öne sevkettim TT3 Askerlere arkalarından hiddetlendim (I let (the soldiers) heat their backs) TT4 (ırmağını böylece) geçerek zaman kazandım ME geçip sırlattım SGC Uygun anı tercih ettim. (I crossed tnhe Ak Termel and chose a fevorable moment) || 76 karı .. böyle WR3 karı zorla yarıp Kar ayakabılarıyla ıbarı geçtik HNO Karı çiğneyerek yetişip ibarı aştık TT4 karları yoğururcasına yürütüp. Ormanla kaplı doruğu aştık TT3 forward as if kreading (the snow we climbed over the wooded hill. ME öndeki er çiğneyi verip ağaç olan tepeyi aştık || 77 yandaki ... gittik]WR3 yokuşlarda bulunan engeli yolları geçtik(atlarla) HNO yandaki sırtlardaki manialar arasından vardık TT3 Engelin (karın) etrafından dolanarak gittik we went on going around the barriers (of snow)) TT4 yandaki engeli dolanarak gettik || yandaki engeli aştık SGC We marched (for ten days) skirting the spurs on the side (of the mountains) || 80 anı ... vardık] WR3 nehirden atlı geçtik aşağıya doğru atlarla ilerledik HNO Anı suyunu (atlı olarak) varalım bu su boşunca vardık TT3 Anı nehrinde varalım Nehir boyunca yol aldık (We arrived at the River Anu. We rode down along that river) TT4 Anı Irmağına vardık ... O ırmak boyunca yol aldık ME O sudan aşağıya indik SGC Biz Anı nehrine gittikWe went to the river Anu (and went down it) || 81 efradı saymak için] WR3 beri gelebilmek için kişileri indirdik TT3 Yemek yedirmek için In order to be fed we ordered (the soldiers to dis mount TT4 Tınmanmak için (askerleri) atlardan indiyorduk ME Yemek yemek için attan indirdik SGC (We went along down that river and) let the men dismount to cook || 83 mızraklarla yol açtık]WR3 silahlarla yolu açtık HNO mızrakla yol açtık TT3Uykularını mızraklarla açtık. (We awakened them?) with the lances TT4 uykularını mızraklarla açtık ME uykusunu mızrak ile açtık SGC mızraklarınızla yolu açtık (We opened(a way?) with our lances

Kögmenli dağından beri geldik. 29 Kırkızlardan geri döndük. Türgiş kağan- T I 29
dan haberci geldi; sözü şöyle idi: "Şark kağanına karşı asker yürütelim" de-
miş Türgiş kağan eğer bisz ona karşı asker yürütmezsek bizi çünkü kağanı
cesur imiş- herhalde? bizi 30 öldürecektir" demiş. - Türgiş kağan şimdi dışa- T I 30
rıya sefere çıkmış" dedi;-On-ok milleti gecikmeksizin dışarı sefere çıkmış"
der. "Çinlilerin de hazır askeri var dedi; 31 ve katun, tam bu sırada vefat et- T I 31
mişti "ona yuğ yapacağım" dedi. "Siz asker ile varın" dedi. "Altın ormanı da-
ğında oturun" dedi. "Askerlerin başına İnel kağan ile Tarduş Şad geçip sefe-
re varsınlar" dedi. Fakat, ben Tonyukuk böyle söyledi: 32 "Bu askeri sen T I 32
ilet" dedi; "onlara (garp Türklerine) cezayı gönlünce kükmet, sana (daha) ne
diyeyim?" dedi:Şayet düşman gelirse bana haberci gönder; gelmezse müste-
rih kalve benden dil haberini alıp otur" dedi. 33 Altın ormanı dağlarında T I 33
oturduk. Derken süratle ? üç haberci geldi; üçünün de sözü bir:"kağanları as-
keri ile harekete geldi ve On-okların askeri de hemen nerede ise dışarıya çık-
tı" derler. "Yarış ovasında toplanalım" demişler. Bu sözleri işidip kağana bu
haberi gönderdim. Han tarafından 34 geriye haber geldi " oturun"diye. "Da- T I 34
ha ileriye yürüyüş etmeyin, kendinisi iyi muhafaza (?) altına alın, üzerinize
baskın ettirmeyin" demiş. Bögü kağan bana böyle söylemiş. Fakat baş ku-
mandan Apa tarkana gizli haber göndermiş: "Hakim Tonyukuk zeki ve cev-
valdir, kendi aklıyla gider; 35 o, askeri tahrik edelim diyerek fakat ona mu- T I 35
vaffak etmeyin". Bu haberi işidince askeri yürüttüm. Altın ormanı dağını
yolsuz yerinden aştım ve İrtiş nehrini geçitsiz yerlerinden geçtik. Yürüyüşe
gece devam ettik. Bolçuya şafak sökerken vardık.

89 On-ok milleti]WR3 ona bağlı olan halk ‖ 90 hazır askerleri]WR3 bir sürüsü ‖ 92 İnel Kağan ... dedi] WR3 Genç kardeşim kağan, Tarduş Şad'ı sefer etsin OFS (Ülkenin küçük kağanı) ini il kagan ‖ 94 askeri sen ilet] WR3 bu sürüyü oraya götür ‖ onlara ver] WR3 kendi görüşüne göre zorlukları açıkla ‖ 95 şayet ... gelmesze] WR3 onları geldiği haberini bileyim (benim öğrenmemi sağla! HNO Gelir ise Köğ? toplanır TT3 If the enemy comes, a trick can be planned TT4 Düşman gelip ise görülüp gelr ME Gelirse hile toparlanır ‖ On-Okların askerleri WR3 ona bağımlı olan sürü ‖ 100 Bögü Kağan ... Fakat] WR3 şöyle haber vermişti HNO bana karşı şöyle söylemiş TT3 Bögü kağan sent me TT4 bana böyle haber göndermiş ME bana böyle haber göndermiş‖ 103 hakim]WR3 bilge (akıllı) TT3 bilge TT4 bilge HNO bilge ME bilge SGC bilge| zeki ve cevvaldir, kendi aklıyla gider] WR3 kurnazdır ne yapacağını bilir TT3 Bilge Tonyukuk is malicious and evil-minded TT4 aksi mizaçlıdır, öfkelidir ‖ askeri ... altın ormanı] WR3 o derse ki "sürüyle sefer edelim, karşı koymayın!" Bu sözü duyduğumda sürüyü yola çıkardım yol almaksızın Altın yış

Batı Yüzü

36 Bir haberci getirdiler; sözü şöyle idi: "Yanış ovasında yüz bin kişilik as- T II 36
ker toplandı" der. Bu sözleri işidince beyler hep 37 geri dönelim; er için te- T II 37
110 vazu yektir" dediler. Fakat ben böyle derim, ben hakim Tonyukuk: "Biz bu-
raya Altın ormanlı dağı ayarak geldik; buz buraya İrtiş nehrini 38 geçerek T II 38
geldik. Dediklerine göre buraya gelen düşmanlar cesurlarmış, fakat geldiği-
mizi duymadılar. Tanrı Umay ve mubarek Yer-Subları işte bizim için onlara
gaflet verdi. Ne için kaçalım (?) onlar 39 çok diye neden korkalım? biz azız T II 39
115 diye neye basılalım, taarruz edelim" dedim. Taarruz ettik. (Kararkahlarını)
perişan ettik. 40 Ertesi gün çok geldiler atış ve kasırga gibi kızıp geldiler, T II 40
cengettik. İki cenahları takriben bizimkinin 41 yarısından fazla idi. Tanrının T II 41
lütfuyla çokturlar diye biz korkmadık. Cengettik, tarduş şad arkamızdan ge-
lip irtibat teşkil etti, onları perişan ettik, kağanlarını esir tuttuk; yapgusunu
120 şadını 42 orada öldürdüler. Takriben elli kişi esir ettik. Aynı gecede her ta- T II 42
rafta milletlerine haber gönderdik, itaat arzettiler. Beyler ve milleti, hepsi 43 T II 43
gelenleri nizama koydum ve milletten birazı kaçtığı için arkalarından On-
Okların askerini sefere çıkardım. 44 Biz de sefere çıkıp Yinçü Ügüzü inci T II 44
nehri geçip [-] Tinesi -oğlı-yatığma-bengige [-?]

109 dönelim ... dediler] WR3 temiz (halis) olanların tevazuu iyidir HNO Ere nefsini saklamak yektir TT3 To become tired is of course , better TT4 temizin (yani savaşıp yenilmemişin) utancı (savaşıp yenileninkinden) daha iyidir ME temiz edepli olmak iyidir SGC modesty in a pure man is better [than pride] || 112 göre ... duymadılar] WR3 sizden gelenler cesurdurlar Ben ama dedim ki siz bize inanmadınız ve bu da onun işaretir ki HNO Buraya gelenler cesur dedi bizim geldiğimizi duymadılar TT3 Those who have came (with us) said: It difficult (to go forwards But they did not suffer (these difficultiesso much) TT4 Buralara kadar gelenler geliş zordu dediler ama pek zorluk hissetmediler ME Geleni cesur dedi duymadı || 118 Cengettik ... kağanlarını] WR3 Tarduş Şad savaşlarda yer aldı ve onları avlayarak dağıtı HNO Tarduş Şad arada irtibat temin etti. Düşmanı perişan ittik TT3 (We fought, and put (the Tarduş) ME Tarduş Şadına kadar kovalayıp dağıttık TT4Tarduş Şad'a doğru kovalayaram bözguna uğrattık. || 123 onok] bize bağlı olan sürüyü sefer ettirdim || 123 Çıkıp ---yinçe (anı ertimiz YT3'te yok)] WR3 ve onları takip ettik HNO anıya erdik TT3 and followed them up TT4 onları geçtik ME Anıyı geçtik | Yinçü Ügüzü (İnci nehri) geçip] WR3 Yençü Irmağı üzerinden gecerek HNO İnci Nehrini geçerek TT3 Having Croossed over Pearl River TT4 İnci Irmağını geçerek ME İnci nehrini geçerek || 124 Tinesi -oğlı-yatığma-bengige [-?]] WR3 Tensi Oglı Yatıgma Bengli Tepelerinden geçerek TT4Tanrı oğlu denilen dorukları ak benekli Ek dağını geçerek ME Tinnesi oğlu denilen mukkaddes ek dağını geçerek SGC2 Göğün oğlunun yattığı dağ OFS

Güney Yüzü

45 Temir Kapıga kadar onları takip ettik; oradan onları geriye çevirmeye mec- **T II 45**
bur ettik. İnel kağana kadar **46** orada Soğd eli Suq idaresinde gelip itaat ettiler. **T II 46**
Atalarımız ve türk milleti vaktiyle sahipsiz Temir Kapıgı Tinesi - oglına ? değin
yürümüş ve **47** Tinesi- oğlı- yatağma dağlarına kadar yürümüştü. O yarlara ben **T II 47**
hakim Tonyukuk (Hanımızı) iletdiğim için yurda **48** sayısız sarı altın, beyaz gü- **T II 48**
müş, kız karı? cevahir ve nukut getirdi. Elteriş kağan hakimliği **49** ve cesurluğu **T II 49**
dolayısıyla Çinlilerle on yedi defa harbetti, Kıtaylarla yedi defa harbetti, Oğuz-
larla beş defa harbetti. O *zamanlar müşavidiğini* ben gördüm, serdarı ben idim.
Elteriş kağana, Türk Bögü kağana, Türk Bilge Kağana [–]

125-127 Temir Kapıga ...Temir Kapıgı]WR3takib ettik ve onları oradan geri getirdik Onlar İnl Kagan ve karın'li Daağlarına, Tözik Tokraslarıyla geldiler, orada Jüreki'yi aşarak Bassal'a Ardak halkına geldi ve onlara aynı gün taarruz etti ı vakit Türk halkı kadar takip ettik. Oradan geri döndürdük. İnci hakanı [Demirkapıya] Müslıuman Araplara... Oradan-Sukın başbuğluğunda Suğdak milleti hep geldi. O gün türk Milleti TT4 kadar vardık. Oradan (ordumuzu) geri dönderdik. İnel Kağan'a [öylece Mançudlar, Sakalar], Farslar, Toharlar ... ve onların berisindeki Aşok bağlı Soğdak halkı hep geldiler, boyun eğdiler ve kağanı övdüler? Türk halkının Demir Kapı'ya ME kadar eriştik. Ordan döndürdük İnel Kağna, korkup .....Tezik, Tokar ..... ondan berideki Suk başlı Soğdak milleti hep geldi, baş eğdi.... Türk Milletinin Demir Kapıya [|sayısız ... getirdi.] WR3sarı altın ve parılak gümüş, kırmızı ipek Angrit-yiyecek vergi getirdi. HNO sarı altın, kız kızan, deruhte ettirip defineler sayısız getirdi.TT4 sarı altınları, beyaz gümüşleri, kızıl kadınları, hörgüçlü develeri ve ipekli kumaşları fazlasıyla önümüze getirdiled ME sarı altın, beyaz gümüş, kazkadın, eğri deve, mal zahmetsizce getirdi OFS sarı altın beyaz gümüş, kıymetli veya dişi? sağır, hörgüçlü deve || 130 Elteriş kağan hakimliği]] WR3 en yaşlı kağan halkının akıllılığından dolayı HNO Elteriş Hakan bilgeliği TT4 İlteriş Kağan akıllı olduğu için

Doğu Yüzü

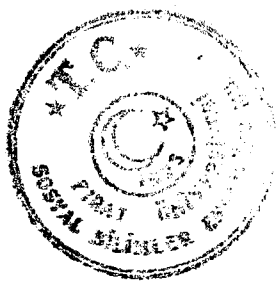
135 51. Kapağan kağan(- - - - - -). Gece uyumadan 52 gündüz oturmadan ve kızıl **T II 51-52**
kanını dökerek ve kara terimi su gibi akıtarak işimi gücümü ona hasrettim, hem
büyük süvari kolları gönderdim 53 Erkui Karagu ? hassa?ları büyüttüm. Geri **T II 53**
dönen bir düşmanı [- -]: kağanımı sefere çıkarttım. Tanrının lûtfuyla 54 bu **T II 54**
Türk milleti içine zırhlı düşman getirdim. Dizginleri takılmış ? atı koşutmadım.
140 Elteriş kağan himmet eylemiş olsaydı 55 ona uyarak beh kendim gayret etme- **T II 55**
miş olsaydım el de budunda yok olacaktı. O çalıştığı için, ben de ona uyarak
çalıştığım iin 56 hem ülke, ülke oldu hem de millet, millet oldu. İmdi ben ihti- **T II 56**
yar oldum, koca oldum. Fakat her hangi bir yerdeki kağanlı milletin başında 57 **T II 57**
yalnız serseriler bulunsaydı bundan ne felâket doğardı. 58 Türk Bilge kağanın **T II 58**
milleti için bunu yazdırdım, ben hekîm Tonyukuk.

134 kızıl kanını dökerek ve kara terimi su gibi akıtarak işimi gücümü ona hasrettim,] O kırmızı alın dağıttı (saçtı), o parlak gümüş dağıttı (saçtı) ..... HNO Kızıl kanımı döküterek kara terimi akıtarak eşimi, gücümü ona verdim TT4kızıl kanımı akıtarak, kara terimi döküterek nizmet etim Kızıl kanımı döktürerek, kara terimi köşturarak işi, gücü verdip hep. || 136 Erkui Karagu ? hassa?ları büyüttüm] WR3 Erkui Karguyu büyüttüm HNO Arkuş (?) ve ateş kulelerini büyüttüm TT3 "Müstahkem mevkileri ve gözetleme kullerini büyüttüm (I have made the fortifications and watctowers great) TT4gözetleme kulelerini yerli yerince yüceltim ME Siperi, nöbet yerini büyüttüm SGC Arkuy tepelerine (?) (yer adı?) gözetleme kulleri diktirtim(Arkuy established the watch tower of Arkuy (place name?) || 137 dönen bir düşmanı [- -]]WR3 bize karşı gelmiş olan düşmanları tabii ettim HNO Basılıcak olan düşmanı geri getirdim TT3 Çekilen düşmanı üzerimize gelmeleri için zorladım (I used to force withdraving enemies to come (on us)) TT 4 Dönen düşmanı geri getirirdim || Dizginleri takılmış ? atı] HNO damgalı at TT4 kuyruğu düyümlü (düşman) atların ıEr. Kuyruğu düyümlü düşman atlarını || 143 yalnız serseriler]HNO (Baş olarak bir serseri TT4 böylesi bir devlet adamı

T.C.

145 **Kuzey Yüzü**

59 Elteriş kağan himmet etmemiş yahut yok olsaydı, ben kendim hakîm Ton- **T II 59**
yukuk de gayret eylememiş yahut yok olsaydım **60** Kapagan kağan ve müt- **T II 60**
tehit (?) Türk milletinin ülkesinde hem ahali hem millet hem cemaat sahipsiz
olacaktı. **61** Elteriş Tonyukuk çalıştıkları için Kapagan kağan ve müttehit **T II 61**
(?) türk milletini, Oğuz milletini iyi idare edip saltanat sürüyor.

ANLAM FARKLILIKLARI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR:

Bu araştırmadaki esas amacımız okuma farklılıklarını tesbit etmek olduğundan, anlam farkrklılıklarını Thomsen'in çevirisi üzerinde diğer araştırmacıların anlam farklılıklarını dip not halinde gösterdik.

İleriki bölümde de bu farklılıklarla ilgili bazı açıklamalar getirdik.

II. Bölümün uzun olması sebebiyle bu bölümü kısa tutmak zorunda kaldık.

T.C.
TÜRK DİL KURUMU
SOSYAL BİLİMLER

ANLAM FARKLILIKLARI
KÜL TİGİN-BİLGE KAĞAN YAZITLARI
AÇIKLAMALAR

KÜL TİGİN

DOĞU YÜZÜ

ANLAM FARKLILIKLARI AÇIKLAMALAR

1. (3) **KT D 1** Yükelmişler

Thomsen tarafından başlangıçta,"İnsan oğullarının üzerinde atalarım Bumin Kagan ve İstemi Kağan yükselmişler." cümlesinin yüklemi olan "olurmuş" fiilinin "yükselmişler" şeklinde çevirmiştir (VT1, 1896:97). Daha sonra "oturmuşlar" şeklinde çevirmiştir (VT3, 1933:99). Radloff aynı cümlenin yüklemini başlangıçta " WR1 yükselmiş" şeklinde çevirmiştir. (WR2, 1894:4), daha sonra ise yüklemi "WR1: oturdu" şeklinde çevirmiştir (WR2,1897:131). Daha sonraki nâşirler ise, cümlenin yüklemini Thomsen'in ikinci çevirisini dikkate aldıklarını görüyoruz. Bu eserlerde, yüklem " HNO.: oturmuş; TT1, TT2, SGC :oturmuş".

2.(10) **KT D 3** Gök Türkler egemence uzanıyorlarmış

"idi oksız kök türk" ibâresi yanlarında kısaltılmış künyeleri ile verilen eserlerde ya da araştırmalarda "WR1 kalabalık, sahipsiz ve sıfatsız (cinsi olmayan) Türk halkı; WR2 bundan böyle asil ırkların hükmettiği mavi Türkler; VT2 sahipsiz ve teşkilatsız kalmış olan "göktürk" leri HNO sahipsiz ve teşkilatsız olan Gök Türkleri; TT1 They ruled organizing the Kök(blue) Türkish betwe-en the two (boundaries); TT2 Pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) Göktürkleri düzene sokmak öyle-ce hüküm sürerler imiş; ME ikisi arasında pek teşkilatsız Gök Türk öylece oturuyormuş ;SGC (bet-ween the two the original Türkü lived thus no tribal organizating at all 41b) ;ONT üniter Göktürk huzurla yaşarmış. " biçimlerinde ifâde ediliyor. Radloff idi kelimesin "sahip" anlamın açıklayarak "keine herrschenden adligen Geschlechter habend" şeklinde yaptığı ikinci çevirisinde ise "idi uksus" şeklinde okuduğu kelimeyi "asil ırk, yöneten, soylu" şekillerinde ifâde ederek ibâreyi yukarıdaki gibi çevirmiştir. Tekin ise ibâreyi "idi oksuz"ibâresini pek örgütsüz şeklinde açıklamıştır.

3.(14)**KT D 3-4** sıraları... ölmüş

Buradaki ibâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 Nihayet öldü; WR2 Nihayet öldü; VT2 Nihayet vadesi gelmiş; HNO Vadesi gelince vefat etmiş; TT1 Böylece ölmüşler

(they thus passed away); TT2 sonra öylece vefat etmişler; ME kendisi öylece vefat etmiş; SGC. to meet one's fate, die' (742a)" şeklinde çevirilmiştir.

Buradaki cümlenin anlaşılması bakımından asıl zorluk "özi ança" ve "kergek bolmış" ibârelerinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmıştır.Özellikle, "kergek bol-" deyimi farklı şekilde açıklanmıştır.

Tekin kelime ile ilgili olarak: " Thomsen buradaki kergek kelimesini haklı olarar *kerge- fiilinden -k ile yapılmış bir isim saymış Huastuanift'te geçen kerget-(< *kerge-t-) fiilini de bu etimolojisine kanıt olarak zikratmiştir. (VT2, 1916:50,51). Ne varki Thomsen, keggek kelimesinin asıl anlamını tesbitte pek başarılı olamamıştır. Uygurca metinlerdeki eksüt- kerget- "azaltmak, yok etmek" ve eksük kergek "eksik gerek, yani, eksik ve yok" kelime koşmaları kergek kelimesinin asıl anlamının "yok. nmevcut" olduğunu açıkça göstermektedir. "Gerekli olan şe" şey "yok" demektir. O halde kergek bol- "yok olmak" anlamına gelir. Buylö olunca bu deyimdeki fiilin bul- olduğunu savunan görüş de (Clauson 1972:742) havada kalır.

kergek bol- deyiminin, uç- ve uç-a bar- gibi, daha çok hükümdarlar ve hükümdar ailesinden prensler için kullanılan saygılı bir ifade şekli olduğu anlaşılıyor. Yazıtlarda Kül Tigih için de kullanıldığını görüyoruz: inim kül tigin kergek boltı (KT D 30, K10). AYnı deyim İhe Höşötü yazıtında genç yaşta ölen 2. Küli Çor'un ölümü içinde kullanılmıştır:yagıka yalïnus oplayu tegip opluyu kirip özi kıssga kergek boltı (D11).

Kağan'dan küçük unvanlı kişiler için daha çok yok bol- deyimi kullanılır: Katun yok bolmış erti (TI K7), ulug oglum agnp yok bolça... (BK G9), Karluk ilteber yok bolmış (BK D 40). Özellikle bu yok bol deyimi kergek bol- deyiminin açıkladığımız tarzda anlaşılması gerektiğini kanıtlamakta ve desteklemektedir." şeklinde açıklamalar getirmiştir.

4. (15) **KT D 4** ağlayıp... kavimleri] (yani yabancıları)

"WR1 yaslı ve üzüntülü (matemli) olarak etraftan; Doğu'ya kadar oturmuş (ikamet etmiş) güçlü halkları; WR2 Yaslı ve kederli olarak ileri gündoğusundan Bökli-Steppinin kabileleri VT2 yuğçı matemci ve sıgıt (nevha)çılar şarktan gün doğusundan Iraktaki Bökli (?) Kavmı; HNO. metinciler, ağlayıcılar Şarktan, gün doğusundan ormanlarda, çöllerde oturan kavimlerden; TT1 As mourners and lamenter there come from the ait fram where the sun rises, the representatives of the

people of the Bükli plain; TT2 (Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğudan çeşitli doğudan Bükli Çöl halkı; SGC mourners and weepers came from many contruies 899a "

Yukarıda yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde "bökli çöllig il" ibâresi farklı açıklanmıştır. Bu husus için bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamar:11.3.

5. (16) **KT D 4** Çinliler ... Kıtaylar]

"WR1 Parpurumlar, WR2 , Parpurumlar, VT2 Apurumlar, Kırgızlar, Üç Kunkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtanlar HNO Apurumlar, TT1 the Byzantium, TT2 Bizanslılar HNO Bizans OFS Büyük Roma "

Orkun Tekin ve Sertkaya ibâredeki apurum okunn kelimenin Bizans şeklinde açıklayarak kelimeyi bir kavim adı olarak açıklamışlardır. Sertkaya kelime ile ilgili daha detaylı bir açıklama getirmiş ve kelimeyi " apa purum " şeklinde okunmuş ve "Büyük Roma" şeklinde çevrilmesi gerektigi üzerinde durulmuştur (OFS, 1982:129).

bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 12.1.

6. (19) **KT D 5** oğulları

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde kelime"WR1 oğulları ve yeğenleri WR2 oğulları TT2 oğulları ME oğulları SGC oğulları ve torunları (40) " şeklinde tercüme edilmiştir.

Rodloff, Thomsen'in "oglı atı" 'oğulları' şeklinde çevirdiği ibareyi başlangıçta "oğulları ve yeğenleri şeklinde çevirmiştir.Thomsen "Çözülmüş Orhun Yazıtları" adlı eserinde 10 nolu dip notunda: "oglı atı'daki atı acaba nedir? RADLOFF bu kelimeleri "oğulları ve yeğenleri" diye çviriyor. Bun bu çevirinin doğru olabileceği fikrine -"yeğen" anlamına gelen bir "atı" kelimesenin var olabileceğini kabul etsek bile-katılamıyorum; zira, böyle olsaydı kelimenin burada atı dağil atısı biçiminde olmaı gerekirdi, oysa I. ve II. da atı diye geçiyor; öte yandan, metnin devamında da "küçük kardeşler" yanı sıra "yeğenler"e hiç değinilmeksizin, yalnızca ağullarından (oglı) söz edilmesi, varsayımındaki beklentinin aksine bir durumdur. Bu biçimi ile düşünülecek olursa atı kelimesi burada yalnızca 'ad, isim' anlamına gelen at'la ilgili olabilir; benim basıtçe "oğulları" diye çevirdiğim oglı atı terkibi ise, bana öyle geliyor ki, "ismen oğulları" (kelime kelime:" adları oğul olanlar"?) gibi bir kavramın karşılığı olmalıdır." demektedir.

Radloff aynı kelimeleri ikinci neşrinde oglıtı biçiminde okumuş ve "oğulları" diye tercüme etmiştim (WR2, 1897:131).

Tekin de Rodloff'un ikinci okuyuşu gibi kelimeyi "oglıtı" şeklinde transkripsiyonlamış ve bu oglıt'ı ogıl (oğul) kelimesinin -t ile yapılmış çokluk şekli saymıştır (1968:122). Tekin daha sonra da bu okuyuşunu ve çevirisini değiştirmemiştir.

Clauson ogh atı şeklinde okuduğu ibâreyi "oğulları ve torunları" şeklinde okumuş ve çevirmiştir (SGC, 1972:40b).

Ayrıca bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:14 (s.167).

7.(25) **KT D 6** birbirleri aleyhine gizlice düzen kurdukları için

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:" WR1 ittifaksızlık içinde yaşadıklarından WR2 karşılıklı düşmanlıklarından VT1 küçük kardeşlerle büyük kardeşleri birbiri aleyhine birbiri aleyhine kıyam ettirdikleri ve HNO küçük kardeşler büyük kardeşlerin aleyhne kıyam ettiği için TT1 since they were tricky and created a rift between younger and elder brother TT2 erkek kardeşlerle büyük kardeşleri birbirine düşürdüğü için ME birbirine düşürdüğü için" şeklinde çevrilmiştir.

Buradaki ibâre "kiñesürtükin" kelimesinin anlaşılmadığından dolayı farklı şekilde izah edilmiştir. Bu hususta bkz. Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:19.1. (s. 169)

8.(29) **BK K 7** öz ... olmuş

Thomsen "ını oglın kul boldı, silik kız oglon" şeklinde transkripsiyonladığı ibare, yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 temiz pak kızları ;WR2 temiz (pak) kızları; VT2pak kızları halayık oldular; HNO pakize kız evladı cariye oldu evladını cariye eyledi; TT1 and their daughters worthy of becoming ladies became servantes to slaves to the chinese people ;TT2 hanım olmağa layık kiz evladı da cariye oldu; ME hanımlık kız evladı cariye oldu." şeklinde çevrilmiştir.

Buradaki esas farklılık silik kelimesinin çevirisinden kaynaklanmaktadır. Bu hususta bkz:Kül Tigin açıklamalar:21.2.2. (s.171).

9. (48) **KT D 11** yirmi yedi er ile

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlere:" VT2 on yedi er ile WR1 yirmi yedi er ile WR2 yirmi yedi " şeklinde çevrilmiştir.

Türklerde sayı sistemi

10.(71) **KT D 17** Amcam kağan tahta çıktığında]

İbâre yanlarında kasıtlımış künyeleri verilen eserlerde "VT2 amcam kağan oturduğu zaman WR1amcam kağan olduğunda; WR2 amcam kağan olduğunda (Als mein onkel chan wurde); TT2 oturduğunda; ME oturduğunda " şeklinde çevrilmiştir.

Bu ibâredeki farklılığın sebebi "eçim kagan olurtukda özim" ibâresinin başlangıçta yanlış olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Radloff ibâreyi "als mein Onkel Chan, zur Gewalt gekommen,richtete er das Türkenvolk" (WR1, 1894:12) şeklinde tercüme ettiği ibârede amcam kağan olduğunda şeklinde bir ifade kullanmış bunu daha sonra da değiştirmemiş, "Als mein onkey chan wurde" şeklinde çevirmiştir (WR2, 1897:134). Thomsen daha sonra ibâredeki olurtukda kelimesini "oturduğu zaman" şeklinde çevirmiştir ve kelimeyi oturmak eylemenin saymıştır. Tekin ve Ergin ibâredeiki kelimeyi oturak anlamıyla çevirmişlerdir.

Clauson sözlüğünde olur- kelmesini 'to sit' oturmak anlamıyla çevirmiştir (SGC, 1972:150a-b, olurt- (bkz. SGC,1972:151a-b). bkz. 1

11.(72) **KT D 17** yeşil ırmağa]

Tekin başlangıçta ibâreyi "TT1 Green River(=Yellow River) TT2 yeşil ırmak " şeklinde çevirmiştir.

12. (76) **KT D 18** devletlileri ... eğdirdik

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR2 kabile topluyuğu sağlamlaştırdım ve kağan gücünü (idaresini) güçlendirdik, dizleri bükülmeye zorladım, reisleri eğilmeye; VT2 Ellilere elsiz ettik, kağanları kağansız kıldık. Dizlileri çöktürdük. Başlıları eğidiridim; HNO. Elilleri elsiz kıldık. hakanları hakansız kıldık, dizlileri diz çöktürdük, başlılara baş eğdirdik.; TT1, we took the realm of those who had arcalm, and we captured the kagan of thoe who had had kagan, we made the power ful enemies kneel and the prond ones bolu; TT2 devletliyi devletsiz bıraktık hakanlıyı hakansız dizliler diz çöktürdük, başlılara baş eğdirdim.; ME. İlliyi ilsizleştirdik, kağanlıyı kağansızlaştırdık. Dizliyi diz çöktürdükten sonra başlıya baş eğdirdik ." şeklinde çevrilmiştir.

Buradaki ifade deyimleşmiş bir anlatım şekline sahiptir.

13.(95) **KT D 23** pişmanlık... getir

WR2 pişman ol! sana karşı, senin için, senin sadakatinden dolayı yükselen bilge ,YT2 kendine dön! Seni itaatın sayesinde yükseltmiş olan hakim kağanına; TT1 O Turkısh people, regret and reperts Because of your unulines, you yourbelves betrayed your wise kagan who had (always) nourished you; TT2 huyundan vazgeç ve nadim ol! itaatizliğin yüzünden (seni) bösleyip doyurmuş olan akıllı (hakanın); ME vaz geç pişman ol!Disiplinsizliğinden dolayı, beslenmiş olan bilgili kağanınla;YT2 karşı, hür ve müstakil olan memleketine karşı hainlik ve alçaklık eden sensin.

Buradaki küregüñin üçün igidmiş bilge kagañın "küregüñin üçün" ibâresi farklı anlaşıldığından dolayı bu ibârede farklılıklar mevcuttur.(bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:73.1.)

Clauson "you yourselves have offended against your wise xağan" (SGC,1972:742a) şeklinde çevirmiştir.

14. (97) **KT D 23** özgürce ...(devletine)

WR2 oluşumunda ve gidişinde iyi kabile topluluğunu sen kendin aştın (gittin) kaleşçe korkak davrandın (WR2,1897:136) ; YT2 hür ve müstakil olan memleketine ; HNO. İyi [ve] müstakil ülkene; TT1 you yourselves betrayed your good realm which was free and you yourselves caused discord;. TT2 bağımsız (ve) müreffeh devletine ME hür ve müstakil iyi iline

15. (109) **KT D 26** Zenginliğiyle parıltılı (?) bir halk]

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR2 ben varlıklı ve hayvan zengini bir halka; YT2 Ben ahil yerinde (?) bir millet üzerine (hükümdar) oturmadım; HNO. Muhteşem bir kavim ;TT1I become ruler over a poor and miserable people who were foodless in the inside and clothes on the outside; TT2 zengin ve müreffen ber halk bir halk üzerine hükümdar olmadım; ME varlıklı, zengin millet" şeklinde açıklanmıştır.

İbâredeki farklılık, yılsıg kelimesinin anlamından kaynaklanmaktadır. (bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar 82.1.).

Radoff kelimeyi yılsag okumuş (WR2, 1897:137) ibâreyi "Hayvan Zengini" gibi bir ifâde kullanmıştır.

Clauson da yılşığ okuduğu kelimeyi "comfortable, prospereous", 'rahat ve müreffeh" şeklinde anlamlandırmıştır (SGC, 1972:933).

16.(123) **KT D 29** halkı ... iyilik ettim

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR2 Bana eğilen Alkhum'u ve Chanthumu iyileştirdim; VT2 başka elli milletler, başka kağanlı milletler arasında onları pek faik müreccah kıldım ;HNO gayrı ülkelerden, gayrı (=başka) hakanlardan daha iyi kıldım.;TT1 After (that), since I had fortune and since I had good luck-my hieaven bu gracious!-I brought the people the naked people with clothe and I made them superior to the peoples who have great states and (esteemed rulers.; TT2 , güçlü devleti ondan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım; ME Değerli illiden değerli kağanlıdan daha iyi kıldım."şeklinde anlamlandırılmıştır.

17.(134) **KT D 32** Ong-tutuk'un (?)]

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri ile verilen eserlerde:"WR2 Untutuk'un Yoraçı VT3 Oñ Tutukun yonçı'ını Ong tutuk HNO Ong Tutuk'un ... ni TT1 . He took the governor' brother-in law TT2 Vali Ong'un kayın biraderini ME . Ong Valinin kayın biraderini " şeklinde transkripsiyonlanmıştır.

Clauson," **Oñ Totok yurçın yaraklığ eligin tutdı** 'hu grasped WangTotok's brother-in-law with his armoured hand' I E 32. (SGC, 1972:140a-b)" şeklindeki çevirisnde yurçın okuduğu kelimeyi "kayınbiraderi şeklinde çevirmiştir.

bkz.:Kül Tigin Açıklamalar:102.2.;102.3

18.(136) **KT D 32** yok ettik

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR2 imha ettik VT2 orada mahvettik TT2yok ettik SGC imha ettik (let us comletely annihilate them T11) " şeklinde açıklanmıştır.

19.1.(141) **KT D 33** zırhına ve ...sına

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 zırh levhalarına yahut başına; WR2 onların istihkâmında ve onların çevresinde; HNO atının zırhına They hit (him)with more than one hundred arrows on his armor and catfan; (but, he did not let the enemy het him) even once on his face or head; TT2 zırhından (ve) kaftanında; ME Zırhından kaftanından " şeklinde açıklanmıştır.

Buradaki farklılık yarakında yalamasında ibâresinin anamından kaynaklanmaktadır. Bu hususta bkz.:Kül Tigin Açıklamalar:106.1.

20. (150) **KT D 36** binip saldırdı

İbare yanlarında kisaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 binip hücum etti; WR1 düşmana taarruz etti; WR2 düşmana taarruz etti; TT2 süratle atılarak hücum etti ME binip atılarak hücum etti; OFS boğa gibi hücum etti iki ... delik deşik etti] VT2 iki kişiyi birbiri ardından mızrakladı; WR2 onu bir mızrak saplayarak yere serdi ;TT2 iki eri de kovalayıp mızrakladı ;ME iki eri de kovalayıp takip ederek mızrakladı. " şeklinde açıklanmıştır.

21(151) **KT D 36** Bayırku(n?)'nun ... canını çıkardı.]

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 Bayırku'nun ak aygırının uyluğunu çıkardı WR1 Bayırkan'ı çok teşvik etti WR2 Bayırkan'ı çok teşvik etti TT2 Bayırkullar'ın aygırının uyluğunu kırıp çıkardılar ME Bayırkunun ak aygırını uyluğunu kırarak, vurdular. " şeklinde açıklanmıştır.

22. (155) **KT D 37** ateş...geldi

VT2 ateş ve kasırga gibi geldi WR2 her taraftan her yönden geldi TT2 ateş gibi kasırga gibi üzerimize geldi ME ateş gibi fırtına gibi geldi

23. (160) **KT D 38-39** Bu halk .... [...].

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT3 tabar ya da tabaristan (ko[.....] boşluk tabar ya da tabaristan olmalı) WR2 bu halkı bulmak için VT2 Bu milleti[- - - -] TT2 O halkı Tabarda yerleştirdik ME O kavmi Tabarda konduruduk" şeklinde çevrilmiştir.

24.(162) **KT D 39** keneres'e yöneldi

Yanlarında kısaltılmış künyeleri yazılan eserlerde: "VT2 Keneres'e doğru; TT2 Kengeres'e doğru gittiler ;ME Kengeres'e doğru gitti" şeklinde çevrilmiştir.

Keñeres tapa bardı ibaresindeki Keneres yer adı olarak bilinmektedir. Klyaştornıy kelimeyi keñ kerişdi "widely quarrelled", şeklinde okumuş, yani genişçe kavga etti" şeklinde açıklamıştır. (SGK, 1985:152).

Bkz.: Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar: 124.3.

25.(165) **KT D 40** ümütsizliğe kapılınca

İbâre yanlarında kasıltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 Böyle bir zamanda yese düşerek; TT2 böyle bir zamana üzülüp; ME öyle bir zamanda pişman olup; SGC Bunun üzerine kuvetle-

rimizi yollayarak (Thereupon collecting (our) troops) we sent Kül Tegin, providing him with a few men)" şeklinde çevrilmiştir.

Clauson ökün- kelimesini ükün-, ük- "yığmak" fiilinin öze dönüşlü çatısı olduğunu ileri sürmüştür (SGC, 1972:111).

Bkz.:Kül Tigin Doğu Yüzü Açıklamalar:126.1.

KÜL TİGİN YAZITI

KUZEY YÜZÜ

ANLAM FARKLILIKLARI AÇIKLAMALAR

1. (1) **KT K 1**[.....] ile ve Koşu-tutuk (?) ile savaşmış]

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 [---]ile Koşu Tutuk ile harbetmiş; WR1 ....bir araya geldiler ve savaştılar ;WR2 .....ile Koşu Tutuk'la savaştılar ;TT1 He fought with ... and with Qoşu Tutuq ;HNO ile Koşu Tutuk ile harp etmiş ; TT2 [....] ile, Koşu Totok ile savaşmış ME ....ile, Koşu vali ile savaşmış " şeklinde anlamlandırılmıştır.

Bkz.:Kül Tgin Kuzey Yüzü Açıklamalar:1 , 1.2.

2. (3-4) **KT K 1** Karluk halkı özgürce yaşayan cesur bir düşman oldu

İbâre kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 Karluk eli bizimle hasmolup harba girdi; WR1Karluk halkına karşı sefer ettik; WR2 Karluk halkı ona bağlı olmaksızın yeniden düşmanca ortaya çıktılar ;TT1the Karluk people became enemy who began to behave freely and fearlessly WR2 Karluk halkı serbestçe hareket eden bir düşman oldu.; ME Karluk halkı hür ve müstakil iken düşman oldu. "şeklinde anlamlandırılmıştır.

Bkz.: Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar: 8

3.(10-11) **BK K 3** Amcam kağanın imparatorluğu zayıfladığında

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 Amcam kağanın eli azı olduğu ve millet ona karşı kin beslediği için ;WR1 Amcamın kabile halkı da olduğundan çok halk öldü ve yok oldu; WR2 Benim Amcam kağanın kabile topluluğu(?) dağılma faaliyetindeyken ve halk tamamen düştüğünde; TT1 When the empire my uncle, the kagan became shaky and when the people and ruler were split into two parts; TT2Amcam kağanın devleti sarsıldığında Amcam kağanın imparatorluğu zayıfladığında; ME Amcam kağanın ili sarsıldığında; millet, hükümdar ikiye ayrıldığında " şeklinde açıklanmıştır.

Bkz.Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar:25.

4.1 (17) **KT K 5** ordular göğüs göğüse gelince]

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 asker birbirine girdiği zaman WR1 savaşçılardan WR2 savaşçılardan kuşatılmış olarak TT1 TT2 Ordular kapıştığında ME askerin hücumunda " şeklinde açıklanmıştır.

Daha fazla bilgi için bkz.:36.2.

4.2 **KT K 5** Kuşlıgak'ta

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"WR1 Kuşlagak'ta WR2 Kuşlagak'ta TT1 Kuş-algak'ta TT2 Koşulgak'ta ME Kuşalgukta" şeklinde açıklanmıştır.

Daha fazla bilgi için bkz.:36.2.

5. (22) **KT K 6** Türk halkı yorgunluktan bitkin ve moralsiz idi

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 Türklerin metanetleri sarsıldı ve korkar gibi oldular; WR1 Türk halkının ayağı yorulda bu korkaklar buraya geri çekildiler;WR2 Türk halkının ayakları yorulda ve onlar korkak olmaya yakınlaştılar; HNO Türk kuvvetlerinin ayakları burkuldu; korkak oluverdiler TT1The Turkish people tottered and were about the pt to rout; TT2 Türk halkının ayağı sendeledi. Perişan olacak idi.; METürk milleti ayak titretti perişen olacaktı " şeklinde açıklanmıştır.

Bkz.: Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar:51.7. ve devamı

6.(26) Ezgenti kadaz'da]

"VT2 Ezgenti Kadaz'de; WR1 Ezgenti' nin aşağı bölümünde; WR2 Ezgenti'nin alt kısmında; HNO Ezgenti Kadazda;TT1 Ezgenti KadızdaTT2 Ezgenti Kadız'da ;ME Ezginti Kadızda" şeklindeki açıklamalar için

bkz.Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar:51.7. ve devamı

7.(27) **KT K 8**[....]] VT2 [---]

"WR1 ama şehire girmedi WR2 O şehre girmedi TT2çamura garketti ME çamura soktu " şeklindeki açıklamalar için bkz.: Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar:56. ,56.3,56.4 ve devamı,

8.(29) **KT K 8** Kül-tegin Bey'in emri altında ilerledik.

"VT2 Kül Tigin beyi başkumandan tayin edip içeriye gönderdik; WR1Kül Tigin'in kumandası altındaki prensleri ;WR2Kül Tigin'i beğlerin zirvesinde (başında) aşağıya gönderdik; HNO Kül Tigin'i başkumandan yapıp gönderdik; TT2 Kül Tgin'i karargâhın başında bıraktık ME Kül Tigini

evin başında bırakıp müdafaa tedbiri aldık " şeklindeki açıklamalar için bkz.Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar:56.,56.3,56.4 ve devamı,

9.(38)**KT K 10** Tanrı zamanı düzenler

VT2 Zamanı tanrı taktir eder; WR1 sadece tanrıebedi (sonsuz) yaşıyor; WR2 sonsuza kadar sadece tanrı yaşıyor; TT2 Zaman tanrısı buyurunca; ME Zamanı Tanrı yaşar SGC (Tanrı zamanı (ömrü) tayin edince (when heaven prescribes the time)

Bkz.:Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar: 70.1.

10. (39) **KT K 11** Öyle üzüldüm ... yine üzüldüm

VT2 Böyle diyip yaslandım. Gözden yaş gele gele elden gönülden feryad gele gele tekrar yanıp yaslandım; WR1 Ben kederliyim. Gözlerime yaşlar geliyor ve bedenim ve ruhum ağrılar (acılar hissediyor, sürekli kederliyim, şiddetli kederliyim ;WR2 O kadar üzgündüm ki gözlerimden yaşlar gelene kadar ve vücudum ve aklım acıdan (kıvranarak) davacı olana kadar beni sürekli yeni yaslar dolduruyordu (bu) kadar şiddetli yas tutyordum; HNO Böyle yaslandım. gönülden feryat gelerek yanıp yakıldım. Çok fazla yaslandım ;TT2 Öyle düşündüm. Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelsi geri çevirerek yas tuttum. Çok yas tuttum. ;ME Öyle düşündüm ki.Gözden yaş gelse mani olarak, gönülden ağlama gelse geri çevirerek düşühceye daldım. Müthiş düşünceye daldım.

Yukarıda yanlarında kısıltılmış künyeleri verilen eserlerdeki açıklamalar için bkz.: 71 ve devamı.

11. (45) **KT K 12** Tibet hakanından ... Oğul-tarkan (?) geldiler.

VT2 Tibet kağanından bir bölen(?) geldi Garpta gün batısındaki sayısız Sogd ve Acemlerden (Berçeker)?) ve Buhara milletlerinden Neng Sengün ile oğul Tarkan geldiler; WR1Türgeş kağanındanda Böleneler geldiler, geriden dolayısıyla batıdan hayatta olan kırk üç kabillerden Nensengün'ün oğulları ve Tarkanları hediyeler getirenler olarak geldiler ;WR2 Tibet Kağanlarından Böleneler geldi. Batıda gün batısında öturanlardan kırk üç kabilelerden [Uetsch-Karkuluslar'dan] hediye verenler geldi, Nensengün oğul-Tarkan geldi; HNO Tibet hakanından Bölen geldi. Geride gün batısında Sugd, Berçeker [=Acemler],Buhara ulusu ve kevimlerinden Neng Sengün ile Ogul Tarkan geldi ; TT2 Tibet hakanından (onun temsilcisi olarak) Bölün geldi. Geride, güt batısındaki Sogdlar,

İranlılar ve Buhara şehri halkından Nek ve Oğul Tarkan geldi; ME Tibet kağanından vezir geldi. Bauda gün batısındaki Soğd, İranlı, Buhara ülkesi halkından Enik general, Oğul Tarkan geldi." Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar: 72.1., 72., devamı

12.(49) **KT K 13** Makaraç ve Oğuzların bilge mühürdarı geldiler.

VT2makaraç ve nişancı Oğuz Bilge geldi WR2mühür sahibi (koruyucusu) makaraç geldi, o Oğuzların bilge mühür sahibi TT2Makarç ve mühürdar Oğuz Bilge geldi ME makaraç mühürdar Oğuz Bilge mühürdar geldi .

Şeklindeki açıklamalar için bkz.: Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar:74 ve devamı.

13.(51)**KT K 13** çikan(lar)?]

VT2 Çıkanları ile;HNO çıkan; WR1 Çıkan Kağan; WR2 Çıkan Kağan; TT2 yeğeni ;ME yeğeni Şeklindeki açıklamalar için, bkz.: Kül Tigin Kuzey Yüzü Açıklamalar:74 ve devamı.

1. (1) **KT G 1** Ben, ... çıktım

VT1 'Ben, Türklerin göğe benzeyen gökten gelmiş Bilge (yani akıllı) kağanı WR1Ben Göğe benzer gökten olma Türk Bilge Kağanı WR2 Ben, Göğe benzer, tanrı aracılığı ile olma türk bilge kağanı VT2 Göğe benzer gökte (mevcud) olmuş Türk Bilge hakan bu zamanda TT1 'Tanrı gibi gökte doğmuş' TT2 Ben 'Tanrı gibi (ve) Tanrı' dan olmuş.... I, the Heaven-like and Heaven-born ... ME Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kaganı

Yukarıda yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerdeki açıklamalar için bkz.: 1.1., 1.2.

2. (3) **KT G 1** küçük kardeşlerim? prenslerim

VT2 kardeşlerim yeğenlerim (?), genç şehzadelerim; WR1 benim ailem, benim öğlanlarım WR2 benim ailem benim oğlanlarım HNO küçük kardeş [ve] yeğenlerim?, oğlanlarım TT1(genç(erkek)kardeşlerim genç kardeşlerim ve oğullarım ve halkım ve akrabalarım (my and my brothers and folks and relatives; TT2 siz erkek kardeşlerim (ve) oğullarım, birleşik boyum ve halkım ME küçük kardeş yeğenim oğlum, bütün soyum, milletim

Yukarıda yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerdeki açıklamalar için bkz.: 2.1.,2.2.

3.(12) **KT G 3** bu ün ve medeniyet olmaksızın

"VT1 Şimdiki gibi fesat olmaksızın WR1 hiçbir düşman sinmemiş olarak WR2 kurnazlıklara sahip olmayan TT1 (Şimdi hiçbir halk isyankâr değil) These peoples are not rebellious now) TT2 Onlar şimdi isyankar değiller ME O şimdi kötü değildir."

ol amtı añg yok cümlesi, Tekin'e göre bu başlı başına bir cümlerdir.

Clauson ise ibâreyi:"ol amtı anug yok Türkü xağan 'if now that Türkü xağan, who is free from harm' (settles in the Ötüken mountain forest)**eltebuī yok** 'there will be no trouble in the realm' I S 3,(SGC, 1972: 895 b)." şeklinde çevirmiştir.

3.(18) **KT G D** Ötüken Ormanında .... hükümdarları yokmuş

VT2 Ötüken ormanında yabancı hükümdar yoktu WR1 Dağlık ormanda kıymetli değerli şeyler yoktu WR2 Ötüken ormanında kudretli bir asilzâde yoktu.HNO Ötüken dağlarında yabancı hükümdar yokmuş TT1 the Ötüken mountains does not exist at All! TT2 Ötüken ormanından daha iyi bir yer asla yok imiş ME Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş

Yukarıda yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde idi kelimesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan farklılıklar söz konusudur. Buradaki güçlük idi kelimesinin Radloff, Thomsen ve diğerleri idi kelimesini "sahip, hakim, hükümdar" anlamında açıklamışlardır. Tekin ise kelimeyi idi "abla, hiç" anlamında zarf saymıştır.(TT1, 1968:160, TT2, 1988:64)

4.(29) **KT G 6** kara orman ... dermiş

VT2 Çugay ormanında değil ovaya konayım dediği zaman WT1 sık dağ ormanı üzerinden dağıtınız Türk halkına ovayı terketmesini söyleyenlerden çoğunuz öldünüz. WT2 Sık dağ ormanından aşağıda (güneyde) ovada yerleştirmek isteseydin HNO cenupta Çugay ormanına değil ovaya konayım der ise TT1(Güneyde Çugay ormanına ve Töğültün ovasına) Çugay mountains and on the tögültün plain in the south TT Güneyde Çugay dağlarına ve Töğültün ovasına

Bu ibaredeki farklılık Tögültin kelimesi ile ilgilidir. Bu hususta bilgi için bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü:20.

5.(37) **KT G 8** Ey Türk ... (aksi taktirde)

VT2 tok oturacaksın HNO türk milleti sen tok olacaksın WR1 Türk halkı sen yabancılar tarafından çevrilmiş olduğun için WR2 Sen Türklerin halkı sen çabuk doyar, çabuk acıkırsın TT1 O Turkish ;eople, you always regard yourselves as satiated! TT2 Ey türk halkı sen tok gözlü ve aksisin ME Türk milleti tokluğun kıymetini bilmezsin SGC Sen tok ve inatçısın (You are satiated and refractory)

Yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerdeki açıklamalar için bkz.:26.2.

6.(38) **KT G 8** aç olduğun ... aç olamazsın (?)

"VT2 Sen aç iken tokluk nedir bilmezsin, fakat bir defa tok olunca açlık nedir bilmezsin; WR1aç olduğunda doymak istediğinde e doyduktan sonra yeniden acıktığından; WR2(ve bir atasözü der:):aç olarak tok olmayı anlamazsın bir sefer tok olarak aç olmayı anlamazsın HNO açsan tokluk nedir bilmezsin; bir[de] doyar isen açlık nedir bilmezsin; TT1 You do not think of being hungry or satiated; if you once become satiated, you do not think of being hungry (again); TT2 Açlığı tokluğu düşünmüzsin; bir de doyarsan açlığı hiç düşünmezsin; ME Açlık tokluk düşünmezsin bir de doyarsan açlığı düşünmezsin"

İbâre yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlede yukarıdaki gibi açıklanmıştır.

Buradaki ibâre eski bir atasözüdür. Clauson, Bkz.:Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:26.2.

7.(46) **KT G 10** Türk halkını ... getirdiğini

"VT1 Türk milletinin canlanıp ülkeyi idare ve muhafaza ettiğini;WR1 türk halklarını nasıl toplayarak Türk halkı kendini bir araya topladığı; HNO Türk milletinin canlanıp eli tuttuğunu;TT2 Hov you should live and dominate (other) tribes; TT2 Türk halkı yaşayıp devlet sahibi olduğunu;ME Türk milletini toplayıp il tuttacağını"

8.(57) **KT G 13** çöl(?) ... yonttırdım

İbare yanlarında kısaltılmış künyeleri verilen eserlerde:"VT2 İçinizde (?) kışlağa ekilmek veya çorak (?) bir yerden otlağa geçmek üzere bulunanlar için çorak bir yerde bu âbideyi yonttırdım; WR1Çünkü adam atalarına güçlü bir konumda olduğu sürece yakın olur, bundan dolayı ben bu ebedi anıttaşını da kudretli yerde imar ettirdim; WR2 Şimdi burada bulunmayanlar (ölmüş olanlar) ve olacaklar için) bu yerde durduğu süre içinde (bu) bu yüce yere diktirdim.; TT2 Burası yakın bir mevki olduğundan ayrıca kolay erişilir bir yer olduğundan, böyle kolay erişilir bir yerde ebedî taş hâkettirdim.;ME.....il ise, şöyle daha erişilir yerde ise, işte öyle erişilir yerde ebedî taşyonttırdım, yazdırdım " şeklinde transkripsiyonlamıştır.

9.(57.2)**KT D 13** taşı [....]dım]

Tekin ibareyi "TT2 hakkettirdim" şeklinde çevirmiştir. Bkz.: Kül Tigin Güney Yüzü Açıklamalar:41.1

(Bilge Kağan Yazıtı için bkz.: s. 331-341)

ANLAM FARKLILIKLARI
TONYUKUK YAZITI
AÇIKLAMALAR

TON YUKUK YAZITI ANLAM FARKLILIKLARI

AÇIKLAMALAR

1.1. **Ben ....kendim [Bilge Toñyukuk ben özüm]**

Sertkaya, burada geçen ilk üç sözcüğün bir cümle oluşturduğu görüşündedir. "Bilge Tunyukuk ben" "Ben Bilge Tunyukuk'um" (OFS, 1979:288-292).

Sertkaya, "Toyukuk Âbidesinin İlk Satırı" başlıklı makalesinde: " Bilindiği gibi Tonyukuk âbidesi bugüne kadar, sırası ile Radloff, Thomsen, Orkun, malov, Aalto, Giraud, Stebleva, Tekin, Ergin ve Aydarov tarafından 10 kere, bütünü ile yayınlanmıştır.

Ayrıca Klaştornıy, Şçerbak, Mori, Zieme, Hazai, Clauson, Tezcan tarafından yazılan değerli araştırmalarda da bu âbidedeki bir çok problemler üzerinde durulmuş, bu problemlerin bazıları halledilmiş, bazıları tekrar bözolmuş, bazıları yeniden keşfedilmiştir!

Araştırmacılar, makalelirnde Tonyukuk âbidesininin ilk satırı üzerinde derinliğine durmamışlar, nâşirler ise bu âbidenin ilk satırını hep aynı şekilde anlamışlardır. Bilindiği gibi bu ilk satır şudur: ***bilge tonyukuk ben özüm tabgaç ilinge kılındım türk bodun tabgaçka körür erti.***

Nâşirler, bu satırda dâimâ iki cümle bulmuşlardır. Bu cümelelerden ilki Bilge Tonyukuk ben özüm, ***Tabgaç ilinge kılındım*** "Bilge Tonyukuk ben kendim, Tabgaç ilinde kılındım" şeklinde teşhis edilmiştir. Satırın geriye kalan kısmı olan Türk bodun Tabgaçka körür erti "-Ben doğduğum zaman-Türk milleti Çin'e tâbi idi" bölümü ise dâimâ ikinci cümle sayılmıştır (T. Tekin, s. 283; Louis Bazin, Les Claendries Turcs Anciens et Medievaux, Lille 1974, s. 208- 209.)

İlk cümlenin Bilge Tonyukuk,ben özüm Tabgaç ilinge kılındım şeklinde teşhis edilmesinin sebebi, bu satırdaki ben özüm kelimelerinin aynı âbidenin değişik yerlerinde de kullanılmış olmasıdır. meselâ ilk örnek olarak II. taşın Doğu yüzünün 4-5. satırlarındaki İltiriş Kagan kazganmasar, udu, ben özüm kazganmasar, il yime bodun yime yok erteçi erti "İltiriş Kağan kazanmazsa, ve , ben kendim, kazanmasam, ülke de millet de yok olacak idi" cümlesini, ikinci örnek olarak, II. taşın Kuzey yüzünün 1-3. satırlarındaki İltiriş Kagan Kazganmasar, yok erti erser, ben özüm Bilge Tonyukuk kazganmasar, ben yok ertim erser, Kapgan Kagan!, "***Türk Sir***

Bodun" yirinte bod yime bodun yime kişi yime idi yok ertegi erti "İltiriş Kağan kazanmasa, yok olsa idi, ben kendim Bilge Tonyukuk kazanmasa ben yok olsa idim, (ey) Kağan Kağan! Türk Sir Milleti(nin) yerinde yaşadığı ülkede boy (-kabile) da, millet (-bodun) de, fert (insan kişi) de hep (-tamamiyle, tamamen) yok olacak idi" üçüncü olarak da, I taşın Güney yüzünün 10. satırındaki ***Türk bodunug Ötüken yirke, sen özüm Bilge Tonyukuk ötüken yirig konmay*** " tiyin işidip, biriyeki bodun, kuriyakı, yıriyakı, öngreki bodun kelti "Türk milletini Ötüken mevkiinde, ben kendim, "Bilge Tonyukuk Ötüken mevkiine yerleşmiş" diye duyarak, güneydeki millet, batıdake kuzeydeki, doğudakı millet geldi (bana iltihak etti/" cümlesini zikredebiliriz.

Bu üç örnekte de açıkça görüldüğü gibi ben kelimesi şahıs zamiri olarak kullanılmaktadır. Ben şahıs zamirinden sonra kullanılan özüm "kendim" kelimesi ise, cümlelerin mânâlarını şekiştirmek, kuvvetlendirmek için, süperlativ olarak kullanılmıştır.

Ben kelimesi Tonyukuk âbidesinde, şahıs zamiri olarak, üç yerde geçmektedir. İlk iki örnek II. taşın Doğu yüzünün 8. satırı ile yine II. taşın Batı yüzünün 2. satırındaki Ben, Bilge Tonyukuk ibâresi, üçüncü örnek ise II. taşın Güney yüzünün 3. satırındaki ... ol yirte, ben, Bilge Tonyukuk tögürtük üçün... ibâresidir.

Bilge Tonyukuk ibâresi ise, ilk satırın haricinde, üç örnekte nomnativ, birörnekte ise dativ halde olmak üzere, dört kere geçmektedir.

a) Nominativ haldeki örnekler:

1. ***Aygmazı ber ertim. Bilge Tonyukuk*** (I, B5)

2. ***Bilge Tonyukuk anyg ol*** (I, K 10)

3. ***Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan birle İltiriş Kagan***

b) Dativ haldeki örnek ise şudur:

1. ***Bilge Tonyukuk(k)a bunga, aydı*** (I, K 7)

Bu tesbitlerden sonra akla hemen şu soru gelmektedir. İlk satırdaki ben kelimesi "şahıs zamiri" midir? Meselenini çözümü bu sorunun cevabında olmalıdır.

Bence ilk satırdaki ben kelimesi şahıs zamiri değildir. Olamaz da Çünkü şahıs zamiri Türkçede dâimâ isimlerden veya ünvanlardan önce gelir. İlk satırdaki ben kelimesi, Eski Türkçede

isim çekiminde kullanılan teklik birinci şahıs eki olmalıdır. Bîr örnekle ifâde etmek istersek Ben Köl Tigin ben "Ben Köl Tigin"in" cümlesindeki birinci ben kelimesi şahıs zamiri, ikinci ben kelimesi ise şahıs zamiri menşeli 1. teklik şahıs isim çekim ekidir. Dolayısıyla Bilge Tonyukuk ibâresindeki ben kelimesi de şahıs zamiri olmayıp, şahıs zamiri menşeli 1. teklik şahıs isim çekim ekidir. Böylece ilk satırdaki cümleyi [Ben] Bilge Tonyukuk ben [Ben] Bilge Tonyukuk'um şeklinde anlayabiliriz. Esasında Köktürk harfli âbidelerde bu şekilde söyleyiş çoktur

....

Hülâsâ, Tonyukuk âbidesindeki ilk satırda "iki" cümle değil üç cümle vardır (Bkz.:Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi, En Eski Çağlardan Başlayarak Büyük Selçukluların Sonuna Kadar, Birinci baskı, İstanbul 1940, s. 29;İkinci baskı, İstanbul 1943, s. 41).

İlk cümle [Ben Bilge Tonyukuk ben "Ben Bilge Tonyukuk'um" şeklindedir. Bu cümle ile "âbidenin sahibi" belirtilmektedir.

İkinci cümle olan Özüm Tabgaç ilinge kılındım "Ben Çin ülkesinde doğdum" cümlesinde ise "âbide sahibinin doğduğu yer" bildirilmektedir.

Üçüncü cümle olan Türk bodun Tabgaçka körür erti "Benim doğduğum Çağlarda Türk milleti Çin'e tâbi idi" cümlesinde ise "âbide sahibinin doğduğu Çağlarda Türk milletinin Çin'in hakimiyeti altında olduğu" belirtilmektedir." diyerek tezini ispatlamaktadır.

Tekin ise "Tunyukuk" kelimesinin bir özel addan çok bir ünvan olduğu görüşündedir. Bu kelimenin: tun ve yukuk biçimindeki ik sözcükten oluşan bir birleşik kelime olduğu görüşündedir. İlk sözcüğün tun "ilk doğmuş, ilk, birinci" anlamında olduğunu; daha sonra gelen sözcüğün ise "yukuk" ' bu kelimenin de yugruş 'vezir' ünvanına yaklaştırılabileceği görüşündedir. Tekin her ne kadar bu görüşünü bu şekilde ortaya koysa da metnin günümüz Türkçesine çevirisinde "Bilge Tunyukuk" diye çevirmiştir. Her ne kadar bizim Thomsen'in çevirisinde "hakim Tonyukuk" çevirisine karşılık, Radllof'un Almanca çevirisinde "der weise Tonjukuk" yani "bilge Tonyukuk" şeklindedir (WR", 1899:2) Tekin, Ormun, Ergin' de kelimenin "bilge olarak geçmektedir (TT3. 1968:283; TT4, 1994:2, ME, 1970:52).

1.2. **Çin ilinde [tabga iliñe]**

Yazıtlarda orjinal yazılışıyla " " şeklinde yazılan ve genellik "tabgaç iliñe" şeklinde transkripsiyonlanan bu ibare incelediğimiz eserlerde farklı bir şekilde çevrilmiştir. Radloff, "den Chinesen" tabiriyle 'Çin idaresinde" diye çevirmiş (WR3, 1899:2). Giraud ibareyi "Çin yönetimi deminde" (Giraud, 1961 59) diye çevirmiştir. Orkun da ibareyi "Çin ülkesinde diye anlamıştır". Tekin başlangıçta "I myself, Bilge Tonyukuk, wos born in Chine. The Turkish people were **subject to China (at that time)** " şeklinde çevirdiği iki cümlede de belirtildiği gibi "Çine bağlı olduğu (zamanda)" diye çevirmiştir (TT3, 1968:283). Daha sonraki yayının da ise Çin yönetimi sırasında" (TT4, 1994:2) çevirmiştir. Ergin, Thomsen'in çevirisinde olduğu gibi ibareyi "Çin ilinde" diye çevirmşitir ME, 1970:52). Clauson ise ":" '(I myself, the Counsellor Toñukuk) **Tavgaç eline kılıntım** 'grew up for (i.e. as a subject of) the Chinese Empire' T 1 (SGC, 1972: 623b)."Çin İmparatorluğunda" Burada geçen sözceü "il" sözcüğü olup bu kelime de 'devlet, yönetim"anlamındadir.

1.3. doğdum **[kılındım]**

'kılındım' kelimesi, kılın- eyleminin " kılınmak, yaratılmak, vücut bulmak" görülen geçmiş zaman kipi almış halidir. Bu cümlede yüklem görevi üstlenen bu kelime bazı araştırıcılar tarafından farklı çevrilmiştir.

Radloff bu ibareyi "katıldım" şeklinde çevirmiştir. Cümle başlangıcından itibarın Çin ülkesine (hükümetine) katıldım diye çevrilmiştir. "Ich, der wieasa Tonjukuk, schloss mich der chineseschen Regierung an, (denn) das türkenvolk war den Chinesen unterworfen"(WR3, 1899:2). Orkun, kelimeyi "vücut buldum" şeklinde çevirmiştir (HNO, 1987:100) Tekin ilk olarak ibareyi " I mayself, Bilge Tonyukuk,was born in Chin" ' Ben kendim Bilge Tonyukuk, Çin'de doğmuşum ' şeklinnde çevirmiştir. Tekin daha sonraki çevirisnde ise: Çin yönetimi sırasında doğdum" şeklinde çevirmiştir. Tekin'in çevirilerinde kelime "doğmak" anlamışla çevrilmiştir. Ergin kelimeyi yine en yalın biçimiyle "kılınmak" şeklinde çevirmiştir. Clauson ise:"I myself, the Counsellor Toñukuk) **Tavgaç eline kılıntım** 'grew up for (i.e. as a subject of) the Chinese Empire' T 1 (SGC, 1972: 623b) " çevirdiği bölümde kelimenin İngilizce çevirisini grew up" olarak almış ve "gelişmek, büyümek" şeklinde çevirmiştir.

2.2 **düşündüm .... beraber**

Bu iki kelime arasında bulunan ifade diğer eserlerde bu tercümeden farklıdır. Radloff: "Türk milleti kendi kağanlarıyla hemfikir olmadıklarından" (WR3, 1899:2) şeklinde çevirmiştir. Tekin başlangıçta "Without having found their khan, the Turkish people" şeklinde İngilizce çevirisinde "Türk halkı hanlarını bulamayınca, ' (TT3, 1968:283) daha sonra ise "Türk halkı kendi hanını bulmayınca" şeklin çevirmiştir (TT4, 1994:2) Ergin ise "Türk milleti hanınıbulamayıp" şeklinde çevirmiştir (ME, 1970:52). Clauson da:**Türk budun kanın bulmayin Tabgaçda adrılu** 'The people, because they had no xan of their own, broke away from China ' çevrisinden anlaşıldığı şekilde, "Türk halkı kendi hanları bulunmadığından" (SGC, 1972:68b). şeklinde çevirmiştir.

Çevirilerde görüldüğü gibi , Thomsen ve Radloff'un çevirisi dışında diğer araştırmacıların çevirisi değişik kelimelerle ifade edilse de aynı anlama gelmektedir.

3. **tanrı ... türk milleti**

Thomsen çevirisinin 5. satırında geçen Thomsen'in çevirisindeki "onlara ölüm verdi" şeklindeki ifadeye kadar, abidelerin orjinal şivesiyle anlatılan konular değişik aynı anlama gelen farklı kelime ve ifadeler kullanılarak doğru biçimde ifade edilmekle beraber buradaie "ölütmiş", ya da "öl temiş ületmiş şeklinde transkripsiyonlanan kelime Radloff tarafından ötmüş, Clauson tarafından ise "ötmiş"(bkz. Tonyukuk dip not 5) şeklinde tarnskripsiyonlanmıştır. Radloff kitabede anlatılan sebepleri sıralıdıktan sonra "hiddetlendiğinden" bir anlam vermiştir. Clauson ise, "**teñri ötmiş erinç**" şeklinde transkripsiyonladığı cümleyi "Heaven no doubt, abandoned you" tarzında çevirmiştir. Yani, Clauson buradaki ifadesini Türkçe'ye çevirirsek fiili "terketmek" anlamıyla ifade etmiştir (SGC, 1972:133).

4. **Müttehit Türk Milletinin**

Çeviri farklılıkları ilgili anlam kritiği içeren metnin 7 nol dipnotunda geçen bu söz öbeği, "Türk Sir budun/bodun" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Thomsen ve Okun tarafından "müttehit" olarak çevirilen ifade Radloff tarafından Türk Sir Halkı, Tekin tarafından "TT3,... of the Türkish Sir People; TT4: Türk Sir halkının) (Türk Sir halkının) (TT3,1968:283; TT4, 1994:2-3) şeklindedir. Ergin de ibareyi Türk Sir Milletinin" şeklinde çevirmiştir (ME, 1970:52).

5.1. **cemaat kalmamıştı**

Radloff yazılımından dolayı ibâreyi tek kelime olarak "budünlamadı" şeklinde okumuş ve ibâreyi :"kabile kuramadı (oluşturamadı) şeklinde çevirmiştir(.

5.2 **Lâkin ...toplanıp**

Dip not 8'de yukarıdaki ibarede geçen farklılıklar üzerinde durmakta yarar görüyoruz. Radloff "Idat Şadı" şeklinde transkripsiyonladığı sözcük öbeğinin bulunduğu bu bölümün Almanca çevirisinde:"keine Volseinheit bilden Da reizte Idat-Schad die mit ihm Zurücgebliebenen zum Auftande und (seiner Anhänger) wurden 700.' o vakıt Idat Şad'ı kendisiyle geride kalanları isyana tevşvık etti " çevirisinde görüldüğü gibi "ıda taşta" kelimesini özell isim olarak anlamıştır. Bundan boşka diğer araşturmacılar farklı kelimelerle de anlatsalar metinlerde anlatılmak istenilenleri doğru olarak anlatmışlardır Bunları kendi ifadeleriyle verecek olursak T3, Those who had remained in woods and wilderness came together and amounted to seven hundred TT4 Dağda bayırda kalmış olanları toplanıp yedi yüz kişi oldu ME, Ormanda taşta kalmış olanı toplanıp yedi yüz oldu; Clauson **ıda taşda kalmışı** 'those of them who remained in the bush and stony desert' (WR3, 1899:3; TT3, 1968:283; TT4, 1994:2-3; ME. 1970:52;SGC, 1972:1a) şeklinde çevirmişlerdir.

6. **idi ...ben**

Bu iki kelime arasında 10 nolu satırda geçen ve orjinal metinde transkripsiyonlanış biçimlerini gösterdiğimiz (bkz.: Tonyukuk Yazıtı dip not 8). gibi kelime yagıl 'iltihat et, katıl!" ve "yagmışı " ' iltihak edeni, katılanı" şeklinde transkripsiyonlandığı gibi, birinci kelimeyi "aygıl" ikinci kelimeyi "ayıgması" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Bu farklılık kelimelin anlamına da yansımıştır. Genellikle "iltihak etmek, katılmak"; "iltihak eden, katılan" şeklinde çevrilen kelimeleri başlangıçta bu biçimiyle kabul eden Tekin daha sonra "aygıl" 'sözcüm ol!' ; "ayıgması" 'sözcüsü' şeklinde çevirmiştir (TT4, 1994:3). Cümleyi de: "Sözcüm ol! dedi; sözcüsü ben idim" şeklinde çevirmiştir. Radloff, ise "er auziehen und er, der Schan, war ihr Haupt. Er forderte (Andere) zum Anshlusse auf und ich war es, der sich ihm anschloss."O başkalarını katılıma teşvik etti ve onlara katılan bendim" şeklinde çevirmiştir WR3, 1899. 4); Orkun'da "İltihak etti, iltihak edenlerin birisi de bendim" (HNO, 1987:100) ; Ergin de "Katıl dedi,Katılanı ben idim" şeklindedir (ME, 1970:52).

7. **onu ... dedim**

Tonyukuk Türkçe metnin 12 satırında ve 12 nolu diptotunda verilen orijinal metinlerde "kılayın" ya da "kısayın / kışayin" şeklinde transkripsiyonlanan kelimenin geçtiği cümle "kağan mı kısayın/kılayın tedim" şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Cümle, Radloff tarafından "Ich, der weise Bilge Tonjukuk, beschloss (ihn) zu drängn, die Chaganwürde anzunehmen..." 'Ben bilge Tonyukuk onu, kağan rütbesini alma için zorlamaya karar verdim." (WR3, 1899:4) şeklinde çevirmiştir. Orkun ise "Hakanımı ilerleteyim(=hakanı lerleteyim mi? iteyim mi" (HNO, 1987:100-101) şeklinde çevirmiştir. Tekin ilk olarak (TT3: 'Shal I make him a kagan (=Onu kagan mı yapayım?); TT4: Bunu kağan mı yapayım?" (TT3, 1968:283; TT4, 1994:3). Ergin ise Kağan mı kılayım?" şeklinde çevirmiştir (ME, 1970:52). Clauson ise: "Shal I press (him to become) xağan ' Onu kağan olması için sıkıştırayım mı'" şeklinde bir çeviri yapmıştır.

Tekin Tonyukuk yazıtları ile ilgili yaptığı açıklama notunda (bkz. s.28 dip not 5.2.) haklı olarak bunu Clauson'un çevirisini bir zorlama saymıştır. Tekin'e göre Kışayin "kı eyleminin isteşlik çatısı olmadır.

8. **düşündüm ... düşündüm]**

Türkçe metin 13 . - 15.satırlardaki ifade: "WR3 ki kim kendini bir zayıf boğayla birlikte bir şişman boğanın sırtında bilir (sanır) o bilmez ki kendini zayıf boğa mı yoksa şişman boğa mı tutar; HNO (insan) zaif buğalarla, semiz buğaları uzaktan bilmek isterse semiz buğa bilemez imiş ;TT3 (I though if lean bulls and fat bulls kick one onather at a disstance, one cannot distinguish between fat bulls and lean bulls, they say (thus did I think); TT4 (insan) zayıf boğalarla semiz boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa, hangilerinin semiz boğa hangilerinin zayıf boğa olduğunu bilmez imiş diye öylece; ME Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz boğa olduğu bilinmezmiş derler diyip öyle SGC if one (tries to)distinguish between a leon ox and a fat ox in the distence" şeklinde yapılan çevirilerde ilk göze çarpan Radloff'un çeviri ile Ergin'in çevirisi diğerlerine oranla farklılık içermektedir. Radloff, bir boğanın sırtına binen kişinin, kendisini tutan boğanın o boğanın, zayıf mı yoksa şişman mı olduğu bilemeyeceğini belirtmektedir. Ergin ise: Arkadan tekme atan bir boğanın zayıf mı yoksa şişman mı olduğunun bilemiyeceğini vurgulamaktadır. Orkun ve Tekin şişman ya da zayıf boğanın uzaktan bilinemeyeceğini vurgulamaktadır.

9. **kağan olması için sıkıştırdım**

Çeviri metinlerdeki farklı ifadelerle ilgli 15. satırda transkripsiyonlu orijinal yazılış **[özüm ök kagan kıldım]** şeklindedir Bu ifade, Radloff tarafından (In folge (dieser Gedanken) und da der Himmel mir Weisheit verliehen hatte, setzte ich selbst den Chagin ein) şeklindeki Almanca Çeviriden anladığımız kadarıyla :" WR3 kağanı yerleştirdim " şeklinde ifade edilmiştir. ve bu ibare Radloff tarafınad **[özüm ök kagan kısdım**] transkripsiyonlanmıştır. (WR3, 1899:5) .

Orkun ise [kagan kısdım] şeklinde tarnskripsiyonladığı ibâreyi :"HNO o hakanı ilerlettim " şeklinde açıklamıştır (WR3, 1987: 102).

Tekin ise, başlangıçta [kagan kısdım] (TT3, 1968: 249) şeklinde trankripsiyonladığı ibâreyi :(I myself made himkagan) şeklinde İngilizce çevrisinde (TT3, 1968:283):"TT3(BEn kendim) kağan yaptım " şeklinde açıklamıştır. Daha sonraki yayınında da [kagan kışdım] şeklindeki taranskiripsiyonunu :""TT4 kağan yaptım " şeklinde açıklamıştır (TT4, 1994::4). Ergin ise [ME kağan (kısdım) kıldım] şeklinde dkısayın şeklinde transkripsiyonladığı kelimenin yanında dip not halinde kılayım ifadesini de yazmıştır ve ibareyi ve ibâreyi "kagan mı kılayım?" şeklinde açıklamıştır (ME, 1970:52

10. **hakim**

16 nolu dip notta belirtildiği gibi Thomsen'in hakim diye tercüme ettiği Hakim Tonyukuk şeklinde ifâde ettiği ibâre:

bkz.: Tonyukuk Türkçe Açıklamalar 1.1. de belirtildiği gibi Thomsen'in hakim diye açıkladığı kelime diğer nâşirler tarafınad:"WR3 bilge (akıllı) TT3 bilge TT4 bilge HNO bilge ME bilge SGC bilge" şeklinde açıklanmıştır ve ismi niteliğinden bir ünvan kabul edilmiştir."

11. **Boyla ... olayım (dip not 17)**

Thomsen'in Boyla Bağa Tarkan benimle beraber bulundukça ben İLtiriş Kagan olayım" şeklinde çevirdiği ibâre Radloff tarafından, (dem Boila-baga Tarkan als Elteres Chagan sich zu befestigen) şeklindeki Allmanca çevirsinde:"WR3 en yaşlı kağan olan Boyla -baga Tarkan 'la İlteriş kağanla bağlarını kuvvetlendirmek için" ifâde etmiştir (WR3, 1899:4-5)

Orkun ise, " HNO Boyla Baga Tarkan ile birlikte Elteriş hakan olayım " şeklinde ifade etmektedir (HNO, 1980:102

Tekin eser her iki eserinde "TT3 Boyla Baga Tarkan, Bilge Tonyukuk'un desteğiyle Kagan oldu (Having become a kagan in the company of Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan), ." TT4 Buyla Baga Tarkan sayesinde İlteriş Kagan olarak " şeklinde açıklamıştır (TT3, 1968:283 TT4, 1994:4)

Ergin ise "ME Boyla Baga Tarkan ile beraber İltiriş Kağan olunca " şeklinde açıklamıştır (ME, 1970:52)

12. **akılda ... o vakit** (dip not 18)

Thomsen tarafından:" eşi, şerefte eşi ben bulundum" şeklinde açıklanan ibare ilk araştırıcılarla **[bilig eşi çab eşi]** şeklinde transkripsiyonlanmıştır. Nâşirlerin:" WR3 ben hikmetin yoldaşı, şöhretinin (ünvanının yoldaşı olarak ona sadakatla bağlı idim şimdi ilk olarak HNO bilgide eşi şöhrette eşi ben idim [o zamanlar] TT3 danışmanı ve emir subayı ben idim (It was I who was his counselor and his aide-de-camp TT4 danışmanı ve kumandanı ben idim ME bilcisi ve yardımcısı ben idim SGC onun danışmanı ve askeri kumandanı idi (he was his counsellir and Army Commander] "Ix 17 (and see alp); a.o. T7"" açıklanmıştır. Bu ilk defa Clauson, Küli Çor yazıtında da geçen bu sözcük öbeğini "bilgesi çavuşı" şeklinde okumuş ve Danışmanı ve kumandanı şeklinde açıklamıştır. Aynı ifade, Tekin'in son eserinde de kullanılmıştır.(SGC, 1972:399 a).

13. **Geyik... oturuyorduk** [dip not 20]

Thomsen'in "Geyik yiyip tavşan yiyip orada oturuyorduk" şeklinde çevirilen ve genellikle **[kiyik yiye tabışgan yiye ertimiz]** şeklinde transkripsiyonlanan ibâre, Radloff tarafından: (Von Vild uns nährend und von Zuwachs (?) uns nährend, lebten wir (dort) şeklindeki Almanca çeviride: "WR3 yaban hayvanlarından kendimizi besleyerek ve yetişen bitkilerden kendimizi besleyerek yaşadık" şeklinde ifâde etmiştir (WR3, 1899:5). Tekin ise: TT3 büyük av hayvanları ve tavşanlarla kendimizi besliyor orada oturuyorduk We were dwelling there nourishing ourselves on big games and hares) TT4 yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk " açıklamıştır. (TT3, 1968: 283; TT4, 1994:4)

Clauson ise: " SGC Yabani av hayvanı ve tavşanlarla beslenerek orada oturuyorduk We settled down living on wild game and hares) şeklinde açıklamıştır.(SGC, 1972:755 a-b)

14. **düşmanlarımız ... idi**

Dip not 21'de belirtilen ve diğer nâşirler tarafından :" WR3 düşmanların taarruzlarına karşı adaleler (sinirler) gibi serttik, ama biz beylerdik HNO düşmanlarımız etrafta kuş gibi idi TT3 deşmanlarımız etrafımızda zirve (?) gibiydi ve biz bir dağ geçidi gibiydik Our enemies were like peaks (?) around us, and we were like a mountains pass(?) TT4 Düşmanlırımız çepçevre ocak gibi idi;biz (ortadaki) aş gibi idik. ME Düşmanımız etrafta ocak gibi idi, biz ateş gibi idik biçimlerinde açıklanan ve genellikle [yagımız tegre oçuk teg erti, biz isig ertimiz] şeklinde transkripsiyonlanan bu ibâre Thomsen tarafından "Düşmanlarımız etrafta avcı kuşlar gibi di. Biz bu halde idik." şeklinde çevirmiştir. (1924:163; 1925:112)

Radloff "uçuk" sözcüğünü "adaleler (sinirler) gibi" diye çevirmiştir (WR3, 1899:5)

Orkun ise: Düşmanlırımız etrafta kuş gibi idi diye çevirmiştir.

Clauson ise, Thomsen'den farklı olarak "SGC düşmanlırımız etrafımızda kuş sürüsü gibiydi (Our enemies were all round us like a flock of birds)"biçiminde açıklamış ve uçuk sözcüğünü "flock of birds" 'kuş sürüsü' şeklinde açıklamıştır.

Tekin ise son eserinin 8.1. notunda (bkz. TT4, 1972:30) :

"Ben Orhon Türkçesi gramerinde uçuk sözcüğünün Kırgızca uçuk "dağ doruğu, zirve" sözcüğü ile bir ve aynı olabileceğini düşünerek, cümleyi "Our enemies were lime peaks? around us" buçumunde çevirmiştim (1968:284). İkinci cümledeki Aşg harf dizisini de aşıg okuyarak "mountain pass", yani "dağ geçidi" olarak çevirmiştim. Şimdi, tümüyle farklı bir görüş ileri süreceğim: İlk sözcük "düşmanlarımız" anlamındadir; üçüncü sözcük "ocak" anlamına oçuk sözcüğüdür. İlk cümlenin anlamı "Düşmanlırımız çepeçevre (ya da çevremizde) ocak gibi idi" olmalıdır.

...

Bence, ikinci cümlede kare ve biçimindeki harf Yenisey yazıtlarında aş/äş değeriyle kullanılmıy olan harf ile bir ve aynıdır. Bu harfle aş "yemek" sezcüğünü yazan yazıcı bu işarettem sonra ince t harfini yazmayı unutmuş ve sözcüğünü unutmuş ve hemen g harfini yazmıştır. Baş bir değişle Aş tg, yani aş täg " aş gibi" yazakken yalnızca Aşg yazmıştır. Bundan önceki cümle ile koşutluk açısından da oçuk täg benzetmesine karşılık olmak üzere bu cümlede de täg "gibi" ile kurulmuş bir söz öbeğinin bulunması gerekirdi. (...) İşte bu nedenle ben ikinci cümleyi biz aş

<t>äg ärtimiz biçiminde onarıp bunu "Biz (de ocağın ortasındaki) aş gibi idik" diye çeviriyorum demektedir. (TT4, 1994:4-5,30-31).

15 **haberci** [dip not 22.1]

Genellikle "köreg" şeklinde transkripsiyonlanan kelime nâşirler tarafından "WR3 elçi TT3 izci, casus (scout TT4 kaçak) SGC casus (spy) (SGC, 1972:737b) ME casus Er. kaçak" şeklinde çevirilmiştir.

16. **habercinin sözü** [dip not 22.2.]

Genellük "körüg sabı" şeklinde tarnskripsiyonlanan kelime nâşirler tarafından "WR3 elçinin konuşması TT3 casususun sözü (the word of the scout) TT4 kaçağın sözleri ME casusun sözü SGC the word of the spy Er. kaçağın sözleri " biçimlerinde açıklanmıştır.

17. **Konı Señünü** [dip not 23]

Diğer nâşirler tarafından "WR3 Kuni-Señgünü TT3 General Ku TT4 Genaral Ku'yu ME Ku'yu General " şeklinde açıklanmıştır.

18. **tarafından (yan teg)]**

28. dipnotta farklılaklarını verdiğimiz bu ibâre:Radloff bu ifadeleri Sen Çinli Onlara Güneyden saldır, Sen Kıtay onlara doğudan saldır, ben onlara Kuzeyden taaruz etmek isitiyorum " şeklinde açıkladığı şekilde yan sözcüğünü -dan çımka hali saymıştır.(Du Chinese, greif sie von Süden an! (du) Kitany, greife sie von Osten an, ich will sie von Norden her angriefen) (WR3, 1899:6)

Semih Tezcan "Tonyukuk Yazıtında birkaç düzeltme" başlıklı makalesinde Tonyukuk kitabesinin 11. satır ve 33. satır'larıyla ilgili olarak düzeltme tekliflerinde bulunmuştur: Burada geçen ibârenin "ST takip etmek " şeklinde okunmasını teklif etmiştir (ST, 1975-1976:178-179)

"yän - düzelt eyin (~ eyin?)

Bu düzeltme Gerçekte A.v. Gabain tarafından 'Alttürkisce Gramattik 3. Baskı: Wiesbaden 1874.) yapılmış (bkz. §234, 296). Fakat daha sonra yayınlanmış çalışmalarda v. Gabain' in düzeltmesinin dikkate alınmamış olması burada tekrarlamamıza sebep olmuştur.

Bir edat olarak 'yönünden, yönünde' anlamını veren yän şeklinde bir sözcük ise ne eski ne de yeni lehçelerde bulunmamaktadır. Buna karşılık eyin 'takip ederek, dolayısiyle, üzerine olarak' sözcüğü Eski Uygurcadan pek çok veri ile bilinmektedir. Bu sözcük ey- 'takip etmek, tabi olmak' fiilinden -n konverbi ile türemiş ve edat olarak kullanılmıştır.

Köktürk yazısında i/ı sesini gösteren işaretin (bu aynı zamanda e'yi gösteren işarettir) yazılmadığı bazı örnekler vardır. eyin de bunlara katılmalıdır.

Bu sözcüğün 11 satırda ince sıradan sözcüklerden sonra y2n2, kalın sıradan olan bir sözcükten sonra ise yInI olarak yazılmış olması bu edatın ince ve kalın sıradan iki varyantının olduğu izlenimini vermektedir. Koşut bir durumu yan-"dönmek" fiilinden a-konverbi ile türemiş olan yana "tekrar' edatında bulmaktayız. TT X, 17 ve 358. satırlarda geçen yänä ök şekilleri bu edatın hem kalın hem ince sıraya göre iki varyantının olduğunu ortaya koymaktadır. Her iki sözcükte de y sesininin palatalleştirici etkisi olduğu tahmin edilmektedir" demektedir.

19. **üçü birleşirse**]

34. satırda ve T 12' de geçen ibare Radloff tarafından "bu üçegü kabışır" şeklinde transkripsiyonmuş ve "Wenn uns die Chinese, die Kitanj und die Oguzan überfallen" 'Bizi Çinliler, Kıtaylar ve Oğuzlar basarsa' şeklinde çevrilmiştir. Thomsen'daki "üçü birleşirse" şeklindeki ibare Radloff'ta "üçü bizi basarsa" şeklindedir(WR3:1899:7)

20. satır 35 **bir... oluruz (T 13)**

Thomsen tarafından "biz talim iradesine göre bir taş ile tutulmuş gibi oluruz(?)" şeklinde çevirdiği(?) cümle Radloff tarafından "so sind wir in einer schlimmen Lage (wörtl. bleiben liegen), dann ist es, als ob wir ihren Zauber (?)"böylece kötü bir durumda oluruz, ondan sonra onların sihir taşını yakalamış gibi oluruz(?)"(WR3, 1899:7) tercümesinden anladığımız kadarıyla ibâre:"WR3 onların sihir taşını tutmuş gibi oluruz" şeklinde çevrilmiştir. Tekin her iki eserinde de birbirine yakın ifadeyle ibâreyi" TT3 kendi iç kuvvetleriyle dış kuvvetleri tutmuş gibiyiz (It seems as if we are holding the exterior with our own interior) TT4 kendi iç kuvvetleri ile dış toprakları tutmuş gibiyiz " şeklinde açıklamıştır. (TT3, 1968:284; TT4, 1994: 7)Ergin ise ibâreyi : "ME dıştan tutulmuş gibiyiz " şeklinde çevirmiştir ME, 1970:54).

21. 36 . satır **bir ... imiş** (T 13)

Thomsen'in "Bir şeyi yufka iken büküp toplamak kolay imiş bir şeyi ince iken kırıp parçalamak keza kolay, fakat yufka kalın olursa onu büküp toplamak sarp imiş" şeklinde çevirdiği cümle Radloff tarafından "Das Dünne zusammenzudrücken ist für den Starken eine Kleinigkeit, das Feine zu zerreissen, ist für der Starken eine Kleinigkeit.Is aber das Dünne dick geworden, so ist der, der es zusammendrücken kann ein Held, ist aber das Feine" şeklinde Almanca tercümesinde ' WR3 Zayıfı sıkıştırmak güçlüler için kolaydır, inceyi yırtmak güçlü için kolaydır, ama zayıf kalınlaşırsa (güçlü olursa) onu sıkıştırabilen (ezebilen) kahramandır, ince (zayıf) ama kaba (kalınlaşırsa) olursa onu yırtabilen kahramandır' (WR3:1899:7-8) Tekin ise başlangıçta "TT3 If thin becomes thick, it is hard to bend it, they say; and if tenden becomes tough to bend it, they say; and if tender becomes tough, it is hard to break it, they say" İngilizce tercümesinden anladığımız kadarıyla Bir şey yufka iken eğmek kolay, kalın iken zor imiş, ince olanı kırmak kolay, kalın olanı kırmak zor imiş" şeklinde çevirmişken (TT3, 1968:284) daha sonra ibâreyi:" TT4 (Bir şey) yufka iken (onu) delmek kolay imiş, ince olanı (da) kırmak kolay; yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş. " şeklinde çevirmiştir.Ergin ise " ME Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş." şeklinde çevirmiştir ME, 1970:54). Clauson ise:" SGC When a thing is flimsy it is easy to crumple it up, but when the flimsy becomes solid it is dificult " Bir şey ince olduğu zaman onu parçalamak kolaydır, fakat sıkı (katı) olursa onu parçalaması zordur." (SGC, 1972:622 a-b) şeklinde çevirmiştir. ; ST "ince olanın delinmesi kolay imiş, ince olanın kırılması kolay imiş; ince olan kalınlaşırsa delinmesi zor imiş, ince olan kalınlaşırsa kırılması zor imiş " (ST, 1975-1976:178).

22. 38. satır **şarktan** (batıdan) (T 14)

Kelimenin orjinal yazılışı " kundınta kelimesi Clausan "kordanta" okumuş ve "SGC Hotan'dan (from Khotan)" şeklinde çevirerek burayı özel bir yer adı kabul etmiştir. (SFC, 1972:645a)

23. 41. satır **hakim** (T 14)

bkz. 1.1.WR3 bilge (akıllı) TT3 bilge TT4 bilge HNO bilge ME bilge SGC bilge

24. 42. satır **kökörg'ü ... Ötüken** (T 15)

Radloff, Da Zog ich am Kök-Ungür auf Karts zum Ütükän-Bergwalde und die Oguz kamen zum İngek Köl (?) von der Togla her." Almanca çevirinse 'Ben Kök-Üngür'den yukarıya doğru Ütüken-Dağormanına sefer ettim ve Oguzlar Togla'dan İngek-Köle geldelir' şeklindeki çevriden anladığımız kadarıyla ibâre Radloff tarafından "WR3 Kök Öñün'den Yukarıya doğru" şeklinde çevrilmiş (WR3, 1899:8) ve "kököng" kelimesi ber yer adı olarak görülmüştür. daha sonraki "yogaru" kelimesi Radloff yukarı saymıştır. Thomsen ise "Kököng'ü bata çıka aşmak suretiyle onları ötüken ormanına doğru sevk ettim" cümlesindeki ifadedin anladığımız kadarıyla, Thomsen, yogur?- "yogurmak" eyleminin -u ekli zarf biçim kabul ederek ibâreyi "bata çıka aşmak suretiyle" ifadesinnin ortaya koyduğu mana kenimize yol yapark çıktık manasına gelmektedir. Tekin ise "TT3Having waded Kök Öñ, I led (them) toward the Ötüken (Ön Irmağının Çamurunu çiğneyerek (onları) Ötüken' e doğru götürdük'; daha sonra ise:"TT4 Kök Öng Irmağını geçerek orduyu ötüken " çevirmiş ve ayrıca ibâreyle ilgili 15.1 ve 15.2. dipnotun da: konuyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur.Ergin ise ibâreyi:" ME Kök Öngü çiğneyerek Ötüken " şeklinde çevirmiştir. (ME, 1970:54)

Gabain Kök önüg yoguru şeklinde okuduğu ibâreyi "den Kök Öng uberquerend", yani "Kök Öñ'ü geçerek" şeklinde bir çeviri yapmıştır" Gab, 1950:140).Bu çeviri Aalto ve Giraud ve Tekin tarafından da kabul edilmiştir.

25.(43-44) satır arası **inekler ... geldiler** (T 15)

İbârenin orjinal transkripsiyonunu Radloff "İngek Kölge Toglada biçiminde yapmıştır. ve ibâreyi "oie Oguz kamen zum İngäk Köl von der Togla her" şeklindeke Almanca Tercümesi'nde 'WR3 Oğuzlar Togla'dan İngek Köl'e geldiler ' şeklinde bir tercüme yapmıştır. (WR3, 1899:9).

Thomsen ise: ibâreyi "İneker ve yük hayvanlarıyla birlikte Toğla boyunca Oğuzlar geldelir" şeklinde çeviriden anladığımız kadarıyla Thomsen, ingek kelimesini "inek" kölekin sözcüğünü de "yük hayvanı" kabul kabul etmektedir. Radloff ise birinci sözcüğü bir yer adı olarak kabul etmiştir.

Tekin başlangıçta "with carts drawn by oxen" şeklinde Tekin'indaha sonraki çevrisi ise: "TT4 İngek Gölcüğü ile Tola Irmğından Oğuzlar üzerimize geldi " Tekin "inige" söz cüğünü de

"togla" sözcüğünü de yer adı olarak kabul etmektedir. Birinci sözcüğü 'İngek Gölcüğü' ikinci sözcüğü ise "Tola Irmağı" kabul etmekte ve her iki sözcüğü de yer adı olarak kabul etmektedir.

SGC Sığırlarla ve yük arabalarıyla (with the cattle and bagage animals) (SGC, 1972:184).

(26-143. satırlar için bkz: s. 346-354)

SONUÇ

SONUÇ

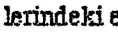
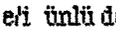
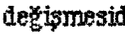
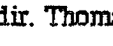
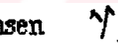
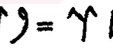
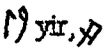
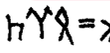
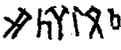
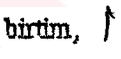
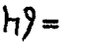
1. Göktürk harfleri ile yazılan metinlerdeki kelimelerin okunuşu ve yorumlanması açısından araştırmamızda ortaya çıkan farklılıkların sebeplerini ortaya koyacak olursak, bunların en başında gelen problem kelimelerdeki yuvarlak ünlülerin aslî okunuşlarının tesbiti" hususudur. Bununda başlıca sebebi, Köktürk Alfabe sistemindeki:

 işâretinin A ve E sesi için

 işâretinin I ve İ sesi için

 işâretinin O ve U sesi için

 işâretinin Ö ve Ü sesi için, yâni bir işâretin genellikle iki ses karşılığı olarak kullanılmasındadır. Bu işâretlerden düz ünlüleri karşılayanlar için, kalınlık incelik ayrımı yapılmıştır. Kelime ince sıralı ise E ve İ, kelime kalın sıralı ise A ve I okunmaktadır. Fakat, yuvarlık ünlüleri karşılayan harflerde bu şekilde bir ayırım yapmak imkanı yoktur. Bu sebeple işâreti için kalınlık incelik ayrımı olmadığından kelime ya O ya da Ö şeklinde geniş ünlü olarak okunmakta; kelime işâreti ile yazılmışsa U ya da Ü şeklinde dar ünlü olarak (Daha geniş bilgi için bkz.: O.F.Sertkaya, Göktürk Tarihinin Meseleleri, 1995, 217-223).O ve U sesinin farklı okunuş ve transkripsiyonlanış biçimlerine de örnek vermekte yarar görmekteyim:

2. Orkun Yazıtlarında tesbit ettiğimiz farklılardan diğer bir hususiyet de kelimelerin ilk hecelerindeki e/i ünlü değişmesidir. Thomsen = yir, = birtim, = yiti, 'yedi' () = yigirmi 'yirmi'; = il; = iki (Daha fazla bilgi için bkz.: YT1, s.15) vb kelimelirin ilk hecelerini /i/ sesi ile karşılamka ve kelimeleri transkripsiyonlarken bu tür kelimelirin ilk hece ünlülerini /i/ ile karşılamaktadır. Fakat Radloff, bu konuda farklı düşünmektedir. Radloff işaretinin yalnızca /ı/, /i/, seslerini karşıladığı görüşünde değlidir. Aynı zamanda bu işaretin kelimenin başında ve ilk hecesinde yer aldığı zaman /e/ sesini de verebilir demektedir. Orhun Yazıtlarında geçen kelimelerin transkripsiyonunda Radloff i sesinin e sesi lehine değiştiği görüşde olduğundan bu tür kelimelir trankripsiyonunda /e/ sesini tercih etmiştir.

3. Orhun Yazıtlarında tesbit ettiğimiz diğer bir farklılık katışık ligatürlerle ilgilidir. katışık ligatürünün nd,nt katışık ligatürünün ld, lt işaretlerinin karşılığı olarar kullanılmış olma-

sından dolayı bu tür seslerin belirlenmesindede nâşirlerin yayınlarında farklılıklar mevcuttur. Söz konusu karışık ligatürlerin, eklerde kullanılmasıyla ilgili olarakThomsen genellik /nd/ ve /ld/ ses değerini tercih etmiştir. Radloff ta bu hususta farklılıklar mevcuttur. Tekin ve Clauson bu tür kelimeliri transkripsiyonlarken' nt, lt' ses değerini tercih etmişlerdir

.Gerek ek başında t/d değişmesi ve ünsüz yığılmaları ile ilgili olarak ifâde etmek mecburiyetindeyiz ki, d/t ile başlayan eklerde hangisinin ne zaman kullanıldığı hususunda bir kaide koymakta güçlüklerle karşılaşıyoruz. Kelimelere eklenen yapım ve çekim eklerinde meselâ, ayrılma hali eki +ta yanında d kullanımları mevcuttur. nd/nt dönümüşü konusunda da anta 'orada' okunuşu yanında anda 'orada' okuyuşu mevcuttur.

Bu sebeple incelediğimiz eserlerde t/d ve nd/nt ses değerlerinin transkripsiyonlanış biçiminde farklılıklar mevcuttur.

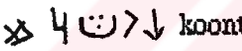
t/d sesleri ile ilgili olarak farklılıkları:

4. Çalışmalarımız sırasında gördüğümüz diğer bir farklılık, kelimelerin isim ya da fiil tabanlarında dudak uyumunun etkisi hususudur. Thomsen bu dönemde kelimelire gelen eklerin kök ve tabanlarındaki ünlülere dudak uyumu açısından uyum göstermidiği görüşünde olmalı ki, bugün modern Türk dillerinde duduk uyumu etkisiyle yuvarlaklaşan ı, i bağlama ünlülerini yuvarlak biçimde değilde dar olarak ı, i, şeklinde yazmasıdır. Buna karşılık Radloff, Tekin ve Ergin fiil ya da isim tabanına gelen bağlama ünlülerini, eklerdeki diğer hece ünlüleriile birlikte dudak uyumunun tesiri altında imiş gibi transkripsiyonlamışlardır.

5. Orhun yazıtlarında kullanılan işaretler açısından Thomsen | işaretini *s* sesine karşılık işaretini de ş (𐰾) sesine karşılık kullanmış ve bu sesleri transkiripsiyonlarken s/ş ayrımı hususunda gayet titiz davranmıştır. Buna karşılık Radloff | ve 𐰾 ideogramını aynı harfle ş (𐰾) olarak transkiribe etmiştir. 𐰾𐰆𐰴𐰍 'olumuş' yazılında orjinal biçimdeki ' 𐰾 ' ideogramını ş ( ) ile 𐰋𐰆𐰴𐰃 istemi kelimesinde görüldüğü şekilde ' | ' ideogramını s ile transkiripsiyonlamıştır. Radloff ise bu harflerin tamsliterasyonunda farklı işaret kullanmamıştır. Her ikisini de (ﺵ) işareti ile translitüre etmiştir.

Orhun yazıtlarında s ve ş işareti farklı şekiller kullanılarak yazılmıştır. Fakat şunu da belirtmeliyiz ki Orhun yazıtlarında '|' s ideogramı ile yazılan kelimelerin büyük çoğunluğu bugün kullanılan şekilleri ş sesidir.

6. Orhun Yazıtlarında diğer önemli bir problemi ünlü harflerin çoğu zaman kullanılmamasıdır. Bu sebeple kelimelerdeki aslî vokal uzunlukların ve Türkçedeki uzun ünlülerin tesbiti açısından zorluklar mevcuttur. O.N.Tuna'nın vb. aslî vokal uzunlukların tesbiti ile ilgili yapılan araştırmalar ortaya koymuştur ki, genellikle katışık ligatürlerin bir ünlü ve bir ünsüzden oluşması bu tür işaretlerin aynı zamanda kelimenin ekindeki ünlüyü belirlemektedir. Özellikle bu tür işaretlerden sonra kullanılan bir ünlünün Eski Türkçe de uzun ünlülere delalet ettiği görüşü hakimdir. Bu sebeple Talat Tekin Orhun Yazıtları ile ilgili son neşrinde uzun ünlü ile yazılan kelimele de alî biçimleriyle transkripsiyonlamıştır.

 'koop' koontunmış vb. kelimeler, Talat Tekin'in metinlerinde bu halleriyle transkripsiyonlanmıştır.

7. Orhun Yazıtlarını yazan Göktürkler aynı zamanda milletimize Türk adını ilk defa resmi olarak vererek kullanmışlardır. Türk adı genellikle Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtında " " şeklinde yazılmıştır. Thomsen başlangıçta orjinal yazımındaki katışık ideograma rağmen kelimeyi "türk" şeklinde transkripsiyonlamış, fakat daha sonra orjinal yazılımdaki "𐰉𐰆𐰴𐰃" katışık 'ük' ideogramını ikinci okuyuşunda kelimeyi ses değerine göre okumuş orjinal yazılımdaki gibi "türük" şeklinde transkripsiyonlamıştır. Tekin TT1'de ve TT2 de kelimeleri transkripsiyonlarken "türük" şeklinde okumuştur. Clauson ise kelimeyi türkü şeklinde okumuştur. Tonyukuk yazıtında genel yazılış birkaç yer hariç kelimenin orjinal yazılı " 𐰇𐰆𐰴𐰃 " şeklinde olup 'türk' şeklinde tamskripsiyonlanmıştır.

8. Orhun Yazıtları' da geçen kişi alarının transkiripsiyonunda farklılıklar mevcututur. Bunların başlıca sebeplerini:

a)Yanlış harf transkripsiyonu:

b)Eksik yapılan transkripsiyon

c)Kelimeyi yanlış yerden bölme

d)Yanlış taşhis, yanlış anlamlandırma şeklinde belirleyebiliriz (Daha fazla bilgi için bkz.: O.F. Sertkaya, GöktürkTarihinin Meseleleri, Ankara, 1995, s.211-215).

Orhun yazıtlarında farklı transkripsiyon ve farklı anlamları ayrı ayrı Thomsen metnini orjinal metin olarak kabul ederek gösterdik. Bu yazıtlar üzerindeki problemlerin çözümlenmesi için, orhun yazıtları ile ilgili komite çalışmalarının başlatılması gerekmektedir. Ayrıca Eski Türk Dilleri'ni araştıran özellikle Orhun Yazıtları ve Yenisey Yazıtlarını temel alan bir Enstitü'nün kurulması gerekmektedir. Bu enstitüde görev alacak , Eski Türk Dili üzerinde çalışan deneyimli kişilerin yanında, iyi bir sosyal antropolog, tarihçi, dinler tarihçisi, halk edebiyatçısı, Türk dili üzerinde yapılan İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerindeki çalışmaları çevirebilecek nitelikte çevirmenlerin Orhun Yazıtlarında geçen kelime, cümle ve metinleri birlikte yapacakları bir çalışmayla değerlendirmeleri gerekmektedir.

SUMMARY

The funerary inscription of Orkhon is early samples Turkish Languages. The funerary inscription of Orkhon is three diffrent stone: Those are:

(1) the funerary inscription of Kül Tigin in A.D. 732, cited as As I followed by the side (E, W, N, S) of the stone and the line on the side in the our reaserch and shown KT,

(2) the funerary of Bilge Kagan composed in A.D. 73, cited as similary BK in the our reaserch.

(3) the funerary inscription of Toñyukuk as T cited in thesour reaserch (study).

The funerary inscription of Orkhon had read very explerir. Our first purpose of this study have been found the differnt read and semantic of the Orkhon Inscription and My second purpose has been to establish tha original meaning of all words in the dictionary. I have taken that the dictionary of Clauson and as cited SGC in this study.

There are the porblem of transcribing early texts. My first purpose have been to showed the heculiarity of the Orkhon Inscription Alphabets, fonetic and gramitic. This person I have given in the sudy the peculiarity alphabets, fonetic and grametic of the orkhon Inscription.

For the shown the different read and semantic the Orkhon Inscription that I have taken the basic text the text of Thomsen. And I have showned the text of Thomsen with VT1, VT2, and VT3 signs. And after, I have showned the marginal not of this text the others reads of the Orkhon Inscription of the other explorer.

For the semantic of the word in tho Orkhon Inscription, I have taken An Etimological Dictionary Pre Thirteent- Century Turkis of Sir Gerard Clauson in this study.

After shown the different read and semantic I have explained the causes of the deffernt read and semantic.

My basic purpose in this study have been showed the different of the read and semantic and have been helped for the best read and semantic of the word and structure in the Orkhon Inscription with this study.

SÖZLÜK

A

aç aç (BK D 38 , '**Türkü bodun aç erti:**') ME, aç tok olmayan

aç (a:c) 'hunger, hungry'; early forms are all a:ç but the word is a:c in SW (Oğuz) languages from the earliest period; homophonous w. 2 **a:ç** (**a:c-**)Originally 'hungry' in a phybical sense, hence metaph. 'covetous' and the like.S.i.a.m.lg.: Çuv.**vyç(vıs**y)) (SGC,1972:17a)

aç- TT2, ME,HNO açmak

aç- 'to open '(Trans.), originally in a phisical sense, with some extension, physical, e.g. 'to untie (a knot), to clear (the sky)' and metoph., e.g. 'to disclose, explain C.i.a.m.l.g. (SGC, 1972:18b)

aç- TT2, ME acıkmak

aç- (a:c-) 'to be hungry' homono;honous w. 1 a:ç (ac) s.i.s.m.l., in SW (Oğuz) languages as **ac-** , but in others displaced by acık- q.v.

adak TT2, ME ayak

adak originally rather indefinitely 'leg, foot'; in some contexts one meaning seems to be required to the exclusion of the other, in others vice versa, Became a l.-w, in Mong. az adak (Kow. 68, Holtad 15) but apparently only in the metaph. meanings 'the foot (of a mountain) the end, or mounth (of e river); end; final'. S.i.a.m.lg., usually as **ayak** or the like, in its original meaning; but in some languages *adak* was reborrowed fr. Mong. with the meanings current in that languages '**Türkü bodun adak kamşatdı**' 'the Türkü people let their feet waver' (and began to panic) I N7 some phr. but kamşatu II E 30.(SGC, 1972:45a)

adgır TT2,aygır ME, aygır at-

adgırak Dim. f. of **adgığır**; properly 'a young stallion'. Survives in NE Alt., Leb. ayğırak R± 16,17;Bar. eyğrak do 17; NC Kır ayğırak do 16, in this meaning Kaş. 's meaning is otherwise unknown. Xak. XI adgrak (SGC,1972:49:a)

adınçığ olağanüstü, harikulâde, başbaşka, başka fevkalâde, harikulâde- **adınçıg** / **adınsığ** Den. N.A. fr. **adın**. The two words, n.o.a.b., seem to be synonymous and to mean 'different' with various'; used to translate Middle Iranian vizid 'chosen, elect'.

adırıl- ayrılmak-

adırıl- Pass. f. of **adır-** ; 'to be separated, parted; to break away from (someone Abl., occasionally Dat.)' S.i.a.m.l.g. w. the same phonetic changes as **adır- Türk budun kanın bulmayin Tabgaçda adırıltı** 'The people, because they had no xan of their own, broke away from China T2 (SGC, 1972:68b).

ag- TT2, ME yükselmek, çıkmak

ag- 'to rise (from somewhere Abl.); to climb (up something (Dat.)'

ağı TT2, ipekli kumaş; ME hazine, mal serevet; ipekli kumaş, altın ve gümüşle işlenmiş sırmalı kumaş

ağı from XI onwards consistently translated 'silk brocade' and the like; earlier contexts suggest the meaning 'treasure', anr cf. **ağıçı, ağılık** ; 'silk brocade', as the main component of early Turkish treasures, may, however, have been the original meaning. N.o.a.b. The word **ağ/ağı** prob. used only in Osm. XVI. II9 and surviving in XX Anat. SDD 74,76,78,131,1602 prob. has nothing to the with 'silk' (worm); it seems to be a Sec. (SGC, 1972:78a)

agır TT2, ağır, değerli

ağır basically 'heavy' in the physical sense; hence metaph. in two contrary meanings:- (1) laudatory (a) 'important, distinguished and (b) ('of fuul weight'hhence) 'valuable, sincere'; (2) pejorative 'burdensome, grievous; painfull'. C.i.a.m.l.g.w. ;honetic changes. (SGC, 1972:87b).

agış TT2, ME servet, mal mülk, hazine

agıt- kaçırmak sürmek

Caus f. of 1. ağ-. N.o.a.b. Cf. ağtur-Türkü VII (the Türkü people were in a bad way) **oza: kelmiş süsin Kül Tegin ağıtıp** 'Kül Tegin roused (that part of)their army which had escaped).(SGC,1972:80b-81a)

agıı- TT2, hastalanmak; ME ağırmak, hasta olmak

agu TT2, yer adı ME (y.a) Agu

ak HNO,TT2, ME:ak beyaz

ak 'white' originally as the colour of an animal's coat as opposed to the more general word **ürüñ**, q.v., later 'white' in all senses. C.i.a.p.a.l. It occurs often with a metaph. meaninig in nomerous phr. of which. e.g., San. TTS, an R give long lists (SGC, 1972:75) F 2 **ak** 'hateful' Hap. Leg.; Pelliot considered this to be an idiomatic use of **1 ak**, pointing out that Chinese pai 'white' (Giles 8,556) has a similar meaninig in some contexts; but it seems more reasonable to suppose tahat it is a l. -w. fr. Chinese wu (Ancient Chinese 'ak) 'to hate, hateful' (Giles 12, 779) (SGC, 1972:75b)

al- almak, zapt etmek, fethetmek almak, yenmek, mağlup etmek, zapt etmek, işgal etmek, fethetmek; dinlemek, dikkate elmek

al- 'to take'; with all the shades of meaning of the Anglish word. 'to seize, collect (a debt), receive, accept', and some others as well, such as 'to take off' (a cap, saddle, etc.). 'to marry') and (as an abbreviation of **zatğın al-**) 'to buy'. S.i.a.m.l.g. The word is used in many idioms and compounds in which it is sometimes the second element. When it is the first in expressions like **alp bar-** and **alıp két-** 'to take away', and **alıp kel-** 'to fetch', the two words are often fused and assume forms like **appar-** , **ekkit-**, **akkel-** jarring 18?-19 list about 30 phr. beginning with **a'ıp (alıp)** in SE Türki, In compounds in which **al-** is the second element the meaning largely depends on the form of the furst verb. In modern NE and NC languages a Ger. in -p is followed alternatively by **al-** or **ber-** e.g. **satıp al-** 'to buy' satıp ber 'to seel'. In such cases Pal. says that **al-** in NE Tuv. connets

alk- TT2,ME: bitirmek, tamamlamak ;(MEbitmek, tükenmek, sona ermek)

a.d[ım]z

alk-'to use up, finish, come to the end of (something Acc.); hence sometimes 'to destroy (something ACC.)'. v.G.ATG, para 160 suggests that this is an Emphatic f. of **al-** but this is unlikely since there is no real semantic connection and no evidence that the Emphatic Suff. was **-k-** as well as **-ık-**. Survives only (?) in SW xx Anat. **alk-** 'to destroy' SDD 97.

alkın-azalmak,mahvolmak, tükenmek

alkın- Reff.f. of **alk-** (1) 'to use (something Acc.) up for one's own advantage'; (2) 'to use oneself up, exhaust oneself'; (3) 'to be used up, exhausted'. Survives, with some extensions of meaning only (?) in NC Kır.,

Kzx.; NW Kaz. RI 390 and SW XX Anat. SDD 97.(SGC,1972:138b-139a)

alp cesur, yiğit

alp basically 'tough, resistant, hard to overcome'; originally applicable both to persons, when the convention translation 'brave' is reasonably accurate, and to inanimate objects and even to abstract ideas like 'danger' S.i.a.m.l.g. except SE; in SW it became obsolete except as an element in Proper Names but was revived during XIx. See Doerfer II 526. (SGC, 1972:127b)

alpagu- cesur savaşçı, yiğit savaşçı

uguş a. (KTK7)

alpagu- Dev. N. fr *alpa:- Den V. fr. alp; 'warrior'. L,-w. in Mong albağut (Kow.84) where it was falsely conneçcted w. alban 'head tax' and used for 'subject, taxpayer'. and the like; reborrowed in NE Tob. alpağıt NW Kar. alpawt RI430-I; Tat. **alpayıt** 'householder, property owner'. (SGC, 1972:128b)

altı altı

altı 'six'; c.i.a.p.a.l i; common in Türkü

altız- aldırmak, yakalatmak

altız: Caus f. of al- ; n.o.a.b. Cf. altur- T VIII [gap] tutuztı ekisin özialtuzdı 'he ordered... togarsp, and himself ordered that both of them should be taken IE38

altun altın **altun** 'gold'. A very early l.w, in Mong. as altan (Haennisch 6, Kow. 85). S.i.a.m.l.g., usually as **altun**. Exceptionallyin Yakut **altan** means 'coopper" Pek, 82 (See Doerfer 11 529. (SGC, 1972:131)

amga yer adı (bkz. amgı)

a. korgan

amga: 'wild mountain gat'; an old word w. ending -ga:. The spelling in Türkü seems to be **amğa:**, since Runic m ğ a: could hardly be read amğa: Became an early l. -w in Mong. as imağan imaan 'male (wild) goat'. (Kow, 309, Holtad 69); Mong. Plur. ima'at in XIII Sevret History (Haenisch 82). On this word see Studies. p.235 and alsı Scharbak 118 and L. Bazin 'Noms de la "chevre" en turc et en mongol", in Studa Altaica, Festschrift für Nikolaus Poppe, Wiesbaden, 1957, pp. 288 ff., both of which contain minor errors, e.g. that the word originally had an initial y- which rests on no better evidence than a mis-spelling in the Vienna MS, of which seem to mean some kind of wild goat. (SGC,1972:158a-b)

amgı yer adı (bkz.amga)

a.korgan (BKD31)

amtı şimdi; şimdilik

amtı: 'now' Prima facic, an Adv. in -tı: (Studies, p. 145) fr. *am, but the only trace of this word in this sense is in NE Sag., Şor RI 643, Khak. and Tuv. where it exists side by side with **amdı**. and looks like an abbreviation of that word. It certainly had back vowels as late as Xak., but in some Uyğ. texts it seems to be spelt with e-. The dental was certainly unvoiced in Türkü and voiced in Xak. and later; the position in Yuğ. is uncertain owing to the ambiguty of the script. S.i.a.m.l.g., with bacm ambiguity of the script. S.i.a.m.l.g., with back vowels only in NE. ELsewhere the initial varies between e, é, and i and the nasal between **-m-** and **-n-** . In Türkü only the word seemsto be not only an Adv. 'now' but also an Adj. 'existing now, present' (SGC, 1972:157b)

ança öyle, şöyle, öylece

ança Equative form of ol; properly 'as much as that', but normally in the early period hardly more than 'thus'. There is also, in the early period, a See. f. beginning with ı-of this and other cognate words (ançıp, añaru: atc). This is usually transcribe **inçe** , a spelling **ınça** in those texts, and as theword survives in this form in NE Tuv., it is likely that the original form was **ınça;** and thet inçe is merely one of several examples of the tendency of ı- to move into o front position (cf. **ış**) 1 uş etc.) S.i.a.m.l.g.as **ança** and the like. As **ınça** always means 'thus'to ince even when **ança** is clearly written. See Doerfer II 560. (SGC, 1972:172b)

ançula- takdim etmek, teslim etmek

yankıgdı kaganka a.-dı (KT D 32)

ançuladı- Den. V fr. **ançu:** 'to present, offer sometnirg Acc. . sometimes to God or a superior not connected with **ançulayu:** N.o.a.b. (SGC, 1972:175b)

anı onu, onları

anta orada, o zaman; ondan

anta Loc. of ol used as an Adv., normally of palace 'there', and in the earlier period, of time, 'then', in the latter case usually followed by a Postposn. In Runic script also written with a ligature representing **-nt-** ; the form in UYğ in certain and prob. not uniform. S.i.a.k.l.g. exvcept SW where it has recently been displaced by orada (o arada) in Az., Osm. and phr. like **ol yerde** in Tkm. (SGC, 1972:176b)

antag öyle, onca (KT D4, 40; BK D5)

antag a crasis of an- (ol) and teg (the original form anteg actually occurs twice in T); an Adv., accosionally used Adjectivally, meaninig 'like that, thus, so . S.i.a.m.l.g. except apparently NW. Türkü VIII **biz anteg ertimiz** 'that was our situation' T8; (= a spycame from the Türgeş xağan) **savı anteg** 'his report was as follows' T 29- körüg savı antağ T9 similar phr. T36 **antağnıñ üçün** 'because you were like that I S 8, II N 6 **antag külüg kagan ermiş** 'he was such a famous xağan' I E 4, II E5. (SGC, 1972:177a)

antargu (anturgu?) yer adı

añar ona, onlara

apa ata, ecdat; büyük

aba:/1apa:/ebe:/epe: words of this form, connoting various terms of relationship abound in modern Turkish languages with meanings as various as (1)ancestors;(2)grantfather', (3) 'grantmother' (4)father, (5)'mother' (6)'paternal uncle' (7) 'paternal aunt'; (8) 'elder brother'; (9) 'elder sister' 10 (presumasly metaph.) 'midwife'. Some, e.g. **aba:** 'paternal uncle', an abbreviation of Mong. abaga, and other words beginning **ab** ..., etcb are certainly foreign; others, often occurringin only one languagegroup, are of unknown origin. The only early forms seem to be Türkü, etc. **apa** : 'ancestor' and Oğuz **ebe** 'mother'. Kaş. does not record the former, but it occurs in KB. In this early period it is often impossible to be sure wether the vowels are back or front and the consonant voiced or unvoiced; the following are the likeliest transcriptions.

a.purum (KT D 4, BK D 5)

ar- aldatmak

a.ıp (KT G4, BK D5 "**sügig savın yumşak agın arıp**" 'tricking (people) with their honeyed words and luxurious treasures')

ar- 'to deceive, trick'. The suggestion in Hüen-ts Briefe. p. 29. note 1897 of a connection with **ara** is unconvincing; some remote connection with 1 al is possible. N.o.a.b.; replaced by **alta-**

ara arasında

ara: (?a:ra) difficult to pin down grammatically; there does not seem to be any record of it as thi subject of a sentence or in other contexts in which it could be regarded as an ordinary Noun. In the early period it is used only as a Postposn. meaning 'between (two placed) among (a number of people)', and the like; but Kaş. translates it as a Noun and does not describe it as a harf. Later it seems to be used almost only in the Loc., either with a preceding Pron. Adj. e.g. bu arada 'in this locality'. or with a Poss Suff. e.g. **aramızda** 'among us' or with a 3rd Pers. Poss. Sufl. and a preceding Noun., e.g. oşbu yaruknun arasında 'in the middle of this light'. Normally used of space, less often of time. S.i.a.m.l.g. The spelling **ara** in Irk B and TT VIII (SW Tkm. **ara**) is prob. the original one. **Türkü** (When the blue heaven was created above and the brown earth below, man was created) **ekin ara** ''between the two' **I E 1, II E 2;** (SGC,1972:196 a-b).

arıl azalmak, tükenmek, mahvolmak

arıl- Hap. leg.; the context seemb to require that this should be taken as a Pass f. of 1 **ar-** althought that is an Intrans. V. 'to be tired'. If a Pass. f . of 2 **ar-** 'to be tricked'

armakçı aldatıcı, sahtekâr

armakçı Hep. leg.; Ag. fr. Intin of **2 ar-** **Türkü** VIII (because of the Intrigues of the Chinese people and) **armakçısınūçūn** 'because of their decent' IE 6. (SGC, 1972:232)

arkış kervan (KT G8, BK D 25)

arkuk inatçı, ters, aksi

arkuk 'obstinate, refractory'. with second meaning in Kaş.: N.o.A.b. **Türkü** IS8; II N 6 (**1 tok**) (SGC, 1972: 216a)

artat- tahrip etmek, yıkmak

artat Caus. f. of **arta-** ; damage, or spoil (sdmething ACC.) lit. or metph. Survives only in the same NE languages as **arta:-** **Türkü** VIII (oh Türkü people if heaven had not been postile) **elinin törönin kim artatti:** 'who would have distrupted your realm and customary law?' I E 22, II E 19 (SGC, 1972:209b)

artuk fazla (KT D 33)

artuk (artok?) Pass. N./A.S. **art-** originally 'additional, an extra amount'; in the earliest texts used chiefly in numerical expressions; later usually 'alarge additional amount', less often 'excess, excessive' S.i.a.m.l.g. as **artuk** in SE and sometimes SC and artik elsewhere, with some extended meaning esp. in SW. The theory in TT V 33, noteB. 71 that in a number of plausible. **Türkü** VIII **kırk artukı yeti** ' forty-seven (normally yetiellig) I E 15. (SGC- 1972: 205b)

artukluk A.N. fr. **artuk;** 'abundance, excess', and the like S.i.a.m.l.g. except NE (?) (SGC, 1972: 211b)

artur- aldanmak

artur- Hap. leg.; Caus. f. of **2 ar-**; cf. the quotns under that word, and artız- **Türkü** VIII **süçig savına yımşak agısına arturup ükü türkü bodun öltig** 'letting

yourselves be tricked by their honeyed words and luxurious treasures many of you Türkü people died' I S 6; IIN 5)(SGC- 1972: 210a)

asra altta, aşağıda

asra abbreviated Adv. fr. ast; properly an Adv. 'below, under', also used as a Postposn. 'below, beneath', and an Adj. "low, lowly, inferior'. There is a rare Sec. f. ısra: cf. anca:lınça: Survives only (?) in SW Osm. esre 'the vowel below the letter', i.e. kasra and XX Ant. asra 'beneath' SDD 120. **Türkü** VIII **üze kök teñri asra yağız yér kılınukda**: (When the blue heaven was created above and the brown earth below' I E1, II E 2; **üze teñre:. ... asra yér** IE 22, II E 18"(SGC, 1972:250a)

aş- aşmak

aş- 'to cross (a mountain etc. Acc. later Abl.), as opposed to **keç-** 'to cross (a river, etc.); also Intrans., e.g. of time, 'to pass' Similar in some meanings to 1 **ağ -** but without the implication of rising implicit in that word. S.i.a.m.l. **Türkü** VII **Kögmen aşa** 'crossing the Kögmen mountains' I E 17, II E 15; o.o. I E 21; IIE 17; T 26, 35, 37. (SGC, 1972:255a)

aşa ötesinde

kögmen a. (KT D17, Bk D 15)

aşsız yiyeceksiz, aç

aşsız Priv. N./A. fr. 1 **aş** 'without food' Otherwise noted only in SE Türki SHaw 9. **Türkü** VIII **içre aşsız taşra tonsız** (a people) 'without food in them ond clothes on them' (I E 26, II E 21. (SGC, 1972:265a)

at at (KT D 33, 33, 37,37)

at 'horse' ; nearly always with the implication of 'ridign horse'; cf **yılkı, yunt** ; in a few modern languages at means 'gelding' as opposed to **adğır** 'stallion' C.i.a.p.a.l. **Türkü** VIII. (33a)

at ad, unvan

at ad, unvan

at(ad) 'name; 'originally perhaps clan, rather than personel, name (see adaş); by extension 'titye' and 'good name, reputation'. S.i.a.m.l., SW Az., Osm. **ad; Tkm.** at (before vocalic Suffixes **ad-**) **Türkü** VIII **Türkü atın** 'the name Türkül E 7 (**atın** II E 7) **atığ** I W 2Ix. I; [gap] **at bértim** 'I gave him the name (or title) of ....' II E 41; (we gave him) **xağan at** 'the title of kağan' I E 20 (**atığ** II E 17) **atı küsi** 'his good name and reputation I E 25, II E 21; II E 11 and 36: ((SGC, 1972:32b-a)

atı yeğen

atı 'the son of one's younger brother or of grandson'; Cf. **éçi** (and see Gronbech, op cit. therecin) annd **yegen** L.-w, w. the same meaning in Mong. as açi (one of the very few Turkish terms of relationship so borrowed). Survives onlyin Ne Sarığ Yuğ. 19, **atı** 'grand-child; small child'. **Türkü VII**(after his his younger brother became xağan) **oglı atı xağan bolmış eriŋ** 'his son and grandsom become xağan' I E 5, II E 5; **Kül Tegin atısı Yolluğ Tegin bitidim** 'I Yoluğ Tegin Kül Tegin's nephew, wrote (this inscriptions) IWE, [**Bilge xa]ağan atısı Yoluğ Tegin** IISW (as Y.T. was the **atı** of both df these brothers, he must have been the son of a younger brother, and could not have been the grandson of their). ((SGC, 1972:41b)

athg atlı, süvari

[tab]gaç a. süsi (BK GI)

atlıg P.N.A. fr. 2 **at** 'horseman, mounted'. C.i.a.pa.l. **Türkü** VIII **[Tav]gaç** atlıg süsi **'the Chinese army of cavalry' II S 1; eki ülügi: atlığ erti** ' two- thirds on foot) T 4; **bir atlığ** 'one horseman' T 24. (SGC, 1972:55a)

atlıg unvanlı, unvan sahibi

kiçig a. [-ıg?] (BK D 41)

atlıg (adlığ) P.N. A. fr. **1 at ;** properly 'named', and often so used after a propar name, famous, distinguished'.(SGC, 1972:54b)

anyıg(a`nıg) fena, kötü

añıg Adj. Adv. meaning both (a) 'extremely excessivelly' and (b) 'evilly' and the like,wether (b) evolved from (a) or vice versa. N.o.a.b. **Türkü VII** ol amtı añoıg yok **Türkü xağan** 'that presetn good (lit. **'without evil')** 'Türkü xağan' I S 3, II N 2; **anığ bilig (II biligin) anta öyür ermiş** 'ühen they began to think evil thoughts' I S 5, II N 4; **anığ kişi** 'evil men' I S7, II N5; **bilge Toñukuk anıg ol öz** (sic. quite clearly, but? error for **uz) ol** 'the Counsellor Toñukuk is evil and (cunning?)' T 34. (SGC, 1972:182a)

anyıt- korkutmak, tehdit etmek

ay ay, (BK G-B)

ay originally 'the moon'; hence from the earliest period' a (lunar) mounth' as an Adj. 'crescent shapes' S. i.m.l.g. See Doerfer II 627. **Türkü** VII **ay** 'mounth' I NE; II N 10, II NW.

ay- konuşmak

ay (I) Intras 'to speak' (2) 'to say. declare, prescribe (Something ACC); (3) 'to say' with the wordb said ir oratio recta. There is little difference of meaning between **ay-** ti- and **sözle-** but at any rate in the earliest period **ay-** seems to be to some extent honorific, while tha others are not. N.o.a.b.; apparently became obsolote when **ayıt- Türkü VIII öd teñri aysar** 'when heaven prascribes thi time' (all men are destined die) I N 10; **Toñukukka bana aydı .... kıyınıg koñülençe ay ben sana ne ayıyın tedi** (my xağan) spoke to me, Toñukuk: he said "prencribe the punishment as you think tit; what should I say to you (as a guide)?" T 31-2.(SGC, 1972:266a)

aya- korunmak, himaye etmek

ayuk hükmolunan ülke, mülk, memleket

az az

az 'few, sacaty, a littile'. S.i.a.m.lg.; in NE **as. Türkü** VIII **ıg üküş kıldım** 'I made the scaty people numerous I S 10, II N 7; Similar phr. I E 10 (II E 16); IE29, IIE 24, IIE14(IE17).(SGC, 1972:279a)

az kavim adı (Az'lar)

azkına azıcık, pek az

azman sarımtırak (?)

a. akıg (KT K5,6)

(Kıp. **azman** 'a horse gelded when fully grown' (SGC, 188a bkz.:**zaman**).

azu veya yoksa (KT G 10)

azu: 'or' Survives inNE Tuv. **azı:** elsewhere dispaced by Pe or. Ar. l. w. s. or phr. like Osm. **yoksa** Türkt VII (I have made the Türkü people rich and numerous) **azu bu savımda igid bargu** 'or is there anything false in these my words' I S 10. (SGC, 1972:280a)

azuk azık, yiyecek

azuk properly 'food for joiurnay' for man or beast; sometimes more generally 'food' provisions'. S.i.a.m.l.g. See Doerfer II 475. **Türkü** VIII (Our horses were lean and) **azuk ı yok erti**: 'they had no food for the journey' I E 39

B

baga küçük (rütbe ve ünvanlarda)

bağla- ba 'to bind'; to fosten (Something Acc., to sometimes Dat.), both lit. and metaph N.o.a.b.: in about XIII it was replaced by **bağla-** T27. (SGC, 1972:292 b)

balbal taş

balbal 'a stone pillar erected on a grave in token of an enemy killed by the decaased and occasionally inscribed with the name of the enemy'. N.o.a.b., but survives as a l.-w. in Russian (kamennaya) baba' (a stone) balbal' **Türkü** VIII (my father tphe xağan died) kanım xağanka başlayu baz xağanlığ balbal tikmiş 'we erected stone pillers, with (one symbolizing) Baz Kağan at the head of them for my father the xağan' I E 16, II E 13; o.o. (SGC, 1972: 333a)G23

balık şehir

balık çamur

b.-(k)a (KT K8)

balık 'town'; the standart Turkish word in the early period, but n.o.a.b. except as a component in place-names. A very early l.-w in Mong. as balasagun, Plur. balagad (Haenisch 12, Kow, 1077). In the medival period dispalaced by l.-w.s., usually Pe şahr Cf. **kent** See Doerfer II 712. Türkü VIII (VU) Toğu balıkda IN4. (SGC, 1972: 336b-337a)

bar var, mevcut

bar 'Kaş 's definion of this word as a Particle (harf) connoting exsistence, or perence in a particular place, and as the opposite of **yok**, q.v., is very apt. It is in fact nearly always used as the predicate of a sentence, the subject being either stated or inferred. In this usage, therefore, it is of the nature of a verb, but it cannot be conjugated and must be supplemented by an Aux. V. 1 **er-** or the like if a moodor tense form is required. Its use as a Noun meaning 'existence' or 'property' (the latter meaning uncertain, if authentic.? an abbreviation of **barım**) is unusual. C.i.a.p.a.l.; one of the three basic words in which the initial has become **v-** in SW Az. and Osm. (but not Tkm.) cf. **bar- , ber-** Türkü VIII (because heaven so ordined and) **özüm kutım bar üçün** 'because I mayself had the favour of heaven ' I S 9, II N 7; similar phr. I E 29, II E 23; **ol eki kişi bar erser'** 'since there are those two men' T 10

bar- varmak, gitmek

bar- 'to go' often more specifically 'to go away' For its use as a Decriptive V. see v. G., ATG, para 256; Brockelmann, para, 237. (4) C.i.a.p.al.; one of three basic words of which the initial has become v- in SW Az., Osm., cf **bar, ber-** Cf. 2 ket- Türkü VIII **bar-** 'to go' is very common. e.g. **yer sayu: bardıg** 'you went to every country' I S 9, II N7 '(SGC, 1972: 353a)

barım mal mülk, servet

barım Den N. fr. **bar** 'property, wealth' N.o.a.b. SW Osm. **barım** 'at least, anyhow' etc. is unconnected with this word, but is a Sec. f. of Pe. barı Cf. **bark Türkü** VIII (Kül Tegin's gold, silver) **agısın barımın**

'treasure and property' ISW; (I captured their sons, wives) **yılkısın barımın** 'livestock and property' II E 24, II S 3 (in I N 1 **evin barımın** is a misreading of **evin barkın** (SGC, 1972: 366a)

bark ev

bark 'perhaps Den N. fr. **bar** 'movable property, household goods'; hardly ever used by itself, nearly always in the phr. **ev bark** 'dwelling and household goods'. This phr. survives in SW Osm. and Warring records it in SE Türki as **öybarka/öyvaka** 'household' and also the phr. balabarka /balavaka **'family', but otherwise** bark **seems to be extinct. T** VII Iin the accounts of the erection of Kül Tegin's and Bilge Xağan's tombs **bark** ' grave goods' is mentioned several times in association with **bediz'** (painted) ornamentation' (of the walls, etc), e.g. **anar adınçıg bark yaratırtım** 'I had various kinds of grave goods made for it' I S 12. o.o. I N 13 (**et**); I NE; II N 14; II NE- **sınar süsi eviğ barkıg yulıglı bardı** 'one wing of his army went to pillage (our) tents and huosehold goods' II E 32; o.o. do 34 and 37.

bars kişi adı (KT D 20)

bas- basmak, baskın yapmak, bastırmak

bas- 'to press, crush, oppress, make a surprise attack (on someone Acc.)' and thi like. rended meanings, e.g. 'to print'. See **basa Türkü** VIII **kırkız bodunıg uda: basdımız** ' we made a surprise attack on the Kırgız people while they were sleep' IE 35; about a dozen similar occurrences.

basık- bastırmak, sokmak

basmıl kavim adı

baş baş; tepe, doruk

baş- properly 'head' in an anatomical sense, but also fr. the earliest period used metaph. in the s ense of the 'bead' (of an army), the 'beginning' (of something) and for geographical features **Türkü** VIII (more than hundred arrows hit his armour and quilted coat) **yüzüne** : (?so read) **başına bir tegmedi:?)** but not one reached his face or head' I E 33- geographical; **Iduk baş** 'the holy summit(?) II E 25; (PU) **tamağ iduk baş** (IN6, II E 30) (SGC, 1972: 372a)

başad- liderlik etmek, kumanda etmek

b.du(BK G8, 11)

başad- Intrans Den V. fr. 1 **baş** 'to be a leader, at the head of a body of ment'. Occurs only twice, but early legible Cf. **başla:- Türkü** VIII **Ku Senün başadu tört tümen sü kelti** 'an army of 40.000 men came with Ku chiang-chün (Chinese general) at their head II N 8. (SGC, 1972:378a)

başgu başı (alnı) akıtmalı (?) at

başla- liderlik etmek, başta olmak

başla- Den. V. fr. 1 **baş** properly Trans, 'to begin, to lead', but often used without an Object an practically Intrans. S.i.a.m.lg. with various phonetic changes. See Doerfer II 700. **Türkü** VIII only the Ger. **başlayu** occurs e.g. (my father the xağan died) **başlayu kırkız xağanıg balbal tikdim** 'as a start I erected a memarial stone (representing) the Kırgız xağan' I E 24, II E 20; I N 8 (akıt-) a.o.o. (SGC, 1972: 382a)

başlayu önce **başlığ** mağrur, gururlu

başlığ P.N. /A. fr. 1 **baş;** 'having a head' and the like. S.i.a.m.l.g. w. various phonetic changes and often extended meanings **Türkü** VII **başlıgıg yükündürmiş tizligig**

sökürmiş 'they made those who had heads bow them and those who had knees bend them' I E 2, II E 3; o.o. I E 13, 18 II E 13, 16 II N 10: **anta berüki Suk başlıg Soğdak bodun** ' on the side of them the Sogdian people with Suk? at their head' T 46. (SGC, 1972: 381 a-b).

batum batum

batum Hap leg.; N.S.A. fr. bat- Türkü VIII **sünüg batumı karıg sökürpen** 'foreign our way through snow as deep as (the length of) a lance' I E 35; II E 26-7. (SGC, 1972:305b)

batsık gün batısı

batsık- Dev. N. fr. **bat-**: used only with preeding **1** kün for '(sun)set'. N.o.a.b. The final **-k** became **- g** in Xak., and there is some evidence that this sound change of - **sık** was fairly common (see Brackelmann, para 109) **Türkü** VIII **kurıgaru kün betsikiña** 'westwards towards to sunset' I Z 2, II N2; **kurya batsıkdakı Soğd** 'Sogdian in the west' (and other countries) I N 12. (SGC, 1972:309b)

bay zengin

bay 'rich'; a rich man' S.i.a.m.l.g; in some with extended meanings like 'a member of the upper clases' and 'hhusband'. See Doerfer II 714-15. **türkü** VIII **çıgan bodunıg bay kıltım** 'I made the poor people rich' I S 10, II N 7; o.o. I E (16), 29; II E 14, 23.

bayıtku kavim adı

baz bağımlı, tabi

baz 'peace, peaceable', Survives, in this sense, only ? in NW Kar. l. T., Kırım R IV 1541; Kow. 166. Although **yat baz** ceartainly meant 'stranger, foreign it seems doubtful wether **baz** by itself ever did; it is more prob. that it actually meant 'friendly' with 'alien understood. **Türkü** VIII **baz** occurs only in the phr. **baz kıl-** 'to pacif, subjugate', e.g. (he captured all the people in every direction and) **kop baz kılmış** 'pacitied them all' I E 2 (II E 3); o.o. I E 15, 30; II E 13, 24 **Baz Xağan** P.N. I E 14, 16; II E12, 13. (SGC, 1972:

bediz süs, resim, heykel

bediz- 'ornamentation'; perhaps specifically 'painted ornamentation'. N.o.a.b., but a First Period l.-w in Mong. as **beder** 'marks, stains etc. (Kow. 1113, Haltod 282). **Türkü** VIII (in the account of the erection of Kül Tegin's tomb) I S 12 (**urtur-**); I N 13 (ét-); o.o. INW; II N 14; II SW;

bediz- süslemek

bedze: Hap. leg. in a very dubious text, but doubt Den. V. fr. **bediz** and the original form of beze- **Türkü bedzetmiş** 'adorned' (the tomb)(SGC, 1972: 310 a)

bedizçi ressam, heykeltraş

bedizçi: N.Ag. fr. **bediz;** 'painter. decorator'. N.o.a.b. **Türkü VIII [Tavgaç kağanta bedizçi kelürtim** 'I obtained a decorater from the Emperor of Chine' IS 11; o.o.. I S12 (içreki); I NE (élteber); II N 14.(SGC, 1972: 310 a-b)

bedzet - süslemek, resmettirmek

bedzet- Caus f. of bedze:- N.o.a.b. **Türkü** VIII (I obtained a decorator from the Emperor [of China] **bedzettim** 'and ordered him to ornament (the tomb)(I S 11; (I, Yoluğ Tegin, stayed here for a month and four days and) **bitidim bedzettim** 'wrote (tehe inscription) and had (the tomb) ornamented' II SW(SGC, 1972: 310 a)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON

beg bey

beg originally 'the hend of a clan, or tribe a subordunati chief', and the like. C.i.a.p.a.l. from the earliest period, but almost certainly a. l,-w fr. Chinese po 'the head of a hundred men'(Giles 9, 358; ('Ancient Chinese' (Karlgren' pok). Survives with some phonetic changes (b-/p-; e-é; -g/-y) and alterations in meaning paralel to the alterations in social structure; e.g. in the Ottoman Empire it came to mean 'a junior administrative officer' and finally hardly more than a complimentary title given to members of the gentry. See Deorfer II 818, 828. **Türkü** VIII **Beg** is very common; the Türkü 'realm' (él) consisted of the xağan and his ministers and officals **bbegler** 'the begs' (one of the very rare uses of the Plur, Suff. in Türkü) and **bodun** 'the tribes, clanns common people' ; in the opening addres in I S 1-2; II N 1-2 the xağan's own family **bodunum** , various kinds of begs and family **Tokkuz Oguz begleri bodunı** are addressed. (SGC, 1972:322 b)

begler beyler

beglik bey olmağa layık, bey olacak

beglik A.N. (sometimes used Cone N.) fr. **beg** These two words must be taken together since to a large extent they have the same meanings, and in most texts thi scripts are too ambiguous to make it possible to determine which word is intended. The P.N.A. usually means 'having the rank, or status of beg', less often it means 'having a chief, or a husband'. The A.N. originally menat 'the rank or statuz of beg', or fit to hold such a rank'. Later it came to mean 'a district governed by a beg'. **Beglig** nuw seems to be obsolete , but beglik with various phonetic changes (see beg) s.i.a.m.l.g. NE with some changesof meaning e.g. in NC Kır., **biylik** is the normal word for 'a government and SW Osm. **beylik** often has that sense. **Türkü** VIII **tavgaç bodunka beglik urı kul boltı** (corrected in II to **kultı**) 'they made your sons who were fit to be chiefs slaves to the Chinese people' I E 7, II E 7; similar phr. I E 24, II E 20. (SGC, 1972 326a)

bengü ebedi; ebedi olarak

bengü (?bengö) 'eternal, everlasting'. An early l.-w in Mong. as önke (Haenisch 112 münke, but the modern pronunciation (Haltod 508 is mönke) S.i.a.m.l.g. except SW. The NE forms **mönkü** R IV 2131 and Tuv. mönge are reborrowings fr. Mong. elsewhere normally **mengi** or the like; to be carefully distinguished in some scripts. **Türkü** VIII **bengü taş** 'memorial (lit. 'everlasting') stone' I S 11, II N 8; I S 12 (**biti-**), II N 15;a.o. I S 8, II N 6 (**1 el**) (SGC, 1972: 350 b)

ber- vermek (bkz. bir-)

ber- 'to give'; also used as a Descriptive V. connoting action for the benetit of someone else, see v. G.ATG, para, 255; Brockelmann, para, 239b. C.i.a.p.a.l.; one of the three basic words of which the inital has become v-in SW Az., Osm.; cf. **bar, bar-** **Türkü** VIII (The Chinese) **berür** 'give' (gifts of gold, etc.) I S 5, II N 9- (my ancestors Bumın Xağan and Eştemi Xağan ascended the throne and) **türkü bodunun elin törösin tutu bermiş eti bermiş** 'took control of the realm and unwiritten law of the Türkü people and organized them I E1, II E 3.

berçik kavim adı (Fars)

beş beş (biş)

beş 'five' c.a.p.a.l. **Türkü** VIII **beş** is common (spelt **beş** in T40.

beş balık yer adı (Beşbalık) BK D 28, 28)§

bıç- biçmek, kesmek

bıç- / **biç-** 'to cut'; one of several words with this meaning, cf. **üz- kes-** , etc., with restricted meaning like 'to cut out (a garment)' in some modern languages. The original form was almost certainly **bıç-** but there is great inconsistency about the vocalization, some modern languages having a back vowel in the verb and a front one in der. f.s. like **bıçak** or vice versa. Survives with back vowel in NE and NC Kır. and front vowel in NW, SW in SE, SC where **-ı-** does no occur the true from is uncertainl. T VIII (at the funeral) **bunça bodun saçın kulkakın yanakin bıçdı** : 'so many people lacerated their hair ears, and their cheeks' II S 12

biçin (beçin) Maymun (yıl adı)

beçin 'ape, monkey' : l.-w of Indo European prob. Iranian, origin cf. Persian bazina; prob, entered Turkish as thename of one of the animals in the twelve-year cycle. A.l.-w in Mong. as beçin /Kow, 1121, Haltod, 284) N.o.a.b.; now displaced by other l.-w,s, usually Ar. **maymun** see Deorfer II 821. **T** VIII **beçin yılka** 'in the Monkey Year' INE. (SGC, 1972: 295b)

bil- bilmek

bil- 'to know'; c.i.a.p.a.l Can be used both by itself and for 'to know (something Acc.)'; in te early period the phr. **bilg bil-** 'to have knowledge, be wise' is common both in the positive and negative form ('to be ignorant'). Also used as an Aux. V. with the main verb in the Ger. in -u/-ü meaning 'to know how to, to able to (do something)'. **Türkü** VIII **bil-** is common both by itself, eg. **anar körü bilin** ' look at it (my memorial stone) and know (what it contains)' I S 11, II N 8 and in such phr. as **bitig bilmez kişi** 'ignorant people' I S 7, II N 5.

bilge "akıllı, muktedir

bilge Dev. N./A. fr. **bil-**; primarily 'a wise man', but in the early period apparently sometimes a specific title of office, 'Coursellor' or the like; also used as an Adj. N.o.a.b. See Doerfer II 836, **Türkü** VIII **bilge xağan** lit. 'wise kağan', but prob. often regarded rather as a regnal title I E 3, II E 4; I E 23; **bilge Toñukuk** prob. **'Counsellor** Toñukuk rather than 'wise T.' T1. etc. **bilgesi çavuşı ben ök ertim** 'it was I that was his Counsellor and his Army Commander' T 7.

bilge unvan

bilig bilgi, hikmet, akıl zihin (KT G 5,7)

bilgisiz cahil, bilgisiz **biligsiz** Privb N.A. fr. **bilig;** 'ignorant, devoid of understanding', etc. N.o.a.b. **Türkü** VIII **biligsiz xağan olurmış** 'xağans who did not understand (huw to govern) ascended the throne' I E 5, II E 6.(SGC,1972:

bilme- bilmemek

bin- binmek

bin- 'to mount, or ride (a horse, etc., Acc.). C.i.a.p.a.l.; in SW Osm. **bin-** elsewhere **min-/mün-** Türkü VII **boz atıg binip** 'riding the grey horse ' I E 32.

bin bin

bir bir (

bir- vermek (bk. ber-)

ber- 'to give'; also used as a Descriptive V. connoting action for the benefit of someone else, see v. G.ATG, para, 255; Brockelmann, para, 239b. C.i.a.p.a.l.; one of the three basic words of which the inital has become v-in SW Az., Osm.; cf. **bar, bar- Türkü** VIII (The Chinese) **berür** 'give' (gifts of gold, etc.) I S 5, II N 9- (my ancestors Bumın Xağan and Eştemi Xağan ascended the throne and) **türkü bodunın elin törösin tuta bermiş eti bermiş** 'took control of the realm and unwiritten law of the Türkü people and organized them I E1, II E 3.

berçik kavim adı (Fars) (SGC, 1972:353b)

birigerü güneye doğru, güneye

bergerü(bergerü)Directive f. of **ber** ; see **berü** :, (?E) burğaru:. Pec. to Türkü und used only for 'soutwards' **Türkü** VIII (I campaigned) **bergerü** 'soutwards' (as far as the Tokuz Ersin, and almost as far as Tibet) I S 3; o.o. I S2, II N 2 (**ortu**); I E 28 II E 23; II N 11. **birgerü** Directive f. of **bir** 'at (or into) ona place' N.o.a.b.

biriye güneyde

berye Den. Adv. Adj. in **ye**: fr. ber (?ber); this Suff., which occurs only in this word, **kurıya** and (VU) **yurya**: seems to be a Sec. f. of -ra-re atteched to words ending in -r; lit 'onthis side', but in practice used only as a cardinal poin 'in the south'. Pec. to Türkü. The first vowel is **é** once in I and three times in II and **-e-** twice in I , in T 7, 14 and in Ongin2. **Türkü** VIII **berye** ... **yurya**: I S1, II N 1; I E 14, II E 12; Ongin 2; **berye** I S6, II N 5; II E 36, 40; **berye...enre...yurya**T7; **önre....berye ....kurıya ...yurya** T14.

biriki birleşik, müttehit

birik - mtrans. Den. V. fr. **bir** 'to come together, be united', and the like. S.i.a.m.l.g. **Türkü** VIII see **biriki:**.

birle ile, birlikte

birle: 'with' Gronbech in Der türkische Sprachbau. p. 35. describe this and **üçün üze** and **teg** as the four old Turkish Postposn, also used as Advs.; he analyses it as **bir** with 'emphatic' Practice. The word is obviously very old, and it seems more reasonable to analyse it as an abbreviated Ger. of a Den. V. fr. **bir, birle-** but in some modern languages this has been further abraded and words quite unlike the original have resulted; a long list of these forms will bu found in N. F. Katanov, Opyt issledovaniya uryankaiskogo yazyka, Kazan, 1903, p. 151. Broadly Speaking in NE the word survives more or less unchanges as in Tuv. **bile** or grossly deformed as in Khak. **mınan** in SE Jarring records **birle/bile/vile/birlen/bilen /vilen; /vilen;** NC Kır. **men /menen** ; Kzx ben/pen/men; SC Uzb. **bilan** ; in NW all the forms found in NC as well as more conventional ones; SW Az.,, Osm **ile; Tkm.** bile/bilen. As. a postposn. **birle;** has much the same meaning (comitative, instrumental) as English'with'. At some unknown date, but as early as Xak. it came to be used as an Adv. meaning 'even', and in Osm., while as a Postposn. it is **ile, as an Advb. it is still** bile, **see** Deny, Grammarie de la language turque, Paris, 1920, para 437. **Türkü** VIII **birle** 'with occurs in a simple comitative sense, e.g. **eçim xağan birle** 'with my uncle the xağan' IE 17, II E 15, or with the indirect

Obj. after verbs like 'to come to an agreement' I S 4, II N 3 (tüzül-) and sünüş- 'to fight' I E 35; I N 1:.

birme - vermemek

biş (beş (bkz beş)

bişük akraba

béşük 'cradle'. S.i.a.m.l.g. with some phonetic change; usually **beşik** but in SE Tükü bösük/büsük. **Türkü** VIII I S 6, II N 5 (**uğuş**) (SGC, 1972: 381b)

biti- yazmak, hakketmek

bitit- Caus.f. of **biti-** 'to have (something Acc.) written'. N.o.a.b. **Türkü** VIII **Türkü Bilge Xağan éline bititdim** 'I had (this inscription) written for (i.e. addressed to) the realm of Türkü Bilge Xağan' T 58.

biti(t)- yazdırmak, yazdırtmak)

bitit- Caus. f. of **biti-** 'to have (something Acc.) written'. N.o.a.b. **Türkü** VIII **Türkü Bilge Xağan éline: bititdim** 'I had (this inscription) written for (i.c. addressed to) the realm of Türkü Bilge Xağan' T 58. (SGC, 301a)

bodun (budun) kabileler, halk **bodun**

Plur. or Collevtive f. (?) of 1 bod cf. eren; lit. 'calns', in practice a semitechinical term fonr 'an organized tribal community a people', in the sense of a community ruled by a particular ruler; hence, esp. in such phr. as **kara bodun** 'the common people' in antithesis to the supreme ruler, and the subordinate tribal or clan rulers, the begs. Very common in the earlly period but n.o.a.b. Kaş. mentions a form **boyun** as current in Languages in which **-d-** had become **-y-** , but there is no record of the word in this sense, althought it is common meaning 'neck'. **Türkü** VIII **bodun** 'the Türkü people',; **Tavgaç bodun** 'the Chinese people' (practically equivalent to 'the Chinese Empire) I S 4, 5, etc.; **Soğdak bodun** 'the Sogdian people' IE 39; (2) and (3) both occurs in **tokuz oğuz bodun kentü bodunum erti** 'the Tokkuz Oğuz people were my own (subject) people' I N 4. The later meaning occurs in **kara bodun** 'the common people' II E 41 and **Türkü kara kamağ bodun** 'all the Türkü common people' I E 8-9, II E 8, and is even clearer in I E 6, II E 6 (**üçün**).(SGC, 1972:306)

bol- olmak

bol- originally 'to become (something)', implying a change of state, in contrast to **er-** 'to be (something)' with the contrary implication. From a fairly early date, however, **bol-** began to lose its distinctive character and verge, at any rate sometimes, towardb 'to be', and when some tenses of **er-** became obsolete they were usually replaced by tenses of **bol-** (but see 1 tur-). C.i.a.p.a.l. For unknown reasons the ʃb- was elided in same Western languages at an early date, prob. through an intermediate form with **w-** Today **ol-** is the only under the influence of Osm.; Otherwise the form

bolçu yer adı

bolma- olmamak

bor kar fırtına, boran, fırtına

b.-ça (KT D 37 BK D 27)

otça b.-ça kel (KT D 37 BK D 27)

borça Hap. leg.; Equative f. of **2 bor** (?) , which from the context must be something violent. V. Thomsen (Turcica 94, note 2) suggested that there was an old word **bor** meaning 'a storm' of which NE., NC. **bora** -

' to be stormy' ,R IV 1662 was the Den V.; and it has been suggested that SW Osm. **bora** 'a violent Wind' is a later form. This is not wholly impossible, but it is more probable that Osm. **bora** is a corruption of Greek borcas north wind', and it is very old that, if there really was a word **bor** meaning anything as ordinary as 'a storm', there should be no other trace of it. It is more likely that this is the Equative f. of 1 .or **'wine'** with the implication that too much wine leads to disorder **Türkü** VIII **Türkeş xağan süsi Bolçuda otça borça kelti** 'the Türkeş xağan's army advanced from Bolçu: like a fire or .....' I E 37; II E 27.

boşgur- öğretmek, akıl vermek; yapmak düzene sokmak

boşgur- Caus. f. of **boşgu-** 'to teach, instruct'. N.o.a.b. **Türkü** VIII **bodunıg eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış** 'he organized and instructed the people in accordance with the customary law of my ancestors' I E 13, II E 12; a.o. I S 7, II N 5. (SGC, 1972: 380a)

boyla unvan

boz **boz** 'grey' both generally and more specifically as the colour of a horse's coat. A very early some phonetic change (b-/p-; -z -s) See Doerfer II 786. Cf **ça:l** **Türkü** VIII **boz at** 'a grey horse' I E 32, 33, 37. (SGC, 1972: 388a)

bödke bu zamanda, bu devirde (<bu ödke)

bölün yüksek görevli, bakan (KT K 12)

böri kurt

böri 'wolf'. C.i.a.p.a.l. except in SW Az., Osm. where 'wolf' is **kurt** ; in Tkm. **böri** (Sic) is known. but is not the standard word. See Doerfer II 784. **Türkü** VIII (the army of my father the xağan) **böri teg ermiş** 'was like a wolf' (and his enemies like sheep) I E 12, II E 11.

bu bu

bu 'this' C.i.a.p.a.l. The oblique stem seems to have been **bun-** (changing in most languages to **mun-**) fr. the earliest period, but the Plur. was **bular** for a long time. The Abl. and Loc. are often used as Advs. meaning 'hence' ahd here' respectively, see also **bunça:**, **buntağ**. **Türkü** VIII **bu** : 'this' is comman **bunı** II N15; **bunta** 'here' I S 10. (SGC, 1972: 291 b)

bukug kişi adı?

bul- bulmak

bul- 'to find' with some extensions of meaning, 'to obtain' and the like. The relatinship between this word and the synonymous **2 tap-** is discussed in Clauson. Türçe sözler üzerine araştırmalar, Jean Deny, Armağanı, Ankara, 1958, p. 68; bricfly **bul-** though common in the early period now survives only in SW Osm. all other languages, even Az., Tkm. having **tap-**As **bol-** are normally indistinguishable graphically some occurrences of **bul-** may have been missed **Türkü** VIII (I looked for a guide and VU) **çülgi Az eri bultım** 'found a man of the çülgi (? q.v..) Az (tribe)' T 23; **inim Kül Tegin er at bulu** '(so read) 'my younger brother Kül Tegin acquired his adult name' I E 31; the honorofic term for to die' should prob. be read **kergek bul-** , **e.g.** (my younger brother Kül Tegin) **özinçe kergek bulu** 'met his destined (?) fate' I E 30. (SGC, 1972: 332a)

buluñ köşe, bucak, taraf

bulun 'corner, angle'; and, in the early period only, ' a cardinal point, a quarter of the world' Survives in NE several dialects R I 1375 (p-); Khak (p-) Tuv.; SE Türki; NC Kır. **Türkü** VIII **tört bulun kop yagı ermiş** 'the four quarters of the world were all hostile IE2, II E 3; **tört bulundakı bodunıg** I E 1, II E 3, etc.: (SGC, 1972:343b)

bumın kişi adı (Bumın Kağan)

bunça bunca, bu kadar (çok)

bunça : Equative f. of. 1 **bu** 'as many, or as much, as this; so many, or much', and the like S.i.s.m.l. as **munça** and the like, and in SW Osm. as **bunça** Cf. **ança: Türkü** VIII **bunça is fairly common,** e.g. **bunça yerke süledim** 'I made expeditions to as many countries as this' I S 4 (they had just been enumearated); II S 12 (**bıç-**) (SGC, 1972:349a)

bunı bunu

bunta burada, buraya

buñ dert. sıkıntı, yokluk, ihtiyaç

bun- ' grief, sorrow, meloncholy', and the like S.i.a.m.l.g.; in SW only (?) in XX. Anat. bun SDD 231. **Türkü** VIII **elte buñ yok** 'there is no distuss in the realm ' I S 3; a.o. do 8; **ne bunı bar erteçi ermiş** 'what (cause for) distress would he have had?' T. 57. (SGC, 1972: 347a)

buñsız dertsi, sıkıntısız; serbestçe, korkusuzca; bol bol, fazla

buyruk kumandan, âmir

buyruk Pass. Dev. N. fr. **buyur-** ; lit. 'commanded (to do something); in the early period a title of ofice, apperently a generic term for all persons commanded by the xağan to perform s;ecific duties, civil or military. In thne medieval period, perhaps because. Ar. and Pe. titles of office came into use, it came to mean 'order, command' S.i.a.m.l.g. except NE in this sense. See Doerfer 11 815. **Türkü** VIII (in a series of invocations, listen . . . ') **berye şadapıt begler yıryа tarxat buyruk begler** 'in the south the şadapıts and begs' I S 1; II N 1; **Türgeş xağan buyrukı** 'the Türgeş xağan's officer, and begs' I E 38; in II S 14 (damaged) **ulayu buyruk** 'all the officer once; o.o. I E 3, II E 4 (eriñç)' (SGC, 1972: 387 a-b)

buz- bozmak, hezimete uğratmak, yenmek

buz (buz) 'to destroy, damage'. and the like S.i.a.m.lg. with -u- except in SW Osm. Tkm. where it is -o- **Türkü** VIII **altı çuv Soğdak tapa sülediniz buzdınız** 'we campaigned against the Sogdians of the Six Districtb (Chinese l.-w chou) and routed them' I E 31; **evin barkın buzdım** 'I destroyed their dwelling and property' II E 34. (SGC, 1972: 389).

bükli yer adı

C

çaça kişi adı (< Çin. sa-ça)

çav originally 'fame, good reputation' with a favourable connation, later 'reputation' (good or bad), and finally merely 'rumour, nouse', perhapsoving to confusion with onomatopoeics like **çap.** Survives in NE Alt., Leb. Tel. **çap** R III 1915; Tel **çu** do 2164; Bar.**tsap IV 196; NC Kır.** çu ; SW xx Anat. **çav** SDD 310. **Türkü** VIII **çav** read in T7 is an error, see çavuş.

çavuş 'originally the principal military officer of a xağan, 'army commender' and the like, the military counterpart of **bilge:**, As time went on the post gradually lostsstatus; in the medieval period no standard translation is possible sincethe çuvaş was at various times the principay escort of the sovereign, a member of the corps of royal sergents-at arms, and a police oficcer in goverment offices and provincial headquarters. Survives only (?) in SW Osm. where it now means 'military sergeannt; (civil) door-keeper or messenger in goverment offices and the like' See Doerfer III 1055, **Türkü** VII **bölgesi çavuşı erti** 'he was his Counsellor and ARmy Commander' (and see **alp)** ; a.o. T 7 (**bilge**) (these pasages are mistransrised and mistranslated in tne current editions) (GSC,1972 399a).

çıgan yoksul, fakir, sefil

çığan 'poor destitue'. Survives only (?) in SW XX Anat. çigan (sic) SDD 258. **Türkü** VII **yok çıgan bodunıg kop kuvratdım çıgan bodunıg bay kıldım** 'I colleçted all the destitute poor people; I made the poor people rich' IS 10, II N 8; two o.o.

çıkan teyzezade, kuzen

c.-ı (KT K 13)

çıkan the passage below relates to the person sent to arrange Kül Tegin's mausaleum, to ornament it, and to erect a memorial stone; it is unlikely that the Emperor's coisen wolud have been sent for suh a menial task and this is prob. a Chinese l.-w. **Türkü** VIII **Tavgaç xağan çıkanı: Çañ Señün kalti** 'Chang chiang the Chinese Emperor's çıkan came I N 13. (SGC, 1972 409a)

çıntan sandal (ağacı (<Skr. candana)

çıntan (çından) 'sandal-wood'; l.-w. ultimately der fr. Sanskrit candana 'Santaluim album. the sandal-wood tree' b through some unknown intermediary. N.o.a.b. **Türkü** VIII **çıntan ığaç kelürip** 'bringing sandal wood'II S 11. (SGC, 425:a).

Çik kavim adı

çor unvan(

çor a Turkish titli rather rare in Turkish texts and perhaps commener in the Chinese recordb where it iss rehpresented by cho (Giles 2, 421) It is stated in the Chu T'ang Shu (see Liu Mau-tsai, Die chineschen Nachrichten zur Geschichte der Ost- Türken 'T'u-kiue), Wies baden, 1958, p. 158) thet Kuthuğ Xağan before he become xağan , was a hereditary **todun çor** and his brother, who became Kapgan Xağan, is always colled by the Chinese Mo cho (see op. cit. passim) which appears in Tibetan script as hBug Çor, and perhaps represents ***Bögü Çor** There is also a refrence (op cit., p. 21870) to the Çor of the five To-lu (Tölis) tribes of the Left Wing of the Ten Tribes (i.e. the Western Türkü) A çor **therefore** *seems* to have been something lees than a xağan and moe than abeg. perhaps the head of a small confederation cf. **elteber,** 1 irkin. As regard the pronunciation, the Meddle Chinese pronouncuation of cho though uncertain, is likely to have been nearer chor, thet chur and the Tibeaten tarnzscription çor pointed in the same direction **Türkü** VIII **Tadık Çor** IE32; **Tarduş Inançu Çor** I N 13; **Kül Çor** the leader of the Tarduş begs II S 13; **Işvara Tamgan Çor Yabgu**.(SGC, 1972: 426b)

çorak çorak yer,çöl

çūlig this word has been read in **Türkü** VIII IE4, IIE 5in the list of countries which sent representatives to E$temi Xağan's (?) funeral; it begins 'from the east, where the sun rises' **Bükli** (PU) **Çūlig el Tavgaç Tüpüt,** etc. HEnning in 'The Date of the Early Sogdian Letters', BSOAS XII 601 ff. showed that Bükli: meant 'Korea' Tavgaç is of course 'China' and **Tüpüt** 'Tibbet'; as the list is presumably in a striet guographicam order, the entry between Korea and China must be some unidetified 'realm' (**el)** between Korea and China, perhaps one of the minor kingdoms in Korea, The word looks like a Chinese representation of some name like a Chinese representation of some name like chülig it has been read as **çöllig** and explained as a P.N.A fr. **çöl** meaning 'belonging to the steppes'. but this is impossible since **çöl** is a Mong.word which is not traceable as a l.-w in Turkish earlier than Çağ.XX ff. Vel 252; San. 214. 15. The word isperhaps to be connected with the equally uneplained word (PU **çölgi** in Türkü VIII (I searched for a guide and) **çülgi Az eri bultum** T23 **Az** is a tribal name (see Az Prelimminary note), so **çülgi** is prob. a place-name. 'I fonud an Az man from Çülgi' The suggested translationb 'distant' and strange' are purely hypothetical since they do not rest on any solid etymological basis. (SGC, 1972: 420:a-b)

E

eb ev,çadır;karargah,ordugah

ev basically 'dwelling place', with the particular connotation of a separate dweling place, the exact meaning, 'tent, house', etc. depening on local circumstances. In t soma literary texts it also hasthe same metaph. meaningis as Ar. bayt. e.g. ' celestial mansion'. C.i.a.p.a.l. The phonetic history is unusual; the original form was **ev** but this hadbecole **ew** in some languages by XI. and from this followed the development **ew > ūw> ūwi> uy;ūy,** less often **oy,** is thenormal form in all modern languaga groups except distortions, and SW where ev still survives, as it does, as it does sporadically elsewhere. The pht. **ev bark** 'dwelling place', presumably 'tent' is very common and **ev bark** occurs 3 or 4 times, see ETY Index and **bark**. (SGC, 1972:4-5.)

ebir-evirmek,döndürmek

ebir- basically 'to turn (sommething Acc.)', with various special applications like 'to turn (a whell Acc.); to overturn (a cup Ac.); to turn (the face, Acc., towardssomeone, Dat., or away from someone, Abl.)', and, in the early period. 'to translate (something, Acc., from one languages, Abl., into another, **-çaı-çe b)'** S.i.a.m.l.g., sometimes in forms so distorted that they are hard to distinguish from modern forms of **egir-**, Often associated, and syn., **v. çevür-** and **tevür-** q.v.; in **Ar.** script easily congused **v. 1 ör-** which has a similar meaning. **Türkü** VIII (we travelled for ten days)**yantakı tog evirü** 'skirting the spurs on the side (of the mountain)' T 26 **kögmen yışığ evirü** 'skirting the Kögmen mountain forest'T26

eçi ağabey;amca

eçi as pointed out in K. Gronbech, 'The Turkish System of Kinssihp', in Studia

Orientalia . . . Johanni Pedersen dicata, Munksgaard, 1953. this word means 'a close male relative younger that one's father and other than oneself', i.e. both (jinior) paternal uncle and 'elder brother'. It soon lost list first meaning, and in the medieval period was displaced almost everywhere by the synonymous Mong. l.-w. ağa (aka); it survives, however, in SW. XX. Anat. in forms like those quoted under. **eçe Türkü** VIII **eçim xağan olurtı** 'my (Junior)' paternal uhcle like those I E 16, II E 14, a.o.a. in this sense: **inili eçili kikşürtüken üçün** 'because (the Chinese) aroused mutual enmitş between younger brother (and nephew) and brothers (uncles)' I E 6, II E 6; a.o.o. of **eçi** and **ini** in appositions.(SGC, 1972:20a-b)

eçü ata, ecdat

eçü seems to mean rather vaguely 'ancestor'; very rare; perhaps survives in SW XX ANt. **acu** 'grandfather' (also 'elder brother') SDD. 69 **Türkü** VIII **ecüm apam** etc. see **1apa** (SGC,1972:20ab

edgü iyi; iyilik; kâr, kazanç, yarar

edgüti iyice, adamakıllı

edgü 'good' in every sense ofthe word, (of people) morally good'; (of things) 'qualitively good, servicable'; (of fortune, etc.) 'good'. Older than the more or less synonymous **yaxşı** :, q.v. S.i.a.m.l.g. except SC, but rare in NE (only- Tuv. eki) and SE. Modern forms vary **ezgi, izği, eyi, iyi etc. Türkü** VIII **edgü bilge kişig** ' good, wise men' I S 6 II N 4; **edgüg ağı berür** 'they give goodly treasures' I S 7, II N 5; a.o.o. (SGC, 1972:51a-b).

ediz kavim adı

eke abla

eke originally 'a close famele relative older than oneself and younger than one's father', that is both, 'junior (pateralnal) aunt' and 'elder sister', later only 'elder sister'. (SGC, 1972:100b)

iki (eki)

ekki 'two' There is no doubt thatthi **-k-** was originally doubded, see Clauson. 'The Turkisp Numerals', JRAS, 1959, p. 20; and the variations in spellign make it almost certain that the inital vowel was **e-**, but the early alphabets are so impossible to follow the evolutuons of sound. C.i.a.m.l.; **-kk-** is noted, usually as an alternative pronounciation, in some NE languages R I 682. 1421; SE Türki B Ş 588. Jarring 139; and some SC spelling; initial **e-** (or **e-**) occurs in some NE languages. NC Kır., Kzx., some NC, and most NW languages, the rest have **i- Türkü** VIII **eki:** Tun. IV 10. (SGC, 1972:101a-b)

ekin (ikin) iki (bkz. eki)

ekin Intrans. Cone. N. fr. **ek-**;'a standing crop, a crop grown from seed and not yet reaped', also 'sown land, land under a snow crop;

ekinti (ekinti) ikici, ikinci olarak

ekkinti: the oldest Ordinal f. of **ekki** and the only one to carry the Suff. **-nti,** which is prob. the origin of the normal Suff. **-nç;** originally 'second', but when **ekkinç** appeared retained in the narrow maening 'the second half of the day' or even more norrwly, 'the afternoon prayer'. S.i.s.m.l.g in the last meaning. In Türkü certainly ended in **-ti;**, in Xak. in **-di** :, the Uyğ. form is uncertain owing to the ambiguity of the Uyğ. alphabets

See Doerfer II 650. **Türkü** VIII **ekinti I N 5**; ekinti I E 33; T39; **ekinti**II S I 'second':(SGC, 1972:111)

el (il) halk, ülke, devlet

el the basic, original meaning was 'a political unit arganized and ruled by an independent rler'; the most convementsport term in Engilish is realm'. In the early texts it usually occurs in association with other political terms. **xağan** the ruler of such a realm. **bodun** its people **törö** the unwritten customary law under which it was administered by the ruler, **uluş** the geographical area which is occupied and **öge** the chief administrative officer of the ruler. From Xak. onwards, but not apparently earlier, it developed some extended

elig (ilig) el

elig (?elig) 'hand, forearm', with some extended meanings like 'finger's breadth' in soma modern languages. For some obscure reason abbreviated to **el** in some languages in the medieval period; in some languages displaced by **kol** in the meaning 'hand' S.i.a.m.l.g. in a wide range of forms and meanings. Possibly to be spelt **elig**; see eliglig. Uyğ. VII ff. Bud. **Türkü** VIII **Oü Totok yurçın yaraklığ eligin tutdı** 'hu grasped WangTotok's brother-in-law with his armoured hand' I E 32. (SGC, 1972:140a-b)

elig elli

1 **ellig** 'fifty' Certainly with doubla **-ll** - (see Clauson, op. cit s.v. **ekki**)and, in view of the O. Kır. spelling, with initial **e-**, not é- C.i.a.m.l.g. with phonetic variations. **Türkü** VIII **ellig yıl** 'for fifty years' I E 8; **ellig yaşıma** 'in my fiftieth year' II S 7; **elligce er tutdımız** 'we captured about fifty men' T42. (SGC, 1972:a-b)

ellig (illig) devlet sahibi, devletli (bkz.

2 ellig P.N.A.fr.**1** el ; orginally lit 'having a realm', it soon came to mean 'king perhaps at first to supply a word with this meaning for translations ol Bud. and Man. Scriptures. In UYğ. Bud. it is often combined or alternates, with **xan** q.v. it then came to be spelt, and perhaps pronounced, **elig** with a sing **-l-** and perhaps, at some uncertain later date, **ilig** In Persianut suffered further changes, e.g. to ilek. but this was prob. never really a Turkish word. apart from the refces below, the only survivals seem to be in XC Kır. **eldü** 'populated' **eldik** 'embracing all the people' and possibly **ilik** or ilik cilik 'neigbour' See Doerfer 11 661. **Türkü** VIII **ellig** (spelt with two l's) **bodun ertim** 'we were a people with a realm of our own' I E 9, II E 8; o.o. I E 15, II E 13 (elsiret/; I E 18 (ditto) I E 29, II E 24 **(ıgar) eçim xağan eli kamşag boltukınta bodun elligi ekigü boltukınta** 'because my uncle the xağan's realm became insecure and the people and their ruler became to be at varience' I N 3. (SGC, 141 b)

elsire-devletsiz kalmak

elsire- Hap leg. Priv. Den V. fr. **1** el **Türkü** VIII **elsiremiş xağansıramış bodunıg** 'the people who were not organized in a realm and had no xağan' I E 13 (SGC, 1972:a)

elsiret-devletsiz bırakmak(bkz.ilsiret-)

elsiret- Caus. f. of **elsire** n.o.a.b. **Türkü** VIII **eligig elsiretmiş xağanlığıg xağansıratmış** 'put an end to the realm of those who had a realm and deposed the xağan

of those who o xağan' I E 16, II E 13. (SGC, 1972:152a)

elt-alıp götürmek(bkz.ilt-)

elet (elt-) the basic meaning seems to be phsiclly 'to carry', but with several extended meanings like 'to bring (something Acc.), to carry a way (something ACC)', It is not clear wether the word was originally monosyllabic or dissyllabic, and, if the later, whether the second vowel was **-e-** on -i-, but- on balance it was prob. originally **elt** - Si.a.m.l.g. with phonetic varations. **Türkü** VIII **yaraklig kantan kelip yañа eltdi sünüglig kantan kelip süre eltdi** 'Whence the man in armour, routed you and carriedyou off? Whence came the lancer, droveyou and carried you off?' I E 23; II E 19; **bu süg elt tedi** 'he said 'take this army' T 32. (SGC, 1972: 132a)

elteber unvan(bkz.ilteber)

elteber a title for a tribal ruler subordinate to a superior ruler. N.o.a.b. in Turkish tehts, but very common in Chinese historical texts trascribed chiec (or ssü) li fa (Giles I, 472 or 10, 281 6, 885 3, 376). In spite of the disimilarity of their modern prononuciations, there is no reasonable doubt that Müller was right in aking this ideification in W II 94. Prob. a l.-w., if not a compound of **1 el** and the Aor. in **-r** of e verb which might have been ***teb** or ***tev-** (but not the familiar **tev-** 'to piece'). See Doerfer II 655. **Türkü** VIII (Kül Tegin captured) **Az elteberig** 'the elteber of the Az' I N 3; **Uyğur elteber** II E 37; **Karluk elteber** II E 40 (restored from the context); **bunça bedizçin Toygun elteber kelürti** 'Toygun the elteber, brought all these decorators' I NE. (SGC, 1972: 134b).

elteberlig elteber'le yönetilen

elteberlig Hap. le.; P.N./A.S. fr. **elteber**, **Türkü** VIII **eki elteberlig bodun** (gap) 'two tribes ruled by eltebers' II E 38.

emgek ıstırap,eziyet

emgek N./A.S. fr. **emge-** 'pain, agony', hence 'anything accompainted by pain laborious, hence 'anything accompainted by pain, laborious effort', and hence 'laborued movemint, (of a child) crawling'. S.i.a.m.l.g. in all meanings w. various photic changes see **emgekle- Türkü** VIII **on ok bodun emgek körti** 'the people ofthe Ten Arrows (i.e. the Western Türkü) experienced suffering' I E 19, II E 16. (SGC, 1972:159.a)

emgetme-eziyet etmemek

en en

eñ an Adjectival Prefix forming a quasi Superlative. S.i.a.m.l.g. as **en** occasionally **eñ** in spite of the fairly consistent spelling an in Uyğ. which is contradicted by en in TT VIII, there is no reasonable doubt thet this was always **en** B See. Doerfer II 566. **Türkü** VIII **eñ ilk** I N 4; **en ilki** I E 32; II E 30 'first of aall' (Adj.) (SGC, 1972:106a)

er adam,erkek

er 'man', orginally merely ' a human male' later in such spectalized meaning as 'male (not female); a fighting man; busband'. See **eren** S.i.a.m.l.g. **türkü** VIII **terilip yetmiş er bolmış** 'when they assembled, they became seventy men' I E 12, II E 11 **inim Kül Tegin er at bulti** 'my younger brother Kül Tegin received his adult name' I E 31 (**er at** , fairly common in early epitaphs, was the name given to, or assumed by (?). a man when he grew up, in place of his childhood's name,

which is seldom mentioned); **elligçe er tutdımız** 'we captured about fifty (fighting) men' T 42 (SGC,1972:192 a)

er-olmak(krş.ir-)

1 ertobe'(something,somewhere.etc.),necessar ily accompanied by a Predicate; it can not be used by itself to mean 'to exist' (Ffor which see **bar)** , but is often used as an Aux.V. after Participles, etc. of other used as an Aux. V. after Praticiples, etc. of other verbs. In the earliest period it was conjugated completely, but the **-r-** began to be elided fairly early, and after that the tenses formed by attaching suffixes with initial vowels became obsolete and were replaced by the corresponding tenses of **bol-/ol-** in some languages and 1 **tur-** in others. However, some terses, usually without the **r-** s.i.a.m.l.g. The unusual very early Gerunds (?) **erki erken eriŋç** are listed separately. **Türkü** VIII (SGC,1972:b)

er- varmak, ulaşmak, buluşmak

2 er- 'to reach, arrived to; to meat (?). This verb is well established in several medieval languages and survives in SW Osm., but in the early period is so overshadowed by **1 er-** that it is difficult to identify, particularly since its Perf. can hardly bi distinguished from that of **ert-** In the early period there is a phr. **er-bar-** which seeems to mean 'to behave in an independet,insubordinatefashion', and can hardly be an idiom of 1 **er-** In this sense it my be the basis of **erk** q.v.; the same meaning seems to survive in NW Nog. **erüv** (a Nog. Intin. form) 'freedom, liberty', ano NW Kk. **er-** 'to follow'; to meet; to amusa oneself' is also connected. See 1 **ertür-** 1 **ertiş- Türkü** VIII **temir kapigka ertimiz** 'we reached the Iron Gates' T 45 (not from **ert-**) which occurs **as** ertimiz **and** ertü **in T44) -Karluk bodun erür barur erkli yagı bolu** 'the Karluk people, behaving in an independent fashion, became hostile' I R1; the same phr. with **bunsız** 'eareless, thoughtless 'inserted after Bbodun **IIE29; xağanıma ermiş barmış edgü eline kentü yanıltuğ** 'you misbehaved against your xağan and your independent (?) good realm' IE23, II E 19. (SGC, 1972:194a)

eren adamlar, erler

biş yüz e. (BTK G 11)

tokuz e. (KT K 9)

eren irrefular Plur of **1 er** properly 'men' but as in the case of **oglan** its true nature was forgotten quite early and it was treated as a Sing. s.i.a.m.l.g. usually meaning 'real man fighting man', and the like. **Türkü** VIII **eren** is fairly common but inviariably follows a numural or numerical expression like **az** 'few' which suggests that it wasregarded more as a collective than a PlUr. (which would not normally follow anumeral), e.g. **kanım xağan yeti yegirmi eren taşıkmış** 'my father the xağan and 17 men marched oft' I E 11, II E10; o.o. I E 34, I E 40 (**ükün-**); IN 9; II E 37; II S 11 (SGC, 1972:232b)

erig erişilir, yakın yer (KT G 13, 13)

erig Dev. N.fr. f er- perhaps occurs as below, **Türkü** VIII **erig yerte** 'en the place where it is (?' I S 13 (twice) (SGC, 1972:221b).

eriŋç şüphesiz, muhakkak ki

ol e.

eriŋç like **erki** and erken, q.v., a very archaic der fr. f **1 er-** ; its particular function (see w G. ATG, para. 359) seems to be to

make statements in which it is included less than categorical, and it is usually best translslated 'presumably, surposedly ', and the like N.o.a.b. **Türkü** VIII (their officers, too were presumably they thus held the realm' I E 3, II E 4; a whole string of similar phr. follows I E 5, II E 5,6; I E 11, II E 10; o.o. I E 24, II E 20 (ol; I E 26; II E 35. (SGC,1972:a)

erkli olan

erklig kudretli (Bk K 12)

erklig P.N. A.fr. **erk** both 'possessing power or outhoritty' and 'possessing tree-will or independence. Free to do as one likes' The two meanings are very close together, and it is often difficult to deide which is indended; when applyied to God prob. both are, and 'mighty' is the best tranlation, though it does not give the whole meaning. Survives in NC Kır. **erktü Kzx erikti irikti,** and NW Kar L. T. erkli Kaz. **irikli** The phr. **erklig** Xan was early adopted as the title of the ruler of the underworld'; it was borrowed by Mong. as erklik kağan and this phr. has been reborrowed by some NE languages (SGC, 1972:224:a)

ersin yer adı

ertin- vazgeçmek (?)

ert- nonnally Intrans, 'to pass' in all the usual meanings of thatEnglish word e.g. (of time)' to pass'; (of an illness) 'to pass off'; (of physical movement)' 'to pass' (from one place to another); occasionally Trans. 'to pass' (e.g. a place); in a few passages in Uyğ. Bud. it is a Trans. with 'sin' or the like as Object, and in this case seems to mean 'to cummit presistently' (the conslusion in TT IV 14 note A.11 that this must be a different verb is impobable). Survives only (?) in most NE languages. **Türkü** VIII (I mobilized the army of the On Ok; we, too, took the field and) **anı erttimiz** 'went past them'. . . . (gfeographical name) **tagıg enrtü** 'going past the ....mountain' T44. (SGC,1972:202a)

ertünü pek, pek çok

ertiş (irtiş) İrtiş nehri

ertür- yaptırmak

ertür Caus f. of 2 **er** ; 'to cause to arrive, bring to a successful conclusion' and the like. Survives ony (?) in SW Osm. **erdir- Türkü** VIII **tokuzunç ay yeti otuzka yoğ ertürtimiz** 'we brought the funeral ceremonies to a conclusion on the 27th of the 9th month' I NE; similar phr. II S 10;a.o. IE40(**ükün-**) (SGC,1972:210a)

eşgiti (işgiti) ipekli kumaş

i.-sin (Bk K 11)

eşgüti 'a kind of Chinese embroidered silk srocade'. There is some defficulty about the actual form of this word, of which the -g- is fixed by the Türkü spelling. The best evidence should be in Kaş. where it appears under the heading fa'lüli: the form to be expected is **üşgüti** but the MS. actually has **eşgürti** The word is fairly common in. Uyğ. Bud. and Civ. ahd is there consistenly spelt **eşgirti** with minor variations of vocalization. The conclusion seems to be that it is a l.-w. of which the original form was **eşgürti** but that the -r- was not early pronounced and was sometimes omitted. For the earlier misonderstanding of this word in II N 11 see **ekinlig** N.o.a.b. Cf. **barçın Türkü** VIII **altun kümüş eşgüti: kutay bu--sız ança berür** 'thus they give unsitintingly gold,

silver, embroided brocade and silk fabrict (?) I S 5, II N 3; a.o. II N 11. (SGC, 1972:261 a)

eşid- işitmek

eşid- primarily 'to hear (something Acc.) in a physical sense, with some extended meaning, like 'to getnews of (somethıng Acc)' and, esp. in the Imperat., 'to listen' without specitic Obwect, although 'to listen' is properly **tınla-**. The variations in spelling at all periods, and the position of the word after **üşed-** in Kaş., point clearly to an original initial **e-** The second consonant is consistently **-d-** in Runic script and this **-d-** survives in the modern Oğuz languages in spellings like tha Pass. f., Osm. **işidil-** , Tkm. B **eşidil-** It became -t- in Xak. and most modern languages; the Uyğ. spelling are too amiguous to indicate where and when tha change occurred. S.i.am.l.g. with some changes, in NE usually **eş-(es** before consonants **eşt-/leşt-** before vowels **Türkü** VIII **savımın tüketieşidgil** 'hear my words completely' I S1, II N1 (**eşid**) ; o.o. I S 2, 10; E 12,22; II E 18; N 8, 11; T 12, 15, etc. (SGC, 1972:257b-258a)

eşidme- işitmemek

eşilik (isilik)hanım olacak, hanım olmağa lâyık)

et- (it) tanzim etmek, düzene sokmak, yapmak

et- (ed-) has a long semantic history; it originally meant 'to organize, put in order' (a meaning surviving only (?) in NE Tuv. Pal., 576), then 'to create ' (as part of an organized plan), then by a gradual process of attenuation simply 'to make', and finally 'to do'. This attenuation occurred chiefly in the Western languages; the Eastern languages, perhaps for the colowrful reasen given by Kaş., rather avoied the word and continued to use **kıl-** for 'to make, do', S.i.a.m.l.g., nearly always for 'to make do'. S.i.a.m.l.g., nearly always to make do', but in most languages used chiefly to form compound verbs out of foreign, esp. Ar. nouns. The consonant of this verb, unlike that of **at-** , is **-d-** before vowels in the SW (Oğuz) languages and this no doubt represents the earliest form. The intervocalic **-d-** in the earliest from. The intervocalic **-d-** in the NE languages is not significant as it occurs universally. **Türkü** VIII the word is common (over o dozen occurrences) usually in the phr. **bodun et-** 'to organized a peopla (group of clans or tribes) into a realm (**el**) often with an implication of conquering them first; e.g. **Sugdak bodun eteyin teyin** 'saying " I will organized the Sogdian people'' (I crossed the Pearl River) I E 39; another phr. is **çerig et-** 'to marshal troops in battmle order'; e.g. **sünüş bolsar çerig eter erti** 'when ther was going to be battle, he used to morshal the troops' Ix,9; the later meaning perhaps occurs in **bark etgüçi bediz yaratıgma bitig taş edgüçi** 'ornamenting the grave goods, having the painted decoration carried out, and ornamenting the memoral stone ' I N 13; also occurs in the Hend. **et- yarat** -; e.g. **Az bodun etip yaratıp** 'organized the Az people' I E 19;(SGC, 1972:39a)

et- bögümek, ses çıkarmak, gümbürdemek

ezginti yer adı

G

gu (gü) soru edat

gū soru edatı (bkz. gu)

I

ı ağaç

ı: usually translated 'vegetation', but the contexts spow that it means something between a plant and a tree, probably 'bush' (singular or collective); n.o.a.b. **Türkü** VII **ıda taşda kalmışı** 'those of them who remained in the bush and stony desert' T 4; **aŋğ ıka bayur ertimiz** 'we tid the horses to bushes' T 27 (SGC, 1972:1a)

ıçgın- kaybetmek, bırakmak, elden çıkarmak

ıçgın- 'to allow (someone or something Acc.) to disappear; to let (bomethihng) slip; morphologically a REff. f. but with no known basic form. Survives in NE Alt., Tel. ıçkın-/ırkın-; **Sag. ıskın** R. I 1355, 1384, 1391; Khak. ıxın -; Tuv. **ışkın-**; NW Kaz, **ıçkın Türkü** VIII **Türkü bodun elledük elin ıçgınu ıdmış** 'The Türkü people let the realm which they had created completely disappear' I E 6, II E 7 (with **ıd-** as Aux.V.); **törüsün ıçgınmış bodunıg** 'the people let the realm which they had created completely disappear' I E 13 (II E 11); o.o. (SGC, 1972:21a-b).

ıdma- göndermemek

ıdma Hap.leg.; Pass Dev. N./A. fr. ıd- Xak. X1 **ıdma yılkı** al sa'iba mina'l-haya wan 'an animal which is allowed to **go** free Kaş. I 129 (see **ıduk**).

ıduk kutsal, mukaddes (KT D 10, 23, K 1; BK

ıduk Dev. Pass. N.A.S. fr. **ıd-**; lit. 'sent', but used only in the sense of 'sent, i.e. dedicated, to God', hence 'sacred' in a more general sense; the phr. **ıduk kut** - 'the sacred favour of heaven' was early adopted as a royal title by some tribes; in course of time its orgigin was forgotten, and in San. it is spelt **idi kut** and gien a false etymology (see 1 idi). Survives in various forms. **ıyık, ık, ızık,** etc. in NE NC, and SW xx Anat. SDDD 777, 1098. **Türkü** VIII (The Türkü divinity on high thus set in order) **türkü ıduk yeri suvı** 'thesacred Türkü territory' I E 10, II E 10, II E 10; **ıduk yer suv** II E 35; T 38: **ıduk Ötükün yış** 'the sacred Ötüken mountain forest' I E 23 (II E 19); **Basmıl ıdukkut** 'the Iduk kut of the Basmıl' II E 35; T 38; **ıduk ötüken yış** 'the sacred Ötüken mountain forest' I E 23 'II E 19); (SGC, 1972:46a)

çıntan ı. (BK G 11)

ıgar güçlü, kudretle

ırak ırak, uzak

ışbara unvan

ıt köpek (yol adı)

ıt yıl (BK G 10)

ıt 'dog'; used in a number of phr., normally to connote inferior quality, but in some for obscure reasons, e.g. **it dirseği** 'a stye in the one in Türkü and Xak. and still is in NE Tuv., Pal. 571, but is a front ona elsewhere, S.i.a.m.l.g., **Türkü** VIII **ıt yıl** 'the Dog Year' (in the 12 year-year cycle) II S 10 (SGc, 1972:34a)

ıt- göndermek (bkz. ıd-)

ıt (d-)- 'to send (something Acc.'); and by extension 'to allow to go, to release'; in the early period also an Aux. V. with Gerund in **-ıd-ū** connote completed action. As a basic verb survives in NE **ıs-ti** R I 1385,1409;

Khak. **ıs-/ız-** Bas. 332; Tuv id- **Pal, 569: NC Kzx** ıs- **R I 1384** (not in MM); NW Kar L., T., **i /iy-** R I 1409; Kow. 193; but mostly replaced by later forms of the compound verb ıdu **ber-** like **ibar-, eber- , ever- yeber-, yiber-** which s.i.a.m.l.g. except perhaps SW. **Türkü** VIII **id-** is fairly common the **-d-** is assimilated before **-s-** e.g. **ıssar** and **-t-** e.g. **ıtu** normally 'to send' e.g. **arkış tirkiş ıssar** 'if you send envoys and mission (to China) I S 8, II N 6; lessse often 'to abandon e.g. **Türkü begler Türkü atın ıtu:** IA7, II E 7; as Ausx V. **xağanladuk xağanın yitürü ıdmiş** 'they completely lost the xağan whom they had made their ruler' I E 7; II E 7; o.o. I E 6: II E 7 (içgın-) (SGC, 1972: 37 a)

I

iç iç; has, hassa (

iç 'the enterior or inside (of something)'; originalh and often, still ,in a concrete sense. The word early acquired a number of specific connotations, esp. in its derivatives: (I) 'the interor of the human body' (cf. **içegü:) (2)** 'inner'. as opposed to outer, clothing **içton);** (e) 'the interior of a household esp. a royalhousehold' (cf. **içreki)** (4) **secret** or mental processes, as opposed to physical With the 3rd Per. Suffix in the Dat. Abl., and Loc., it serves as a Postposition Meaning 'into, from within, within'. In a few phr., the older of which are listed as main entires, it has been fused with another word to form a compound word. Si.a.k.l.g. , with some variationb in final consonant **Türkü** VIII **için taşın** 'the interior annd exterior (of the tomb)' I S 12, II N 4; **iç buyruk** 'court official' II S 14. (SGC, 1972: 17a-b).

içger - tabi kılmak, bağımlı kılmak

içger- Trans Den V fr. **iç** 'to bring (something Acc._) into (Something Dat.); to subdue (an enemy); for the seconn meaning cf. **içik-** Not noted after XI. **Türkü** VIII (I campaigned against the Basmıl ....gap) **içgertim** 'I subdued them' II E 25. (SGC, 1972:25).

içik- tabi olmak, bağımlı olmak

içik- Intrans. Den V. fr. 'to submit to an enemy or foreign ruler'. Fairly common in Türkü; not noted after XI. **Türkü** VIII (Having revolted, they were unable to organize and establish themselves and **yana içikmiş** 'submitted agagin' (to the Chinese) I E 10, IIE9; seven o.o. (SGC,1972:25a).

içre içte, içerde

içreki içerdeki; has, saraya mahsus

içreki N.(A.S. fr. **içre:**; lit. 'situeated within', but sometimes metaph. 'belonging to the royal court'. N.o.a.b. **Türkü** VIII **anta içreki bodun** 'the peopla living therein' IS2, II N 2; **tavgaç xağanın içreki bedizçig** 'the Chinese Emperor's court painter' I S 12; II N 14. (SGC, 1972:31a)

idi sahip

idi asla, hiç, büsbütün

idi Intensifying Adv., originally used only to qualify Neg. verbs and expressions, meaning (not) 'at all' and the like; later more generally to qualify any Adj., meaning 'very, extremelly ' Not noted later than Xak. unless NC. Kır. **ındı** 'very' e.g. **ındı kara** 'pitch blac' is a reminiscence. Replaced in the West in the medieval period by **inen** (possible an Old

Oğuz word) as shown below. This. too is now obsolete **Türkü** VIII (I campaigned in all kinds of country) **Ötüken yışda yeg idi yok ermiş** 'there was no better (place) at all than the Ötüken mountains forset' I S 4 (IIN3) (my ancestors campaigned as far as the kadırkan mountains forest to the east and the Iron Gate to the west) **ekin ara idi oksız kök Türkü ança olurur ermiş** 'between the two originally(?) Türkü lived thus with no tribal organization (?) at all' I E 2-3, II E 4 **Türkü sir bodun yerinte idi yorımazun usar idi yok kısalım** 'on no account let the Türkü sir (?) people move out of their own territory, if possible let us comletely wipe them out T11: (up to that time the Türkü people) **tegmiş idi yok ermiş** had never at all reached' (the Iron Gate.) T47: **idi yok erteçi erti** 'there would positively not have been' T 60 (SGC. 1972:41b)

igid yalan, gerçek dışı

igid 'false, lying' a lie'. N.o.a.b. Cf **ötrük, ezük, yalgan** Türkü **VIII azu bu savımda igid bargu** 'or is there anytihng false in these words of mine' I S 10, II N 8 (SGC, 1972:102a).

igid- (igit-) beslenmek, doyurmak

igid- 'to feed (a person or animal Acc)'. The spelling is fixed by scriptions of this verb and igidil- in TT VIII. N.o.a.b. Radloff misread it inbadly- written passages in the Vienna MS. of KB as egit- and it has recently been revived as **egit-** in Rep. Turkish for ' to educate'. but this, too, is an error. **Türkü** VIII (the Türkü people were hungry) **ol yılkığ alıp igittim** ' I took those cattle and fed them'II E 38; **Türkü sir bodunug Oğus bodunug igidü olurur**(Bilge Xağan) 'rules feeding the fortunate (?) Türkü people and theOğuz people' T 62; (Sgc, 1972: 103b).

igit- beslenmek, doyurmak (bkz. igid-)

ikegü iki parça, iki bölük

ékkegü- Collevtive f. of **ekki** 'two, together, both' S.i.a.m.l.g. except SC, SW, often much abbreviated. In some language **ike'ülen**, also often much abbreviated, appears as well as, or instead fo a Turkish suffix, see Clauson, "The Turkısh Numerals' JRAS, 1959, p. 30. **Türkü** VIII **ekegü** should prob. be read in I N 3, see **2 ellig**. (SGC, 1972: 105).

il halk, ülke, devlet (bkz. el)

il-bilge Bilge Kağanın eşinin unvanı

ilgerü ileri, ilerde, doğuda, doğuya doğru

ilgerü '(*ilkgerü) abbreviated Directive f. of ilk; normally 'forward' of space, and in the earliest period, when the cardinal points were fixed by facing east, 'eastwards'; later also sometihng of time, 'earlier pereçeding'. S.i.a.m.l.g. w. phonetic variations. **Türkü** VIII **ilgerü** is common and normally means 'eastwards', e.g. **ilgerü kün tuğsukda** 'in the East' I E 8, II E 8. (SGC, 1972:144a).

ilig hükümdar, hakan

bodun i.

éllig P.N. A. fr. 1 **el** originally lit. 'having a realm', it soon came to mean 'king' perhapb at first to suplly a word with this meaning for translation ol Bud. and Man. scriptures . In Uyğ Bud. it is often combined or alternatesz, with xan q.v. it then came to be spelt, and perhaps, at some uncertain later date, **illig**. In Persian it suffered furter changes. e.g. to ilək, but this was prob. never really a Turkish word.

Apart from the refces below, the only survivalb seem to be ih NC Kır. **eldü** 'populated'. **eldik** Embracing all the people', and possibly **ilik** or **cilik** 'neighbour'. See Doerfer II 661. **türkü** VIII **ellig** (spelt with two l's) **bodun ertim** 'we were a people with a realm became insecure and the people and their ruler came insçure and the people and their ruler came to be at variance' I N 3. (SGC, 1972:141a)

ilk ilk, önce

ilk 'first' in order of time or space. No doubt originally a Mon. but often prob. for reasons of cuphony, spelt **ilki**: It is possible that in some early cases the later word is N.A/S. in **-ki**: e.g. **ilkki** but there is no means of prowing this. Survives in some NW languages and SW Az., Osm **ilk** TKm. **ilki** In the early period ofen combined with **1 en** q.v. **Türkü** VIII (I campaigned against the Oğuz) **ilki sü taşıkmış erti** 'the first army had set out' (the second stayed at home) II E 32; **ilki kün** 'on the first day' (....and an the second day) IIS1 (SGC, 1972:140b).

ilki birinci önceki

ille- devlet kurmak

elle Den V. fr. **el** survives only in NC Kır. Belde- to be peaceably disposed' **Türkü** VIII IE6-7, IIE7 (1el)

illig devleti olan, devletli (bk ellig)

2 ellig P.N.A.fr.**l** el ; orginally lit 'having a realm', it soon came to mean 'king perhaps at first to supply a word with this meaning for translations ol Bud. and Man. Scriptures. In UYğ. Bud. it is often combined or alternates, with **xan** q.v. it then came to be spelt, and perhaps pronounced, **elig** with a sing **-l-** and perhaps, at some uncertain later date, **ilig** In Persianut suffered further changes, e.g. to ilek. but this was prob. never really a Turkish word. apart from the refces below, the only survivals seem to be in XC Kır. **eldü** 'populated' **eldik** 'embracing all the people' and possibly **ilik** or ilik cilik 'neigbour' See Doerfer 11 661. **Türkü** VIII **ellig** (spelt with two l's) **bodun ertim** 'we were a people with a realm of our own' I E 9, II E 8; o.o. I E 15, II E 13 (elsiret'; I E 18 (ditto) I E 29, II E 24 **(ıgar) eçim xağan eli kamşag boltukınta bodun elligi ekigü boltukınta** 'because my uncle the xağan's realm became insecure and the people and their ruler became to be at varience' I N 3. (SGC, 141 b)

ilsiret - devletsiz bırakmak, devletsiz komak)

elsiret- Caus fof **elsire-**; n.o.a.b. **Türkü** VIII **elligig elsiretmiş xağanligig xagansuratış** 'put an end to the realm of those who had a realm and deposed the xağan of those who had a xağan IE16; IIE 13. (SGC, 1972:152a)

ilt- alıp götürmek (bk. elt-)

il-teber (bk. el-teber) yüksek bir unvan (genel vali)

il-teriş Kutluğ Kağanın unvanı (Bkz. el-teriş)

in- inmek

en- 'to descent, come down' S.i.a.m.l.g. except SE in a veriety of forms **en-, en-, in-** which pount to an originall **e- Türkü** VIII **balıkdakı tagıkmış tagdakı enmiş** 'those who were in towns took to the mointeins, and those in the mointainscame down' I E 12, II E 11 **ıbarlık (?) asdımız yuvalu entimiz**

'we crossed the Barlik (mountains) and went rolling down hill T 26 (SGC, 1972: 168a-b).

inançu unvan (bk. inençu)

tarıduş i. çor

inençu unvan (bk. inançu)

i. apa yargan tarkan (Bk B2)

ini erkek kardeş

ini B 'younger brother'. C.i.a.p.a.l. , but in SW Osm. largely displaced by such phr. as **küçük kardeş** Cf. **eçi** See Doerfer II 674. **Türkü** VIII **inim** and **inisi** are common in I and II; a collective Plur., in **-gün** occurs three times in I S1 the spelling is clearly inygünm, in II N1 the stone seems to be damaged beyond repair at this point, andRadloff's reotouched squeeze simply reproduced the word fr. I S 1; in I N 11 the third letter is not clear in either Russian squeeze or Finnish photograph,but it is clearly not y and could well be i; the -y- in I S 1 can, therefore, be taken as one of several mason's errors and the word read everywhere,as mightbe expected, **inigünim** 'my younger brothers' (SGC, 1972:170a)

ir- olmak (bk. er)

irkin unvan

irtür- eriştirmek (kış er-)

i.-ü (KT D 40)

iş iş, hizmet

iş (ış) basically 'work, labour'; hence 'something done, a deed' and, more indefinitely, 'affair' and 'thing in a semi abstract sense. In Kaş. 'ting' in a semiabstract sense. In Kaş. consistently spelt **ış** S.ia.m.l.g. **Türkü** VIII **işig küçig ber-** 'to give one's services to (someone Dat.)' IE8,9,10 (IIE 8,910); II E 14;T52 (SGC, 1972:254 a)

işgiti ipek, ipekli kumaş (bk. eşgiti)

işiy ikişi adı

iştemi kişi adı (İştemi Kağan)

it- düzenlemek, tanzim etmek (bk. et-)

itgüçi yapan, eden, inşa eden, yaratan

bark etgüçi bediz yaratıgma bitig taş edgüçi 'ornamenting the grave goods, having the painted decoration carried out, and ornamenting the memoral stone ' I N 13; also occurs in the Hend. (SGC, 1972:36b-37a bkz.**et-**).

itin- (bk etin-) kendini düzene sokmak, örgütlemek

K

kadırkan yer adı (kingan dağları)

kadız,kadiz yer adı

kagan kağan,hakan

kağan a title of great antiquity taken over by the Terke in the specific sense of 'an independent ruler of a tribe or people'. Its earlier history is discussed by Pulleyblank in Asia Mavor IX. Part 2, pp. 260 ff. It is first noted in an immediately recognizable form as a royal title of the Wuan-juan and T' u-yü-hun round about. A.D. 400, but Pulleyblank believes that a Hsiung-nu royal title hu-yü (Ancient Chinese ywaxYywag) mentioned in connection with events at the end of the Ist century a.c. is an earlier Chinese transcription of the same word. In Türkü and Uyğ. texts it is habintually transcribed kağan, but as botp x- and k- would have been represented by the same letter in these texts it was almost certainly **xağan** The relatinship between it and **xan,** which is pratically. syn. w.it, is obscure; the two canot morphologically be connected in Turkish but may have been alternative forms in

the languages fom which they passed to Turkish. It became in an early. l.-w. in Mong. as kağanıka'an (Haenisch 54-6) and re-entered Çağ. in the latter form. It was Arabicized as xağan at an early date ann in that form remained ona of the imperial titles ntel the dissolution of the Ottoman Empire **Türkü** VIII **xağan** is very common; it is normally used of the Türkü ruler himself, but also of the Emperor of China, **tavgaç xağan** I N 12, the King of Tibet **Tüpüt xağan** IN12, and juniar members of the royal family installed as the rulers of subject Turkish tribes, **Türgeş xağan** was the title assumed by Uyğ.rulers when they became independent in A.A. 742 Şu. I N 1, etc. (SGC, 1972:611).

kaganla- kağan olan

kaganla:- Den V. fr. **xağan** N.o.a.b. **Türkü** VIII **xağanmaduk xağanın** 'their xağan whom they had set up'I E7, II A 7 (ıd) (SGC,1972:612a)

kaganlıg kağanlı, kağanı olan

xağanlıg P.N. A. fr. xağan N.o.a.b. **Türkü** VIII **xağanlıg bodun ertim**'we were a people ruled by (our own) xağan' IE9, II E9; o.o. I E 15, II E 13; I E 18; II E 24. (SGC, 1972: 611 b)

kagansıra- kağansız kalmak, kağansız olmak

Bxagansıra **Hap leg. Priv. Den. V. fr.** xağan; 'to bu without a xağan' **Türkü** VIII IE 13 (elsire-) (SGC, 1972 : 612 a).

kagansırat- kağansız bırakmak

kagansırat- Caus f. of **xağansıra-** n.o.a.b. **Türkü** VIII **xaganlığığ xagansıratmış** '(We) deprived peoples who had (their own) xağans of their xağans' I E 15, II E 13; a.o. I E 18. (SGC,1972:612a)

kal- kalmak

kal- basically 'to remain'; with some idiomatic meaningslike 'to be only, to continue to be ; to stop, come to a halt; to remain behind, become obsolete'. C.i.a.p.a.l.**Türkü** VIII (When my father died) **özüm sekiz yaşında kaltım** 'I was only eight years old' IIE 14; a.o. I E 30 **Az bodun yagı kaltı** 'the Az people continued to be hostile' I N 2; (may the country which our ancestors held) **idisiz kalmazun** 'not remain without a master' II E 16 (I E 19 **bolmazun**); o.o. I E 20. II E 17 etc.(SGC, 1972: 615 b)

kalıñ baç, haraç

kalısız bakiyesi, tamam

k. kop kelür- (KT K 1)

kalısız Privb N.A./ fr ***kalı** Dev. N. fr. **kal-** without a remainder, without exception', and the like. N.o.a.b. **Türkü** VIII **on ok bodunı kalısız taşıkmış** 'the On Ok (i.e. Western Türkü) people have taken the field in full force' T 30; a.o. T33 (SGc, 1972:624b)

kalmak- kalmamak

k.-zun (KT D 20; BK D 16, 17)

kalmış kalan, kalanlar

k.-ı (KT G 9)

kamag bütün, hep

türk kara k. bodun (KT D 8, BK D 8)

k.-ı (KT D 18, BK D 11)

kamagu (KT D 12)

kamag 'all'; an early l.w. fr. Middle Persian hm'g (hamag). The earliest indisputable evidence for initial k-is in the Man. Syriac script, the Runic and Uyğ. letters used might equally well represent x-, but there is no

indisputable occurranca of x- In the Man. Syriac and Uyğ. scriptb the word is usually spelt in the Iranian form kmg or kmağ; the form **kamuğ** with labial vowel attraction does, however, occur as early as **Türkü** VIII ff. Survives **kamık/xamux** in several NE languages and **kamu** in SW Osm. Cf. **barça** etc. **Türkü** VIII **kara kamag bodun** 'all the common people' I E 8, II E 8; **kamağı yeti yüz er bolmış** 'they became 700 men in all' I E 12, II E 11; a.o. I E 18 (SGC, 1972:627a).

kamaşag sallantılı, kargaşa içinde

kamşag- Hap. leg.; Dev. N./A. fr. **kamşa-** ; 'incsecure' **Türkü** VIII I N3 **(2 ellig)** (SGC, 1972:629b)

kamşat- sarsılmak, sendelemek

kamşat- Caus. f. of kamşa-; 'to shake (something); to allow (one's feet) to waver or (one's thoughts) to stray'. N.o.a.b. **Türkü** VIII I N 7, II E 30 (adak) (SGC, 1972: 629).

kan kan

kan 'blood'. c.i.a.p.a.l. **Türkü** VIII **kanın suvça yügürti** ' your blood flowed like a river' I E 24 (II E 20), but with **ögüzçe** 'like a river'); a.o. T 52. (SGC, 1972:629b)

kanı hani nerede

kanu (1) Interrog., 'which? what?'; (2) Indefinite 'some' and the like; with other Interrog functions in oblique cases. The word is cognate to **kaç, kaçan, katı, kaltı, kanı** and the whole group seems to go back to an earlier stage in the language when different Suffs, were in use. **Kañu** became **kayu at** a fairly early date, but the oblique cases, which except **kança** are included here retainned -n- side by side with -y- much longer, the two alternating in a bost confusing fashion. IN one form or a another some of theze words s.ia.m.l.g., bbut the relatinship of some modern forms like SW. Osm. Rep. Turkish hangi 'Which' to the original word is most obscure **Türkü** VIII **kanı** where? I E 9 II EE 8-9 **kantan kelip kelipen** 'coming from where? IE23, II E 10 almost the only Abl in **-tan** in Türkü) (SGC, 1972: 632a-633b).

kantan nereden

kañ baba

kañ 'father'; the oldest Turkish word in this sense; it was gradually displaced in UYğ. by **ata** q.v. and did not survives into Xak. althought **kandaş, kansık** did. Cf. **1** öğ. **Türkü** VIII **kañ** is common in I and II, e.g. **kañim Elteriş Xağan** I E 11, II E 10 (SGC,1972:630b).

kapıg kapı (bk. temir)

kapıg Cone N. in **ığ fr.** 2 ***kap** ; 'door, gate'. The second vowel was originally -ı- but became -a- in Man- A and some UYğ. (UYğ.-A) texts and later became -u- by labial attraction. Survives in some NW languages and SW. **Az.**, Osm., Tkm.; elsewhere displaced by **eşik** L. -w in Pe., etc., as **kapu** etc. Doerafer III 1368 **Türkü** VIII **temir kapıg** 'the Iron Gate', a pass between Balkh and Samarkand is mentioned several times in I, II, T (SGC, 1972: 583a).

kar kar

kar- 'snow';c.i.a.p.a.l.**Türkü** VIII I E 35, II E 27(**batum**) T 25 (**1 sök-**) (SGC, 1972: 641a).

kara kara; alelâde, avam

kara 'black', primarily in a physical sense, but with a great many metaph. meanings, often pejorative. e.g. kara bodun 'the ordinarey people' (ab oppobed to the aristocracy). C.i.a.p.l.; an early l.-w. in Mong., and in Pe. etc., Doerfer III 1440. There are many collections of phr. containing this word, e.g. R II 132-42; Red 1448-50 **Türkü** VIII **kara bodun** 'the common people' II E 41; **kara kamag bodun** I E 8, II E 8; o.o. II N 11; S 12 (teyin); T 52 (**tök-**) (SGC,1972:643b).

kara kōl yer adı

karagan yer adı

kargu

kargu: 'a watch-tower with a beacon on the top to give raid warning'.**Seleñe kodı yorıpan kargun (?) kısılta** 'marching down the Selenga river I blackaded the watch towers'(and destroyed their dwellings and movable properti there) II E 37. **Kargu T 37 (edgūti) 53 (olgurt).** SGC, 1972:653a-b).

karluk kavim adı (Karluk'lar)

kaş kaş

kaş properly ' eyebrow' hence metaph 'the edge or side of a thing (cf. ' the brow of a hill in English) S.i.a.m.l.g. in both meanings except that in NE the Monğg. l.-w. **kömösge** is generally used for 'eyebrow'; metaph, meanings include 'the brow (of a hill), saddle bow', and the like; in some it is used; in oblique cases with Poss. Suffs. in such phr. as kaşımda 'in my prence, near me'. SW Tkm. **ğaş** L.-w. in Pe. etc., Doearfer III 1391. **Türkü** VIII (when I die, my relatign', beg's and people's) **közi kaşı yavlak boltaçı** 'eyes and eyebrows will be sore (with weeping) I N 11. (SGC, 1972: 669a-b).

katgdı sıkı, iyice (bk. katgdı)

katgdı (katgu) Adv. fr. **katğ**: 'tightly, firmly'. N.o.a.b.; after -g the Suff. should be **-tı** in Türkü this is the spelling in Irk B 14 but in do. 33 and I S 2 it is **-dı** and in I N 11 - di (Sic) **Türkü** VIII **edgūti eşid katgdı tūla** 'hear well and listenattentively' I S 2; **katgdi sakıntım** 'I thought earnistly ' I N 11. (SGC, 1972:599.).

katun katun, kağan eşi

xatun 'lady' and the like. ALthough attempts have been made to connect this word etymologically with xağan/xan there is no reasonable doubt that it is taken fr. Sogdian swat'yn (xwaten); in Sogdian xwt'y means 'lord, ruler' and xwt'yn 'the wife of the lord, ruler' which ishrecisely the meaning of **xatun** in the early period. This should normally bi transcribed **xatun**, althought in Kaş. the spelling is **katun** in Turkish and **xatun** in Arabic. Survives in NE Tuv. **kaday**; SE Türki **xatun/xotun**: NC, NW **katın** meaning only 'married woman, wife', with a slightly honorific flavour **türkü** VIII **ögüm Elbilge xatunıg** 'my mother Queen Elbilge' I E 11, II E 10; o.o. I E 25, II E 21; I E 31, I N 9; **xatun yok bolmış erti** 'the queen has died' T 31. (SGC, 1972:602b).

kazgan- basically ' to earn (wages by labour) to gain (profits by trade)', with some more general meanings; Refl. f. of ***kazga-** morphologically this could be this could be a Den V. fr. *kazıg Dev. H. f1r. **kaz-**, but the semantic connection is tenuos and it is more likely to be a very old V. in. **-ga-** Survives

only (?) in SW Az., Tkm. **gazan-** Osm. **kazan- Türkü** VIII B is fairly common (1) without an Object it seems to mean ' to strive for success'; e.g. (when I came to the throne I did not sleep by night or rest by day, together with Kül Tegin and the two şads) **ölü yetü kazgantım ança kazganıp** 'I nearly worked myself to death; and so striving ....' I E 27, II E 22; (2) governing **el** with orwithout **törü** it means 'to strive to acquire', e.g. I E 9 (1 **el**); II E 36 (**yeged-**) (3) otherwise it means 'to acquire e.g., **kanımız eçümiz kazganmış bodun atı küsi yok bolmazin** 'may the fame and reputation of the people whom my father and ancestors acquired not perish' I E 26, II E 11. (SGC,1972:683).

kazgan- basically'to earn (wages by labour), to gain (profits by trade)'with some more general meaning ; Refl. f. of ***kazga-**; morphologically this could be a Den V. fr. ***kazıg** Dev. N. fr. Bkaz-, B but the semantic conection is tenuos and it is more likely to be a very old V. in -ga - Survives only in SW Az., Tkm., gazan- Osm. **kazan türkü** VIII **kazgan** is fairly common: (1) without an obwect it seems to mean 'to strive for success'; e.g. (when I came to the throne I did not sleep by night or rest sy day, together with Kül Tegin and the two şads) **ölü yetü kazgantım ança kazganıp** 'I nearly workedmyself to death ; and so striving ....' I E 17, II E 22; (2) govedning **el** with or without **törü.**; it means 'to strive to acquire', e.g. I E 9 (**1 el**) ; II E 36 (yeged-) (3) otherwise it means 'to acquires' **kanımız eçümiz kazganmış bodun atı küsi yok bolmazun** 'may the fame and reputation of the people whom my father and ancestors acquired not perish' I E 26, II E 22; a.a.o. (SGC.1972: 683 a)

kazganma- kazanmamak

m.-sar (BK D 33)

keç- geçmek, aşmak (ırmak çöl vb.)

keç- (g-) both 'to pass away, elapse' (Intrans./ including 'to pass through (something Abl.)' and 'to cross, pass over' (somethingAcc., Trans). In the early period specifically for crossing rivers; contrast **1 aş** S.i.a.m.l.g. w. minor phonetic changes; in SW Az **keç-**; Osm., Tkm. **geç-** Cf. **1 öt- Türkü** VIII **Yinçü ögüz keçe** 'crossing the Pearl RÍver' I S 3-4, II N 3; (SGC, 1972:683b).

keçe ötesinde (çekim edatı)

keçen yer adı

k.-ke tegi (BK G-D)

kedimlig giyimli, kuşamlı

k. torug at (KT D 33)

kedimlig (g-) P.N./A fr **kedim** s.i.s.m.l. with the same phonetic changes. In VIIO it prob. meant. 'wearing protective clothing', linen armouz, and the like. **Türkü** VIII (thirdly, Kül Tegin mounted) **Yegensilig begin kedimlig toruğ at** 'Yegensilig Beg's armoured bay horse' I E 33 (SGC, 1972: 704b).

kel- gelmek

kel- 'to come. something with the implication of 'to come back'. S.i.a.m.l.g.; SW Az. **kel-** Osm. Tkm. **gel- TürküVIII kel** 'to come', very common in I, II, T (SGC, 1972: 715b,)

keliñün gelinler

kelin (g-) etymologically Dev. N. fr. **kel-** in the sense of ' one who comes in (to the family'; properly a term of relatinship meaning 'the wife of one's younger brother or son used only by the father or elder brother of the husband, but more usually rather generally for 'bride'; indeed it seems to be the only native Turkish word with that meaning. Si.a.m.l.g., normally as **kelin** See. Doerfer III 1700. **(Türkü** VIII see **keliñün)** (SGC. 1972: 719b)

kelür- getirmek

kelür- (g-) the earliest Caus. f. of **kel-** n.o.a.b.; later displaced by **kültür** - q.v. **Türkü** VIII **evin barkın kalısız kelürti** 'they brought all their tents and movable possessions' I N 1 I S 11 **(bedizçi)** a.o.o. (SGC,1972:719b).

kem kim (KT D 22, BK D 19)

kem (kim) properly only Interrogative Pron. 'Who?'. parallel to ne 'what?), but, unlike **ne** never used as an Interrog. Adj. The concept of Relative Prons. was entirely foreign to Turkish. in which Participles and the like are used where Indo-Europan languages use Relative Prons. but when the Turks became acquainted with such languages, and religious works in them began to be translated into Turkish, usually by persons whose native language was not Turkish, **kim** came to be used as a Relative Pron., and, hastened by the phonetic resemblance, in all the meaning of Pe. ki and other cognate Iranian words, including the Conjuction 'that'b Gronbech's, including the Conjuction 'that' Gronbech's Komanisches Wörterbuch devotes five pages to the various meanings of **kim** in Kom. XIV No attempt has been made here to list all the medieval non-Turkish uses of the word. Si.a.m.l.g., in NE Alt., Küer., Leb., Tel. (R II 1202), and Khak. **kem**; Tuv. Bkım (sic). everywhere else kim The NE form, together with the Türkü spelling k m, suggest that the word may originally have been **kem Türkü** VIII **kemke elig kazganurman** 'for whom am I gaining a realm' I E 9 **elinin törünin kem artatu?'** 'who destroyed your realmand customary law?' I E 22, II E 19 (SGC,1972: 721).

kem yenisey ırmağı

kentü kendi,öz,kendin

kentü Reflexive Pron. 'self', as an adj. 'own', see v. G. ATG, para. 201; spelt with -nt- in Türkü -nd- in Xak.; the UYg form is uncertain and perhaps varied but TT VIII has **-nd-** Often used in Hend. **w. löz** Survives only (?) in SW Osm. **kendi;** except in NE, where 1 **bod** is used in thhis sense 'self' in all athor languages is 1 **ez** Türkü **VIII** edgü eliñe kantü yanılıg 'you yourselves have offended against your good realm' I E 23, II E 19; **Tokkuz Oğus kentü bodunım erti** ' the Tokkuz Oğuz people were own people' IN 4 (in II E 29) the paralel text, **meniñ bodunım**) (SGC, 1972:728b).

keñeres yer(kavim?)adı

kenü tarban yer adı(bk.kenü tarman)

kerekülüg çadırlı, göçebe

> altı sir tokuz oguz eki ediz, k.
> begleri budunı

kergek gerek, yok namevcut

kergeksiz Priv. N.A. fr. **kergek**: normally 'unnecessary, but in some contepts 'that ought not to be, improper'. S.i.s.m.l. but in some languages replaced by other phr., e.g.

SW. Osm. **gerekmez;** Tkm. **gerek del (for tegül).** **Türkü** VIII (the Chinese envoy brought treasures, gold and silver) **kergeksiz** 'without stint' I N 12; a.o. II S 11 (SGC,1972:744a-b).

kergeksiz bol bol, bolca, fazlasıyla

kıd- (kıd) as such Hap. lig., but the original form of kıy- which s.i.a.m.l.g. with a rather wide range of meanings below it is hard do determine the original mianing **Türkü** VIII (if one man effended) **uguşı bodunı beşikünı tegi kıdmaz ermiş** 'they did not spare (?) his clan and people right down to (infants in) the cradle ' I S 6, II N 4.G

keyik (?g) originally a genaric term for any 'wild four-legged game animal'; hence used as a N. for specific wild animals, deer, wild goat, etc., and as an Adj. for 'wild, untamed', and the like. It is therefore often difficult to determine the exact meaning in some contexts. S.i.a.m.l.g.; in NW Kumyk **giyik**: SW Osm. **geyik** , but Tkm **keyik** The alternation between -e- which iz the spelling in O. **Kır.** Türkü VIII (we settled down) **keyik yeyü (sic) tavışgan yeyü:** (sic) 'living on wild game and hares' T 8: (SGC.1972: 755a).

kıl- kılmak, yapmak, etmek

kıl- 'to do (something); to make (someone somethigqng)' and the like; very often used, like **et-** q.v., to form Compound V.s. with N.s., esp., in the later period. 1.-w.s. C.i.a.p.l. **Türkü** VIII **çıgan bodunıg bay kılum** 'I made the poor people rich' I S 10, II N 7; II E 7 (**kul**); a.o.o. (this is the only usage in these texts) (SGC,1972:617a).

kılıçla- kılıçla yaralamak veya öldürmek

kılıçla- Den. V. fr. **kılıç** 'to kill with the sword'. S.i.s.m.l. **Türkü** (he lanced six men his lance broke) **yetinç erig kılıçladı:** 'he killed the seventh with a sword' IN5 (SFC, 1972: 618 b).

kılın- yaratılmak, vücuda getirmek

kılın- Reff. f. of. **kıl-** usually in a Pass sense 'to be made, created', and the like, but in the early period also (of a child) 'to form its owh chareçter, to grow up'. S.i.a.m.l.g., **Türkü** VIII **inisi eçisinteg kılınmaduk ering oglı kañınteg kılınmaduk ering** 'apparently the younger brothers did not grow up like their elder brothers or the sons like their fathers' I E 5, II E 5; (I myself, the Counsellor Toñukuk) **Tavgaç eline kılınтum** 'grew up for (i.e. as a subject of) the Chinese Empire' T 1; o.o. I E 1, II E 2 (**azra**) (SGC, 1972: 623b).

kılınma- yaratılmamak

kılma- kılmamak, yapmamak, etmemek

kırgaglıg kenarlı, kıyılanmış (kumaş, elbise hakkında)

1kırğağ Hap. lef.; Dev N.fr. 1 **kırga-** Xak. kırgag 'the anger (gadab) of a chief or king directed at his subordinates; hence one says xan anı kırgadı 'the king was angry (gadaba) with him, and shunned him' (a'rada anhu); they distinguish between the curse of one servant (of God) on another of his own kind, by placing a fatha (on the qaf) in the first case and a kasra in the second; wust as they distinguish between the envoy of a king, and call the first **yalavaç (-f-) and the second** yalavar (-f-) in the Uyğ. language Kaş II 288. **2 kırgag** Hap. lef. but see **kırgaglıg** Dev. N. fr. 2 ***kırga-**; there is an obvious

connection with Çağ. **kırığ/kırık** (see kıruk) which looks like a Sec. f. of **kıdığ** ; the sound change 7>r is not well attested in Turkish, but d> z does occur in some languages and z>r in the whole l/r Turkish group (Studies, pp. 37 11., etc.). Xak. X1 kırgag kifafu'l taub edge' Kaş II 288. (SGC, 1972:633b)

kırk kırk

kırk ' forty'; c.ia.p.l.; in some NE and NW languages pronounced **kırık Türkü** VIII **kırk artukı yeti yolı sülemiş** 'he made forty-seven campaigns' I E 15. a.o. I NE (SGC,1972:651a)

kırkız kavim adı (Kırgız'lar)

kısıl dağ geçiti, dar vadi (bk. karagan)

k.-ta (BK D 37)

karagan k. (BK D 37)

kısılt- Caus f of **kısıl-** ; 'to blockade (a fort) and the like. Survives in NW Kaz. **kısılt-** 'to force one's way into (something) R II 806 **Türkü** VIII II E 37 (**kargu**)

kış- kılmak, yapmak, etmek (bk. kıl-)

kışın kışın (BK G2)

kış- 'winter'; c.i.a.p.a.l. **Türkü** VIII (in my 38th year) **kışın** 'in the winter' II S 2 (SGC, 1972:670a).

kışla- kışlamak, kışı geçirmek

kışla- Den. V. fr. Bkış; 'to spend the winter, to go into winter quarters'. S.i.m.m.l.g. **Türkü** VIII I N 8; II E 31 (**1 ımga**) (SGC, 1972: 673a).

kıtan kavim adı (Kıtay'lar)

kız kız

kız basically 'girl, unmarried woman', but often used with a more restricted meaning 'daughter, slave girl', and the like. Although the main entry in Kaş. is **kız** the original form was certainly **kız** SW Tkm. still **ğız oğlın** 'their pure (i.e.? virgin) daughters ' (as opposed to **ını oğlın** 'sons') I E 7, II E 7; (I wedded) **kızımın** 'my daughter' (to the Tuŋeş xağan and took) **kızın** 'his daughter' (to marry my son) II N 9-10. a.o. T 48 (**ağı**) (SGC, 1972:679b).

kiçig küçük; az, pek az, hiç

kiçig 'small', with some extended meanings like puppy'. S.i.a.m.l.g. with some phonetic changes; SW Osm., alone has the form **küçük** this and the medieval forms with rounded vowels are obviously somehow connected with the syn. Pe. word küçak; it is prob. that the resemblance is purely fortuitous and that Osm., etc. **küçük** is a Pe. m.-w.; the final **-k** is hard to explain in any other way. See Doerfer 111 1620, 1664. **Türkü** VIII **kiçig atlıg** ? having as a name in childhood' II E 41 (damaged); o.o. I S 3, etc. (**teg-**) (SGC, 1972:696a).

kigür- girdirmek,sokmak

kigür- abbreviated Caus f. of **kir-**; 'to bring in, introduce', and the like. N.o.a.b.; modern Caus f.s. of **kir-** are **kirgiz-, girdir-** and the like. SE Türki **kigür?** in R II 1341 should be transcribed **keygür-** and is a Caus f. of **ked-** (SGC 1972: 713 a.).

kikşür- kışkırmak,aleyhe tahrik etmek

k.-tükin üçün(KTD6)

kikşür- Caus. Reff. f. of **kik-**; n.o.a.b. **Türkü** VIII I E 6 (II E 6) (**1 Beçi**)

kir- girmek,atılmak, dalmak, sığınmak, tabi olmak

kir- (g-) 'to enter'; with some extended meanings. C.ia.p.a.l.; NW Kumyk; SW Osm. **gir-** ; Tkm **gir- Türkü** VIII **yana**

kirip 'entering (the battle) again' I E 38; **Oguz tezip tavgaçka kirti** 'the Oguz and entered China ' II E 38; a.o. II N 14 (SGC,1972:735b).

kirü geride,batıda

kerü (g-) Adv. fr. ***ke**.; 'backwards, behing', and the like; an early l.-w. in Mong. as gerü (Haenisch 50); s.is.m.l. in NC, NW, SW Az., **keri;** Osm. **geri Türkü** VIII **kerü** 'westwards' (as far as the Iron Gate) I E 2; (SGC, 1972:736b)

kisre geride,batıda;sonra **kesre:** 'behid; after, afterwards: in the west'; der. fr. ***ke** with the Loc. Suff. **-re** cf. **kerü** which has the Directive Suff **-rü** the **-s-**, however, is inexplicable. Obviously a very old word; discussed by Bang in Vom Köktürkischen zum Osmanischen, AKPAW, Berlin, 1907. 1, p, 7, note, 3 which mentions the only known survival NE Abakan kezre 'behind' (a mountain) **Türkü** VIII **yağaru kontukda kesre** 'after they have settled nearby' I S 5. II N 4; **kesre** 'in the west' (the Tarduş begs... in the east (**önre**) The Tölis begs) II S 13; (SGC, 1972:751b)

kiş samur

kiş 'sable', both the animal and its skin; s.i.m.m.l.g. l.-w. in Pe., but not an Uralian or Indo-European l.-w., see Doerfer III 1698. **Türkü** VIII II N 11-12; S 12 (SGC, 1972:752b).

kişi kişi,insan

kişi 'man, person, human being', without distinction of sex, often in constructs to animals and supernatural beigns. In Runic and UYğ. scrihpt indistinguishable fr. kişi, q.v. S.i.a.m.l.g. as kişi or the like; NW Kunyk alone **gişi Türkü** VIII **kişi** is fairly common e.g. **edgü bilge kişig, edgü alp kişig** 'guud wise people, good tough people' I S 6, II N 4 (SGC, 1972: 752b).

kod-prob an Intensive f. of *ko- originally 'to put down, abondon, give up', tehence more indefinitely 'to put and the like S.i.a.m.l.g. usually as koy- in SW Osm. more usually ko- kon koyuğ, koyul- **Türkü** VIII (so many people came and .brought innumerable blood horses and furs and) **kop kottı**'deposited them all (on the grave) II S 12: (The türkü people.... got a xan of tehir own; then) **xanın kodup tavgaçka yana içikdi** 'they abandoned their xan and submitted to China again' T 2; a.o. T3; (SGC, 1972: 595b).

kodı aşağı,boyunca

kokılık(koklık?) koku,parfüm(?)

k. ...altun kümüş(BKG11)

koklık Hap leg.; there is no clue to the meanng of this word; it has hitherto been translated ferfumes owing to a supposed connection with 1 kok-, but morphologically it could not be derived from thet V. and that meaning colud not be obtained from it. **Türkü** VIII 'five hundred men, led by Li Sun T'ai Chiang-chün, came (from China to the funeral) **koklık** (one or two words) **altun kümüş kergeksiz kölürti** 'they brought large quantities of.... gold and silver' II S 11.

kon- konmak,yerleşmek

kon- Refl. f. of ***ko-** cf. kod- (of a bird) 'to settle'; (of people) 'to stop' (for the night) on a jurney) 'to settle down'(somewhere for an indefinite period).S.i.a.m.l.g. with various extended meanings; in some languages used as an Aux. V. **Türkü** B BKK5 (I

myself) **Ötüken yerig konmış** 'settled down in the Ötüken contry' T 17; o.o. I S 5, II N 4 (yağru) I S 6, II N 5 E 40. (SGC,1972:633a-b).

kontur- kondurmak,yerleştirmek,iskan etmek

kontur- Caus f. of kon- 'to settle (people somewhere); to put (someone) up for the night', etc. S.i.a.m.l.g. **Türkü** VIII **konturmış** 'they settmed' (the people eastward asfar as the Kadırkan mountain forest and westwards as far as Iron Gate) I E 2, II E 4; a.o. I E 21, II E 18 (SGC, 1972: 636 a-b)

kop hep,tamamiyle

kop when qualifying a V. connotes comprehensive action; when qualifying an Adj. means 'throughly, comletely'; when qualifying a N. meanb 'all'; v G. ATG, para 302 suggests that this es a Ger in -p fr. *ko adducing in support the longer Ger, f . kopan read by Radloff in T 36, but neither pohotograph nor squeze show any sign of the -an there; the theory is possible, but semantically unattracitive. Not noted later than Kaş Cf.barça, öp, etc. **Türkü** VIII **kop** occurs about 20 times in I, II and T, e.g. (to the far east, west, sout, and north) **anda içreki bodun kop mana körür erti** 'within these limits the people all looked to me' (i.e. obeyed me) I S 2-3; **törт buluñ kop yagı ermiş** 'the peopleof the four quarters were completely hostile' I E 1, II E 3 (SGC. 1972:479b)

korıg (korığ) Dev. N. fr. **kor-**; 'an enclosure, enclosed area'. particalary one enclosed by a ruler, An early l.-w, in Mong. as kor'ian 'courryard, enclosed space' (Haenish 67, Kow, 958); survives in SC Uzb. kürük 'virgin soil'; SW Az. goruğ 'game reserve, prohibited area of forest orpasture'; Osm. **korru'** an enclosed area of forest or pasture'.. L.-w. in Pe., etc. in a wide range of forms, Doerfer III 1462. C1 **koru Türkü** VIII IN 8, II E 31 (1 **umga**) (SGC, 1972:632b)

korgan (korıgan) korugan, sığınak kale

korıgu (muhafız (?), kale muhafızı(BK D 41)

koşu kişi adı

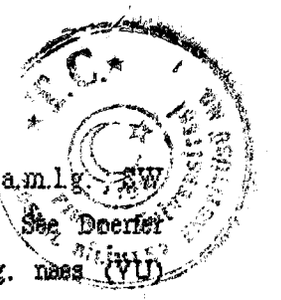
koşulgak yer adı

kot- koymak, burakmak

kot- prob. an Intensive f.of ***ko-** originally 'to put down, abandon, give up', thence more indefinitely to put and the like S.i.a.m.l.g. usually as**koy-** in SW Osm. more usually **ko-** cf. **kon- koyuk, koyul Türkü** VIII (so many people came and brought innumerable blood horses and furs and) **kop kottu** ' dispoiset them all (on the grave)' III S 12 (the Türkü people ..... got a xan of their own; then) **xanın kodup tavgaçka yana içikdi** 'they abandoned their xan ahd submitted to China again T2 a.o.. T3 (SGC, 1972:595b).

koñ koyun

koñ generically 'sheep', and specifically '**ewe**'. One of the animals of the 12-year cycle,An early l.-w. in Mong. as konin Haenisch 66). S.i.a.m.l.g; inSW Az., Tkm.**goyun** Osm. koyun; elsewhere normally **koy** l.-w. in Pe. (for the Sheep Year only?) anhd in other languages,, Doerfer III 1590) **Türkü** VIII (my father the Xağan's troops were like wolves and his enemies) **koñ**

teg 'like sheep' I E 12 II E 11 **koñ yılka** 'in the spey year' I NE (SGC, 631 a)

kōbūrge davul

k.-si (BK B4)

kūvrūg 'drum'; n.o.a.b.; an early l.-w in Mong. as ke'ürge/kö'ürge (Haenisch 100-5) körge (Studies. p. 239); this later became **kengerge** (Kow. 1447; Haltod 181.). The earlier form was reborrowed in Çağ., see below, and he later in NE Tuv. Cf. **tümrūg Türkū** VIII the word read **kūvrūgsi** : in II W 4 (SGC,1972:690b)

kōgmen yer adı (Sayan dağları)

kōk mavi, gök

kōk basically 'the sky'; hence 'sky coloure, blue, blue-grey', etc.; for a similar range of colours cf. **yaşil** S.i.a.m.l.g. in bth meanings except NE., where it has only the socond (varioUsSec. f.s. of **tengri** rebborrowed fr. Mong being used in the first); inSW Osm. gök (befoe vowels göğ....); Tkm gök (göğ....); these forms and Az **kōy** suggest that in spite of Kaş.'s categoricam statement that the final was -k, the original form may have been göğ. See Doerfer III 1677. **Türkū** VIII **üze kōk teñri asra yagız yer kılındukda** ' when the ble sky above and the brow earth below were created' I E 1, IIE2 **kōk teyeñin 'their grey squirrel skins II N 12, S 12 ;** kök (VU) **ōn** name of a river T15; (IE3. II E 4?, see **oksız**) (SGC, 1972:708a)

kōk türük Doğu Türkleri, Göktürk'ler

kōl göl

kōl any large body of water, natural or artificial, normally 'pool' or lake. Except in Kaş., and there prb. only in one phr., never used for 'sea', of for 'river. S.i.a.m.l.g. SW Az köl; Osm. göl. Tkm göl. See Doerfer III1682-3**Türkū** VIII in geog. nnes (VU) **Türgi Yargun Kōl** I E 34 **kara Kōl** IN2 (SGC, 715a)

kōñūl gönül

kōñūl 'originally an abstract word with rather varying connatations, the mind, as a thinking organization; 'thought' as the product of the mind, and the like. Later, when the heart was taken to be the thinking organization if was also used in a physical sense for 'the heart', in addition to, or substitution for **yürek** S.i.a.m.l.g. with a wida rage of shades of meaning (the entry a wide range of bhades of meaning (the entry in R II 1236-7 covers a column and a half); in SW Az. **könül** Osm., Tkm., **könül Türkū** VIII (if tears come to your eves and) **tılda** (so read) **könülte sıgat kelser** 'lamentation to your tongue and ming' I N 11; **kōñülteki savımın** 'the words in my mind' I S 12; o.o. T 15 (**uduz**), 32 (SGC,1972:731b)

kōr- görmek, bakmak; tabi olmak, bağımlı olmak

kōr- (g-) basically 'to see (something Acc.)' with several extended meanings like 'to experience (something Acc); to look to i.e. obey (something, Ger. in **-u/-ū**)'. C.i.a.p.l.; NW Kumyk: SW. Osm. Tkm. **gör-** There is obviously a very old etymological connection with **1 kōz** 'eve' cf. **semiz** and **semri Türkū** VIII **kōrür kōzim kōrmez teg...boltı** 'my seeing eye became sifhtless' I N 10- I E 19, IIE 16 **(1 emgek)- kop mana kōrti** 'everyone looked to, i.e. obeved, me I E 30, II E 24 (and see **kōrgū)** -

(the xağan said) **yelü kör** 'see to it that you ride fast T26-several o.o. (SGC, 1972:736a)

körgü 'the act of seeing or the like. **Türkü VIII** (you yourselves have offended against your wise xağan...) **körgünin üçün igidmiş** I E 23, II E 19 (SGC, 1972:742a)

körüg casus,elçi, kaçak

körüg 'observer, spy' Pec.to Türkü **Türkü** VIII **Oguztan körüg kalti** 'a spy came from the Oğuz' T8

(SGC, 741b)köz göz K.-de (KT K 11)

köz (g-) 'eye'; c.i.a.p.a.l.; **göz** in NW Kuny: SW Osm., Tkm.; with extended meanings like 'a small aperture' e.g. 'the eye 'of a needly)' and used in many idiomatic epressions. The meaning 'a spring' (of water) is prob. not native Turkish but due to an overliteral translation of Ar. al-ayn, which means both 'eye' and 'spring'. There is obviously a very old etymological connection with **kör-** q.v. **Türkü** VIII I N 10 (**kör-);** I N 11 (**1 kaş**). (SGC, 1972: 756).

ku kişi adı

kubrat-derleyip toplamak

kuvrat- Cau. f. of **kuvra-;** 'to collect caus to assemble', usually in the Hend. **ter kuvrat** - ; n.o.a.b.**Türkü** VIII I S 10, II N 7 (çıgan); I E 12, II E 11) (SGC.1972: 586b).

kul köle ,erkek köle

kul 'a (male) slave; the masculine equivalent of **küŋ** C.i.a.p.l., now usually, less specifically, 'servant'. In a Moslem context often specifically 'the slave of Allah', i.e. a devout Moslem. L.-w in Pe. Doerfer III 1572. **Türkü** VIII **beglik urı oglın kul kıltı** 'they made their sons, who were fit to bebegs, into slaves' II E 7, I E 7 (with **boltı**: in error for **kıltı**); a.o.o. (SGC, 1972:615b).

kulad-köle olmak

kulad- Hap lef. Intrans. Den. V. fr. **kul Türkü** VIII **künedmiş kuladmış bodunıg** 'the people who had become famele and male slaves' I E 13. (SGC,1972:619b).

kullug kullu,kulu olan,köleli

k.bol-(KTD21,BKD18)

kullug P.N../A. fr. **kul;** n.o.a.b. **Türkü** VIII **ol ödke kul kulluğ (or kullığ) bolmış erti** 'at that time (even) laves had become slave-owners' I E 21, II E 18.

kulkak kulak

kulkak 'ear'; this seems to be the earliest form, but the word seems to have evoled rather early via **kulxak** (there is no parallel for -x- in such a position) into **kulak,** un which form it s.i.a.m.l.g. **Türkü** VIII **közin körmedük kulkakıd eşidmedük** 'what the eye had not seen nor the ear heard' II N 11 a.o. II S 12. (SGC, 1972: 621a).

kunçuy prenses(<Çin.kung çu)

kunçuy the Chinese phr. kung chu 'daugpter of the emperor' (Giles 6, 568 (q.v.) 2526), which reached the Türkü when actual (or more often alleged) daughters of the Chinese Emperor were sent as bireds to favoured xağans. It soon came to be used for 'consort' wife', even when neither husband nor wife were in fact royal. N.o.a.b., but alo noted in Pe., Doerfer III 1585. **Türkü** VIII (their ruler was Bars Beg) **xağan atığ bunta biz bertimiz, sinlim kunçuyuğ bertimiz** 'we thereupon gave him the title of xağan and my

younger sister as consort' I E 20, II E17; (my mother, the xatun, my stepmothers,my elder sisters, my daughterb-in-law) **kunçuylarım** 'my consort' I N 9 (SGC,1972:634a)

kurıdın geride, batıda, batıdan (KT B 1)

kurıgaru geriye,batıya

kurı 'west'; like ***ber*** and 1 ***yır*** known only in der. f.s. the Directional f. **kurıgaru** 'westwards' and a Locative(?) in -ya (see **berye)** 'in the west'. N.o.a.b. **Türkü** VIII **kurıgaru** 'weastward' occuds six times by itself in I and II and also in a phr. I S 2, II N 2 and 11 **(batsık) - öñre kıtañda berye tavgaçda kıruya (PU) kordanta yırya oguzda:** 'among the Kıtans in the east the Chinese in the south, Khotan (?) in the west, and the Oğuz in the north' T 14; a.o. I N 12 **(batsık)-** kuriyaki ...bodun 'the epople in the west' T 17. (SGC, 1972:645b)

kurıkan kavim adı (ÜÇ Kurıkan'lar)

kurıya geride, batıda (KT K 12)

kut kut, talih, Tanrı'nın lûtfu

kut originally in a rather mystical sense 'the favour of heaven', thence, less specifically 'good fortune' and the like, and thence, more generally, 'happiness'. In KB, where it is regarded as syn. w. Ar. dawla, it came to mean, more neutrally, 'fortune' either good or bad. S.i.a.m.l.g., usually for 'good fortune hepiness', and the like, but in one or two languages, esp. in NE, it seems rather to mean 'soul, life force'. More or less syn. w. **kıv,** q.v. In two late UYğ. Cuv. text the word transcribed kut is a transcription in TT VII 42, 4 of (Ar.) quwwat 'strength', and in USp, 88, 24 of qut 'ffod' **Türkü** VIII **Umay teg ögm xatun kutüña** 'because my lady mother, who resembles (the goodess) Umay, enwoved the favour of heaven' I E 31; o.o. I S 9, II N 7 (üçün); II E 35 (tapla-) (SGC, 1972:594a).

kutay ipek, ipekli kumaş

kutay n.o.a.b.; Rad and Thomsen were no doubt right in translating this word, which occurs in two lists of precious obwects as silk occurs in two lists of precious obwects ab 'silk fabric' of some kind; it is presumably a Chinese phr., the second syllable mifht be tai 'girdle' (Giles, 50, 554) **Türkü** VIII (their white silver) **kırgagliğ kutayın** 'boredered silk fabric (?) (and musk-scented embroidered brocade) II N 11;a.o. do 3 (**eşgütü**)(SGC, 1972: 607b-608a)

kü şan, şöhret, ün; haber

kü 'rumour; fame, reputation'. and the like Fairly common down to XI both by itself and in Hend., but survives only in NC Kır. **kü** syn. w. **çav** q.v. The theory in TT X, p, 19, note 440 that this is l.-w fr. Chinese hao 'mark, designations to call out' (Giles 3, 884; Middle Chinese you) is unconvincing **Türkü** VIII **taşra yorıyor teyen kü eşidip** 'hearing the rumour that he had marched out' I E 12; (because he fought so muçh against the Chinese and diplayed tought so much against the Chinese and displayed toughness and manly virtues) **kü bunça tutdı** 'he acquired so great a reputation' Ix, 12; o.o. I E 25, II E 21 (**1 at**) II E 22, 36 (SGC,1972: 686 a).

küç güç, kuvvet

küç (güç) 'streght' in a phsical or abstract sense with some extended meanings" in Turkish' in Nemeth Armağanı, Ankara, 1962. An early l.-w in Mong. as güçün)

Haenisch 51). also in Pe., Doerfer III 1662. S.i.a.m.l.g.; SW Az. **küç** ; Osm. **güç** but **güc .... before vowels; Tkm.** güyç **Türkü** VIII **tenri küç bertük üçün** 'because Heaven gave him streght' I E 11, II E 11; **ellig yıl işig küçig bermiş** 'for fifty years (the Türkü) gave their effors (Hend). (to the Chinese) I E 8, II E 7-8; a.o.o. (SGC, 1972:693a)

kül kişi adı

külüg ünlü, meşhur

k. kagan (KT D4, Bk D 5)

külüg P.N./A. fr. kü 'famous' N.o.a.b.but see Doerfer III 1686 **Türkü** VIII **antag külüg xağan ermiş** 'he was such a famous xağan I E 4, II E 5 (SGC, 1972:717b-712a).

kümüş gümüş

kümüş (g-) 'silver'; s.i.a.m.l.g.; NW Kk. **gümiş Kumyk** gümüş> SW Osm. **gümüş** but Tkm. **kümüş Türkü** VIII IS5, II N 3 (SGC,1972:723).

kün gün; güneş

kün (g-) originally 'the sun'; hence by extension 'day'. C.i .a.p.a.l.; in most modern languages it is used only for 'day', other words like **kuyaş küneş** being used fr sun' in NW Kumyk; SW Osm., Tkm. gün See Doerfer III 1688. **türkü** VIII kün by itself normally means 'day' as a measure of time e.g. **yegirmi kün** 'for twenty days' I SE; with tün it means 'day' as opposed to night, e.g. **tünli künli yeti ödüşke** 'day and night for seven periods of 24 hours' II SE; it means 'sun' only in the phr. **kün batsık** 'sun-set, west' I S 1, II N 2, etc. **kün ortusı** 'when the sun is in the middle, south' I S 2. (SGC,1972:725 a).

küni günü, kıskançlık, hasret

küntüz gündüz, gündüzün

küñ kadın köle, cariye

küñ 'female slave', the feminine counterpart of kul; survives only (?) in NC Kır., Kzx; NW Kk.; other languages use **karabaş** or l.-w.s. **Türkü** VIII **silik kız oglın küñ kıltı** 'they made their pure (virgin) daughters slave girls' IIE 7 I E 7 boltı in error for **kıltı);**o.o. I E 20, II E 17; I E 24; I N 9 (tirig) (SGC,1972: 726a).

küñed- cariye olmak

küñlüg cariye, hizmetli

küre Adv. fr. ***ke** 'bbackwards' behind', and the like; an early l.-w. in Mong. as gerü (Haenish 50) s.i.a.m.l. in NC, NW, SW Az **keri** Osm. **geri Türkü** VIII **kerü** 'westwards' (as far as the Iron Gate) I E 2; (SGC, 1972: 736 a).

küregü- isaatsiz olmak

k. ~in üçün (KT D 23, Bk D 19)

kürlüg hilekar, aldatıcı

kür

küzed- korumak, kollamak, gözetmek

közed- (g) Trans Den V. fr. **1 köz** 'to guard, protect, watch', and the like Kay.'s etymology is absurd; he was misled by the fact that the -d- was assimilated to the -t- in the Pref. In UYg., usually in the Hend. **küközed** , same meaning. Survives only in NE Şor.Tel. küzed- 'to tend or watch (sheep)' See közet and ködez **Türkü** VIII **inim kül Teginig közedü** 'protecting (or watchng over) my yonuger brother Kül Tegin' I W 1 (a much damaged passage) (SGC, 1972: 758a).

L

n

lagzin domuz

l.yıl (BK G 10)

lagzın pig, Swine'; the earliest name for this animal in the tewelve-year cycle; later dis placed by **toñuz** q.v. Prob. a. Tokharian l.-w N.o.a.b. **Türkü** VIII **lagzın yıl** 'in the Pig Year' II S 10: **lakzın** (*sic*) **yıl** ih. A. b.2 (SGC, 1972: 704a)

likeñ kişi adı (=Çin, Liü,hiang)

lisün kişi adı (= Çin. Liü-hiang)

M

makaraç kişi adı veya unvan

m. tamgaçı

maña bana

men ben, -im (KT G 11; BK D 33, 33, G 3, 9)

m. özüm (KT D 27;BK D 36)

birür m. (KT D 9)

kazganur m. (KT D 9)

meniñ benim

m. bodunum (BK D 29)

m. sabımın (KT G 11)

N

ne ne, hangi

n. kaganka (KT D 9, BK D 9)

n. kişi (BK D 28)

ne originally an Interrog Pron. 'what?' used in speaking of inanimate object in the same whay that kim is used of animate being, and like that word also used as a Pron. Adw. and letir, under the influence of Indo-European grammat, as a Relative and occasionally in an exclamatory sense. IN all these meanings it is sometimes also used of animate beingb. As well as the derivatives below some oblique cases are almost used a Advs. The word and it its der. f.s. are discussed at length in v. G. ATG, see Index, p. 212. C.i.a.p.a.l. **Türkü** VIII **ne xağanka işig küçig berürmen** 'to which xağan shall I ofter my services?' I E 9, II E 9; (we are an army of two or three thousand) **kelteçimiz bar mu ne** 'would it be (a good thing) for us to come?' T 14; **ben sağa ne ayayın** 'what shall I say to you"? T 32 **neke tezer biz .... neke korkur biz.... na basınalım tegelim** 'Why are we running awy? ....Why are we afraid' T 38-9; a.o. T 57. (SGC, 1972:774a).

nek kişi adı

nençe nice, ne kadar çok

neñ hiç, hiç de; her hangi

neñ has two meanings /1) Adverbial, with Negb V.s. 'any, at all, and the like, pec. to. Türkü and UYğ; (2) as a N. 'thing, property', also found in Xak. As both these meaning are also found among the various meanings of der.f.s. of ne it seems reasonable to suppose that it is a Den. N. fr. ne **Türkü** nen bunuğ yok **'you have no trouble' I S 8. II N 6 a.o. I E 26 (yılışıg)-neñ neñ savım erser bengü taşka urtım** 'I have put on the memorial stone all that I had to say' I S 11, II N 8; **neñyerdeki xaganlıg bodunka** 'for peoples having a xağan in every (?) country' T 56. (SGC, 1972:778b).

O

oglan oğullar

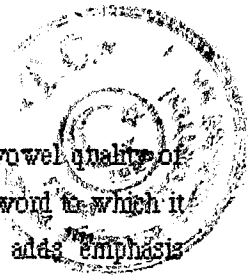
oglıt oğullar

ogul oğul; evlat

ogul kişi adı (veya unvan)

o. tarkan (KT K 12)

ogul ' offspring, child' originally of either sex, but with a strong implication of 'male child; by itself if can mean 'son'. but not daughter'; in the Plur. t might mean 'sons and daughter'; in the Plur. it might mean 'sons and

adughters' but oğul kız would be the more normal expression. One of the very few Turkish words forming a Plur. in **-n** Thus **oglan** was originally the Plur. and understood as such. but this fact later forgetten and **ogul** came to mean 'son' and oglan 'boy' and later 'servant' or 'bodyguard' (the origin of German Uhlan); the timing of these changes has not yet been worked out. Both words s.ia.m.l.. with various phonetic changes. See Doerfer II 498, 502. **Türkü** VII various sufixed forms **oglum , oglı**: etc. are common in I, II T. etc.; **oglanım,** clearly Plur., I S 1. II N 1; I N 11: oglanımzda : Plur I S; a.o. I E 5, II E 5 (an) (SGC,1972:83b-84a).

oguz kavim adı (Oğuzlar)

ok ok

o. un ur- (KT D 33, 36)

ok 'arrow'. Owing to the use of arrows for various ritual and ceremonial porposes it came to be used at a very early date inthe sense of 'sub-tribe' (and as such form part df such tribal names is **On ok)** and also of 'a lot' in casting lots. **Ok** (so spelt) 'a share of an inheritance'b noted in Kaş. is. no doubt, anothr special sense of this word,usually round in section, like an axle, rolling-pin, and thi lke **ik** to mean ' a longpiece of wood', usually round in section, like an axle, rolling-pin, and the like, and so tended to be confused with **uğ** S.i.a.m.l See Doerfer II 605-65. **Türkü** VIII **okun urtu** 'he hit with an arrow' I E 33, 36.; **On ok** the trebal name of the Western Türkü occurs several times in I, II. T. (SGC,1972 76a)

ok boy, kabile; boy örgütü

ok/ök enclitic particle, the vowel quality of whech conforms to that of the word to which it is attached, and to which it adds emphasis Attached to Personel and Demonsrative Pronouns it means ('I'. etc) 'and to other'; in contixt of time it means 'exactly SE, where it is now obisolete, and SW where it was apparently never used. **Türkü** VIII **özüm ök** 'I myself' T6; **bön ök** ' I myself' T6; ben ök ertim ' it was me (and no one else)' (that was his Counsellor and Fleld- Marshal) T 7 **ükü; ük ölürti** 'he killed very many ' T 7 ' (SGC. 1972 76b).

okı- çağırmak, davet etmek

okı- 'originally ' to call out aloud', hense 'to summon (sometihng Acc.) 'to recite or read aloud, and finally simply 'to read' which is the normal modern meaning. S.i.a.m.l.g. except NE (**Türkü** VIII **Okıglı kelti** hes beeen read after a gap in II E 28, but hardly fits the context, the true reading is probably sometihng text like **[uts]ukıglı kelti,** (SGC, 1972 79 a)

oksuz boy örgütü olmayan, örgütsüz

oksız Priv N./A. fr **1 ok** S.i.s.m.l.g. The passage below has been much discussed and mistranslated **2 idi** haveng been taken to be **1 idi** ; it seems clear that in **1 ok** has the metaph. meaning 'sub-tribe'. The identity of the follwing word can only be conjectured the best guess perhaps in taht it is **1 kök** 'origin, lineage', but no solution islikely to reveive general acceptance. **Türkü** VII **ekin ara idi oksız kök türkü ança olurur ermiş** 'between the two (extreme geographival points) the Türkü whose lineaget (?) is

completely without division intosub-tribes (?/ dwelt this' I E2-3, II E 4) (SGC,1972:95)

ol o

olur- oturmak; tahta oturmak, hüküm sürmek

olur-(?olor-) 'to sit', with various extened meanings. The phonetics of this extended meanings. The phonetic of this word are complicated. The Caus. f. **olgurt-** q.v. suggests that the original form was ***olgur-** bbut there is no other trace of such a word. The only form in UYğ. and earlier languages is **olur-, but this form survives ony in NE Tuv.** olur- and Yakut olor- Pek. 1819. In Xak. there are two forms **oldur-** and **oltur-** which are best explained as very examples of the Turkish habit of dis-similating -l- tı Ld- (cf. the pronunciation **alda** for **allah** in some modern languages). The form **oltur-** still survivesin some modern languages, , but in others the -lt- has been assimilated to -tt- (some NE languages), -d- (other NE languages) or t) (all SW languages and some others). The verb originally meant 'to sit' possibly with a distinction of meaning between' ' to sit down on (somethg Dat.)' and 'to be seated on (somethng Loc.)'. The special application to rulers seems to have been pec. to the early period. Another shade, reside' /in a particular place); in some language only of temporary settlement permanentsettlement being described by **yat-** In soma modern languages used as an Auxiliary Varb, preceded by a Ger. in -p, meaning 'to do (something) habitually, continuously, or frequently', but sometimes with a very tenuous meaning **Türkü** VII **olur-** is very common in three distinct maning; (I) 'to sit down (for a rest)' I E 27, II E 22; T 51-2 (**udı)** ; (2) (to take up residence (temporarily, in a particular place Loc.) **altun yışda olurıñ** 'setıle down (for a time) in the Altay Mountains' T 31 **olurıñ teyen tedi** 'he said, "stay where you are", T 34." (SGC, 1972: 150a-b).

olurma- oturmamak, tahta oturmamak

olurt- oturmak, tahta oturmak

on on

on 'ten'. C.i.a.p.l.; the long vovel is shown by sporadic spellings of oon in UYg. by **on** in Kaş., **vuna vona vunna vonna** in Çuv. Ash. V 266-7 and **uon** in Yakut Pek. 3037 Türkü VIII on I N 7;T26. (SGC,1972: 106b).

on ok kavim adı (ON oklar, Batı Türkleri)

onunç onuncu

oñ kişi adı

opla- atılmak, kendini tutammak

o. yu teg-

opla- Den. V. fr. a word which survives in NC Kır. **op** ' a sigh

and SW Osm. **uf/uf** 'an expression of impatience or disdain; an onomatopoeic for a puff. af braeth' Redhoise 258; survives in Osm **ufla-** 'to ejacilate **uf'** do 259. **Türkü** VII **oplayu teg-** 'to attack panting with fury'is stock phr. in descriptions ofbattles Ix, 19 and 23 (see **uvul-** o.o.; I E 32, 36; Ne (4), 5. (SGC, 1972: 11 a).

ordu kağğan'ın karargahı

ortu orta

ortu originally ' the middle, or centre of anythg', hence in the middle, medium, middling', with some extensions of meaning, sp. in SW S.i.a.m.l.g., almost always as **orta** , with one ar two forms with **-n** (**ortan**, etc) which is always anAdj. and noted as early as

UYğ. A metapesized form **orta**: occur at least as early as xı. but is now rare. See Doerfer II 587. **Türkü** VIII **bergerü kün ortusınaru .....yırgaru tün ortusınaru** 'southwards towards midday... northwards towards midnght' I S 2, II N2. (SGC, 1972: 203b-204a)

oruk

o.ermiş (T 24)

oruk (orok) 'patp'. Survives in several NE languages R I 1050 (orak), 1054 Khak. **orax/orgax; Tuv.** Türkü **VIII bir at orukı ermiş** 'there is (reported to be) a path for one horse (at a time)' T 24 (SGC,1972:215 a)

ot ateş (KT D 27, BK D 22)

1 ot (od) 'fire'; normally lit., occasionally metaph., for (anger'. Sometimes spelt oot in UYğ.? to represent the long vowel or distinguish it fr. **2 o** S.i.a.m.l.g.; SW Az., Osm. od **Tkm.** ot **(od** ....before vowels) **Türkü** VIII **biriki bodunıg ot suv kılmadım** 'I did not make the united people discordant' (lit.fire and water) I E 27, II E 22) (SGC, 1972: 34b)

otuz otuz (KT K 2, BK D 28)

ottuz 'thirty' For the double -tt- which was the original pronounciation but is seldom written, see Clauson, 'The Turkish Numerals', JRAS, APril 1959, S.i.a.m.l.g., usually as otuz **Türkü** VIII (Kül Tegin in that battle) **otuz yaşayur erti** 'was thirty years of age' I N 2; otuz II E 28; II S 2 (GC, 1972:74a).

otuz tatar kavim adı

oz- geçmek, ileri gitmek, öne geçmek; kurtamak

oz- basically 'to outstrip (sometimes someone Acc)(, hence ' to escape' (from something Abl.); to surpass (someone Acc)'. S.i.a.m.l.g. **Türkü** VII **beşbalık anı üçün özdi** 'Beşbalık therefore escaped' II E 28; o.o. I N 7 (**agıt**); II E 31 (SGC,1972: 279)b).

Ö

ö- düşünmek, akıl etmek, bilmek

ö.-yür ermiş

ö- 'to think; to think of (something Acc)' hence 'to remember' (sometihng Acc)'; often used in the Hend, **ö-** sakın-; common down **anığ bilig anta öyür ermiş** 'they then seem to have thought evil thoughts' I S5, II N 4 **açsar tosık ömezsen bir todsar açsık ömezsen** 'if you are hungry you do not remember being satitaded, you do not remember being are once satiated, you do not remember being hungry' I S 8, II N 6 (SGC, 1972: 2 b)

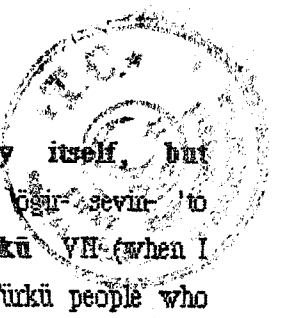
ö-mez sen

öd 1zaman

öd ' time' as 'a point in time' and 'a period of time'; in astronomical terminology apparently 'an hour'. Survives in NE Tel. öy R I 1172; Tuv. öy Pal. 319, SE Tar. **öt** RI 1259; SW xx Anat. **öd** DD 1101. **see ödleg** , kolu **Türkü** VII **ol ödke** 'at that time' I E 21; II A 18; **antag ödke** 'at a time like that' I E 40; a.o. I N 10 (**ay-** (note that **bu ödke**: in I S 1 was corrected to bödke : in II N 1) (SGC,1972:35.).

öd 2öd, safra kesisi

öd (öt) 'bile, gall; the spleen, the gallbladder'; both the liquid and the organs secreting it. As the spleen was supposed to be the organ

connected with fear, and less often anger (usually associated with the lungs, see **ōpke**), the basic word and its deriviatives sometimes conote cowardice and other emotiens .S.i.a.m.l.g.; SW Az., Osm., **ōd**; (because heaven and earth were in disconder and) **ödine künі tegdük üçün yagı boltı** 'because envy entered their spleen they became hostile' II E 29 (an albost unique example of intervocalic - **d** - in (Türkü) (SGC, 1972: 35a).

ödüş tam gün

ōdūş- Hap. leg.; Den N. fr. **ōd** ; the context suggest a meaning of 'a period of 24 hours'. **Türkü** VIII **künli yeti ödüşke suvsız keçtim** ' I made my way without water for a period of seven days and nights II SE. (SGC.1972: 72b).

ōg anne, üvey anne

ōg 'mother'; the oldest Turkish word with this sense. Survives only (-) in SW xx Anat. **ōgel ōk** SDD 1102, 1106, and in der. f.s. like 1**ōgsūz**. Otherwise n.o.a.b.; replaced by ana: See 3 **ōg** and **1 kan Türkü** VIII **ōgüm Elbilge xatunıg** 'my mother Elbilge Xatun' I E 11, II E 10: **ōgüm xatun ulayu ōglerim ekelerim** (etc) 'my mother the Xatun and my (step) mothers, elder sisters (etc.) I N 9; o.o. I E 25, II E 20; I E 31) (SGC, 1972: 98b).

ōg- övmek

ōg- 'to praise'. Survives only (?) in SW Az. **ōy-** Osm. Ög- and perhaps NE Tob. **üy-** to sing, rectice R I 1800. (SGC,1972:100a)

ōgir- sevinmek

ōgir- 'to be joyfull, to rewoice'. The initial ö- is fixed by TT VIII and modern spelling of **ōgrünç** Survives only (?) in NE Tuv. **örü-** **Occasionally used by itself, but usually in the Hend.** ögir- sevin- 'to rejoice and be glad' **Türkü** VII (when I ascended the throne, the Türkü people who thought they were on the point of death) [ö]**girip sevinip** 'rewoiced and were glad' (and their downcast eyes looked upwards) II E 2 (previously read egirip which makes no sense; the **ö-** has disappeared in a small break in the stone) (SGC, 1972: 113 b).

ögleş- Co-op f. of **ögle** 'to take consel together'. N.o.a.b. **Türkü** VII **ol üç xağan ögleşip** 'those these xağan took counsel together and' (said 'let us vonverge on the Gold Mountain Forest') **ança ögleşmiş** 'that is how they must have taken counsel together' T 10. (SGC, 1972: 107.)

ögsüz öksüz, anasız

ögsüz Priv. N./A. fr **1 ög** ; 'motherless', the normal word for 'orphan', since 'fatherless is seldom used; hence more generally', helples, destitute', e.g.; hence more generally, 'helpless, distitue', e.g. in NE of a widof. S.i.a.m.l.g. except SE (?) usually with -g- devoiced. **Türkü** VIII **(Kül Tegin)** ögsüz akın binip 'riding his white horse (called) Ögsüz' I N 9 (probably 'orphan', since a horse would hardly be called 'witless') (SGC,1972: 117b)

ögtür- övdürmek

ökün- pişman olmak, üzülmek

öl- ölmek

öl- 'to die' C.i.a.p.a.l. **Türkü** VIII **öl,** ' to die is common, but is not used for person of the higpest rank for whom **uç-** q.v.. was used (SGC, 1972: 125).

ölsik second syllable unvocalized, but the obvious transcription is **ölsik** rather than **üleşik** or other variants which have been suggested; if so a Dev. N.A. fr. **öl-** meaning dying, death', or the like N.o.a.b. **Türkü** VIII (deceived by the honoyed words and luxurious treasures (of the Chinese) many of your Türkü people died) **türkü bodun ölsikin berye Çogay yış tügültün (q.v) yazı konayın teser Türkü bodun ölsikig anta anıg kişi ança boşgurur ermiş** 'evil people saying"you Türkü people ar dying let us settle in the east in the Yin Shan mountains and the (PU) Tügültün (-) plain" seem thus to have advised the death of the Türkü people there' IS 6-7; II N 5; **Türkü bodun [....]rip el tutsukunun bunta urtun yanılıp ölsikingu yeme bunta urtun** 'oh Türkü people I have set down here now maintained realm when you (stood together-) and I have set down here how you died when you went astray' do 10-11 do 8. (SGC, 1972 151b-152a).

ölüg ölü, ölmüş

ölüg N. A.S. fr **öl-** 'dead; a dead person corpse' . S.ia.m.l.g. w. phodtec variations. NW. Kaz. distinguishes between **üli** 'dead', and **ülik** 'corpse ' R I 1849 but this is unlikely to reflect an earlier antithesis between **ölüg** and ölük, the word is consistently spelt **olug** in those of you who died I N 9 (**yurt**) (SGC, 1972: 142a).

ölür- öldürmek (KT kaide 7)

ölür- (ölür?) theearlier Caus. f. of **öl-** 'to kill'. Survives only in one or two NE languages R I 1250 and Tuv. Elsewhere displaced by **ölür-** in about XI. **Türkü** VIII **very common in I, II, T ölür-** being about three times as common as **ölür-**, but this may not be significant (SGC, 1972:151 a).

öndün Den. Adj. , Adv. fr. **1** ön ; (situated) in front; when used of the cardinal point 'east(wards)'. Survives only (?) in SW xx Anat. **öndin /öndün** 'before, already; (payment) in advance' SDD 1110, BTürkü VIII (you Chine) **berdin yan (?)** teg (you Kıtañ) **öndün yan teg ben yurdınta yan tegeyin** 'attack from the soth side .... attack from the eat side, I will attack from the north side' T 11: **öndün xağangaru sü yorılım** 'let us make an expedition eastwards against the xağan' T 11 **öndün xağangaru sü yorılım** 'let us make an expedition eastwardb against the kağan' T 29. **Keyerde öndün yantaçı** 'turning east at Keyer? (?place name) Şu N/ (SGC,1972: 178a).

öñre lileride, doğuda (BK G 13)

öñre Den Adw. Adv. fr 1 ön used both of time and space, and implying both motion and rest; in the earliest period apparently only as a cardinal point 'in the east, eastwards' later in front, forwardb; formaly', and (with a preceding Gerund or Ab.) 'before' Cf **öñdün** no.a.b. **Türkü** VIII **öñre kün tugsıkda** 'in the east, where the sun rises' I E 4, II E 5; **öñre** 'in the east' II S 13; T 10, 14.20; (he killed many of people) **berye Tavgaçıg öñre Kıtanıg yırya Oguzıg** 'in the south Chineese, in the east Kıtans, in the noth Oğuz' T7. **önre kün tugsıkana** (SGC,1972: 189a).

ör- baş kaldırmak, isyan etmek

örpen yer adı

ötüg rica

ōtūg 'request, emorial to a superior' etc., cf. **ōtūn-** N.o.a.b., but a l.-w in Pe. as ötük, see Doerfe II 574. Etymologically obscure. Doerfer poeint uot thet the V. fr. which it is derived is a l.-w in Mang. as öçi (for ᵐöti) 'to report, profuse', etc w. Dev. N.s öçig, öçül (Hœnuzch 120, Kow. 541, etc.). It is possible that three was a Türkish V. **ōti-** or **ōtū-** , now lost, fr. which this word and **ōtūn-** were derived ALternatively it might be taken as a Dev. N. fr. 1 **ōt** , distinguished both phonetically and semantically fr ötek. **Türkū** VIII **yalavaçı edgū savı ōtigū kelmez** ' no envoys, friendly messages, or memorials come fro them' II E 39: (SGC, 1972: 51).

ōtūn- a Reff f.cognate to 2 ötüg q,v, 'to submit a statement or request to as superior; to request. pray' **Türkū** VIII **kaganıma ōtūntim ança ōtūntim** ' I made reprrentation to my kağan; this is what Irepresented' T 12; o.o. do 14,15.(SGC, 1972: 62a-b)

ōtūken yer adı ö.yir

ōz agaç özü (BK G 11)

ōz basically the intangible part of human personaliti 'spirit' as opposed to the tangible body, hence the early compound word **etōz**q.v., 'a live body', litb' flesh and sprit'; from 'self' 'generally with poss Suffs), but sometimes ' the interigr part of an organizs, pith catch the exact sense in soma passage, but this sense it is combined with **kentū** , usally as **kentū ōz**, less often **ōz kentū**. An ancient word Survives in Çuv. as **var** 'centre, middle', Ash. V. 166 S.i.a.m.l.g., but rare is very common, esp. in the forms **ōzūm** 'Imyself' and özi 'he himself' in II S 11 **çıntan ıgaç kelūrip ōz yar**[gap] 'bringing sandalwoon trees..(it perhaps means 'the heart wood of a tree', in T 34 **bilge Toñukuk añıg ol ōz ol** (see **añıg**) is prob, an errōr for uz (SGC, 1972: 278a).

özi kendisi, kendileri

ōzlik has, kendine ait

Özlük A.N. (sometimes Conc. N.) fr. **1 öz** in the early period used only of horses where it is not clear wether the connotation is 'personal' (**ōz** 'self' of the owner) or 'spirited' (ōz 'vital spark' of the horse); in either event it means, in practice, ' a high bred bloodhorse'. S.i.a.m.l.g., where it usually means 'personality' and the like, but has other meanings also, **Türkū VIII** (in a list of precious objects) **özlük atın** 'their blood-horses' II N 11; II S 12; o.o. (SGC,1972: 286b)

özüm kendim

P

Purum Batı Roma İmparatorluğu, Bizans

S

sab söz, haber

sav 'a speech', etc.; the difference between this word and **sōz** if it is not simply one of chronology ar dialect (söz is rather rare in the early period), seems to be one of quantity; **sav** seems to mean 'a (full-lengtp) speech; a narrative or story, a massage', while **sōz** seems to mean basically 'a single word, or short utterance'. Very common in the earlier period, but notn noted after XIV except in the Hend. **sōz sav** Türkü **VIII** sav is common, esp. in T; is used (1) Bilge Xağan's address to his people, e.g. **bu savımın edgūti eşid** 'listen carefully to this speech of mine I S 2;

a.o.o; (2) of speech or representations, i.g. **Tavgaç bodun savı sūçig** 'the Chinese people's words are honeyed' I S 5, II N 4 (3) of a report ar narrative, e.g. **kōrig savı antag** 'the spy's report was as follows' T 9 (4) of a massage' T 9 (SGC1972: 782b).

saç saç

saç 'hair', apparently only the human head S.i.a.m.l.g. w. phonetic changes (*s-ş-ç;-s-ş-ç*) cf. **tü Türkü** VIII II S 12 (biç-) (SGC,1972:794b)

sakın düşünmek; kaygulanmak

sakın- (sakın) Refl. f. of **sak** - originally simply 'to think'; this meaning s.i.s.m.l., but in bost it has come to mean 'to think longingly about (something); to desire' or 'to thingk anxiously about something, to be worried' and the lie, In SW **sakın-** means 'to take care of oneself, be on ones guard against' and (Trans). 'to protect'b These are meanings appropriate to **sakla- , saklan** - and seem to be due to a folk etymology; in Tkm. **sağın- segin-;** NC **sagın-** SC Uzb. **sogin Türkü** VIII **sakın-** 'to think', about a dozen occurrences, e.g. **sakıntım** 'I thought' (if you try to distinguish between a lean and a fat ox from a distance you cannot tell which s Which) **inça sakıntım** 'that is what I thought' T 5-6 (SGC,1972:813a).

sana (sana) Den. V. fr. **san** 'to count'; syn. w. **sa-** which it gradually displaced. S.i.a.m.l.g. **Türkü** VIII reading sanağah in T27 is an error see asın) (SGC, 1972 835a)

sanç- mızraklamak

sanç- properly 'to pierce (with a lance), ransfix'. S.i.a.m.l.g. w. some extended meaning as **sanç-/sançı-/çanç-**, etc. **Türkü** VIII **sanç-** is fairly common, both lit., e.g. **altı erig sançdı** 'he speared six men' I N 5; and metaph., e.g. (I advanced against the Çik....) **sūsin sançdım**'I pierced (i.e. routed) their army' II E 26. (SGC, 1970: 835b)

sansız sayısız, hesapsız

sayu her

sayu Ger. fr. **sa-** ; lit. 'counting', in practice 'every', but unlike other words meaning 'every', it reains its character es a Ger. and follows the word which it qualifies. Survives in such phr. as **cıl say** 'every year' in NE Şar R IV 220 and Khak. and as **sayın** in other NE languages R IV 225: NC Kır., Kzx: SC Uzb. **Türkü** VIII **yer sayu bardıg** 'you went to every country' I S 9, II N 7; **bodunın sayu ıttımız** ' we sent (enjoys?) to all their peoples' T 42).

sebig kişi adı

sebin- sevinmek

s. ip (BK D 2)

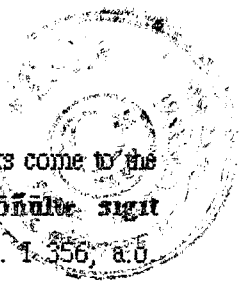
sebin - Reff f. of sev- 'to rejoice, be joyful, glad'. etc. S.ia.m.l.g. w. the some fhonetic changes as **sev- Türkü** VIII II E 2 (**ögir-**) (SGC, 1972: 790b).

sekiz sekiz

sekkiz 'eight'; like ottuz **ekki** and three other numerals it originally had a medial double consonant, but this is seldom written and in many languages not pronounced. S.i.a.m.l.g. with some phonetic changes (-k-/-g-; z/-s) Only (?) SE Türki **sekkiz**: SC Uzb. sakkiz preserve the -kk- **Türkü** VIII **sekiz** (for sekkiz) is common (SGC,1972: 823b).

seleñe ırmak

semiz şişman

semiz 'fat'; etymologically connected w. **semri-** q.v. S.i.a.m.l.g. **Türkü** VIII T5 (**ırak**) (SGC, 1972:830).

sen- sen

señün general

sanun/ señün the Chinese title chiang chün (Giles, 1212 3, 279; Pulleyblank, Middle Chinese ɪsian kiuen) 'army commander general' was bestowed by the Chinese emperor on, or assumed by a number of Turkish nobles. Such names occur in the texts and also the names of actual Chinese generalb As the first word had a back vowel and the second a front ona scriptions vary **Türkü** VIII **Çaça Señün** (Chinese) ' General Sha Cha' I E 32, II E 26: **Çañ Se-ün** Chinese)'General Ku' II S 8-9: (leading the Kıtan and Tatabı people, PU) **Udar Señün** (came) I N 11-12 (SGC, 1972 840b).

sı- kurmak

sı- ' to break' (Trans), both lit and metaph; survives in NE Kaç., Sag. R IV 602 (phr.) and SW Osm., but elsewhere displaced by **sındır-** first apparently noted in Xwar. XIV, Qutb 164, or other words **Türkü** VIII (I brought a decorator from the Chinese Emperor and decorator the tomb) **menin savımın sınadı** 'he (i.e. the Chinese Emperor?) did not break (i.e. reject) my statement'. (The Emperor's chamberlain sent a decorator I S 11, II N 14; üç otuz balık sıdı 'they broke (i.e. captured) twenty -three towns' T 19; o.o. I E 36 (udluk) (SGC, 1972: 782)

sıgıt feryat, figan (KT K 11)

sıgıt 'weeping, amentation'; prob. a quasionomatopoeic. Survives only (?) in NE Koib., Sag. Tel. **sıgıt/sıt** R IV 6, 19, 655; Khak. **sıt Türkü** VIII (if tears come to the eyes) **tılda** (? so read) **köñülte sıgıt kelser** 'and lamentation' Kaş. 1. 356, a.6 (SGC, 1972: 807).

sıgıtçı yasçı, ağlayıcı

sıgıtçı fr.**sıgıt** 'mourner'. N.o.a.b. **Türkü** VIII **yoğçı sıgıtçı** 'participants in the funeral feast and mourners 'I E 4, II E 5; IN11 (SGC, 1972:807b).

sıgta- yas tutmak, ağlamak

sıgta- Den V. fr. **sıgıt** Survives in most NE languages and SE Tar. as **sıkta-** Khak. **sıxta- Türkü VIII bunça bodun kelipen sıgtamış yoğlamış** 'all these peoples came mourned, and celebrated the funeral feast' I E 4, II E 5. (SGC,1972: 807 a).

sıgun geyik (BK B 5)

sıgun 'the male mara! deer'; clearly identified as such by the phr. **sığun muyğak** 'male and female maral deer'. There are some odd occurrence w. a roundad vowel in the first syllable Survives in NE ALt., Leb. Tel **sığın** Koib Sag. Şor. Khak. Tuv. **sın** 'maral deer 'and in SW, where there are no maral deer Az. Osm sığın 'elk'; Tkm. **sugun** 'stag' **Türkü** VIII **tağda sığun** [gap] 'the maral deer in the mountains ...'II W 5 (SGC, 1972: 811 b)

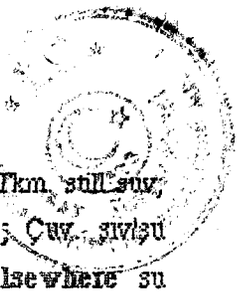
sıma- kurmamak(bkz. sı)

silig kişi adı

sıñar yarı yarım

s. süsi (BK D 32)

sıñar 'a side': properly a N., but often used practically as an Adv., or Postposn. Survives in NE Tel.: NC Kır., Kzx., NW., Kaz., Nog., where it tends to mean 'one of two sides', or 'one of two (anything)', to the exclusion of the other. as in Kaz. **sıñar küzle** 'one eyed', or

alternatively, 'the duplicate' of something else, hence 'likeme'. See **sarı** and cf. **yıñak Türkü** VIII **sıñar süsi** 'one wing of the army'II E 32 (**bark**) **sınarça artuk** 'half as much afain' T 40 (**1** uç) (SGC,1972:840b).

sıñıl kız kardeş

sinil ' a sister younger than oneself', as opposed to ' a sister elder then onesilf' **(eke:** q.v., etc.) Survives in SE Türki **sıñıl** NC Kır. **sıñdı; Kzx sıñlı** NW Kk., Nog **sıñlı / sinili** in otherlanguages there is no special word for 'younger sister **Türkü** VIII I E 20, II E 17 (kunçuy) (SGC,1972: 839a).

sir kavim adı (Altı Şirler)

sogdak kavim adı

sogud kavim adı

soña yer adı

sök- sökmek

s. -üpen(KT D 35, BK D 27)

sök- Trans.; 'to tear apart, pull down, break through (an obstacle(, and the like S.i.a.m.l.g. with these and extended meanings. **Türkü** VIII **karıg söktüm**' I forced my way through the snow' T 25; o.o. I E 35, II E 27 (**batum**) (SGC,1972: 819 a).

sökür- çöktürmek, bağımlı kılmak

sökür- caus.f.of 2 **sök-** ; 'to make /someone Acc.) kneel'. N.o.a.b.; cf **çökür-** Türkü VIII **I E 2 (1 başlıg)** 15,18; II E 13, 16; N 10. (SGC, 1972: 822a).

sözleş- sözleşmek, konuşmak

sözleş- Recip. f. of sözle- 'to converse', S.i.a.m.l.g. as **sözleş-** or **söyleş- Türkü** VIII **inim Kül Tegin birle sözleştimiz** 'my younger brother Kül Tegin and I discussed (the situation)' I E 26, II E 21 (SGC, 1972: 864 a).

sub su ırmak

suv 'wather'; c.i.a.p.l.; in SW Tkm, still *suw*; in NE Koib., Sag., **Şor suğ**; Çuv. *şıvlşu* (sic) Ash. XVII 171, 205; **elsewhere** su **occasionally** su ; somethimes with extended meanings, 'stream, river', etc. **Türkü** VIII **yer suv** occurs several, times; it has been suggestedthat it has a mystical or religious connotation, but the context in this and other languages shows that it merely meant 'territory', i.e. an area cohtaining both land and streams, lakes, etc.; **eçümiz apamız tutmış yer suv idisiz bolmazun** 'let not the territory which our ancestors (HEnd.) held become ownerless' I E 19; ditto but **kalmazun** 'let not .... remain' II E 16; similar phr. I E 20, II E 17ş (the Tokkuz Oğuz) **yerin suyın ıdıp** 'abandoned their territory' (and went to Chine) II E 35; [long gap] **yeriñerü suvıñaru kondı** 'settled down in their territory' II E 40: **üze Türkü teñrisi Türkü ıduk yeri suvı ança etmiş** 'the god of the Türkü thus organized the sacred territory of the Türkü' I E 11, II E 10; **ıduk yer suv** also occurs in a damaged passage in II E 35- **Anı suvıña bardımız ol suv kodı bardımız** 'we went to the river Anx, and went down it' T 27; o.o. I E 24 / **1 kan**) (SGC,1972:783).

subsuz susuz, çorak yer, çöl

suk (haset, kıskançlık, hırs öfke

s.-un (BK D 38)

suk 'greed, greedy envy, envious, covetous'. Kaş' explanation of suk in suk emek as the ame word used metaph. is possible but improbable; it is more likely to mean 'poking, thruting', and the like, homophonous w. **suk-**

. For, 'index finger' it survives only (?) in NC Kzx. **suk kol**; in the other meanings it survives in SE Türki Show 125 (onmy (SGC, 1972: 804.).

sū ordu, asker

sū 'army' . The theory put forward in TT X, p. 19 note 206. that thisshould be wensvribed şö; and taken as a l-w fr. Chinese shou 'to hunt' (Giles 10, 013) is quite uhtenable since the spelling with *s-* is universal in texts in AR. script. The world itself cannot be traced later than about XV, but the phr. **sū başı** 'army commander' lived on and, when **sū** itself had been forgotten, was taken to be **sū başı** and used for water (i.e. irrigation) supperintendent', an offical of great importance in the Middle East, see e.g SW Osm. **su başı** Sami 835, Red. 1186. This misununderstanding suggest that he vowel was -ü; but this is not certain. **Türkü** VIII **sū** 'army' is common, esp. in the phr. **sū sūle-** 'to make an expedition';; **sū başı** İnel (sic) **Xağan Tarduş Şad barzun** 'let İnel Xağan, The Tarduş Şad, go as army commander' T 31 (SGC, 1972:781a).

sūçig tatlı, hoş

sūçig (sūçíg) N., A.S. fr. **sūçi** sweet a sweet substance', e.g. 'wine'. Survives for 'sweet' in SE Türki süçük/çüçük: SC Uzb. **suçuk/çuçuk** SW Tkm. **sūyci,** and for wine' in Osm. **sūcū Türkü** VIII (the Chinese people's) **savı sūçig** 'words are sweet' I S 5, II N 4; a.o. do (2 **ar-**) (SGC, 1972:796a).

süle- ordu sevketmek, ordu ile sefere çıkmak

sūnūg mızrat

s. batımı (BK D 26) '

sūnūglūg mızraklı, mızraklı süvari

sūnūk kemik

sūnūk 'bone'; morphologically Pass. Dev. N. fr. [M]sün - ; survives in such a wide variety of formb that it is difficult to fix the original pronounciation, but the evidençe rather points to sü~ök. Survives in NE all dialects sök SE Türki sönük/sünek(süngek/süyek/sonak NC Kır. sök Kzx süyek SC Uzb. suyak NW Kk. Kumyk Nog. suyek Kaz. söyek SW Az. **sūmūk** Tkm. süñk/süyek **Türkü** VIII **sūñūkūñ (sūñūkūg in II) tagça yatdı** 'your bones lay in mountainous heaps' I E 24, II E 20 (SGC,1972: 839).

sūnūş savaş, muharebe

sūnūş Dev. N. (connoting mutual action) fr. *sün- ' a battle' and the like. N.o.a.b. **türkü** VIII **yegirmi sūñūş sūnūşmiş** 'fought twenty (pitched) battles' I E 15, II E13)(SGC,1972:342 a)

sūnūş- savaşmak

sūnūş- Rcip f. of ***sön** 'to fight' (one another)' ; n.o.a.b **Türkü** VIII **sūnūş-** is comon, buth by itself, e.g. **üç yegirmi sūnūşdimiz** 'we fought thirteen (pitched) battles' I E 18; and in the phr. **sūnūş sūnūş-** , see **sūnūş** . (SGC, 1972: 842b)

sūr- sürmek, uzaklaştırmak

Ş

şad yüksek bir unvan, Şad

Şad Iranian l.-w. in a form notfound inany known dialect, but cognate to Saka şao, Sogdian 'yşyo, Pe. şah, ultimately der. fr. Old Pe. xşayaθiya. In Turkish the title. ranking prob next after xağan and bestowed by the xağan on some close relative. younger brother or son, often carried with it the duty of ruling

par of tpe xağan's domihions, so that 'viceroy' is perhaps the nearest English equivalent. but not an exact tranlation. In Turkish apart fr. one occurrence in Uyğ. and a very dubious one in O. Kır., Mal., 2.1. pec to Türkü, but various Turkish şads are mentioned in the Chinese records, the word being transcribed sha, she or ch'a see Chavannes Documents sur les Tou-kiue (TUrcs) occidentaux, St Petersburg, 1900. p. 320 Cf. **yabgu Türkü** VIII **tört yegirmi yaşımka Tarduş bodun üze şad ertim** II olurtım) 'in my 14th year I was (assumed the post of) şad over the Tarduş people' I E 17.IIE 15; (with my younger brother Kül Tegin and) eki şad birle: 'the two şads' I E 27 (II E 22); (the Türgeş xağan and his army attacked) **xağanın yabgusın şadın anta ölürtim** 'I killed their xağan, yabgu, and şad there' II E 28; **ulugı şad erti** 'their (the 700 men's) headman was a şad T 5, **şad atıg nata bermiş** 'he gave him the title of şad there' Ongin 6; o.o. I N 11; I E 14, II E 12, T 31, 41 (SGC, 1972: 866.).

şadapıt unvan

şadapıt n.o.a.b; prob. a title of some kind compounded of şad and (YU) **apıt** perhaps meaning 'the entourage of the şad' or the like**Türkü** VIII (listen to me all of you, my younger brothers, sons, united clan and people) **berye şadapıt begler yıryа tarxat buyruk begler** 'the şadapıts and begs on the right (or to the south), the tarpans ministers and begs on the left (or to the north)' I S 1 **Türkü amtı begler kesıe Tarduy begler Kül Çor başlayu ulayu şadapıt begler, öüre Tölis begler Apa Tarxan başlayu ulayu şadapıt begler** 'now the Türkü begs, to the west the Tarduş begs, all the şadapıts and begs with Kül Çor at their head to the east the Tölis begs, all the şadapıts and begs with Apa Tarxen at their head' II N 13- 14 (SGC, 1972: 867.)

şalçı kişi adı

şantuñ yer adı, Şantung ovası

T

tabgaç Çin, küzey Çin

tabgaç the name of a Turkish tribe transcribed in Chenese t'o po (Giles II, 336 9, 335; Pulleyblank, Middle Chinese t'ak bat); the emperors of the Yuan Wei Dynasty which ruled China tr. A.D. 836 to 535 belonged to this tribe, and the Türkü, who presumably first came into contact with China during this period, called China **Tavgaç**. Apart fr. the referencesin Chinese Texts, the name is firs mentioned in literature by a Byzantine chronicler. Theophanes Simocatta, who wrote in the second quarter of VII and mentions Taugast (pronounced Tavgast) as a 'famous city inhabited by the people called Tourkoi'(see (iy. Moravvvcsık. Byzantoturcica, Budapeşt, 1943. II 255). This form proves that the word was at this period pronounced **Tavgaç** and should be thus transcribed in the Türkü texts. It would, however, be rash to analyse it etymologically as a Dev. N. in - gaç fr. ***tav-** since this Sff. normaly forms N. I.s. **Türkü** VIII avgaç is common I, II T (SGC,1972 430a.).

tabgaççı Çindeki, Çin egemenliğindeki

tadık (tadak?) kişi adı

tag (d-) mountain'. C.i.a.p.a.l.., usually as tag or **aw**; in NE Tuvb; NW Kırım; SW Az.,

Osm **dağ** ; Tkm **dağ** See Doerfer II 859. **Türkü** VIII (VU) **Tönkeş tagda** 'on the Tünkeş mountain' II S 8, I E 12 (**en**) a.o.o. (SGC,1972:463.)

tagık- dağa çıkmak

takı dahi, daha

taluy deniz

taluy (d-) originally specifally 'the sea' later used for any large body of water. A Chinese l.-w In Nachworte Zur Inscrift von Tonwukuk (in Radloff, Die alttürkschen İnscriften zon Mongolei, zweite Folge. St- Petersburg. 1899) p. 18. Hirth made the plausible suggestion that it represented the Chinese phr. ta 'great (Giles 10,470) and lei (Giles 6, 843 w the 'water radical' attached). This lei (Middle Chinese lywi i.e. -lui) was a medieval name of the Sang-kan River in Chih-li (NE China) down which the Türkü advanced in their raids towards the sea in late VII. As they had never before approached the sea they many well have thought that it was the Great Lui River. An early l.-w in Mong. as dolay (Haenisçh 31) perhaps borrowed direct fr. Chinese. The word in Oğ. below and NE, most dialects, **talay** R III 878 and Tuv. **dalay** are re-borrowing fr. Mong. **Türkü** VIII (I campaigned up to the Shantung plain and) **taluyka kiçig tegmedim** 'wustfaild to reach the sea' I S 3; a.o. T 18. (BGC,1972: 503).

tam duvar

tam (?d-) originally 'a wall' (by implication built of mud or mud bricks); s.ia.m.l.g. w. ' a building with earth walls; a brick-built structure; a grave mound'; SW Az., Osm. **dam** 'roof'; Tkm. **tam** 'a bruck-build structure'. **Türkü** VIII (I have written this inscription) **bu taşta bu tamka** (*sic*) 'on this stone ond these walls' I SE (SGC,1972X 502 b).

tamag yer adı

taman kişi adı

tamgaçı mühürdar

tamgaçı N.Ag. fr. **1 tamga** the official title of an officer whose related to the **tamga** as the meaning of the latter to term varied it is impossible to translate the word with confidence in most contexts. A.l.-w. in Pe. and Mong. see Doerfer II 934. **Türkü VIII** the two rehresentatives of 'my son the Türgeş Xağan of the On Ok (Western türkü)' at Kel Tegin's funeral were **Maxaraç** (Sankrit *mahāratna*) **tamgaçı** and **Oguz bilge tamgaçı** I N 13 (SGC,1972:505 b)

tan (d-) 'dawn'; s.i.a.m.l.g.; in NE Tuv.; SW Az. **dañ,** osm. dan/tan. Tkm. dan.Cf. **erte Türkü** VIII T 35 (üntür-) (SGC, 1972:510b)

tapa - a doğru, -a karşı

tapa- Ger fr. 2 **tap** : normally a Postposition meaning 'towards' but there are traces of its use a Common N. Survives in NW Kaz. **taba** RIII 959 but there following the Dat. Cf. **taparu Türkü** VIII **tapa** is fairly common e.g. (I campaigned) **yırgaru Oğuz bodun tapa:** 'northwards towards (i.e. against) the Oğuz people I E 28 (SGC, 1972 436 a)

tapla- Den V. fr. **tap** 'to be pleased, sarisfied (with somethigAcc.)' and the like N.o.a.b.; modern verbs of this form seem to be Den. V. s. fr. **tap** as an onomatopocic for a tapping or dripping sound. **Türkü** CVIII **üze teñri iduk yed suv ?eçim xagan kultı**

taplamadıeriŋ 'heaven above, the sacred land and water, and the divine favour |?enjoyed by my uncle the ağan | were apparent not pleased' II E 35 (SGC, 1972: 440 a)

taplama- tasvip etmemek, hoş karşılamamak, begenmemek

tarban yer adı (bk tarman)

tarduş kavim adı,

tarkan yüksek bir ünvun

tarkan 'darxan) a title of great intiquity, prob. pre-Turkish discussed at great length (14) pages) in Doerfer II 379 In spite of his scepticism. Prof. Polleyblanks theory in 'The Consonantal Systek of Old Chinese' Asia Major. N.S. IX. 1962. p. 91, that it represent the Hsiung-nu title of their supreme ruler, shan vü (in Old Chinese dan yway for derxen) seems the best explanation yet of its origin, Like tegin it forms its Plur. in - t. tarxat. for ™tarxant. It is likely that in this word the Runic and Uyğ k. represented x, cf. the form in Kas. İn Turkish it had creased to be the supreme title and was not even, like **tegin** and şad, peculiar to the royal family, but it was still a high title, and prob. carried administrative responsibilities. In this sense it vannot be traced in Turkish after XI. It became an early l.-w. in Mong. as darxan (Haenisch 32, Kow. 1676) where it meant not much more than 'a person exempt from ordinary taxation', and later merely 'artisan, craftsman'. The occurrence in Çağ. is no doubt a reborrowing fr. Mong. **Türkü** VIII (in the list of persons to whom the inscription is addressad; my younger brothers, sons, united clan, people, in the east the şadapıt begs) **yıŋya tarxat buyruk begler** 'in the west the tarxans, officals, and begs I S 1; otherwise only o component in P.N.s. Inançu Apa Yargan Tarxan I W 2; **Apa Tarxan** II II S 13; (gap) **Tarman Tarxan Toñukuk Bayle Baga Tarxan** (described as **buyruk** 'officiams' II S 14; the last also in T 6 (SGC,1972: 539b-540a).

tarkat Tarkan unvanının çokluk şekli

tarkınç (d-) Dev. N./A. fr. **tarkın-** 'unceasy, unsettled, difficult', and the like. N.o.a.b.; The Uyğ qum. comes from a very unsatisfactory fragment, see Malov'b observations on it, and the word may have been misread; Radloff read tarkınç. **Türkü** VIII **Türkü yeme bulgak ol temiş Oguzı yeme tarkınç ol temiş** 'he said "the Türkü?) are in a state of disorder and their Oğuz are unsettled" T 22 (SGC,1972: 540)

taş dış

taş (d-) normally an Adv. or Adv. 'outside' sometimes a N., 'the exterior, or outside (of something); something which is outside, courtyard, foreign country', and the like; the exact antithesis of **iç** S.i.a.m.l.g.; in NE Tuv. **daş** SW Tkm. **daş**; Osm. until about XVI **daş/taş** more recently **dış** Türkü **VIII** (I had the tomb decorated) **için taşın** (sic) 'inside and out' I S 12, II N 14 (SGC,1972: 556b)

taş taş, mezar taşı, kitabe

taş (d) 'stone' in all the usual meanings of that word in English. S.i.a.m.l.g.; **daş** in NE Tuv. SW,AZ. **daş** in Tkm., but consistently **taş** in Osm.ş çul/çol in Çuv. (Ashmarin XV 220); a.l-w, in Pe. Doerfer II 855-7, where the question whether Mong. çilağun is a very early l.-w fr. Turkish is

discussed. **Türkü** VIII **taş** occurs several times in the phr. **bengü taş** 'memorial stone' I S 12, etc. and **bitg taş** 'inscribed stone' I N 13 etc. **(et) ıda taşda kalmışı kuvranıp** (those who reainged in the scrub and stony desert? assembled' T 4 (this is the likelier translation, but **taşda**: could mean 'in foreign parts' (SGC, 1972: 559a).

taşık- çıkmak, sefere çıkmak

taşık- (d-) Intrans. Den. V. fr. **1 taş** ; 'to go out'. N.o.a.b. **türkü** VIII **kanım xağan yeti yegirmi eren taşıkmış** 'my father the xağan and seventeen men went out' (i.e) ? renounced their allegiance to Chine 7 I E 11, II E 10 **yazıma Oguzgaru sü taşıkmdımız** 'in the spring we and the army set out towards the Oğuz' I N 8;o.o. II E 32 (bilk) T 30, 33) (SGC,1972: 562).

taşra dışarı, dışta, dıştan

taşra (d-) Advb of place fr. **1ta** 'outside' Survives only in SW Osm **taşra** which seems to have been borrowed fr. some other languages, since all thhe conate form in Osm, begin with **dı Türkü** VIII **taşra yorıyur** 'they are marching out' I E 11-12; a.o. I E 26, II E 21 (**aşsız**) (SGC,1972: 565a- 56b).

tat İranlı, yabancı

tatabı kavim adı (Bk G 2, 8)

t. budun

tatar kavim adı(Tatar'lar,Moğul'lar)

tay büyük(<Çin.)

taygun taylar,oğullar(tay kelimesinin topluluk şekli)

taygun n.o.a.b.; presumbly some kind of high officiam. The first syllable is prob. Chinese t'ay 'great' (Giles 10, 573); Vilh. Thomsen in Inscriptions de m' Orkhuo Dechiffrées, Helsingfors, 1896, p. 177, note 84 suggested that the second syllable was the Collective Suff. **-gun** but this seems improbable. It is more likely to be a Chinese word, but there are phonetic objeçtions to the suggestion that it is kuan 'official' (Giles 6, 341) The two word may be different. the second vowel in the second is uncertain. **Türkü** VII **ıgar oglanınızda taygunınınızda yegde** iıdūr ertigiz 'you fed (the people?) better kthan your sons and high officials ' I SE; (gap) **bunça bedizçig toygun elteber kelürti** 'brought so many decorators, high officials (?) and eltebers I NE. (SGC, 1972: 568b)

tebliğ hilekar,aldatıcı

tevlig P.N.A. fr. **tev**. 'deceitful, tricky' Except in Xak. always in the Hendb **tevlig kürlüg** n.o.a.b. **Türkü** VIII **tavgaç bodun tevligin kürlügin üçün** 'because the Chinese people were deceitful and tricky' I E 6, II E6 (SGC, 1972: 439b).

te- (de) specitically 'to say', not 'to speak' which is **ay-** or **sözle** ; in the early period necesarily acompained by words in oratiorecta in some cases the word spoken are followed by tep leading up to some other word; tep dedi is common in Uyğ. Bud e.g. TT V The word does not necesarily imply actual utterance and in phn. like **tep sakıntım** 'I thought that', **tep** is barely more than inverted commas expressed as a word. In course of time **te-** came to bu used in various idioms without word in oratio recta, e.g. SW Osm. **demek ke** 'that means that .... and **Türkçede buna ne dersiniz** 'what do you call this in Turkish? S.i.a.m.l.g. w. initial o-s; the only exceptions

are those languages like Xakas which devoice all initial pldsive, even b- **Türkü** VIII **te-** 'to say', spelt indiscriminately **te-** and **te-** even in the same line, is very common; one unusual form used as a kind of written invrted comma is generally transcribed **teyin/teyin**, but in fact it seems to be a Participle replacing ***tegen** and should be tarnscribed **teyen** (SGC, 1972: 433a)

teg gibi

teg (d) Postposn 'like'; together **üçün üze** and **birle**: one of the 'four old postposn.' discused in K. Gronbech, Der türkishce Sprachbou, Copenhagen, 1936. p. 35., When attached to the oblique stem of **ol** it soon became similarly fused with the oblique stem of **1 bu**: S.i.a.m.l.g. except SW where it is replaced by other wordslike Osm. **gibi (kib);** the vowel varies between -e- and -a-, and the final between -g- and -y-, but the initial is consistently d- everywhere **Türkü** VII **tenri teg** 'god?like' I S 1, I N 1 a.o.o.(SGC, 1972: 475a)

teg-değmek,varmak,erişmek;hücum etmek

teg- (d-) properl 'to reach (a place Dat.) but with various extended meanings from an early date, including 'to attacck (someone), to touh (something), to concern (someone), to bu worth (i.e to reach a price of, so much) S.i.a.m.l.g., in NC, NW generally **tiy-** in **Türkü** VII **teg-** occurs over 30 times meaning either (I) 'to attack' e.g. **Kül Tegin yadagın oflayu tegdi** 'Kül Tegin attacked on fott gasping' I E 32. or (2) 'to reach' e.g. (I campaigned in the Shantung plain and) **taluyka kiçig tegmedim** 'only wust failed to reach the sea I S 3; similar phr. I S 3, II N 3 (SGC,1972:475.),

tegdük hücum,saldırı,savaş

tegi kadar,değin

tegi (d-) Ger. fr. **teg-** used as Postposn after Noun is the Dat. meaning' up to, as far as' (a place), and the Dat. meaning ' up to, as far as' (a place) and 'until' (a time). Like some other words, e.g. **akru, önü** it acquired a final **-n** in the medieval period for no obvious reasen (Brockelmann's suggestion in para, 141 (i) that this form is a Participle is not pausible and s.i.s.m.l., usually in this form e.g. **tegi** is fairly common, e.g. **şantung yazıka tegi süledim** 'I campaigned as far a the Shantung plain' I S 3; a.o. I S6, II N 4 (**uguş**) (the word has been erroneously read in I N 5 where the right reading is **sünügi sındı** 'his lance was broken', not **sü tegisinde.** (SGC, 1072:477b)

tegin (or **tegin)** a very old title, like tarxan. q.v., inherited fr. some earlier non Turkish Language. as shown by the fact that in had tne non-Turish Pl. f. **tegit** , q.v. In the Türkü period it meant 'prince' in the limited specific sense of ' a son, or granson, of a ruling xağan'; after that period it was used in a much less restricted sense as a title of honour of diminishing importance, but ded not survive the Mongolian invasion. its history is duscussed at great lenght in Doerfer II 922 (which contains some errors) and more briefly in Bosworthy that Kaş. and San. give wholly erroneous accounts of its origin. **Türkü** VIII the prince commemrated in I was Kül Tegin, younger son of ELteriş Xağan buth I and II were drafted by Yollig Tegin the **atı**

('grandson of nephew') of Bilge Xağan (see I S 13); SW; II SW) who was himself a **tegin** (see I E 17, II E 14) when his uncle succeeded his father as xağan: four **tegins** attended the funeral of Küli Çor Ix. (SGC. 1972:483a).

tegiş çatışma

tegme-varmamak,erişmemek

telin- (d-) Refl. f. ol. **tel**-; survives in SW Osm.

delin- 'to be perforated worn through' **Türkü** VIII **üze teñri basmasar asra yer telinesər** 'if the sky does not press down from above, or the earth be pierced beneath (who can harm the Türkü people (?) I E 22, II E 18 (SGC, 1972: 501).

tegür (d-) Caus f. of. **teg**.; lit. 'to cause to reach', but usually 'to deliver or convey (something Acc.) to (someone Dat.)'. Survives in SE Türki **tegür**- Shaw 86: SW Tkm. **degir**- but in most other languages the Caus f. not always with the same meaning, usually assumas other forms e.g. SE Türki **tegdür-/tegüz**- Warring 305; SC Uzb. **tegiz**- ; SW Osm. **degdir**- **Türkü** VIII (I mobilized an army and) **şantung yazıka taluy ögezke tegürüm** 'took them to the plain of Shantung and the seas T 18-19; o.o. 26-47 (SGC, 1972: 485b- 486a).

telinme-delinmemek

temir demir(yer adında)

temir (d-) 'iron' S.i.a.m.l.g., usually as **temir** in NE Tuv., SW Az., Osm., Tkm. **demir** ; a.l.-w in Mong. Pe., and other foregin languages see Doerfer II 1012. III 1190-1. **Türkü** VIII **temir kapıg** 'the Iron Gati', a pass on the road between Samarkan and Balkh mentioned several times in I, II, I. (SGC, 1972: 508b)

temir kapıg yer adı(Demir kapı geçidi) bk. **temir**

tenri gök,gökyüzü;tanrı

teñri a very old word, prob pre.Turkish, which can be traced back to the language of the Hsiung-nu IIIB.C., if not early acquired religious overtones and came to mean 'HEvaven' as aking of impersonal deity, the commoner meaning in the earlier texts. It was the normal word for God is **hayat**, and was later largely dispiaced by l.-w.s. like Allah and xuday . An early l.-w in Mong. as tengeri (Haenisch 148, Kow 16997: but often spelt tnri, as in Turkish, in religious texts and always denri in kthe h P'ags- pa texts). S.i.a.m.l.g., in NE often in the Mong. spelling. in SW Az., Osm., Tkm. **tanrı** this is prob. an old Oğuz pronunciation, but it is impossible to discover when the change occurred: a l.-w in Pe see Doerfer II 944, where it is discussed at great lenght. **Türkü** VII **tenri is common in** üze kök teñri asra yağız yer kılındukda 'when the blue sky above and the brown earth below were created' I E 1, II E 2 it clearly has a physical sense, but this is rare; it is more often used in a religious sense,e.g. **teñri yarlıkadukın üçün** 'because Heaven so commondad' I S 9, II N 7, and even as a sort of tribal deity in üze **Türkü teñrisi** 'the Heaven of the Türkü on high' I E 11, II E 10 (SGC, 1972: 523 b).

ter (d-) 'to bring together, collect, assemsle' practically syn., w. **yığ**- , but three seem to be minor differences in shades of meaning in some modern languages, e.g. in SE Türki ' to gather in (the harvest)' is **yığ**- but'to gather (berries)' is **ter**- S.i.a.m.l.g.; in SW Az., Osm. **der**- (lacking in Tkm. **Türkü** VIII (he

campaigned to the east and west and) **termiş kuvratmış** 'collected and assembled (the peoples)' I E 12, II E 11 (SGC,1972: 529).

tewe (d) 'camel. There is real doubt about the original form of this word; the oldest recorded for is **tewe**, but it became an early First Period,l.-w in Mong. as temeyen/teme'n (Haenisch 148; Studies, p. 234) which presupposes a final -**y**. Kaş's man ehuş, III 225, is spelt clealy **tewey** and occurs in a Section headed 'fa'al, fa'il Fa'ul with various vowls on the second consonant', the third bing alif waw or ya. Nearly all the words in the Section end with it could be argued that tewey was ihtended to be an 'Arabic' spellin of **tewe** like ma'na which also has a final ya', but this is improable in itself' and incosistent with the imultaneous spelling of the Oğuz form **dewe** : with final alif. It seems clear therefore that Kaş. meant the word to be pronounced **tewey**, and this was porb. the origiginal form . S.i.a..l.g.; see Shcherbak, p. 103; the NW Bashkir. Tat. and SW Az. Gagauz. Osm. and Tkm.forms mentioned there all begin with d- which was prob. the oreginel initial See Doerfer II 1015. **Türkü** VIII **T 48 (**egri: teve:) (SGC, 1972: 447b-448a).

ter- (d-) 'to bring together, collect, assemble' practically syn. w. **yığ-** but there seem to be minor differences in shades of meaning in some modern languages. e.g. in SE Türki 'to gather in (theharvest)' is **yığ-** but 'to gather (berries)' is **ter-** S.i.a.m.l.g.; in SW Az., Osm. **der-** (lacking in TKm.) **türkü** VIII (he campaigned to the east and west and) **termiy kuvratmış** 'collected and assemled (the peoples) ' I E 12, II E 11 (SGC,1972: 529a)

teyeñ sincap

tez- kaçmak

tegin prens

ti- demek, söylemek

tid- engel olmak, tutmak

tigin prens

tik- dikmek

timag (? alkış (?) taktir(?)

tïñla- dirlemek

katıgdı t. !. (KT G 2)

tïñla B (d-) Den. V. fr. ***tïn** it has been suggested that this is the **tïn** listen above, it is perhaps more likeliy that it is Chinese t'ing to hear, listen' (Giles II, 299;Pulleyblank, Middle Chinese t'eng), but the d- and back vowels make this difficult; properly 'to listen to (something Acc.)(, but often used for 'to hear' (properly **eşid-**). S.i.a.m.l.g.;in NE Tuv., **dınna**; SW Az. Os. Tkm **dinle - Türkü** VIII (begs and people) **bu savımın edgüti eşid katıgdı tïñla** 'hear my words well and listen to them carefully ' I S 2 (SGC,1972:522a).

tip diye, amacı ile

tür- dermek, toplamak

tirgür- dirilmek

tirgür- (-) Caus f. of ***ir-**; 'to revive. bring to live'. N.o.a.b.; in the medieval period displaced by **tirgüz- which si.s.m.l. in NE with some** phonetic changes; Tuv. **dirgiz-** NC Kır **tirgiz-** (and **tirilt-**); other languages use **tirilt-** SW Az., Osm. **diriltl-** Tkm. **direlt Türkü** VII **ölteçi budınıg tirgürür ölürser teñri ölürür** 'I revived and fed the dying pepole' I E 29, II E 23 (SGC, 1972:545b).

tirig diri, canlı; hayat

tirig (d-) Dev. N.A. fr. *tir- ; living alive; life'. S.i.am.l.g. w. minor phonetic variations; NE Tuv. **dirig** SW Az. Osm. **diri** TKm. **diri Türkü** VIII **bunça yeme tirigi kün boltaçı erti** 'and as many of them as survived would have become female slaves' I N 9 (SGC, 1972:543 a).

tiril- derilmek, toplanmak

tiril- (d-) Pass f. of ***tir-**; properly 'to be resuscitated, .rought to life', but sometimess more vaguely 'to be alive, live'; cf. **yaşa diril-; Tkm. direl Türkü** VIII **ükü̧ ölteçi anta tirilti** 'many dying men were resucitated there' II E 31 (SGC,1972: 547).

tirki̧ kervan

tiyin diye

tizlig dizli, güçlü, kuvvetli

tizlig Den V. fr. **tiz** 'having knees N.o.a.b. **Türkü** VIII IE2, II E 1 etc (**1 başlıg**).

to- 'to closa, block', and the like; hitherto transcribed tu- which is the pronunciation suggested by **tuyuk** q.v., but, as it is the basis of tod- **tok and tol- to-** is more probable N.o.a.b. **Türkü** VIII there is only one road over the KÖgmenmountains and) **tomu̧ teyen ȩşidip** 'I have heard that it is blocked' T 23 (SGC, 1972: 434 a)

to- doyurmak

tod- doyurmak

tod 'to be full satiated', and the like apparently a der. f. in-d- (see v. G. ATG, para, 153 and cf **yod, yūd-** and perhepb **kod** fr. **to-** whech in this vase seems to be a Pass. Suff. S.i.a.m.l.g., usually as **toy-** SW Az., Osm., Tkm., doy- **Türkü** VIII **bir todsar a̧çsık ömezsin** 'if you once staiated, you do not remember being hungry' I S 8, II N 6. (SGC, 1972: 451a)

todun (hithorto transcribed tudun, but th Chinese trancribed indicates **todun** cf. **totok**); a Türkü title of office. Ot occurs fairly friquently in Chinese recordb regarding the Türkü, where it is spelt t'u t'un (Giles 12.100 12 232; Pulleyblank. Middle (Chinese tou duen), see Chavannes, Documentt sur les Tou- kiuen (Turcs) occidentaux. St Petersburg, 1000, INdex s,y, t(ou-t4ouen and toudoun. IN the list of Turkish officeb in the Chiu Tang Shu, Chap 194b. (Chavannes p. 21) the t'ut'on occupies the 7th centry, conquered fodeign contries he gave their rulers the title of **elteber,** but sent **a todun** to supervise them and collect the taxes (Chavannes. p. 24); the word appears in these records, asan element either first or second. **Türkü** VIII **todun (YU) Yamtarıg ıtdım** 'I sent the Todun Yamtar' (telling him 'attacck the karluk to the South') II A 4 (SGC, 1972: 457b).

tog- aşmak, geçmek

tog- (d,- n.o.a.b.; the Caus f. **togur-** is equally rare, except in the Ger. toğuru; q.v. which still survives; the general conntation seems to be 'to go straight for (something Acc).' disregarding such things as curves in the road **Türkü** VIII wading through the snow and) **Kögmen yı̧ıg toga yorıp** 'marching straight on (or through?) the Kögmen mountain forset' I E 35, II E 27; (we marched) altun yı̧ıg toga 'going straight through tha Altai mountain forset' I E 36-7 (II E 27 substitutes **aşa** 'crossing') (SGC, 1972: 465a).

togla ırmak adı (Tola)

togu yer adı

tok tok

tokı-vurmak, dövmek

tokı- (d-) lit. 'to hit, knock (something hence' to beat (an enemy)'; to weave (a fabric) presumably because the weft is beaten down from time to time to consolidate it, and other metaph, and extended meanings. S.i.am.l.g. except NE (?), usually with **-u-** or **-a-** as the second vowel and nearly always for 'to weave'; SW Az. toxu; Osm. **doku-** ; Tkm. **dokı Türkü** VIII (Chinese army approached) **tegip tokıdım** 'I meet and beat it' II S 8; o.o. I N 6 (SGC, 1972: 467.).

tokıt-taş üzerine yazdırmak

tokıt- (d-) Caus f. fo **tokı** with the same range of meanings. S.i.a.m.l., usually for 'to have (something) woven' **türkü** VIII **taş tokıtdım** 'I had a (memorial) tone driven into (the ground)' I S 12; **bengü taş tokıdım** I S 12-13 (the parallel passage in II N 14 is lost, Orkun's reconstructim tokıdım is en error) (SGC. 1972: 467).

tokuz dokuz

tokuz ersin yer adı

tokuz oguz kavim adı

tokuz tatar kevim adı

tokuzunç dokuzuncu

tokuzunç (d-) Ordinal f. of **tokkuz** 'ninth'. S.i.a.m.l.g., but everywhere with final i/-u cf. **üçünç Türkü** VIII **tokuzunç** I N E (SGC, 1972: 474).

tolgatma- ceza cefa etmemek

ton- (d-) 'garment, clothing' S.i.a.m.l.g., in most languages for 'outer garment, overcoat'; in SW Az., Osm. **don**; Tkm. **don** It has been usual for some years to describe this as a L.-W. fr. Saka tauna 'clothing', but it is unlikely that the Turkb would have'had no native word for 'clothing', and there are difficulties is therefore prob. due to coincidence **Türkü** VIII **tonsız** q.v.) (SGC, 1972:512 b)

tonlug elbiseli, giyimli

tonsuz elbisesiz, giyimsiz çıplak

toña kışı adı

koñıt- aşağıya dönük olmak, aşağıya meyletmek t.-miş (BK. D 2)

toñra kavim adı

topla- Den V. fr. **tob survives in SC Uzb. topla- NW**, SW all language **topla- Türkü** VIII **topla-** 'to crumple (something soft) in to a ball' T 13 (**uçuz**) (SGC,1972: 440 b).

torug doru

torug (of a horse) 'bay' NE Tuv **dorug Türkü** VIII **torug at** a bay horse (538a)

toruk zayıf, mecalsiz

totok askeri vali

totok 1.-w fr. Chinese tu-tu (Giles 12. 050, 12, 057; Pulleyblank, Middle CHinese tou tok) military governor' (of a distric or region) AS pointed out in Doerfer II 874 where numerous occurrences of this word are collected, the corrent trenscription is **totok** and not tutuk, as it has usually been trnscribed, but see **tuğ**. In the transcription of Chinese Emperor or, very prob. in some cases assomed by Turks themselves Türkü VIII **on totok** 'Wang Tu-tu (a Chinese) I 31; **Türgeş xağan buyrukı Az Totokog** 'Az Totok an officer of the Türgey Xağan' I E 39; **Koşo Totok** I N 1; **Bukag Totokog** II S 10 (SGC,1972: 453a).

tögültün yer adı

tölis kavim adı (Köktürk kağanlığının doğu kısmı)

tök (d-) 'to pour out (a liquid Acc)', hence more generalmly 'to spray out, scratter'. S.i.am.l.g.> in NW Kırım. SW Osm. Tkm. (but not As.?) **dök- Türkü** VIII the word has been read in T 52 where are stone is very much weathered between (A)anhd (B); (neither sleeping at night. nor sitting down by day) (SGC, 1972:477a).

tönker (yer adı)

tökül- (d-) Pass. f. of **tök-** 'to be poured oft' and the like'. S.i.a.m.l.g.; SW Osm., Tkm. **dökül-Türkü** VIII T52 (?; see **tök-**) (SGC, 1972: 481a).

töpü tepe, doruk, zirve

töri- yaratılmak

tört dört

törtünç dördüncü olarak (

törtünç B (dördünç Ordinal f. of **tört** 'forth' This shorer form n.o.a.b.; the longer form in **-ünçü,** etc. first appeared in the medival period and is now universal; in NW Kumyk dörtünç; Nog. dertinşi; SW Az. Osm. dördüncü; Tkm. (SGC,1972: 535 b).

törü sözlü yasa, töre; tören, merasim

törü- yaratmak

t.-miş (KT K 10)

törü (törö) 'traditional, customary, in written law'; one of the basic political terms of the Turkish pagan period. It was closely associated with **1 el** and **xağan** in the sense that it could not exist without a 'nealm'as its sphere and a ruler to administer it. It wa adopted as a religious term both by Buddhist and Manichaen missionaries

tugsık (güneş) doğma, doğuş, doğu

tunyukuk yüksek bir unvan

t. buyla bogo tarkan

tur- (?d-) 'to stand, both in the sense of 'to sand upright' and to stand still' with various extended meanings. From an early date it was also used as enAux. V. following a Gerund in -u)-ü, -p or -galı-geli with different shades of meaning. but usalliy ' to continue do (do something)' From a date as early at least as Uyğ. Chr. the Aor. **turur** later abbreviated to **tur/dur** etc. but no other part of the V. was used as a copula meaning 'is' and so replacing **erür** C.i.a.p.a.l. in SW Az., Osm., dur- in Tkm., Kaş.'s alternative form **tur** is prob. an error or dialect form. Most Turkish grammars and some dicts. discuss the various idiomatic uses of this V. at great lenght. **Türkü** VIII **anta kalmışı: yer sayu kop turu ölü yorıyur ertig** 'those of you who remained there all went to all sorts of countries and stayed or died (there)' I S 9, II N 7; the only other occurence is (gap) **turu** (gap) (SGC, 1972:529b-530a).

tut-t umak,yakalamak,korumak, muhafaza etmek

tut- 'to hold, grasp, seise', and the like C.i.a.p.l. sometimeswith idiomatic meanings The initial d- in early Osm. is not cofirmed elsewhere **Türkü** VIII **tut-** is common; e.g. (if you stay in the Ötüken mountain forest) **bengü el tuta olurtaçı sen** 'you will sit (on the throne) and hold the realmfor ever' I S 8 (SGC,1972: 451 a)

tutsık Dev. N./A. fr. **tut-** N.o.a.b. **Türkü** VIII (there has never been a better place that Ötüken mountains forset) **el tutsık yer Ötüken yış ermiş** 'theÖtüken mountains forset was the

place which controls the realm' I S 4; a.o. I S 10-11, II N 8 (**ölsik**) (SGC,1972:460).

tutun- Refl. f. of. **tut-** ; s.i.m.m.l. with a wide range of meanings. **Türkü** VIII T 25 (SGC,1972: 458).

tutuz- tutturmak, yakalatmak

tuygun kişi adı

tüketi tamamıyle, baştan sonuna kadar

tümen 10.000

tümen properly 'ten thousand(, but often used for 'an indetinitely large number'; immediately borrowed from Tokharain, where the forms are A tman; B tmane, tumane, but Prof. Pulleyblank has told me orally that he thingk this word may have been borrowed in its turn fr. a Poroto Chinese form *tman, or the like. ol wan 'ten thousand' (Giles 12,486) It became an early l.-w in mong. as tümen (Haenisch 154) annd in Pe. as tüman and other foreign languages, see Doerfer II 983, where the word is discussed at great lenght. S.i.s.m.l, but in some perhapb reborrowing fr. Pe. or Monf. **Türkü** VIII **bir tümen artuki yeti biñ** 17.000' II S 1 (SGC,1972:507b)

tün gece, geceleyin

tüpüt yer adı (Tibet)

türgi(törgi?)yer adı

türgiş kavim adı (Türgiş'ler)

türk kavim adı (Türk'ler)

türk orginally a N. meaning ' the culminating point of maturity'(of a fruit, human being etc.) but more often used as an Adw. meaning (of a fruit) 'wust fully ripe'; (of a human beings) 'in the prime of life, young, and vigorous'. It has been suggested that word is identival with the ethnoniy **Türk** and really means 'strong' in a general sense. The latest xposition of this theory is in Doerfer 11 888, an article of over. 11 pages giving a history of the ethnonym and unfortunately containgining several errors. The case against the theory, which is based on the fact that the original form of the ethnonym and unfortunately containing several errors. The case against the theory, which is based on the facts that the original form of the ethynonym was **Türkü** and that **türk** is never used in the generalized sense of'strong', is in Studies, pp. 84 11.; see also Clauson 'Tpe concept, of "stuenght" in Turkish', Nemeth Armağanı, pp. 93 ff., ankara 1962. Survives only? NC Kır. türük(SGC, 1972: 542b)

tüş- düşmek

tüş (d-) has a general connotation of movement downwards both voluntray, 'to settle (somewhere); to dismount; to retire, withdraw (to something)'. S.i.a.m.l.g. with minor phonetic changes, and soma extensions of meaning; düş- in NE Tuv.; SW Az., Osm., Tkm. An early m.-w in Hungarian as döl- **türkü** VIII **ol at anda tüşdi** 'that horse fell there I N 4: (the enemy) **ögüzke tüşde** 'fell into the river' T 16 **ben evgerü tüşeyin** 'I am going home (to stay there)' T 30 (SGC, 1972: 560).

tüz barışık, uyumlu

tüz (d-) 'level. flat, even', with some extended meaning like 'equal'. S.ia.m.l.g.; usually as **tüz/tüs SW Az., Osm. Tkm** düz; the Tkm. forms suggest that Kaş's alternative spelling **tüz** sugges that Kaş's alternative spelling **tüz** is prob an errar, due to the voiced final **Türkü** VIII (the rulers and ministerb were wise and though) **begleri yeme bodunu yeme tüz ermiş**' both their

begs and their people were orderly' I E 3) (SGC, 1972:571).

tüzsüz itaatsiz, uyumsuz, kavgalı

tüzül- anlaşmak, ilişkileri düzeltmek

tüy- (d-) 'to perceive , notice, feel', and the like. S.i.a.m.l.g. except NE; SW Az., Osm., Tkm. **duy-** **Türkü** VIII (we crossed the Artiş river and approached the enemy) **kelmişi alp tedi tuymadı** 'they said "it would be diffficult for them to approach" and did not notice us" T 38 (SGC, 1972:567b)

U

u uyku

u 'sleep'; the Dev. V.is exceptionally **udı** which suggests that this word may originally have been ***ud**, **but that word is nowhere noted in thissense; not noted later than XI.** Türkü **VIII** uda basdumuz ' we surprised ... in their sleep' I E 35, 37; II E 27; **uka basdımız** T 27 (SGC,1972: 2a)

u- muktedir olmak, yapabilmek, edebilmek

u-daçı erti (BK D 19)

u- there are a few early occurrences of this verb as an ordinary finite verb meaning 'to be capable' and the like, but it is normally used as an Aux. verb following a verb in the Gerb f. **-u/-ü**, or less often **-galu/-geli** , meaning 'to be able'. Even in thessense the word is rare after XI except in the Neg.f. The Pres. Partacap **ugan,** however, used as a N./A. meaning "God; Almightly' survived rather longer. The later history of the Neg. f. is discussed by Mal. in USp., pp. 224-5. Briefly the Ger. suff. **u-/-ü** and **u-** coalesced' to produce **-uma/-üme-** the 'Impossible' f. of the verb. This stage was reached in Osm. in the early medieval periad, but later, probably as the result of a general tendency to 'unround' round vowels, this became **-ama-/-eme-** producing such forms as Osm. **seveme-** 'to be unable to lave'. It has been suggested that in such forms the **-a-/-e-** is a reduced form of. **al-** which is used as an Aux. verb in the same sense in some languages, but this is improbable. It is more plausible that the Osm. Continuous Pres. Suff. **-uyor** (not subject to phonetic hormany) is a survival of the positive form of **u-** **Türkü** VIII etinu yaratunu umaduk 'because they could not arganize themseleves (Hend)' I E 10, II E 9; **usar** 'if possible' T 11 (SGC,1972: 2a-b)

uç- uçmak; vefat etmek

uç- basicalll 'of a bird) ' to fly', with various metaph. extensions. The oldest is, an honorofic (of a superior), ' to die'; others ade 'to ge with great speed; to disappear; to twitch; (of colours) to fade', and at any rate in recent Osm., 'to be dissolute'. C.i.ap.a.l. **Türkü** VIII **Kül Tegin...uçdı** 'Tül Tegin .... ided' I NE; **eçim xağan uça bardı** 'my (paternal) uncle, the xağan, died' II E 20 (SGC,1972: 19b)

uçuz (ucuz)basically 'not requring effort' hence in the earliest period (of actions) 'easy(, of persons 'not worthy of respect', and of concerete obwects 'easy to get' and so 'cheap, worthless 'Survives only (?) in NW **uçuz/uçsuz** RI 1328, 1330, 1729, 1732, 1738 and SW Az., Osm., **ucuz** Tkm. **ucuz** 'cheap, despicable' and the like **Türkü** VIII **yuyka erkeli toplagalı uçuz ermiş** 'when a ting is thin it is easy to crumple it up' T 13 (SGC,1972:32a)

ud 'to follow'. with metaph. extensions ' to cunform to; / of a garment) to fit', and the like There is no doubt ou the existence of this verb. which survives as **uy-** in SW Az., Osmb, Tkm., and some NW languages, but the only forms noted in the early period are the Gerund **udu** used as an Adv. sometimes meaning 'then, thereafter' and, in Kaş., the Intin. **udmak** (*siv?*) used as a noun. Another form ocurs in KB and more in Tef. **Türkü** VIII **Elteriy xağan kazganmasar udu ben özim kazganmazar** 'if Elteriş Xağan had not striven to succeed' (there would never have been a (Türkü) realm or people) T 55 (SGC,1972:38a).

udar kişi adı

udıma- uyumamak

udlık uyluk, kalça

u.-in (KT D 36)

udlık 'A.N. (Cone.N.)fr. **ud,** which suggest an original meaning of a woint of beet' but in practice 'thigh' of any man or beast Survives ony (?) in SW Osm., Tkm. **uyluk** cf. **1 but Türkü** VIII (of a horse) **udlukın sıyu** 'breaking its thigh-bone' I 36 (SGC, 1972:55)

udusık Invans. Dev. N. fr. **udı-** 'sleep' N.o.a.b. **Türkü** VIII (When I heard this news) **tün udısıkım kelmedi** 'sleep did not cole to me at night' T 22. (SGC,1972:71).

udşur- kovalamak

u.-u sanç- (KT D 36, K2)

uduşur- Caus. f. of **uduş-** N.o.a.b. The word concerned has hithorto been misunderstood; Thomsen connected it with **utru** and translated it 'in theencorter'; Atalay derived it directly from **uduş-** which is morpholigically dificultly; Malov followed him But to take it as a Ger. of the Caus f. of **uduş-** gives it exactly the right sense. As such, the wrd is Hap. leg. but the parallel Caus. f in **-tur-** survives as **uyuştir-** in SC Uzb. and prob. elsewehere. **Türkü** VIII **bir erig okun uru eki erig uduşuru sonçu** 'he shot one manwith ar arrow and speared two men sending them one after the other' I E 36; similar phr. IN2.

uduz YT idare etmek WR idare etmek TT sevk etmek, liderlik etmek, HNO.sevketmek idare etmek,

uduz- Caus f. of **ud-**; 'to lead, or conduct (someone Acc.)' N.o.a.b. **Türkü** VIII **yeti yüz kişig uduzığma uluğı şad erti** 'their chief, who led the 700 men, was a şad' T 5 **könlüñçe uduz** 'lead them as you think best' T 15 (SGC,1972:74.)

ugraklat- Hap. Leg.; Caus. Den V. fr. ***ugrak** (Cf **ugrag**); presumably to choose an opportune moment', or possibly 'to appoint a rendesvous'. Hitherto read, unconvincingly as two words. **Türkü** VIII (I said, 'if we go by that roed, it will be possible'. I thought and made a representation to my xağan. I set the army in motion. I said, 'make the men mount their horses'. I croosed the Ak Tarmal and) **ugraklatdım** 'chose a favourable moment' (and making them go on horseback beat down the snow) T 24-5).

uguş boy, kabile, grup

ulayu önce, ilk önce ve

u. iniygünüm (KT 1, Bk K 1)

eki şad u, iniyigünüm

ögüm katun u öglerim eklerim

tunyukuk boyla baga tarkan u buyruk..

başlayu u.

udlık Ger. of **ula-** used as an Adv.; cognate to ulau Survives only (?) in NE Tuv. **ulay ulay** 'continuously, one after the other' Pal. 421. See **ançulayu Türkü** VIII **ulayu** 'all together, **en bloc'** quelifies the following noun; (Listen) **ulayu iniygünim** 'all of you my younger brother' (my sons, my clan, etc) I S 1, II N 1; (my mother)**ulayu öglerim** 'all my stepmothers' (etc.) I N 9; o.o. I N 11; II S 13; II S 14 (SGc,1972:154 a).

ulug ulu, çok büyük

'big, great', phsically and matph., including such ussages as 'grand (father); eldest (son)'. Prob a basic and not a P.N./A in **-lig** . since it has no semantic connection with **u** and cannot be derived fr. **u** C.i.a.m.l.g. but but in SW. while **ulı** is the standard word in Tkm., it has been almost entirely displaced by **böyük (bedük)** in Az. and **büyük** in Osm. **See** Doerfer II 536. **Türkü** VIII **ulug** 'great' (army, battle, ceremony) I E 28, 40; II N 10, E 34; **ulug oglum** 'my eldest son' II S 99 (I myself have eçcome ald and) **ulug boltım** 'senior, advanced in years' T 56; o.o. T 5 **(uduz)**. (SGC,1972:135b).

uluş şehir

bukarak u. (KT K 12)

uluş has a curious history; originally it meant country in a geographical sense, as opposed to **1 el** q.v.) with it political implications, but it began to be associated with the names of citis, and by XI in some languages it emant 'city' rather than country'. An early l.-w, in Mong., where it became ulus to camply with Mong. phonetics and acquired a political rather than a geographical sense. It was originally used for the largest political unit konuwn, the Mong. empire (see XIII below). and when this was split into four between the four sons of Cingis it was used for eachof these four parts, e.g. 'the ulus of Çagatay'. Then, since the Mongols thought more in terms of peoples than of territories, it came to mean 'a confederatign of peoples (el), the peoples being divided into 'tribes' (aymağ), the tribes into 'clans' (boy), and these into families (urug). All these words, except perhaps the third, were Turkishand the second, forth, and fifith have a continuous history in Turkish, but the first had so completely lost its original meaning that when it was reitroduced into Turkish it appeared in its Mong. form **uluş** (not **uluş**) and with its Mong. meaning **Uluş** seems to survive only in NW Kar. L. R I 1697; in all other language groups (except NC where it is obsolete) it is **ulus** 'nation, people, tribe', and the like. **Türkü** VIII (in the list of foreign powers represented at Kül Tegin's funeral) **Buxarak uluş** 'the country of the Bokhariots' (prob. in Inner Mongolia, not Bokhara itself, see S.G. Klyashtorny, Drevnetyurkskie runickeskie pamyatniki, Moskow, 1964 pp. 126 ff.) I N 2 (SGC.1972: b).

uma- muktedir olmamak, yapmamak, edememek

umay tanrıça adı

u. teg ögüm katun

umay originally 'placenta, afterbirth'; also used as the name of the (only?) Turkish goddess, whose particular function was to look after women and children, possible because thes obwect was supposed to have magic quamities. Survives, more or less in the second meaning, in NE Şur **umay** R I 1788; Khak.

umay (sic) and NC Kır. **umay**; the last also means ' a mytical bird that builds its nest in the air', but this ismerely a corruptuin of Persian **humay Türkü** VIII (my younger brother grew to manhood) **umay teg ögüm katun kutına** 'under the auspices of my mother who is like (the goddess) Umay' I E 31; a.o. T 38(SGC,1972: 164b-165a).

ur- vurmak; taşa yazmak

ur- distinguishable from **or-** by its short vowel and Aor. **urur** c.i.a.p.a.l. From the earliest period it had twodistinct meanings liked by the fact that both involve use of the arms; (I) ' to put (something Acc., on something Dat. or Loc.)' (2) 'to strike (someone or something Acc.), from which, esp. the first, a wide range of idiomatic meanings has developed. Those scholars who have tried to discriminate between these two meanings (e.g. Prof. Pelliot) by spelling (1) or-and (2_ ur- were unquestionably mistaken **Türkü** VIII **yelme kargu edgüti urgl** 'set up a proper (system of) reconnoitring patrols and watch towers T 34; a.o. I S 10- 11, II N 8 (ölsik)-yarıkınta yalmasınta yüz artuk okun urı '(the enemy) hit him with more than a hundred arrows on his armour and quilted coat' I E 33; o.o. I E 36 (SGC,1972:194b).

urı erkek

urı 'male child, son; unlike **ogul** exclusively masculine. Not noted later than Xak., but common until then. **Türkü** VIII **beglik urı oglın kul kılu** 'their sons who were fit to be begs they made slaves' II E 7 (and I E 7 with bolu in error for kılu) ; a.o. I E 24, II E 20 (SGC,1972: 197a).

urutur- hâkketmek, nekşettirmek

urutur-

urugsırat- dölsüz bırakmak, zürriyetsiz bırakmak

uygur kavim adı

uvut 'modesty, shynes'; partically synonymous with **uyat** , q.v., with it is ofteh used in Hend.; nearly modern languages use **uyat** in this sense and there does not seem to be any certain survival of this word except in SW xx ANat., but SE Türki **uvat** Shaw; **uvat** BŞ; **ubat/uvat** Jarring seems to hreserve some memory of it. Sometimes transcribed **ovut** , but uvut is vertainly correct, cf. **uvtan-uvutlug**. Türkü **VIII anıg uvutı yeg** 'modesty in a pure man is better [than pride] T 37 (SGC, 1972: 6b-7a).

uz süs, tezyinat, desen

u.-ug (BK G-B)

üç üç

üç- 'three'; c.i.a.p.a.l. with some variations of the final consonant. **Türkü** VIII and VIII ff. Common.

üç kurıkan kavim adı

üçün için olduğundan

üçün one of the four primeval Turkish Post Positions (see K.Gronbech, **Der türkische Sprachau, Kopenghagen,** 1936,p.35), and one of the two never used as an Adv. After a noun 'because of, for the sake of, for' after a verb usually 'because', less often'in order to'. The form of the verb to which it is attached varies, even within the same text, apparently without affecting the meaning the meaning. ee v. G. ATG, para 301. C.i.a.p.a.l., consistently as üçün and the like; Yakut isin, Pek, 967 and Osm. içün/için(from about XVI ?) being comparatively recent aberrations. **Türkü** VIII **tanrı yarlokadukı üçün özüm**

kutum bar üçün 'because heaven so decreed, and because I myself enwoyed the favour of heaven" I S 9, II N 7; **anı üçün** 'because of that' I E 3; **begleri bodunı tüzsiz üçün** 'because their egs and common people were undisciplined' I E 6; II E 6; and many o.o. in I, II, T. (SGC, 1972:28b)

üçünç üçüncü olarak (KT D 33, K 6)

ügüz ırmak, nehir

ükü̧ çok

ükü̧ N./A.S. fr. **ük-** q.v. Vrey common i the early period but surviving only (?) in SW XX Ant. **ögü̧** 'many' SDD 1105. **Türkü** VIII **ükü̧ türkü bodun öltig** 'many of you Türkü people died' I S 6, II N 5; nine o.o. in I,II, T. (SGC,1972:118a).

ülüg talih

ülüg Dev. N. fr. **üle-** 'share, part', (in the sense of one of several equal shares or parts); hence, metaph, 'distiny, fate'. Less common in moddern times than the syn. word **ülü̧** but survives in NE (several dialects) **ülü** RI 1850; Tuv. **ülüg** and, with a wide range of meanings SW xx Anat. **ülü** SDD 1430 **Türkü** VIII T4 (2 **atıg, yadag**); **ülüg**: (?sic, not **ölügi**:)ança ermiş eriŋ ' hi fate was presumbly this' (he attecked the enemy alone and was killed).(SGc,1972:142b)

ürüŋ beyaz

ürün 'white' in a generalsense, 1 ak Ver common down to XI but almost obsolete there after. Survives in Yakut **ürün** 'white' (Pek. 3187). and perhaps. NC. Kır. **ürün baran** 'dawn' and SW xx Anat ürün 'milk, yogurt SDD 1436 Sporadic Uyğ. spelling **yürün** are unlikely to represent an earlier form **Türkü** VII **ürün kümüşin** 'his white silver II N 11; a.o. T 48 (**altun**) (SGC.1972:233a).

üze üstte, yukarıda; üzerine; gereğince

üze originally an Adv., 'above, on high', also used as a Postposn. w. the unsuffixed case, or occasionally. Loc., of N.s. and Gen. of Prons., meaning 'above, upon, on'. In Uyğ., it developed some rather different meanings, in soma cases being used Survives only (?) in some cases being used partically as a substitute for the Instr., case. Survives only (?) in SE Türki Üze. Jarring 328. It was replaced almost everywhere in the medieval period by **üzere** with Suff. -re;, This word is first noted in(Xak. XIII) Tef. 337; Çağ. XVff. San. 73v.23; Kıp :xu Hou. 26,20 and Osm. XIV TTSI 754, etc. and in one form or another, s.i.a.m.l.g. **Türkü** VIII **üze** is common both as Adv. and as Postposn., e.g. I E 1, II E 2 (**asıra**)- (my ancestors ruled) **kişi oglunda üze** 'over the childeren of men ' I E 1, II E 3;(**tarduş bodun üze şad ertim (II olurtum)** 'I was (enthroned as) şad over the tarduş people' I E 17, II E 15 (SGC,1972:280b).

Y

yabgu yüksek bir unvan

y.-g(KT D 14, BK D 12)

y.-sin (BK D 28)

yabgu: a title of great antiquity, certainly going back to the Yüeh-chih, that is before the Christian Era, whic has frequently been discussed by historians of Central Asia (for some refces, see Caf., p. 226) In the Türkü period it was, like **şad**, q.v.**yabğu:ğ şadığ anta: bermiş** 'then appoined the yabğu: and the şad 'IE 14 IIE12**kıl etmiş**

Yabgu: oğlı: ışvara Tağman Çor Yabğu inisi ' son of Al?etmiş Yabgu: and younger brother of Işvara: Tamğan Çor Yabğu' IIE 28 (sad; T41-2)

yuyka "thin' T13

yabız kötü, fena

yavız Dev. N.A. fr. ***yav-** basically 'bad' in every sense ofthat word, usually morally bad' but in Türkü rather ' in a bad wey, un favourably situated' or theb like; more or less syn.,w. **anıg yavlak,** but unlike them never means 'excessively, extremely'. S.i.a.m.l.g. w. phonetic changes, usually meaning 'bad' but with odd evolutions of meaning in some languages, e.g. in SW Osm. 'grim', hence 'stern', hence 'efficient', hence 'good'. **türkü** VIII **yadağ yavız bolti** 'the men travellign on foot got into a bad way' II E 32; o.o. I E 26, II E 21 (**yavlak**) (SGC,1972: 882 a)

yablak fena, kötü; kötülük ,nifak,

yavlak apparently Dev. N.A. fr. a Den. V. fr. ***yav,** homophonous w. ***yav** , with a clear semantic connection w. **yavız** ; basically it meant 'bad, evil'. but by extension it sometimes came to mean practically 'excessively'; its semantic history is therefore parallel to that of **anig** q.v. Very common in the early period but not noted later than XVI. **Türkü** VIII **yavlak** occurs nine times in I and II meaning 'bad' sometimes with a hint of 'inadequate' or inefficient'; in I S 7, II N 5 there in an antithesis between **yavlak ağı** 'bad (or inadequate) treasures')gifts) and **edgü agı** in I E 5, II E 6 gead xağans were succeded by **biligsiz ... yavlak xağan** 'ignorant .... and bad (inefficient) xağans with **biligsiz . . . yavlak buyruk** (ministers')p similar connotation in I E 23; II E 19, 20; in I E 26, II E 21 **yavlak yavız bodun** seems to mean 'people in a bad way' (with no food or clothing); similar connotation in I E 39; II E 30; I N 7. 11 (SGC, 1972: 876b).

yabıt-bozguna uğratmak, hezimete uğratmak

yavıt-Causf.of **yavı**-'to weaken ' N.o.a.b. but fairy common in KE **Türkü** VIII **sügin anta sançtım yavıtdım** ' I routed his army there and weakened' II E 31 (SGC,1972: 879b).

yadag yaya, piyade

yadag ' on foot' (as opposed to ' on horse back) S.i.a.m.l.g. except SE; NE Khak. **çazag Tuv. çadag NC Kır Jö** (Sic); Kzx Jayaw SS Uczb. yayov NW yayav/yayaw, etc. SW Az Osm. **yaya Türkü** VIII **yadag sügin** 'their infantry 'as apposed to **atlıg sügi** 'their cavalry') II S 1; (two-thirds of them were mounted) **bir ülügi yadag** 'one-third foot' T 4; **yadagın** 'on foot' I E 28, 32; T 25; a.o. II E 32 (**yavız**) (SGC, 1972: 887a-b)

yagı düşman

yagı'enemy, hostile'. A First Period l.-w in. Mong as dayin Haenisch 34); s.i.s.m.l. in NE, NC, NW asyow/ yu/jaw/jo; etc. SC Uzb. **yov**. in SE, SW. replaced reborrowing from Mong. **Türkü** VIII **yagı** is common e.g. **tört bulun kop yagı ermiş** 'all four quarters of the world wee hostile I E 2, II e3. (SGC,1972:808a).

yagısız barışık, dost

yagız yağız, kara yağız

yagız 'brown'; originally epithet of the earth, as opposed to the blue (**kök**) sky, It i therefore prob. a Dev. N.A. fr. **yağ-** and originally

meant 'poured upon, saturated' and so 'brown'. Later used for the colour of a horse's coat or a man's dayir (Hacnisch 34; now obsolete) and used in the Secret History () as the name of a horse; (2) in the phr. dayir etügen 'the brown earth', mistranslated 'great earth' in the Chinese tranlation. Survives only (?) in SW Osm. **yağız** of a, horse darkish brown' (and **kara yagız**'very dark brown, almost black'). Cf. **yazığ, Türkü** VIII **üze kök tengri asra yağız yer kılındukda** 'when the blue sky was created above and the brown earth beow' I E1, II E2 (Kül Tegin) **Az Yagızın binip** 'riding his dark bay horse Az' I N5,8. (SGC,1972:909a-b).

yaguk yakın(KT G7,BK K5)

yaguk Dev.N./A. fr. **yagu:-** 'near: neighbour; neighourhood; relative', and the like.

yagru yakın

yagru 'near'; apparently a Directive f. in **-ru;** if Kaş. is right in saying that this was originally **yakru** then the basemust be 2 **yak,** which wolud then be not a jinging prefix to **yaguk** but a N. homophonous w. 2 **yak-** but the supposed form yakru prob. rests on a false etymology fr. Ar. and the Türkü form is **yagru** ; the basis is more likely to be ***yag,** which wolud also be the basis of **yagu-Türkü** VII (thus the Vhinese drew people near (**yagutur**) them) **yagru kondukda** 'when they had settled down near (them)' I S 5; (grorant people accepted this argument and) **yagru: barıp** 'when near (them)' I S 7, II N 6. (SGC,1972:905a-b).

yagut- yaklaşmak

yagut- Causf. of. **yagu-** 'to bring (something Acc) near (somethgn dat.)' and the like. Survives only(?) in NE Alt. Tel. yut- NC Kır. jut- Kzx. juwıt- Cf. 1 **yakur- Türkü** VII (the Chinese, by flattery and bribes) **urak bodunıg ança: yagutur ermiş** 'thus brought distant the horse (etc) near to them' I S 5, II N 4. (SGC, 1972:899b).

yalabaç elçi

yalavaç /yalawaç/yalavar an Iranian l.-w.; **vaç/-vaç** is an Iranian word meaning 'voice', see **sanduvaç' var** too is Iranian Sff., .ut the first part is not yet identified and the word has not been fonud in any Iranian language. It might. bu (Iranian) Iranian language. It might be (Iranian) Xwarazmain. Originally 'a diplomatic envoy from one ruler to another ambassador'; adopted in Manichaen and Moslem terminology for 'Propnet', i.e. God's envoy to mankind; tha Ar. word al-rasil has both meanings which causes some ambiguity, both prob in the medieval period it was used only for 'Propher'. N.o.a.b.; cf. **elçi arkış savçı Türkü** VIII II E 9.

yalıñ yalın, çıplam

yalıñ Dev. N.A. fr. 2 ™yal-; 'naked'. Survives in SW Az. **yalın** ; Osm. **yalıñ**, and in soma other languages, e.g. Tkm. ab **yalıñ** or more often yalañaç (***yalangaç**) w. the usual phonetic changes. **Çıplak** the commoner word for 'naked' in Osm. (Az. **ıplak**) is first noted is Tkm. xv in Tuh. **türkü** VIII **yadagın yana kelti** 'they come back on foot and naked' I E 28,II E 22.

yalma kaftan

y.-sınta (KT D 33

yalma: perhaps Dev. N. fr. **2 *yal-** a thich quilted coat; linen armourt (?)'. N.o.a.b.;a l-w. in Pe. as yala and ar. as yolmoq both as a specifically Turkish grament, although actual translationb vary. **Türkü** VIII I E 33 (**ur-**) **Xak. xı** yalma al-yalmaq; the Persians took (the word) from the Turks and said yalma (with-h); then the arabs took it from the Perisans and said yalmaq turning the ha into qaf, just a they 'said yalamq for (Pe) kanda and yaraq (MS. yarq) for (Pe.7 yara yalmaq is mertioned in a verse by 'Dû'l-rumma (quoted); there i no ona who says that theTurks took it from the Perisans. (SGC,1972:929a).

yamtar kişi adı

yan- dönmek

yan- 'to turn back' (Intrans) and the like S.i.a.m.l.g.except NW w. the usual phonetic changes. **Türkü** VII (the kırgız people submitted and) **yantımız** 'we turned back'.... **kırkızda: yantımız** 'we turned back from the Kırkız' T 28-9; a.o. T37. (SGC,1972:941b).

yan- 'to threaten (someone Acc.) Survives only (?) in NE Bar. **yanı-** R III 85: NW Kaz. **Korkıt- türkü** VIII (I sent out long-distance parols, I established a watch- tower at Arkuy (?) and) **yanıgma yagığ kelü bilirtim** (stone much damaged, trancription not guaranteed)' I came and reported (the approach of) the theatening anamy' T 53. (SGC,1972:942a)

(stone much damaged, trancription not guaranteed)' I came and reported (the approach of) the theatening anamy' T 53. (SGC,1972:942a)

yañ - 'rout' or the like; as such n.o.a.b., but I **yay-** may be later f. **Türkü** VIII (the Oguz attacked us ...) **anta sançdım ya--dım** 'I broke up and routed them there' II E 32-3; (the Türkü people let their feet waver) oza **yaña keligme sözin agıttım** ' I rallied their army which was escaping in disordar ' II E31; (the Oğuz attacked us ...) **sünüşdimiz teñri yarlıkadı: yañdımız ögüzke tüşdi yañduk yolta yeme ölti;** 'we fought heaven favoured us we routed them; they fell into the river and died on the road of their rout T 16; o.o. I E 23, II E 19 **(elet)**; I E 34; T 41. (SGC,1972:942a-b)

yana yeniden, tekrar(KT D 10, 21, 38, 40; BK D 9,K10)

yana Ger. fr. 1 yan- fr. the earliest period used both (1) as an Adv. emaning 'again' esp. in such phr. as **yana** yan 'to turn .ack' again'; (2) as a Conjuction 'and again', sometimes hardly more than 'and' During the medieval period and even earlier, perhaps i flienced by **yeme** which is almost syn., it became **yene** in some languages. It survives in SE Türki yana/yine/yene.(SGC,1972:943a).

yantur- döndürmek, geri çevirmek

y.-u (KT K 11)

yantur- Caus f. of 1 **yan-** 'to bring .ack, turn back, give .ack', and the like. S.i.a.m.l.g. w. the usual phonetic changes except NW. See also yanturu **Türkü** VIII (we reached the Iron Gates and) **yanturtumız** 'brought (the army) back again' T45.947b-948c)

yañıl- yanılmak, hata etmek.

yañıl- 'to err, make a mistake, commit a fault', and the like; morphologically a Pass f. , but the only trace of a supposed V. **yañ-** 'to

yetti (yeddi) 'seven'b There is no doubd that the medial consonat was originally double. cf. **ekki** q.v. **C.i.a.p.l.** The original voiced consonant survives in the Kıp. forms listed below and in SW Az. **yeddi** ; Osm. Tkm., **yedi**; and thi double consonant in SE Türki **yette** BŞ 648,**yetü** Jarring 155; SC UZb. NW Kumyk SW Az, yeddi. For the -e- cf **yetmiş Türkü** VIII over a dozen occurrences, **yeti** commoner than **yeti** (SGC, 1972: 886a).

yitinç yedinci

yitür- yitirmek, kaybetmek

yitür/yittür- Caus f. of yit- 'to lose: to clause to stray', and the like. Survives in NE Tuv. **çidir.**: NC Kır. **jitir-**; Tkm. **yitir- Türkü** VIII **I E 7, II E 7 (**id-) (SGC, 1972: 893 a).

yog cenaze töreni

yogan kalın ağır (BK G 15)

yogçı yasçı, yas tutucu

yogla- yas tutmak

yok yok

yok yok; değil

yok Dev. N./A. in -k fr. ***yo** cf. **yod-** with a variety of uses. Like bar, q.v., of which Kaş. describes it as the opoposite, it is most commoly used as the Predicate of a sentence, with the Subject stated or inferred. As such it is of the nature of a V. but canot be conjugated and so must be supplemented by an Aux. V., **1 er** or the like, if a mood or tense form is required. It is occasionally used as an Adj. meaning 'having nothing', generally in association w. another Adj. e.g. **yok çıgay** 'destitue', and even less often as a N., either by itslf in such phr. as **yokka sanmaz** 'is not considered to be nothing', or in association w. another N., e.g **yok yodun C.ia.p.a.l. w.** the usual phonetic change. **Türkü** VIII yok is common- (I) **as a quasi-V.** ol amtı anug yok Türkü xağan 'if now that Türkü xağan, who is free from harm' (settles in the Ötüken mountain forest) **eltebüü yok** 'there will be no trouble in the realm' I S 3, II N 2; (2) ditto w. Aux.V. **Ötüken yışda yeg idi yok ermiş** 'there was positively noting better than the Ötüken mountain forest' I S 4, II N 2; **Türkü bodun yok bolmazun** 'may the Terke people not cease to exist' I E 10, II E 10; **Kül Tegin yok erser** 'if it had not been for Kül Tegin ' I N 10; (3) as Adj. I S 10, II N 8 **(çıgan)**; qualifying a V. **ol sügg anta** yok **kısdımız** 'we annihilated that army there I E 34; (SGC, 1972: 895 b)

yokad- yok olmak

yol yol

yolagçı öncü

yolı kez, kere, defa

yolluğ kişi adı

yorı yürümek

yorıt- yürütmek, ilerletmek

yuğur- yoğurmak

yulı- yağma etmek, yağmalamak

yurç kayın birader

yurç 'one' wife's younger brother, junior brother- in law. Survives in NE Bar. yurdzu Tel yunçu R III (31; Khak çurçu Tuv. çurju 'junior brother in law: or sister in- low'. Other languages use phr. containing **kadın Türkü** VIII I E 32 (**elig**) O. Kır. (SGC, 1972: 958 a)

yurt yurt, kamp yeri, konaklama yeri

yurt (yurd?) very rare in the early period Kaş's tranlation 'an abandoned camping site'

suits the early occurrences; but in the medieval period it vame to mean 'dwelling place, abode', without any implication of abandoment. and s.,i.a.m.l.g w. the usual phonetic changes and a wide range of meanings 'residence' a specific kind of felt tent, a community a country, one's own country' etc., **Türkü** VIII (the enemy attacked our camp (ordu) but Kül Tegin rufeused to give it up if he had, all you my womenfolk, uf you pad survives would have become slaves or) **ölügi yurtda yolta kaltaçı ertigiz** 'your corpses wolud have remained lying in the deserted camping- site or on the road' I N 9; (I led the army into the Shantung plain and to the sea; it pillaged twenty-three towns) **Usın buntatu yurtda kalur erti** (prob. a Chinese name and title , something like) 'Wu hsin tpe pen-ta -tu remained lying in his deserted camping-site T 19 (SGC, 1972 :958b).

yut açlık, kıtlık, kıran

yut- (-d)basically 'weather so severe that it kills livestock', with extended meanings for other things which cause losses of livestock, and even the death of human beings, like lack of grazing and epizootic (or epidemic) disease. A Second Period m.-w in Mong. as cut 'famine; epizootic or epidemic disease' (Kow. 2385) cud (Haltod 583), and in Russian as dzhut); S.i.a.m.l.g. except SW as yut/cut)cutwut. **Türkü** (When we spent thi winter at Amğa Konğı) yut boldı: 'there was severe killing weather II E 31 (SGC. 1972: 883 b)

yutuz eş, zevce, harem

yutuz n.o.a.b.; the contexts clearly indicate the meaning 'wife', not 'slave girl' as it has something been translated; the vowels were certainly back, but the first might be ither -o- or -u- Cf kişi **Türkü** VIII (I attacked the Toñut and captured) ogh: yunuzı 'their childeren and wives' (livestock and property) II E 24,; II E 38 (ditto the Oğuz?) II S 3, 4 (damaged?) (SGC,1972: 894 b)

yuvka

yuvka 'slender', insubstantial', and the like; al-dakık nad rakık. both usedto tranlate this word, are practically syn., and hard to distinguish in some places. S.i.a.m.l.g. in SE Türki **jupka** SC. Uzb. **yupka** SW. Az. **yuxa**. Osm. **yufka** Tkm. **yuka** elsewhere yuka(yukka/çuka/çuğa **and** the like **Türkü** VIII **yuyka** 'thin' T 13 (**uçuz**; the word is quite clear on the stone, but y and v are much alike in Runic script and this is albost certainly a mason's amer for **yuvka**) (SGC,1972: 674 a).

yügerü yukarı, yukarıya

yügerü no doubt crasis of ***yükgerü** Directive f. of **2 *yük** cf. **yükse-** properly 'upwards' but with some odd meanings in Uyğ. N.o.a.b. **Türkü** VIII **közi yügerü körti** 'the eyes (of the revoicing people) looked upwards ' II E 2; a.o. I E 11, II E 10 (**kötür**) (SGC, 1972: 915 a).

yügür- koşmak, akmak

yügü- 'to run fast', of a man, horse , etc. and metaph. of other things. S.ia.m.l.ğ.; in NW Kk. **yüyür-** (Osm.yügür- obsolete) Tkm. **yüyür- Türkü** VIII **kañun suvça yügürti** 'your blood ran like water' I E 24.

II E 20; **kara terim yügürü** 'my black sweat running (down me)' T 52 (SGC, 1972: 914 b)

yükündür- baş eğdirmek, boyun eğdirmek

yükündür- Caus f. of **yükün-** n.o.a.b. **Türkü** VIII I E 2, II E 3, etc (1 başlıg) Çağ. xx ff, yükündür- Caus f: to make (something kneel in respect and greet', and metaph. 'ard kunanidan 'to order to present request', etc, San. 344v. 26 (quotn) (SGC, 1972: 914 a)

yüz 1 yüz (sayı)

yüz 'a hundred', sometimes used lesss precisely for 'a great many' C.i..a.p.l. w. the usual phonetic changes; in Çuv. **hçer (i.e. syer), Ash** XIII 105 **Türkü** VIII **yüz artuk okun** 'with more than a hundred arrows' I E 33; **yüzçe eren** 'about a hundred men' II E 37. (SGC, 1972: 983 a)

yüz 2 yüz, çehre

yüz(ü-) 'the face'. C.ia.p.l w. the usual phonetic changes; in Çuv. **mer** , 'apperance, beauty', Ash, IX 59; a first Period l.-w in Mong. as ni'ur (Haenisch 117) niğur (Kow. 649, Haltod 139); in some modern languages w. extended meanings like 'surface' and 'face'şıray (Mong. l.-w) Cf. **bet yüzüge: Türkü** VII (of the arrows) **yüziine** (so read) **başına bir tegmedi** 'not one reazhed his face or head' I E 33. (SGC, 1972: 983 a)

yüzüt- yüzdürmek

BİBLİYOGRAFYA

BİBLİYOGRAFYA

AALTO, P., RAMSTADT, G.J. and GRANÖ, J.G., "Materialien zu den Alttürkischen Inschriften der Mongolei", **JSFOu, LXI**, Helsinki, 1958, s. 3-91.

AKSAN, Doğan, "Göktürk yazıtlarında söz sanatları Güçlü anlatım yolları, **TDAYB-1990**, Ankara, 1994.

_____, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**,TTK. Yay.:439/3, Ankara, 1990.

ARAT, Reşit Rahmeti , " Dil meselesi ve Türk Dili ", **Türk Kültürü III**, Ankara 1965.

_____, " Türkçenin meseleleri: Dil tabii bir varlıktır ",**Türk Kültürü I, S.3** Ankara 1963.

_____, " Uygur Alfabesi ", **Makaleler**, Ankara 1987.

AYDAROV, G., **Yazık Orkonskih Pamyatnikov Drevnetyürkskoy Pis'mennosti** VII veka, Alma-Ata 1971.

BANGUOĞLU,Tahsin , "Eski Türkçede bazı adlar üzerine" **X.Türk Dil Kurultayında Okunan Bildiriler**, 1963'ten ayrıbasım TTK Bas., Ankara, 1964.

BOMBACI, A., "On the ancient Turkic title Eltäbär", **Proceedings of the IX-th Meeting of the Permanent International Altaistic Conference**, Naples 1970.

CAFEROĞLU, Ahmet, "Tukyu ve Uygurlarda han unvanları", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul, 1931, 105-119.

CLAUSON Cerard, **Turkish and Mongolian Studies**, 1962.

_____, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Centry Turkish**, Oxford 1972.

_____, The Ongin Inscription, **JRAS 1957**, 177-192.

_____, "Some notes on the Inscriften of Tonyukuk", Studia Turcica, Budapest 1971, s 125- 132. ; Türkiyat Mecmuası, XVII, İstanbul 1976, s. 141-148).

DURAN, Suzan, "Türkçede cihet ve mekân gösteren ek ve sözler", **TDAYB 1956**, TTK Bas., Ankara 1988.

EMRE, A. Cevat, **Türk Lehçeleri Mukayeseli Grameri:Fonetik**, İstanbul 1949.

ERCİLASUN, A. Bican, "Köl Tigin yazıtı bir nutuk metni midir?,**TDAYB-1990,** Ankara, 1994.

_____, "Bir Kişi Yañılsar Oguşı Bodunı Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş (KT, G6=BK,K4) İbaresi Üzerine", **TDAYB-1993**, Ankara, 1995.

_____, "Bilge Kağan Taşının Kuzey Cephesinin İlk üç satırı üzerine bazı düşünceler", **Türkoloji Kongresi** Cilt:I, 1985.

_____, "Bir kişi yañılsar Oguz Budunı Bisükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş (KT, G6=BK, K4) İbaresi Üzerine, **TDAY-B**.

_____,"Köl Tigin yazıtı bir nutuk metni midir?" **TDAY-B 1990**, Ankara 1990.

ERGİN, Muharrem, **Orhun Abideleri,** İstanbul, 1970.

_____, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1983.

EROL, Aydil, **Adlarımız**, TKAE. Yay.:124, Ankara, 1992.

GABAİN, A. Von , "Eski Türkçe", **Tarihî Türk Şiveleri**, (Mehmet AKALIN) Ankara 1979.

_____, **Eski Türkçenin Grameri** (Çev.Mehmet AKALIN), Ankara 1988.

_____, Eski Türkçenin yazı dili, **TDAYB** 1959.

_____, **Altürkische Grammatik Leipzig**, 1950.

_____, Altürkische Sheibkultur und Druckerei, **Fundamenta I**, 1964.

GİRAUD, R., **L'Inscription de Bain**-Tsokto, Paris 1961.

GRÖNBECH, K., **Türkçenin Yapısı**, (Çev. Mehmet AKALIN), Ankara, 1995.

GÜLENSOY, Tuncer, "Eski Türk ve Moğol Şahıs Adlarının Cumhuriyet Dönemindeki Görünümü, **IX türk Tarih Kongresi**, Ankara:21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, TTK Bas., Ankara 1988.

_____, "Orhundan Anadolu'ya Türk Damgaları ve Folklorumuzdaki İzleri, **II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri,** 7-9 Mayıs 1983, Eskişehir, Nisan 1987,.

_____, "Göktürk anıtlarının altayistik açısından değerlendirilmesi, **TDAYB-1990**, Ankara, 1994.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, **Türk Dilinde Edatlar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Öğretmen Kitapları Dizisi:193, İstanbul 1992.

_____, **Yapı Bakımından Fiiller**, Kültür Bakanlığı Yay., Kaynak eserler Dizisi:47, Ankara 1991.

HAZAİ, G., "Sur un passage de L'Inscription de Tonyukuk", **Turcica Revue d'Etudez Turques**, II, Paris 1970, s. 24-31.

HAZAİ, G., "Zu einer Stelle der Tonyukuk Inschrift", **Sprache, Geschicte und Kultur der Altaischen Volker, Protokollband der XII. Tagung der PIAC 1969 in Berlin,** 1974, s. 265-269.

İNAN, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 1954.

KAFESOĞLU, İbrahim, " Gök-Türk Hakanlığı ", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976.

KATAR, Muzaffer, "Orhun yazıtlarındaki iki problem tümcenin çözümü," **Türk Dili** (Nisan 1996).

KİYAŞTORNİY, S.G., "Tonyukuk-Aşide yuan'çjen", **Türkologiçeskiy Sbornik**, 1966, s. 201-205.

KORKMAZ, Zeynep, "Göktürkçede isimden fiil üreten ekler ve köken yapıları üzerine",**TDAYB-1990,** Ankara, 1994.

_____, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1992.

KÖPRÜLÜ, M.F., Eski Türk ünvanlarına dair notlar, **THITM,** II. 1939.

LAZSLA, F. Dokuz Oğuzlar ve Kök-Türkler, **Belleten say. 53**, 1950.

MALOV, S.E., **Pamyatniki Drevnetyürkskoy Pis'mennosti, testi i issledovaniya**, Moskova- Leningrad 1951.

MORI, M., "A-shih-tê Yeanh-Chên ve Tonyukuk", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, VI1-4,** İstanbul 1973, s. 87-93.

ORKUN, H.Namık, **Eski Türk Yazıtları, I-IV**, İstanbul, 1936, 1941.

ÖGEL, Bahattin "Gök-Türk Yazıtlarının Apurım'ları", **TDAY-B** .

ÖZTUNA, Yılmaz **Büyük Tarih Ansiklopedisi C.1.**

RADLOFF, W., **Die Alttürkischen Inscriften der Mangolei**, Ersla Lieferung, St. Petersburg 1894.

_____, **Die Alttürksichen Inschriften der Mongolei**, Neue Folge, St. Petersburg 1897.

_____, **Atlas de Altertumer der Mongolei,** Petersburg-1892-1899.

_____, **Die Alttürkische Inschriffen der Mongolei**, Zweili Folge, St Petersburg 1899.

Radloff, W, **Die altürkischen Inschrifen der Mongolei**, Nene Folge, St. Petersburg 1897.

SÇERBAKA.M. , "O secetanii odça: borça v runiçeskih nadpisyah", **Sovetskaya Tyürkologiya**, 1975/6, s. 88-90.

SERTKAYA, O. Fikri, **Göktürk Tarihi'nin Meseleleri**, TTK Bas., Ankara, 1995.

_____, "Eki Türkçe TQO-TWWQ-TOG~TOOG "tuğ" kelimesi üzerine, a.g.e., s.217-224

_____, "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Köl Tigin ve Kül-İç Çor Kitâbelerinde geçen Oplayu Tegmek Deyimi üzerine" **Journal of Turkish Studies**. Vol 7, 1983 ,s.367-375; Ayrıca Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK yayını, Ankara 1995, s.

_____, "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Kül Tigin mi? - Köl Tigin mi?" **Türk Edebiyatı, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**, Kasım 1074, sayı:35, s.23-25. ; Ayrıca: **Göktürk Tarihinin Meseleleri,** TTK yayını, Ankara 1995, s.

_____, "The first line of the Tonyukuk monument", CAJ, XXIII, 3-4 (1979) s.288-291);Ayrıca **Göktürk Tarihinin Meseleleri,** TTK yayını, Ankara 1995, s.

_____, "Tonyukuk Kitabesinin İkinci Taşının Doğu Yüzü Hakkında Bazı Yeni Görüşler", **V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 1985,** cilt:2, s. 213-218.Ayrıca: **Göktürk Tarihinin Meseleleri**, TTK yayını, Ankara 1995.

_____, "A note on the adjectival campound kız koduz on the Tonyukuk monument", **Turcica, XI** (1979) s.180-186; Ayrıca: **Göktürk Tarihinin Meseleleri**, TTK yayını, Ankara 1995.

_____, "Der Name" Gross-rom=Byzanz" in the Kök Türkischen Inscriften", **Göktürk Tarihinin Meseleleri**: Ankara 1975 s.134-135; Türkçesi: "Büyük Roma (imparatorluğu)=Bizans" ın Köktürk yazıtlarındaki adı, **a.g.e.**, s.143-152.

_____, "Göktürk Tarihinin Meseleleri: "İnel Kağan mı? - "İni İl Kagan mı?"**Atsız Armağanı,** İstanbul 1976 s.397-409, Ayrıca: "Probleme der Köktürkschen Geschichte: Muss es "İnel Kagan" oder "İni il Kagan" heissen?" **Materiala Turcica**, Band 3, 1971, Bochum 1978, s.16-32; Ayrıca: **Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK** yayını, Ankara 1995.

_____, "Mega Profesöre Cevap (I)", **TD** 1993/I,S:397 s.313-325

_____, "Mega Profesöre Cevap (I)", **TD** 1993/I,S:498 s.393-404

_____, "Probleme Der Köktürkischen Geshicte:Muss es Çölgi Az eri oder Çük(l)üg iz eri heissen?", **Journal of Turkish Studies JTS**, Vol 3. 1979, s.291-294.Ayrıca : **Göktürk Tarihinin Meseleleri, TTK** yayını, Ankara 1995, s.

_____, "Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri", **TDAYB-1993,** Ankara, 1995.

STEBLEVAI.V., **Poeziya Tyürkov VI-VIII. vekov**, Moskova 1965.

TEKİN, Talat, "Bir öğretim görevlisine cevap", **Türk Kültürü,** 190, Ağustos 1978, s. 616 (40)

_____, **Tunyukuk Yazıtı**, Ankara 1994.

_____, **A Grammar of Orkhon Turkic**, Indiana University Publication, Uralic and Altaic Series, c.69, Bloomington 1968, s.231-238; s.243-248; s.249-253; s.261-292.

_____, **Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler**, Hacetepe Üniversitesi Yay., Ankara 1975. s.113-117; 134-242.

_____,"On a Misinterpreted word in the old Turkic Inscription", **Ural-Altaische Jührbücher** 1964. s.141.

_____, **Orhon Yazıtları**, Ankara, 1988.

_____, **Tonyukuk Abidesi**, Ankara 1995.

_____, "Göktürk alfabesi" **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları: XIV-41**, Ankara 1981, 27-37.

_____, "On Kök Turkic büntağı", **VaJ, VII, No.3 (Sebtember 1963)**, 196-198.

_____, **A Grammar of Orkhon Turkic**, Indiana University Publications, Bloomington 1968.

_____, "Köktürk Yazıtlarındaki deyimler üzerine", I-II, **Türk Dili**, c.6 (Ankara 1957), 372-374 ve 423-426.

TEKIN, Şinasi "Eski Türkçe", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1992, s. 79.

TEZCAN,Semih, "Tonyukuk yazıtlarında bir kaç düzeltme", **TDAY Belleten 1975-1976**, Ankara 1976, s. 173-181.

_____, "Gibt es einen Namen Kök-Türk wirklich?" **Türkische Sprachen und Literaturen, Band 29**, s. 357-75, Wiesbaden 1991.

THOMSEN, Vihh., **Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü İlk Bildiri Çözülmüş Orhon Yazıtları (Çev:Yedat KÖKEN)**,Ankara 1993.

_____, Dechiffrement des inscriptions de l'Orkhon et de l'Ienissei, notice preliminarie", **Bulletin de L'Academie Royal des Sciences et des Letters de Danemark, Copengahue 1893**, 285-299.

_____, Inscrihtions de L'Orkhon dechiffrees (=**MSFOu, V.**) Helsingfors 1896.

_____, "Turcica", **études concernant l'Inerprétation des inscriptions turques de la Mongolei et de la Sibérie (=MSFOu XXXVII)**, Helsingfors 1916, (Afh, 92-198)Ayrıca Türkçesi: R.H Özdem "Moğolistandaki Türçe Kitâbeler, **Türkiyat Mecmuası,** III, İstanbul 1935, s. 81-118.Ayrıca Almancası: "Alttürkische Inscriften aus der Mongolei, in ubersetzung und mit Einletung" (Çev. Hans Heinrich Schader)

TULUM, Mertol , "Orhun Yazıtlarında birleşik cümleler ve baş cümle ile yardımcı cümle ilişkileri", **TDAY-B 1990**, Ankara 1994, s.189-192.

TUNA, .O.Nedim, "Turkic Etymologie Seattli, **IACRP**, June 2, 1965, 13 s.

_____, "Köktür Yazıtlarının ölüm kavramı ile ilgili kelimeler ve 'Kergek bolmak' deyiminin izahı", **VII. Türk Dili Kurultayı'nda Bildiriler**, 1957, Ank., 1960 s. 213, 282.

_____, Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller **TDAY-B** Ankara, 1960, s.213-282.

_____, "Ekin Ara İdi Oksuz Kök Türk Ança Olurur Ermiş (KT, D 2-3) İbaresi Üzerine", **TDAYB-1993,** Ankara, 1995.

_____, "Orhon Yazıtları ve Türlük" **Türk Kültür Ocağı Bülteni**, C.1 no.2 İstanbul 1948, s. 3-9.

TURAN, Osman, **Oniki hayvanlı Türk takvimi**, İstanbul 1941.

UZUN, Leylâ Subaşı, **Orhon Yazıtlarının Metinbilimsel Yapısı**, Ankara 1995.

ZIEME, P., "Neu Funde zur Geschte der Türken in der Mongolei", **Das Altertum**, 18 (1972), s. 255-258.